

SUOMEN VANHAT PAPPILAT – MENNEISYYDEN TULEVAISUUS

**ANU
SOIKKELI**

Arkkitehtuurin osasto,
Oulun yliopisto

OULU 2000

Abstract in English

ANU SOIKKELI

**SUOMEN VANHAT PAPPILAT
– MENNEISYYDEN TULEVAISUUS**

Esitetään Oulun yliopiston teknillisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
Nuoriso- ja kulttuurikeskuksessa (Hallituskatu 7)
24. marraskuuta 2000 kello 12.

OULUN YLIOPISTO, OULU 2000

Copyright © 2000
University of Oulu, 2000

Käsikirjoitus vastaanotettu: 25 lokakuuta 2000
Käsikirjoitus hyväksytty: 3 marraskuuta 2000

Esittäneet
Professori Riitta Nikula
Professori Erkki Helamaa

ISBN 951-42-5815-0 (URL: <http://herkules.oulu.fi/isbn9514258150/>)

ALSO AVAILABLE IN PRINTED FORMAT

ISBN 951-42-5814-2 Osa 1

ISBN 951-42-5824-X Osa 2

ISSN 0355-3213 (URL: <http://herkules.oulu.fi/issn03553213/>)

OULU UNIVERSITY PRESS
OULU 2000

Perheen suurille ja pienille miehille

Kannen kuva: Hämeenkyrön pappila (1846) ja
Siikajoen pappilan pohjapiirros (osa kuvasta nro 281)

Soikkeli, Anu, Old parsonages in Finland - preserving the past for the future

Department of Architecture, University of Oulu, P.O.Box 4100, FIN-90014 University of Oulu, Finland.

Acta Univ. Oulu. C 153, 2000

Oulu, Finland

(Manuscript received 25 October 2000)

Abstract

The aim of this study is to determine the phases of development and the present state of the parsonages of the Evangelic Lutheran Church of Finland built before 1940. The study also surveyed the ownership and current use of preserved parsonages. A summary was compiled of what Finnish parsonages actually are today and an estimate was made of what their future could be like in light of the information on their renovation and condition acquired in this study.

This study is divided into two main parts. The first part, primarily consisting of literary research, takes a look at parsonage construction and buildings in the overall setting of relevant legislation and historic and social changes. The development of parsonages as building types and courtyards was studied and the effects of structural innovations and customs on construction were examined. In this conjunction the development of the style of parsonages is covered from the 1600s to the present.

The second part of the study examines the process of change in parsonages and their repair after the Second World War and analyses changes in milieus and scenery at the end of the 1900s. A significant part of the study consists of a look at the present use of the parsonages included in the study, as well as a review of questions related to their renovation and conservation. Parsonages protected by the Building Conservation Act are examined separately. To assess the current state of parsonages, a field study of 423 parsonages was made. This field study consisted of surveying the present condition of the buildings and milieus, determining their use and ownership, evaluating their chances of being preserved, and determining their history of renovations. Approximately 300 parsonage owners, renters and parish workers were interviewed and all the parsonages and their surroundings were photographed. Four parsonages, which are representative of Finnish parsonages with respect to age, location, history and use, are examined in this study as examples.

In 1935 about one fifth of buildings used as parsonages were destroyed. Approximately 560 parsonages built before 1940 still exist. About half of the 357 parsonages owned by parishes are used as parsonages. After the war renovation has changed from upkeep to complete renovation. The examination of the current state and condition of parsonages indicated that too thorough renovation is the greatest threat to the buildings. The study looks into the possibilities and problems involved in the various uses and repair methods of old parsonages. However, it is not possible to present only one recommended model for use or renovation.

Keywords: renovation, use, building conservation, milieu

Soikkeli, Anu, Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus

Arkkitehtuurin osasto, Oulun yliopisto, PL 4100, 90014 Oulun yliopisto

Acta Univ. Oul. C 153, 2000

Oulu

(Käsikirjoitus vastaanotettu 25. lokakuuta 2000)

Tiivistelmä

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ennen vuotta 1940 rakennettujen pappiloiden kehitysvaiheet ja rakennusten nykytila. Tutkimuksessa on myös selvitetty säilyneiden pappiloiden omistus ja käyttö. Samalla on tehty yhteenveto siitä, mitä pappilat nykyisin Suomessa ovat, sekä arvio siitä, millainen niiden tulevaisuus voisi olla kunnostamista ja kuntoa koskevien tietojen valossa.

Tutkimus jakaantuu kahteen pääosaan. Ensimmäisessä osassa, joka on pääosin kirjallisuus-tutkimus, pappilarakentamista ja -rakennuksia on tarkasteltu sekä niitä koskevan lainsäädännön että historiallisten ja yhteiskunnallisten muutosten muodostamassa kokonaiskentässä. Pappiloiden kehittymistä rakennustyyppinä ja pihapiireinä on myös tutkittu sekä selvitetty rakennus-teknisten innovaatioiden ja rakennuttamistapojen vaikutusta rakentamiseen. Näihin liittyen on käyty läpi pappiloiden tyylillinen kehitys 1600-luvulta nykyaikaan saakka.

Tutkimuksen toisessa osassa on tarkasteltu pappiloiden ja niiden korjaamisen muutosprosessia toisen maailmansodan jälkeen sekä analysoitu miljöiden ja -maiemien muutoksia 1900-luvun loppupuolella. Tärkeän osan työtä muodostaa tutkimuksessa mukana olevien rakennusten nykyisten käyttötarkoitusten sekä korjaus- ja suojelukysymysten tarkastelu. Rakennussuojelulain nojalla suojeltuja rakennuksia on tarkasteltu erikseen. Pappiloiden nykytilan kartoittamiseksi tehtiin tämän tutkimuksen yhteydessä 423 pappilan kenttätutkimus, joka käsitti rakennusten nykytilan kartoittamisen kunto- ja miljöoarviointineen, käytön ja omistussuhteiden selvittämisen, säilymisedellytysten arvioimisen sekä pappiloiden korjaushistorian selvittämisen. Tässä yhteydessä haastateltiin noin 300:aa omistajaa, vuokralaista ja seurakunnan työntekijää sekä tallennettiin kaikki pappilat ja niiden ympäristöt valokuvin. Neljää pappilaa, jotka edustavat hyvin suomalaisia pappiloita iältään, sijainniltaan, historialtaan ja käytöltään, tarkastellaan tutkimuksessa esimerkkeinä.

Vuonna 1935 pappilakäytössä olleista rakennuksista on hävinnyt noin viidesosa. Ennen vuotta 1940 rakennettuja rakennuksia on jäljellä noin 560. Seurakuntien omistamista 357 pappilasta noin puolet on alkuperäisessä käytössä. Sodan jälkeisenä aikana korjauksissa on siirrytty ylläpitävästä kunnostuksesta koko rakennuksen läpikäyvään peruskorjaukseen. Pappiloiden nykytilan ja kunnan tarkastelu osoitti, että rakennusten suurin uhkatekijä on nykyisin liian perusteellinen korjaaminen. Tutkimuksessa selvitetään, millaisia mahdollisuuksia ja ongelmia liittyy vanhojen pappiloiden erilaisiin käyttötarkoituksiin ja korjaamistapoihin. Käyttötarkoitukselle tai korjaamiselle ei kuitenkaan voida esittää yhtä hyväksyttävää mallia.

Avainsanat: korjaaminen, käyttötarkoitus, rakennussuojelu, miljö

Alkusanat

Opiskellessani arkkitehtuuria Oulun yliopistossa 1980-luvun loppupuolella korostui opetuksessa uudisrakentaminen. Uutta ei voi kuitenkaan tehdä, ellei tunne ja arvosta vanhaa, olipa sitten kyseessä täydennysrakentaminen, jota rakentaminen tavalla tai toisella usein on, tai korjausrakentaminen. Pappiloiden kaltaiset perinteiset rakennukset ovat yhä näkyvä osa maaseutuamme ja kansallisia juuriamme. Työssäni olen toisinaan hämmästellyt sitä välinpitämättömyyttä, jolla kohtelemme vanhaa rakennuskulttuuriamme. Yhtä hämmästyttävää on se, että perinteistä rakennuskantaamme on tutkittu talonpoikaisrakennusten tai juuri pappiloiden osalta verrattain vähän.

Tämän tutkimuksen alku juontaa Kalajoelle vuoteen 1993, jolloin sain tietää lähiseudun vanhan pappilan toimivan lannoitevarastona, vailla kunnossapitoa. Mietin, mitä pappiloille yleensä on tapahtunut, sillä mieleeni muistui useita pappilakäytöstä poistuneita vanhoja rakennuksia, joista osa oli jo purettukin. Minua kiinnosti, miten korjaaminen ja uuden käyttötarkoituksen valinta vaikuttavat pappilan arvoon ja missä vanhan rakennuksen arvo yleensä piilee. Mielestäni iti ajatus lähestyä aihetta muutamien esimerkkipappiloiden kautta. Koska tieto pappiloiden rakentamisen historiasta ja jäljellä olevien pappiloiden käytöstä, omistussuhteista ja jopa olemassaolosta puuttui, tutkimus laajeni varsin nopeasti myös pappiloiden rakentamisen historian tutkimukseksi ja jäljellä olevien pappiloiden kenttätutkimukseksi.

Ratkaiseva kannustin tutkimustyölleni olivat keskustelut ystäväni kirkkoherra Juhani Laitalan kanssa kesällä 1993; paljolti hänen ansiostaan suuntasin tutkimukseni juuri pappiloihin ja erityisesti häntä haluan kiittää. Professori Kaisa Broner-Bauer auttoi työn alkuvaiheessa tutkimuksen rakenteen jäsentämisessä. Työni ohjaaja professori Yrjö Tuppurainen kannusti, neuvoi ja paneutui yksityiskohtaisesti käsikirjoitukseen. Tutkimuksessani olen saanut arvokasta tukea myös erikoistutkija Panu Kailalta, jonka kanssa olen jakanut vilpittömän kiinnostuksen pappiloihin. Kiitän heitä kaikkia. Moni väitöskirjatyo ajautuu jossain vaiheessa lähes läpipääsemättömään tilanteeseen, jossa työn valmistuminen uhkaa kariutua tai viivästyä. Yrjö Tuppurainen ja Panu Kaila ovat kannustuksellaan ylläpitäneet uskoani käytännönläheisen tutkimuksen merkitykseen. Historian laitoksen amanuenssi Antero Tervosta kiitän työn historiaosuuden tarkastamisesta ammattilaisen silmin ja yliassistentti Petri Vuojalaa arvokkaista kommentista. Haluan kiittää

myös muita, jotka ovat auttaneet minua työssäni; ATK-keskuksen vanhempi suunnittelija Risto Leinonen tutkimusaineiston tilastollisessa käsittelyssä, arkkitehtiylioppilas Mika Porspakka kuva-aineiston käsittelyssä, maantieteen opiskelija Juha Hiltula GIS-pohjaisten karttojen laatimisessa, arkkitehtiylioppilas Teemu Leppänen väitöskirjan ulkoasun viimeistelyssä sekä arkkitehtiylioppilas Kaisa Mäkinie, joka toimi tutkimusavustajana Jämsällä, Paltaniemellä ja Siikajoella. Työni viimeistelyssä on arvokasta apua antanut suomen kielen assistentti Jari Sivonen.

Museoviraston työntekijöitä olen työn kuluessa joutunut vaivaamaan erilaaisilla ongelmilla ja pyynnöillä ja myös heille kohdistan kiitokseni avusta ja ystävällisyydestä. Kiitokseni osoitan myös niille lukuisille seurakuntien työntekijöille, jotka ovat jaksaneet etsiä minulle pappiloita koskevia tietoja. Erityisesti kiitän niitä pappeja ja yksityishenkilöitä, joita olen tutkimustyöni yhteydessä tavannut ja haastatellut sekä lisäksi niitä monia, jotka avasivat minulle pappilakotinsa oven ja kutsuivat sisään.

Professori Riitta Nikula ja professori Erkki Helamaa ovat lukeeet tämän julkaisun käsikirjoituksen väitöskirjan esitarkastajina. Kiitän heitä lämpimästi perusteellisesta ja huolellisesta paneutumisesta työhöni. Heidän rakentava palautteensa on auttanut minua jäsentämään ja täsmentämään tutkimuskokonaisuutta ja olen kiitollinen heidän kannustuksestaan.

Lopuksi haluan kiittää perhettäni, joka näiden ”pappilavuosiäni” aikana on jaksanut kannustaa, tukea ja ymmärtää työtäni.

Tutkimusta ovat taloudellisesti tukeneet Jenny ja Antti Wihurin rahasto, Kirkon tukisäätiö, Riihi-säätiö sekä Oulun yliopiston tukisäätiö, jotka käytännössä mahdollistivat kesäiset pappilakiertomatkan. Vuosina 1995 - 1998 olen tehnyt tätä tutkimusta opetusministeriön rahoituksen turvin Graduate School -tutkijana. Väitöskirjan viimeistelyn olen voinut tehdä Suomen Kulttuurirahaston ja Oulun yliopiston tukisäätiön myöntämien apurahojen turvin.

Olen kirjoittanut tämän työni arkkitehtina ja arkkitehdin näkökulmaa korostaen. Tutkimuksen teko on ollut hidasta mutta palkitsevaa. Ne näkymät, jotka minulle tämän tutkimuksen kuluessa avautuivat, olivat usein yllättäviä, viehättäviä tai innostavia, osin surullisiakin. Ne suuntautuivat taaksepäin ja tulevaisuuteen, välillä ne avautuivat nykypäivään, moneen eri suuntaan. Valitsemaltani tieltä erkani useita polkuja, joita olisin tahtonut kulkea ja joille haluaisin myöhemmin palata. Toivon tämän työn voivan toimia karttana muille matkalaisille.

Kuva 1. Raution kirkkoherran pappila (1899) kuvattuna vuonna 1996. Kylän entinen komistus ja ylpeydenaihe on joutunut alentumaan lannoitevarastoksi.

Sisällysluettelo

Abstract	
Tiivistelmä	
Alkusanat	
Sisällysluettelo	

Osa 1

1. Johdanto	17
1.1. Tutkimuksen lähtökohta	17
1.2. Tutkimuksen sisältö ja tavoitteet	19
1.3. Aineiston rajaus	20
1.4. Tutkimusmenetelmät	24
1.5. Tutkimuksessa käytettyjen käsitteiden määritelmiä	27
2. Pappiloiden rakentamisen historialliset ja yhteiskunnalliset puitteet	31
2.1. Pappilarakentamisen lainsäädännöllinen tausta	31
2.1.1. Vuoden 1570 määräykset	32
2.1.2. Vuoden 1680 määräys kappalaisen virkatalosta ja vuoden 1681 talonkatselmusasetus	33
2.1.3. Vuosien 1720 ja 1727 valtiopäiväpäätökset	34
2.1.4. Vuoden 1886 palkkausasetus ja 1892 virkataloasetus	36
2.1.5. Vuoden 1922 lait papiston palkkauksesta ja virkataloista	37
2.1.6. Vuosien 1944, 1966 ja 1983 lait	38
2.1.7. Vuoden 1990 palkkauslaki	39
2.1.8. Muita pappilarakentamiseen vaikuttaneita lakeja ja asetuksia	39
2.2. Seurakuntalaiset rakentajina	40
2.2.1. Rakennusrasitteiden jakaminen	40
2.2.2. Pappiloiden rakentaminen ja ylläpito	43
2.2.3. Kappalaisen pappilan rakentamisvelvoite	44
2.2.4. Rakentamisen laatu	45
2.2.5. Kirkkoherra rakennusmestarina	47
2.2.6. Urakkajärjestelmän käyttöönotto	48
2.2.7. Pappilarakentaminen 1800-luvulla	48
2.3. Pappiloiden talous	50
2.3.1. Varakkaat pappissuvut ja pappisköyhälistö	52
2.3.2. Maatalous; viljelys ja karjanhoito	52
2.3.3. Kymmenykset ja toimitusmaksut	58

3. Pappiloiden arkkitehtuuri	67
3.1. Pappilat keskiajalta 1600-luvun lopulle	69
3.1.1. Pappila kirkon kainalossa	69
3.1.2. Tuvasta kamareihin	72
3.2. Pappilat 1700-luvulla	76
3.2.1. Kauneuden ja terveellisuuden tavoittelu	77
3.2.2. Päärakennuksen synty	80
3.2.3. Myöhäisbarokki ja kustavilainen uusklassismi pappiloissa	88
3.3. Pappilat 1800-luvun alkupuolella	93
3.3.1. Pappilat ihannemaisemassa	93
3.3.2. Kilvoittelua kartanoiden kanssa	95
3.3.3. Uusklassismi ja empire pappiloissa	97
3.4. Pappilat 1800-luvun loppupuolella	103
3.4.1. Pappilan sijainti ja kauneusnäkökohdat	103
3.4.2. Rakentamisen kulta-aika	106
3.4.3. Kertaustyyli pappiloissa	110
3.5. Pappilat 1900-luvulla	117
3.5.1. Pappila taajamassa	117
3.5.2. Pappilarakentamisen perinne murtuu	120
3.5.3. Jugend, huvilatyyli, 20-luvun klassismi ja funktionalismi pappiloissa	123

Osa 2

4. Pappilat nykyisin	147
4.1. Pappilat maisemassa	147
4.1.1. Pappilamaisemien muuttuminen	148
4.1.2. Pappiloiden sijainnin ja käytön vaikutus maisemaan	154
4.1.3. Paimio esimerkkinä maiseman muutoksista	161
4.1.4. Kadonneet, kaivatut talousrakennukset	163
4.1.5. Pappilamiljöitä häiritsevät tekijät	171
4.2. Säilyneet ja tuhoutuneet pappilat	177
4.2.1. Nykyiset pappilarakennukset	177
4.2.2. Pappiloiden häviäminen	180
4.2.3. Pappiloiden tuhoutumisen syistä ja nopeudesta	181
4.3. Pappiloiden käyttö ja omistus	187
4.3.1. Seurakuntien luopuminen pappiloista	187
4.3.2. Pappiloiden nykyisistä omistussuhteista ja käyttötarkoituksista	194
4.3.3. Pappilan arvo ja käyttötarkoituksen valinta	201
4.3.4. Käyttötarkoituksen valinnan merkitys pappilan alkuperäisyyden säilymiselle	217
4.4. Pappit pappilassa	222
4.4.1. Verotuksen vaikutus ja pako virkataloista	223
4.4.2. Seurakuntien suhtautuminen vanhoihin pappiloihin	224
4.4.3. Pappien suhtautuminen vanhoissa pappiloissa asumiseen	225
4.4.4. Kirkkohallituksen suhtautuminen pappiloihin	226
4.4.5. Seurakuntalaisten suhtautuminen pappiloihin	227
5. Pappiloiden arvostuksesta ja suojelusta	232
5.1. Pappiloiden suojelu	232
5.1.1. Kirkkolaki ja rakennussuojelulaki	233
5.1.2. Rakennussuojelulailla suojellut pappilat	234
5.1.3. Rakennussuojelulainsäädännön soveltaminen ja rakennusvalvonta	249
5.1.4. Kaavoituksen merkityksestä	250
5.1.5. Suojelumerkinnot kaavoituksessa	250

5.2. Arvokkaiksi luokitellut pappilat	254
5.2.1. Valtakunnallinen, maakunnallinen ja paikallinen merkittävyys – arvottamisen perusteista	254
5.2.2. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelo	254
5.2.3. Pappilat seutukaavaliittojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten luetteloissa	263
5.2.4. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt	264
5.3. Pappiloihin kohdistuvista uhkatekijöistä	266
5.4. Karstulan Laikan eli Peltoniemen pappila esimerkkinä suojelun ja säilyttämisen ongelmista	269
6. Pappiloiden kunto ja korjaaminen	277
6.1. Pappiloiden korjaukset	277
6.1.1. Pappiloiden ylläpitäminen, kunnostaminen ja korjaaminen	277
6.1.2. Pappiloiden korjaushankkeista sodan jälkeen	288
6.1.3. Korjaustavan lähtökohdista	290
6.1.4. Erilaisia suhtautumistapoja vanhan kunnostamiseen	295
6.2. Pappilat korjausten jälkeen	302
6.2.1. Käytetyt arviointikriteerit	302
6.2.2. Sisätilat korjausten jäljiltä	308
6.2.3. Ulkoasut korjausten jäljiltä	311
6.2.4. Pappiloiden kuntoarviointi	313
6.2.5. Pappiloiden nykyinen kunto	315
6.3. Suomen pappiloiden tyypillinen asu ja kunto	335
7. Esimerkkejä pappiloiden erilaisista rakentamis- ja korjaushistorioista	342
7.1. Paltaniemen kappalaisen pappila	343
7.2. Siikajoen kirkkoherran pappila	355
7.3. Jämijärven kirkkoherran pappila	373
7.4. Rääkkylän kirkkoherran pappila	385
8. Yhteenveto	410
8.1. Pappiloiden rakentaminen	411
8.2. Pappilamiljöön mureneminen	412
8.3. Pappilat nykyisin	413
8.4. Pappiloiden korjauksista	415
8.5. Pappiloiden säilymisen mahdollisuudet	417
9. English summary	421
9.1. Parsonage construction	422
9.2. Crumbling of parsonage milieu	422
9.3. Parsonages today	423
9.4. Parsonage renovation	425
9.5. Parsonages' chances of being preserved	426
Lähteet ja kirjallisuus	429

1. Johdanto

”Minä siis lähdin liikkeelle muutamasta suuresta kirkonkylästä, jonka nimeä on sentähden tarpeeton mainita, että niitä samanlaisia kirkonkylä on Suomessa satoja. Vaan tämä oli kuitenkin niitä suurimpia, sillä se oli suuren pitäjän keskessä. Leveä maasentu levisi parin kolmen peninkulman päähän joka haaralle, vaikka olisit lähtenyt mitä ilmaa kohti tahansa kulkemaan jostakin kirkon neljästä ovesta. (...)

Ne, joilla oli pappilaan asiata, ne sinne poikkesivat, mutta suurin osa meni sivu kirkon ja pappilan ja kiiruhti kauppamiehiin...(...)...kuta enemmän kirkonkylää läheni, sitä pienemmäksi painui mielessä kirkko ja sitä isommaksi kasvoivat maalliset asiat ja kauppamiehen puoli.”

(Juhani Aho)¹

1.1. Tutkimuksen lähtökohta

Suomen seurakuntien hallussa on merkittävä osa rakennuskulttuuriperintöämme. Kirkkoja ja kellotapuleja on perinteisesti ylläpidetty ja kunnostettu pieteetillä, samoin hautausmaita ja hautausmuistomerkkejä. Myös pappiloita on vuosisatojen ajan kunnostettu seurakuntalaisten yhteisin voimin. Nykyisin seurakunnille on muodostunut ongelmaksi paitsi vanhojen pappiloiden ylläpito myös niiden korjaaminen. Pappiloiden korjaushankkeet ovat esimerkiksi kirkkojen korjauksia huomattavasti harvinaisempia. Korjausrakentamisen ongelmat, tietämättömyys korjausmenetelmistä ja suurten rakennusten epätarkoituksenmukaisuus ovat vähentäneet korjaushalukkuutta, ja seurakunnat ovat paremminkin pyrkineet vapautumaan pappiloistaan.

Suurin osa maamme pappiloista on rakennettu ennen 1900-luvun alkua. Keskiajalta lähtien seurakuntalaiset rakensivat papeilleen pappilat ja huolehtivat niistä. Vanhojen pappiloiden käyttö pappien asuntolina tai yleensä seurakunnallisessa käytössä on vähentynyt 1950-luvulta alkaen aina viime aikoihin asti. Huomattava osa maamme pappiloista on poistunut alkuperäiskäytöstään ja seurakuntien omistuksesta. Niitä on purettu, korjattu taitamattomasti tai radikaalisti nykyaikaistettu. Niiden yhteyttä ympäristöihinsä ei ole aina otettu huomioon riittävästi, ja rakennuskokonaisuuksia ovat pirstoneet paitsi voimakas rakentaminen ja tielinjaukset myös kasvillisuuden hoidon laiminlyönti ja kulttuurimaiseman metsittyminen.

Pappiloihin liittyvien ongelmien vakavuutta ei ole tiedostettu riittävästi, eikä kirkko ole halunnut sitoutua vanhoihin puupappiloihin. Vuonna 1981 opetusministeriö asetti työryhmän, jonka tarkoituksena oli selvittää kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden nykyinen käyttö sekä esittää niiden säilymistä edistäviä ratkaisuja. Selonteossaan työryhmä toivoi ohjeita pappiloiden kunnostuksesta. Ohjeet laadittiinkin Museovirastossa, mutta niiden vaikutus käytäntöön jäi vähäiseksi. Vuonna 1981 julkaistun *Pappilatyöryhmän mietintöön*² sisältyi Museoviraston kanssa yhteistyössä laadittu kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelo, joka miellettiin jo tuoreeltaan puutteelliseksi, eikä sitä ole myöhemmin täsmennetty. Missään muuallakaan ei ole ollut luetteloa olemassa olevista pappiloista. Edes kirkkohallituksen ATK-pohjaista rekisteriä ei ole saatettu ajantasalle, eikä se näin ollen kerro todellista tietoa pappiloiden nykytilanteesta. Rekisteri sisältää runsaasti vanhentunutta ja epätasällista tietoa. Siinä mainituista pappiloista osa on purettu jo 1950-luvulla, ja toisaalta siitä puuttuu monia vanhoja, yhä alkuperäisessä käytössä olevia rakennuksia. Muiden kuin seurakuntien omistamista pappiloista ajan tasalla olevaa, koottua tietoa ei ole ollenkaan saatavilla. Museoviraston ja eri museoiden kuntakohtaisissa arvokkaiden rakennusten inventointiluetteloissa on mukana paljon pappiloita.

Aiempi tutkimus

Pappilatutkimuksen keskeisin teos on ollut Gunnar Suolahden vuonna 1912 julkaistu *Suomen pappilat 1700-luvulla*, jossa käsitellään pappiloiden elämää, viljelyksiä ja rakennuksia. Suolahti valottaa kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessaan pappiloiden ja yhteiskunnan sekä papin ja seurakunnan suhdetta 1700-luvulla. Hän käy läpi niukasti rakennustekniikan kehitystä ja sen vaikutusta rakentamiseen ja keskittyy pihamuotojen ja talousrakennusten sekä talouden kehityksen tarkastelemaan.

Eero Sappisen vuonna 1985 julkaistu *Pohjois-Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla* tarkastelee tietyn alueen tietyn ajanjakson pappiloita. Pappilarakentaminen on tutkimuksessa tarkastellulla kaudella ollut vielä rinnastettavissa kansanomaiseen rakentamiseen. Sappinen tarkastelee historialliseen lähdeaineistoon (inventariokirjat) perustuen pappiloiden rakennuksia ja rakennusten keskinäiseen sijoitteluun vaikuttaneita toiminnallisia yhteyksiä.

Panu Kailan vuonna 1967 valmistunut diplomityö *Suomen pappila-arkkitehtuuri vuoteen 1900* on ansiokas opinnäyte, jossa on tarkasteltu maaseudun pappiloiden rakennustekniikan kehittymistä ja lainsäädännön muutosten vaikutusta rakentamistapaan. Yksittäisiä, yleensä yhtä suppeaa aluetta tai tiettyä pappilaa tarkastelevia opinnäytetöitä pappiloistamme on tehty muutamia, kuten Pirjo Pennasen *Keskisuomalaista pappila-arkkitehtuuria 1800-luvulla* (Jyväskylän yliopisto, taidehistorian laitos 1986), Pekka Mäenpään *Vanha pappila nyt – agraariyhteiskunnan pappilat jälkiteollisen ajan Tampereen hiippakunnassa* (Tampereen teknillinen korkeakoulu, arkkitehtuurin osasto 1992), Johanna Pesosen *Ilomantsin pappilakulttuuri 1653 - 1936* (Helsingin yliopisto, teologisen tiedekunnan kirkkohistorian laitos 1994), Sari Helmisen *Iin kirkkoherran pappila, kunnostussuunnitelma* (Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto 1995) sekä Tiina Koskimiehen *Ravintoa sielulle ja ruumiille – suomalaisen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla* (Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos 1997). Maastamme on kuitenkin puuttunut kokonaisvaltainen pappiloiden historiaa ja nykypäivää hahmottava tutkimus.

Pappiloita on tarkasteltu sadoissa pitäjien ja seurakuntien historioissa. Paikallishistoriaa käsittelevissä teoksissa seurakuntien kehitystä ja kirkollista elämää on yleensä käsitelty omissa itsenäisissä luvuissaan. Useimmiten pappiloiden rakennushankkeet on käyty seikkaperäisesti läpi vanhoihin pöytäkirjoihin nojaten. Mitä vanhempi historiateos on, sitä merkittävämmän osuuden muodostaa seurakunnallisten asioiden käsittely. Lähestyttäessä omaa aikaamme käyvät pitäjänhistorioiden merkinnät pappiloista niukoiksi, ja useinkaan teoksista ei käy ilmi vanhojen pappiloiden kohtalo sotien jälkeen.

Vaasan ja Kuopion läänien pappilakartoitukset julkaistiin 1990-luvulla, mutta muun maan osalta on mahdotonta muodostaa selkeää kuvaa pappiloiden tämänhetkisestä tilanteesta niitä koskevien harvojen kirjallisten lähteiden perusteella. Luotettavin pappiloiden kokonaistilannetta käsittelevä teos on vuonna 1935 julkaistu Hugo Godenhjelman pappien viranhaun helpottamiseksi kokoama *Suomen pappilat* -matrikkeli, joka sisältää luettelon runsaasta 800 papin virkatalosta kuvineen. Useat yhä olemassa olevista pappilarakennuksista mainitaan edellisen kerran tuossa matrikkeliteoksessa.

1.2. Tutkimuksen sisältö ja tavoitteet

Arkkitehtuurin historian tutkimuksessa kokonaisvaltainen, tiettyä rakennustyyppiä koskeva tutkimus on ollut vähäistä. Tässäkin tutkimuksessa olisi alkuperäisen suunnitelman mukaisesti tarkasteltu pappiloita muutamien esimerkkien avulla, ja jätetty pois rakentamisen historian tarkastelu. Valittuja esimerkkejä ei kuitenkaan olisi voinut verrata pappiloiden muodostamaan kokonaisuuteen, sillä olemassa oleva tieto maamme pappiloista oli vanhentunutta.

Tässä tutkimuksessa yleiset tekijät eli nk. makrotaso on otettu huomioon siten, että pappilarakentamista ja -rakennuksia on tarkasteltu sekä niitä koskevan lainsäädännön että historiallisten ja yhteiskunnallisten muutosten muodostamassa kokonaiskentässä. Pappilarakentamista koskevilla tutkimuksilla ei ole yleensä laajasti tarkasteltu keskusjohtoisuuden eli määräysten, lakien ja kiertokirjeiden vaikutusta pappilarakentamiseen. Toisaalta aiemmissa tutkimuksissa oletettiin pappiloiden muodostaneen yhtenäisen ryhmän, jossa alueelliset ja ajalliset eroavaisuudet olivat vähäisiä. Lainsäädäntö kuitenkin puuttui niukasti pappiloiden ulkoasuun, ja pappilat heijastelevat pitkälle paikallista rakentamistapaa.

Rakentajan osuus rakennuksen syntyyn on merkittävä, ja tässä tutkimuksessa onkin tarkasteltu seurakuntalaisten osuutta rakentamisessa. Pappiloiden vaikutus ympäristöönsä on ollut merkittävä niiden kehityksen alkuvaiheista asti. Ne ovat olleet osa kyläyhteisöä, jossa pappilat elivät pitkään monipuolisessa omavaraistaloudessa maatalojen tapaan. Niitä voidaan pitää talonpoikais- ja säätyläisrakentamisen välittäjinä. Kaikki maamme pappilat eivät ole olleet asemaltaan samanlaisia, vaan sosiaaliset ja taloudelliset tekijät ovat vaihdelleet alueittain, ja juuri siksi pappilarakentamisen tarkastelu alueellisessa ja ajallisessa viitekehyksessä on tarpeen.

Kokonaismiljöön analysoiva tarkastelu on ollut tässä tutkimuksessa välttämätöntä, sillä pappiloiden pää- ja talousrakennukset ovat aina muodostaneet miljöökokonaisuuksia. Piha-piirien hajoaminen on ollut tyypillistä 1900-luvun jälkipuoliskolle. Nykyiset pappilat harvoin tai puuttuvine talousrakennuksineen ovat sirpalemainen jäännös aiemmista laajoista rakennusryhmistä.

Olennaiseksi kysymykseksi tässä tutkimuksessa muodostui se, mitä Suomen vanhoille pappiloille on tapahtunut vuoden 1935 jälkeen, eli sen jälkeen, kun niistä on viimeksi koottu tiedot. Paljonko rakennuksia on vielä pappiloina tai edes olemassa? Pappiloiden käyttö-tarkoituksesta, kunnosta tai omistajasta ei ollut olemassa tarkkaa kirjallista, koottua tietoa. Kenttä-tutkimuksen avulla koottiin tiedot kaikista säilyneistä pappiloista, niiden nykytilasta ja 1900-luvun vaiheista. Kenttätutkimus mahdollisti myös alueellisten erojen tarkastelun. Tutkimuksen tuloksena on tehty yhteenveto siitä, mitä pappilat nykyisin Suomessa ovat sekä millainen niiden tulevaisuus voisi olla tässä tutkimuksessa saatujen, kunnostamista ja kuntoa koskevien tietojen valossa.

Kaikki pappilat ovat 1900-luvulla läpikäyneet kunnostuksia, ja monet niiden luonnetta muuttaneita muutostöitä, joiden jälkeen osaa pappiloista on enää vaikea tunnistaa. Pappiloiden kunnostamisen tarkastelun avulla on pyritty selvittämään erityisesti ne tekijät, jotka ovat edesauttaneet pappiloiden antikvaaristen arvojen tuhoutumista ja joita tulevaisuuden kunnostuksissa tulisi kyetä välttämään. Lisäksi on selvitetty, millaisia mahdollisuuksia ja ongelmia liittyy erilaisiin käyttötarkoituksiin ja korjaamistapoihin.

Pappiloiden suojelun ei periaatteessa pitäisi enää olla ongelma. Useimmat merkittävänä pidetyt pappilat ovat kaavamerkinnöin tai rakennussuojelulain turvin suojeltuja, mutta silti monet ajan-kohtaiset esimerkit kertovat suojeluongelmista. Rakennuslaki- ja kirkkolakitulkinnat jättivät aikanaan pappilat suojelun ulkopuolelle, ja tällä on ollut oma vaikutuksensa pappiloiden säilyttä-miseen. Paikkakunnan kannalta historiallisesti ja maisemallisesti merkittävä pappilarakennus ei aina saa osakseen riittävästi arvostusta, jos se ei kuulu valtakunnallisesti arvokkaiden rakennusten joukkoon. Yhä edelleen myös kaavoitusratkaisut uhkaavat pappiloita.

Pappiloiden säilymisen kannalta on selvää, että niiden käyttötarkoitusta on useimmiten muutettava ja että niitä tulee kunnostaa, ylläpitää ja korjata. Uuden ongelman suojelukysymyksissä ovat monessa tapauksessa aiheuttaneet 1900-luvun muutostyöt - mitä oikeastaan suojellaan; pappilakulttuuria, miljöötä, rakennusta vai ainoastaan historiallista muistoa?

1.3. Aineiston rajaus

Tutkimukseen otettiin mukaan ennen vuotta 1940 rakennetut pappilat, koska sodan jälkeen rakennetut pappilat eivät enää liittyneet vuosisataiseen pappilaperinteeseen, vaan olivat tavallisten omakotitalojen kaltaisia. Kirkonkylittäin tehdyn inventoinnin ulkopuolelle jätettiin Kuopion ja Vaasan läänit, joiden pappiloista oli olemassa peruskartoitus. Lapin pappiloita (15 kpl) ei ole tarkasteltu kunto- ja käyttötarkastelussa, mutta niiden kokonaistilanne perustietoineen on selvi-

Yli-Kiiminki (3 l.)

Seurakunta: Per. Iin kpliksi 1732, siirrettiin Kiimingin kpliksi 1858, emäsk:ksi 1909, p. a. 839,8 km². — Hist. kirj. alk. 1744, rippik. 1731. — Väkiluku 1/1 1933: 3,378 h.

Kirkko: rak. puusta 1786, korj. 1897, lämmin, urut 2 äänik. — Palovak. 655,000; —; Ouluun 42 km.

Papisto: kirkkoherra.

Pappila: 8 huon., puutarha 15 aaria, vilj. m. 9,74 ha, laid. 6,90 ha; poltto- ym. tarvepuut hakk. ja vedättää kkhra; kirkolle 1 km. — Palovak. 418,300; —.

Kuva 2. Yli-Kiimingin pappila (Godenhjelm 1935, 199).

Kuva 3. Yli-Kiimingin pappila (1786) vuonna 1996. Rakennus mainitaan pappilatyöryhmän luettelossa kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokkaana kohteena. Rakennus on seurakunnan omistuksessa ja nykyisin asuin- ja kokoontumiskäytössä.

Pulkkila (3 l.)

Seurakunta: Per. Salon kpliksi 1671, tuli Siika-
joen kpliksi 1689 ja Piippolan kpliksi 1845, emä-
ks:ksi 1899, p. a. 444,3 km². — Hist. kirj. alk. 1724,
riippik. 1736. — Väkiluku 1/1 1933: 2,833 h.

Kirkko: rak. puusta 1909, lämmin, urkuja ei ole,

Kirkko: rak. puusta 1909, lämmin, urkuja ei
ole. — Palovak. 800,000: —, tapuli 200,000: —;
Oulaisten asemalle 64 km.

Papisto: kirkkoherra.

Pappila, Kangas: 7 huon., puutarha 0,09 ha,
pelt. 25 ha, luonn. niitt. 6 ha, haka- ja laid. n. 20 ha.
poltto- ym. puut hankkii kkhra; kirkolle 1 km. —
Palovak. 421,000: —.

Kuva 4. Pulkkilan pappila (Godenhjelm 1935, 124).

Kuva 5. Pulkkilan pappila (1857) vuonna 1996. Rakennus mainitaan pappilatyöryhmän luettelossa kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokkaana kohteena. Rakennus on yhä pappilana.

Kiihtelysvaara (2 l.)

Seurakunta: Per. n. 1693 Tohmajärven kpliksi, emäskiksi 1857, p. a. 501,4 km². — Hist. kirj. alk. 1785, rippik. 1746. — Väkiluku 1/1 1933: 3,633 h.

Kirkko: rak. puusta 1757, perinpohjin korj. ja uud. vih. 1931, urkuja ei ole, ainoast. urkuharmoni. — Palovak. 500,000: —; Hammaslahden asemalle 20 km.

Papisto: kirkkoherra.

Pappila: 7 huon. + tulenkest. kanslia, puutarha 0,35 ha, vilj. m. 7 ha, laid. 41,2 ha; poltto-ym. tarvepuut vedättää kkhra; kirkolle 0,5 km. — Palovak. 350,000: —.

Kuva 6. Kiihtelysvaaran pappila (Godenhjelm 1935, 193).

Kuva 7. Kiihtelysvaaran pappila (1897) vuonna 1995. Rakennus mainitaan pappilatyöryhmän luettelossa kulttuurihistoriallisesti arvokkaana kohteena. Rakennus on seurakunnan omistuksessa ja asuin- ja virastokäytössä.

tetty. Saaristopappilat, jotka sijaitsevat lauttayhteyden päässä, jätettiin kokonaan tämän kartoituksen ulkopuolelle. Monet vanhoista saaristopappiloista sijaitsivat koulun yhteydessä, sillä papin-virkaan liittyi aikanaan myös opettamisvelvollisuus. Tämän tutkimuksen liitteenä on luettelo II maailmansodan jälkeen entiselle Neuvostoliitolle luovutetulle alueelle jääneistä pappiloista, saaristossa ja Ahvenanmaalla³ sijainneista pappiloista, joita tässä tutkimuksessa ei ole käsitelty.

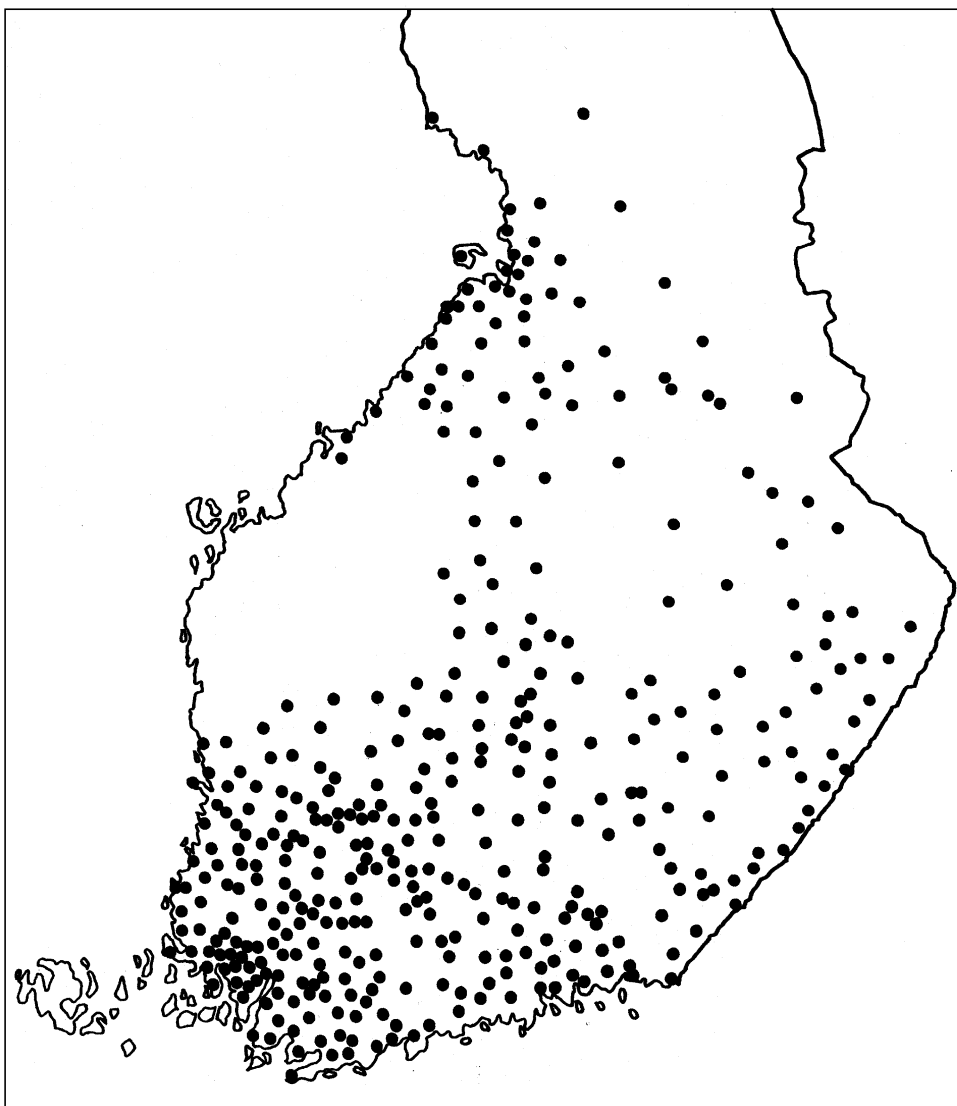
Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty myös ne yksittäiset pappilat, joiden asema pappilana ei ehtinyt vakiintua; esimerkiksi ne, jotka toimivat ainoastaan yhden papin asuntona ja siirtyivät sitten muuhun käyttöön. Tutkimukseen eivät sisälly ne kaupunkipappilat, jotka liittyvät seurakuntataloihin ja joissa jo rakennusvaiheessa on ollut runsaasti muita kuin papin asuintiloja. Toisaalta ne kaupunkipappilat, joissa kappalaisen- ja kirkkoherran virka-asunto sekä kansliatilat ovat samassa rakennuksessa on otettu tutkimukseen mukaan. Sellaiset pappilat, jotka on siirretty museoalueelle, irti alkuperäisestä ympäristöstään, on jätetty kunto-, käyttö- ja ympäristötarkastelun ulkopuolelle, mutta ne voivat silti olla tässä tutkimuksessa mukana esimerkkeinä. Tutkimuksen ulkopuolelle on myös väistämättä jäänyt joitakin ennen vuotta 1935 muuhun käyttöön siirtyneitä pappiloita, joiden olemassaolo on seurakuntien työntekijöillä ja paikkakuntalaisilla painunut jo unohduksiin.

Lähes kaikki tämän tutkimuksen pappilat on mainittu vuonna 1935 julkaistussa Suomen pappilat - matrikkeliteoksessa, jonka aineisto on siis muodostanut tutkimuksen lähtökohdan. Tämän tutkimuksen tuloksena matrikkelin pappilaluettelo on saatettu ajantasalle ja laajennettu käsittämään myös uuteen käyttöön siirtyneet pappilarakennukset. Peruskartoituksessa oli mukana 29 pappilaa, jotka olivat joko siirtyneet pois pappilakäytöstä ennen vuotta 1935 tai sitten ne oli rakennettu kyseisen ajankohdan jälkeen eli vuosina 1935 - 1940, joten ne eivät esiinny mainitussa matrikkeliteoksessa. Tutkimuksen lopussa liitteenä olevassa pappilalistassa on lisäksi muutamia pappiloita, joiden olemassaolo paljastui kesien 1995 ja 1996 kartoitusten jälkeen.

1.4. Tutkimusmenetelmät

Kenttä- ja haastattelututkimus

Kenttätutkimus muodostaa tämän tutkimuksen perustan. Aineiston kokoamiseksi tehtiin kesinä 1995 ja 1996 laaja pappiloiden peruskartoitus, jota täydennettiin kesinä 1997 - 1999. Kenttä-tutkimus koski lähes koko maata, ja sen aikana pappilat ja niiden ympäristöt tallennettiin kirjallisesti ja valokuvin. Tutkimuksen kuluessa valokuvattiin 439 pappilaa, ja tuo valokuva-aineisto on olennainen osa tätä tutkimusjulkaisua. Inventointi käsitti vuoden 1935 matrikkeliteoksessa (Godenhjelm 1935) mainittujen pappiloiden nykytilan kartoittamisen kunto- ja miljööarviointineen, käytön ja omistussuhteiden selvittämisen, säilymisedellytysten arvioimisen sekä pappiloiden vaiheiden tutkimisen, mihin sisältyi pappiloiden korjaushistorian selvittämisen. Tässä yhteydessä haastateltiin noin 300:aa pappilan omistajaa, vuokralaista ja seurakuntien työntekijää. Tietoja tarkistettiin myöhemmin noin 200 seurakunnasta kirjeitse ja puhelimitse.

Kartta 1. Kenttätöväiheessä olivat mukana ne paikkakunnat, joilla on vanha pappila lukuunottamatta pääosaa Kuopion, Vaasan ja Lapin läänien sekä saariston pappiloista. Kullakin karttaan merkityllä paikkakunnalla on inventoitu kaikki ennen vuotta 1940 rakennetut pappilat.

Kenttätutkimuksen inventointien ja arviointien tulosten analysoinnin yhteydessä kirkkoherrojen tai kappalaisten⁴ virka-asunnoiksi rakennettuja asuinrakennuksia on tarkasteltu talousrakennuksineen, pihoineen ja ympäristöineen. Varsinaiseen kuntoarviotarkasteluun otettiin mukaan paikalla inventoidut 423 pappilaa ja sisätilojen osalta ne 282 pappilaa, joiden sisätilojen inventointi oli mahdollista. Vaasan ja Kuopion läänien pappilat jätettiin tämän tarkastelun ulkopuolelle, sillä vaikka niitä koskevissa julkaistuissa peruskartoituksissa olikin esitetty kuntoarviointia, ne eivät olleet tämän tutkimuksen kuntoarvioinnin kanssa yhteismitallisia. Rakennusten korjaustarpeen arvioimiseksi kehitettiin erityinen kunnon ja vaurioiden vakavuusasteen arviointimenetelmä, jonka mukaan kaikkien pappiloiden kuntoarviointi tehtiin. Pappiloiden nykyinen kunto osoittautui kuitenkin niin hyväksi, että menetelmää ei lopulta hyödynnetty tämän tutkimuksen yhteydessä.

Seurakunta- ja pitäjähistoriat, kyselytutkimus

Pappiloiden historiallisen kehityksen tarkastelu on tehty kirjallisuustutkimuksena, joka perustuu huomattavalta osalta seurakuntien ja pitäjien historiатеoksiin. Tutkimusaineistona on ollut noin 450 historiатеosta, joihin sisältyi selvitys seurakunnan pappiloista. Tämän aineiston läpikäyminen on ollut eräs tutkimusmenetelmä pappiloiden vaiheita selvittäessä; kvalitatiivisesti tarkasteltuna voidaan pitäjänhistorioiden luotettavuutta pitää tässä yhteydessä riittävänä.

Käyttöä, omistajaa ym. perustietoja tarkasteltaessa ovat Kuopion ja Vaasan läänien pappilat olleet mukana. Pappiloita koskevat tiedot mm. niiden pappilakäytöstä poistumisesta pohjaavat seurakunnista saatuihin tietoihin, joita on mahdollisuuksien mukaan pyritty tarkistamaan kirjallisista lähteistä. Vuoden 1935 jälkeen tuhoutuneiden noin 140 pappilan kohtalo selvitettiin pitäjien ja seurakuntien historiоista sekä 92 seurakunnalle postitetulla kyselyllä. Tiedot saatiin 88 seurakunnan yhteensä 101 pappilasta, 7 pappilan kohtalo jäi osittain epäselväksi. Myös Lapin pappiloiden kohtalo selvitettiin seurakunnille suunnatun kyselyn avulla. Selvityspyyntö lähetettiin 18:lle Lapin seurakunnalle ja vastaus saatiin niiltä kaikilta, yhteensä 27 pappilasta (lisäksi yksi pappila sijaitsee nykyisin Ruotsin puolella). Kenttätutkimustyön yhteydessä haastateltujen noin 300 pappilan omistajan tai asukkaan lisäksi on tutkimuksen kuluessa haastateltu puhelimitse noin 200:aa kirkkoherranviraston työntekijää vuosina 1997 - 1999.

Tietokone- ja GIS-avusteinen tarkastelu

Kaikkia pappiloita koskevat kenttätutkimustyön tulokset sekä perustiedot Kuopion ja Vaasan läänien sekä Lapin pappiloista siirrettiin numeeriseen muotoon, jotta niiden laaja ja monipuolinen tietokoneavusteinen analysointi oli mahdollista. Aineistoa on tarkasteltu tilastollisesti sekä kokonaisuutena että eri tavoin ajallisesti ja alueellisesti ryhmitellen, jotta tuloksista on voitu tehdä luotettavia johtopäätöksiä. Tarkastelemalla erilaisia pappiloita koskevia tietoja ristiin tietokoneajojen avulla selvitettiin, mitä pappiloille ilmiönä on tapahtunut eli myös pappiloiden häviämisen ja tuhoutumisen laajuus ja nopeus.

Pappiloiden nykytilanteen tarkastelun apuna käytettiin GIS-paikkatietojärjestelmää⁵. Paikkatiedon avulla voidaan ilmiöitä havainnollistaa karttoina. Sijainnin eli paikannuksen tarkkuus tai

epävarmuus rajaa tiedon käyttömahdollisuuksia. Pappiloiden paikantaminen oli tehty käytännön syistä hyvin karkeasti, eli käyttämällä kunkin pappilan yhteydessä kuntakoodia. Tarkempi tapa, jonka avulla kukin pappila olisi voitu esittää pisteenä kartalla, olisi vaatinut kunkin pappilan sijaintikoordinaattien selvittämistä, eikä tämä ollut tämän tutkimuksen yhteydessä käytännössä mahdollista. GISin avulla on eri tavoin luokitellut pappilat kuitenkin pystytty sijoittamaan valtakunnallisiin karttoihin kunta-alueiden yhteyteen. Jos kunnassa on useampi pappila, kuntakohtainen tarkastelu on tehty aina vanhimman pappilan osalta, koska kuntakohtaiseen sijaintikordinaattiin on ollut liitettävissä ominaisuustiedot vain yhdestä pappilasta. Tutkimuksen lopussa on luettelo niistä pappiloista, jotka ovat näin jääneet tarkastelun ulkopuolelle. Sijaintitiedon liittäminen kunkin pappilaan on antanut uuden lisän tutkimuksessa mukana olleeseen tietosisältöön. GISin avulla tuotettuja karttoja on käytetty yhdessä inventointitietojen tilastollisen, hiippakuntakohtaisen tarkastelun kanssa.

1.5. Tutkimuksessa käytettyjen käsitteiden määritelmiä

Nykysuomen sanakirjan mukaan *pappila* on ”papin virka-asunto, -talo, kirkkoherran, rovastin, kappalaisen pappila.”⁶ Perinteisessä merkityksessä pappilalla on tarkoitettu myös koko virkatilaa viljelyksineen ja maineen. Vanhoissa asetuksissa pappilat määritelläänkin tämänsisältöisesti: ”Pappila, jota tämä asetus tarkoittaa, on jokainen tila, joka on annettu piispalle, kirkkoherralle, kappalaiselle tahi muulle vakitukselle papille joko asuntopappilana, papin pysyväksi asunnoksi, taikka myös muuten palkkataloksi”.⁷ Näin pappila määritellään myös ennen pappien palkkauksen uudelleenjärjestelyä eli ennen vuotta 1922 julkaistuissa tietosanakirjoissa, ja vielä vuonna 1935 julkaistussa Isossa Tietosanakirjassa: ”vakinaiselle papille maalla annettua asuntoa maineen nimittään pappilaksi”.⁸ Tässä tutkimuksessa pappilalla tarkoitetaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkoherran tai kappalaisen virka-asunnoksi rakennettua tai hankittua asuinrakennusta talousrakennuksineen sekä piha- ja puistoalueineen. Pappila-nimityksellä voidaan siis viitata paitsi pappilarakennukseen eli pappilatilaa päärakennukseen, myös koko pappilatalaan. Pappila-nimitys kantaa mukanaan historiallista perintöä; siksi myös niitä pappilarakennuksia, jotka ovat poistuneet jo pappilakäytöstä, nimitetään tässä tutkimuksessa edelleen pappiloiksi.

Pappilakulttuuri on syntynyt sen myötä, että pappila on ollut pitäjän kulttuurielämän keskus. Pappi on ollut paitsi henkinen johtaja myös koulutettu oppinut, suurtilan maanviljelijä ja tärkeä virkamies. Hän on pyrkinyt pappilassaan seuraamaan taloudellista, yhteiskunnallista, tieteellistä ja teknistä kehitystä ja välittänyt näin mm. uusia viljelysmenetelmiä sekä rakentamistapoja ja -materiaaleja usein konservatiivisille kyläläisille. Pappiloiden kulttuurihistoriallinen merkitys muodostuu siis vain osittain pappilarakennusten rakennushistoriallisista tai -taiteellisista arvoista ja pappilamiljööstä ympäristöineen.

Rakennuksen *alkuperäisyyteen* viitataan tässä tutkimuksessa tarkasteltaessa pappilan nykyistä asua tai niitä muutoksia, joita se on läpikäynyt. Alkuperäisyyteen liittyy oleellisesti se, kuinka hyvin rakentamisajankohta ja sen tyylipiirteet ovat tunnistettavissa, vaikka esimerkiksi pintaverhouksia olisikin myöhemmin vaihdettu. Huolimatta myöhemmistä muutoksista alkuperäisyys on voinut säilyä hyvin, mikäli merkittävä osa detaljeista ja materiaaleista on säilynyt alkuperäisinä tai tyylin mukaisina. Näin rakennuksen voidaan katsoa säilyttäneen alkuperäisyytensä, vaikka siinä

olisi samalla nähtävissä sen luontainen kehityskaari ennen 1940-luvun jälkeisen ajan muotien tuomia muutoksia. 1940-luvulta lähtien pappilarakentamisessa ja -korjaamisessa alkoivat vaikuttaa rakennustaiteen uudet, modernismin luomat lähtökohdat ja teolliset rakennusmateriaalit.

Uusi sivistyssanakirja määrittelee *antikvaarisen* vanhaksi, käytetyksi.⁹ Tämän tutkimuksen yhteydessä, antikvaarisiin arvoihin viitattaessa, tarkoitetaan lähinnä vanhan tai alkuperäisen materiaalin välittämää ja luomaa dokumenttia, todistetta. Antikvaarisuus ei välttämättä ole näkyvillä rakennuksessa, vaan se voi olla pillossa esimerkiksi uusien pintamateriaalien alla.

Restaurointi on Kielitoimiston mukaan kulttuurihistoriallisen arvon huomioon ottavaa korjaus- rakentamista - samassa merkityksessä restaurointikäsitettä on käytetty tässä tutkimuksessa. Korjaus voi kohdistua joko rakennukseen tai sen johonkin osaan tai yleensä rakennettuun ympäristöön. Restauroiva korjaus kiinnittää erityistä huomiota myös vanhaan rakentamistapaan. Rakennuksen, sen osien tai pintakäsittelyn palauttamista aikaisempaan, vanhaan asuunsa on pappiloiden korjauksien tarkastelun yhteydessä kutsuttu *entistämiseksi*. *Kunnossapitoa, ylläpitoa ja hoitoa* käytetään tässä tutkimuksessa suhteellisen vapaasti siten, että niiden sisältö ja määritelmä on ymmärrettävissä asiayhteydestä.

Pieteetti tarkoittaa Kielioppaan mukaan vaalivaa kunnioitusta.¹⁰ Pieteettisellä kunnostuksella tai korjauksella viitataan tässä tutkimuksessa vanhaa rakennusta kunnioittavaan ja sen historiaa vaalivaan kunnostustapaan.

Kunnossapidon laajuutta ja laatua määritellään varsin löyhillä käsitteillä *kunnostaminen, korjaus* ja *perusparannus* tai *peruskorjaus*. Näistä käsitteistä kunnostaminen tarkoittaa teknisen laatu- tason säilyttämisen edellyttämiä toistuvia toimenpiteitä, esimerkiksi maalausta ja rikkoutuneiden kattotiilien vaihtamista uusiin. Korjaus on jonkun osan tai osien perusteellinen kunnostaminen tai uusiminen, esimerkiksi alahirsien vaihtaminen tai uunien uudelleen muuraus. Perusparannus ja peruskorjaus ovat rakennuksen tai sen osan laajamittaisia korjaus-, uudistamis- ja uusimistöitä, esimerkiksi vesikaton uusiminen on peruskorjausta ja pärekaton vaihto tiilikatteeseen perusparannusta. Perusparannukseen liittyy siis aina selkeästi laatu- tason nosto.

Pappiloiden sisätilojen tarkastelun yhteydessä on tässä tutkimuksessa käytetty mainintaa *vallitseva asu*. Tällä tarkoitetaan sitä jollekin aikakaudelle tyypillistä tai sisätiloissa hahmotettavaa ilmettä, joka on tunnistettavissa tarkasteltaessa esimerkiksi sisätilojen materiaaleja ja tilajärjestystä. Useimmiten pappiloiden lukuisat korjaukset ovat muokanneet tiloja siten, että varsinaista yhdelle ajan- kohdalle tyypillistä vallitsevaa asua ei voida nimetä.

Pappiloiden rakennusosia tarkasteltaessa on käytetty luokittelua *alkuperäinen* tai *vanha, jos- sain määrin vanha* ja *uusi*. Tässä luokittelussa ei pitäydytä tiettyihin ajanjaksoihin, vaan tarkastelu suhteutetaan aina rakennuksen valmistusajankohtaan. Alkuperäisellä tarkoitetaan selkeästi ra- kennuksen rakentamisvaiheessa tehtyä rakennusosaa. Samaan luokittelukategoriaan rinnastetaan termi *vanha*, jolla tarkoitetaan sellaista materiaalia tai rakennusosaa, joka voidaan rakennuksen koko ikään suhteutettuna mieltää vanhaksi, esimerkiksi 1800-luvun alkupuolella rakennetussa pappilassa olevat 1800-luvun lopun ikkunat ovat vanhoja ja 1920-luvulla vaihdetut klassismin aikaa edustavat ikkunat ovat jossain määrin vanhoja. Yleensä toisen maailmansodan jälkeen vaihdetut materiaalit ja rakennusosat ovat uusia tai nuorissa pappiloissa jokseenkin vanhoja.

Rakennuksen kuntoa on tarkasteltu luokittelemalla kunto *hyväksi*, *kohtalaiseksi* tai *huonoksi*. Hyväkuntoisessa rakennuksessa rakennuksen ylläpidosta on säännöllisesti huolehdittu, eikä rakennus kaipaa kuntosaa puolesta korjauksia, vaikkakin rakennusosat voivat olla kuluneita. Jos rakennuksen kunto on kohtalainen, tulisi jotakin tai joitakin rakennusosia lähitulevaisuudessa kunnostaa tai korjata; mikään ei kuitenkaan välittömästi uhkaa rakennuksen säilymistä. Huonokuntoinen rakennus kaipaa tiettyjä kunnostus- tai korjaustoimenpiteitä välittömästi, sillä ylläpidon laiminlyönnit aiheuttavat välittömän vaaran rakennuksen säilymiselle ja ovat jo aiheuttaneet vaurioita.

Tutkimuksessa on selvyiden ja ymmärrettävyyden vuoksi vältetty ilmaisuja, kuten ”tällä vuosisadalla”, ”viime vuosisadalla” jne., koska tutkimus on kirjoitettu valmiiksi vuosina 1997 - 1999, ja se julkaistaan vuonna 2000.

Sivujen 17 - 29 viitteet ja nootit

- 1 Aho 1952, 176 - 177.
- 2 Pappilatyöryhmän mietintö. 1982. Opetusministeriö, Helsinki.
- 3 Ahvenanmaan pappiloista on tehty tutkimus: Remmer, Christina. 1986. Prästgårdar på Åland; byggnadshistoriska studier. Skriftserien Åland 14. Mariehamn Föreningen Ålands vänner, Mariehamn.
- 4 Pitäjänapulaiset rinnastetaan tässä tutkimuksessa kappalaisiin.
- 5 GIS (Geographical Information Systems) paikkatietojärjestelmät ovat sovelluksia, joissa tietokoneen ja erityisten ohjelmien avulla yhdistetään toisiinsa taulukkomuotoista tietoa ja numeerisessa muodossa olevia kartografisia tietoja. Paikkatietojärjestelmien hyödyntäminen on kehittyvä erikoisala, joka on avuksi alueellisten ilmiöiden tutkimisessa. Paikkatietojärjestelmiä käytetään esimerkiksi maisematai yhdyskuntarakenteen kartoituksessa ja analysoinnissa sekä palveluiden ja muiden toimintojen sijoittamisen suunnittelussa.
- 6 Sadeniemi 1966, 212.
- 7 Komitealta jonka toimenä on ollut tehdä ehdotus asetukseksi kirkon ja pappilan rakentamisesta ja kunnossapitamisesta sekä puustelliasetukseksi maan pappistaloja varten 1887, 37.
- 8 Forsman, Jaakko et al. 1935, 1036.
- 9 Aikio (toim.) 1986, 48.
- 10 Itkonen 1991, 303.

2. Pappiloiden rakentamisen historialliset ja yhteiskunnalliset puitteet

2.1. Pappiloiden rakentamisen lainsäädännöllistä taustaa

”Alla territoriala församlingar äro skyldige: a) att aflöna de i församlingen tjenstgörande prester och kyrkobetjente. (...) b) Att bygga och underhålla större delen af åbyggnaderna å kyrkoherdebolet.”

Suomen jouduttua 1200-luvun kuluessa yhä selvemmin Ruotsin vallan alaisuuteen ryhdyttiin maassa noudattamaan ruotsalaisen oikeuden ja kirkon oikeuden lainkäyttöä. Muutamissa Ruotsin maakuntalaeissa esiintyi jo vuosisadan lopulla määräyksiä pappien palkkaeduista pappiloineen. Arkkipiispa Johan III antoi vuonna 1291 vanhimman tunnetun pappiloiden (mansiones tai mensae curatorum) rakentamista koskevan asetuksen, joka vahvistettiin Upplannin laissa vuonna 1296.²

Kirjallisia tietoja ruotsalaisen oikeuden asemasta Suomessa on 1300-luvun alusta, jolloin Suomessa hyväksyttiin oikeudenkäytön pohjaksi Sveanmaan maakuntien lakeja.³ Pappiloiden rakentamista käsiteltiin Ruotsin valtakunnan ensimmäisessä yleisessä laissa eli vuoden 1347 maanlaissa, jonka kirkkokaaren mukaisesti seurakuntalaisten tuli rakentaa papillensa ”seitsemän laillista huonetta”: tupa, paistinhuone, lato, vilja-aitta, ruoka-aitta, luhti ja navetta, jotka vastasivat ajan vauraan maanviljelystilan välttämättömiä tiloja.⁴ Varhaisimmat katselmuspöytäkirjat luettelevat pappilaan kuuluvina joukon erinimisiä huoneita, jotka ovat olleet pieniä, yksihuoneisia hirsirakennuksia joko erillisinä tai eteisten ja katosten kokoamina ryhminä.

Keskiajalla nousi pappiloiden huonelukua tärkeämmäksi kysymykseksi papiston verovapaus, joka käsitti myös kirkon maaomaisuuden. Kustaa Vaasan kirkkoreduktio vuonna 1527 heikensi kirkollisia etuoikeuksia ja kirkon valtaa, mutta turvasi edelleenkin pappien oikeuden verottomaan virkataloon, pappilaan.⁵

2.1.1. Vuoden 1570 määräykset

Asetus ”seitsemästä laillisesta huoneesta” tulkittiin jo 1500-luvulla yleisesti seitsemäksi huone-ryhmäksi, joista kukin ryhmä oli oman yhteisen kattonsa alla. Juhana III laillisti jo käytännöksi tulleen rakentamisvelvollisuuden vuonna 1570 antamallaan maanlain uudella tulkinnalla.⁶ Lain tulkinnassa seitsemän huonetta (siu Tarfwe-huus) oli laajennettu käsittämään seitsemän rakennusryhmää. Asuntoryhmän muodostivat linnatupa, kappalaisen tupa, vierastupa, leivintupa, kirkkoherran lukukamari ja makuukamari, holvattu kivikellari ja kaksi ”salaista huonetta” eli käymälää. Toiseen ryhmään kuuluivat paistihuone, luhti, jossa ylä- ja ala-aitta, suuri portti, renkien luhti, mallaspirtti ja sauna välieteisineen. Kolmanteen ryhmään kuuluivat karjahuone, nautahuone, lammashuone, sikahuone, kanahuone ja hanhihuone. Neljännen ryhmän muodostivat talli yläsineen ja pilttuineen ja lastin ylösajosilta sekä kaksi suurta latoa, joiden välissä oli luuva. Viidenteen ryhmään kuului kaksi riittä luuvineen ja kuudenteen ryhmään ladot 12 heinäkuormaa varten. Seitsemäntenä ryhmänä oli joko mylly tai venesuoja. Kahta viimeistä ryhmää ei edellytetty rakennettaviksi yhteisen katon alle. Asetuksen lopussa todetaan, että talonpojat eivät ole velvoitettuja rakentamaan muita papin haluamia huoneita.⁷ Tiukasti tulkitut seitsemän huonetta kävivät riittämättömiksi uskonpuhdistuksen jälkeisenä aikana, sillä silloin pappilat muuttuivat naimattomien pappien asunnoista monilapsisten perheiden kodeiksi.

Vanhoissa maakuntalaeissa tarkoitettiin huoneella yhdestä hirsikehästä salvettua rakennusta, ja Juhana III tekemän tulkinnan myötä talonpoikien rakentamisvelvoite kasvoi moninkertaiseksi. Esimerkiksi mallaspirtti ja sauna eteisineen käsitettiin talonpoikien keskuudessa kolmeksi huoneeksi,⁸ kuten myös paritupa, jossa oli eteisen molemmin puolin tuvat.

Vaikka lakia tulkittiin ja sovellettiin seurakuntakohtaisesti eikä köyhissä seurakunnissa määräyksiä aina noudatettu, kasvoi pappiloiden rakennusten lukumäärä 1500-luvulla. Pappiloiden rakentamiseen vaikuttivat paikkakunnan rakentamistapa sekä erillissopimukset seurakuntalaisten ja kirkkoherran välillä. Pappilan rakennuksia saattoi usein olla yli 20, joskus jopa 30 - 40, jolloin pappila jo itsessään muistutti pientä kylää. Pappi kestitsi pitäjäläisiä mm. talkoissa sekä kymmenyksien maksamisen aikaan, ja lisäkestityksillä hänen oli helppo houkutella talonpoikia uusiin myönnytyksiin.⁹ Vuonna 1607 Kaarle IX vahvisti avoimella kirjeellä maanlain säädökset pappiloiden laillisista huoneista ja lisäsi niihin vielä tallin.¹⁰

Talonpojille rasitteiksi muodostuneet rakentamisvelvollisuudet kuvastivat ajan yhteiskunnallisia oloja. Vaikka papisto menettikin uskonpuhdistuksen aikana paljon etuoikeuksiaan, ei muutos käytännössä näkynyt seurakunnissa. 1600-luvun jälkipuoliskon valtiopäivillä kirjattiin monia talonpoikien esittämiä valituksia pappien vaatimista rakentamisvelvollisuuksista, mikä osaltaan osoitti talonpoikaissäädyn kasvavaa tietoisuutta oikeuksistaan.¹¹

2.1.2. Vuoden 1680 määräys kappalaisen virkatalosta ja vuoden 1681 talonkatselmusasetus

Kappalainen oli 1600-luvun alussa kirkkoherran henkilökohtainen apulainen, jonka kirkkoherra palkkasi yleensä yksin. Kappalaiset toimivat joko seurakunnan pääkirkolla tai sivukirkolla eli kappelissa. Vuosisadan loppupuolella vilkastunut kappeliseurakuntien perustaminen itsenäisti kappalaisen asemaa. Kappelin alueen asukkaat vastasivat kappeliseurakunnan kaikista menoista ja osallistuivat lisäksi emäseurakunnan kirkon ja pappilan kustannuksiin. Vuosisadan lopulla talonpojille tulivat uudeksi rasitteeksi kappalaisenvirkatalot. Vuoden 1680 kuninkaallisen määräyksen mukaan kappalaisten virkataloiksi oli luovutettava valtiolle peruutettuja autiotiloja, mieluiten kirkkojen läheisyydestä. Ennen omia virkatalojaan kappalaiset asuivat kirkkoherran pappilassa tai itse hankkimallaan tilalla. Seurakuntalaisten tuli vastata sekä kappalaisten pappiloiden rakentamisesta että viljelyksistä.¹²

Kaarle XI:n hallitus otti huomioon talonpoikien valitukset rakentamisrasitteiden kohtuuttomuudesta, ja vuonna 1681 annetussa talonkatselmusasetuksessa lueteltiin pappiloihin rakennettavat lailliset rakennukset. Miespihalle tuli rakentaa tupa kamareineen, vierastupa (missä talo on niin suuri ”ther Gården så stoor är”), ruoka-, vilja- ja jauhoaitta, kalustosuoja sekä porttivaja ja käymälä. Karjapihalle oli rakennettava talli, navetta, rehulato ja lammasläävä, sikolähti sekä luuvia ja latoja talon suuruuden mukaan. Pihojen ulkopuolelle tuli lisäksi sijoittaa sauna, mallaspiirtti ja kuivatushuone. Rakennukset määrättiin ensimmäistä kertaa rakennettaviksi kolmeen ryhmään tulenvaaran vuoksi ja palonarimmat rakennukset määrättiin pihojen ulkopuolelle. Seitsemää lail-

Kuva 8. Lait määräisivät lähinnä pappiloiden rakennuslukua ja rakentamisvelvollisuutta 1700-luvulle asti. Varsinainen päärakennus ei tuolloin mitenkään poikennut pihapiirin muista rakennuksista. Kuvassa Turkansaaren ulkomuseoalueelle siirretty Ylitornion 1600-luvulla rakennettu pappila.

lista huonetta ei vielä kukaan määritellyt täsmällisesti, ja papit tulkitsivat mielellään asetuksen mukaiset tilat vähimmäisvaatimukseksi. Asetuksen vaikutus rakentamisvelvoitteiden määrittelyyn jäi käytännössä heikoksi.¹³

Kuningas Kaarle XI halusi keventää myös papinmaksujen rasitusta, jotta talonpojat pystyisivät suoriutumaan paremmin kruununveroistaan. Hän ehdotti, että seurakunnat maksaisivat luonnontuotteiden sijaan rahapalkkaa. Talonpojat pitivät vanhaa maksutapaa edullisempänä kuin rahanmaksua, ja se jäi voimaan.¹⁴

2.1.3. Vuosien 1720 ja 1727 valtiopäiväpäätökset

Säätyjen kiistat kärjistyivät 1700-luvun alkupuolella ja tällöin talonpojat alkoivat puolustaa oikeuksiaan papiston vaatimuksia vastaan. Vuoden 1720 valtiopäivillä talonpojat vaativat määriteltäväksi seitsemän laillista huonetta. Kysymys rakentamisvelvollisuuksien oikeudenmukaisuudesta ja kohtuullisuudesta saatiin ratkaistua aatelis- ja porvarissäätyjen edustajien esitettyä kompromissiratkaisunsa, jonka mukaan rakentamisvelvollisuus koski seuraavia rakennuksia: asuintupa, jossa kaksi kamaria, kyökki ja eteinen saman katon alla; panimohuone, jossa leivinuuni ja kyökintakka; kaksilattiatuinen aitta eli luhti; ruoka-aitta; kaksi latoa, joiden välissä luuva sekä navetta parsineen ja talli tarpeenmukaisine pilttuineen. Talonpoikaissäädyn edustajat vaativat vuo-

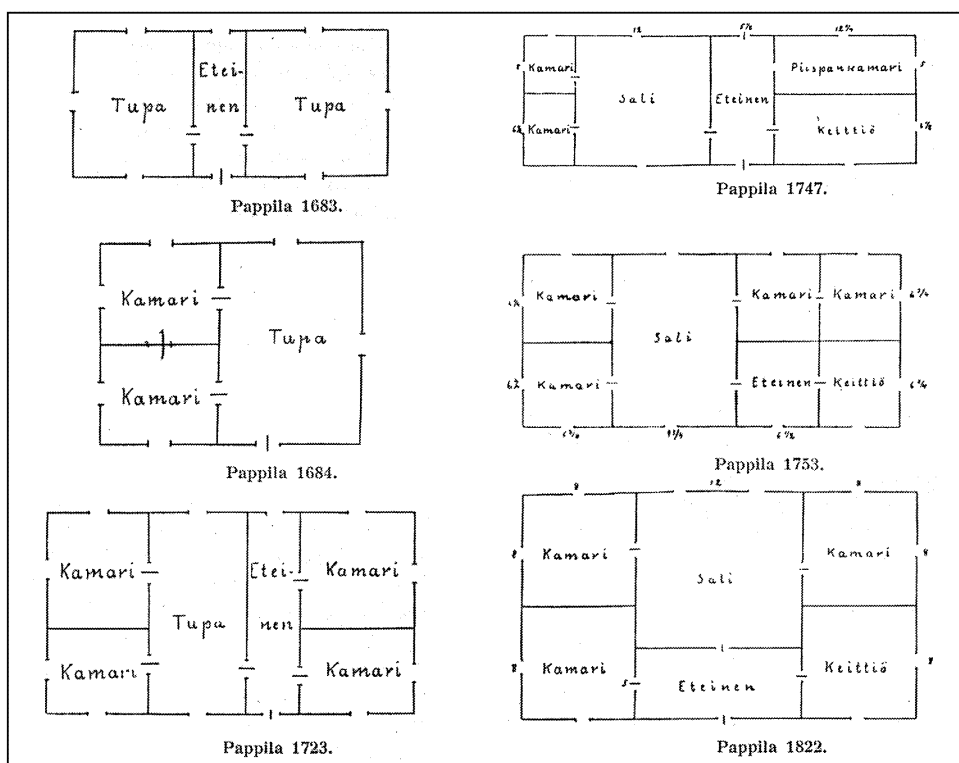

Kuva 9. Varsinainen päärakennus syntyi 1700-luvulla, jolloin laein ja asetuksin määrättiin paitsi pohjaratkaisuista ja päärakennuksen suuruudesta myös rakennusteknisistä ratkaisuksista, kuten kivijalan korkeudesta. Kuvassa Pyhärannan juhla- ja pitopalvelukäytössä oleva pappila (1881).

den 1727 valtiopäivillä uudestaan säädösten tarkentamista, kyse oli tällöin huoneiden mittojen pienentämisestä.¹⁵ Valtiopäivien säännökset vahvistettiin vuonna 1734 annetun lain rakennuskaareissa. Laki määräsi, että seurakuntalaisten oli kunnostettava pappilat viranhaltijan vaihtuessa ja papin velvollisuus oli huolehtia niistä asuinaikanaan.¹⁶

Monissa seurakunnissa katsottiin helpommaksi pitäytyä vanhassa rakentamiskäytännössä, vaikka vuoden 1720 valtiopäivien tuloksena saatiinkin ohjeet uusista sopimuksista.¹⁷ Pappisprivilegioissa korostettiin vuonna 1723 pitäjien velvollisuutta noudattaa kirkkoherran kanssa tehtyjä rakentamista koskevia erillissopimuksia, ellei pitäjä tehnyt asianmukaista valitusta, jolloin piispa ja maaherra saattoivat tarkistaa sopimusta. Useimmissa pitäjissä mielellään vältettiin muodollisuudet ja rakennettiin totutun tavan mukaisesti. Kirkkoherran maallinen ja hengellinen valta paikkakunnalla johti myös myönnytyksiin; henkilökohtaisiin suhteisiin ja pitäjän maineeseen vedoten seurakuntalaiset taivuteltiin rakentamaan ylimääräisiä huoneita.¹⁸

1700-luvun lopulla talonpojat alkoivat vaatia yhä voimakkaammin laillisia oikeuksiaan. Aateliston ja papiston välinen kilpailu vaikutusvallasta johti aateliston kannanottoihin papistoa vas-

Kuva 10. Janakkalan pappilan pohjamuodon kehitys v. 1683 - 1822 tuomiokirjojen ja katselmuskirjojen mukaan. Piirrosten vuosiluvut eivät ole rakennusvuosia. Tuvan yhteyteen rakennettiin Janakkalassa kamareita jo 1600-luvun loppupuolella, toisaalta varsinainen karoliininen pohjaratkaisu omaksuttiin verrattain myöhään, vasta 1800-luvun alkupuolella.

taan. Talonpoikien arvostelun kohteena olivat myös pappiloiden rakentamisvelvoitteesta vapautetut säätyläistilojen omistajat, joihin katsottiin kuuluviksi säteritilat ja kruunun latokartanot, upseerien virkatalot, kappalais-, kievari- ja postitalot. Vuosien 1761 - 1762 valtiopäivillä kirkkoherravelvoitettiin itse rakentamaan kellari, renkitupa, kuivatushuone eli sauna, sikolätti, vaunuhuone eli kalustovaja, käymälä, lammasläävä, viljalato sekä luuva. Entinen rakentamisvelvoite pidettiin voimassa niissä seurakunnissa, joissa oli erillissopimuksia seurakuntalaisten ja kirkkoherran välillä.¹⁹

Vuosien 1720 ja 1727 asetuksilla oli ratkaiseva merkitys pappila-arkkitehtuurin kehittymiselle. Karoliininen pohja²⁰ eli keskeissaliratkaisu syrjäytti aiemmin pappissäädynkin käytössä olleen parituvan, ja pappiloissa muodostui tunnusomaiseksi erillinen, säätyläisasemaa korostava päärakennus. Pappilarakennusten kannalta on vuoden 1734 lain rakentamisen rasituksia määrittelevä rakennuskaari²¹ tärkeä, sillä se säilytti asemansa pappiloiden rakentamisen periaatteellisena ohjeena vuonna 1892 annettuun virkataloasetukseen asti.

2.1.4. Vuoden 1886 palkkausasetus ja 1892 virkataloasetus

Keskiajalta lähtien oli papiston toimeentulo ollut sidoksissa sekä pappilan viljelyksiin ja karjanhoitoon että papeille kymmenyksistä kuuluvuun osiin ja muihin pitäjäläisten pääasiassa luonnon tuotteina suorittamiin maksuihin. Maatalouden merkitystä tulonlähteenä haluttiin vähentää jo 1700-luvulla, sillä papin seurakuntatyön katsottiin kärsivän viljelyksien hoidosta. Valtiopäivillä pappissääty kielsi vielä tuolloin vuokraamasta pois pappilaviljelyksiä.²² 1800-luvun alkupuolella senaatti hyväksyi ja vakiinnutti useimpien seurakuntien palkkauskäytännön. Pitäjäläiset tunsivat harvoin pappien palkkausasetuksia, ja siksi veronkantokin saattoi muodostua kohtuuttomaksi. Viljaverojen jakaminen eri suuruisten talojen kesken oli usein ongelmallista. Kappalaisen palkkauksesta tai virkatalon hoidosta ei ollut erityisiä ohjeita, joten hänen palkkauksensa perustui pitkälti sopimuksiin. Kappalaisten asemaa helpotti 29.6.1858 annettu määräys, jonka mukaan niissä seurakunnissa, joissa papinpalkka ei noussut yli 60 tynnyriin, oli palkkaa korotettava tai virka hävitettävä.²³

Tarve uudistaa ja yksinkertaistaa papiston palkkausjärjestelmä kasvoi vuosisadan puolivälissä.²⁴ Vuoden 1886 palkkaussääntö pyrki yksinkertaistamaan palkkauslainsäädäntöä eli vahvistamaan sen, mikä useissa seurakunnissa oli jo toteutettu; veroesineiden määrää oli vähennetty²⁵ ja verot maksettiin tavallisimmin voina, viljana ja rahana. Uusista palkkasopimuksista jätettiin pois seurakuntalaisten työpäivät, mikä osaltaan lisäsi torppien ja mäkitupien määrää pappiloiden mailla.²⁶

Uusi palkkauslaki poisti maksut papin luontevimmasta työstä; vihkimisestä, kastamisesta, hautaan siunaamisesta yms. kotona tai kirkossa toimitettavasta työstä. Asetus vakiinnutti myös tilattoman väestön ja yhtiöiden yms. verotuksen tehtäväksi tulojen mukaan. Suurin muutos entiseen käytäntöön nähden oli kirkkoherran palkan kohoaminen kaksinkertaiseksi kappalaisen palkkaan verrattuna.²⁷ Useissa seurakunnissa uuteen palkkausjärjestelmään siirtyminen tapahtui hitaasti.²⁸

Virkataloja koskevien uusien asetusten voimaantulo vuonna 1892 vauhditti palkkaustavan yksinkertaistamista. Kaupunkiseurakunnissa virkatalo voitiin korvata vuokratrahoilla. Virkatalojen rakentamista ja kunnossapitoa varten seurakunnat veloitettiin perustamaan virkatalorahasto,²⁹ jonka peruspääoma saatiin useimmiten metsän myynnistä. Seurakuntien oli huolehdittava metsistään, joista saatavat tulot ohjattiin yleensä virkatalorahastoon. Seurakuntien oli myös laadittava metsänhoitosuunnitelma, eikä metsiä saanut myydä ilman tuomiokapitulin ja senaatin lupaa.³⁰ Pyrkimys oli saada virkatalorahaston pääoma niin suureksi, että virkatalon kunnossapito olisi mahdollista korkojen turvin. Virkatalolaki edellytti virkatalolautakunnan nimeämistä valvomaan pappiloiden hoitoa. Pappilat piti saattaa lain voimaantulon jälkeen ns. lailliseen kuntoon, jotta ne voitaisiin jättää rahaston lautakunnan huostaan.³¹ Virkatalorahastoista kustannettiin sekä rakennusaineet että rakennusmiesten palkat. Näin päättyi seurakuntalaisten välitön vaikutus pappiloiden rakentamiseen.

Maaseudulla tuli kaikkiin virkataloihin kuulua asetuksen mukaan edelleen kaksi hehtaaria viljelysmaata sekä laidunmaata hevoselle ja kahdelle lehmälle. Laillisina rakennuksina täytyi kaikissa pappiloissa olla päärakennuksen lisäksi renkitupa, ruoka-aitta, kellari, halkovaja ja tarvehuone, ja maaseudulla lisäksi leivintupa, talli, vaunuhuone, navetta sekä keittihuone, jyvääntä ja sauna. Jos pappilassa harjoitettiin maanviljelystä, täytyi tilalla olla lisäksi maito- huone, kaluhuone, lammasnavetta, sikuhuone sekä riihi ja sen yhteydessä luuva ja lato.³²

Vuoden 1892 asetuksessa annettiin ensimmäistä kertaa yksityiskohtaisia määräyksiä päärakennuksen rakentamisesta. Kivijalan korkeuden tuli olla pappiloissa vähintään 45 senttimetriä. Kirkkoherran pappilassa tuli olla asuinhuoneita vähintään kuusi, enintään kymmenen, ja muissa virkataloissa vähintään neljä ja enintään seitsemän, lisäksi rakennuksessa täytyi olla eteinen, keittiö, ruokasäilö ja tarpeelliset konttorit ja porstuat. Huonekorkeus määrättiin vähintään kolmeksi ja puoleksi metriksi, ikkunat kaksinkertaisiksi, seinät tapetoitaviksi, katot kipsattaviksi tai paneeloitaviksi. Paneelit sekä ovi- ja ikkunapielet tuli maalata öljymaalilla, samoin lattiat, tosin myös vernissasively oli sallittua. Mikäli oli mahdollista, tuli arkistihuone suojata tulelta.³³ Uudet rakentamista koskevat määräykset voimistivat pappiloiden kartanomaisuutta ja edellyttivät monissa seurakunnissa olemassa olevan pappilan muuttamista entistä näyttävämmäksi.

2.1.5. Vuoden 1922 lait papiston palkkauksesta ja virkataloista

Vuoden 1922 palkkalain myötä siirryttiin luontaisuuksista lopullisesti rahapalkkaan, eivätä papit itse enää kantaneet saataviaan. Palkat suoritettiin seurakuntarahastosta, joka karttui korkotuloilla, virkatalotuloilla, vuotuisilla henkilömaksuilla sekä mahdollisilla kunnallisverotuksen perusteella määrättävillä veroilla.³⁴ Pappila ja virkatila erotettiin toisistaan, jolloin pappila tai virka-asunto jäi papille luontoiseduksi, ja pappilan maista erotettiin suurin osa seurakunnan hoitoon jääväksi virkatilaksi. Pappila käsitti lain määritelmän mukaan papin asunnon sekä siihen kuuluvan puutarhan ja lisäksi pappilan läheisyydestä viljeltyä maata ja laidunta hevoselle ja kahdelle lehmälle. Papin asuntoa ilman näitä maa-alueita nimitettiin virka-asunnoksi.³⁵ Uuteen palkkaukseen siirtyminen tapahtui hitaasti,³⁶ sillä virassa olevalla papilla oli mahdollisuus jäädä vanhan lain piiriin.

Pappilaan ja virka-asuntoon tuli kuulua päärakennus, tupa, ruoka-aitta, kellari, halkovaja ja käymälä sekä kaivo tai vesijohto. Maaseutupappiloihin tuli lisäksi rakentaa sauna pukeutumishuoneineen ja pesutupineen, talli, ajokaluhuone, navetta, rehulato sekä, jos tarpeellista, myös riihi.³⁷ Edelliseen lakiin verrattuna pakollisten rakennusten määrä oli vähentynyt, koska leivintupa, keittihuone, jyvääitta, maituhuone, sikuhuone ja lammasnavetta olivat jääneet pois.

Virkahuoneen lisäksi päärakennuksessa tuli olla vähintään kolme, enintään kuusi asuinhuonetta eteisineen, palvelijainhuone, keittiö sekä tarpeelliset säilytystilat. Lisäksi päärakennuksen yhteyteen veloitettiin rakentamaan tulenkestävästä aineesta arkistohuone tai erottamaan virkahuoneesta tulenkestäväksi varustettu osa. Päärakennuksen rakentamisesta annetut ohjeet säilyivät entisen kaltaisina. Huoneiden vähimmäiskorkeus väheni puolella metrillä kolmeen metriin.³⁸ Päärakennuksen asuinhuoneiden enimmäismäärä väheni siis lain myötä kymmenestä kuuteen. Uusien päärakennusten koko oli myös edeltäjään pienempi. Huomattavimman muutoksen pappiloihin toi määräys arkistohuoneen rakentamisesta. Vaikka määräyksen toteutuminen vei osin parikymmentä vuotta, oli sen seurauksena arkistosäpien ilmaantuminen vanhojenkin pappiloiden kylkiäisiksi. 1940-luvulta lähtien näkyy nykyajan ulottuminen pappiloiden julkisivuarkkitehtuuriin ja massoitteeluun parhaiten juuri arkistohuoneissa.

2.1.6. Vuosien 1944, 1966 ja 1983 lait

Pappien palkkauksesta ja virkataloista annettiin uudet lait vuosina 1944 ja 1966. Palkkauksesta annettiin laki myös vuonna 1983. Vuoden 1944 palkkauslaissa pappila määriteltiin virka-asunnoksi, johon liittyi puisto- tai puutarhamaata. Maaseurakuntien pappiloihin voitiin edelleenkin liittää viljelys- tai laidunmaita, mikäli seurakunta niin halusi. Pappilan huoneiden lukumäärälle ei asetettu enää ylärajaa. Kirkkoherran pappilassa tuli olla vähintään viisi ja kappalaisen pappilassa vähintään neljä asuinhuonetta sekä lisäksi keittiö ja muut tarvittavat tilat, joihin katsottiin kuuluvan kotiapulaisen huoneen.³⁹ Virkatalolautakuntien tehtävät siirtyivät 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla käytännössä kirkkohallintokunnille.⁴⁰ Vuoden 1966 laki ei varsinaisesti vaikuttanut pappiloiden asemaan, sillä sen sisältö oli vuoden 1944 lain kaltainen. Kotiapulaisen huoneesta ei ollut enää mainintaa.⁴¹ Vuonna 1969 säädettiin, että virkatalokatselmus järjestetään vain erikseen sovittaessa.⁴²

Vuonna 1983 annettu palkkausta koskeva laki muutti virallisesti pappilassa asumisen velvollisuudeksi. Viranhaltija veloitettiin asumaan virka-asunnossa ja myös olosuhteiden muuttuessa siirtymään seurakunnan kustannuksella toiseen virka-asuntoon. Kirkkohallitus saattoi seurakunnan suostumuksella vapauttaa papin asumisvelvollisuudesta, mikäli tällä oli esittää erityisen painavia syitä.⁴³

2.1.7. Vuoden 1990 palkkauslaki

Pääosin virkatalolaki on edelleen voimassa vuoden 1966 lain mukaisesti. Viimeiset muutokset ovat vuodelta 1990 ja niiden mukaan Kirkkohallituksen on vahvistettava kirkkoherranvirastoa tai sen oleellisia muutoksia koskevat piirustukset.⁴⁴

Kevään 1989 kirkolliskokous päätti pappien siirtymisestä kokonaispalkkaukseen. Pappiloiden kannalta tämä vuonna 1990 voimaan tullut asetus tarkoitti niiden muuttumista tavallisiksi vuokra-asunnoiksi, joista maksetaan sovittu käypä vuokra. Laki lisäsi mahdollisuutta vuokrata seurakuntien omistuksessa olevia pappiloita myös ulkopuolisille. Kirkolliskokous uskoi optimitisesti päätöksen elvyttävän pappiloita.⁴⁵ Jo ennen lain voimaantuloa runsas puolet papeista oli saanut vapautuksen luontoisetupalkkauksesta.⁴⁶ Vanhemman lain mukaan vapautus virka-asunnon ylläpitämisestä oli aina viranhaltijakohtainen, ja uudelle viranhaltijalle tuli turvata virka-asunnon saaminen hänen niin halutessaan.⁴⁷ Uusi laki merkitsi sitä, että seurakunnilta poistui lopullisesti velvoite huolehtia kirkkoherransa asunnosta, eli käytännössä enää ei ollut velvollisuutta säilyttää pappiloita seurakunnan omistuksessa.

Siirtymävaiheessa viranhaltija sai kuuden kuukauden kuluessa lain voimaantulosta ilmoittaa halukkuudestaan pysyä luontaispalkkauksessa. Myös seurakunnilla oli mahdollisuus siirtymävaiheessa anoa tuomiokapitulilta asumisvelvollisuuden liittämistä kirkkoherran tai kappalaisen virkaan.⁴⁸

Vuoden 1990 lain myötä pappila käsitteenä poistui laeista, ja pappilat muuttuivat normaaleihin vuokra-asuntoihin rinnastettaviksi. Lainmuutoksessa oli osaltaan kysymys poikkeuslupien nojalla tapahtuneen kehityksen saattamisesta lakiin kirjatuksi. Rakennussuojelun kannalta muutos oli selkeyttävä; rakennussuojelulaissa oli kirkollisten rakennusten, joiksi pappilat tulokittiin, suojelu jätetty kirkkolain säännösten varaan, mutta niissä mainittiin ainoastaan kirkot ja kellotapulit. Uuden lain avulla pappiloita voitiin käsitellä rakennussuojelulain tarkoittamassa merkityksessä normaaleina kulttuurimuistomerkkeinä.

2.1.8. Muita pappilarakentamiseen vaikuttaneita lakeja ja asetuksia

Pappilarakentamiseen ovat välillisesti vaikuttaneet monet yhteiskuntaa ja elämää säätelevät lait. Esimerkkeinä mainittakoon vuoden 1642 valtiopäivien määräys kestikievarilaitoksen muodostamisesta, joka vähensi pappiloiden kestitsemisvelvollisuutta;⁴⁹ vuoden 1865 kunnallisasetus, joka erotti kunnallishallinnon seurakunnasta sekä vuoden 1869 kirkkolaki, joka erotti koululaitoksen kirkosta.⁵⁰ Kunnallishallinnon uudistuttua kirkkoherra menetti vuosisataisen asemansa pitäjän asioiden hoitajana ja johtajana. Yleensä papit luopuivat mielellään suuritoisten maallisten asioiden mm. köyhäinhoidon järjestämisestä ja keskittyivät mieluummin yhä laajempaan seurakunnalliseen rooliinsa. Vuonna 1869 annettu kirkkolaki selvitti lopullisesti rajan kunnan ja seurakunnan välillä.⁵¹

Useat pappilat olivat 1800-luvulla suurtiloja⁵², joihin saattoi liittyä muutamia torppia.⁵³ Maanlunastuslain voimaantulo⁵⁴ ja sen aikaansaama torpparien itsenäistyminen vaikuttivat suoraan pappiloiden maaomaisuuden vähenemiseen. Virkatalojen torppareiden vapautuessa vuonna 1921 itsenäistyi esimerkiksi Parkanon pappilasta kolme torppaa ja seitsemän mäkitupaa eli yli 80 hehtaaria maata. Osa torppareista jäi tuolloin vielä vuokralle.⁵⁵

Siirtoväen pika-asutuslaki⁵⁶ vuodelta 1940, joka kohdistui maataloussiirtoväkeen, sekä vuoden 1945 rintamamiesten asuttamiseen kohdistunut maanhankintalaki⁵⁷ johtivat tai ainakin vauhdittivat pappilaviljelyksistä luopumista. Pika-asutuslain toimeenpanoon liittyvistä tilastoaineistoista ilmenee, että seurakuntien maaomaisuus käsitti peltoa ja viljelyskelpoista maata yhteensä 21 174 hehtaaria, josta suunniteltiin luovutukseen otettavaksi 64,8 %. Kaikkien eri luovuttajaryhmien yhteenlaskettu viljelyskelpoisen maan pinta-ala oli 331 001 hehtaaria, josta suunniteltiin otettavaksi pika-asutukseen 39,2 %.⁵⁸ Esimerkiksi Tammelan kirkkoherran pappilan maista oli muodostettu torppareille vuonna 1925 kolme itsenäistä tilaa ja kolme asuintilaa. Asutuslakien vaatimat maanjakotoimet suoritettiin Tammelassa vuonna 1954, jolloin pappilan runsaasta 189 hehtaarin maa-alueesta muodostettiin yhdeksän tilaa. Pappilaan jäi 11,3 hehtaaria.⁵⁹

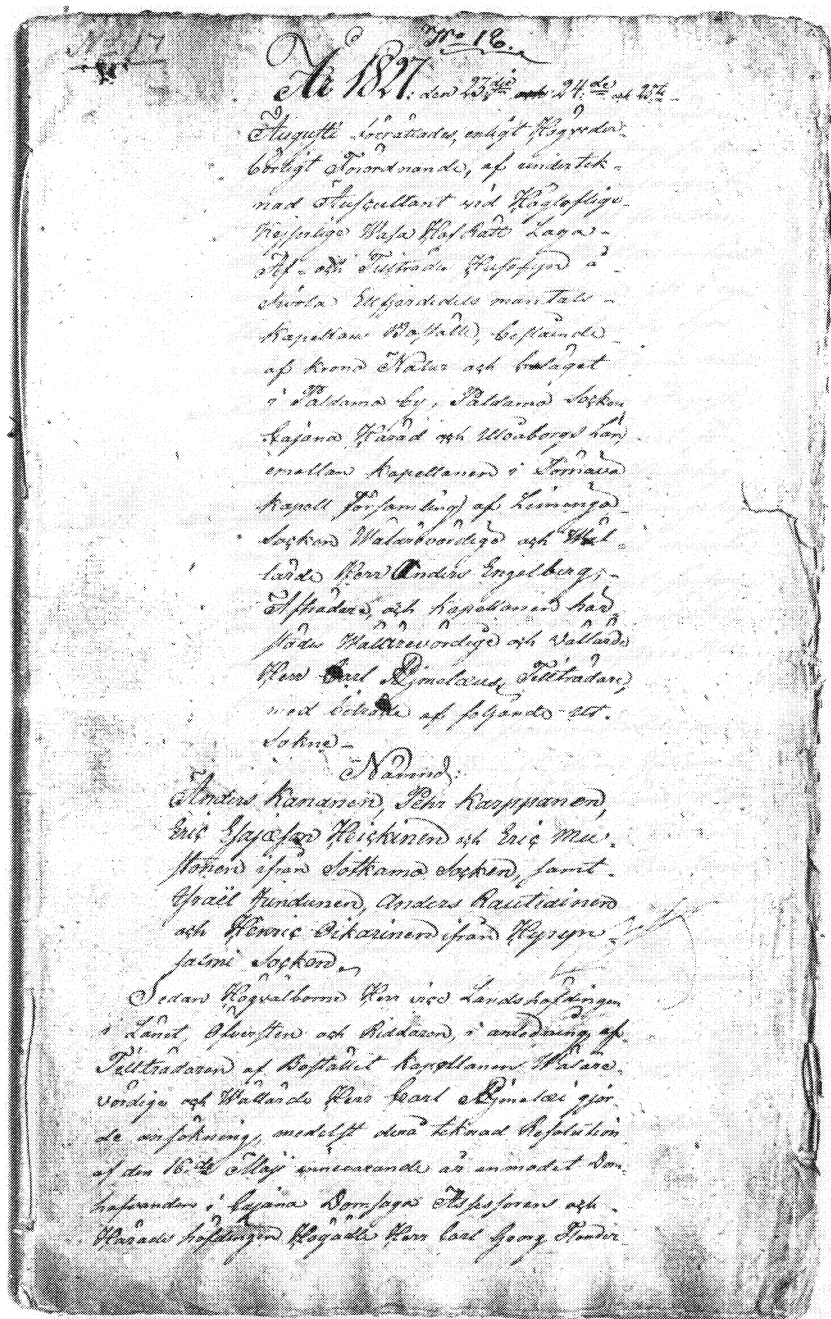
Verolait ovat 1900-luvulla vaikuttaneet huomattavasti pappilassa asumisen houkuttelevuuteen ja pappiloista luopumiseen. Luontoisetuasumisen kiristynyt verotuskäytäntö oli osaltaan 1970-luvun alussa vauhdittamassa pappiloista luopumista. Verohallituksen antamista verotuksen yhtenäistämisohjeista huolimatta verokohtelu säilyi eri paikkakunnilla epäyhtenäisenä, osin mielivaltaisenakin 1990-luvulle saakka.

2.2. Seurakuntalaiset rakentajina

*”Jokainen henkilö, joka omistaa neljättä vetävän tai sitä vanhemman hevosen on velvollinen sanotun rakennuslautakunnan määräyksestä tarvittaessa suorittamaan yhden hevostyöpäivän omilla ajoneuvoillaan ja eväillään sannaan tai mudan ajossa taikka hakemaan joko Okkolan tiilitehtaalta tai Petäjaveden asemalta yhden kuorman tiilejä tai muita rakennustarpeita.” sekä ”.joka ei sanottua päivätöitä suorita on velvollinen maksamaan Smk 100 hevosta kohden.”*⁶⁰

2.2.1. Rakennusrasitteiden jakaminen eli verokuntien ja kylien merkitys

Läntisen Suomen hallinto- ja kirkkopitäjät jaettiin verojen ja muiden rasitteiden määräämistä ja keräämistä varten verokunniksi jo keskiajalla. Kukin verokunta oli määrätty rakentamaan ja korjaamaan määrätty pappilan rakennukset. Joskus myös kylät tai kyläryhmät vastasivat omista rakennuksistaan. Rasitteet jaettiin siten, että joistakin rakennuksista vastasi yksi kylä tai verokunta, joistakin useampi.⁶¹ Kylittäin rakennuksista huolehtiminen oli vanha lounais- ja länsisuomalainen tapa.⁶² Verokuntien jakosopimukset saattoivat olla voimassa pitkiä aikoja, esimerkiksi Pälkäneellä

Kuva 11. Pappiloiden rakentamisesta on aina säädelty lailla ja asetuksilla. Pappiloiden rakentamis- ja korjaamishistorioista on verrattain paljon dokumentoitua tietoa esimerkiksi inventaario-, lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirjoissa sekä kirkon ja pitäjänkokousten pöytäkirjoissa. Kuvassa ote Paltamon kappalaisen pappilan katselmuspöytäkirjasta vuodelta 1827.

jopa toista sataa vuotta.⁶³ Useimmiten jakosopimuksia uusittiin aika ajoin, ja monissa pitäjissä jakojärjestelmästä luovuttiin jo 1700-luvun kuluessa.

Rakentamis- ja korjausrasitteen jakaminen verokuntien tai kylien kesken oli luonnollista, sillä jo arkipäiväinen elämä talkooneen ja yhteisomistuksineen edellytti yhteistyötä. Luultavasti jo varhaisessa vaiheessa jaettiin pappiloiden rakennusten rakentamisosuudet tasapuolisesti osiin ja osuudet arvottiin verokunnille. Jakajina olivat yleensä kirkonisännöitsijä ja kuudennusmiehet. Jokaisen verokunnan osuuteen pyrittiin saamaan tasapuolisesti asuin- ja talousrakennus.⁶⁴

Osa pappiloiden rakennuksista saattoi olla pitäjän yhteisesti rakentamia ja ylläpitämiä. Tällaisia olivat yleensä linnatupa, püspantupa ja kellari. Pitäjän yhteiset rakennustyöt kyettiin tekemään nopeammin kuin mihin yksittäiset kylät olisivat pystyneet.⁶⁵ Säterit ja kappalaisten sekä lukkarien virkatalot olivat rakentamisesta kokonaan tai osittain vapautettuja, samoin vuoteen 1739 asti sotilasvirkatalot sekä tilattomat.⁶⁶ Toisaalta esimerkiksi Pohjanmaalla myös virkatalot olivat rakennusvelvollisia.⁶⁷ Käytäntö vaihteli pitäjittäin paljon ja perustui pitkälti vanhoihin sopimuksiin. Joissakin pitäjissä pappi kustansi ja rakensi tarvittavat rakennukset itse ja peri saatavansa seurakuntalaisilta myöhemmin. Näin oli tapana esimerkiksi Puumalassa ja Rantasalmella 1600-luvun jälkipuoliskolla.⁶⁸ Myös säterit saattoivat ”herrasväen jalomielisen anteliaisuuden osoituksena” osallistua pappilarakentamiseen.⁶⁹

Jotta rakentamisvelvoite olisi ollut tasapuolinen, rakentamisen osuuksien ja verokuntien oli oltava tasapuoliset. Keskiajalla verokunnat määräytyivät talojen tai savujen lukumäärän mukaan ja harvoin miesluvun eli jousiluvun mukaan. Vasta 1700-luvulla alettiin huomioida talojen äyri-

Kuva 12. Tilapäisiksi tarkoitetuista ratkaisuista, joissa seurakuntalaisten rakentamisvelvoite ei täyttynyt säädösten mukaisena, saattoi tulla pitkäaikaisia. 1900-luvun alussa otetussa kuvassa on Piippolan pappin ensimmäinen asunto, joka sijaitsi Jarvan talossa.

luku, jolloin pappilarakennusten kustannukset arvioitiin rahassa, ja jokaista äyrinalaa kohti määrättiin vastaava murto-osa kustannuksista.⁷⁰ Jakoperusteiden oikeudenmukaisuus oli 1700-luvulla jatkuvan kiistanalaisena, ja viimein vuonna 1752 määrättiin kuninkaallisella asetuksella, että rakennusaineet oli pappiloita rakennettaessa tuotava taloluvun eli manttaalin perusteella, mutta päivätyövelvoite oli ruokakuntakohtainen.⁷¹ Puutavara tuotiin työmaalle yleensä talollisten omista metsistä tai kylien yhteismetsistä. Vasta 1800-luvun loppupuolella alettiin rakentamismateriaalina käyttää virkatalojen omista metsistä saatuja puita.

Rakentamisvelvollisuus tuntui raskaalta etenkin 1600-luvun seurakunnissa jatkuvien sotien ja lisääntyvien läänitysten vuoksi. Tulipalon sattuessa rakentamisvelvollisuus velvoitti rakentamaan uuden pappilan mahdollisimman pian. Esimerkiksi Vanajalla vuonna 1707 pitäjänmiehet kieltäytyivät pystyttämässä uutta pappilarakennusta tulipalossa tuhoutuneen tilalle, sillä tuhoutunut rakennus oli melkein uusi; oikeuden oli muistutettava pitäjäläisten rakentamisvelvollisuudesta.⁷² Tulipalot olivat tavallisia vielä 1800-luvulla.⁷³

Määräyksistä huolimatta pappiloiden rakentaminen kangerteli ja kirkkoherra joutui usein kääntymään maallisen esivallan puoleen perätäkseen oikeuksiaan.⁷⁴ Joissakin seurakunnissa rakentamisen laiminlyönnit tulivat suorastaan tavaksi.⁷⁵ Esimerkiksi Lapualla ei ollut vielä 1740-luvulle tultaessa pappia, joka ei olisi joutunut käymään käräjiä pappilarakennustensa puolesta.⁷⁶ Pappi itsekkin saattoi rakennuttaa ja ylläpitää rakennusvelvoitteiden ulkopuolisia rakennuksia, jotka seurakunta yleensä lunasti itselleen kirkkoherran vaihtuessa. Kaikesta huolimatta pappilat pysyivät Suomessa vielä 1600-luvulla pieninä ja huonosti rakennettuina. Papeilla oli usein suuri työ saada edes välttämättömät korjaukset suoritetuiksi. Toisaalta juuri rakentamista ja korjaamista koskevat riidat päättyivät pöytäkirjoihin, eivät riidattomat tapaukset.⁷⁷

2.2.2. Pappiloiden rakentaminen ja ylläpito

Pappiloiden kunnossapitäminen oli tehtävä, joka tuotti vaivaa, huolta ja kustannuksia sekä pitäjäläisille että papille. Papin vaihtuessa toimitettiin lähtö- ja tulokatselmus, jolloin katselmuslautakunta päätti, ketkä ja missä määrin olivat velvollisia suorittamaan korjaus- ja uudisrakennustöitä. Katselmuksessa otettiin huomioon edellisen viranhaltijan perikunnan ja seurakunnan väliset rakennus- ja hoitovelvoitteet sekä arvioitiin laiminlyönnit ja tehdyt parannukset. Tulokatselmuksessa pyrittiin ottamaan huomioon uuden papin vaatimukset, jotta tämä voisi ottaa virkatalon vastaan ja huolehtia sen ylläpitämisestä.⁷⁸ Pappiloiden ylläpitäminen oli papin velvollisuus, ja seurakunta vastasi rakentamisesta ja korjauksesta. Papit pyrkivät asumaan vähin kustannuksin. Niinpä he laiminlöivät rakennusten kunnossapitoa ja rasittivat seurakuntalaisia vähäpätöisilläkin kunnostustöillä. Toisaalta papit pyrkivät monin paikoin lisäämään pitäjäläisten rakentamisvelvollisuuksia. Ristiriitoja syntyi, jos pappilan ylläpito oli laiminlyöty ja papin kuolipesä vähävarainen tai varaton. Laiminlyönnit koituivat yleensä seurakuntalaisten maksettaviksi. Katselmusoikeuksien päätöksiä ei noudatettu viivyttelemättä tai tarkoin eikä edes tulo- ja lähtökatselmuksia aina pidetty.

Rakentamisvelvollisuuden epäselvyyttä ja pitäjäläisten suhtautumista korjausvelvollisuuteen kuvaa Laihia syyskäräjillä vuonna 1701 kirjattu kirkkoherran valitus. Tämän mukaan pitäjänmiehet halusivat aina uuden rakennuksen pystytettyään hajottaa vanhan ja kuljettaa hirret pois, koska he pelkäsivät, että heidät velvoitettaisiin pitämään kunnossa vanhakin rakennus, ja näin rakennusvelvollisuus pian kaksinkertaistuisi. Kun kirkkoherra erikseen vannoi luovuttamansa tällaisista vaatimuksista, suostuivat seurakunnan vanhimmat ja kärjäväki luovuttamaan pappilan vanhat rakennukset hänen haltuunsa.⁷⁹ Rakennusvelvollisuuden laajuus säilyi seurakunnissa pitkään epäselvänä, ja se perustui suurelta osin vanhoihin sopimuksiin ja tapoihin.

Isonvihan päätyttyä 1700-luvun alussa oli papiston asema vaikea, sillä sodan aikana monet papit jättivät pappilansa ja lähtivät pakoon Ruotsiin. Sodan päätyttyä pappilarakennukset ja viljelykset olivat rappiotilassa, eikä sodan köyhdyttämällä pitäjäläisillä ollut entistäkään intoa kunnostaa rakennuksia.

Päivätyöjärjestelmässä rakentamisen laatu oli vaihtelevaa, sillä rakentajat vaihtuivat muutamien päivien välein.⁸⁰ Työhön osallistuivat yleensä pitäjän miehet, poikkeuksellisesti myös naiset.⁸¹ Päivätöiden järjestäminen vaikeutui entisestään, kun samaan verokuntaan yhdistettiin taloja eri kylistä tasaamaan verokuntien varallisuutta. Kokoontuminen ja neuvotteleminen muodostui tällöin usein vaikeaksi, ja verokunta saattoi menettää alkuperäisen yhtenäisen paikallisen luonteensa.⁸² Pappilasta kaukana sijaitsevien talojen osalta rakentamisen ongelmiksi muodostuivat pitkät työmatkat ja rakennusaineiden kuljetusmatkat.

Hyödyn aikakaudella päivätyö menetti arvonsa. Aluksi sitä arvostelivat taloustieteilijät, myöhemmin myös maatalousväestö. 1700-luvun loppupuoliskolla rakentaminen siirtyi yhä enemmän koko pitäjän vastuulle.⁸³ Rakentamisesta puuttui usein suunnitelmallisuus pitäjänmiesten toimiessa itse työnantajina, rakennusmestareina, tavarantoimittajina sekä palkkollisina.⁸⁴ Edelleenkin useimmiten rakennusaineet hankittiin ja päivätyöt jaettiin taloluvun mukaan, mutta nyt kukin talo oli osallisena jokaisessa pappilan rakennuksessa,⁸⁵ jotka rakennettiin perinteisesti pitäjäläisten päivätöinä.

2.2.3. Kappalaisen pappilan rakentamisvelvoite

Kappalaisen pappilan rakentamiskäytäntö oli sekava 1600-luvun loppupuolelle asti. Kappalaisilla ei aluksi ollut omaa virkataloa, vaan he asuivat kirkkoherran pappilan kappalaistuvissa, vuokralaisina tai itse hankkimillaan mautiloilla, joista maksoivat kruununveroa. Vuosisadan kuluessa alettiin kappalaisen pappiloita muodostaa kruununtiloista tai autiotiloista, joille tavallisesti annettiin kuusi verovapaata vuotta,⁸⁶ jotta ne saavuttaisivat kohtalaisen taloudellisen aseman ja saisivat viljelyksensä kuntoon.⁸⁷ Vasta vuonna 1680 annettiin määräys autiotilojen luovuttamisesta kappalaisten virkataloiksi. Vaikka seurakuntalaisten tuli määräyksen mukaan vastata kappalaisten pappiloiden rakentamisesta, vaihtelivat rakentamis- ja kunnossapitokäytännöt edelleen pitäjittäin. Yleensä katsottiin, ettei seurakunnalla ollut mitään varsinaista korjausvelvoitetta kappalaisen pappilan rakennusten osalta.⁸⁸ Vielä vuonna 1803 Kangasniemen kappalainen valitti seurakuntalaisten kieltäytyneen korjaamasta pappilaa, koska heidän mielestään pappilan korjaus kuului kappalaiselle itselleen.⁸⁹

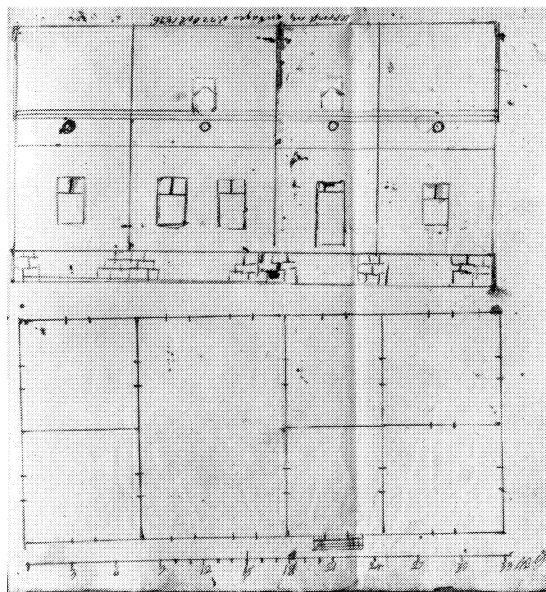

Kuva 13. Pappiloiden rakentamisen laatu parani 1800-luvulla. Yleensä rakennusta kunnostettiin niin kauan kuin se oli mahdollista, näin hirsikehässä on usein tunnistettavissa pitkä rakentamishistoria. Kuvassa Kemin pappila (1740-luku) 1900-luvun alun asussa. Rakennus purettiin ”pihapiiriä rumentamasta” 1910-luvulla.

Kappalaisen pappilat eivät 1800-luvun alussakaan yleensä merkittävästi eronneet talonpoikaisrakentamisesta. Kappeliseurakuntalaiset olivat kappalaisenpappilan rakentamisen lisäksi velvoitettuja osallistumaan myös emäseurakunnan kirkkoherran pappilan rakentamiseen ja kunnossapitämiseen.⁹⁰ Riidat emäseurakuntien ja kappeliseurakuntien välillä olivat tavallisia.

2.2.4. Rakentamisen laatu

Pienikokoisten pappilarakennusten uusiminen oli helppoa, eikä rakennusten pitkäikäisyys ollut erityisenä tavoitteena. Kestävyyden tavoittelu korostui valtiovallan määräysten ansiosta vasta hyödyn aikakaudella. 1600-luvulla pappiloiden ikä oli useimmiten parikymmentä vuotta, ja rakennustekniikan kehityksestä huolimatta rakennukset olivat lyhytikäisiä vielä 1700-luvullakin. Esimerkiksi Asikkalan vuonna 1744 rakennettu pappila oli rakennettu niin heikolle kivijalalle, että se 1780-luvun lopulla oli vajonnut, ja kosteus oli lahottanut lattiat ja palkit. ”Muutoinkin rakennus oli niin kelvottomasti ja hutiloiden rakennettu, että nurkat olivat vääntyneet kieroiksi ja salvokset auenneet. Näistä aukoista, joita kyllä on yritetty sammalilla tilkitä, on huurua ja höyryä tulvinut ulos, niin että nurkatkin ovat lahonneet. Näin ollen ei ole mahdollista purkaa rakennusta ja

Kuva 14. Vielä 1800-luvulla pappiloiden piirustukset käsittivät usein ainoastaan kirkkoherran piirtämän luonnosmaisen suunnitelman. Kuvassa Kalajoen kappalaisen pappilan Hietalan hyväksytty piirustus vuodelta 1826. Hietalan pappila (1826) on edelleen pappilakäytössä.

pystyttää sitä uuden vankemman kivijalan varaan, koska hirsistö ei sitä kestä.⁹¹ Aikakauden pitäjänkokous- ja katselmuspöytäkirjat ovat tulvillaan vastaavia kuvauksia.

Pappiloiden rakentamisen laatu ei ollut kovin hyvä. Päivätyöjärjestelmän ongelmat tiedostettiin, mutta oli helpompi pitäytyä vanhoissa totutuissa käytännöissä kuin luoda uusi järjestelmä. Esimerkiksi Närpiön pitäjässä rakennettiin vuosina 1679 - 1889 kuusi kertaa uusi pappila, jolloin rakennuksen keski-ikäsi tuli 35 vuotta⁹². Jaakkiman Siekklahden pappila todettiin vuoden 1783 tarkastuksessa niin rappeutuneeksi, että nurkat olivat lohkeilleet pois, seinistä paistoi aurinko sisään, lattiat ja alushirret olivat mädänneet jne. Päärakennus oli vasta 33 vuotta vanha.⁹³

Rakennusten lyhytikäisyys lisäsi talonpoikien rakentamisrasitetta 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle asti. Rakennukset tehtiin usein nurkkakiville ilman kunnollisia perustuksia ja ne saatettiin jättää vuosiksi ilman ulkolaudoitusta tai maalipintaa. Toisaalta talonpojat olivat jossain määrin kokeneita rakentajia, sillä he rakensivat itselleenkin vastaavia rakennuksia. Työn jälki oli papille rakennettaessa huono, koska työ suoritettiin päivätyönä, usein hätäisesti ja hutiloiden. Jos kirkkoherra itse ei ollut rakentamiseen perehtynyt, jäi työn valvonta kehnoksi. Kun pappiloiden kuntoa tarkastellaan inventaariopöytäkirjojen pohjalta on muistettava, että kirkkoherrat olivat taipuvaisia liioittelemaan pappiloiden kelvottomuutta patistaessaan pitäjäläisiä velvollisuuksiinsa ja toisaalta hankkiessaan itselleen helpotuksia kruununveroihin.

2.2.5. Kirkkoherra rakennusmestarina

Kirkkoherran asema 1700-luvun pappilarakentamisen ylimpänä valvojana oli tärkeä. Hän käytti päivätyöläisten lisäksi omia palkollisiaan ja härkiään apuna työssä ja hankki rakennusaineita kuten ikkunoita, kalkkia savupiippuun, lukkoja ja nauloja. Kirkkoherra jaotteli rakentamisen rahalliset kustannukset seurakuntalaisten kesken sekä keräsi rahat pitäjistä ja piti tiliä. Kun verokunnat poistuivat, hänen asiakseen jäi edelleen talollisten rakennusaine- ja päivätyöosuuksien laskeminen. Hyödyn ajan taloustieteilijät pitivät suotavana sitä, että papisto oli rakentamistaitoihin perehtynyttä.⁹⁴ Vielä 1700-luvulla pappi oli pitäjän harvoja kirjoitustaitoisia miehiä.⁹⁵

Taloustieteilijä Pehr Kalm toivoi jo vuonna 1757, että rakentamistaitoiset papit neuvoisivat talonpojille parhaimman tavan rakentaa ja asua.⁹⁶ Useat papit toimivatkin Kalmin ja hänen aikalaistensa toiveiden mukaan ja kokeilivat pappiloissaan rakennusteknisiä uutuuksia, kuten olkikattoa, jääkellaria ja taitekattoa.⁹⁷ On ilmeistä, että kirkkoherrat osallistuivat aktiivisesti rakennustöihin, koska pitäjäläisten hidastelu ja huolimattomuus rakentamisessa heidät siihen pakotti. Rakennushankkeiden venyminen ja viivästyminen jopa vuosikymmenen tai pari ei ollut 1800-luvullakaan harvinaista.

Kuva 15. Jäppilän pappilan rakentamista vuonna 1912, jolloin pappilaa (1877) laajennettiin. Vielä vuosisadan alkupuolella päivätyöläiset osallistuivat ainakin osittain rakentamiseen. Jäppilän pappila on kokenut myöhemmin lisää muutoksia, mutta on yhä pappilakäytössä. (Nykytilanne kuvassa 192.)

2.2.6. Urakkajärjestelmän käyttöönotto

1700-luvun puolivälissä urakkasopimukset yleistyivät.⁹⁸ Urakkarakentamisen etuna oli rasitteiden aikaisempaa tasapuolisempi jakautuminen, ja lisäksi menettely säästi pitäjäläisiä pitkiltä matkoilta, päivätöiltä ja ylimääräiseltä vaivalta. Useilla paikkakunnilla luokiteltiin pitäjän talot varallisuusryhmiin, joihin rakennusrasitteet kohdennettiin eri tavoin. Julkiset urakkahuutokaupat mahdollistivat myös tasavertaisen urakoista kilpailemisen.⁹⁹

Rakentamisen tekninen kehittyminen edellytti 1700-luvulla usein ammattitaitoisen rakennusmestarin palkkaamista. Aluksi mestarina toimi oman tai lähipitäjän ammattitaitoinen rakentaja, mutta vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla pappilarakentamisen johtoon palkattiin yhä useammin kokenut kaupunkilaisrakennusmestari. Rakennusmestarin palkkaaminen aiheutti pitäjäläisille lisärasitteen, joka samoin kuin muutkin rakennusrasitukset, kustannettiin suurimmaksi osaksi luontaiselinkeinojen tuotteilla.

Rakentamisen monipuolistuminen edellytti myös ammattimiesten, kuten kivityömiesten, salvumiesten ja maalareiden, palkkaamista jo 1700-luvulla. Käytäntö palkata ammattimiehiä työskentelemään päivätöinä pappilaa rakentavien talonpoikien rinnalle yleistyi. Esimerkiksi Laukaan Pelloksiemen uutta pappilaa varten jokainen talo toi vuonna 1752 kolme tukkia, kolme kuormaa kiviä, viisi lautaa, tiliä ja kaksi kantamusta tuohia. Rakennustyötä tekemään otettiin muutamia kirvesmiehiä, joille annettiin vapaa ruoka ja palkaksi viljaa. Pitäjäläiset maksoivat miesten palkan jousiluvun eli ruokakuntien mukaan, ja muut kertyvät kustannukset jaettiin manttaalin mukaan. Lähipitäjästä palkattiin rakennusmestari johtamaan rakennustöitä.¹⁰⁰

1700-luvun loppupuolella rakennustyön laatu jo yleensä parani. Rakennusten ikä piteni, sillä ne alettiin rakentaa kivijalan varaan ja julkisivuja ryhdyttiin suojaamaan yhä useammin lautaverhouksin. Samoihin aikoihin yleistyi punamultamaalin käyttö. Mistään yleisestä rakentamisen laadun paranemisesta ei ollut kuitenkaan vielä kyse. Rakentaminen oli edelleen hidas ja usein vastentahtoista. Esimerkiksi Haapaveden pappila rakennettiin 1780-luvulla, mutta osa huoneista sisustettiin asuttavaan kuntoon vasta 1820-luvulla¹⁰¹.

2.2.7. Pappilarakentaminen 1800-luvulla

Pappilahankkeet olivat vielä 1800-luvun alkupuoliskolla paljolti kirkkoherran vastuulla.¹⁰² Joskus kirkkoherra saattoi rakentaa koko pappilan tai osan siitä omalla kustannuksellaan. Näin tapahtui esimerkiksi Lavialla 1800-luvun puolivälissä. Papin vaihtuessa seurakunnan jäsenet lunastivat rakennukset seurakunnalle aiemmin tehdyn sopimuksen mukaisesti.¹⁰³

Urakkajärjestelmän käyttöönotto tai ammattimiesten mukaantulo eivät välttämättä taanneet työn laatua,¹⁰⁴ eivätkä seurakuntien kokemukset aluksi olleet aina positiivisia. Limingassa pitäjäläiset

painottivat 1840-luvulla, että uutta pappilaa ei saa antaa urakalla tehtäväksi, koska ”silloin on mahdollista, ettei työ tule kunnolla tehdyksi”.¹⁰⁵ Kaustisten pappilan urakka annettiin alimman tarjouksen tehneelle, Halsuan kirkonrakentajalle, Jaakko Heikinpoika Kuorikoskelle, joka kuitenkin ei suoriutunut urakasta kunniallisesti. Rakennettaessa tehtiin selviä virheitä, ja pappilan rakentaminen epäonnistui.¹⁰⁶ Jämsän Kelhän kappalaisen pappilan valmistuttua vuonna 1860 jouduttiin katselmuksessa toteamaan urakoitsijana toimineen pitäjän suutarin ammattitaidottomuus. Asuinrakennus oli kyhätty osittain vanhasta, lyhyestä puutavarasta, seinät ja lattiat olivat harvat, katon täyte rapisi alas, lattiat olivat painuneet ja vesikatto vuoti. Seurakunta ei rakennusta sellaisenaan hyväksynyt.¹⁰⁷

Urakalla rakentaminen vaati seurakunnilta totuttelua. Urakkajärjestelmä sinällään ei taannut päivätyöjärjestelmää parempaa tulosta. Järjestelmän toimiminen vaati urakoitsijan työn valvomista. Seurakuntalaisten rakentamisrasite muodostui nyt kuitenkin kustannuksista, jotka oli mahdollista jakaa entistä tarkemmin ja oikeudenmukaisemmin. Vaikka päärakennuksen rakentamisessa siirryttiinkin urakkakäytäntöön tai yhteiskustannuksiin, piharakennukset rakennettiin ja pidettiin kunnossa vielä pitkään kylittäin. Toiset hoitivat velvollisuutensa hyvin, toiset laiminlöivät ne. Pappiloiden rakentaminen ei määräyksistä huolimatta ollut koskaan helppoa tai yksinkertaista.

Myös 1800-luvulla rakennusten ikä jäi lyhyeksi, jos rakennukset tehtiin huolimattomasti tai seurakuntalaiset laiminlöivät korjausvelvollisuuksiaan.¹⁰⁸ Pappilarakennusten kunnossapito ei vielä 1800-luvun loppupuolellakaan ollut itsestäänselvä asia kaikissa seurakunnissa.¹⁰⁹ Pappiloiden rakentaminen ja kunnostaminen vaati yhä usein kirkkoherralta sinnikkyyttä ja omista oikeuksistaan kiinnipitämistä. Ylläpito-ongelmista kertoo Mynämäen kunnallislautakunnalle 1880-luvulla osoitettu kirje, joka koski kappalaisen pappilan korjauksia:

”Vuonna 1883 Raimelan Hemmilän kappalaispuustellista pidetyssä huonesyynissä tuomittiin mainitun puustellin päärakennus, joka jo oli vanha ja riuttunut, kelpaamattomaksi, ja saman synnioikeuden, kuin myös Keisarillisen Turun Hovioikeuden vahvistaman päätöksen jälkeen, piti päärakennuksen uudesti rakennettavan, ja tuleman täyteen valmistettuun kuntoon 1^{ksi} päiväksi syyskuuta 1885, sillä edesvastauksen uhalla, että muussa tapauksessa minulla on oikeus seurakunnan kustannuksella antaa tililaskun mukaan toimeen panna sitä silloin mahdollisesti vielä puuttuvaista; ja kun silloin, koska rakennus oli valmis, ei vielä kohta voittu panna tapettia ei seinäpaperilla peittää seiniä syystä, että muka odotettaisiin siksi, kun huoneet saisivat laskeutua; niin saan nyt tietää antaa, että jo hyvin voidaan peittää kaikki seinät paperilla, jonka tähden saan kunnallislautakunnan ottamaan asian likempään huostaansa, ja jo tänä kesänä toimittamaan kaikki huoneet mainitussa rakennuksessa paperoitetuiksi ja sitä ennen kaikki uudesti triivatuiksi. - Myöskin saan lautakuntaa pitämään murheen siitä, että sauna eli prennihuone, joka samassa huonesyynissä tuomittiin kelvottomaksi ja uudesti rakennettavaksi; tänä kesänä tulee mainitun synnioikeuden jälkeen tehdyksi tarpeensa mukaiseksi, johonka aineet löytyvät täällä viimeksi tehtyin rakennusten jälkeen, jonka tähden se on senkin vuoksi tarpeellista, että kohta ryhdytään työhön, ennenkuin aineet ottavat vahingon kun ovat suojan puutteessa. - Saan vieläkin ilmoittaa lautakunnalle nykyisen tallirivin olevan siinä huonossa kunnossa, että se on vajonnut niin alas maahan alumaisten hirsien mädäntymisen vuoksi, että kaikki vesi sekä keväisin että syksyllä

tulvailee talliin ja mädättää aina enemmän ja enemmän koko rivin, jonka vuoksi siis olisi tarpeellista jo tänä kesänä ottaa alas koko tallirivin ja uudestaan laskea sen ylös.

Raimelan Hemmilästä 9 päivä huhtikuuta 1887. John K. Mittler²¹¹⁰

Vuoden 1892 virkataloasetuksen myötä alettiin pappiloiden rakentaminen ja ylläpito kustantaa virkatalorahastoista. Tuolloin päättyi seurakuntalaisten välitön osallistuminen rakentamiseen. Lain voimaantulo ei kuitenkaan tapahtunut nopeasti. Esimerkiksi vielä 1900-luvun vaihteessa pitivät eurajokelaiset sitkeästi kiinni vanhasta perinteestä ja jakoivat pappilan rakennukset kyläkuntien vastuulle¹¹¹. Toisen maailmansodan jälkeinen jälleenrakentaminen sai monissa seurakunnissa viimeisen kerran seurakuntalaiset ottamaan konkreettisesti osaa seurakunnallisiin rakennushankkeisiin, kuten esimerkiksi Nuijamaan kirkon ja pappilan rakentamiseen.¹¹²

Kuva 16. Pappiloiden vuoraaminen saattoi viivästyä jopa useita vuosikymmeniä. 1900-luvun alun pappiloiden ullakkokerros rakennettiin usein rankorakenteisena; näin julkisivu sai heti osittaisen lautavuorauksen. Kuvassa Lempäälän pappila (1900) 1900-luvun alun asussa. Nykyisin pappila on seurakunnan omistuksessa leirikäytössä.

2.3. Pappiloiden talous

*”Pappilalla oli kaksi jänkää kahden puolen maantietä ja kahden puolen Saviojaa sekä tuon ojan hiesupitoiset laajahkot törmärinnemaat. Kevättalven 1925 suunnittelin Pienviljelijän käsikirjan avulla uudisraivaustöitä alkaakseni ne kesällä 1925. Ja kaduin kovasti, etten ollut aikoinani Vihdin pappilassa ottanut vaarin emoni viisaista neuvoista. Hän näet toisinaan oli kehotellut minua menemään mukaan pappilan arentimiehen pelto-
töihin: ethän tiedä, poikaseni, kuinka suuren pappilan isännäksi vielä joudut...”*

(Tuomo Itkonen)¹¹³

Kuva 17. Pappilayhteisö, eli papin perhe ja palkolliset, oli usein suuri. Kappalaisen perhettä Degerbyn pappilan (1835) pihalla vuonna 1909. Nykyisin rakennus on voimakkaita muutoksia kokeneena yksityisomistuksessa asuinkäytössä.

Kuva 18. 1700-luvulta lähtien metsien käyttöä pyrittiin rajoittamaan. Huolimatta uunien kehityksestä pappilan lämmitykseen kului talvisin huomattava määrä puuta. Luvian pappila (1866) pitkine halkopinoineen 1890-luvun alussa. Nykyisin rakennus on kunnan omistuksessa ryhmäkotina.

2.3.1. Varakkaat pappissuvut ja pappisköyhälistö

Kun papit saivat solmia avioliittoja uskonpuhdistuksen jälkeen, muodostui voimakkaita, vauraita pappissukuja,¹¹⁴ jotka lujittivat papin ja seurakuntalaisten suhdetta. Kirkkoherraksi oli turvallisempaa ottaa paikkakunnan tavat ja tottumukset tunteva kuin vieraista oloista tuleva ulkopuolinen. Pappien perheet olivat monilapsisia, ja papin elätettävänä saattoi olla hänen edeltäjänsä leski ja lapset sekä köyhiä edellisen tai nykyisen papin sukulaisia. Pappilan talouteen kuului joskus myös iäkkään kirkkoherran palkkaama apupappi perheineen. Pappilatalouden perustan muodosti 1500 – 1700 -luvuilla viljanviljely, karjanhoito ja paikoitellen kalastus. Viljelysten ja talouden hoito edellytti paljon työvoimaa ja lukuisia talous- ja asuinrakennuksia.¹¹⁵ Esimerkiksi Kalajoen kirkkoherran pappilassa oli vuonna 1675 kuusi renkiä ja kahdeksan piikaa.¹¹⁶

Suurpitäjien kirkkoherrat olivat seurakuntalaisiin verrattuina varakkaita, mikä loi kuilun seurakunnan ja kirkkoherran välille. Esimerkiksi Kalajoen kirkkoherra oli vielä 1800-luvun lopulla pitäjän ylivoimaisesti suurin veronmaksaja. Vuonna 1876 kirkkoherran kokonaisäyrimäärä oli 181, kun taas kauppiaan äyrimäärä oli 48 ja apteekkarin 15. Työmiesten ja torppareiden äyrimäärä jäi yleensä 1 äyriin.¹¹⁷ Vetelin vanha pappila Koskela oli 1800-luvun alussa äveriäs talo. Vuonna 1800 sen kiinteistön arvo oli suurempi kuin alueen varakkaimman talonpojan koko omaisuus.¹¹⁸

Kappalaiset olivat varallisuudeltaan lähempänä talonpoikia. Esimerkiksi Ruovedellä kirkkoherran pappila katsottiin maksamansa äyrimäärän perusteella kaksin verroin arvokkaammaksi kuin emäseurakunnan vauraimmat talonpoikaistalot. Kappalaisen pappilan arvo oli kolmannes kirkkoherran virkatalosta, mikä kuvaa papiston palkkauksessa vallinnutta porrastusta.¹¹⁹ Vaikka pappismiehet kuuluivat usein pitäjien rikkaimpiin miehiin, oli maassa samaan aikaan kappalaisista ja pienten seurakuntien kirkkoherroista muodostunut pappisköyhälistö. Pappiloiden vararikotkaan eivät olleet 1700-luvulla harvinaisia.

2.3.2. Maatalous; viljelys ja karjanhoito

Maanlain määräysten mukaisesti seurakuntalaisten tuli laittaa kirkkoherralleen pappila, johon kuuluivat paitsi rakennukset, myös valmiiksi raivatut pellot. Pappilan suuruus riippui talollisten määrästä.¹²⁰ Kirkkoherran pappila tulkittiin joskus kruununtilaksi, jolla ei ollut veronmaksuvelvollisuutta, paitsi joitakin ylimääräisiä veroja kannettaessa.¹²¹ Kappalaisen pappilat perustettiin yleensä kruununtiloille, ja ne saivat ainoastaan alkuvaiheessa muutamia verovapaita vuosia.

Joskus pappila oli yksinäistalo, ts. se muodosti oman maakirjakylän, jonka metsiin ja maihin muilla ei ollut oikeutta.¹²² Gunnar Suolahti korostaa pappiloiden viljelysten erillisasemaa ja rinnastaa pappilat aateliskartanoihin, joiden viljelysmaat olivat keskiajalta asti olleet erillään kylän yhteisviljelyksistä. Hänen mukaansa useimpien pappiloiden maat erotettiin yhteismaista jo 1600-luvulla, mutta kappalaisen pappilan maat olivat yleensä pidempään ainakin osittain kylien yhteisomistuksessa.¹²³ Pitäjien ja seurakuntien historioissa esiintyviä pappiloita tarkasteltaessa käy ilmi, että pappiloiden maat säilyivät paikoitellen pitkään sarkaviljelyssä yhdessä kyläläisten kanssa.¹²⁴ On pappiloita, jotka koko 1700-luvun ajan olivat yhteisessä sarkajaossa kirkonkylän

Kuva 19. Leppävirran pappilan väki heinätöissä 1900-luvun alussa.

Kuva 20. Papit olivat 1800-luvun loppuun tai 1900-luvun alkupuolelle asti aina myös maanviljelijöitä ja osoittivat usein kiinnostusta viljelyn kehittämiseen ja uusien kasvilajien kokeilemiseen. Jalasjärven pappilan pellolla torpparit ja palvelijattaret turnipsien nostossa vuonna 1916 tai 1917.

muiden talojen kanssa, ja niissä kuvastuu aiemmin luontainen pappilan ja kirkonkylän läheinen suhde. Esimerkiksi Köyliössä isojako jäi kesken vuonna 1795 ja vielä seuraavalla vuosisadalla olivat pappilan maat hajallaan kaukana itse virkatalosta.¹²⁵ Längelmäen pitäjäläiset taas kieltäytyivät vuonna 1774 siirtämästä virkatalon riittä, joka oli isossajaossa joutunut naapurin maille.

Kuva 21. Kurkijoen Kaunismäen pappilan pehtori työssään 1900-luvun alussa.

Kuva 22. Torpparijärjestelmä mahdollisti laajat pappilaviljelykset vielä 1800-luvulla. Vuosisadan loppupuolelta lähtien pappien kiinnostus maanviljelyyn alkoi hiipua seurakuntatyön lisääntyessä. Kuvassa Uudenkirkon pappilan pehtorin talo 1900-luvun alussa.

”Maksakoon kirkkoherra itse, kun on vastoin pitäjän tahtoa isonjaon pyytänytkin.”¹²⁶ Sortavalassa isojako suoritettiin metsien osalta loppuun vasta 1848,¹²⁷ ja joissain pappiloissa tehtiin vielä 1900-luvun alkuvuosina isonjaon viimeisiä järjestelyjä.¹²⁸

Pappilan maiden määrittäminen ei ollut aina yksiselitteistä. Rajariidat olivat 1700-luvun lopulla yleisiä ja pitäjäläiset käyttivät monesti hyväkseen pappilan maita ja metsiä. Kirkkoheran tai kappalaisen hallussa saattoi olla useita viljelytiloja, joista pappila jäi yleensä vähäisimmälle huomiolle. Kirkkoherra antoi pappilansa vuokraviljelijälle, joka joskus laiminloi rakennusten ja viljelysten ylläpidon. Naantalissa vuokraaja oli 1780-luvulla sijoittanut pappilaan asumaan palkollisia ja irtolaisväkeä, jotka eivät välittäneet rakennusten hoidosta, vaan päästivät ne pahasti rappeutumaan.¹²⁹ Tilanne ei tietenkään miellyttänyt seurakuntalaisia, joilla oli pappilan rakentamisvelvollisuus. Pappien tilanomistussuhteita kuvaa myös se, että rovaniemeläiset eivät 1730-luvulla tienneet, missä pappila virallisesti sijaitsi.¹³⁰

Pelto- ja niittyalueiden ulkopuolella olivat nk. rintamaiden metsät, ja niiden ulkopuolella vielä takamaat. Metsäalueet saattoivat olla koko pitäjän yhteisiä, tosin osassa Suomea alettiin jo 1600-luvun kuluessa jakaa näitä metsäalueita osakkaitten kesken. Metsän yhteisomistukseen liittyi läheisesti kaskeaminen, joka 1600- ja 1700-luvuilla kulutti niitä huomattavasti. Hallitus julkaisikin vuonna 1734 asetuksen metsien turvaamiseksi ja kaskiviljelyn vähentämiseksi.¹³¹

Pappiloiden metsät turvasivat polttopuiden saannin, mutta yleensä niistä ei haettu rakennuspuuta. Pappilan metsien käyttö rakentamistarvikkeiden hankinnassa yleistyi vasta 1800-luvun loppupuolella, jolloin rakentamisvastuu muutoinkin siirtyi pois seurakuntalaisilta. Kuitenkin kun esimerkiksi Rauman pitäjäläiset halusivat rahoittaa pappilan rakennustyötä myymällä vuonna 1889 palkkatilan metsästä kaikki täysikasvuiset puut, vetosi kirkkoherra tuomiokapituliin ja sai

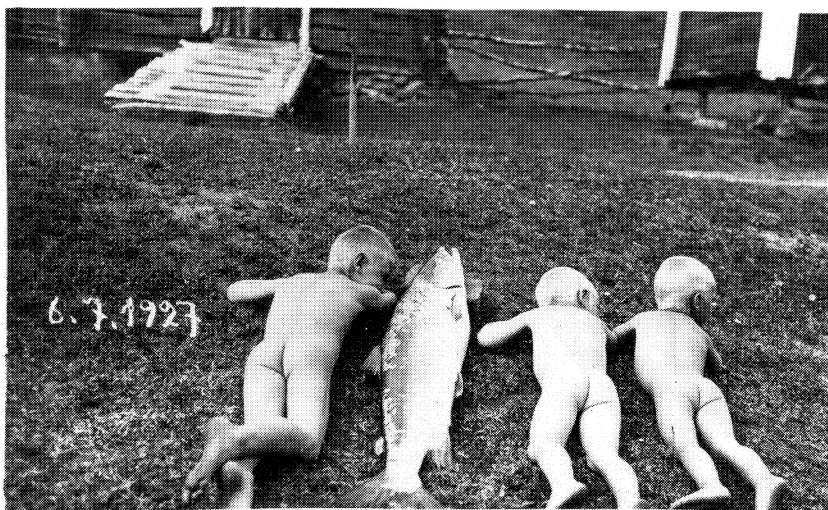

Kuva 23. Uuden palkkajärjestelmän tultua voimaan 1920-luvulla loppui pappilaviljely. Silti vielä toisen maailmansodan jälkeen pappilamiljoille oli leimaa-antavaa ympäröivä viljelysmaisema. Kuvassa Säräisniemen pappila (1861) 1950-luvulla. Rakennus paloi vuonna 1981.

haluamansa kielteisen päätöksen¹³². Tällainen päätös ei olisi ollut mahdollinen enää virkatalo-rahaston perustamispäätöksen jälkeen vuonna 1892. Monissa pitäjissä käytettiin pappiloiden metsiä 1800-luvulla luvottomasti hyväksi siinä määrin, että katsottiin tarpeelliseksi palkata metsänvartija.¹³³

Papit eivät eronneet talonpoikaisesta viljelijästä merkittävästi ennen hyödyn aikaa, vaan he viljelivät tilojaan perinteiseen tapaan.¹³⁴ Hyödyn aikakaudella innostutti maataloutta käsittelevää kirjallisuus¹³⁵ osaltaan pappilaviljelyksillä uudistuksiin, jotka levisivät myös seurakuntalaisten keskuuteen. Monissa pappiloissa kokeiltiin 1700-luvun alusta lähtien esimerkiksi suoviljelyä. Pappien rooli kansan valistajana korostui vuosisadan lopulle tultaessa myös maatalouden alalla.¹³⁶ Useilla paikkakunnilla papit olivat 1700-luvulta lähtien vahvasti mukana seurakuntien taloudellisissa kysymyksissä ja tiennäyttäjinä alueen maatalouden kehittämisessä¹³⁷. Monet papit osoittivat tutkijan kiinnostusta maanviljelyyn ja julkaisivat aiheesta jopa väitöskirjoja¹³⁸. 1800-luvun pappilaviljelykselle oli luonteenomaista viljelymenetelmien parantuminen ja viljelypinta-alan nopea lisääntyminen. Esimerkiksi Lapuan Strömsuddin pappilaan kuului vuonna 1916 kahdeksankertainen määrä peltoa (82,2 ha) verrattuna vuoden 1820 tilanteeseen.¹³⁹ Sama kehitys näkyi yleisemminkin maatilojen peltopinta-alassa.

Maatalouden koneistaminen alkoi usein pappilasta, jossa kokeiltiin myös uusia viljelykasveja. Alatornion Parasniemen pappilaan hankittiin paikkakunnan ensimmäinen nurmiaura 1900-luvun vaihteessa. Kirkossa kuulutettiin kyntönäytöksistä pappilan pellolla heti kirkonmenojen jälkeen. Samoihin aikoihin aloitettiin kylvöheinän viljely ja hankittiin niittokone ja haravakone. Parasniemellä oli myös pitäjänkuulu karja, ja pappila oli seudulla karjanjalostuksen alkuunpanija. Myös monet uudet koristepuut ja -kasvit nähtiin ensimmäisinä pappilassa. Parasniemelle

Kuva 24. Lohipitäjien pappilat ja lohikymmenykset olivat tavoiteltuja viranhaussa. Kuvassa Utsjoen pappilan poikia vuonna 1927.

istutettiin uutuuksina lehtikuusia, siperianmäntyjä, hopeakuusia ja marjapensaita.¹⁴⁰ Useisiin pappiloihin palkattiin 1900-luvun alkupuolella maanviljelyskoulun käynyt pehtori.¹⁴¹

Virkatalon menestys maatilana riippui paljolti virkatalon maiden laadusta, kirkkoherran voimista ja hänen kiinnostuksensa suuntautumisesta. Palkan saaminen virkatalosta ei ollut vaivatonta. Torpparijärjestelmä mahdollisti laajamittaisen pappilaviljelyksen. Torppien määrä kasvoi yleensä 1800-luvun lopulle tultaessa. Esimerkiksi Pieksämäen kirkkoherran virkatilalla oli vuonna 1773 14 torppaa, vuonna 1801 16 torppaa ja vuonna 1865 jo 26 torppaa. Vuosisadan puolivälissä torpparit olivat sitoutuneet suorittamaan pappilaan 580 hevostyöpäivää, 896 jalkatyöpäivää ja toimittamaan luonnontuotteita, mutta korvasivat päivätyöt rahalla.¹⁴² Myös Petäjävedellä tapahtui viljelysten laajentuminen torppareiden avulla. Kirkkoherran virkatalossa Tähtiniemessä oli vuonna 1890 17 torppaa, vuosikymmenen lopulla 24 ja vuonna 1910 27 torppaa.¹⁴³

Nautakarjan ja hevosten lisäksi pappiloissa pidettiin yleensä siipikarjaa (kanojen lisäksi joskus hanhia ja kalkkunoitakin), sikoja, lampaita ja vuohia. Vuohet kävivät 1700-luvun kuluessa yhä harvinaisemmiksi metsien vähetessä, viljelysten suurentuessa ja villavaatteiden käytön yleistyessä.¹⁴⁴ Gunnar Suolahden arkistotutkimusten mukaan 1700-luvun loppupuolen pappiloissa oli keskimäärin 13 - 14 täysikasvuista lehmää, kappalaisen pappiloissa 6 - 7 ja varakkaimmissa pappiloissa jopa 30. Lehmien lukumäärään verrattuna vetojuhtia oli paljon, mikä viittaa karjatalouden vähempiarvoisuuteen peltoviljelyyn verrattuna.¹⁴⁵

Useat papit viljelivät vielä 1900-luvun alussa tilojaan omatoimisesti, vaikka maanviljelys oli alkanut 1800-luvun loppupuolella jäädä jo syrjään seurakuntatyön lisääntyessä. Pappiloiden maa-alueet muodostuivat aikojen kuluessa laajoiksi, ja yli sadan hehtaarin viljelyksetkään eivät olleet 1930-luvulla harvinaisia. Esimerkiksi vuonna 1935 julkaistussa Suomen pappilat -matrikkelissa mainitaan Ilmajoen kirkkoherran pappilan viljatilan viljelypinta-alaksi 166,42 hehtaaria, joka oli maamme suurimpia. Tavallisin viljelypinta-ala oli, jos viljatila oli olemassa, muutama kymmenen hehtaaria. Joidenkin pappiloiden viljatila oli jo vuonna 1935 korvattu rahallisella korvauksella, ja näihin pappiloihin liittyi ainoastaan hyötynuutarha ja kasvimaata.¹⁴⁶

Pappien siirryttyä rahapalkkaan vuoden 1922 lain myötä vuokrasivat seurakunnat viljelysmaansa yleensä ulkopuolisille. Rahapalkkaan siirtyminen oli paikoitellen hidasta. Esimerkiksi Pudasjärven virkatalon viljelyksiä hoiti seurakunta vasta vuodesta 1957, siihen asti ne olivat sisältyneet kirkkoherran palkkaan.¹⁴⁷ Toisen maailmansodan jälkeen pappiloiden viljelysmaat luovutettiin paljolti pika-asutukseen ja myöhemmin yleensä loputkin niistä kaavoitettiin eri käyttötarkoituksia varten.

2.3.3. Kymmenykset ja toimitusmaksut

Pappila tuottoineen muodosti kirkkoherran palkan perusosan, mutta huomattavan osan elannostaan pappi sai seurakuntalaisilta¹⁴⁸ erilaisina maanviljelyn ja karjanhoidon tuotteina. Saatavien määrä vaihteli asetusten ja yksityisten sopimusten mukaan, teoriassa puhuttiin nk. kymmenyksistä, joista kirkkoherra sai esimerkiksi 1600-luvulla yhden kolmasosan. Papisto sai todellisuudessa nauttia asetusten lupaamista täysistä palkkamääristä vain harvoin, sillä kymmenysten perimisessä osoitettiin kristillistä armeliaisuutta seurakuntien varattomimpia¹⁴⁹ kohtaan, ja yleistä helpotusta kymmenyksiin aiheuttivat taas sota tai katovuodet.¹⁵⁰ Tavan mukaan kymmenykset esim. voista, karitsoista, pellavasta, hampusta, nauriista, viljoista, humalista yms. toimitettiin omina vakiintuneina päivinä, jolloin pappi saattoi itsekin kiertää kymmenyksiä keräämässä.¹⁵¹ Verojen ja maksujen keruu liittyi myös erilaisiin juhlapyhiin tai kirkollisiin toimituksiin¹⁵²; puhuttiin pääsiäisrahasta, joulukynttilöistä, ruumisrahasta, kasterahasta, kirkottamisesta jne. Pastorin palkka karttui näin lukuisista parseeleista eli eri verotuotteista. Kappalaisen tulot kertyivät useimmiten viljasta ja virkatalon tuotosta - ennen kappalaisen aseman vakiintumista palkkaus oli kokonaan pitäjän kanssa solmitun sopimuksen varassa.

Varsinaiseen rahapalkkaan papit siirtyvät vasta vuoden 1922 palkkalain¹⁵³ myötä, eivätkä papit tämän jälkeen enää itse kantaneet saataviaan. Luontaistuotteina kannettavat kymmenykset olivat jo aiemmin ajaneet käytännössä rahapalkan virkaa, sillä papit vaihtoivat tuotteita edelleen joko rahaksi tai muiksi tuotteiksi.

Suurissa seurakunnissa kirkkoherrat sijoittivat pääomiaan tuottoisiin liiketoimiin, lainaus-toimintaan, maaomaisuuteen ja 1600-luvulla erityisesti merikauppaan. Laaja liiketoiminta ei yleensä edistänyt seurakunnan tai viljelysten kukoistamista. Virkatehtävien laiminlyönti ja liikemiesasema synnyttivätkin joskus ristiriitoja papin ja seurakuntalaisten välille. Kun kymmenykset oli kytketty kruunun veroihin ja niiden maksaminenkin muistutti maallista veroa, muuttui pappikin seurakuntalaisten kannalta yhä enemmän tavalliseksi virkamieheksi. Kymmenysten maksuakaan ei pidetty kristillisenä ansiona kuten aiemmin, vaan rasituksena.¹⁵⁴

Sivujen 31 - 58 vutteen ja nootit

- 1 Schauman 1853, 195 - 196.
- 2 Kaila Panu 1967, 6.
- 3 Sappinen 1985, 24.
- 4 Tengström 1820, 455. ”Nu ägna Socknamän sin lagha huus å Kirkiobol föra: thet är Stofva,Stekarehuus, Ladha, Kornherberge, Vistahuus, Somnherberge och Fähuus.”
- 5 Jutikkala (toim.) 1968, 86 - 87.
- 6 Suolahti 1912, 161.
- 7 Sappinen 1985, 26. Alkuperäinen ruotsinkielinen teksti kuuluu: ”Effterskrefne huus kallas i lagen sin Tarwe-huus effter högloft. i åminnelse K. Johans d. 3. samt Cammarrådhs, jJns Olufz sons, Arfwedh Swartz, Pehr Olufz sons, Tyne Jacobz sons, och Cammarerenes Jöns Johnssons, John Larssons, Lars Johnsons och Knut Peerssons Vthtydningh och skole blif:a upbygde i Prästegårdene. 1.Borgstugun, Capelans Stugu, Gästestugu, Bagerstugu, Kyrkiöherdens studer kammar och sängkam mer, en gild hvalfd Steen Keller sampt tuå Privet m̄ ett taak. 2. Steger huus, lofft m̄ underbodh och Svale, emellan stor port och drängelofftet, Malt pörte och badstugu m̄ förstugu emellan m̄ ett taak. 3. Fäbuset, nööthuset, Fäbruset, Swijnhuset, hönshuset, Gääshuset medt ett taak. 4. Stallet m̄ 2 bätn, Spiltar och broo, så att lasset kan åkas upfört och stora lador och lodar emellan m̄ ett taak. 5. Två rjjar m̄ loar, lador och agnehuus m̄ ett taak. 6. Enge ladur till 12 lass ängh el:r såssom ägorna kunna laghiga till säjja m̄ ett taak el:r många. 7. Qwarnhuus el:r Bääthuus, hwilket som läghigare kan wara. W'll prästen flere huus haf:a, äge Socchne bönderna icke flera byggia effter lagh.” (Leinberg 1907, 86 - 87)
- 8 Toivanen & Forss 1990, 680.
- 9 Suolahti 1912, 162.
- 10 Ibid., 164.
- 11 Lindeqvist 1926, 22 - 23.
- 12 Sappinen 1985, 29.
- 13 Ibid., 27 - 29. Kongl. Maj:ts Husesynsordning 18.7.1681, § 3, 4, 5 kuuluu alkuperäisesti seuraavasti: ”Bonde och alla the som Chronen eller Frälse Godz besittia, skola wäl bruka sin Åker, rensa och rödia sin Äng, om hon wil Skogz löpa, dijka, hängna och stängia, byggia Gården medh laga Huus, lägga Humblegårdar och them wid macht hålla, som råtter Bonde ägnar och bör, och widh afradz daga sin Afradh färdigh hafwa som Lagh säger.- Och på thet Bonde eller Åboo icke må twingas til fleere Huus än behooff görs, skal Man weta at thesse äre laga och nödige Huus, Stufwa medh sin Cammar, och giästestufwa, ther Gården så stoor är, Wisterhuus, Sades- och Miölbo, Redskapz Huus, Portljider, och Hemligithuus, thesse äre nödigast i Mangård : Tarfer Bonden fleere wijder, byggie sigh til Lågenbeet thet bäste han gitter; Basdstufa, Mälte och Torkehuus skola altijdh vthom Gårdz sättias. Til Fägården hörer Stall, Fähuus, nödige Foder- och Fäbrehuus, Swinehuus, Loga och Lador så många behooff görs effter Gårdzens stoorbeet. Stufwa medt 12. eller 14. Alnar in om Knutar med Spijs och Ungn, sampt alt innan rede och godt Näfwertaak står för 3. Åhrs byggnat, sammaledes dubble Bodar eller med Lofft, godt Näfwertaak och inrede, Loge med 2. Gollff, upbyggt aff nyo 14. eller 16. Alnar långa, stå för 3 Åhrs byggnat Nöthehuus 16. Alnar långt med fullt inrede och godt Taak, sammaledes för 3. Åhrs byggnat. Stall oc andre Huus som med fleera Knutar byggias, lijka så, men alle andre Uthuus med fyra Knutar, ware sigh i Man- eller Fägård, räknas för ett Åhrs byggnat, Dock skal här achtas at ther smärre Hemman äre, oc så stoore Huus icke behöfwes, som en full Gård, Ther göres icke fleere än nödige äre, hwarom Chronones betiente eller Jordägande skole öfwerwäga, at Bonden icke bögre betungas än Gården betarfwer; Och the Huus han vprättar, skal han Huusbonden om färdig hålla när han från Gården skils, och all annor Huus färdige lefwerera eller böte, som i den 15. 16. 17. Punct förmäles.” (Roos 1933, 74 - 75). Kongl. Maj:ts Husesynsordning 18.7.1681 on koskenut siis myös pappiloiden rakentamista, minkä osoittavat esimerkiksi useat viittaukset ko. asetuksen pappiloiden rakentamisohjeissa. (Wilskman 1760, 489 - 490). ”Behöfwer Präste-bol flere hus, än Lagen förmäler, tå bygge Prästen af egen bekostnad, och förbättre Präste-bolet, uti hwad som behöfwes, med hägnad, ängerödning, dikning och annat mera, som honom sjelf til godo komer. Men i de Stift, som Allmogeen har påtagit sig all Prästegårds-byggnad at göra, och det oqwalt hålla kunna, blifwe därmed få länge allom afijer. (Kongl. Maj:ts Husesyns-Ordning d.18. jul. 1681 §. 32.)” (Wilskman 1782, 1097 - 1098).
- 14 Huurre et al. 1956, 365.
- 15 Suolahti 1912, 166; Wilskman 1760, 491.
- 16 ”Pappila pitää myös catkein rakendamantalin jälken; mutta istundo eli säterij-cartanot ja lato-kartanot, nijn

Sivujen 31 - 58 viitteet ja nootit

- myös huonettomat raja ja piiri talot, olcon sijtä wapaat. Pappilassa pitä oleman tuwan, cahden cammion canssa, keitto-huonen, pryki-huonen leiwin-uunin canssa, jywä-aitan cahden pohjan ja luhtin canssa, puodin, rijhen ja luan, naweton ja tallin: caicki nijn suuret, cuin sijtä erittäin säätyy on. Nämä huonet ja ei usiambata, tule pitäjän miesten catettuina ja sisäldä rakettuina Kirkkoherralle walmisna andaa, ja olcon hän sitte welcapää, ne woimasa pitämän omalla culutuksellans... Jos pappila tarwitz, tilustens ja tilains jälken usiambia huoneita, racendacon ja ylös pitäkön ne pappi itze, eli masacon mitä puuttu.” (Salonius 1759, Rakennus Caari, XXVI luku, 2§).*
- 17 Esimerkiksi vesilahelaisten työtaakka olisi helpottunut, mutta he huolehtivat mieluummin monilukuisista rakennuksista, kuin ryhtyivät vaivalloiseen puuhaan uuden sopimuksen saamiseksi. (Arajärvi 1950, 488). Myös Ikaalisissa pitäjäläiset ilmoittivat vuonna 1746 haluavansa rakentaa vanhaan tapaan ja pysyvänsä aikaisemmassa pappilankatselmuksessa tehdyssä sopimuksessa. (Heikkilä 1947, 104).
  - 18 Suolahti 1912, 167.
  - 19 Suolahti 1912, 169 – 173. Kaari tarkoittaa oikeustieteessä Ruotsin ja Suomen vanhoja lakeja. Rakennuskaari on siis vanha nimitys, joka tarkoittaa rakentamista koskevaa lakia. (Hakala et al. (toim.) 1976, 393). Rakennuskaari muodostuu luvuista ja edelleen pykälistä.
  - 20 Keskellä rakennusta on sali, sen edessä pitkä eteinen, toisessa päässä kaksi kamaria ja toisessa keittiö tai keittiö ja kamari.
  - 21 Rak. K.1734, 26 §1. (Salonius 1759).
  - 22 Suolahti 1912, 101 - 102.
  - 23 Längelmäveden seudun historia II, Eräjärven historia II. 1954, 42.
  - 24 Vilkaasta keskustelua vanhan palkanmaksutavan uudistamisesta käytiin jo vuoden 1868 valtiopäivillä. Monet puhujat varoittivat luopumasta papistopalkkauksen ”historiallisista, traditionaalisista ja juridisista perusteista”. Papiston palkkauskysymys jäi vielä tuolloin ratkaisematta. (Österbladh 1933, 247).
  - 25 *”Ei nyt emäntien tarvinnut leipoa noita suuria papin kaakkuja eikä paistaa lehmän potkia, eikä linatukeja ja kalanyytiä pussiin laittaa. Ei ollut muuta maksumiestä tielle laitettaess kuin pani vain selvää viljaa rekeen, niin paljon kuin hevonen vetää jaksoi ja muisti vaan laskea montako kuuttatoista vuotta vanhemppaa elossa olevaa henkilöä tilalla löytyy ja pani sitten rahaa 1 mk 20 p. henkeä koht pussiinsa, niin oli maksumies matkalle varustettu varmasti anttavilla eväillä.” (Saloheimo 1980b, 384).*
  - 26 Jokipii 1988, 455.
  - 27 Vaara 1931, 188 - 190.
  - 28 Esimerkiksi Heinävedellä palkkausjärjestelmän käyttöönotto lykkääntyi aina vuoteen 1907, johon asti papisto itse kantoi palkkansa. (Martikainen 1989, 251).
  - 29 Asetus nro 29, 19.7.1892, 2§.
  - 30 Rytkönen 1987, 343.
  - 31 Vuorensola 1988, 246. Virkatalolaki alkoi varsin pian herättää tyytymättömyyttä, sillä sen mukaisesti suunniteltuja pappiloita pidettiin usein liian suurellisina. (Österbladh 1934, 142).
  - 32 Asetus nro 29, 19.7.1892, 1§. Asetus ehdotuksessa korostetaan, että *”Missä paikkakunnalliset olot tabi asuntopappilan erityinen laatu sitä vaatii, määrättäköön lisäksi asken lueteltuihin yksi tabi useampi rakennus olemaan pappilan laillisena rakennuksena, tabi poisjätettäköön joku rakennus.”* ja vielä *”Muuten pitää, määrättäessä pappilan rakennuksista, tarkasti huomioon ottaman mikä, katsoen kunkin pappilan asemaan, suuruuteen, viljelystapaan ja rakennusaineiden runsauteen kuin myös paikkakunnan tapaan, on soveliaista, niin ettei pappilanhaltijan kohtuullisia tarpeita jätetä täyttämättä, eikä rakennusvelvollisia ylenmäärin rasiteta.”* (Komitealta jonka toimenä on ollut tehdä ehdotus asetukseksi kirkon ja pappilan rakentamisesta ja kunnossapidamisesta sekä puustelliasetukseksi maan pappistaloja varten 1887, 39 - 41).
  - 33 Ibid.
  - 34 Vaara 1931, 192.
  - 35 Laki nro 181, 4.8.1922, 1§ ja 5§.
  - 36 Vielä vuonna 1931 noudatettiin 99 seurakunnassa kokonaan ja 11:ssä osittain vuoden 1892 asetusta. (Gummerus (toim.) 1933, 43). Edelleen vuonna 1936 kokonaan vanhojen palkkaussäännösten alaisia seurakuntia oli 42 ja osittain 7. (Gummerus (toim.) 1938, 48).
  - 37 Laki nro 181, 4.8.1922, 1§ ja 5§I.

Sivujen 31 - 58 viitteet ja nootit

- 38 Ibid.
- 39 Laki 29.12.1944.
- 40 Hiltunen 1990, 681.
- 41 Laki nro 105, 1966, 15§.
- 42 Laki nro 768, 1969, 7§.
- 43 Laki nro 1035, 1983, 14§.
- 44 Laki nro 393, 1990, 2§.
- 45 Vanhat pappilat usein uhattuina, pappilat ympäristöineen kulttuurihistoriallisesti merkittäviä. Turun Sanomat 27.10. 1989.
- 46 Pappilakulttuuri elää vuokrallakin. Turun Sanomat 20.1.1994.
- 47 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 36.
- 48 Laki 27.4.1990, soveltamissäännös.
- 49 Suolahti 1912, 97.
- 50 Pirinen 1977, 109 - 110, 117. Vuoden 1865 kunnallisasetus koski maaseutua, kaupunkeja koskeva asetus annettiin vuonna 1872. (Jokipii 1996, 113).
- 51 Kirkkolaki 6.12.1869.
- 52 Esimerkiksi Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander määrittelevät suurtilaksi kaikki ne maatilat, joihin kuuluu viljeltyä maata lähes 100 hehtaaria tai sitä enemmän. (Jutikkala & Nikander 1939, 5).
- 53 Esimerkiksi Juuan kirkkoherran pappila oli pitäjän suurimpia. Viljeltyä alaa oli kaikkiaan 113,3 tynnyrinalaa (1 tynnyrinala = 0.494 ha), joista 27,6 tynnyrinalaa oli kirkkoherralla viljelysmaana ja loppua viljelivät useat pappilan torpparit. Myös I kappalaisen pappilaan liittyi viiden torpparin alueet ja II kappalaisen pappilaankin neljä torpparia. (Juuan historia 1957, 423 - 425).
- 54 Lunastuslaki astui voimaan vuoden 1917 alussa ja toimeenpanoasetus keväällä 1919, jolloin lunastustoiminta käytännössä alkoi. Seurakuntien virkataloihin, siis myös pappiloihin, lunastuslaki ulotettiin 18.3.1921. (Rasila 1970, 378 - 384).
- 55 Sevio 1951, 181.
- 56 Laki nro 346, 29.6.1940
- 57 Laki nro 396, 5.5.1945
- 58 Hietanen 1982, 242. Seurakunnissa ei suinkaan aina suhtauduttu myönteisesti pika-asutuslain tuomiin velvoitteisiin, sillä usein huomattava osa maista oli lohkottu jo vuokra-alueiden itsenäistyessä 1920-luvulla. Maanlunastukset saatettiin seurakunnissa käsittää suoranaiseksi kajoamiseksi seurakuntien omaisuuteen. Seurakuntien mietteitä vuonna 1947 kuvastaa Kiikoisten seurakunnan merkkipäiväteos: *"Nyt taas parhaillaan, vielä tällä hetkellä keskeneräisenä toimituksena, on menossa uusi rynnäkö seurakunnan maaomaisuuden poisottamiseksi maanbankintalain perusteella. Tämä tuleekin koskemaan seurakuntaa paljon ankarammin kuin ensimmäinen koskikaan, sillä nyt menetetään pappilan viljelysmaat jo niin tarkoin, että pappilaan ei jää enää sen jälkeen kuin 5,5 ha peltoa ja metsämaata 159,92 ha. Oletusta alueesta muodostetaan 1 tila siirtoväelle; toinen ent. pappilan vuokraajalle; kaksi v. 1921 itsenäistynyttä mäkitupa-aluetta saavat lisämaita; viimeinen pappilan alueen mäkitupa itsenäistyy ja virkatilan viljelyspalstojen vuokraajat saavat lisämaita. Lisäksi muodostetaan yhteislaidun aluetta ja yhteistä turve- ja muta-alueita.(...)...käsittää, että seurakunta saa kalliisti maksaa veronsa yhteiskunnalle."* Halminen (toim.) 1947, 73; *"Odotettavissa on, että maanbankintalain vaikutuksesta maamme entuudestaanakin harvalukuiset kartanot ja suurtilat kokonaan pirstotaan ja ne menettävät sen taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen merkityksensä, mikä maamme lounaisosissa pienten ja keskeikokoisten tilojen väliin siroteltuina on ollut."* (Jutikkala & Nikander 1945, 8.)
- 59 Ojanen 1990, 284.
- 60 Ote Koskenpään kirkkokokouksen pöytäkirjasta vuodelta 1922. Räsänen 1986, 447.
- 61 Suolahti 1912, 174.
- 62 Kokkonen 1941, 232.
- 63 Jutikkala et al. 1966, 494.
- 64 Suolahti 1912, 174-178.
- 65 Sappinen 1985, 33.
- 66 Wilksman 1760, 488. Säteri eli aateliston asuinkartano. (Jutikkala et al. 1966, 496).
- 67 Halila 1954, 518.

Sivujen 31 - 58 viitteet ja nootit

- 68 Saloheimo 1990, 503.
- 69 Heino 1990, 348.
- 70 Suolahti 1912, 178 - 179.
- 71 Tengström 1820, 457. ”...och att vid Prestegårdsbyggnad, äfven som vid Kyrkobyggnad, stadgandet i berörde Cap. §. 1. om byggnadsvirkes, körsiors och all annan kostnads utgörande efter mantalet, samt dagsverkens presterande efter matlagen...”
- 72 Rytkönen 1992, 275.
- 73 Maskun kappalaisen pappila tuhoutui koko kylää kohdanneessa tulipalossa vuonna 1836. (Oja 1966, 455). *”Tulipalo. Viime maanantaina tämän kuun 20. päivänä syttyi rovastinpappilan karjakartano Pielisjärvellä tuleen, joka pian levisi meijeri-, tupa- ja tallirakennuksiin sekä muutamaa makasiiniryhmään. Kaikki paloivat. (...) Pappilan päärakennus syttyi monta kertaa, mutta rohkea reippaus ja lujat voimat sen pelastivat. -Rovasti Porthan, joka sairastaa huonona, kannettiin heti tulipalon syttyttyä sänkyineen lähimpään taloon.”* (Karjalatar-lehti 23.7.1896.)
- 74 Esimerkiksi Pyhämaa tuli emäseurakunnaksi vuonna 1639, mutta kirkkoherra joutui pitkään olemaan vailla pappilaa. Vasta Pietari Brahen kuningatar Kristiinan puolesta allekirjoittama luovutuskirja sai aikaan pappilan muodostamisen autioutilasta. Vielä vuonna 1647 pappila ei ollut asuttavassa kunnossa. (Hormia 1939, 313 - 315.)
- 75 Rakentamisen vastahakoisuutta kuvaa Perttelin kirkossa vuonna 1771 luettu kuulutus, joka koski pappilan rakentamisvelvollisuutta: *”Endisen muistutuxen jälkeen toi mutamat harvat tuohi Vintilän, mutta emin osa on osottanut heidän vastahakoisudes täsä asiasa. Ja ninuin ei mikän cohtullisus sitä taida vatia, että minun vielä vanhalla ijälläni pidäis tekemän suria custannuxia yhden Boställin päälle, jota minä jo kyllä olen sanut tehdä: sentähden pydän, että ne jotka ei vielä tuonut tuovat pikemin niin paremin ja olis hyvä, jos huomena tapahduis, että huonet tulis katetux sisälle olevaisella vijkolla. Minä toivon, että te tämän sitä mielulisemmin tette, cuin ei minulla itze sijtä surta hyvä ole ja en taida myötäni viedä hantan, van että huonet ovat teidän omanne ja vahingo teidän, coska ne mädätetän, ja suremat custannuxet matkan satetan. Minun terveyden ajan olen minä palvellut teitä ja minun kivullosudenä alla ei ole se myös tullut laimin hyödyx, sen tähden seura sijtä se, että te olette myös velkapät osoittaman teidän avulliaisuuden sijnä misä sitä tarvitan.”* (Oja 1958, 331).
- 76 Lehtinen & Luho 1963, 534 - 535.
- 77 Tässä tutkimuksessa tarkastelluissa pitäjien ja seurakuntien historioissa mainitaan keskimäärin 1,8 selkeää kiista- tai riitatapausta joka teoksessa. Lukumääräisesti vähiten riitoja mainitaan 1600-luvun pappiloiden osalta. Tähän vaikuttaa alkuperäisten asiakirjojen vähäisin määrä. 1600-luvun pappiloissa kiistat koskivat useimmiten pappilan rakentamista (rakentamiskiistojen ja korjauskiistojen suhde 3:2), 1700-luvun pappiloissa korjaamista (2:3). Lukumääräisesti eniten mainintoja riitatapauksista on pitäjänhistorioissa 1700-luvulta. 1800-luvun pappiloiden osalta pitäjäläisten ja papin väliset kiistat liittyivät yhtä usein pappilan rakentamiseen kuin korjaamiseenkin. Lisäksi tulo- ja lähtökatselmuksissa mainittiin usein pappilan olevan rappiolla.
- 78 Juvan historia 1957, 425 - 426.
- 79 Luukko 1975, 229.
- 80 Esimerkiksi Kiikan kappalaisen pappilaa oli korjattu vuonna 1730, mutta jo vuoden 1745 tarkastuspöytäkirjassa mainitaan rakennuksen olleen niin rappiolla, että sitä ei kannattanut enää korjata. Pappilan pirttirakennuksen katto vuoti, niskahirret olivat lahonneet, kuten lattiakin suureksi osaksi. Tulipalonvaaran vuoksi määrättiin pirtti siirrettäväksi kauemmaksi päärakennuksesta, ja siihen tuli laittaa lisähirsikerros ja uusia lattia sekä katto. Lisäksi muissakin rakennuksissa oli runsaasti huomauttamista. Kappalaisen täytyi asua vanhassa pappilassa siihen asti, kunnes uusi valmistui. (Haila 1936, 30 - 34).
- 81 Syrjö 1976, 474.
- 82 Suolahti 1912, 178 - 180.
- 83 Kuitenkin esimerkiksi Ristiinan pappilan rakennusten ylläpidon jakamisesta kylittäin luovuttiin vasta vuonna 1861. Tuolloin päätettiin pitäjäkokouksessa: *”Kaikki ne huoneet, joita pitäjä on velvollinen rakentamaan ja voimassa pitämään mistä nimestä ne olla mahtavat, tästä eteenpäin rakennetaan ja toimitetaan yhteisesti koko pitäjältä, niin kuin syyni oikeus sen nytkin on määrännyt, ja ei poljakunnittain, niinkuin ennen on ollut tapana, sillä että yksi seutukuntainen pykyy velvollisuus on ja tulee aina olemaan epätasainen ja rasittaa*

Sivujen 31 - 58 viitteet ja nootit

- enemmin yhtä kuin toista pohjakuntaa.”* (Wirilander 1989, 272).
- 84 Suolahti 1912, 185.
- 85 Ibid., 181 - 182, 184.
- 86 Samoin meneteltiin muidenkin vastaavien tilojen kohdalla.
- 87 Kuusi 1935, 319 - 320.
- 88 Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa asetettiin 1700-luvun loppupuolella kyseenalaiseksi seurakuntalaisten velvollisuus rakentaa kappalaiselleen virkatalo, joten eräistä seurakunnista virkatalo puuttuikin kokonaan. Myöhemmin Pohjois-Karjalassakin päädyttiin ratkaisuun, jonka mukaisesti seurakuntalaisten tuli rakentaa kappalaiselle asuin- ja ulkorakennukset, mutta kappalaisen tuli vastata rakennusten kunnossapidosta, samoin pelloista ja niityistä latojen rakentamista myöten. (Kauppinen 1994, 217).
- 89 Manninen 1953, 346.
- 90 Esimerkiksi Prunikkalaiset kieltäytyivät osallistumasta Liedon emäseurakunnan pappilan rakennustöihin, minkä johdosta tuomiokapituli takavarikoi vuonna 1673 kappelin avaimen ja käski heidän ”...*tämän jälkeen mennä emäkirkkoon pitämään siellä jumalanpalvelustaan, kunnes he oman sitoumuksensa ja kaiken kohtuuden mukaan tahtoivat ylläpitää emäkirkkoa ja pappilaa*”. Varsinkin 1700-luvulla seurakunnat olivat laajoja ja pitkistä kirkkomatkoista aiheutui kustannuksia ja vaivaa paitsi seurakuntalaisille myös papeille, minkä vuoksi kappeliseurakunnaksi pääseminen oli tavallisesti tavoiteltua. Myöhemmissä päätöksissä prunikkalaistenkin katsottiin jo kärsineen rangaistuksensa, koska he ”*jo olivat puolitoista vuotta kärsineet pitkän kirkkomatkan rangaistusta*”. (Juva 1955, 36 - 37).
- 91 Blomstedt 1982, 613.
- 92 Åkerblom 1947, 239.
- 93 Salminen 1923, 102.
- 94 Impola 1962, 186 - 188.
- 95 Jutikkala et al. 1966, 5.
- 96 Pehr Kalmin valvoma, Abraham Indretiuksen laatima väitöskirjatutkimus ”*Enfaldiga tanckar wisande hwad en präst kan bidraga til oeconomiens uphjelpande*”, julkaistiin Turussa vuonna 1757. (Gardberg 1957, 105). Professori Kalm myönsi, että hänen päätökseensä vihkityttä itsensä papiksi oli vaikuttanut myös se, että hän sai silloin tilaisuuden osoittaa, mitä papin on mahdollista saada aikaan taloudellisissa asioissa virkataloissaan. (Cederberg 1947, 434).
- 97 Suolahti 1912, 188 - 189. Esimerkiksi Vanajan kirkkoherralla oli 1780-luvulla suuri asiantuntemus rakennusasioissa, ja tätä tietoutta pitäjäläiset kunnioittivat. Kirkkoherran ehdotuksesta hankittiin kitti-ikkunat ja puitteet maalattiin suojaavalla öljymaalilla. Kamariin muurattiin liehti tehokkaampi kaakeliuuni, joka säästi polttopuita aikaisempaan verrattuna. Pappilaan tehtiin myös rossipohja. (Rytönen 1992, 459).
- 98 Näin rakennettiin mm. Iin pappila vuonna 1743. Rytönen 1978, 102, 421.
- 99 Suolahti 1912, 189 - 192.
- 100 Berndtson 1965, 541 - 542. Myös Lapuan uuden pappilan työmaalle palkattiin rakennustöiden johtaja. Pitäjä asetti työhön kirvesmiehiä, ja ammattimiehiä palkattiin muurareiksi, lasimestareiksi ja maalareiksi. (Koskimies 1908, 239 - 240).
- 101 Marinolli (toim.) 1969, 443.
- 102 Esimerkiksi Kankaanpään kirkkoherran pappilan suunnittelussa 1840-luvulla oli kirkkoherran osuus huomattava. Alustavat suunnitelmat uudesta pappilasta teki kirkkoherra, mutta palkattu rakennusmestari laati lopulliset piirustukset ja hankki myös tarveaineet. Työt jaettiin talollisten kesken, joilta myös lainattiin rahaa tarveaineiden hankkimista varten. Maalaustyöt teetettiin maalareilla, peltiset vesikourut ammattilaisella ja ulkovuoraus annettiin erälle torpparille urakoitavaksi. (Sevio 1975, 124 - 126).
- 103 Wirtanen 1971, 27 - 30. Uusi kappalainen vaati rakennuksia korjattaviksi, ja päärakennusta laajennettavaksi. Osa tiloista vapautettiin rakennusaineiden tuonnista, mutta heidän osalleen jäi vastuu työvelvollisuuden ja rahamaksun suorituksista 1/4 manttaalin osalta. Torpat velvoitettiin avustamaan työnteossa koon mukaan joko 2 tai 4 päivää. Ensimmäisenä vuonna rakennus tehtiin ”*trossapermantoin*

Sivujen 31 - 58 viitteet ja nootit

- ja niskain valmistukseen asti”. Lattian aineksiksi kelpuutettiin vain kuusipuut, jotka kuivattiin riihessä. Uusi pappila valmistui vanhaan päärakennukseen kiinni, ja vuonna 1869 kappalainen sai oikeuden omalla kustannuksellaan avata yhdistävän oven rakennusten väliin. Uusi pappila maalattiin kaksi vuotta valmistumisensa jälkeen ”kellaseviveriäisellä färillä”, mutta vasta vuonna 1885 molemmat pappilat nostettiin samaan tasoon ja yhdistettiin väliovilla, vaikka välille jäikin kaksi seinähirsikerrosta. Tuolloin vuorattiin myös vanha rakennus ”samaan luontoon kuin muutkin puolet” ja kirkonmaalauksen ylijäämämaalilla maalattiin koko pappila.
- 104 Esimerkiksi Laukaan pappilan viimeistelytyöt vuonna 1870 aiheuttivat runsaasti riitoja. Urakastaan eroon pyrkivän maalarin mielestä puusepäntyö oli niin kehnosti tehty, että se oli maalauskelvoton. Puusepäntyö määrättiinkin uudelleen tehtäväksi, tällä kertaa maalarimestarin tiukassa valvonnassa. (Kuokkanen 1983, 581).
- 105 Korte (toim.) 1977, 234. Samoin Heinäveden kirkkoherran pappilan uunien korjaamisesta tehtiin vuonna 1882 seuraava päätös: ”...ja kun on tultu huomaamaan, että ennen urakkapalkalla tietetyt uunit pitäjän yleisiin rakennuksiin on olleet kovin vähän kestäviä, niin päätettiin, että mainitut työt teetettäisiin päiväpalkalla, hyvistä tarpeista ja kelvollisilla työntekijöillä.” (Martikainen 1989, 236).
- 106 Virrankoski 1961, 536.
- 107 Koskimies & Kuusanmäki 1962, 415.
- 108 Esimerkiksi Punkalaitumen 19 vuotta vanhaa kappalaisen pappilaa kuvataan vuonna 1881 katselmuspöytäkirjassa seuraavasti: ”...sisältää porstuan ja sisään menoilla siitä salin, kamarin, kyökin, jossa on takka pakariuuneineen, salin kädellä puolella on sitä paitsi kamari; huoneissa tiili-kakluunit rapatut ja valkoiseksi maalatut, seinät eivät ole ainoassakaan huoneessa peitetyt tapetilla, mutta akkunain pielet ja ovet maalatut tammi-värillä. Huone näyttää vähän huonomaiselta, seinät eivät ole ulkopuolella vuoratut eikä maalatut, huonosti tukitut ja ovat paikoittain ruvenneet mätänemään, katto joka ei ole varustettu rännillä, sanotaan vuotavan. Porstuaan vievät raput katon alla, joka on kaatumaisillansa. Paitsi jo merkittyjä vikanaisuuksia havaittiin melkein kaikki kakluunit halenneen ja muutamia ruutuja ikkunoissa olevan rikki; seinä salin ja kamarin välillä oikealla puolella on mutkeistunut ja kivimuuri sekä korsteinit tarvitsevat jotakin parannusta. Kirkkoherra Liljus ilmoitti, että hän omilla kustannuksillansa oli teettänyt sisäpuolisia akkunan-kehiä ruutuineen huoneen katkeisiin akkunoihin, laittanut uuden tarpeellisen oven kyökin ja kyökkipokkamarin välille sekä konttorin landoista porstuassa säilyttämään siinä ruokaa, johon tarpeeseen ei paikkaa ennen löytynyt...” Kymmentä vuotta myöhemmin kappalaisen pappilassa oli jo hiljattain paperoidut seinät ja katto sekä öljymaalilla maalatut ovet ja lattiat. (Niemelä et al. 1989, 331 - 332).
- 109 Esimerkiksi Kemissä vuonna 1859 valmistuneen pappilan ulkovuoraus jäi tekemättä varojen puutteen vuoksi ja lopulta kirkkoherra joutui vetoamaan, että ”asunto Pytingin” laudoittaminen ja maalaaminen on ”välttämättömästi tarpeellinen, koska Pytinki joka jo on yhentoista vuoden vanha, muutoin menee pilaan”. Kappeliseurakuntalaiset kieltäytyivät emäseurakunnan rakennustyöstä, ja kolme vuotta kestänyt riita päättyi lopulta senaatin päätettäväksi. Koko käsittelyn ajan pappila ”meni pilaan”: nurkat ja päädyt lahosivat, vesikourut irtoilivat ja seinät pullistuivat. Vasta kesällä 1874 pappila sai laudoituksen sekä seiiniin keltaisen värin. Puitteet ja ovet maalattiin valkoiseksi. (Koivunen et al. 1997, 422 - 423).
- 110 Mynämäen kunnallislautakunnalle osoitettu kirje, joka koski kappalaisen pappilan korjauksia 1880-luvulla. Mynämäen kunnan arkisto.
- 111 Heino 1992, 461.
- 112 Nuijamaan kirkko ja pappila. 1950. Arkkitehti no 2.
- 113 Itkonen 1970, 264.
- 114 Esimerkiksi Hämeenkyrössä tällaiseksi suvuksi muodostuivat 1600-luvun lopusta 1700-luvun loppuun Taulerukset. Vuosina 1747 - 1757 kaikki pitäjän virkapapit olivat samaa sukua. (Jokinen 1982, 15).
- 115 Suolahti 1912, 45, 78 - 79
- 116 Huurre 1956, 360.
- 117 Kyllönen 1980, 246.
- 118 Virrankoski 1961, 533.
- 119 Koukkula 1967, 408.
- 120 Tarvittava peltoala voitiin koota myös pitäjäläisten lahjoittamista peltopalstoista, joista saatettiin

Sivujen 31 - 58 viitteet ja nootit

- vaihdoin ja huutokaupoin muodostaa yhtenäinen pappilan pelto. Myös pappilan niityt olivat pitäjäläisten raivaamia tai lahjoittamia. Jos pappilan pelto tai niittyosuus oli puutteellinen, saattoivat kyläläiset korvata puuttuvan osuuden erityisellä verolla. (Suolahti 1912, 38 - 40, 47 - 48).
- 121 Tammelan historia I 1992, 226.
  - 122 Rytönen 1992, 275.
  - 123 Suolahti 1912, 2 - 5.
  - 124 Virallisesti isojako aloitettiin 1700-luvun puolivälissä. Tavoitteena oli yhtenäistää viljelypalstat, sillä sarkajako ja maiden hajanaisuus häiritsevät maatalouden kehittämistä. Vuodesta 1848 viljelypalstoja on yhdistelty ns. uusjaolla, jota tehdään nykyäänkin esimerkiksi Oulun ja Vaasan lääneissä. (Maisemanhoito 1993, 11).
  - 125 Salokangas 1980, 309.
  - 126 Längelmäveden seudun historia II; Längelmäen historia II 1954, 91.
  - 127 Saarela 1932, 168.
  - 128 Myllyniemi 1990, 272.
  - 129 Jäntere 1959, 421.
  - 130 Saarnisto et al. 1996, 394.
  - 131 Suolahti 1912, 49 - 52.
  - 132 Papunen 1986.
  - 133 Useiden virkatiilojen yhteyteen perustettiin erillinen metsänvartijatorppa, esimerkiksi Ilmajolle 1890-luvulla. (Alanen 1953, 828).
  - 134 Oman leimansa maanviljelykseen ja karjanhoitoon antoivat 1700-luvulle asti uskomukset luonnon enteisiin ja erilaisiin ennusmerkkeihin sekä taivaankappaleiden liikkeisiin. Nämä säätelivät omalta osaltaan maatalouden töitä. Säätyläisten käsitykset alkoivat vapautua taikauskon kahleista, mutta sarkajaosta tuli valistuneen viljelyksen este kyläkunnan yhteisviljelykseen velvoitetuille. (Suolahti 1912, 5 - 15).
  - 135 Mm. vuonna 1737 julkaistu ”Tieto ja neuvo, millä tavalla hamput pitää kylvettämän” ja vuonna 1748 julkaistu ”Carjan taudin estämisestä ja parantamisesta”. (Kuuliala 1948, 116).
  - 136 Suolahti 1912, 52 - 55.
  - 137 Esimerkiksi Alatorniolla Ruotsin vallan aikakauden viimeinen kirkkoherra oli Suomen talousseuran jäsen. Hän alkoi ensimmäisenä harjoittaa alueella rukiinviljelystä ja opasti seurakuntalaisia maanohjaukseen. (Eskola, Sanna et al. 1993, 128).
  - 138 Esimerkiksi Samuel Saloniuksen (1737 - 1806) väitöskirja käsitteli vihreän pellavan viljelystä Orivedellä ja Eric Lencqvistin (1719 - 1808) tutkimukset käsittelivät sekä maanviljelystapoja parannusehdotuksineen että maantieteellisiä ja taloudellisia oloja ja kansanelämän eri puolia. (Sinisalo 1990, 68 - 69).
  - 139 Lehtinen 1984, 829.
  - 140 Eskola, Sanna et al. 1993, 141 - 142.
  - 141 Esimerkiksi Vetelin pappilaan. (Junnila 1987, 356).
  - 142 Lappalainen 1961a, 784. Keuruun kappalaisen pappilan viisi torppaa tekivät vuonna 1873 406 jalkaja 40 lisätyöpäivää. (Sillanpää 1969, 376).
  - 143 Manninen 1994, 200 - 201. Saarijärven Kolkanniemen peltopinta-ala kasvoi vuodesta 1758 vuoteen 1855 19 tynnyrinalasta 120 tynnyrinalaan (tynnyrinala = 0,494 ha), torppien peltopinta-alan osuus vastaavina vuosina oli 8 tynnyrinalaa ja 90 tynnyrinalaa. (Kallio 1987, 554).
  - 144 Suolahti 1912, 69 - 70.
  - 145 Ibid, 64 - 66.
  - 146 Godenhjelm 1935, 48, passim.
  - 147 Tahtola 1981, 251.
  - 148 Tehtailijat, yhtiöt ja maakauppiat velvoitettiin osallistumaan papiston palkkaukseen vasta 1880-luvulla, eli vasta samoihin aikoihin kuin pappien palkkauserustetta oltiin jo järjestämässä uudelleen. (Österblad 1933, 465).
  - 149 Esimerkiksi Suomussalmella papin palkka koostui 1790-luvulla joka talon maksamasta 1/2 tynnyristä jyviä, 4 naulasta voita, vasikannahkasta ja kahdesta leivästä. Lisäksi vihkimisestä maksettiin kaksi

Sivujen 31 - 58 viitteet ja nootit

paria villasukkia ja yhdet vanttuut sekä esimerkiksi lasten hautaamisesta neljä killinkiä. Köyhimmät saivat jyvien asemasta tuoda kolme leiviskää kapahaukia ”niinkuin ennenkin on tavallista ollut”. (Calamnius 1912, 26).

150 Sappinen 1985, 46.

151 Suolahti 1912, 75.

152 Esimerkiksi viime vuosisadan alkupuolella Vesilahden kirkkoherralle toimitettiin kymmenysvilja luonnossa, samoin voi- ja nautakymmenykset. Torpparit ja pienen karjan omistajat antoivat naulan voita lehmältä, ja pääsiäisrahan korvasivat köyhimmät yhdellä työpäivällä. Testamenttilehmä maksettiin rahalla, samoin kirkkoonotto-, kaste-, kuulus- ja vihkimaksutkin. (Arajärvi 1950, 484).

153 Laki 29/1922, 1§ ja 5§.

154 Sappinen 1985, 47 - 48.

3. Pappila-arkkitehtuuri

Pappiloiden rakentamisessa tavoiteltiin 1600-luvun lopulta lähtien parempaa asumisen tasoa kuin mitä paikkakunnan talonpoikainen rakennuskanta edusti. Lakisääteisyys määritteli tarkoin pappilan huonelukua, ei niinkään ulkoista arkkitehtuuria. Edistyksellisimmät pappilat pyrkivät ulkoasultaan noudattamaan oman aikansa uusimpia kauneusihanteita. Muotivirtausten ja sivistyksen uusien piirteiden seuraaminen tapakulttuurin ja rakentamisen alalla oli kartano- ja pappilajohtoista 1800-luvun jälkipuoliskolle asti. Toisaalta pappilan päärakennuksen luonne on

Kuva 25. Pappiloissa on usein eri aikakausien tyylipiirteitä. Tyylipiirteet esiintyvät harvoin rakennuksissa puhtaina. Rakennusten verhouksia, ikkunoita ja kuisteja on yleensä muutettu, joskus on saatettu lisätä irrallisia koristeaiheita. Sahalahden empiretyylinen kappalaisen pappilan (1855) ikkunat on uusittu 1910-luvulla ja samassa yhteydessä pielilaudat on muutettu jugendhenkisiksi. Rakennus on nykyisin yksityisomistuksessa asuinkäytössä.

eri aikoina ilmentänyt sen käyttötarkoitusta, mm. sen käytön julkisuusastetta sekä asemaa seurakunnan keskuksena. Pappiloiden arkkitehtuuri on siten aina ollut myös vallan arkkitehtuuria, sillä pappi edusti varsin pitkään hengellistä ja maallista valtaa paikkakunnallaan.

Usein rakennuksissa, kuten pappiloissa, on muistumia tai vaikutteita aiemmista tyyleistä ja paikkakunnan tai lähiseudun arvostetuista rakennuksista. Rakennukset elävät ja muuttuvat valmistumisensa jälkeen, kun niitä korjataan, laajennetaan ja muutellaan – näin on yleensä pappiloillekin käynyt. On tavallista, että yksittäisessä pappilassa on runsaasti piirteitä ja muistumia eri ajoilta. Esimerkiksi 1850-lukua vanhemmissa, säilyneissä pappiloissa kuistit edustavat useimmiten nuorempaa aikaa kuin varsinainen pappilarakennus.

Rakennuksen hahmo (jonka aikaansaavat esimerkiksi rakennuksen leveys ja pituus sekä korkeus ja kattomuoto) ja julkisivuvuoraus vaikuttavat leimallisimmin suomalaisten, eri aikakausien puurakennusten¹ tyylipiirteisiin. Pappiloiden tyylipiirteiden arvioinnissa on tässä tutkimuksessa tarkasteltu rakennuksen hahmon, tai hahmoon vaikuttavan aukotuksen ja julkisivun jäsenöinnin ja niiden yhdessä luoman suhteiston lisäksi julkisivuverhouksen ja sen detaljoinnin aikaansaamaa pintavaikutelmaa ja pinnan jakoja. 1800-luvun loppupuolelle tultaessa lähes kaikki pappilat oli jo lautaverhottu ja maalattu. Sitä vastoin mautilojen asuinrakennuksista oli erään tutkimuksen mukaan vuonna 1938 ainoastaan 44 % vuorattuja².

Kuva 26. Tohmajärven pappilan (1841) empirellä tyypillistä loivaa kattokulmaa on myöhemmin jyrkennetty. Korotus näkyy peräseinällä. Rakennus on seurakunnan omistuksessa kokoontumis- ja virkistyskäytössä.

3.1. Pappilat keskiajalta 1600-luvun lopulle

*Läckämme Hämeben maalle,
maalle ristimättömälle,
paicalle papittomalle,
kiwi kirckoia tiettämähän,
cappelita rakennuttamahan.*³

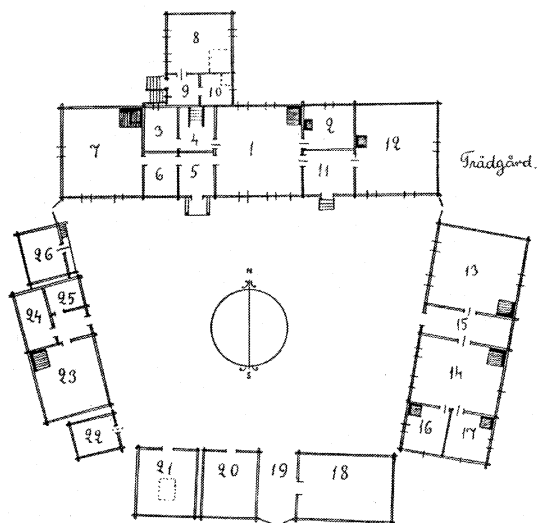
3.1.1. Pappila kirkon kainalossa

Kirkon varhainen maaomaisuus koostui pääasiassa lahjoitusmaista.⁴ 1200-luvulla Suomen piispa oli oikeutettu ottamaan haltuunsa pakanalliset lehdot ja muut palvontapaikat. Näitä maa-alueita käytettiin myöhemmin kirkkojen ja pappiloiden rakentamiseen.⁵ Pappiloita muodostettiin myös seurakuntalaisten lahjoittamista raivatuista tai raivaamattomista maista, kylien yhteismaista ja joskus myös aatelisten lahjoittamista maista.⁶

Katolisen kirkon aikana pappilarakennukset sijaitsivat yleensä kirkonmäellä tai ainakin hyvin lähellä kirkkoa, jolloin piispantupa saattoi olla kirkon portilla ja karjapiha lähellä kirkko-maata. Myös pappilan aitat, riihet ja luhdit sijaitsivat 1500- ja 1600-luvuilla aivan kirkkotarhan vieressä. Kirkon ja pappilan läheisyys selittyi osittain sillä, että kirkkoa käytettiin suoja- ja pakopaikkana. Palovaaran ja paikoin pappilan maihin kohdistuneiden ilkitöiden vuoksi kirkon ja pappilan tiivistä läheisyyttä alettiin vieroksua 1600-luvun kuluessa ja pappiloita siirrettiin kauemmaksi kirkosta.⁷ Kruununtiloille tai autiutiloille perustettujen pappiloiden sijainti oli usein syrjäinen.⁸

Kirkon ympäristö pappiloinen oli seudun keskeinen kauppapaikka. Syrjäpitäjäläiselle käynti emäkirkolla oli merkittävä tapaus ja kirkkomatka arkielämän juhlallinen keskeytys. Kirkkomatka edellytti tavallisesti yöpymistä, jolloin majapaikkana saattoi toimia pitäjätupa, käräjätalo, kirkkotalli tai pappilanpirtti, jonka ylläpitoon sisältyi nimenomainen oikeus yöpyä valmiiksi lämmitetyssä rakennuksessa.⁹ Keskeisen sijaintinsa vuoksi monet kirkkoherran pappilat olivat vilkkaita kruunun majapaikkoja. Erityisesti sota-aikoina 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa majoitusrasitus kävi papeille raskaaksi.¹⁰

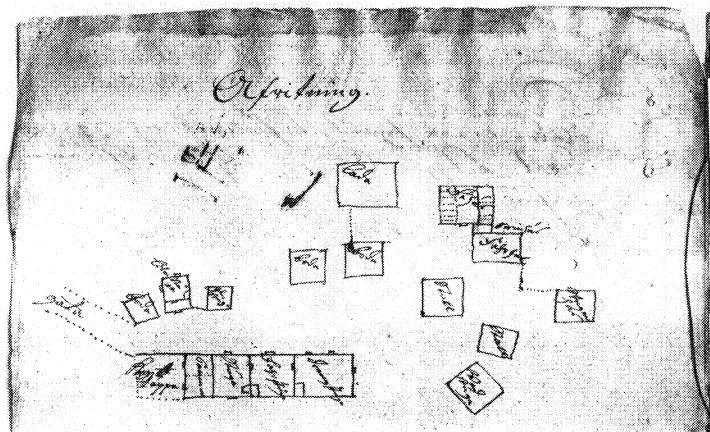
Pappiloiden rakentamisessa noudatettiin rakennustapaa, jossa kutakin toimintoa varten oli tehty oma rakennuksensa tai huoneensa. Pihajärjestys määräytyi toiminnallisten kokonaisuuk-sien mukaan, ja pappila itsessään muistutti pientä kylää. Rakennusjärjestykseen ja pihamuotoon vaikuttivat paikkakunnan rakentamisperinne, lainsäädännölliset seikat, sosiaaliset ja taloudelli-set tekijät sekä luonnonolosuhteet. Pappiloiden rakentaminen ei vielä 1500- ja 1600-luvuilla poikennut talonpoikaisesta tavasta rakentaa. Rakennukset tehtiin multapenkkiperustalle ilman kivijalkaa, niitä ei suojattu laudoituksin tai maalein eikä rakentaminen ollut erityisen huolellis-ta. Rakennukset olivat rakentamistavan vuoksi lyhytikäisiä. Koska entisiä rakennuksia ei puret-tu, koostuivat pihapiirit useista eri-ikäisistä rakennuksista.

Kuva 27. Kemiön pappilan miespiha vuoden 1690 talontarkastuspöytäkirjojen mukaan. Rakennukset muodostavat suljetun linnoitusmaisen kokonaisuuden.

Esimerkiksi Pyhärannan Ylikylän pappilassa oli 1650-luvun alussa kaksi leivintupaa, joista toisen yhteyteen kuului kamari, savupirtti kamareineen, mallaspirtti, neljä vaateaittaa, kaksi ruoka-aittaa ja sauna. Navettarakennuksia oli kolme, minkä lisäksi oli kaksi vasikkanavettaa, lammasnavetta ja sikala. Pappilaan kuului kolme heinälatoa, kaksi riittä, puimahuone ja okkilato. Yksi tuvista, jota tuolloin kutsuttiin linnantuvaksi ja myöhemmin asuintuvaksi, oli isäntäväen asuntona, ja renkituvassa asuivat palkolliset.¹¹ Pappilan rakennusten joukossa ei ollut mainintaa piispan- eli vierastuvasta, joka oli pappiloissa tavallinen, eikä myöskään tallirakennuksesta, mikä kuvasti yleistä tapaa pitää hevosten sijaan vetohärkkiä.

Pappiloiden pihamuodot noudattivat Suomen eri alueiden tyypillisiä piharatkaisuja.¹² Niilo Valosen mukaan varhaisin pihamuoto oli hajapiha, jolle tyypillistä oli asuinrakennusten ja navetan väliin muodostuva keskuspiha. Muut rakennukset sijaitsivat hajallaan eri tahoilla. Pihatyyppejä säilyi pisimpään Keski- ja Itä-Suomessa, mutta myös muualla maassa kylien ulkopuolella sijaitsevilla taloissa. Hajapihatalojen katoamiseen vaikuttivat erityisesti Juhana III:n antama määräys pappiloiden rakennusten kokoamiseksi viideksi riviksi oman katonsa alle sekä pyrkiminen säännönmukaisuuteen.¹³ Neliöpiha on varhaisin säännöllisyyteen pyrkivistä pihamuodoista. Pappiloiden neliöpihoista on mainintoja 1500-luvulta. Toiminnallisesti samantyyppiset rakennukset sijaitsivat pareittain saman katon alla, ja niiden välissä oli eteinen. Pihojen ulkopuoliset rakennukset, kuten vilja-aitat ja riihet, muodostivat omat erilliset ryhmänsä. Neliöpiha säilyi maalaisväestön keskuudessa myöhäiselle 1700-luvulle, jolloin omaksuttiin eriytyneet mies- ja karjapihat.¹⁴ Itä-Suomen kaskiviljelypainotteisilla alueilla pihajärjestys oli säännöttömämpi kuin muualla Suomessa, eikä Pohjois-Suomessakaan suorakulmainen pihamuoto yleistynyt.

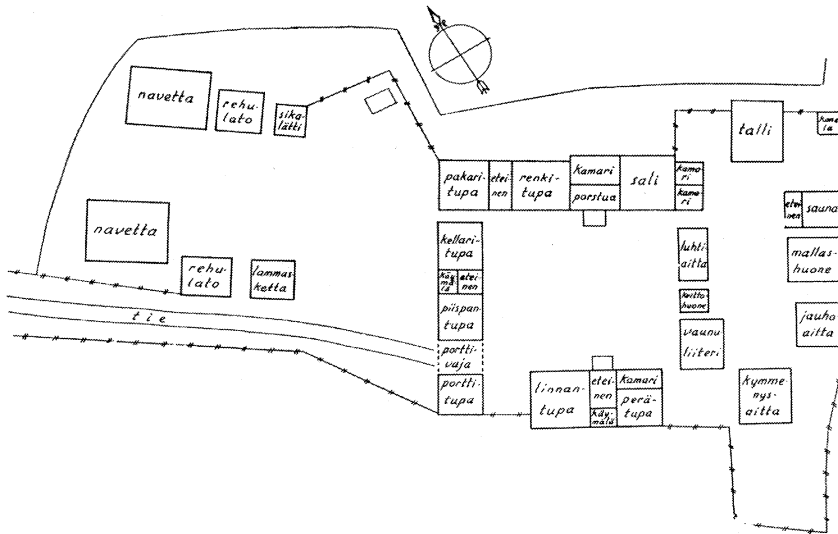

Kuva 28. Vironlahden kappalaisen pappilan päärakennus ei vielä vuonna 1748 poikennut 1600-luvun pappiloista. Pappilan pihamuodossakaan ei ole vielä havaittavissa merkittävää pyrkimystä säännöllisyyteen. Asumistoiminta on pääosin keskittynyt yhteen riviin, ja karjarakennukset muodostavat hyvin hajanaisen karjapihan.

Vuoden 1681 talonkatselmusasetus tavallaan edellytti rakennusten ryhmittämistä mies- ja karjapihojen ympärille, koska se määräsi, että paloturvallisuutta vaarantava sauna ja mallaspirtti tuli siirtää pihojen ulkopuolelle ja talli tuli rakentaa miespihalle. Käytännössä jako mies- ja karjapihaan on ollut pappiloissa talonkatselmusasetusta huomattavasti vanhempi. Vuoden 1734 laki vahvisti virallisesti tämän järjestyksen.¹⁵

Suljettu umpipiha ei Suomessa ollut kovin yleinen millään vuosisadalla, sillä tällainen rakentaminen edellytti vaurautta ja suurta taloutta. Pihaa esiintyikin lähinnä 1600-luvun pappiloissa ja kartanoissa.¹⁶ 1600-luvun lopun ja 1700-lukujen rakentamisperiaatteet eivät suosineet umpipihaa, ja se katosi ensin nopeimmin muutoksiin reagoivasta rakentamisesta eli pappiloista ja kartanoista. Silti vielä vuonna 1730 mainitaan Mäntyharjun pappilan katselmuskirjassa, että miespihaa suojausi terävillä paaluilla vahvistettu hirsiaita.¹⁷ Myöhäisimpiä säilyneitä umpikartanotyyppisiä pappiloita oli varmaankin Maskun kirkkoherran pappila, jonka mies- ja karjapiha olivat täysin umpinaiset, sillä rakennusten välit oli varustettu korkeilla lankkuaidoilla vielä vuonna 1823.¹⁸ Vauraat talonpoikaistalot seurasivat osittain edellisen vuosisadan esikuviaan, minkä vuoksi umpinainen mies- ja karjapiha saattoi 1700-luvulla olla niissä paikoitellen kunnia-asia.

Rakennuksilla ei ollut tarkkaan määrättyä paikkaa pihapiirissä, mutta tietty yleinen järjestys on pääteltävissä pappiloiden inventaariomuihinpanoista, joissa rakennukset tavallisesti lueteltiin sijaitsemisjärjestyksessä.¹⁹ Hallitsevana pihapiirissä oli asuinrakennus tai asuinrakennusten rivi, johon saattoi liittyä portti. Näitä vastapäätä sijaitsevien talousrakennusten sivulle sijoittui yleensä porttiluhti ja tallirakennus, joka oli tarkoituksenmukaista sijoittaa lähelle tulo- ja menoreittiä. Renkipirtti oli varsinkin 1600-luvun pappiloissa tallin ja talousrakennusten rinnalla. Kyökki tai panimohuone, josta saatiin mäsä, sijaitsi yleensä siten, että siitä oli helppo poiketa talliin tai navettaan. Sauna oli luontevasti kyökkikodan vieressä, eteisellä tästä erotettuna.²⁰ Asuin-

Kuva 29. Lohtajan pappilan rakennukset ja niiden sijainti vuonna 1732 toimitetun katselmuksen mukaan. Neliömäinen miespiha on varsin suljettu, ja asuinhuoneet sijaitsivat edelleen useissa rakennuksissa edellisten vuosisatojen rakennustapaa noudattaen.

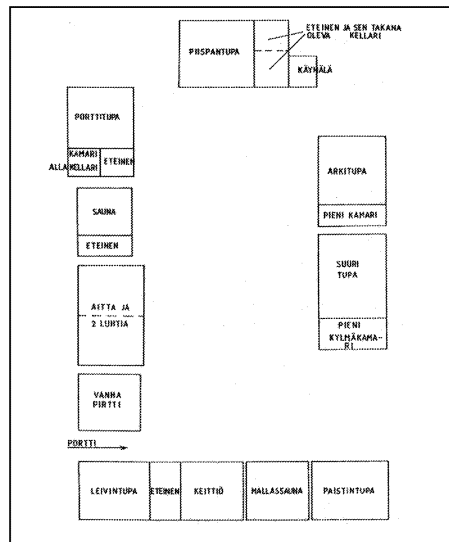
rakennukset olivat useimmiten erillään talousrakennuksista, mutta talousrakennuksista tärkeimmät sijaitsivat niiden lähellä. Tällöin palkollisten askareita ja töiden etenemistä pystyi seuraamaan arkituvasta. Niinpä taloustoimet pyrittiin keskittämään arkituvan ympärille.

Karjapihan rakennukset ryhmiteltiin siten, että toiminnallisesti toisiinsa liittyvät tilat sijaitsivat saman katon alla. Navetta, lammasläävä ja sikolatti olivat välttämättömyydet, mutta vauraimmissa pappiloissa oli myös härkätalli, vuohitalli, kanahuone ja hanhihuone. Karjasuojat eivät olleet 1500- ja 1600-luvuilla kooltaan suuria, mutta niitä oli useita. Tallejakin saattoi olla kaksi; omille ja vieraiden hevosille. Kaivo sijaitsi usein talous- ja karjarakennusten välimailla, ja vasta valistuksen aikana alettiin painottaa kaivon sijainnin terveysvaikutuksia.²¹

3.1.2. Tuvasta kamareihin

Eri arkistoissa on hajanaista tietoa 1500-luvun pappiloista, mutta vasta 1600-luvun pappiloiden vaiheista löytyy runsaasti asiakirjatietoa, joskus jopa enemmän kuin tietoa kirkkojen rakentamisesta. Tämä johtuu siitä, että kirkon rakentamista käsiteltiin rovastinkäräjillä tai pitäjänkokouksissa ja sen sijaan pappiloiden rakentamista, joka oli usein kiistojen kohteena, käsiteltiin kihlakunnan-käräjillä, joista on olemassa hyvät pöytäkirjat. Lisäksi kirkkoherran vaihtuessa oli aina pidettävä katselmus, joka kirjattiin pöytäkirjoihin.

Ensimmäiset pappiloiden asuinrakennukset olivat keskiajan yleisen rakennustavan mukaan yksittäistupia. Pappiloissa oli useita tuparakennuksia, joiden nimitykset vaihtelivat alueittain ja ajoittain (esimerkiksi etu-, linna-, piispan-, renki-, leivin-, paistin-, kota- ja panimotupa).²² Samassa tuvassa elivät, työskentelivät ja nukkuivat sekä isäntäväen että palveluskunnan²³ miehet ja naiset. Pappiloiden palkolliset siirtyivät 1600-luvun kuluessa omiin tupiinsa, mutta vasta 1700-luvun loppupuolella palkollisten asuminen jaoteltiin sukupuolen mukaan.²⁴ Talous- ja asuinrakennusten toiminnallinen ero ei ollut selkeä, koska rakennukset olivat monikäyttöisiä ja huomattava osa taloustöistä tehtiin asuinrakennuksissa. Toimintojen eriytyminen eri rakennuksiin tapahtui vasta 1700-luvulla.

Kuva 30. Iin pappilan miesspihan rekonstruktio vuoden 1697 pappilainventaarion mukaan. Pihapiirin eri-ikäiset rakennukset rajaavat säännöllistä pihaa. Varsinaista päärakennusta ei vielä ole, toisaalta yksittäisten rakennusten lukumäärä on edelleen suuri.

Jo varhaisimmissa pappiloissa asuintilaan saatettiin liittää jokin talousrakennus, ja erilaisten rakennusten yhteenliittämiset esimerkiksi katetun välitilan avulla olivat tavallisia. Vanhin tieto varsinaisesta parituvasta on vuodelta 1536 Hauhon pappilasta, jossa vastapäätä toisiaan olevien piispan- ja leivintuvan väliin jäi eteinen. Parituparatkaisun käytöstä ei ollut mitään määräyksiä. 1600-luvun lopun tyyppi- ja rakennustustusten malliratkaisut koskivat sotilasvirkataloja, ja ensimmäinen pappiloihin kohdistunut määräys, nk. karoliininen pohjakaava, on seuraavalta vuosisadalta.²⁵

Joissakin pappiloissa oli kamareita jo 1500-luvun alkupuolella.²⁶ Muodikas rakentamistapa edellytti aateliston keskuudessa 1600-luvun puolivälissä kamareiden rakentamista, mutta vasta 1700-luvun alun ensimmäisillä vuosikymmenillä niistä tuli papistolle asumismukavuuden vääntä välttämättömyys. Talonpoikaisrakennuksissa kamarit yleistyivät 1700-luvun lopulla.²⁷

Kuva 31. Maarian 1600-luvun lopulla rakennettu pappila käsitti tuvan, kaksi kamaria ja kellarin. Vanha pappila säilyi pihapiirissä uuden päärakennuksen valmistuttua vuonna 1791. Nykyisin pappilassa on seurakunnan toimisto- ja kerhotiloja.

Pappiloiden savutuvat (-pirtit) alkoivat väistyä savuhormillisten tupien tieltä 1500-luvun lopulla. Savutorvellinen takka merkitsi paitsi asumismukavuuden lisääntymistä myös sivistyneitten harrastusten, kuten lukemisen, mahdollistumista. Sisäänlämpiävät asuintuvat hävisivät kirkkoherran pappiloista yleensä 1600-luvun kuluessa; tosin aluksi savupiippu oli ilman savupeltiä. Alueelliset erot savuhormillisen takan omaksumisessa olivat huomattavat. Itä-Suomen pappiloissa savutuvat säilyivät käytössä pisimpään, vaikka vuonna 1644 Viipurin hiippakunnan papistolle annettiin Kristiina-kuningattaren määräys rakentaa pappiloihin savupiiput.²⁸ Itä-Suomen pappiloista savutuvat hävisivät pääosin 1700-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Maalaistaloissa ja esimerkiksi Oulun kaupunkitaloissa oli vielä 1750-luvulla runsaasti savutupia.²⁹

Ikkunoiden hankkiminen oli yksi tärkeimpiä tekijöitä, joka muutti pappiloiden rakennuksia entistä lähemmäksi säätyläisten taloja. 1600-luvun loppupuolella ikkunalaseja oli jo syrjäisissäkin pappiloissa,³⁰ tosin yleensä kirkkoherra hankki ne omalla kustannuksellaan. Tällöin ikkunat jäivät papin omaisuudeksi. Seurakunnan kustantamien ikkunoiden kallisarvoisuutta kuvaa niiden merkitseminen irtaimistoksi inventaariopöytäkirjoihin.

Monet kirkkoherrat pyrkivät lisäämään asumisensa tasoa rakentamalla itse ylimääräisiä huoneita ja rakennuksia. Yleensä seurakunta lunasti nämä rakennukset viranhaltijan vaihtuessa. Inventarioluettelot antavat käsityksen pappien asumisolosuhteista 1600-luvulla.³¹ Perniön pappilassa oli vuonna 1662 aikakaudelle tyypillisesti useita rakennuksia, 19 kappaletta. Suurimmassa rakennuksessa oli sänkykamari ja lastenkamari, mikä osoitti edistyneisyyttä. Asuinrakennus oli huonokuntoinen, koska osa latioista ja savupiipuista oli rikki, ja osittain ne puutui kokonaan. Myös osa ikkunoista oli rikki ja lukot olivat huonoja. Virkataloon kuului huonokuntoinen linnatupa, kaksi holvattua kellaria, rovastintupa, keskeneräinen uusi tupa sekä

äskettäin rakennettu, jo kunnostusta kaipaava piispantupa. Piispantupa oli jouduttu uusimaan, koska entinen oli tuhoutunut tallikäytössä. Aatelisto oli ottanut uudenkin rakennuksen kirkkotallikseen, mikä selitti lattian korjaustarvetta. Pihapiiriin kuului myös purettavaksi määrätty pitäjätuparakennus, jota talonpojat olivat käyttäneet kirkkotallinaan, sekä leivintupa, paistintupa, puoti, mallaspirtti, talli, kaksi navettaa, lammasnavetta, härkänavetta, yksinäinen rehulato, aitta, kaksi vanhaa riittä ja olkilato. Yleisesti ottaen Perniön kirkkoherran virkatalosta oli huolehdittu hyvin. Inventaariopöytäkirjoissa paheksuttiin kuitenkin sitä, että piispantupaa ja pitäjätupaa käytettiin tallina ja erityisesti sitä, että kirkkoherra oli pitänyt sikojansa piispantuvassa.³²

1600-luvun pappiloiden ulkoasusta tai arkkitehtuurista ei ole kuvauksia, ja ajan pappiloista on säilynyt vain kaksi esimerkkiä, joiden ulkoasua ja sisätiloja on kuitenkin myöhemmin muutettu. Turkansaaren ulkomuseoon 1900-luvun alkupuolella siirretyn Ylitornion Kainuunkylän pappilan rakennusajankohtana pidetään 1600-luvun alkua,³³ vaikka rakennuksen huonejärjestys ja suuri koko viittaavat vuosisadan jälkipuoliskolle. Rakennus on pohjamuodoltaan paritupa, jonka keskellä sijaitsevan eteisen takaosaan on erotettu kaksi pientä kamaria. Suurimmassa tuvassa on ollut tulisija³⁴. Kahdessa pienimmässä huoneessa on talviaikaan pidetty pienkarjaa³⁵. Marian 1600-luvun lopulla rakennettu pappila käsitti tuvan, kaksi kamaria ja kellarin.

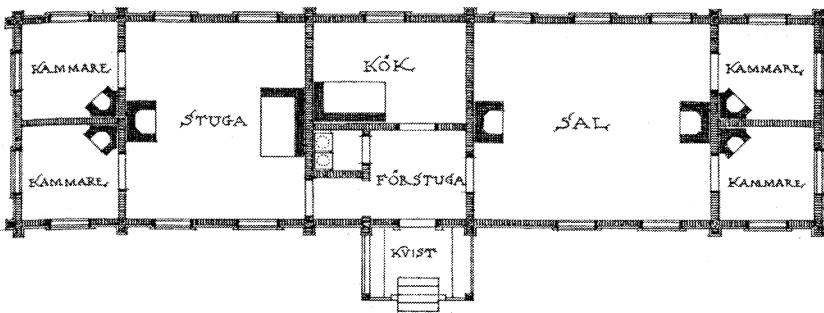

Kuva 32. Ylitornion seurakunnan 1600-luvulla rakennettu pappila varastokäytössä vuoden 1912 tienoilla. Sitten pappila on siirretty Turkansaaren ulkomuseoalueelle edustamaan 1600-luvun rakentamista ja pappilakulttuuria. (Nykytilanne kuvassa 8.)

Inventaarioluetteloista on pääteltävissä, että vanhimmat pappiloiden rakennukset ovat olleet pohja-alaltaan pieniä, matalahkoja³⁶, harjakattoisia ja hirsipintaisia. Asuinrakennusten ja tärkeimpien talousrakennusten hirret ovat todennäköisesti olleet veistettyjä, vaikka pöytäkirjoissa ei ole

tästä mainintoja. Rakennukset ovat olleet pitkänurkkaisia, koska niitä ei vielä 1600-luvulla vuorattu laudoin. Niitä ei myöskään vielä yleisesti maalattu punamullalla. Katot ovat olleet olki-, lauta- tai malka- eli tuohikattoja. Pappiloiden kuisteista on säilynyt harvoja merkintöjä 1600-luvulta. Ulko-ovien edessä on todennäköisesti ollut hirsistä tai kivistä tehdyt portaat³⁷. Rakennukset ovat olleet ilmeeltään umpinaisia ja niiden seinissä on ollut vain räppänoitä tai asuinrakennuksissa pieniä lasi-ikkunoita, jotka ovat olleet korkeuttaan leveämpiä³⁸. Talousrakennuksissa on ikkunoiden asemasta käytetty usein sianrakkokalvoja. Ovet ovat olleet lämmönsäätön vuoksi matalia. Tällaisesta pienten hirsisten rakennusten ryhmästä esimerkkinä voisi olla Niemelän torppa Seura-saaren museossa. On mahdollista kuvitella se 1600-luvun pappilaksi, sillä se vastaa hyvin tuon ajan pappilakuvauksia.

Kaupunkien pappilat eivät 1600-luvulla mainittavasti eronneet maaseutupappiloista. Talousrakennukset ja eläinsuojat sijoittuivat pihapiiriin kuten maaseudullakin. Pienellä kaupunkitontilla talousrakennukset jäivät puutteellisiksi, ja pappilaan liittyi usein erillinen viljelytila. Kaupunkipappiloiden rakentamisen oli noudatettava kaupungin yleistä rakentamisen tapaa.³⁹ Pappila saattoi olla kaupungissa myös oma asuntonsa, tai jos laillista pappilaa ei ollut, maksoi seurakunta vuokratrahaa.⁴⁰

Kuva 33. Sipoon 1600-luvulla rakennetun pappilan rekonstruoitu pohjapiirros. Huoneiden käyttötarkoitukset ovat jo eriytyneet, ja päärakennuksessa on erotettavissa sali, tupa, keittiö ja kamareita.

3.2 Pappilat 1700-luvulla

"Sitä paitsi on yleisenä tapana kaikkialla Ruotsissa, valtatien varsia lukuun ottamatta, että matkailija menee suoraan pappilaan ja pyytää yösjää yhtä kursailemattomasti kuin jos hän pyytäisi sitä majatalosta... Papit ovat enimmäkseen varakkaita, ja ikävystyneitä yksitoikkoiseen elämäänsä noissa syrjäisissä maanääriissä. "
(Giuseppe Acerbi)⁴¹

3.2.1. Kauneuden ja terveellisuuden tavoittelu

Pappilat sijaitsivat useimmiten jokien tai järvien rannoilla⁴², sillä vesistöt loivat kulkuteitä, antoivat kalansaaliita ja lisäksi niiden rantamaat olivat hedelmällisiä viljelysalueita. Vesistöjen itä- tai pohjoispuoliset rantamaat tarjosivat lännestä tai etelästä auringon paistetta, ja taustan metsät suojasivat kylmiä itä- ja pohjoistuulia vastaan.

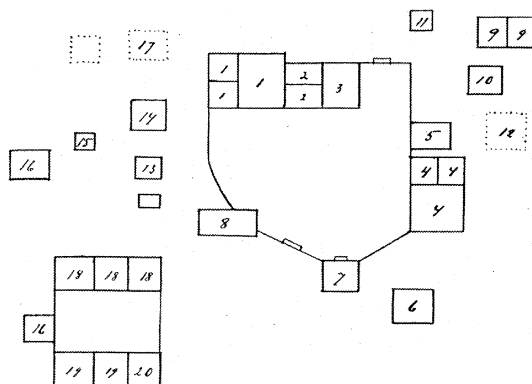
Pappilan rakennuspaikkaa valittaessa korostui 1700-luvulla kauneuden ja näkymien merkitys. Vanha rakennuspaikka saatettiin vaihtaa maisemallisesti kauniimpaan välimatkan kustannuksella. Luonnon kaipuu antoi oman leimansa pappilamaisemalle. Erityisesti ihailtiin ihmisen muokkaamaa, vehmasta ja viljeltyä maisemaa.⁴³ Vesistöt olivat tärkeä osa kauneutta, mutta usein riitti pienen lammen tai puron läheisyys, mikä on yhä havaittavissa aikakauden säilyneissä pappiloissa. Luonnontieteilijä Linnén mielestä ikkunoista aukeava kaunis näköala edisti asukkaiden hyvinvointia ja oli terveyden kannalta välttämätön⁴⁴. Linné oli aikalaistensa käsityksiä edellä, sillä yleisemmin ajateltiin, että asukkaiden viihtyisyyden ja terveyden takasi ennen muuta ikkunan alle asetettu puutarha. Tätä mieltä oli myös Linnén oppilas, taloustieteilijänä tunnettu Pehr Kalm, joka arvosti maiseman lisäksi koristeellista, ranskalaistyylistä puutarhaa. Edistyneimmissä yhteiskunnallisissa piireissä alettiin 1700-luvun lopulla arvostaa yhä enemmän luontaisen näköalan kauneutta, tosin luonnonkäsitys oli edelleen ihmiskäden osuutta korostava.⁴⁵ Rakennusryhmän kokonaissijoittelussa pidettiin tärkeänä, että asuinrakennuksesta avautuu näköala viljelyksille ja pappilaan johtavalle tielle päin.⁴⁶

Pääasiassa uskomuksiin perustuvat terveystäydennykset vaikuttivat Gunnar Suolahden mukaan 1600-luvun lopusta alkaen asuinrakennusten sijoitteluun ja rakennuspaikan valintaan. Miespihan sivut olivat yleensä pääilmansuuntia kohti, eivätkä arkiasuinrakennukset sijainneet läntisellä sivulla. Sijoittelutapa pohjasi uskomuksiin tuulten ja ilmansuuntien vaikutuksesta ihmiseen ja lähiympäristöön. Paikan valintaan vaikuttivat myös vuodenaikoihin ja maasta nouseviin höyryihin perustuvat uskomukset. Rakennuspaikan vaikutus asukkaiden terveyteen kiinnosti hyödyn ajan taloustieteilijöitä. Vaikka terveystäydennykset loivat pohjan suosituksille, uskomukset liittyivät vielä vuosisadan alkupuolen teorioihin.⁴⁷

Gunnar Suolahden korostamat uskomusnäkökohdat eivät tule esiin pitäjien ja seurakuntien historiateoksissa; ilmeisesti rakennusten sijoitteluun vaikuttaneita seikkoja ei ole näiltä osin kirjattu niihin arkistolähteisiin, joihin historiateokset pohjaavat. Rakennusten sijoittelu ei myöskään ollut pysyvä tai lopullinen, sillä uusi rakennus oli sijoitettava pihapiirissä parhaalle mahdolliselle vapaana olevalle paikalle. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nämä uskomukset eivät olisi olleet jossain määrin pappiloiden rakentajien maailmankuvan taustalla ja vaikuttaneet rakennuspaikkojen valintaan. Tässä tutkimuksessa tarkastelluissa sadoissa historiateoksissa korostuu selvästi pappilan kokonaissijoittelun eli paikan valinnan merkitys maisemanäköalaksi sekä käytännöllisyyden vaatimus.

1700-luvun oppien mukaisesti pappiloissa pyrittiin karttamaan matalia, liejuisia maita ja etsimään korkeita ja kuivia rakennuspaikkoja. Tämä pyrkimys kohdistui myös karjapihaan, joka ymmärtämättömästi saatettiin sijoittaa miespihan yläpuolelle, jolloin likavesi turmeli rakennusten perustat ja kaivoveden. Vuosisadan loppupuolella karjapihan liiallista läheisyyttä alettiin pitää

epäsiistinä ja sopimattomana. Silti usein toiminnallisen hyödyn korostaminen voitti terveysnäkökohdat, ja karjapiha sijoitettiin edelleenkin lähelle miespihaa.⁴⁸

Kirkkoherran pappila 1760.

1. Asuinhuoneet.	8. Kellari.	15. Ruumennus.
2. Keittiö ja eteinen.	9. Mallassauna.	16. Riihi ja lato.
3. Leivintupa.	10. Sauna.	17. Vanha kalustusuoja.
4. Piispantupa, kamari ja eteinen.	11. Sikala.	18. Lammasläivä.
5. Vanha alatupa.	12. Kelvoton paistihuone.	19. Navetta ja liiteri.
6. Uusi aitta.	13. Kelvoton aitta.	20. Navetta.
7. Vanha aitta.	14. Hevostalli.	

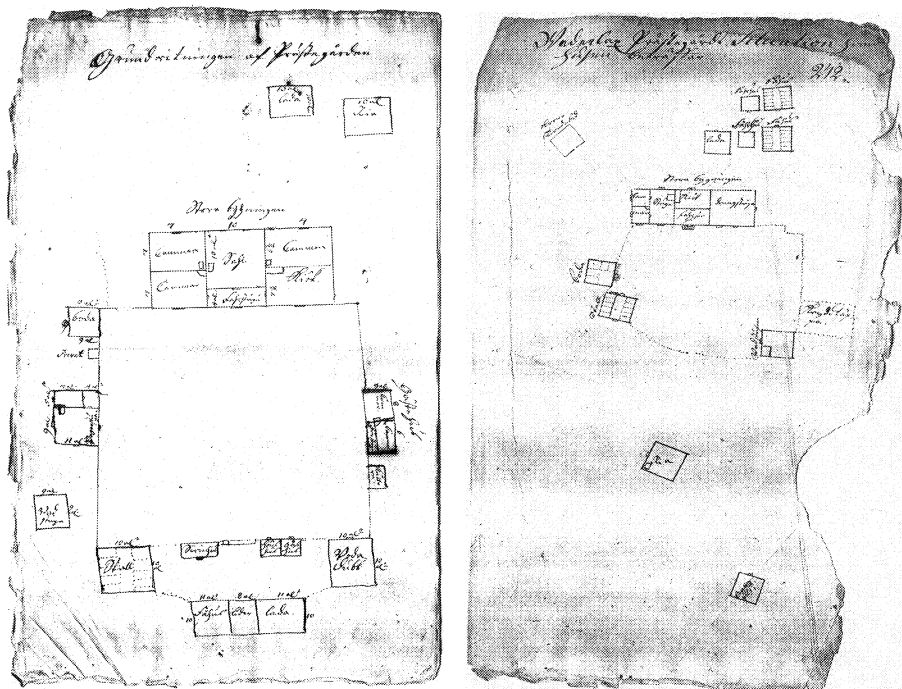
Kuva 34. Valkealan pappilan rakennukset vuoden 1760 katselmuksen mukaan. Vaikka asuinhuoneet sijaitsivat useammassa rakennuksessa, on rakennusryhmässä havaittavissa jo pyrkimystä toimintojen keskittämiseen.

Litin pappilaa rakennettaessa päähuomio kiinnitettiin rakennusten suojaamiseen pohjoistuulilta; pappila sijaitsi viljelmien vierellä alavan, liejuisen rannan ääressä. Tulva peitti tienoota keväisin, ja paikka säilyi vetisen kosteana koko kesän. Pappilan pihapiiri oli paitsi epämukava myös epäterveellinen. Vuoden 1800 pitäjänkokouksessa pohdittiin pappilan sijaintia. Kirkkoherra esitti, että uusi rakennus sijoitettaisiin vanhan miespihan pohjoispuolelle, jotta ”rakennukset täten tulevaisuudessa vähitellen tulisivat muutetuiksi tilavammalle ja terveellisemmälle paikalle kuin ennen ja itse päärakennuskin saisi täten lujemman perustan ja muhkeamman ulkonäön”. Uusi pappila rakennettiin mäen laelle.⁴⁹

Rakennusten tiivis sijoittuminen pihan ympärille oli tulipalon sattuessa turmiollista. Varomaton tulenkäsittely oli tavallista, ja lisäksi puutteelliset tai kehnosti korjatut tulisijat ja tuohikatot lisäsivät paloriskiä. Tästä syystä Kaarle XI talotarkastusasetuksessaan vuonna 1681 määräsi talousrakennusten rivin hajotettavaksi; sauna ja mallaspirtti tuli sijoittaa pihan ulkopuolelle. Tämä asetus, jota alettiin yleisesti noudattaa lähes puoli vuosisataa myöhemmin, oli alku entisen pihajärjestyksen muuttumiselle.⁵⁰ Asetusten suoranaisten vaikutus pihajärjestelyihin ilmenee vasta 1700-luvun pappiloissa, jolloin avarat pihat pyrittiin rajaamaan symmetrisesti rakennuksilla ja siirtämään karjapiha kauemmaksi asuinrakennuksista.

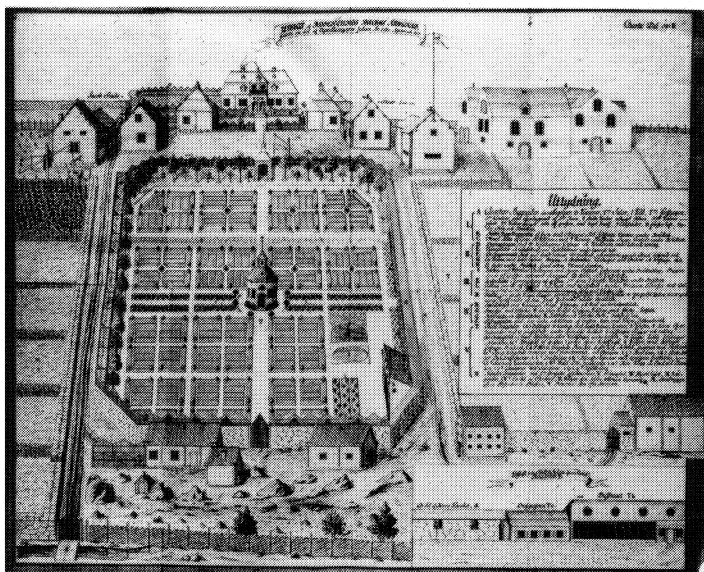
Taloustieteilijöiden pohdiskelut johtivat osaltaan pappilarakentamisen uudistamiseen. Uusi en rakentamisperiaatteiden taustalla oli tarve säästää puutavaraa, sillä 1700-luvulla pelättiin metsä-varojen loppumista. Taloustieteilijöiden mielestä asumisen toimintoja oli keskitettävä kokonai-suuksiksi ja lukuisten pienten rakennusten sijaan tuli rakentaa muutamia suuria. Karjarakennukset oli yhdistettävä yhdeksi tai korkeintaan kahdeksi korkeaksi navetaksi, jonka ylisillä rehut voitaisiin säilyttää. Rakennusten oli sijaittava tulenvaaran vuoksi riittävän kaukana toisistaan, ja lisäksi raken-nusten välille oli istutettava hedelmäpuita.⁵¹

Vuosisadan puolivälissä rakennusten ryhmittäminen johti suhteellisen säännölliseen piha-tilaan. Miespihaa rajasivat päärakennus ja sivusyrjillä aittarivi sekä renkitupa, jonka vieressä leivintupa sijaitsi. Osa entisistä miespihan rakennuksista rakennettiin pihan ulkopuolelle, ja osa muodosti oman rakennusrivistönsä.⁵² Päärakennuksissa ja pihapiireissä heijastui selvä pyrkimys symmetriaan. Piha ja rakennusten sijoittuminen oli alusta alkaen suunniteltava yhtenäisesti säännölliseksi ja sopusuhtaiseksi. Tämä suunnitelmallisuus saattoi näkyä 1700-luvun alussa ranskalaisten esimerkkien mukaisena eri rakennusosien ja huoneryhmien sommittelun mittausopillisissa kuvioissa.⁵³

Kuvat 35 ja 36. 1700-luvun pappiloiden pihajärjestyksessä muodostui ihanteeksi säännöllisyys, joka on havaittavissa myös Vehkalahden pappilan vuoden 1746 asemapiirroksessa. Miespiha on laaja ja näyttävä, karjapiha hyvin tiivis ja käytännöllinen. Päärakennuksessa on karoliininen pohjakaava. Toisaalta usein käytännöllisyys säilytti pihan varsin suunnittelemattomana kuten oikealla olevassa kuvassa Vironlahden pappilan piirros vuodelta 1748 osoittaa. Virolahdella päärakennus on perinteinen paritupa, johon liittyy toisessa päässä kaksi kamaria.

Pääosa keskiajan pappilapuutarhoista oli muodostunut varsin sattumanvaraisista kaalimaista, humalatarhoista ja ryytimaista.⁵⁴ Suunnitellut pappilapuutarhat tulivat suosituiksi 1700-luvun loppupuolella.⁵⁵ Esimerkiksi Rymättylän pappilassa oli 1760-luvulla varsin monipuolinen puutarha, johon liittyi pappiloille tyypillinen 300 köynnöksen humalamaa. Siellä oli yli 20 omenapuuta, viinimarja- ja karviaismarjapensaita sekä ryytimaa.⁵⁶ Kasvimaa ja puutarha humalaimineen liittyivät jossain muodossa lähes kaikkiin 1700-luvun lopun pappilapihapiireihin. Ajan merkittävien pappilapuutarha oli Pietarsaaren Rosenlund, vuodelta 1777 peräisin oleva barokkityylin puutarha, jonka puutarhasommitelmassa oli 12-kulmainen huvimaja ja orangeria eli talvipuutarharakennus.⁵⁷

Kuva 37. Pietarsaaren kirkkoherran pappilan Rosenlundin puutarha kuului aikansa merkittävimpien puutarhojen joukkoon. Ruotsin kansallisarkistossa säilytettyä piirros havainnollistaa puutarhan lisäksi myös rakennustapaa.

3.2.2. Päärakennuksen synty

Hyödyn aika 1700-luvulla korosti papiston asemaa kansan valistajana ja uusien aatteiden edistäjänä.⁵⁸ Tiedemiehet hyökkäsivät savupirttejä vastaan, sillä pirttien lämmön ja puolipimeyden katsottiin viettelevän kansaa veltouteen, laiskuuteen, likaisuuteen ja välinpitämättömyyteen.⁵⁹ Jo edellisellä vuosisadalla papisto oli velvoitettu esimerkiksi Pielsämäellä vuonna 1712 vain pappila, nimismiehen virkatalo sekä kapteenin ja vänrikin puustellit olivat maksaneet tulisijaveron, ts. näissä rakennuksissa oli ulossavuavat uunit. Kappalaisen virkatalo oli vielä savupirtti.⁶⁰ Viimeisiä savuhormittomia pappiloita oli Liperin kappalaisen pappila vuonna 1751.⁶¹ Seuraavalla vuosisadalla yksikään Suo-

men pappila ei ollut enää savupirtti, tosin niiden väentuvat saattoivat vastata paikkakunnan yleistä rakennustapaa ja olla edelleen sisäänlämpiäviä.⁶²

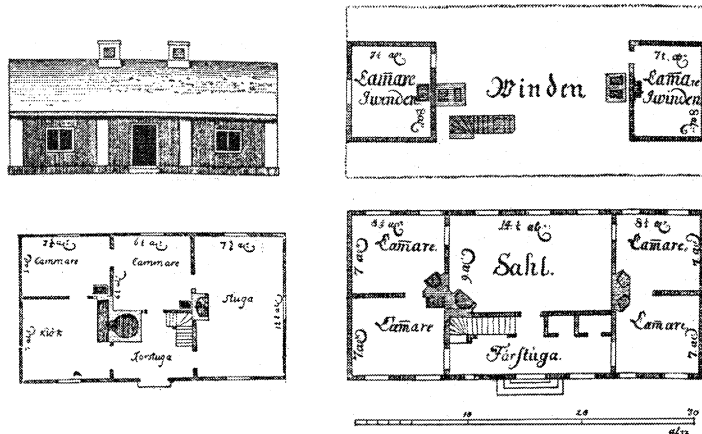
1600-luvun lopulla pappila-arkkitehtuuri oli irrottautunut talonpoikaisrakentamisen perinteestä, ja 1700-luvun kuluessa katosivat viimeiset jäänteet keskiaikaisesta elämänmuodosta. Pappilat tulivat yhä voimakkaammin osaksi uudenlaista, nopeasti muuttuvaa edistyksen aikaa.⁶³ Suurin muutos näkyi pappien asuintuvissa, jotka alettiin aateliskartanoiden esimerkkien mukaan ryhmitellä säännönmukaisiksi päärakennuksiksi, joissa huoneet olivat toiminnallisesti eriytyneet. Kappalaisen pappiloissa esteettisyyden ja käytännöllisyyden vaatimukset toteutuivat myöhemmin kuin kirkkoherrojen virkataloissa.

Liesi ja ruuanvalmistus siirtyivät 1700-luvun alussa arkituvasta eteiseen. Arkitupa menetti entisen luonteensa ja nimensä; se sai usein puolijuhlallisen nimityksen sali.⁶⁴ Kaarle XI:n talonkatselmusasetus velvoitti sijoittamaan vierastuvan eli piispantuvan pappilan asuintuvan yhteyteen. Vuoden 1720 valtiopäivillä säädettiin, että pappilan asuinrakennukseen tuli kuulua arkitupa kaksine kamareineen, kyökki sekä eteinen. Leivintupa uuneineen oli sijoitettava eri rakennukseen, ja se oli usein renkituvan kanssa omana rakennuksenaan.⁶⁵ Seitsemää vuotta myöhemmin tarkennettiin huoneiden kokoja ja määrättiin, että kamarien tuli sijaita päädyssä ja asuintuvan, jota kutsuttiin nyt saliksi, keskellä rakennusta. Eteisen tuli sijaita asuintuvan edessä ja sen toisella puolen tuli olla mitoiltaan kamareita vastaava kyökki.⁶⁶

Päärakennukseen alettiin kohdistaa yhä enemmän esteettisiä vaatimuksia. Rakennuksen tuli olla sopusuhtainen muodoltaan ja ovien ja ikkunoiden sopusoinnussa keskenään. Samanarvoisilla seinillä oli oltava yhtä monta ikkunaa. Tiukan säännönmukaisuuden periaatteet ilmenivät Ruotsin sotakollegion vuonna 1730 maaherroille lähettämässä upseerien virkatalojen mallisuunnitelmissa, joiden vaikutus pappiloidenkin rakentamiseen oli merkittävä.⁶⁷ Pyrkimys mittasuhteiden säännöllisyyteen perustui osittain renessanssin ihanteisiin. Mallisuunnitelmien periaate vastasi vuoden 1727 säädöstä, mutta näissä mallisuunnitelmissa salin ja eteisen molemmiin puolin oli kaksi kamaria symmetrisesti. Varhaisessa pappilaihanteessa toisen kamariparin oli korvannut kyökki.

Laukaan Pelloksiemen uutta pappilaa rakennettaessa vuonna 1752 seurattiin katselmuslautakunnan ohjeiden mukaisesti vuoden 1727 valtiopäiväpäätöksessä kaavailtua pappilaa. Rakennuksen keskellä oli asuintupa, jonka edessä oli eteinen. Näiden vasemmalla puolella oli kaksi kamaria ja oikealla puolella keittiö, joka oli yhtä suuri kuin kamarit yhteensä. Tuvassa ja kamareissa oli savupiipulliset uunit ja keittiössä liesi, mutta ei leivinuunia. Rakennuksen kivi-jalka oli vielä niin matala, että alimmat hirret joutuivat keväisin ja syksyisin vedelle alttiiksi ja pyrkivät lahoamaan.⁶⁸

Vuoden 1727 suosituksen mukainen kyökkitila havaittiin pappiloissa pian liian suureksi ja sen taakse alettiin erottaa uusi kamari, kyökkikamari, joka monissa pappiloissa tuli arkihuoneen tapaiseksi ruokailuhuoneeksi. Rakennus alkoi yhä enemmän muistuttaa pohjakaavaltaan upseerin mallitaloa. Perniöön vuonna 1732 valmistunut pappila kuului ensimmäisiin pappiloihin, joissa noudatettiin karoliinista pohjakaavaa. Pappilassa oli valtiopäivien antamien ohjeiden mukaisesti sali, sen edessä pitkä eteinen, toisessa päässä kaksi kamaria ja toisessa keittiö ja kamari. Keittiötila oli siis jo jaettu kamariksi ja keittiöksi.⁶⁹ Merkittävin arkkitehtoninen perin-

Kuva 38. Vasemmalla esitetty vuoden 1730 upseerin virkatalo muistuttaa vuoden 1720 valtiopäivien suosittellemaa pappilarakennusta, jossa keskellä on sali, päädyssä kamaripari, toisessa päädyssä keittiö. Oikealla oleva everstin virkatalomalli vaikutti suuresti pappiloiden pohjaratkaisun kehitykseen. Keskeissali säilyi pappiloissa yleisimpänä pohjamuotona 1800-luvun loppupuolelle asti.

Kuva 39. Everstin virkatalon julkisivu vuoden 1730 mallisuunnitelman mukaan.

Kuva 40. Taivassalon vanhan pappilan (1756) sisätilan mittasuhteet ja erityisesti ikkunoiden matala ja leveä muoto kuvastavat 1700-luvun rakentamisen tapaa ja kauneusihanteita. (Pappila ulkoapäin kuvassa 178.)

nut tehtäväkseen kohottaa esimerkin avulla myös yleisesti heikkoa rakennustaitoa⁷². Talojen tuli olla paitsi kauneusihanteiden mukaisia myös kestäviä.

Uusien rakennustapojen omaksuminen oli pappiloissa huomattavasti nopeampaa ja laajempaa kuin ajan talonpoikaistaloissa. Kivijalan rakentaminen ei kuitenkaan ollut pappiloissakaan yksinkertaista, ja vielä 1700-luvun jälkipuoliskolla rakennettiin paikoin matalalle perustalle.⁷³ Usein lattian lämpimyyden takia lisätyt multapenkit mädättivät alimmat hirret. Verrattuna aikaisempaan rakentamistapaan 1700-luvun pappilat olivat kuitenkin paremmin rakennettuja ja siten myös yhä kestävämpiä.

Puuta haaskaava malkakatto jäi vuosisadan aikana käytöstä ja lautakatto yleistyi. Suurimmissa pappiloissa käytettiin paanukatteita. Taloustieteilijät pitivät lautakatteita palonarkoina ja puuta tuhlaavina, ja he suosittelivat turve- ja kivikatteita.⁷⁴ Taite eli mansardikattoja käytettiin kartanoissa jo 1760-luvulla ja muutamat pappilat seurasivat esimerkkiä parikymmentä vuotta myöhemmin.

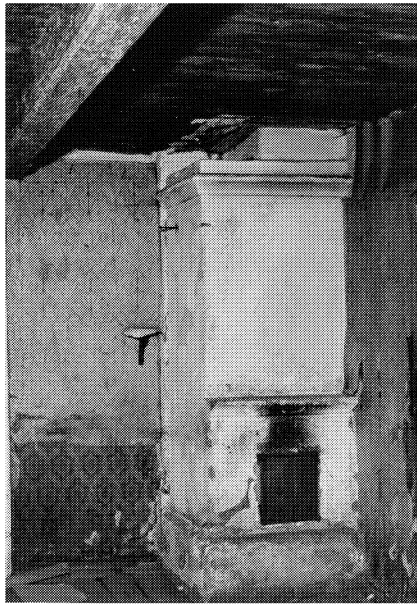
Kuva 42. Mansardikatto yleistyi 1700-luvun loppupuolella, jolloin myös Pernajan vanha pappila valmistui. Rakennus on nykyisin asunto- ja kerhokäytössä. Valtakunnallisesti tarkasteltuna pappiloissa säilyi yleisimpänä kattomuotona loiva harjakatto läpi koko vuosisadan.

Pappilat, kuten kaikki puurakennukset, olivat aiemmin hirsipintaisia ja maalaamattomia. Kun rakennukset muuttuivat aiempaa pitkäikäisimmiksi ja varallisuus kasvoi, alettiin niitä suojata punamullalla. Pappiloiden punamultaus yleistyi ja muuttui välttämättömyydeksi 1700-luvun kuluessa. Samaan aikaan vauraimpien seurakuntien pappiloissa alettiin hirsiseiniä suojata myös ulkovuorauksella. Esimerkiksi Tuusulan kirkkoherran virkatalon päärakennus oli vuonna 1767 maalattu punamullalla. Vesikattona oli kaksinkertainen lautakatto, joka määrättiin katselmuksessa siveltäväksi tervalla ja punamullalla. Talon eteläseinä oli vuorattava laudoituksella ja siveltävä

punamullalla. Lisäksi kivijalat oli rapattava ja valkaistava.⁷⁵ Arvokkaan puun suojaustehtävän lisäksi maalauksella oli esteettinen ja vaurautta sekä säätyä korostava vaikutus. Punamultausten yleistyessä sen arvo laski ja hienoimmat rakennukset saivat keltaisen värin, erityisesti 1800-luvun alusta lähtien. Pappilat toimivat maaseudulla edelläkävijöinä maalinkäytössäkin, sillä talonpoikasrakennusten punamultaus⁷⁶ yleistyi vasta sata vuotta myöhemmin, ja niiden maalaus vasta 1900-luvulla.

Huoli metsävaroista sai aikaan uusien lämmitysuunityyppien innokkaan kehittelyn. Kehittelytyön tuloksena syntynyt vastavirta-kakluuni oli puitasäästävänä käytännöllinen, mutta se jätti tuvan ilman valaistusta ja puhdistavaa ilmavirtaa. Niinpä alettiin valmistaa uuneja, joissa yhdistyivät avoimen takan ja umpinaisen kakluunin edut; tyyppi oli lähellä nykyään tunnettua kaakeliuunimuotoa.⁷⁷ Kaakeliuunit yleistyivät 1700-luvun kuluessa pappiloissa, mutta pienissä syrjäkyläpappiloissa näitä uudistuksia ei omaksuttu hetkessä.

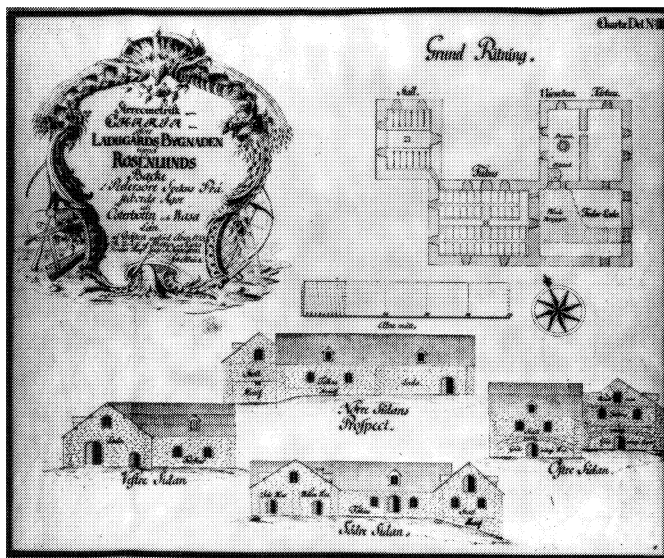

Kuva 43. Kaakeliuunit tulivat aluksi käyttöön vauriissa pappiloissa. Rapatut tiiliuunit säilyivät yleisimpänä uunityyppinä syrjäisissä kirkkoherran pappiloissa ja kappalaisen pappiloissa. Kuva Orimattilan 1800-luvun alussa rakennetusta Käkelän vanhasta pappilasta, joka myytiin siirrettäväksi 1900-luvun alussa ja myöhemmin 1950-luvulla paloi.

Hyödyn ajan taloustieteilijöiden kehotuksista⁷⁸ huolimatta ei pappiloiden rakentaminen kivestä yleistynyt. Maarian vuonna 1791 valmistunut tiilipappila edusti aikansa parasta rakentamisen laatua. Urakoitsija olikin käyttänyt rakentamiseen paljon enemmän varoja kuin mihin seurakunta oli sitoutunut.⁷⁹ Vielä sata vuotta myöhemminkin kivirakentamista oudoksuttiin seurakunnissa.⁸⁰ Maamme pappilat ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta puurakennuksia,⁸¹ ja kivirakentamisen mestarinäytteet näkyvät pappiloissa edellisten vuosisatojen, 1500- ja 1600-lukujen, holvatuissa kellareissa ja seuraavan vuosisadan, 1800-luvun, kivinavetoissa.

Kuva 44. Kivirakentaminen rajoittui pappiloissa yleensä kellareihin, joiden kivi- ja tiililimityksissä onkin usein havaittavissa vuosisatainen kehitys. Kuvassa Taivassalon vanhan pappilan kellari. Pappila on rakennettu 1750-luvulla, mutta kellari on parisataa vuotta vanhempi.

Kuva 45. Vaikka kivirakenteisia pappiloiden päärakennuksia on rakennettu ainoastaan muutamia, olivat kivirakenteiset navetat pappiloissa jokseenkin yleisiä 1800-luvulla. Pietarsaaren pappilan kavinavetta 1700-luvun lopulta on maamme suurimpia.

Päärakennusten yksityiskohtiin alettiin 1700-luvun jälkipuoliskolla kiinnittää yhä enemmän huomiota. Kun rakennus oli pari vuotta laskeutunut, ryhdyttiin sisätilojen viimeistelyyn. Ovet ja ikkunat maalattiin, valmistettiin erilaisia paneeleja sekä listoja, osa huoneista saatettiin tapetoida ja sisäkatto maalata valkoiseksi. Sisätiloissa siirryttiin yhä lähemmäksi aatelissäädyn tapaa asua. Suurimmassa osassa Suomea kartanot eivät vielä 1700-luvun alussa merkittävästi poikenneet ulkoisesti talonpoikaistaloista; niiden ja vauraiden pappiloiden kartanomaisuus näkyi lähinnä koossa ja sisustuksessa.⁸² Käsittelemätön seinäpinta edusti talonpoikaissäätä, ja puupinta pyrittiin piilottamaan heti varallisuuden salliessa. Öljyväriä oli aluksi varaa käyttää ainoastaan listoihin, oviin ja ikkunoihin. Puu peitettiin tavallisesti maalaamalla se liimaväreillä joko suoraan hirrelle, maalaamalla seinään kiinnitetyt paperit tai ripustamalla seinille maalattuja kangasverhoja. Kallisarvoiset tapetit katsottiin usein papin irtaimistoon kuuluviksi, ja ne siirtyivät perikunnan mukana pois, jos seurakunta ei halunnut lunastaa niitä⁸³. Alkeellinen koristemaalaus eli roiskemarmorointi oli yleistä. Irtokalusteiden lisääntyminen lisäsi pappiloiden säätyläislemää.

Kuva 46. Pappiloiden sisustus jäljitteli yksinkertaisenakin aateliskartanoita; käsittelemätön puupinta pyrittiin piilottamaan liimamaalien ja paperoinnin alle heti, kun varallisuus sen salli. Taivassalon pappilan (1756) kaakeliuuni edustaa 1800-luvun loppupuolta.

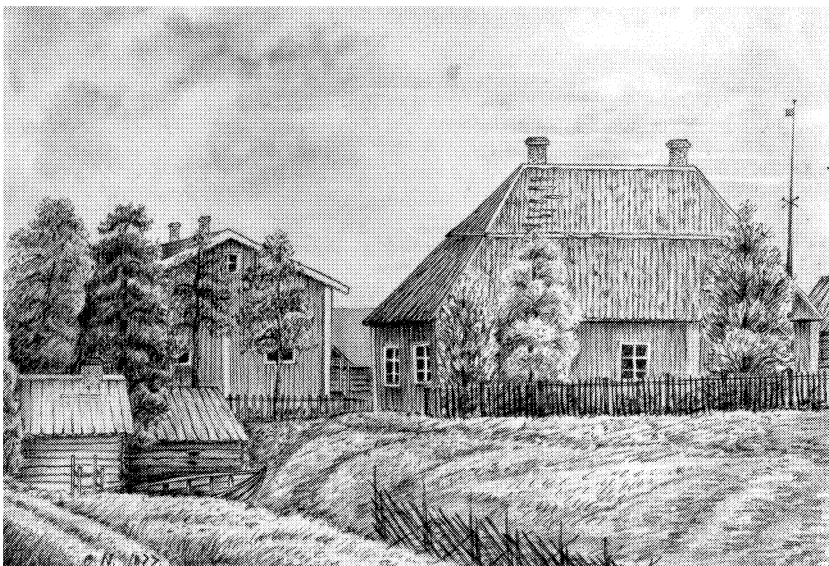
Alueelliset erot pappiloiden näyttävydessä ja varustetasossa olivat koko 1700-luvun ajan huomattavia. Rakentamisen taso vaihteli yksinkertaisesta kappalaisen pappilasta kartanomaiseen, suuren pitäjän kirkkoherran pappilaan. Seuraavalla vuosisadalla erot tasoittuivat. Esimerkiksi Piippolan väliaikainen pappila käsitti 1700-luvun lopussa yhden matalan tuvan, joka tosin oli jo uloslämpiävä, sekä pienen kamarin ilman tulisijaa. Huoneiden seinät olivat paperoimattomia.⁸⁴ Toisaalla Lohtajan uutta pappilaa oli jo vuonna 1790 maalaamassa ammattimaalari. Ovet ja ikkunat saivat keltaisen öljyvärin, salin ja kahden kamarin katot valkoisen liimavärin ja osan

maalauksiin maalausviimeistelystä sai osakseen jo väentupakin. Maalarimestari somisti kuvioin tapeteiksi papereita ja kankaita.⁸⁵

Kaupunkipappilat noudattivat 1700-luvulla yleistä pappilarakentamisen linjaa, ja useimpien näihin pappiloihin liittyi edelleen erillinen viljelytila. Kaupungit velvoitettiin 1700-luvun alkupuolella rakentamaan kappalaisen virkatalo tai maksamaan vastaavaa vuokraa. Kaupunkilaisista suurin osa oli lain mukaan velvoitettu osallistumaan pappilan rakentamiseen: ”kaupungissa rakentakoot ja korjatkoot papin huoneita ja rakennuksia ne, joilla siellä on huone tai maa-ala, taikka siellä porvarin elatuskeinoa pitävät eivätkä erittäin ole siitä vapautetut”.⁸⁶

3.2.3. Myöhäisbarokki ja kustavilainen uusklassismi pappiloissa

Vuosisadan alun barokki ja vuosisadan lopun kustavilainen uusklassismi vaikuttivat pappiloiden rakentamiseen, koska tyylinmukaiset korkeat ja näyttävät rakennukset vahvistivat papiston asemaa valistajana ja korostivat samalla talonpoikaisrakennusten yksinkertaisuutta. Suuri osa pappiloista rakennettiin kuitenkin 1700-luvulla edelleen yksinkertaisiksi. Barokin tyylimaailma toteutui muutamissa yksittäisissä pappiloissa ja uusklassilliset tyylipiirteet merkitsivät lähinnä lisääntyvää asumismukavuutta ja parempaa rakentamista, johon papiston kasvava varallisuus antoi mahdollisuuden. Vuosisadan kuluessa pappiloiden ja kartanoiden erot syvenivät, sillä useat 1700-luvulla rakennetut kartanot kuten Fagervik ja Teijo olivat jo suuria asuinlinnoja (*maison de plaisance*), mutta komeimmat vuosisadan lopun pappilat muistuttivat yksikertaisia, esimerkiksi Joroisten Frugårdin kaltaisia, kartanoita.

Kuva 47. 1700-luvun barokkipappiloille oli tyypillistä niukka koristelu sekä jyrkkä ja korkea aumakatto. Iin kappalaisen pappilan piirros vuodelta 1877.

1700-luvun alun barokkipappilat olivat niukasti pilasterein tai kolmiopäädyin koristeltuja, ja niiden kattomalli oli jyrkkä ja korkea aumakatto. Hirsirakennuksissa pilastereilla oli myös tektoninen merkitys eli pilasterit suojasivat huonetiloja erottavien hirsiseinien päitä julkisivussa. Vuosisadan jälkipuoliskolla yleistyi taite- eli mansardikatto, joka tuli Suomeen Carl Wijnbladin mallikirjojen⁸⁷ ja sotilasvirkatalojen piirustusten välityksellä. Barokin vaikutus ei näkynyt suomalaisten pappiloiden rakentamisessa mansardikattojen yleistymisenä, koska valtakunnallisesti tarkasteltuna pappiloissa säilyi koko vuosisadan yleisimpänä kattomuotona loiva harjakatto.

Kaarlelan pitäjän (Kokkola) pappilan päärakennus, joka valmistui vuonna 1736, on aikakauden merkittävimpiä säilyneitä pappilarakennuksia. Sen nykyasu, jossa on barokin piirteitä, on pääosin peräisin Anders Chydeniuksen aikana vuonna 1773 tehdyistä kunnostustöistä. Tällöin rakennus vuorattiin leveällä pystylaudoituksella ja maalattiin punamullalla, neliömäiset ikkunat korotettiin suorakaiteen muotoisiksi ja entinen olkikatto korvattiin paanuilla.⁸⁸

Pappilat alkoivat 1700-luvun jälkipuoliskolla saada seinää suojaavan pystylaudoituksen, joka yhä useammin suojattiin tervalla ja punamullalla. 1700-luvulla siirryttiin 24-ruutuisesta ikkunanpuitteesta 8- tai 6-ruutuisen puitteeseen, ja vuosisadan jälkipuoliskolla puupuite syrjäytti jo vanhanaikaiseksi muodostuneen lyijypuitteen⁸⁹. Ikkunatyypin muuttuminen liittyi osittain lasinvalmistuksen kehittymiseen ja lasin hinnan halpenemiseen, mikä mahdollisti yhä suuremmat ikkunaruuut. Ikkunoita alettiin sijoittaa matalammalle, ja näin maiseman tarkastelu mahdollistui. 1700-luvun alkuperäisistä ikkunoista ei ole säilynyt esimerkkejä pappiloissa.

Kuva 48. Kaarlelan pappila (1737) on harvoja 1700-luvun pappiloita, joissa on yhä havaittavissa myöhäisbarokille tyypillisiä piirteitä, kuten jyrkkä korkea aumakatto. Rakennus on yhä pappilakäytössä.

Kuva 49. Kaarlelan pappilan pihapiirissä näkyy pyrkimys säännönmukaisuuteen ja selkeyteen. Miespiha on suojattu, mutta ei täysin suljettu. Kuva 1900-luvun alusta.

Karjaan kirkkoherran pappila Läntisellä Uudellamaalla edustaa 1700-luvun lopun kustavilaisuutta huolimatta siitä, että sitä on myöhemmin uusittu ja laajennettu. Yksikerroksisessa päärakennuksessa on mansardikatto, jonka yläosa on aumattu. Rakennuksen hahmossa on erotettavissa tyypillisiä uusklassismin piirteitä. Pappilan pääsisäänkäyntikuisti liittyy leveään frontoniin (*fronton*). Rakennuksen takana on myös leveä frontoni ja avokuisti. Myöhemmin rakennetut kolme kattoikkunaa antavat rakennukselle sen nykyisen ominaisilmeen.

Kustavilaisen uusklassismin vaikutus heijastui pitkään 1800-luvulla rakennettuihin pappiloihin. Esimerkiksi Pieksämäen Iso-Pappilassa, joka rakennettiin 1800 - 1804,⁹⁰ on myöhemmin tehdyistä julkisivumuutoksista huolimatta kustavilaisen uusklassismin piirteitä, kuten ylälappeeltaan aumattu mansardikatto. Kustavilaisen uusklassismin vaikutus näkyy myös Kalajoen kirkkoherran pappilassa, Jokelassa, joka valmistui vuonna 1802.⁹¹ Jokela on lähes symmetrinen mansardikattoinen rakennus, jonka julkisivua hallitseva koristeellinen sisäänkäyntikuisti on myöhempi lisäys. Jokela on maamme ainoita pappiloita, jossa on säilytetty perinteinen paanukatto. Paanukate on uusittu vuonna 1992.

Kustavilaisen uusklassismin aikana rakennettiin ensimmäiset kaksikerroksiset pappilat, kuten Paltamon kirkkoherran virkatalon päärakennus vuonna 1790. Pohjaltaan Paltamon pappila oli eräänlainen parituparakennus, jossa eteinen peräkamareineen jakoi rakennuksen talous- ja asuinosiin. Alakerrassa sijaitsi sali, kolme kamaria, keittiö ja eteinen sekä ylhäällä kolme kamaria. Pappila tuhoutui 1800-luvulla.⁹² Kaksikerroksisista pappiloista on jäljellä vuonna 1802 valmistunut⁹³ Pöytyän kirkkoherran pappila, jonka kummassakin kerroksessa on alun perin ollut kahdeksan huonetta. Kattomuodoltaan loivasti aumattu pappila on yksinkertainen, symmetrinen rakennus, jonka edessä on 1800-luvun lopun lasikuisti ja päädyssä aumattu umpikuisti.

Kuva 50. 1700-luvun lopulle tyypilliset kustavilaisen uusklassismin piirteet ja Wijnbladin mallikirjojen vaikutus näkyvät selkeästi Karjaan (1785) pappilassa, vaikka se on myöhemmin läpikäynyt muutoksia. Rakennus on seurakunnan omistuksessa ja kerhokäytössä.

Kuva 51. Pöytyän kaksikerroksinen aumakattoinen pappila (1802) on yksi harvoja säilyneitä kaksikerroksisia pappiloita, joissa on uusklassismin tyylipiirteitä. Seurakunnan omistamassa rakennuksessa toimii nykyisin museo.

Kuva 52. Tyrvään vanhalle pappilalle (1810) antaa voimakkaan hahmon mansardikatto, joka vielä 1900-luvun alkupuolella oli katettu pärein. Nykyisin pappila sijaitsee Vammalan taajamassa ja on kunnan omistuksessa näyttelytilana.

Kuva 53. 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alussa, ennen empiren omaksumista, rakennettiin joitakin kaksikerroksisia pappiloita. Kuvassa Pictarsaaren kirkkoherran pappila Rosenlund (1798). Pappila on yhä seurakunnan omistuksessa, mutta sen tuleva käyttötarkoitus on epäselvä.

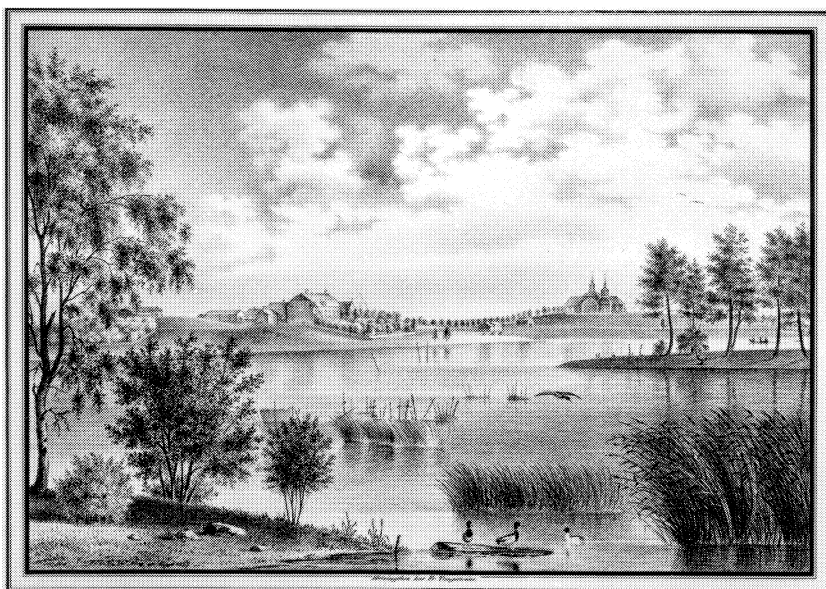
3.3. Pappilat 1800-luvun alkupuolella

”Tietävästi jo Suomen sodan nähnyt pappila oli perinteistä pohjoispohjalaista maanviljelystilan pää-rakennusta muistuttava hirsirakennus. Pystylaudoituksella ja rakorimalla vuoratut ulkoseinät sekä porrastetut hirsiräystäät oli sivelty punamullalla. Nurkkien ja kuusiruutuisten ikkunoiden vuorilaudat samoin kuin ikkunanpuitteetkin sen sijaan oli maalattu valkoisiksi. Lukuun ottamatta peltikattoa, jolla pärekatto oli korjattu, vaikutelma varmaankin oli sama kuin emäseurakunnan suuruuden aika-na.”

(Kauko Kärkkäinen)⁹⁴

3.3.1. Pappilat ihannemaisemassa

Pappilan keskeinen sijainti kirkkopitäjässä muodostui 1800-luvulla yhä tärkeämmäksi. Merkittävin tekijä rakennuspaikkaa valittaessa oli yleensä silti pappilan sijoittuminen maisemaan. Myös kaupungeissa, joissa pappila nousi usein kirkon ohella hallitsevaksi rakennukseksi, pyrittiin mahdollisuuksien mukaan rakennuspaikan valinnassa tyydyttämään kauneusnäkökohtia⁹⁵. Pappilat pyrittiin rakentamaan paikoille, joista aukesi näkymä laajasti maisemaan. Suomalaisessa kirjallisuudessa on paljon 1800-luvun alun pappiloiden kuvauksia, joissa yhteisenä seikkana korostuu vesistön läheisyys, sijainti mäellä, luontonäkymät ja viljelysmaisema⁹⁶. 1800-luvun pappilat sijaitsivat näköalojen tavoittelun vuoksi monesti aiempaa kauempana vesistöjen rannoista, mäellä tai jopa vaaran laella. Useista pappiloista aukesi laaja näkymä yli pitäjän, ja pappila oli maisemassa yksi hallitsevista tekijöistä. Usein pappilasta oli näköyhteys myös kirkkoon.

Kuva 54. 1800-luvulla pappilat miellettiin osaksi suomalaista ihannemaisemaa. Iisalmen pappila Magnus v. Wrightin kuvaamana. Iisalmen maaseurakunnan pappila (1778) on siirretty Seurasaareen vuonna 1967. (Pappila on myös kuvissa 160 ja 161.)

Taloustrakennusten määrä väheni pappiloissa 1800-luvulla edelliseen vuosisataan verrattuna. Rakennusten lukumäärän pieneneminen liittyi rakennustavan kehittymiseen, jonka avulla pystyttiin rakentamaan entistä suurempia ja pitkäikäisempiä rakennuksia. Kehitykseen vaikutti myös veroparselien yksinkertaistuminen eli raha- ja vaihdantatalouden yleistyminen pappiloissa, minkä vuoksi varastointitiloja tarvittiin yhä vähemmän. Pappiloihin liittyi kuitenkin edelleen runsaasti mies- ja karjapihan ympärille ryhmiteltyjä taloutrakennuksia⁹⁷. Vanha päärakennus⁹⁸ jätettiin usein pihapiiriin arentimiehen tuvaksi tai renkituvaksi, samoin pihapiiriin jäivät yhä muut käytöstä poistuneet rakennukset. Pihapiirien rakennukset olivat eri-ikäisiä, eri kokoisia ja edustivat ensimmäistä kertaa eri ajanjaksoja tyyleiltään. Usein uudessa päärakennuksessa oli empiren tyyli-piirteitä, ja vanha päärakennus edusti edellisen vuosisadan kauneusihanteita. Taloustrakennukset, lukuun ottamatta navetoita, olivat muodoltaan ja asultaan yksinkertaisia ja muistuttivat 1600-luvun rakentamista.

Pappilat olivat edelleen maataloja, ja niiden pihapiirit poikkesivat ainoastaan vauraudellaan ajan muista maataloista. Perinteiselle suomalaiselle talonpoikaistalolle ominainen värihierarkia tuli esille väriyhdistelmissä: punainen päärakennus, harmaat ulkorakennukset tai niin kuin vauraimmille pappiloille oli tyypillistä, keltainen päärakennus ja punaiset ulkorakennukset.

Kuva 55. Vuoden 1898 kuvassa Pernajan pappila (1838) kohoaa puistomaisena saarekkeena viljelymaisemassa, takana häämöttävät kirkot. Pappila on edelleen papin asuntona. Miljöö ja yhteys ympäröivään peltomaisemaan on yhä säilynyt.

Kuva 56. Hartolan empirepappila (1850-luku) lukuisine talousrakennuksineen 1900-luvun alun asussaan. Nykyisin pappila on yksityisomistuksessa asuinkäytössä ja pihapiirissä on enää kaksi vanhaa talousrakennusta, väentupa ja kaksi uutta talousrakennusta. Ympäristö on metsittynyt.

3.3.2. Kilvoittelua kartanoiden kanssa

Pappilarakentamista ohjanneen vuoden 1734 lain määräykset jäivät jälkeen todellisuudesta 1800-luvulla, koska päärakennukset kasvoivat ja kilpailivat koossa ja komeudessa kartanoiden kanssa. Toisaalta kartanokulttuuri kuvasti jo 1800-luvulla kulttuurielämän ja vaurauden uutta nousua.⁹⁹ Useissa pitäjissä muodostui tavaksi rakentaa pappilat yli laillisen velvoitteen, ja varsinkin rannikkoseutu kilpaili pappiloiden näyttävydestä.¹⁰⁰ Rakentamisvelvollisuutta ei välttämättä enää aina koettu taakkana, vaan tilaisuutena näyttää ja kilpailla naapuripitäjien kanssa. Yleinen tapa suhtautua pappilan rakennustyöhön oli kuitenkin edelleen vastentahtoinen. Keski-Suomessa määräyksiä noudatettiin tarkimmin, sillä siellä papisto joutui usein itse kustantamaan lisärakennuksensa.

Uudisrakennusten suunnitelmat olivat 1800-luvun alussa edelleenkin kirkkoherrojen ja kansanrakentajien käsialaa, mutta suuriin pappilahankkeisiin alettiin tilata piirustuksia myös koulutetuilta suunnittelijoilta. Uusien tyylipiirteiden omaksumiseen pappiloiden rakentamisessa vaikutti myös rakennushallinnon kehittyminen. Vaikka vuonna 1810 Turkuun perustettu ja myöhemmin Helsinkiin siirretty Intendentinkonttori ei varsinaisesti vastannut pappiloiden vaan kirkkojen suunnittelusta, vaikuttivat konttorin esimiehet myös pappiloiden rakentamiseen. Esimerkiksi A. W. Arppe suunnitteli Porvoon tuomiorovastin pappilan¹⁰¹ ja Lohjan pappilan, A. F. Granstedt Hauhon pappilan ja P. J. Gylich Euran pappilan¹⁰². Muutamien pappiloiden, kuten Oulun kirkkoherran pappilan, suunnittelijoiksi on mainittu myös C. L. Engel, joka luultavasti ainakin jossain määrin osallistui suunnittelutyöhön.¹⁰³

Kuva 57. Ilmajoen pappila (1850-luku) vuonna 1892 tai 1893. Ilmajoella pitäjäläisten ylpeys pappilastaan oli korostunutta, ja siitä oltiin valmiit myös maksamaan. Pappila olikin aikansa suurimpia Suomessa. Rakennus purettiin vuonna 1967.

Kuva 58. Mäntsälän kirkkoherran pappilan (1801) sali 1800-luvun lopulla. Huonetilojen aksiaalisuus ja läpikuljettavuus antoivat tiloille arvokkuutta ja virallisuutta.

Vuosisadan alun pappiloiden pohjaratkaisuissa pitäydettiin keskeissaliratkaisuissa ja usein viisi-huonekaavaa jatkettiin rakennuksen kummastakin päästä huoneparilla. Huoneet sijoitettiin kahteen riviin, ja näköakseli lävisti rakennuksen päästä päähän huoneiden samalla linjalla olevien ovien kautta. Pappila oli puolijulkisen käyttötarkoituksensa mukainen; julkisuus ja näyttävyys olivat kodikkuutta tärkeämpiä.

1800-luvun pappilat saivat laudoituksen suojakseen ja komistukseksi. Koska pappiloiden, kuten muidenkin hirsirakennusten, ulkovuoraus tehtiin jälkityönä, saattoi laudoittaminen viivästyä useita vuosia, jopa vuosikymmenen. Saranattomat talvi-ikkunat, ”tuplat”, yleistyivät pappiloissa 1800-luvun kuluessa välttämättömyydeksi. Rakennuksen energiataloutta paransi myös se, että alapohjien sammal-, sahanpuru- tai höylänlastueristekerros alettiin tehdä entistä paksummaksi.

Pappiloiden sisustus oli 1800-luvun alussa täydellisesti eriytynyt talonpoikaistuvista. Vuosisadan alkupuolella tapetit halpenivat yleistyneen paperin- ja tapetinvalmistuksen myötä.¹⁰⁴ Yksiväristä paikalla maalattua seinäpaperia käytettiin edelleen paljon. Seinän yläosaan kiinnitettiin ornamenttinauha ja alaosaan rintapaneelia kuvaava sokkelimaalaus. Sisäkatot paneloitiin tasaisiksi ja kipsikattoja stukkokoristeineen käytettiin suurimpien pappiloiden arvokkaimmissa huoneissa. Peiliovet sekä ovien ja ikkunoiden pielilistoitukset täydensivät yhtenäisen interiöörin. Kaakeleilla verhotut uunit koristivat kalkittujen tiliuunien sijaan suuria rovestin pappiloita.¹⁰⁵

3.3.3. Uusklassismi ja empire pappiloissa

Ruotsin arkkitehtuurissa näkyi 1700-luvun lopulta lähtien yhä enemmän klassismin tyyli-
piirteitä. Vaikka Suomi liitettiin vuonna 1809 Venäjään, yhteydet entiseen emämaahan eivät kat-
kenneet, vaan varsinkin vuosisadan alkupuolella ruotsalaisten vaikutteiden merkitys oli suuri. Empirelle tyypillinen symmetrisyys ja keskeissalipohja soveltuivat hyvin pappiloihin, sillä sisätilo-
jen juhlallinen aksiaalisuus korosti pappilan käyttöä kirkon ohella seurakunnan hengellisenä
keskuksena. Empiren tyylipiirteiden omaksumiseen vaikuttivat myös rakennushallinnon kehitty-
minen ja koulutuksen saaneiden arkkitehtien suunnitelmat.

Uusklassisissa rakennuksissa julkisivujen koristelu niukentui entisestäänkin, ja joissain ajan
pappiloissa räystäslista oli sileän pinnan ainut koriste. Uusi tyyli edellytti julkisivun vuoraamista
sileäksi. Vaakalaudoitus, jota jäsennöitiin seinälistoin, ikkunakehyksin ja profiloituin räystäin,
syjäytti yksinkertaisen pystyvuorauksen. Rakennuksen punamultaväri vaihtui vaaleankeltaiseksi
ja yksityiskohdat valkoisiksi. Joissain pappiloissa väriksi valittiin vaalea siniharmaa tai vaalea pu-
nainen. Klassistisia pylväitä saatettiin sijoittaa sisäänkäynnin eteen, ja rehevimmillään pylväsaiehet
olivatkin yleensä sisäänkäyntien yhteydessä. Paestumilaisia raskaita pylväitä käytettiin harvoin.
Uusklassismin symboliikka ja yksittäiset muotoaiheet, kuten lyyrat tai urnamuodot, eivät tulleet
pappiloissa suosituiksi. Joskus kuisteissa kaiteiden säleiden yksinkertainen muotoaihe heijasteli
empiren symboliikkaa, mutta tällöinkin muotoaihe oli yleensä toteutettu kaksiulotteisena.

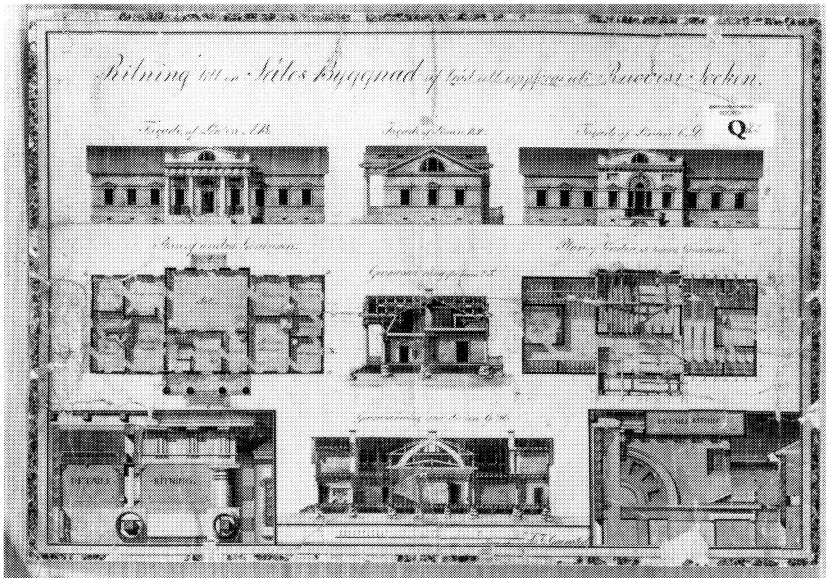
Mansardikattojen rakentaminen loppui suurelta osin 1820-luvulla, jolloin katon ajanmukaiseksi muodoksi tuli matalahko aumakatto tai satulakatto. Empiren pappilarakennuksille oli tyypillistä leveys ja mataluus, jota loiva katto ja leveä vaakavuoraus korostivat. Säännönmukaisuuden vaatimuksesta joihinkin pappiloihin tehtiin valeikkunoita. Ikkunoiden korkeus-leveysuhteeksi vaikiintui myös pappiloissa 3 : 2, kun alkuperäisissä empireajan ikkunoissa ruutuja oli yleensä 6 (3 + 3). Useisiin empireajan pappiloihin tehtiin puolipyöreät päätyikkunat. Rakennuksen koko olemuksella tavoiteltiin kivirakennuksen tuntua, ja myös detaljointi noudatti puuhun sovellettuja kivirakennuksille tyypillisiä yksityiskohtia ja koristeaihteita.

Kuva 59. Hyrynsalmen pappila 1920-luvulla. Varsin usein empireapappiloissa käytettiin loivaa satulakattoa. Aumattu kattomuoto oli tyypillisin itäisen Suomen empireapappiloissa; tällä alueella yhteydet Pietariin olivat voimakkaat ja läheiset. Hyrynsalmen pappila tuhoutui sodassa 1940-luvulla.

Useissa ajan pappiloissa klassistiset aiheet kuten nurkkapilasterit, kuusiruutuiset ikkunat koristeaiheineen ja tyylinmukaiset räystääsmuodot toteutettiin vaatimattomina. Harvojen empireapappiloiden julkisivuissa oli erotettavissa klassisistiselle arkkitehtuurille ominaiset tyyli-piirteet runsaimmassa muodossa.¹⁰⁶ Yleensä seiniä jäsensivät yksinkertaisen sileät tai kevyesti harkkopintaa jäljittelevät pilasterit, jotka useimmiten sijoitettiin ainoastaan nurkkiin tai välinseiniin kohdille. Pilasterit olivat harvoin pylväsjärjestelmien mukaelmia jalustoineen, varsineen ja kapiteeleineen. Pilasteri-aiheen päällä kulki empireajan pappiloissa usein vaakasuora listoitus, arkkitraavi (*architrave*), jonka yläpuolelle jäävään sileään seinänosaan, friisiin (*frise*), liittyi joissakin pappiloissa matalat ullakon ikkunat. Lyhyen räystään alla oli usein voimakas räystäslistoitus eli karniisi (*korniche*). Puisten pappiloiden empireapiirteiden ilmentymät liittyivät yleensä tektoniikkaan eli pilarit suojasivat hirsien päitä, arkkitraavi sijoittui yläpohjan kohdalle jne.

Kuva 60. Arkkitehti A. F. Granstedtin suunnittelemassa Ruoveden pappilassa on hahmotettavissa jatkettu viisihuonepohjakaava, jossa ulostyötyvä keskirisaliitti elävöittää julkisivua.

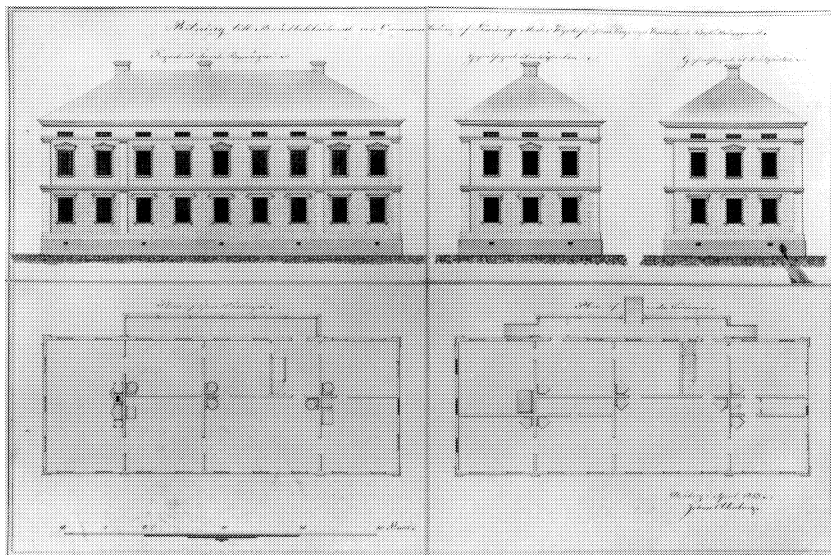

Kuva 61. Ruoveden pappilan (1831) sisäänkäyntikatoksen raskaat toskanalaiset pylväät muistuttavat Turun akatemiarakennuksen pylväikköä. Sisäänkäyntikatokseen ja joihinkin ikkunoihin liittyy akroottiaihe. Maamme kehittyneintä pappilaempireä edustanut sopusuhtainen Ruoveden pappila tuhoutui tulipalossa 2.6.1976.

Ruoveden pappilan piirustukset tilattiin vuonna 1827 virallisesti Intendentinkonttorista. A. F. Granstedin suunnittelema pappila edusti valmistuttuaan vuonna 1831 maamme kehittyneintä pappilaempireä. Pohjakaava oli perinteinen viisihuonekaava, jota oli jatkettu molemmista päistä kamariparilla. Rakennus vuorattiin vasta vuonna 1847 ja maalattiin vuonna 1870 kirpeän keltaiseksi ja listoitukset punaruskeiksi. Näin pappila valmistui lopullisesti vuonna 1870 asuun, joka ei väritykseltään ollut empireä. Empiren ihanteiden mukaisen värityksen pappila sai vasta vuonna 1904.¹⁰⁷ Rakennuksen detaljoinnissa empiren tyylipiirteet olivat selkeästi havaittavissa; puoli-pyöreä lynetti-ikkuna sisäänkäynnin yläpuolella, ”korvakkeelliset kulmat” eli akroottiaiheet liittyivät joihinkin ikkunoihin ja sisäänkäyntikatokseen, jota kannattivat Turun akatemiatalon pylväiden kaltaiset raskaat toskanalaispylväät. Pappila tuhoutui vuonna 1976 tulipalossa.

Hollolan pappilan päärakennus valmistui vuonna 1850 empiren kauneusihanteiden mukaisena. Vaakasuuntaista laudoitusta rytmittivät pilasterit. Kattomuotona oli neljään suuntaan kallistuva loiva, aumattu satulakatto. Rakennuksen yhteyteen tuli katettu kuisti penkkeineen. Katselmuksessa määrättiin rakennus maalattavaksi keltaisella öljyväriä ja ovet ja ikkunat vuorilautoineen valkoisella maalilla. Asiassa vedottiin myöhemmin laamanninoikeuteen, jonka päätöksen mukaan pitäjäläiset saivat edelleen maalata pappilansa punaväriä.¹⁰⁸

Empiren ihanteet ja kaupunkien rakentamissäädökset rajoittivat 1800-luvun alkupuolella kaksikerroksisten pappiloiden rakentamista, mutta vuosisadan puolivälin jälkeen niiden rakentaminen vilkastui uudelleen. Kaksikerroksisena rakennettiin esimerkiksi jo 1840-luvun lopussa valmistunut Limingan kirkkoherran pappila.¹⁰⁹ Kaksikerroksiset pappilat jäivät maasamme harvalukuisiksi esimerkeiksi, toisin kuin Norjassa¹¹⁰ tai entisessä emämaassa Ruotsis-

Kuva 62. 1800-luvun puolivälin jälkeen vilkastui jälleen kaksikerroksisten pappiloiden rakentaminen. Kaksikerroksiset pappilat jäivät kuitenkin harvalukuisiksi esimerkeiksi. Limingan puurakenteinen pappila (1853) on edelleen pappilakäytössä.

sa,¹¹¹ jossa kaksikerrokset pappilat olivat paitsi yleisiä myös tyyppillisiä 1700-luvulta aina 1900-luvulle asti. Koillis-Ruotsin yksikerroksisissa pappiloissa¹¹² näkyi läheinen yhteys Suomen pappiloiden yksinkertaiseen rakentamistapaan ja koruttomaan ulkoasuun, mikä ilmensi maiden pohjoisosia yhdistäviä tekijöitä.

Myös vanhoja pappiloita korjattiin tai ”muodistettiin” uuden tyylin mukaiseksi, mutta usein lopputulos jäi kömpelöksi. Alueelliset ja ajalliset erot uusien tyylipiirteiden omaksumisessa ja noudattamisessa olivat suuria. Esimerkiksi 1870-luvulla valmistuneessa Karjaan kappalaisen pappilassa oli selviä empiren piirteitä.¹¹³ Maaseudulle uudet vaikutteet ehtivät myöhään, ja paikallisen rakentamisperinteen vaikutus saattoi hidastaa tai estää uuden tyylin vakiintumista. Pohjanmaalla paikallinen perinne oli niin vahva, että arkkitehditkin käyttivät siellä mieluiten loivaa harjakattoa, eivät empirelle tyyppillistä aumakattoa. Itä-Suomessa empiren muotokieli omaksuttiin hitaammin kuin muualla maassa, mutta tyylin voimakas vaikutus kesti pitkään, mikä johtui osittain Pietarin läheisyydestä¹¹⁴.

Kuva 63. Tyyppillisimmässä muodossaan uusklassismi oli Suomen pappiloissa yksinkertaista ”maalaisempireä”, jonka vaikutus näkyi vielä 1800-luvun loppupuolen pappiloissa. Hirsien päiden suojalaudat muodostivat pilasteriaiheita, kuten Juuan 2. kappalaisen pappilassa Ryhälässä (1806). Rakennus on säilynyt poikkeuksellisen hyvin ja on nykyisin yksityisomistuksessa asuinkäytössä.

Kuva 64. Empireajan pappiloiden piirustuksissa julkisivut esitettiin yleensä kivisinä, vaikka rakennukset toteutettiin puisina. Hauhon pappilan (1840) lautaverhottujen julkisivujen jäsentelyssä ja yksityiskohdissa on tavoiteltu kivirakennuksen olemusta. Rakennus on nykyisin pappila- ja kirkkoherranvirastokäytössä.

Kuva 65. Inkoon pappila (1836) on hahmoltaan ja yksityiskohdiltan näyttävä empireitalo. Kulmien pilasterit, leveä vaakalaudoitus ja muotoillut räystäslistat liittyvät 1800-luvun alkupuoliskon muotokieleen. Keveä lasikuisti on rakennettu 1800-luvun lopulla. Rakennus on edelleen pappilakäytössä.

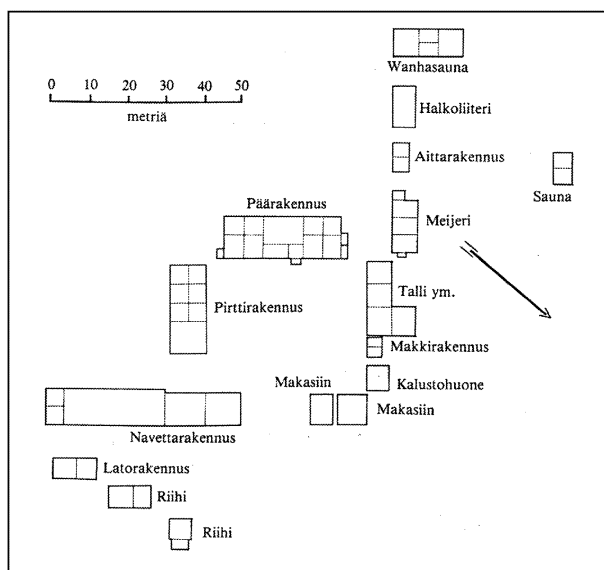
3.4. Pappilat 1800-luvun loppupuolella

”Siellä se seisoi se pikkupappila...(…) Siellä oli ryytimaa ja ryytimaan aita, ja muistelen että se niin mukavasti kallistui jokeen päin. Oli ihmeellinen pyöreä ”lusthuusi”, jossa oli boikat pylväät ja penkit ja varmaan minut sinne jo kapalokäärönä kannettiin...”

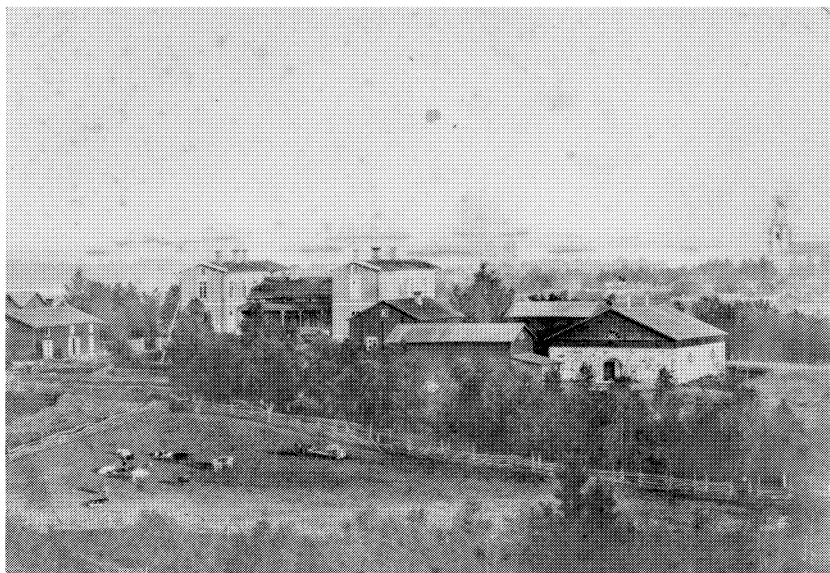
(Ilmari Kianto)¹¹⁵

3.4.1. Pappilan sijainti ja kauneusnäkökohdat

Kauneusnäkökohtien merkitys korostui pappilan paikan valinnassa ja arvostuksessa 1800-luvun loppupuolella. Tämä näkyi ajan matrikkeleissa, joissa pappiloiden taloudellisten tietojen lisäksi pyrittiin määrittelemään ja kuvaamaan myös pappilan sijaintia. Esimerkiksi Tammelan kirkkoherran virkatalon kuvailtiin sijaitsevan ”...kauniilla paikalla niemen päässä Pyhäjärven luoteisella rannalla, 31/2 virstan päässä kirkosta...”, Laukaan kirkkoherran virkatalo Pellosniemi vastaavasti ”...erittäin kauniilla paikalla Saraveden rannalla...”, Lavian kirkkoherran virkatalo ”...lähellä kirkkoa, kauniilla paikalla kukkulalla Naarasjärven rannalla, josta näkee Lavijärven ja Karhijärven” ja Pälkäneen kappalaisen virkatalo Tommola sijaitsi ”...kauniilla paikalla Mallasveden suurenlaisen lahden rannalla...”. Vironlahden kirkkoherran virkatalon sijainti ei miellyttänyt aikalaisia, ja matrikkelissa sen katsottiin sijaitsevan ”...rumalla paikalla kahden maaksi kuivaneen ja ruohoa kasvavan merenlahden välillä...” ja myös kappalaisen pappila sijaitsi ”...vähemmän etuisalla paikalla...”¹¹⁶

Kuva 66. Piharakennusten suuri määrä oli yhä tyypillistä 1800-luvun loppupuolen pappiloissa. Pielaveden kirkkoherran pappilan pihapiiriä rajasivat lukuisat rakennukset vielä vuonna 1903.

Kuva 67. Kuopion maaseurakunnan kirkkoherran pappila (1859) vuonna 1881. Pihapiirin rakennukset rajasivat selkeitä pihoja, ja karjapiha on luonteeltaan varsin suljettu. Pappila purettiin vuonna 1948.

Kuva 68. Pudasjärven pappila Hilturanta (1787) 1900-luvun alun asussaan. Käytännön syistä osa rakennuksista kuten riihet, saunat ja myllyt sijaitsivat yleensä pihojen ulkopuolella. Pappila on yhä seurakunnan omistuksessa, mutta siirtynyt virkistyskäyttöön. Kuvassa näkyvät talousrakennukset ovat pääosin kadonneet, ja nykyisin pihaa rajaavat väentupa ja yksi vanha talousrakennus.

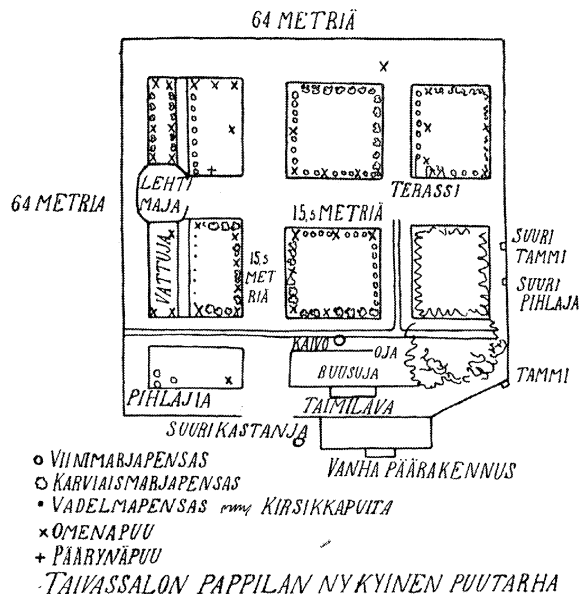
Pappiloiden piharakennusten määrä väheni entisestään 1800-luvun loppupuolella. Esimerkiksi Pieksämäen pappilan rakennusten määrä vuonna 1865 oli 17, kun se runsas 60 vuotta aiemmin oli ollut peräti kolmisenkymmentä.¹¹⁷ Edellisillä vuosisadoilla rakennukset olivat lyhytikäisiä ja niitä rakennettiin pihapiirin sopiviin vapaisiin kohtiin. Rakennustekniikan kehittyessä 1800-luvun pappiloiden rakennukset olivat muuttuneet pitkäikäisiksi ja pysyviksi, minkä vuoksi niiden sijainnin määrittäminen muodostui yhä tärkeämmäksi vuosisadan lopulla maatilatoimintojen ja kauneushanteiden kannalta.

Pappiloiden pihapiirit eivät enää jakautuneet selkeästi mies- ja karjapihioihin, kuten edellisellä vuosisadalla. Navetat rakennettiin usein hieman erilleen päärakennuksen pihapiiristä, ja asuinpihan luonne muuttui ”herraskaiseksi” puutarhoineen, huvimajoineen ja puukujineen. Päärakennus ei aina ollut kookkain rakennus, vaan kiviset navetat korostivat pappiloiden suurtilamaista luonnetta. Taloudellisen vaurastumisen myötä myös talousrakennuksia laudoitettiin.

Kuva 69. Myrskylän pappilan (1900) puutarha 1900-luvun alun asussa. 1800-luvun puutarhoille antoivat oman leimansa kaarevat, haravoidut hiekkakäytävät, joita istutukset reunustivat.

Pappiloiden puutarhat jatkoivat edellisen vuosisadan perinnettä. Puutarhat jaettiin edelleen neljään kortteliin, joihin ruuduittain istutettiin hedelmätarha, kyökkiryymä, lääkekortteli ja kukkaiskortteli. Vapaamuotoinen ns. englantilainen puutarha ei yleistynyt pappiloissa.¹¹⁸ Puutarhan säännöllisyydestä huolimatta pyrittiin yksityiskohdissa tiettyyn luonnollisuuteen, eikä puiden ja pensaiden leikkaaminen säännöllisiksi tai koristeellisiksi tullut suosituksi.¹¹⁹ Vuosisadan loppupuolella englantilaisen puutarhan vaikutus näkyi puutarhan sommitelmallisuuden vapautumisena, kaarteisina polkuina ja vapaamuotoisina istutuksina – säännöllisyyden pyrkimys oli silti yhä olemassa.

Kuva 70. Pappilapuutarhan jako neliöihin periytyi 1700-luvun hyötypuutarhoista. Taivassalon pappilan puutarhassa tämä perinne oli havaittavissa vielä 1910-luvulla.

3.4.2. Pappilarakentamisen kulta-aika

Suomen pappiloiden rakentamisen ja korjaamisen vilkkainta aikaa oli 1800-luvun jälkipuolisko, jolloin perustettiin uusia seurakuntia ja useat kappeliseurakunnat itsenäistyivät. Rakentamistekniikan ja rakentamistavan kehittyminen johti rakennusten käyttöön pitenemiseen. Uudet muodit ja asumisen tarpeet loivat olemassa oleviin pappiloihin muutostarpeita, jotka korjauksissa toteutettiin. Lisäksi uusi virkatalolaki käynnisti vilkaan pappiloiden korjauskauden 1890-luvulla, sillä lain voimaantulon jälkeen pappilat piti saattaa ns. lailliseen kuntoon. Taloudellinen vaurastuminen mahdollisti sen, että 1800-luvun jälkipuoliskolla pappiloita usein laajennettiin. Varsin yleiseksi tuli laajentaa keskeissaliratkaisun mukaista pappilaa kamariparilla siten, että katon korkeus säilyi ennallaan. Harvinaisempaa oli rakennuksen jatkaminen erillisellä siipiosalla. Vuosisadan jälkipuoliskolla pappilan ulkonäkö koettiin yhä enemmän koko pitäjän yhteiseksi ylpeyden¹²⁰ tai häpeän aiheeksi.

Vuosisadan loppupuolella yhä useamman pappilan suunnittelijana oli koulutuksen saanut arkkitehti.¹²¹ Vihdin pappilan piirustukset tilattiin Intendentinkonttorista vuonna 1853.¹²² Maskussa päätettiin vuonna 1859 hankkia uuden pappilan piirustukset Turun lääninarkkitehiltä.¹²³ Mikkelin Kenkäveronniemen pappilan piirustukset laati arkkitehti Alfred Cavén vuonna 1867.¹²⁴ Useimmiten pappila suunniteltiin kuitenkin yhä paikallisin voimin ja esikuvana¹²⁵ käytettiin naapuripitäjien pappiloita ja säätyläisrakennuksia.

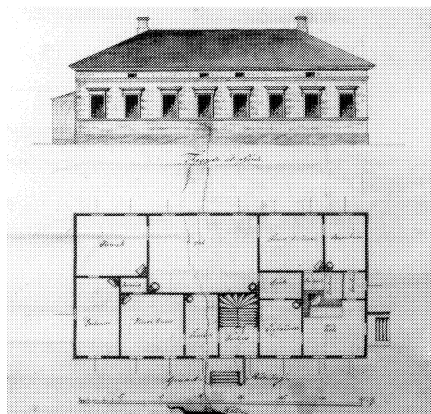

Kuva 71. 1800-luvun loppupuolella kappeliseurakuntien itsenäistyessä laajennettiin useita kappalaisen pappiloita kamariparilla. Kurun vanha pappila (1860-luku) 1900-luvun alun asussa. Rakennusta jatkettiin myöhemmin kamariparilla ja lisäksi siihen lisättiin holvi arkistoa varten. Nykyisin pappila on yhdistyksen omistuksessa lomakotina.

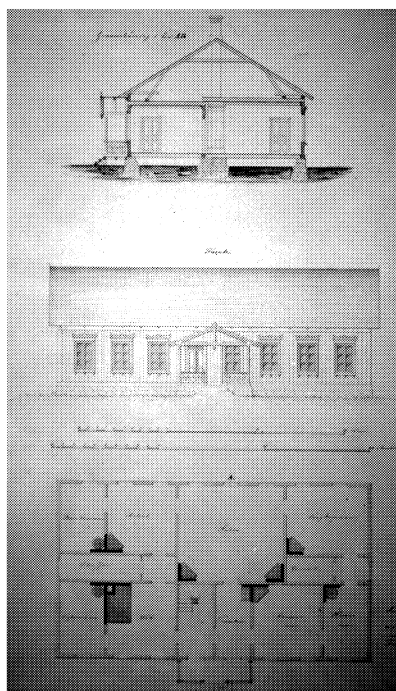
Vuosisadan lopun vilkkaaseen pappilarakentamiseen liittyi indententti E. B. Lohrmanin vuonna 1854 laatima pappiloiden tyyppipiirustus.¹²⁶ Tyyppipiirustuksessa rakennus on osittain vapautunut symmetriasta, mutta pohjaratkaisu on edelleen tiukan suorakulmainen. Rakennuksen keskellä, eteisen takana, sijaitsee perinteiseen tapaan sali, jonka toisella puolella on makuukamari ja toisella puolella ruokasali ja lastenhuone. Rakennuksen molemmissa päädyissä on keskeisesti, käytävän jatkeena kaksi kapeaa, pitkää huonetilaa, joista toinen on ruokakomero ja toinen pukeutumishuone. Kapean ja pienen eteisen toisella sivulla on vierekkäin keittiö ja piiankamari, toisella sivulla kirkkoherran kanslia ja työhuone. Mallipiirustus ei varsinaisesti tuonut pappiloiden pohjaratkaisuihin mitään uutta, ennemminkin se vakiinnutti jo olemassa olevia ratkaisuja. Yleensä toteutetuissa ratkaisuissa lastenkamarin sijaan tehtiin vieraskamari (piispankamari). Mallipiirustuksen julkisivukuvassa fasadin keskelle on sijoitettu avokuisti. Lohrman esitti pappilan pystyvuorattuna, mikä poikkesi empiren tavasta. Ikkuna- ja kuistidetalleihin liittyvä koristeellisuus vaikutti vuosisadan lopun kertaustyylien omaksumiseen. Yhtään pappilaa ei toteutettu täysin tyyppipiirustuksen mukaisena.

Vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla useiden pappiloiden ja Lohrmanin tyyppipiirustuksen huonejärjestykset muistuttivat keskeissalipohjaa, vaikka huoneluku oli kasvanut. Sisäarkkitehtuuri muuttui vähemmän muodolliseksi ja aiempaa vapaammaksi. Kanslia ja keittiö sijaitsivat usein pääsisäänkäynnin sivuilla, vieraskamari kanslian takana, sali eteisen takana ja makuuhuone keittiön takana. Yhä useammin pappiloissa oli kaksi salia, joista toinen oli ruokailua varten. Salit oli sijoitettu joko rinnakkain tai ruokasali pihan puolelle. Rakennusten

Kuva 72. Köyliön pappilan piirustus vuodelta 1841 muistuttaa pohjamuodoltaan hyvin paljon Lohrmanin yli kymmenen vuotta myöhemmin tekemää mallipiirustusta. Pappilan julkisivu on ajalle tyypillisesti piirretty kivirakentamista mukaellen. Toteutettu rakennus on yhä pappilana. (Nykytilanne kuvassa 347.)

Kuva 73. Lohrmanin vuonna 1854 piirtämä pappiloiden tyyppipiirustus ei sinällään tuonut mitään uutta pappilarakentamiseen. Julkisivun ikkuna- ja kuistidetaileihin liittyy yllättävän rikas koristelu. Vaikka kuisti sijoittuu julkisivuun vielä symmetrisesti, on symmetrisyys jo rikkoutunut ulko-oven sijoittelussa.

Kuva 74. Pernajan kirkkoherran pappilan (1838) sali vuonna 1896. Pappiloiden sisustus ei poikennut ajan vauraiden porvaristalojen sisustuksesta. Pernajan pappilassa asuu edelleen pappi.

ja huoneiden koko kasvoi. Suuretkaan salit, jotka olivat lisäksi muita huoneita korkeampia, eivät olleet harvinaisia.

Pohjaratkaisut vapautuivat symmetriasta ja suorakaiteen muodosta vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä, jolloin pohjaratkaisu alkoi enemmän myötäillä asumismukavuuden ja käytännöllisyyden vaatimuksia. Pappilat rakennettiin aiempaa korkeammiksi ja empiren aikana poisjääneet ullakkohuoneet tulivat jälleen yleisesti käyttöön. Useimmiten 1800-luvun lopun pappiloihin liittyi ainakin kaksi kuistia: keittiökuisti ja pääsisäänkäyntikuisti.

Pappilat kehittyivät rakennusteknisesti, mikä johtui osittain vanhan rakentamisasetuksen uusimisesta vuonna 1892. Asetuksessa annettiin mm. määräys vähintään 45 senttimetriä korkeasta kivijalasta. Rakentaminen siirtyi myös ammattirakentajien vastuulle. Vuosisadan lopulla pappilat menettivät merkittävän asemansa maaseudun rakentamisen edistäjinä. Maatalojen vaurastuessa pappilat sulautuivat yhä selvemmin muiden komeiden ja edistyksellisten rakennusten joukkoon.

Vuosisadan jälkipuoliskolla erot kirkkoherran ja kappalaisen pappiloiden välillä kaventuivat. Kaupunkipappilat noudattivat edelleen usein maaseudun pappiloiden rakentamisen tapaa. Rakennusrasitteiden oikeudenmukaisen jakamisen ongelmat kärjistyivät kaupunkiseurakunnissa, mutta ratkaisun toi vuoden 1892 asetus, joka ulotti rasitteet koskemaan myös tehdaslaitoksia ja virkamiehiä.¹²⁷ Vuosisadan loppupuolella perinteinen maatalopappila eläinsuojineen ei enää vastannut kaupunkirakentamisen¹²⁸ vaatimuksia, ja kaupunkipappilat menettivät suurimman

osan talousrakennuksistaan. Pappiloiden keskeiset peltoalueet tontitettiin kasvavien kaupunkien tarpeisiin, kuten esimerkiksi Naantalissa 1890-luvulla.¹²⁹ Vuosisadan lopulla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä yleistivät seurakuntien rakennuttamissa kerrostaloissa sijaitsevat pappien asunnot.

Kuva 75. Kaupunkien uudet pappilat rakennettiin 1800-luvun loppupuolella yhä useammin seurakuntakeskuksiksi. Usein niihin sijoittui papin asunnon lisäksi kokoontumistiloja ja kansliatiloja. Kuvassa Porin pappila 1900-luvun alussa.

3.4.3. Kertaustyylien aika pappiloissa

Vuosisadan loppupuolelle oli ominaista teollistuminen ja kansainvälistyminen. Teollisesti sahattu ja höylätty puutavara sekä koneellisesti leikatut naulat mahdollistivat erilaisia lautojen ja listojen profileja hyödyntävän puuarkkitehtuurin syntyminen. Suomalaisessa tutkimuksessa käytetään vaihtelevaa terminologiaa 1800-luvun loppupuolen tyyleistä. Ajanjaksoa on usein kutsuttu kertaustyylien ajaksi, jolloin tyylipiirteitä lainattiin uusklassismia edeltäneistä tyyleistä. Tässä tutkimuksessa käytetään karkeaa jaottelua, jossa uusgotiikka rinnastetaan sveitsiläistyyliin ja uusrenessanssi nikkarityyliin¹³⁰. Sveitsiläistyyliin oli tyypillistä lehtisahalla toteutettu epäklassistinen koristelu ja tietoinen pyrkimys pois kivirakennusten jäljittelystä. Rakennukset olivat keveän koristeellisia, ja niiden ja koko tyylin esikuvana olivat sveitsiläisten tuotekuvastojen mallit. Nikkarityyliin oli ominaista ornamenttiikan korvautuminen sorvatuilla yksityiskohdilla, jolloin koristeaiheet alkoivat enemmän muistuttaa kivirakentamisessa käytettyjä aiheita. 1800-luvun lopulle oli tyypillistä useiden eri tyylien piirteiden esiintyminen samanaikaisesti rinnakkain ja jopa samassa rakennuksessa. Historismin kuuluvien piirteiden luokittelu on pappiloissa vaikeaa, sillä nimenomaan puuarkkitehtuurissa rakentajat sovelsivat erilaisia piirteitä ja yksityiskohtia eri tyyliä va-

paasti mukaillen. Tämä ei kuitenkaan vähennä ajan pappiloiden tai yleensä tuon ajan rakennusten rakennustaiteellista arvoa, kuten on usein mielletty.

Vuosisadan loppupuolella rakennetuissa pappiloissa julkisivua jäsennöitiin yleensä listoituksin. Usein seinäpinta jaettiin pystysuunnassa kolmeen kenttään, joista keskimmainen paneloitiin vaakasuuntaan ja muut kentät pystysuuntaan. Rintapaneeli saattoi kiertää koko rakennuksen ympäri, mutta joskus se oli ainoastaan ikkunoiden alla, jolloin ikkunan vuorilaudat ulottuivat alas jalkapaneeliin saakka ja muodostivat kehyksen rintapaneelille. Ikkunoiden alapuolinen rintapaneeli oli pappiloissa usein koristeltu.¹³¹

Tektoninen periaate, jonka mukaan kantava ja kannattava rakenne ovat julkisivussa selvästi hahmotettavissa, ei enää 1800-luvun lopulla aina pitänyt. Pappiloiden värimaailma rikastui kertaustyylien aikaan ja vaaleiden värien tilalle tulivat vaalentamaton keltamulta, punertavat terrat ja ruskeat umbrat. Suurin muutos oli listoitusten maalaaminen seinäpintaa tummemmiksi, mikä toi esiin koristelun. Värien tarkka määrittäminen ja määrääminen jo pappiloiden suunnitteluvaiheessa oli ajalle tyypillistä.

Kuva 76. Ulvilan seurakunnan nykyisin kokoontumiskäytössä oleva kirkkoherran pappila (1894) edustaa hyvin koristeellista 1800-luvun lopun uusrenessanssia ja rakentamisen tapaa. Hyvin tyypillistä vuosisadan lopun pappiloiden julkisivuille on niiden jakaminen laudoituskenttiin listoitusten avulla.

1800-luvun jälkipuoliskon pappiloille ominaisia piirteitä olivat mm. sivuseinälliset frontonit, tornit, ulokkeet sekä pystyrima- tai kenttälaidoitus. Julkisivua jäsennöitiin laudoituskenttien ja listoitusten ohella kuisteilla, joita liitettiin vanhoihinkin rakennuksiin. Vuosisadan lopun käytännöllisyyden korostumista osoitti suurten lasiverantojen (-kuistien) yleistyminen pappiloiden puutarhapuolella. Kertaustyylien piirteet esiintyivät koristeellisessa muodossa selkeimmin juuri

kuisteissa. Ikkunoiden puitejakoa käytettiin kertaustyylien aikaan arkkitehtonisen ilmaisuuden keino-
na. Aiheina käytettiin vinoneliöitä, pikkuruutuja, ristejä ja suippokaaria. Vuosisadan jälkipuolis-
kolla yleistivät kaksinkertaiset ikkunat, jotka tosin monissa seurakunnissa kirkkoherra itse
kustansi.¹³² Venäläisvaikutteinen T-ikkuna yleistyi 1870-luvulta lähtien ikkunatyypinä, mutta
sen rinnalla säilyi pitkään 6-ruutuinen tyyppi¹³³. Pappiloissa T-ikkunan valtakausi kesti pitkälle
1900-luvun alkupuolelle asti.

**Kuva 77. Vetelin pappila (1844) vuonna 1896. Pappila valmistui vuonna 1844. 1800-luvun lopulla rakennetussa suurikokoisessa lasikuistissa on uusgotiikan tyyli-
piirteitä. Rakennus purettiin vuonna 1971. Yleisimpiä maassamme ovat verrattain yksinkertaiset pappilarakennukset. Niissä tyylillinen ilmaisu on havaittavissa lähinnä kuisteissa, joita tarpeen mukaan uusittiin ja uudistettiin.**

Kertaustyyleistä ajallisesti ensimmäinen oli uusgotiikka, joka kulkeutui Englannista Suomeen Saksan ja Ruotsin välityksellä.¹³⁴ Tyyli ei saavuttanut suosiota pappiloiden rakentamisessa. Uusgotiikan tyyli-
piirteiden mm. suippokaariaiheiden siirtäminen pappilarakentamisessa käytetyn puun muotokieleen oli vaikeampaa kuin uusrenessanssin tyyli-
piirteiden soveltaminen. Uusgotiikan vaikutus näkyi pappiloissa parhaiten suippokaarisissa koristemuodoissa, kuistien vinoneliö- ja ruusuikkunoissa, frontonien koristeaiheissa ja aikakaudelle tyypillisissä lasikuisteissa, joissa kulmat oli usein viistetty. Joskus käytettiin räystäaskoristeita ja tyyliteltyjä palmetteja harjakruunuina. Uusgotiikalle tyypillinen pystypeiterimavuoraus ei kuisteja lukuun ottamatta yleistynyt pappiloissa. Ajan pappiloiden pohjakaavat säilyivät selkeinä. Kuusiruutuiset ikkunat muutettiin tänä aikana usein kolmiruutuisiksi T-ikkunoiksi.

Uusgotiikan vaikutus näkyi Saarijärven Kolkanniemessä, joka valmistui vasta vuonna 1904. Edestäpäin lähes symmetriseen rakennukseen liittyy sisäänkäynnin puolella molemmilla sivuilla aumatut keskipäädyt. Keskellä olevan pienen frontonin edessä on ulkoneva koristeelli-

Kuva 78. Useimmiten uusgoottilaisuus näkyy pappiloiden ulkovuorauksissa ja kuistien ikkunoiden goottilaishenkisissä muodoissa. Siikaisten pappilan (1872) seinäverhous on tehty käyttäen uusgotiikan suosimaa pyöreähuippusta tiheää pystylistoitusta. Rakennus on nykyisin pappila- ja kirkkoherranvirastokäytössä.

Kuva 79. Saarijärven pappila Kolkanniemi (1904) on paras esimerkki uusgoottilaistyyllisestä pappilasta. Sen runsas koristelu seuraa tyyllille tyypillisiä muotoaiheita, suippokaaria ja vinoneliöitä. Kunnan omistama rakennus on Teatteri Eurooppa Neljän käytössä.

nen kuisti. Rakennuksen molemmissa päädyissä frontonien tympanoneissa on leikkauskoristeita ja takana epäsymmetrisesti leveä keskipääty. Puutarhan puoleiseen julkisivuun liittyy lisäksi sisäänvedetty lasikuisti. Suippokaaristen ikkunoiden alapuolella jalkapaneelissa on neliömäiset koristeaiheet ja yläpuolella porraskehykset. Räystäään alla on näyttävä komero-konsoli-nauha.

Uusrenessanssi kukoisti erityisesti 1880-luvun pappiloissa. Tyylille oli tyypillistä vaihtelevuus, monimuotoisuus ja epäsymmetria, joka heijastui myös pohjakaavoihin. Ajan satulakattoisissa pappiloissa oli usein koristelijoita, taitekattoisia ristipäätyjä, parvekkeita, kuisteja ja kattoikkunoita. Ensimmäisiä uusrenessanssityylisiä pappiloita on vuonna 1869 valmistunut Mikkelin maaseurakunnan kirkkoherran pappila Kenkäveroniemi. Vuosisadan lopun uutta aikaa ulkoisesti symmetrisessä pappilassa edustavat ristikkoikkunat ja frontonien keskeltä korkeammat ikkunat, samoin pitkät, konsolein tuetut räystäät ja lehtisahakoristeinen avokuisti. Rakennuksen takana on runsaasti koristeltu katettu terassiparveke.

Vuosisadan viimeisen vuosikymmenen pappiloiden detaljoinnissa ilmeni sorvauksen kehittymisen vaikutus. Kattotuolien päät, ikkunoiden konsolit sekä kuistien tai parvekkeiden kannattimet sorvattiin kolmiulotteisiksi ja pyöreiksi. Julkisivuja, erityisesti ikkunoiden vuorilautoja, koristettiin uurtamalla tai sorvattujen ornamenttien avulla.

Kuva 80. 1800-luvun lopun kertaustyylien vaikutus näkyy Mikkelin maaseurakunnan pappilan (1869) puuleikkauksissa, pitkien räystäiden kattokonsoleissa ja ikkunamuodoissa. Nykyisin matkailukäytössä oleva Kenkäveroniemi on maamme ensimmäisiä uusrenessanssipappiloita.

Kuva 81. Pihlajaveden pappilassa Koipimäessä (1890) on erotettavissa sveitsiläistyylin piirteitä. Pappilan pohjakaava on jo voimakkaasti muuntunut karoliinisesta pohjasta, mikä on tyypillistä 1800-luvun jälkipuolen pappiloille. Seurakunnan omistama rakennus on nykyisin vailla käyttöä.

Vuonna 1879 valmistuneessa Kymin kirkkoherran pappilassa on vuosisadan lopun kertaustyylien piirteitä.¹³⁵ Lähes symmetriseen rakennukseen liittyy keskellä korkea keskipääty avokuisteineen ja sen yläpuolisine parvekkeineen. Pappilan molemmissa päissä on keskipäätystä matalammat, hieman eteen työntyvät keskipäädty ja rakennuksen takana leveä avokuisti. Kertaustyylin koristeellisuus ilmenee erityisesti ikkunoiden ja kuistin yksityiskohdissa, vinoruutuikkunoina ja pitsimäisinä koristeosina sekä julkisivuverhouksen suunnan vaihteluna.

Korpilahden vuonna 1896 valmistuneen pappilan seinäpinta on ajalle tyypillisesti jaettu listoituksin kentiin. Ikkunaotsikot on koristeltu ja uurrettu lovilleikkauksin ja myös kattotuolien päitä on lievästi profiloitu. Rakennuksen molemmissa päissä on poikkipäädty ja keskellä pienet frontonit. Rannanpuolelle liittyy ajalle tyypillinen avara avoveranta ja pääsisäänkäyntiä suojaa pitsilistainen katos. Paikallinen kirvesmiestaito näkyy rakennuksen listoitus- ja päätykoristelussa.

Punkalaitumen kirkkoherran pappilan uusrenessanssityylinen päärakennus valmistui vuonna 1897.¹³⁶ Epäsymmetrinen poikkeuksellisen suuri rakennus on osin kaksikerroksinen. Keski-osan leveän koristeellisen avokuistin molemmin puolin on poikittaiset, kaksikerrokset masat, joista toinen on levärunkoinen ja harjakattoinen, toisessa taas on loiva tasakatolta vaikuttava aumakatto. Seinäpinnat on jaettu useisiin pieniin kentiin ikkunoihin jäsenityvien listoitusten avulla. T-mallisten ikkunoiden otsalautoihin liittyy hienopiirteisiä koristeita.

Kuva 82. Yksinkertaista ja pappiloille tyypillistä 1800-luvun lopun rakentamista edustaa Hailuodon pappila (1903), jossa koristeellisuus on niukkaa ja keskittyy pääasiassa ikkunoiden otsikoihin sekä kuistiin. Rakennuksen vuoraus on 1900-luvun puolivälissä uusittu. Yksityisomistuksessa oleva pappila on asuinkäytössä.

Kuva 83. Ruoveden kappalaisen pappila Autio (1876) vuonna 1885. Pappilassa yhdistyy 1800-luvun yksinkertaisuus ja vuosisadan lopun romanttisuus. Aution pappila paloi 1950-luvulla.

3.5 Pappilat 1900-luvulla

”...Isä huolehti puolestaan hyötykasveista. Hän hankki omenapuut ja marjapensaat sekä esim. mansikantaimet. Luullakseni puutarha oli hyvässä kunnossa 1930-luvulla. Mehän kitkimme siellä sekä lisäksi usein kaksikin apulaista. Sotien jälkeen ei enää saanut apulaisia ja lapsetkin alkoivat jo lähteä maailmalle. Isä yritti pitkään pitää puutarhaa jonkinlaisessa kunnossa, mutta loppu vuodet se oli hoitamatta...”

(Olavi Kantele)¹³⁷

3.5.1. Pappilat taajamassa

Maatalouskulttuurin vuoksi syrjässä sijainneet pappilat muodostuivat monille seurakunnille ongelmallisiksi 1900-luvun alussa. Vaikka ajallinen etäisyys oli parantuneiden kulkuyhteyksien ja uusien kulkuneuvojen ansiosta ehkä lyhentynyt, oli pyrkimyksenä yleensä uuden pappilan rakentaminen seurakunnan kannalta keskeiselle paikalle kirkonkylään. Syrjäinen pappila saatettiin myydä maineen maanviljelystilaksi tai luovuttaa asuttamiseen sotien jälkeen.¹³⁸

1940-luvun lopulla rakennusoppaissa¹³⁹ kiinnitettiin vielä erityistä huomiota rakennuspaikan valintaan, vaikka asutuspolitiikka ja asemakaavoittaminen supistivatkin valinnan mahdollisuuksia. Yleensä uudet pappilat rakennettiin vanhojen, kunnan keskustassa sijainneiden pappiloiden paikalle.¹⁴⁰ Rakennuspaikan valinnassa korostuivat tontin omistusolot ja käytännöllisyys, ja aiemmin tärkeät kauneusnäkökohdat jäivät toissijaisiksi. Esimerkiksi Lappajärvellä Kyrönniemen 300-vuotinen pappilahistoria katkesi 1950-luvun loppupuolella, kun uusi pappila valmistui lä-

Kuva 84. Sievin kirkko ja pappila (1862) ennen toista maailmansotaa. Nykyisin pappilassa toimii kirkkoherranvirasto.

hemmäksi keskustaa ja vanha pappila myytiin. Piispantarkastuksessa piispa Eero Lehtinen totesi-kin vuonna 1957: ”Uusi pappila valmistuu syyskesällä, mutta sen olisi suonut olevan niin sisä- kuin ulkopuolisestikin arkkitehtonisesti onnistuneemman. Valittaa täytyy, että se on rakennettu kuivalle kankaalle, kun järvenrantatonttejakin kerran on. Varsinkin kappalaisen pappila olisi ollut hyväkuntoinen.”¹⁴¹

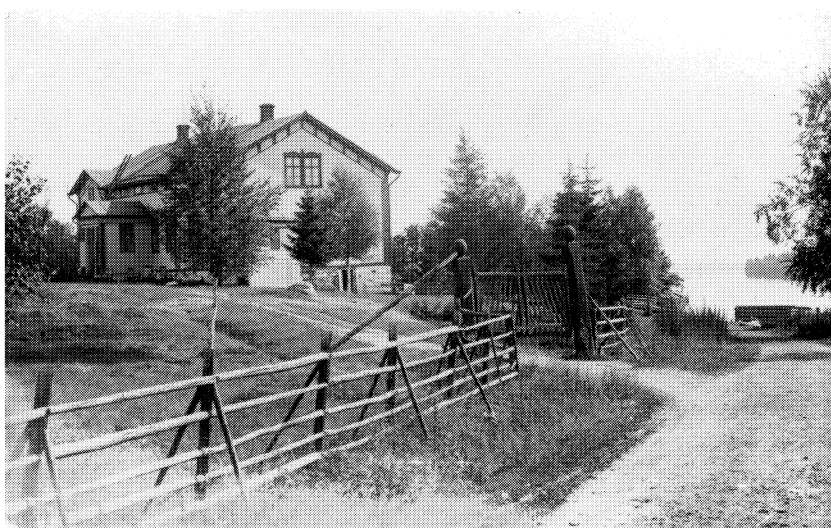

Kuva 85. Inkoon kirkkoherran pappila (1836) vuonna 1909. Pappiloiden palkkausjärjestelmän muuttumisen jälkeen ja päivätyövelvollisuuden lakattua katosivat myös suuritöiset pappilapuutarhat.

1900-luvulle tultaessa pappiloiden piharakennusten määrä väheni entisestään. Esimerkiksi Ranuan pappilassa oli vuonna 1912 enää kahdeksan rakennusta. Rakennukset oli sijoitettu siten, että ne muodostivat neliömäisen pihapiirin.¹⁴² Maaseudulla useat pappilat jatkoivat vielä toimintaansa maatiloina, ja myös pienemmissä kaupungeissa pappilan yhteyteen kuului monesti yhä eläinsuojia¹⁴³. Talvisotaa lähestyttäessä maatilapappiloiden aika oli jo ohi ja talousrakennusten katoaminen alkanut.

Kuva 86. Uuraisten pappila (1860) viljelysten keskellä 1920-luvulla. Pappilamaisemalle tyypilliset elementit - pellot ja vesi - ovat vahvasti läsnä. Pappila oli välillä kunnan omistuksessa, mutta seurakunta osti sen takaisin 1990-luvun lopulla ja aikoo korjata sen elämysmatkailukäyttöön. Nykyisin ympäristö on metsittynyt ja kaipaa raivausta.

Kuva 87. Pyhäjärven (nykyisin Pyhäsalmi) pappila (1890-luku) 1930-luvulla. Pappila on jo muuttunut viljelystilasta virkataloksi, mutta yhteys maisemaan on edelleen voimakas. Seurakunnan omistama pappila on nykyisin virkistyskäytössä.

3.5.2. Pappilarakentamisen perinne murtuu

Suuria, edustavia pappiloita rakennettiin vuosisadan alussa yhä edelleen, mutta niiden aika oli väistymässä. Rakentamistapa oli perinteinen, mutta asumisessa pyrittiin seuraamaan ajan vaatimuksia ja hyödyntämään teknisiä uutuuksia. Aina tämä ei ollut mahdollista taloudellisten vaikeuksien ja virkatalorahastojen niukkuuden vuoksi.¹⁴⁴ Vesijohtoa ja viemäriä ei pidetty välttämättömyytenä vielä 1920-luvullakaan.¹⁴⁵

Kuva 88. Ranuan pappilan (1916) rakentamisprosessi oli hyvin pitkä. Vuosina 1912 - 1913 tehtiin valmistelevia toimia kuten hankittiin sammalet, veistettiin hirret ja tehtiin kattopäreet. Kuvassa Ranuan pappila vuonna 1926, jolloin rakennus oli edelleen maalaamatta. Nykyisin siinä toimii pappila- ja kotiseutumuseo.

Itsenäisyyden alun ajan uusi pappila tehtiin vaatimattomaksi, eikä ollut harvinaista hankkia tavallinen pientalo kappalaiselle tai pienen seurakunnan kirkkoherralle. Esimerkiksi Kojjärven pappilaksi ostettiin Kojon kansakoulu vuonna 1924,¹⁴⁶ ja vuonna 1930 Reposaaren seurakunta osti entisen liiketalon kyläkeskustasta pappilakäyttöön.¹⁴⁷ Perinteisiä pappiloita talousrakennuksineen ja viljelyksineen rakennettiin vuoden 1920 jälkeen harvoin. Pappiloiden asema virka-asuntolina korostui. Esimerkiksi Säynätsalon pappila valmistui vuonna 1923. Saha-yhtiö oli lahjoittanut pientaloalueella sijaitsevan tontin. Päärakennuksessa oli kanslian lisäksi viisi huonetta, keittiö, palvelijan huone, eteinen ja kellari. Ulkorakennuksessa sijaitsi aitta, puuvaja, talli, sikala ja jääkellari. Lisäksi pappilaan liittyi järvenrannassa sauna puuvajoineen.¹⁴⁸

Vanhat pappilat, joihin perinteisesti liittyi useita talousrakennuksia, muuttuivat 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien kuluessa rakennusryhmistä yksittäisiksi rakennuksiksi. Perinteinen pappilan käsite muuttui lopullisesti agraarikulttuurin murtuessa - päärakennus viljelyksineen ei vastannutkaan haluttua asumistapaa, vaan nykyaikaisuutta edusti kaupunkitalo uusine asumismukavuuksineen. Ne harvat pappilat, joita 1930-luvun jälkeen rakennettiin, eivät

Kuva 89. Simpeleen pappila pian sen valmistumisen jälkeen vuonna 1927. Laajojen pappilapuutarhojen ja suuritöisten istutusten aika oli jo väistynyt. Pappila on edelleen seurakunnan omistuksessa asuin- ja kokoontumiskäytössä.

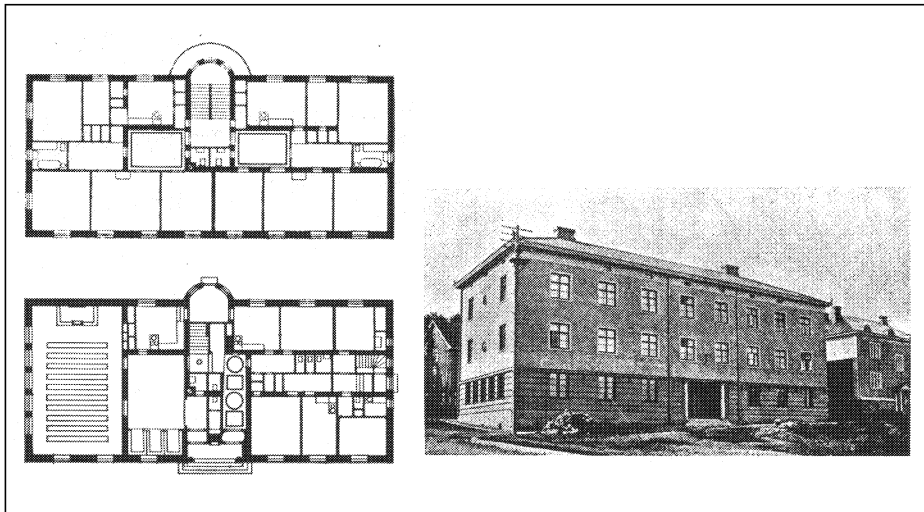

Kuva 90. Säynätsalon pappila (1923) vuoden 1927 asussa. Pappila rakennettiin ajalleen tyyppillisesti virka-asunnoksi, ei maalaistaloksi. Nykyisin pappila on seurakunnan omistuksessa vailla käyttöä.

luonteeltaan erityisemmin poikenneet ajan vauraasta omakotitalorakentamisesta - pappiloiden ympärillä oli ainoastaan asumista palvelemaan mitoitettu pihapiiri. Kukoistavien pappilapuutarhojenkin aika oli 1900-luvun puoliväliin tultaessa ohi, eivätkä pappiloiden pihamaat enää poikenneet tavallisten omakotitalojen pihamaista.

Suurimpien asutuskeskusten pappilat rakennettiin vuosisadan alusta lähtien seurakuntatalojen yhteyteen. Esimerkiksi 1920-luvun loppupuolella valmistui Tampereelle nk. Pyynikin pappila, jossa pappien asuntojen lisäksi oli myös muiden seurakunnan työntekijöiden asuntoja sekä seurakunnallisia kokoontumistiloja¹⁴⁹. Seurakuntatalojen yhteyteen rakennetut pappien asunnot jatkoivat heikosti pappilaperinnettä, sillä papin asunto jäi suuren rakennuskokonaisuuden pieneksi osaksi.¹⁵⁰

Pappiloita ei mainittavasti rakennettu sotien aikana. Vuosien 1939 - 1945 rakennushankkeissa oli kyse jo aloitettujen rakennusten loppuunsaattamisesta. Talvi- ja jatkosodassa tuhoutui¹⁵¹ merkittävä määrä Itä- ja Pohjois-Suomen pappiloita, mikä sodan päätyttyä loi rakentamistarvetta. Sodan jälkeinen rakennusmateriaalipula heijastui myös pappilarakentamiseen¹⁵². Muutoin uudet pappilat edustivat ajalle tyypillistä parantunutta asumistasoa, ja niiden sijoittaminen muun asutuksen lomaan korosti pappien uudenlaista yksityistä roolia. Toisen maailmansodan jälkeen tuli yleiseksi rakentaa asuntoryhmiä kuten rivitaloja seurakunnan työntekijöitä varten.¹⁵³ Joskus virka-asunto-ongelma ratkaistiin hankkimalla papeille vuokra-asunto kerros- tai rivitalosta¹⁵⁴. Monilla seurakunnilla seurakuntakeskuksen tai uuden pappilan valmistuminen sijoittui aikaan, jolloin papit alkoivat luopua virka-asunnoistaan¹⁵⁵. Useat sotien jälkeenkin rakennetut pappilat ovat jo väistyneet muuhun seurakunnalliseen käyttöön - tai sitten niistä on jo kokonaan luovuttu.

Kuva 91. 1800-luvun lopusta lähtien uudet kaupunkipappilat sijaitsivat yhä useammin seurakuntatalon yhteydessä. Bertel Strömmerin suunnitelmassa klassistishenkisessä Tampereen Pyynikin pappilassa (1929) oli papin asunnon lisäksi mm. useita muita asuntoja sekä seurakunnallisia tiloja.

3.5.3. Jugend, huvilatyyli, 20-luvun klassismi ja funktionalismi pappiloissa

Pappiloiden rakentaminen hiipui 1900-luvun alkuun tultaessa, eivätkä vuosisadan alun tyyli, kuten kansallisromantiikka tai jugend, muodosta lukumääräisesti erityisen merkittävää ajanjaksoa. Jugendiin liitetty kansallismielisyyden ja suomalaisuuden korostaminen oli lähellä papiston ajatusmaailmaa, mutta toisaalta kansanrakentamiseen pohjaavat muotoaiheet koettiin vieraiksi; olihan papisto edelliset 300 vuotta pyrkinyt erottautumaan talonpoikaisesta rakentamisen tavasta. Siksi käsittelemätöntä puupintaakin oli vaikea hyväksyä sisustuksiin. Ainoastaan muutamassa vuosisadan alussa rakennetussa pappilassa on kansallisromanttisia piirteitä.

Kuva 92. Laitilan uusrenessanssipappilan (1899) hahmossa ja vuoraustavassa on uusrenessanssin piirteitä, mutta koristeaiheet liittyvät kansallisromantiikkaan. Seurakunnan omistamassa rakennuksessa on nykyisin asunto ja kirkkoherranvirasto.

Pyrkimys irtautua tyylijäljittelystä oli tyypillistä 1900-luvun alun rakentamiselle. Vuosisadan alkupuolelle jatkuneen historismin vastustus heijastui myös pappilarakentamiseen. Joissakin 1890-luvulla rakennetuissa uusrenessanssipappiloissa oli jo kansallisromanttisia vivahteita, kuten kaarevia vuorilistoja tai koristeaiheita tympanonissa. Uusi tyyli näkyi pappiloissa kattokaltevuuden jyrkentymisenä, ikkunoiden yläosien pieniruutuisuutena sekä julkisivujen paanupintaisina kenttinä. Polveilevat kattomuodot, tornit, erkkerit ja koristekaaret liittyvät uuden ajan mukanaan tuomiin piirteisiin. Seinien jakaminen listoitusten avulla kentiin jäi vähitellen pois käytöstä.

Edustavimpia vuosisadan alun jugendhenkisistä pappiloista on Gesellius, Lindgren, Saarinen -toimiston suunnittelema, vuonna 1903¹⁵⁶ valmistunut Jokioisten pappila. Epäsymmetrisen rakennuksen molemmissa päissä on poikittaiset siivet. Näiden välissä edessä ollut leveä avokuisti

Kuva 93. Gesellius, Lindgren, Saarinen -toimiston suunnittelema Jokioisten pappila valmistui vuonna 1903. Paanukoristelu liittyy alunperin avonaiseen kuistiosaan ja pikkuruutuisten ikkunoiden vuorilautoihin.

Kuva 94. Forssan pappilan (1911) julkisivua on jäsennöity jugendin aihein, kuten paanukoristein, ruutukuvioin ja laudoituksen suunnan vaihteluin. Rakennus on nykyisin seurakunnan kokoontumiskäytössä.

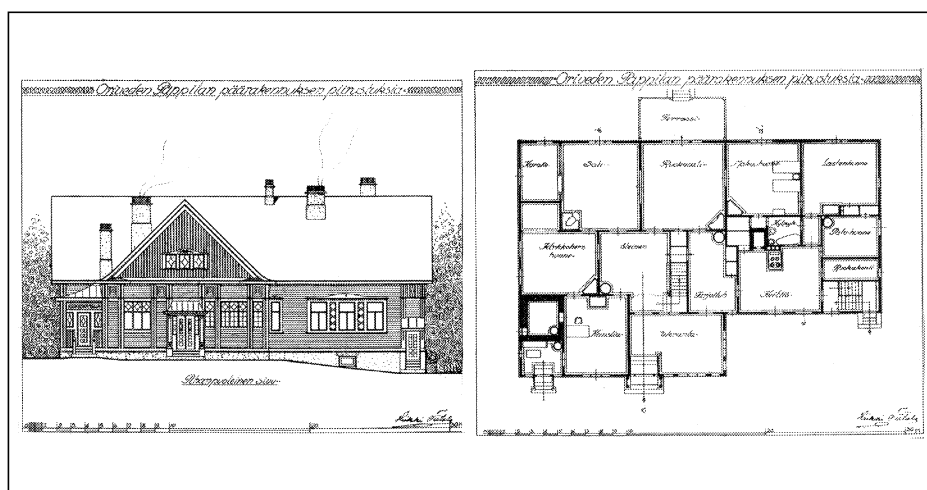

muutettiin vuonna 1906 lasikuistiksi. Toiseen päätyyn liittyy kivinen arkistosiipi. Rakennuksen pieniruutuisia ikkunoita kehystävä päänukoristelu on runsaimmillaan kuistiosassa.

Eurajoen uusi pappila valmistui vuonna 1920.¹⁵⁷ Tämän poikkeuksellisen kookkaan pappilan muotokieli liittyy vielä vuosisadan alun jugendtyyliin. Leimaa-antavinta rakennukselle on jyrkkäharjainen korkea katto. Alun perin pappila oli pohjaltaan epäsymmetrinen T-malli, ja vuonna 1968¹⁵⁸ siihen lisättiin matala, tiilinen, tasakattoinen siipirakennus. Rakennuksen T-mallisiin ikkunoihin liittyy näyttävä vinoneliö-kehys lähekkäisten ikkunoiden välillä ja koristeellinen uurrosvuorilauta ikkunaryhmän päällä. Samankaltaisia tyylipiirteitä kuin Eurajoen pappilassa oli myös vuonna 1915 valmistuneessa Oriveden pappilassa.

Jugendin tyylipiirteitä oli pappiloissa harvoin runsaasti. Yleensä tyyli vaikutti ajan pappiloihin muotokielen häivähdyksenä, tiheäruutuisina ikkunoina tai yksinkertaisina koristeaiheina. 1910-luvulla jugend kehittyi jäsentelyltään yhä pelkistyneempään suuntaan, ja seuraavalla vuosikymmenellä yleistyi pappilarakentamisessakin pohjoismainen 1920-luvun klassismi, joka merkitsi lopullista irtautumista julkisivujen listoituskoristelusta ja profiloituista höylälaudoituksista.

1920-luvulla pohjaratkaisuissa oli jälleen havaittavissa pyrkimys symmetriaan sekä 1700-luvun rakentamisen ja kansanperinteen yksinkertaisuuteen. Tyypillistä tämän ajan pappiloille oli suorakaiteinen massa, harjakatto, pystyverhous ja sisäänkäynnin avokuisti. Joissain pappiloissa oli myös rakennusrungosta ulostyöntyviä, kaarevia aiheita. Edellisen vuosisadan aikana yleiseksi muodostunutta vaaleaa julkisivua, jota rytmittää ja jakaa tumma listoitus, pidettiin sopimattomana, ja monet vanhat pappilatkin saivat uuden, lähes yksivärisen ilmeen. Ikkunoina käytettiin jälleen 6-, joskus myös 8- tai useampiruutuista tyyppiä.

Kuva 95. Oriveden pappilan (1915) piirustus 1910-luvulta. Jugend-tyylisen pappilan pohjakaava on varioitunut ja vapaamuotoinen. Huonetilat ovat eriytyneet asuminen vaatimusten mukaan. Pappila on nykyisin yksityisomistuksessa asuinkäytössä.

Kuva 96. 1920-luvun klassismia edustaa yksinkertaisen sopusuhtainen ja myös yksityiskohdiltaan hyvin säilynyt Mäntyharjun kappalaisen pappila Kiiski, joka nykyisin on yksityisomistuksessa asuinkäytössä.

Kuva 97. Pappilana edelleen toimivassa Teiskon pappilassa (1926) on uusklassismin piirteitä. Rakennus on voimakkaan vertikaalinen, ja sen selkeitä, pystyrimoitettuja julkisivupintoja nyanssoivat niukat tyylitellyt koristeet.

Kuva 98. Samanaikaisesti 1920-klassismin kanssa esiintynyt huvilatyyli vaikutti useisiin ajan pappiloihin. Espoon kappalaisen pappila (1923) on uusklassishenkinen, mutta edustaa lähinnä huvilatyyliä. Rakennus on seurakunnan omistuksessa kokoontumis- ja kerhokäytössä.

Kuva 99. Joutsenon kappalaisen pappila (1923) ei poikkea 1920-luvun varakkaan väen huviloista. Rakennus on noppamainen ulostyöntyvine lasikuisteineen ja suurine parvekkeineen. Nykyisin rakennus on yksityisomistuksessa asuinkäytössä, ja sen sisätilat ovat läpikäyneet laajoja muutoksia.

Pappilaesimerkkejä 1920-luvun klassismista on vähän, luultavasti paluu symmetriaan ja jäykkään pohjaratkaisuun muodostui liian rajoittavaksi. Vuosisadan alun uusklassismin piirteitä on Mäntyharjun kappalaisen pappilassa Kiiskessä. Lähes symmetrisen, pystylaudoitettun rakennuksen edessä on pieni sisäänkäyntikatos ja keskellä avokuisti. Takana on pieni kapea kuisti ja avoterassi. Ikkunat ovat kahdeksanruutuiset, ja ruudut ovat litistyneitä. Aikansa klassistisia ihanteita toteutti myös vuonna 1927 valmistunut, rakennustoimisto Heikki Tiitolan suunnittelema Teiskon pappilan kaksikerroksinen päärakennus.¹⁵⁹ Täysin symmetrisen, pystylaudoitettun rakennuksen edessä on leveä lasikuisti ja loivalla, aumatulla katolla kaksi pientä satulakattoista kattolyhtyä. Molemmissa päädyissä on pienet umpikuistit.

Jugend'in ja 1920-luvun klassismin kanssa ajallisesti rinnakkain vaikutti huvilatyyl, jonka piirteisiin kuului rakennusmassan suhteellinen korkeus ja lyhyys, katon jyrkkyys sekä julkisivun epäsymmetrisuus ja parvekeaiheiden käyttö. Vuosisadan alussa pappila muuttui yhä selvemmin maalaistalosta lähemmäksi tavallista omakotitaloasumista, mikä johtui pappien palkkauserusteiden muuttumisesta. Huvilatyylin rakennukset sopivat hyvin tällaisiksi uuden käyttötavan mukaisiksi pappiloiksi.

Simpeleen kirkkoherran virkatalo valmistui vuonna 1926¹⁶⁰ kirkon läheisyyteen. Pappilalle antaa voimakkaan hahmon lyhyehköön massaan liittyvä voimakas keskipääty lasikuisteineen. Rakennuksen takana on avokuisti ja päädyissä pienet kuistiosat, joista toinen on uusittu myöhemmin. Klassismin piirteet korostuvat pääsisäänkäynnin muotokielessä, mutta rakennuksen hahmo on huvilamainen. Huvilatyylin piirteitä on myös Joutsenon, 1920-luvun alussa¹⁶¹ valmistuneessa, mansardikattoisessa kappalaisen pappilassa Savelassa. Korkean, lyhytmaassaisen pappilan takana on umpikuisti ja edessä lasikuisti, jonka yläpuolella on parveke. Rakennuksen sisätiloja on muutettu 1990-luvulla huomattavasti.

1930-luvulla Suomeen rakennettiin useita pappiloita funktionalismin ihanteiden mukaisina, vaikka papistoa on perinteisesti pidetty varsin konservatiivisena ammattiryhmänä. Käytännössä funktionalismin piirteitä oli ainoastaan kivisissä kaupunkipappiloissa, eikä esimerkkejä puufunktionalismista ole. Funktionalismin kauden pappiloissa kirkkoherran virastolla tai kokoontumistilalla oli merkittävä asema, eli papin asunto oli vain yksi osa pappilaa. Nämä pappilat korostivat papin muuttunutta asemaa ja siirtymistä virkapapeiksi. Ehkä tätä muutosta korostettaessa funktionalismin tyylipiirteet hyväksyttiin pappiloissa näinkin hyvin. Tyypillistä ajan pappiloille oli kuutiomainen massa, detaljoinnin niukkuus, ikkunoiden yksinkertaisuus ja koristelun puuttuminen. Sisäänkäyntiä suojausi yksinkertainen lippamainen katos kuistien sijaan.

Arkkitehti Martti Välikankaan suunnittelema funktionalistihenkinen Juvan kirkkoherran pappila valmistui vuonna 1935. Pitkähkön, symmetrisen ja rapatun pappilan keskellä on leveä porrasnousu, jonka sivuilla on tasakattoiset sisäänkäyntikatokset. Rakennuksessa on melko jyrkkä aumakatto, ja sen ikkunat ovat neliruutuiset siten, että kahden vertikaalisen ikkunan alla on kaksi pientä ikkunaruutua. Takana on avokuisti ja kolme pyöreää kattolyhtyä. Toisessa päädyssä on pieni puolipyöreä erkkeri.

1940-luvun lopun ja 1950-luvun jälleenrakennuskauden rakentamisessa tavoiteltiin uuden yhteiskunnan uusia arvoja. Myös pappiloihin kohdistettiin yhä enemmän uusia, sekä esteettisiä

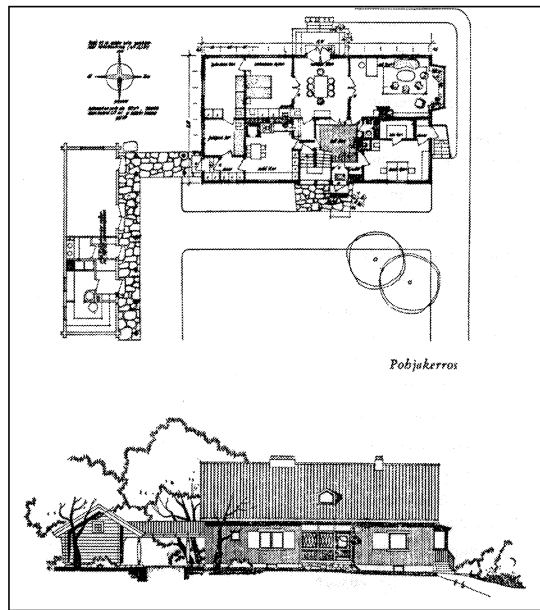
Kuva 100. Juvan kirkkoherran pappilan (1935) suunnitteli arkkitehti Martti Välikangas. Rakennus edustaa uusklassismin sävyttämää funktionalismia. Nykyisin seurakunnan omistamassa pappilassa toimii päiväkot.

Kuva 101. Funktionalismin kauden pappilat olivat pääosin kaupunkitaloja. Haminan kirkkoherran pappila (1930-luku) on tyypillinen funktionalismin ihanteita ilmentävä kuutiomainen moderni kivirakennus. Seinäpinnat on rapattu sileiksi, ja vain sisäänkäyntiin liittyy niukkaa detaljointia. Rakennus toimii nykyisin kirkkoherranvirastona.

että toiminnallisia, vaatimuksia. Esimerkiksi Saarijärvellä Tarvaalan uuden pappilan piirustukset oli jo seurakunnassa hyväksytty, kun Rakennushallitus yllättäen hylkäsi ne vanhanaikaisina. Uudet, hyväksytyt piirustukset laati kaupunginarkkitehti Olavi Kivimaa, näin ne vastasivat paremmin sodan jälkeisen ajan ihanteita.¹⁶²

Vuoden 1950 Arkkitehti-lehdessä esiteltiin Nuijamaan uusi pappila, jonka suunnitelmista vastasivat arkkitehdit Tarja ja Esko Toiviainen.¹⁶³ Pappila on esimerkki ajalleen tyyppisestä pientalorakentamisesta, johon liittyy yksinkertaista koristeellisuutta mm. ikkunaluukuissa ja katoksen välityksellä päärakennukseen liittyvän hirsisen siipirakennuksen pylväiden urakoristeissa. Huonesommitelmassa korostuu aksiaalisuus makuuhuoneen, ruokailuhuoneen ja olohuoneen välillä. Pohjamuoto, jossa rakennuksen keskellä on ruokasali, on kuin kaukainen muistuma vanhasta keskeissalijärjestelmästä. Pappila on selvästi perheasunto, eikä pieni tuulikaappi luo juhlanan julkista sisäänkäyntiä.

Kuva 102. Toisen maailmansodan jälkeen pappilat eivät enää poikenneet ajan pientalorakentamisesta. Kuvassa oleva Nuijamaan pappila (1950) edustaa aikansa romanttisinta suuntaa. Rakennus on edelleen pappilakäytössä.

Pappilat kuvastivat aina omaa rakentamisaikaansa ja uuden kauden uusia esteettisiä ihanteita, niin myös 1900-luvulla. Kirkonkylillä ei uuden tyylin rakennusten ilmestymistä raitin tuntumaan aina hyväksytty. Esimerkiksi Konginkankaalla vanhasta pappilasta luopuminen oli varsin vastentahtoista, vaikka pappilan ylläpidon ja jatkuvien korjausten katsottiinkin tulevan kalliiksi. Uusi pappila rakennettiin vuonna 1956 miltei vastapäätä vanhaa, vuosisadan vaihteen pappilaa. Paikallinen murteentaitaja kuvaili tilannetta: ”...se os pappilana vieläki kun tuo, kesähuvila (uusi pappila) tuonet tehti. Jok-on niiku kesähuvila...Se ol tuo (vanha pappila) ja nii kommeet huoneet ja eikä ne kyl semmoset hirret ei rikki mäne het vällee eikä märkäne, ku siinä ol. Ja nii kauniila kohala siinä. Että mitä hulluva ne sinnen nyt rakenti tuon kesähuvilan tuone.”¹⁶⁴

Kuva 103. Kuhmoisten pappila (1952) edustaa oman aikansa rakentamista. Pappila on muuttunut yksittäiseksi omakotimaiseksi rakennukseksi.

Kuva 104. 1960- ja 1970-luvuilla papin asunto sijaitsi usein rivitalossa tai seurakuntatalon siipirakennuksessa. Kuvassa Urjalan kirkkoherran pappila vuonna 1973.

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- 1 Suomen pappilat on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta rakennettu aina puusta.
- 2 Antti Mäen vuonna 1949 julkaisema tutkimus ”Maatalouden rakennusoloista Suomessa vuonna 1938” perustui Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen lähes 2000 tilaa käsittäneeseen tutkimukseen. Alueelliset erot olivat huomattavat. Päärakennuksista oli vuorattuja esimerkiksi Vaasan alueella 96 %, Keski-Suomessa 20 %, Kainuussa 13 % ja Perä-Pohjolassa 7 %. (Mäki 1949, 15, 140).
- 3 Pyhän Henrikin surmavirren alkusäkeet. (Jutikkala 1968, 83).
- 4 Hormia 1939, 311.
- 5 Esimerkiksi Piikkiön pappilan puutarhasta on kaivauksissa löytynyt mm. lasihelmi ja keihäänkärki, mikä viittaisi aiemmin paikalla sijainneeseen kalmistoon. (Havia & Luoto 1989, 43 - 44).
- 6 Hormia 1939, 311.
- 7 Suolahti 1912, 16 - 17, 34 - 46. Esimerkiksi Turun tuomiokapituli kehotti vuonna 1648 siirtämään Naantalin pappilan entiseltä paikalta, joka oli ”*epämukava ja liian lähellä kirkkoa, sopivammalle paikalle, missä se olisi seurakunnalle ja kaupungille kunniaksi ja kaunistukseksi*”. Uudelle paikalle siirtyminen tapahtui tosin vasta 1700-luvun lopulla. (Jäntere 1959, 422).
- 8 Esimerkiksi Myrskylän pastori Jonas M. Wernstadius lähetti 1600-luvun lopulla maaherralle kirjelmän, jossa hän pyysi uutta pappilan paikkaa: ”... *Teidän korkealle armollenne olen minä, köyhä pappismies, pakotettu tällä anomuskirjeellä esittämään, nöyrimmästi ilmoittaen, että se papin virkatalo, joka sijaitsee peninkulman kirkolta Pernajan rajalla ja että sieltä kirkolle johtava tie on niin huono, että keväisin ja syksyisin voi vain hengenmenetyksen uhalla sitä kulkea, minkävuoksi tapahtuu, että lapset kuolevat kastamatta ja saivat ilman ehtoollista, sillä silloin ei pappi voi mennä heidän luokseen, ja he eivät voi tulla hänen luokseen. Ja kuitenkin on minun edeltäjäilläni Michael Bushernuksella jonkun aikaa ollut pappilansa aivan kirkon lähellä. Senvuoksi anon Teidän Ylhäisyyttäni, että armossa soisitte Jumalan tähden ja niin toimittaisitte, että voisin saada jonkun kunnollisen tilan lähellä kirkkoa papin virkataloksi, ja saisin siten asua seurakunnan keskuudessa. Jumala taivaassa palkitkoon Teidän armollenne, mitä täten teette minun köyhän pappismiehen hyväksi...*” Kirkkoherran pyyntöön suostuttiinkin ja pappila vaihdettiin toiseen tilaan. Tarkastuspöytäkirjassa vuonna 1680 pappilan mainitaan olleen jo aivan kirkon lähellä. (Salminen 1936, 111 - 112).
- 9 Vilmusenaho 1984, 22 - 23.
- 10 Korhonen 1981, 105.
- 11 Hormia 1939, 317.
- 12 Tarkasteltaessa eri alueiden tyypillisimpiä pihamuotoja, voidaan karkeasti tyypittää umpikartanot länsisuomalaiseksi ilmiöksi ja hirsiaidalla mies- ja karjapihaksi jaettu piha eteläiseksi ilmiöksi. Pohjanmaalla oli tyypillistä pihojen jakaminen karjasuojien avulla tai yhden ainoan pihan muodostaminen. Itä- ja Sisä-Suomessa säilyi pisimpään vanha käytäntö, jonka mukaan läpikuljettava asuinrakennus erotti miespihan karjapihasta eikä piha ollut umpinainen. (Pajula 1983, 12). Riitta Nikulan mukaan Karjalassa ja Savossa rakennukset sijoitettiin vapaasti maaston, teiden, jokivarsien tai rantaviivan mukaan. Länsi-Suomessa, Pohjanmaalla, Uudellamaalla ja Keski-Suomessa suosittiin varallisuuden mukaan umpikartanoa, joka on selvästi ruotsalaisperäinen ilmiö. Toisilla alueilla rakennukset jaettiin kahden pihan ympärille. (Nikula 1993, 20 - 21). Suomalaisten talonpoikaisten pihatyyppien tutkimushanke, joka perustuu Niilo Valosen keräämään laajaan aineistoon, tuonee valmistuttuaan runsaasti uutta tietoa sekä pihojen tyypittelyyn että niiden alueellisen esiintymisen tarkasteluun. (Suomalaisten talonpoikaisten pihatyyppien tutkimushanke. 1998. ICOMOS, Suomen osaston jäsentiedote nro 2).
- 13 Valonen & Vuoristo 1994, 72.
- 14 Suolahti 1912, 104 - 105.
- 15 Sappinen 1985, 111.
- 16 Ibid., 111 - 112.
- 17 Suolahti 1912, 111 - 112, 117 - 118.
- 18 Oja 1966, 452 - 453.
- 19 Esimerkiksi Kokkolan pappilan katselmuskirja 4. - 5. lokakuuta 1736. KA.
- 20 Esimerkkeinä Gunnar Suolahti mainitsee Kokemäen ja Taivassalon pappiloiden talousrakennusluettelot. Kokemäen vuoden 1630 luettelo: makuutupa, luhtiaitta, talli, vanha talli, sauna, paininhuone, mallaspirtti, renkipirtti, kappalaistupa, kellaritupa, ruoka-aita, renkien ruoka-

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- aitta. Taivassalon vuoden 1726 luettelo: kaksi luhtiaittaa, kellariaittaa, kaksi tallia, panimohuone, kaksi porttia ja porttivaja (kaikki itäisellä puolella). (Suolahti 1912, 106 – 110).
- 21 Suolahti 1912, 70, 110.
- 22 Ibid., 92, 94 – 95, 225.
- 23 Esimerkiksi Hämeen pappiloissa oli vuoden 1694 henkikirjojen mukaan 2,5 palvelijaa taloa kohti, kartanoissa ja muissa säätyläisten taloissa 2,6 sekä talonpoikaistaloissa 0,4 palvelijaa. Perintö- ja kruununtaloista vain 10 %:lla oli renki ja 17 – 18 %:lla taloista piika, kun vastaavasti yli kolmessa neljäsosassa (76 %) pappiloista oli piika ja renki. Pappiloiden maatalous rakentui lisäksi seurakuntalaisten antamalle työavulle. (Nygård 1989, 67, 71 – 72).
- 24 Suolahti 1912, 218 – 221.
- 25 Sappinen 1985, 121 – 123.
- 26 Ibid., 126.
- 27 Talve 1979, 299. Esimerkiksi Porvoon pitäjässä sijaitsevassa Strömsbergin kartanossa oli 1650-luvulla kolme tupaa ja seitsemän kamaria. (Jutikkala & Nikander 1941, 12, 23). Jotkut 1600-luvun hirsikartanoista oli rakennettu kaksikerroksiseksi, ja ne käsittivät kymmenkunta huonetta. Komeat kivikartanot olivat enemmänkin harvalukuisia esimerkkejä, sillä rakennettava ylhäisaateli käytännössä puuttui maastamme 1600-luvulla. (Dahl & Gardberg, 1994, 41, 51).
- 28 Suolahden mukaan pappilat oli *”siitälähtein taitavasti rakennettavat, heidän savupirttinsä tehtävät antioiksi ja savupiiput asetettavat heidän asuinhuoneisiinsa, joita he antaisivat muille hyvän esimerkin savupiipullisten tupain käyttämisestä, koska moni siten saattaa pitää näkönsä vahingoittumattomana, moni tulipalo vältetään ja poistetaan tilaisuus kaikenlaisiin törkeisiin pabeisiin, joita heidän savupirtteissään paljon tapahtuu.”* (Suolahti 1912, 202). Jopa pohjoisessa Pudasjärven pappilassa oli jo 1600-luvun loppupuolella uloslämpiviä uunit. (Vahtola 1981, 49).
- 29 Vuorela 1949, 86.
- 30 Kustaa Vaasan (1496 – 1560) hallituskauden lopulla lasi-ikkunat olivat tulleet käyttöön kartanoissa ja ylhäisissä säätyläistaloissa. (Jutikkala & Nikander 1941, 23).
- 31 Piikkiön pappilan inventaarikirja vuodelta 1652 kuvaa hyvin aikakauden tyypillistä kirkkoherran pappilaa, jonka rakennukset muodostivat alueelle tyypillisen umpikartanon mies- ja karjapihoineen. Pappilan pihan itäisellä oli kaksi tuparakennusta, joista toinen, ”uusitupa”, oli osittain laho. Sen varustuksiin kuuluivat vanhat ja rikkiiniset ikkunat, lahot ikkunankarmit sekä kaksi seinään kiinnitettyä penkkiä. Tuvan lattia mainitaan kurjaksi, ja tuvasta puuttuivat sänky, pöytä ja oven lukko. Piispantuvaksi kutsutun tuvan latia oli moitteeton, mutta ikkunat olivat kehnot, ovi lukoton ja savupelti vormuton. Piispantuvassa ei ollut sänkyä eikä pöytää. Molempien tupien olkikatto vuoti ja kattomalat olivat lahonneet. Katselmuksessa ei otettu huomioon kamaria, koska se määrättiin hajotettavaksi. Kamari oli joka tapauksessa jo olemassa.
- Lisäksi pihapiiriin kuului toinen asuinrakennuskombinaatio, jossa porvaris-(=asuin) ja pakaritupaa yhdisti niiden väliin jäävä kamari. Rakennuksen katto ja lattia mainitaan kehuiksi ja uunit vaarallisiksi käyttä. Kalustoina olivat seiniä kiertävät talonpoikaisperkit, porvaristuvassa kaksi pöytää ja tuoli, pakarituvassa pöytä, tuoli ja kaksi savupeltiä. Porarituvassa oli lasi-ikkuna mäelle ja toinen pihalle päin, mutta ensimmäinen ei pienen kokonsa vuoksi täyttänyt koko aukkoa. Leipomotuvan aukoissa oli rikkiiniset vasikannahkakalvot tai rikkiiniset lasit lahonneissa puitteissa. Molempien tupien ovesta puuttui varsinainen lukko.
- Kellaritupa uuneineen oli vanha ja holvattu kellari pieni, mutta viileä. Kuivaus- ja saunapirtissä olivat lauteet, mutta ovet olivat ilman lukkoa ja saranat rikki. Mallashuone oli ikivanha, vailla mallaslavoja ja säppiä – sitä paitsi huone oli täynnä siansontaa.
- Vastaavasti kuvataan isokeittiötä, ränsistynyttä isoluhtia, pienempää luhtiaittaa, kahta tallia, karjapihan kolmea vanhaa navettaa ja lammashuonetta sekä pihan ulkopuolisia kahta mäkipuotia, kahta riihtä, kahta olkikattoista riihiriviä sekä heinälatoa. Karjapihalla puuttuivat kokonaan sikala, kanala ja hanhihuone. Lisäksi karjapiha- ja miespiha olivat inventaaripöytäkirjan mukaan huonosti toisistaan eristettyjä ja kaikki aidat olivat huonoja. Rakennuskanta oli uusimisen tarpeessa; vastaavassa kunnossa olivat myös virkatilan viljelykset. (Havia & Luoto 1989, 375 – 376).
- 32 Salonen-Salmo & Knaapinen 1930, 317 – 319.

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- 33 Haapakka et al. (toim.) 1996, 11.
- 34 Heikel 1916, 59.
- 35 Haapakka et al. (toim.) 1996, 11.
- 36 Asuinrakennusten korkeus Pohjois-Pohjanmaalla oli 15 - 16 hirsikertaa, aitan korkeus jopa 20 hirsikertaa. (Sappinen 1985, 80).
- 37 1600-luvun loppupuolella kuisteja on kuitenkin ollut jo Vaasan kappalaisen ”yötuvassa” (1658), Inkoon piispantuvassa (1689) ja Euran pappilassa (1699). (Sappinen 1985, 67).
- 38 Sappinen 1985, 104 - 105.
- 39 Esimerkiksi Vaasan pappilaa rakennettaessa vuonna 1666 huomautettiin erikseen, että tulipalovaaran vuoksi rakennuksesta ei saa tulla kaksikerroksista. (Luukko 1971, 500). Turun pappilasta maistraatti antoi kirkkoherralle muistutuksen, jossa käskettiin madaltaa jyrkkäkattoista rakennusta. (Ranta 1975, 770).
- 40 Ruuth & Halila 1974, 320.
- 41 Acerbi [1953] 1983, 143.
- 42 Nykyisistä kirkonkylästä tai niistä pienemmistä taajamista yhdeksän kymmenestä sijaitsee veden äärellä. Maaseudun kylillä on siis vankka sidos sekä kulkuväyliin yleensä että vesireitteihin erityisesti. (Luostarinen & Yli-Viikari (toim.) 1997, 110).
- 43 Suolahti 1912, 154 - 159.
- 44 *”Jos tahoo rakentaa talon, tulee toimittaa niin, että saa suuren ja laajan näköalan, sillä jos on monta esinettä silmään edessä tulee virkeäksi ja iloiseksi, mutta jos näköala on ahdas, tulee synkkämieliseksi ja juroksi.”* Lainausta Carl von Linnén teoksesta Collegium diæticum eller academiska föreläsningar öfver diæten suomennos Gunnar Suolahti. (Suolahti 1912, 43).
- 45 Suolahti 1912, 157 - 159.
- 46 Ibid., 140.
- 47 Suolahti 1912, 127 - 139. Voimakkaimmin pappilarakentamisen uudistamiseen vaikutti Pehr Kalm, jonka ohjaama ja Andreas Gottskalkin laatima väitöskirja *Enfalliga tankar om det som bör iachttagas vid belägenheten af en landt-gård* eli ”Siitä mitä on huomioonotettava maatalon aseman suhteen” ilmestyi vuonna 1753. (Suolahti 1912, 135).
- 48 Ibid., 132 - 133.
- 49 Halila [1939] 1988, 573.
- 50 Suolahti 1912, 117.
- 51 Ibid., 120 - 121. *”The Laga Hus, som Allmogen i Präste-gården bör bygga, äro Sju: (...) Thet 3:die Huset blir Brygg-huset, 10. alnar i fyrkant, med Bakugn och Kiöksspies. Thet 4:de skall vara en Bod med dubbel bottn och loft, 8. al. långt, och 10. al. lång. Thet 5:te Wist-buset, 6. al. bredt, och 8. al. långt, utan loft. Thet 6:te Lada, med 2:ne Golf, och Laga mitt uti: proportioneras efter Tertials Tjondens storlek i Församlingen.. Thet 7:de Fåhuset, bör vara 9. alnar bredt, och 16 al. långt, alt inom knutarna, och Stallet 6. spilter inalles.* (Willsman 1760, 491).
- 52 Suolahti 1912, 120. *”I Mangården. I. En Kjällare (...). II. En Drängstuga (...) III. Ett Torkehus, eller så kallad Badstuga (...). I Ladugården IV. Ett Swinhus (...) V. Ett Wagnshus, eller Redskaps-Lider (...) VI: Hemlig hus(...) VII. Ett Fåfhus (...) VIII. En Sådes-Lada med Løge (...).”* (Willsman 1782, 1100).
- 53 Valonen & Vuoristo 1994, 72 - 73. Ruotsalainen arkkitehti Carl Wijnblad neuvoi mallikirjoissaan myös pihojen suunnittelua. (Esimerkiksi Ritningar På Fyratio Wäninghus Af Sten och Trettio af Träd, 1755). Kartanoissa oli jo edellisellä vuosisadalla ilmennyt pyrkimyksiä säännöllisyyteen ja symmetrisyyteen. Eräitä varhaisimpia esimerkkejä 1600-luvun jälkipuoliskolta ovat Louhisaaren kartano, Ruonan kartano Sauvossa ja Sjundby Eurajoella. Mitään ankaraa säännöllisyyttä ei näissä kartanoissa vielä noudatettu. Mäntsälän Alikartanon vuonna 1779 laadittu asemapiirros sekä Sääksmäen Voipalan vuoden 1799 asemapiirros osoittavat edellisiä esimerkkejä selvempää pyrkimystä säännölliseen pihamuotoon. (Jutikkala & Nikander 1941, 13, 15, 19).
- 54 Merivuori 1984, 26. Historiallisen ajan ihmisen seuralaiskasveja tutkittaessa pappiloilla on erityisen merkittävä asema. Vanhoja tulokaskasveja on pappiloissa enemmän kuin talonpoikaisasutuksen piirissä. Vanhojen pappiloiden pihapiireistä löytynyt maatiaishyötykasvit ovat hyödyttäneet myös uusien kestävien lajikkeiden kehittämistyötä. Pappiloiden pihapiirien kasvillisuutta on selvitetty

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- mm. julkaisussa Silkkilä & Koskinen 1990.
- 55 Suuri vaikutus tähän oli Linnén oppilaalla ja akatemian talousopin professorilla Pehr Kalmilla. Hänen oppilainaan akatemiassa olleet papinpojat perustivat lukuisia puutarhoja palattuaan maaseudulle. Ensimmäinen pappilapuutarha oli todennäköisimmin Uskelassa 1740-luvulla. (Suomen maisema-arkkitehdit -vuosikirja 1996, 29 - 30).
  - 56 Koivunen & Matinoli 1982, 393. Kirkkoherra Tengström oli istuttanut 1700-luvun lopussa Piikkiön pappilaan omenapuita, kirsikkapuita ja kaksi riviä karviaispensaita. Lisäksi puutarhaan oli valmistettu kolme taimilavaa. Hän oli laajentanut puutarhan alaa alkuperäisestä kaksinkertaiseksi ja teettänyt sen ympärille aitauksen. Tengström valittiin Turun piispaksi ja 14 vuotta myöhemmin ensimmäiseksi arkkipiispaksi. (Knaapinen 1935, 283).
  - 57 Merivuori 1984, 3.
  - 58 Hyödyn aikakausi synnytti Mikko Juvan mukaan taloudellisen pappistyyppin. Esimerkiksi Pielisjärven kirkkoherra Jakob Stenius eli ”Korpi-Jaakko” edisti Pohjois-Karjalan varsin alkeellista maanviljelyä omalla esimerkillään. Hän kokeili maakunnan oloihin soveltuvia uusia karjarotuja ja maanviljelystyökaluja. Hänen poikansa ja seuraajansa ”Koski-Jaakko” esitti suunnitelmia koko maan vesireittien kehittämiseksi ja toimi aktiivisesti Pohjois-Karjalan vesireittien parantamiseksi. Molemmat miehet olivat aloittaneet uransa yliopistomiehinä ja taloustieteilijöinä. Kokkolan rovasti Anders Chydenius valtiopäivämiehenä ja taloudellisena kirjailijana kritisoi ankarasti vallitsevaa taloudellista holhousjärjestelmää. Ruotsin vallan ajan päätyttyä 1800-luvun alussa valistuksen ajan synnyttämää ”kulttuuripappi”-ihannetta vastustettiin ja alettiin vaatia papiston keskittymistä hoitamaan hengellistä virkaansa. Tämä kehityssuunta huipentui 1860-luvun uudistuksiin, jolloin papit vapautettiin useimmista yhteiskunnallisista tehtävistään. (Juva 1968, 92 - 94).
  - 59 Suolahti 1912, 203 - 210.
  - 60 Lappalainen 1961a, 382-383. 1700-luvulla tyyppilinen hollolalainen talonpoikaistalo oli savupirtti, ja vielä vuonna 1824 savupirttejä oli kaikista asumuksista 39 %. Vastaava luku samalta ajalta oli Asikkalassa 61 %, Nastolassa 80 % ja Kärkölässä 33 %. (Kuusi 1937, 305)
  - 61 Manninen 1917, 152 - 153.
  - 62 Esimerkiksi Hausjärvellä oli 1820-luvulla 242 tupaa ja 240 savupirttiä, eli miltei kaikissa taloissa oli jo tupa, mutta useissa lisäksi vanha savupirtti, joka oli myös torpparien yleisin asuminen. Vuonna 1885 savupirttejä oli enää kaksi. (Keskitalo 1964, 503).
  - 63 Suolahti 1912, 234 - 243. Gardberg on kiinnittänyt huomiota siihen, että yhteiskunnallisissa voimasuhteissa tapahtuneet muutokset heijastuivat Suomen 1700-luvun rakennuskulttuurissa; johtavan aseman saivat alempi aateli, virkamiehet, papit, upseerit, kauppiat ja teollisuusmiehet. (Gardberg 1957, 104 - 105).
  - 64 Suolahti 1912, 225 - 226.
  - 65 Valtiopäiväpäättös 25.5.1720, § 41. ”*Därjämte begiärer Allmogen i lita underdånighet, at, icke allenast få, til sin underrättelse, weta: hwilka de 7 Laga Hus egentligen äro, utan ock, at hwarken Ridderskapet eller Adelen, ej heller andra Stånds-Personer, må sig Prästegårds och Tings-stugu bygnaden undandraga. (...) at följande Husrum därmed böra följas, nemligen 1. och 2. En Sätessstufwa, med 2:ne Kamrar, och ett köke, samt en Förstufwa, under ett Tak.*” (Alla Riksdagars och Möten Besluth, Samt Arfföreningar, Regements-Former, Försäkringar och Bewillningar. Som, På allmenna Risdagar och Möten, ifrån år 1682. intil år 1731. giorde, stadgade och bewiljade äro; med the för hwart och ett Stånd utfärdade allmenna Resolutioner. Tredie Delen. 1733, 2360. KA).
  - 66 Valtiopäiväpäättös 1.8.1727 § 12. ”*Såsom Allmogen i underdånighet begiär Kongl. Maj:ts nådigste utlåtelse om alntalet til längden, och bredden af de laga hus. ... så har Kongl. Maj:it sig häröfver sålades i nåder ytttra welat, at ther första och andra huset bör bestå i en byggning, som är 26. alnar lång, och 12. alnar bred, inom knutarne, med väggar, fyra alnar hög in uti. På ena ändan af samma byggning kommer at blifwa 2. Kamrar, hwarthera 6. alnar bred och 7. länga; men mitt uti byggningen sätess stugun, 12 alnar i längden, och 9. alnar i bredden. Förstugan blir utan för sätessstugun 3. alnar i längden, och 12 alnar lång; men på den andra ändan af byggningen blir köket, som svarar i storlek emot bägge Kamrarne, doch bör uti köket ingen bakugn wara utan allenast en Kiöksspis.*” (Alla Riksdagars och Möten Besluth, Samt Arfföreningar, Regements-Former, Försäkringar och Bewillningar. Som, På allmenna Risdagar och Möten, ifrån år 1682. intil år 1731. giorde, stadgabe

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- och bewiljade äro; med the för hwart och ett Stånd utfärdade allmenna Resolutioner. Tredie Delen. 1733, 2610. KA).
- 67 Härö 1988, 230-231. Ensimmäiset kuninkaan hyväksymät upseerien virkatalopiirustukset laati kenraali Erik Dahlberg 1680-luvulla. Niissä kaikissa oli lähtökohtana paritupa; eteisen takana keittiö ja molemmiin puolin salit, joihin saattoi liittyä kamareita. Paritupa olikin 1600-luvun lopulla muodostunut säätyläisasuntojen vallitsevaksi ratkaisuksi. Myöhemmin arkkitehti Nicodemus Tessin nuorempi käänsi everstin virkataloratkaisussa huonejärjestyksen karoliinisen pohjakaavan mukaiseksi eli ryhmitti huoneet keskeissalin ympärille. Pappiloiden pohjaratkaisu kehittyi kuitenkin vasta J.E. Carlbergin laatiman, vuonna 1730 hyväksytyn everstin virkatalo -suunnitelman pohjalta.
- 68 Berndtson 1965, 541 - 542.
- 69 Innamaa 1982, 308 - 309. Huolimatta siitä, että papisto oli valjastettu uusien aatteiden ja näkemysten edistäjiksi, Perniön rovasti ei ollut tyytyväinen uuteen rakentamisen tapaan.
- 70 Suolahti 1912, 228 - 229.
- 71 Sen sijaan suurimmissa maataloissa keskiaikaisperäinen, toimiva paritupa säilyi pääasiallisena pohjamuotona 1900-luvulle asti. (Kaila et al. 1987b, 8). Suurin osa 1700-luvun puoliväliin asti rakennetuista kartanoista oli vaatimattomia. (Dahl & Gardberg 1994, 51). Kartanoissa pohjamuodot kehittyivät erityisesti 1700-luvun lopun suurissa kartanoissa, kuten Jokioisissa ja Mustiossa, pappiloiden suunnitelmia monivaihteisemmiksi. Kartanoiden edustavat huoneet pyrittiin sijoittamaan empirekauden loppuun asti kuitenkin rinnakkain siten, että ne muodostivat pitkän rivin. (Jutikkala & Nikander 1941, 27).
- 72 Vain hirsirakentamisen mestarinäytteet ovat säilyneet nykyaikaan, ja lukemattomat nopeasti kyhätty rakennukset lahonneet pois. Kailan mukaan Turun yliopistossa vuonna 1775 päivätty Johan Tennbergin väitöskirja päättyy sanoihin: *"Minun pysyvä toiveeni on, että tuhlaileva ja kömpelö rakennustapa, joka meillä kaikkialla vallitsee, pian saisi loppun."* (Kaila 1997, 385 - 386).
- 73 Esimerkiksi Keuruun pappilassa oli vielä 1752 multapenkkipiperusta ilman kivijalkaa. (Sillanpää 1969, 363). Liperin seurakunnassa isovihan aikana rappeutunut kirkkoherran pappila korvattiin 1730-luvulla uusilla rakennuksilla, joihin pitäjäläiset eivät lupauksistaan huolimatta rakentaneet "alusmuuria", koska sellainen ei ollut paikkakunnalla tapana, ja aina oli rakennettu paljaalle maalle. Kirkkoherran selitykset uuden rakennustavan kestävydestä tyrmättiin lupauksella rakentaa uusia huoneita niiden tilalle, jotka mätänisivät. (Manninen 1917, 15).
- 74 Suolahti 1912, 199 - 200. Esimerkiksi Ruokolahden pappila katettiin kirkon korjauksesta ylijääneillä paanuilla vuonna 1792. (Kauppinen 1972, 73).
- 75 Peltovuori 1975, 319.
- 76 Pellervo-lehdessä kirjoitettiin vuonna 1900: *"Punatkaa huoneenne! Suomessa käyttää kansa peräti vähän punaväriä. Herrastalojen rakennukset ovat yleiseen punattuja, mutta kansa ei sitä ole oppinut käyttämään. Se olisi kumminkin käyttöön otettava tapa. Punamulta ei ole kallista väriainetta eikä sen keittäminen ja seinään siveleminen suurta taitoa kysy. Sillä kannattaisi jokaisen huoneensa maalata. Se lisää suuressa määrin seinien kestävyyttä samalla kun se somistaa taloa koko lailla."* (Punatkaa huoneenne. Pellervo 10/1900, 326).
- 77 Heikkinen et al. 1989, 92 - 94.
- 78 1700-luvulla kivitalojen rakentamista pyrittiin edistämään voimakkaan valistustoiminnan avulla, mm. Pehr Kalm oli yksi innokkaimpia kivirakentamisen puolesta puhujia, samoin vuonna 1797 perustettu Suomen Talousseura. Kun usko metsien loppumiseen juurtui yhä syvempään, alettiin kivirakentamista pitää suorastaan isänmaallisena tekona. (Gardberg 1957, 157 - 159). Vuonna 1766 julkaistiin linnoituskapteeni Carl Wijnblad in viimeinen mallikirja *"Beskrifning huru allmogens byggnader måge med besparing uppföras"*, jossa talonpojille annettiin ohjeita siitä, kuinka puu- ja kivirakennuksia voitiin rakentaa mahdollisimman halvalla. (Wijnblad 1766).
- 79 Perälä 1967, 263.
- 80 Esimerkiksi Vimpelin uusi pappila olisi senaatin määräyksen mukaisesti täytynyt rakentaa tiilestä 1870-luvun alussa, mutta pappilaa annottiin rakennettavaksi puusta, josta se lopulta rakennettiinkin. (Lampola 1937, 271 - 272).
- 81 Puu oli hallitseva materiaali kaikessa rakentamisessa 1700-luvulla. (Gardberg 1957, 103 - 108).
- 82 Wirilander 1982, 329.

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- 83 Koskimies & Kuusanmäki 1962, 407 - 408.
- 84 Calamnius n. 1914, 10.
- 85 Luho & Luukko 1957, 399 - 400.
- 86 Komitealta jonka toimenä on ollut tehdä ehdotus asetukseksi kirkon ja pappilan rakentamisesta ja kunnossapitamisesta sekä puustelliasetukseksi maan pappistaloja varten 1887, 9.
- 87 Esimerkiksi Ritningar På Fyratio Wäninghus Af Sten och Trettio af Träd julkaistiin vuonna 1755 ja Beskrifning huru allmogens byggnader måge med besparing uppföras vuonna 1766.
- 88 Karleby sockens historia I 1967, 215, 226 - 227.
- 89 Kaila et al. 1987b, 120 - 122.
- 90 Kovanen 1984, 168.
- 91 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3 1993, 85.
- 92 Keränen 1977, 177 - 178. Talonpoikaisesta rakennustavasta kaksikerroksisena erosi myös 1950-luvulla purettu Ruokolahden pappila, joka rakennettiin 1810-luvulla. Hienostunutta sävyä rakennukselle loi ulkoasun keltainen öljyväri, jota alkava empiretyyli suosi. Toisaalta useimmat pappilat maalattiin tuolloin yhä keittomaaleilla. (Kauppinen 1972, 73).
- 93 Ylönen 1969, 763 - 764.
- 94 Kauko Kärkkäinen muistelee Saloisten pappilaa 1950-luvulla. (Kärkkäinen, Kauko 1987, 116).
- 95 Naantalın pappilasta avautui 1800-luvulla näkymä yli kaupungin ja pappilan pääpeltojen. Ikkunasta saattoi seurata maantiliikennettä ja pappilaan kulkijoita. Päärakennuksen sivustaa reunustivat sireenipensaat, ja geometrisesti jaotellussa puutarhassa kasvoi hedelmäpuita, yrttejä ja kukkia. (Jäntere & Maliniemi 1943, 282).
- 96 Valkjärven vuonna 1830 rakennettua pappilaa kirkkoherran poika Magnus Salenius kuvaili näin: ”*Se pappila, joka ennen oli kotini, seisoi mäellä petäjäkön rinteessä, petäjäkön, jonka tasaista keskeytymätöntä huminaa aina kuuntelin. Pappilan alla oli peltoja ja niittyjä, jotka painuivat alas järvelle päin. Tämän ympärillä näkyi metsiä, aitauskia sekä kylvä ja järven vastakkaisella puolella kestikievari tienhaarassa. Kaukaisimmalla ilmansuunnalla näkyi maantie vastamäkeä koukertelevan ja katoavan siihen, missä taivas ja maa yhtyivät.*” (Kähönen 1985, 255 - 256).
- 97 Esimerkiksi Ikaalisten pappilan pihassa sijaitsi vuonna 1813 vuonna 1800 valmistunut päärakennus, leivintupa, pirtti ja aitta, jonka alla oli kellariki sekä käymälä. Navettakartanon muodostivat talli, härkätalli, navatta, lampola, kaksi heinälatoa, sauna, sekä kaksi aittaa. Pihan ulkopuolella olivat lisäksi kaksi riihtä, riihilato, akanahuone sekä mallashuone. (Heikkilä 1947, 107).
- 98 Esimerkiksi Pernajan mansardikattoinen, keskisalipohjainen vanha 1700-luvun pappila on jätetty pihapiiriin renkituvaksi vuonna 1838 valmistuneen empirepappilan viereen.
- 99 Dahl & Gardberg 1994, 132.
- 100 1810-luvulla valmistui Ilmajoen kirkkoherran uusi virkatalo entisen palaneen tilalle. Kolme vuosikymmentä myöhemmin pappilaan lisättiin symmetrisesti siipirakennukset, jotka tekivät 22 huonetta käsittävästä pappilasta Suomen suurimman. Ilmajokisten vapaachtoisesti tekemää pappilan laajennustyötä ihailtiin lehdistössäkkin: ”Ensi kertaa on nyt osoitettu ainutlaatuista yksimielisyyttä ja kehittyneisyyttä, jolle muualla ei löydy vertoja”. Ilmajokisten mielestä pappila oli koko maan komein. (Alanen 1953, 826 - 827).
- 101 Selen 1996, 591.
- 102 Härö, Elias. 1963. Pappilarakennusten yhdennellätoista hetkellä. Arkkitehti nro 11 - 12/1963.
- 103 Hautala 1975, 363.
- 104 Heikkinen et al. 1989, 63.
- 105 Kaila 1967, 59 - 60.
- 106 Näitä tyylipiirteitä ja julkisivun jäsentelytapoja on kuvattu esim. teoksessa Kaila et al. 1987b, 25 - 26.
- 107 Kartano ja pappila 1973, 69
- 108 Kuusi 1937, 310. Hollolan pappila edustaa nykyisin, keltaiseksi maalattuna, varsin ansiokkaasti aikansa tyyliä säilyneine uusklassisine ikkunalistoineen, ikkunat tosin ovat myöhempää aikaa. Kokonaisuutta rikkoo ainoastaan uusittu päätykuisti käytön vaatimine pyörätuoliluiskineen.
- 109 Korte (toim.) 1977, 235.

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- 110 Swensen 1942, passim.
- 111 Ruotsin pappiloita ja yleistä rakentamisen tapaa on käsitelty mm. julkaisuissa Reimers 1993 ja Werne 1997.
- 112 Wallin 1919, 141.
- 113 Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi 1993, 239.
- 114 Esimerkiksi itäisessä Suomessa sijaitseva, vuonna 1852 valmistunut, Taipalsaaren kirkkoherran pappila ilmentää puuempircä keskeissaliratkaisuineen. Myös Joutsenon kirkkoherran pappila rakennettiin vielä 1860-luvulla empiren henkeen. (Etelä-Karjalan rakennuskulttuuri 1987; 34, 146).
- 115 Kianto [1930] 1960, 22. Ilmari Kiannon lapsuuden muistelua 1870-luvun loppupuolen Pulkkilan pappilasta.
- 116 Wennerström (toim.) 1885, 98, 238, 66, 91, 277 - 278. Vironlahden kappalaisen poikakin totesi myöhemmin, että *"Vironlahden kappalaispappila Hiukka on rumimpia paikkoja kauniissa isänmaassamme."* (Favorin 1992, 196).
- 117 Lappalainen 1961a, 782.
- 118 Merivuoren mukaan englantilainen puutarhatyöläinen löi itsensä läpi kylpylöiden, huviloiden sekä suurten kartanoiden puutarhoissa ja puistoissa. (Merivuori 1984, 28). Englantilainen maisemapuutarha tuli maassamme tunnetuksi jo 1770-luvulla. Varhaisimpia englantilaistyyliä puutarhoja oli Piikkiön kartanoon 1790-luvulla istutettu puutarha. (Jutikkala & Nikander 1941, 18, 20).
- 119 Suolahti 1912, 153.
- 120 Iin kirkkoherran pappila oli 1870-luvulla jäämässä pitäjän vauraita talonpoikaistaloja vaatimattomammaksi. "Pytingin" korjaamista lykättiin, tosin aluksi päätettiin rakennuttaa kaksi vinttikamaria lisää ja *"ulkoporstuan muoto pitää olla samanlainen kuin Akolassa Brusilasa"*. Pappilan uudistettu päärakennus saatiin näyttävämmäksi lisäämällä sen kartanon eli miespihan puoleiselle sivulle "flyygelin eli kylkirakennuksen" ja rakentamalla mainitut Akolan päärakennuksen kuistia muistuttavat *"klasisseinällä varustetut Verandat kumpaankin sivurakennukseen koko pytingin pituudelta"*. Rakennus maalattiin "teräsharmajalla" öljyvärillä, ikkuna vuorilautoineen ja listat "pruunilla" värillä. Turun kaakelitehtaalta hankittiin kuusi kaakeliuunია ja kaikkiin huoneisiin laitettiin tapetit. Samoihin aikoihin päätettiin lähipitäjän vaatimattomimmassa Kuumingin pappilassa käyttää sisäseinissä vesiväriä ja rakennus maalattiin punaiseksi valkoisine nurkkineen. (Rytkönen 1989b, 373 - 374).
- 121 Esimerkiksi Limingan kirkkoherran pappila valmistui 1840-luvulla, mutta varsinaiset sisustus-, koristelu- ja ornamenttityöt tehtiin 1850-luvulla Oulun lääninarkkitehti Johan Oldenburgin suunnitelmien mukaisesti uusrenessanssin hengessä. (Korte, Seija (toim.) 1977, 235). Virtain uuden kirkkoherran pappilan haluttiin vuonna 1889 sisältävän seuraavat huoneet: *"Lämpöinen eteinen, kansliahuone, papin asuinhuone, säiliö kirjastoa varten, vierasbuone, sali, ruokahuone, makuuhuone, rouvan asuinhuone, kolme huonetta tyttäriä ja poikia varten, keittiö, piikahuone, kellari ja maituhuone, ruoka ja wanta-säiliöitä, tarpeen mukaan"*. Vesijohtojen vetämisestä pappilaan tehtiin erillinen kielteinen päätös. Suunnittelijaksi valittiin kappalaisen poika, arkkitehti Onni Törnqvist (Tarjanne). Pihan ja puutarhan suunnitteluun tilattiin vuonna 1894 Vaasasta puutarha-arkkitehti. (Hokkanen 1979, 236 - 237).
- 122 Myllyniemi 1990, 271.
- 123 Oja 1966, 453. 1800-luvun puolivälissä rakennushallintoa jouduttiin hajakeskittämään, ja tätä varten perustettiin lääninarkkitehdinvirkoja. Jo ennestään kaupungeilla oli ollut oikeus palkata kaupunginarkkitehtejä. (Halila 1967, 12, 40 - 44).
- 124 Wirilander 1982, 325.
- 125 Esimerkiksi vuonna 1855 valmistuneen Kivijärven pappilan alkuperäinen esikuva oli Viitasaaren kappalaisen pappila. (Peltonen 1986, 312). Elimäen pappilan mallina 1800-luvun alussa oli vastaavasti Ruotsinpyhtään pappila. (Kokkonen 1931, 124).
- 126 Kansallisarkisto/Rakennushallinnon piirustuskokoelma.
- 127 Komitealta jonka toimena on ollut tehdä ehdotus asetukseksi kirkon ja pappilan rakentamisesta ja kunnossapitamisesta sekä puustelliasetukseksi maan pappistaloja varten 1887, 9, 17
- 128 Vuosisadan lopulla yli kymmenhuoneiset kirkkoherran pappilat eivät olleet harvinaisia. Esimerkiksi Jyväskylän maaseurakunnan 48 metriä pitkä ja 22 metriä leveä pappilan päärakennus käsitti vuoden 1878 piirustuksissa eteisen ja salin lisäksi alakerran 12 kamaria ja keittiön sekä yläkerran kolme

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- tulisijalla varustettua huonetta. (Repo 1937, 176).
- 129 Innamaa 1965, 146, 148.
- 130 Tähän ratkaisuun on päätyntä esimerkiksi suomalaisia kuisteja tutkinut Teppo Korhonen. (Korhonen 1991, 464).
- 131 Rakentamistavan kehitys ja uusien työkalujen, kuten lehtisahan, käytön yleistymisen mahdollistivat osaltaan varioidun ulkoseinälaudoituksen ja runsaan koristelun puuleikkauksineen.
- 132 Esimerkiksi Lohtajalla. Junkala & Niemelä 1977, 318.
- 133 Kaila et al. 1987b, 26.
- 134 Korhonen 1991, 464.
- 135 Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 164.
- 136 Ahtola et al. 1990, 173.
- 137 Olavi Kantelen kirje (päiväys Espoo 29.03.1988) Paimion pappilan nykyisille omistajille Viri ja Seppo Pärnälle. Rovasti Johannes Kantele tuli Paimioon papiksi vuonna 1924 ja oli seurakunnassa eläkeikään asti yli neljä vuosikymmentä.
- 138 Esimerkiksi Keuruulla Pöyhölän kappalaisen pappilan syrjäinen sijainti muodostui ongelmaksi jo 1920-luvulla, jolloin pappilasta luovuttiin. (Vihola 1986; 366, 368). Samasta syystä luovuttiin myös Kemin maaseurakunnan Pörhölän pappilasta 1920-luvulla. (Koivunen 1997, 424). Elimäen pappien siirryttyä uuteen palkkajärjestelmään tuli pappiloiden kohtalon miettiminen ajankohtaiseksi. Viisi kilometriä kirkolta sijainnut kappalaisen maatalonomainen virkatalo päätettiin myydä ja vuonna 1937 valmistui uusi virkatalo kirkon läheisyyteen. (Oksanen 1985, 638). Asutuskäyttöön luovutettiin mm. Ristiinan Tukialan virkatalo vuonna 1945. (Ristiina 1649 - 1949, pitäjän ja seurakunnan 300-vuotiset vaiheet 1949, 196).
- 139 ”*Kun siis näissä edellä kerrotuissa tapauksissa joudumme valitsemaan rakennuspaikan määrättyltä tontilta, saamme huopua monesta tärkeästä näkökohdasta...(.) Tärkeimmät näkökohdat, joihin rakennuspaikan määrittämisessä huomio kiinnittyy ovat: korkeus- ja valosuhteet, vedensaanti, ympäristö ja maaperän soveltavuus puutarhamaaksi. (...) Varsin edullinen rakennuspaikka on järven tai joen rannalla sijaitseva metsäinen etelärinne, joka ei ole kaukana kulkuväylästä, ranta- tai maantiestä. Jos lähellä on asuinkekus, rautatieasema, valtatie tai vesistö, tietää se talon tuleville asukkailla huomioonotettavaa etua.*” Mandelin 1948, 7.
- 140 Esimerkiksi Sotkamossa vanha pappila purettiin 1960-luvun alussa seurakunnan työntekijöiden mm. kirkkoherran asuntojen tieltä. (Wilmi 1997, 541).
- 141 Nygård 1983, 765.
- 142 Hiltunen 1990, 611.
- 143 Esimerkiksi Iisalmen pappilaan kuului vielä 1930-luvulla navetta, talli ja vilja-aitta. (Tšokkinen 1996, 416).
- 144 Esimerkiksi Konneveden uuden pappilan rakentamisessa oli 1920-luvun alussa rahoitusvaikeuksia. Arkkitehdin suunnittelemaat piirustukset hyväksyttiin sellaisinaan, mutta rakennuksen kylpyhuone päätettiin jättää sisustamatta ja peltikatto muutettiin pärekatoksi. Pappila rakennettiin osaksi päivä-, osaksi urakkatyönä. (Linkola 1976, 536 - 537).
- 145 Esimerkiksi Leppävirran kappalaisen pappilan piirustuksista vesijohto- ja viemäri poistettiin vuonna 1929. (Rinta-Tassi 1967, 558).
- 146 Hirsjärvi 1930, 72.
- 147 Hacklin et al. 1942, 378.
- 148 Säynätsalo vuosina 1923 - 1929 1929, 66.
- 149 Pappilan rakentaminen ei poikennut ajan asuinkekkaloista. Pappilan suunnittelija Bertel Strömmer kuvasi pappilaa: ”*Rakenteidensa ja työtapojensa puolesta talossa ei ole mitään tavallisesta ensiluokkaisesta asuinrakennuksesta poikkeavaa.*” (Strömmer, Bertel 1929. Pyynikin pappila. Arkkitehti 1/1929, 150). Vuosina 1932 - 1933 rakennettiin Turkuun Martin kirkon lähelle seurakuntatalo, jossa työtilojen lisäksi oli papiston asuntoja. Toiminnoiltaan vastaava rakennus oli Turussa myös Mikaelin seurakunnassa. (Uusitalo 1982, 374 - 375).
- 150 Esimerkiksi Leppävirran kirkkoherra muutti vuonna 1961 uuteen seurakuntakeskukseen, jossa viisihuoneisen pappilan lisäksi sijaitsi kirkkosali, toimituskappeli, kerhohuoneita sekä suntion asunto. (Rinta-Tassi 1967, 35).

Sivujen 67 - 131 viitteet ja nootit

- 151 ”Suomen viime sota on vaatinut myöskin seurakunnilta raskaita uhreja. (...) Kun tähän lisätään kokonaan tuhoutuneet tai osittain vaurioituneet seurakuntatalot ja rukoushuoneet, pappilat, kappelit ja hautausmaat, on ilmeistä, että suuri ja vaativa jälleenrakennustyö odottaa tälläkin alalla yhteiskuntaamme.” (Blomstedt, Rafael 1944. Seurakunta ja rakennuskulttuuri. Arkkitehti 3-4, 20). Merkittävin tuho oli Lapissa, jossa sotia edeltävän ajan 27 pappilasta tuhoutui 9. Lisäksi useita jo aiemmin käytöstä poistuneita pappiloita menetettiin.
- 152 Esimerkiksi Hyrynsalmen kirkkoherran uudessa pappilassa oli vuonna 1947 kuusi huonetta ja keittiö, mutta rakennuksen laatu oli huono. Kirkkoherrat valittivat kylmää ja vetoisuutta. Vuoden 1956 piispantarkastuksessa lääninrovasti kommentoi: ”Hyrynsalmen pappila on rakennettu niin buonosti, että täytyy ihmetellä edesvastuutonta rakennusaineiden käyttämistä. Siihen rakennukseen ei kannata uhrata varoja muuta kuin että asukas pystyy siinä olemaan jollakin tavalla siksi kuin uusi mahdollisimman pian saadaan aikaan.” (Huurre et al. 1988, 596 - 597).
- 153 Esimerkiksi Puolangalla Valkolan pappilaan valmistui vuonna 1964 neljä asuntoa, joista vain yksi oli varsinainen papin asunto. (Wilmi 1985, 518).
- 154 Esimerkiksi Kuusankosken kirkkoherran uudeksi virka-asunnoksi hankittiin kerrostalo-osake vuonna 1971, jolloin vanha pappila jäi kerhotiloiksi ja myöhemmin vuokrattiin. (Kuusankosken kirja 1997, 380).
- 155 Esimerkiksi Leppävirran vanha pappila jäi seurakuntataloksi uuden valmistuttua vuonna 1966. Uusi pappila toimi virka-asuntona parikymmentä vuotta, sillä vuonna 1984 viranhaltija siirtyi asumaan omaan asuntoonsa. Asutuskäytöstä poistunut pappila jäi toimistokäyttöön. (Hovi 1995, 667).
- 156 Hausen et al. 1990, 277.
- 157 Ahtola et al. 1990, 57.
- 158 Eurajoen pappilan myynti-ilmoitus. Turun Sanomat 18.8.1996.
- 159 Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990, 127.
- 160 Etelä-Karjalan rakennuskulttuuri 1987, 102.
- 161 Ibid., 36.
- 162 Jokipii, Mauno 1963, 559.
- 163 Nuijamaan kirkko ja pappila. Arkkitehti nro 3 / 1950.
- 164 Keränen 1978, 501.

4. Pappilat nykyisin

4.1. Pappilat maisemassa¹

Se, mikä pappilan alueella ensin kiinnitti mieltäni ja on jäänyt kirkkaimpaan muistiini varhaisilta poikavuosiltani, on pappilan joki. (...) Ja minkälainen rupapuro se nyt on! Sääliksi ja harmiksi käy vanhan pappilanpojan sitä katsella. Kauniista, vesirikkaasta joesta tulee 50 vuodessa kivikkoisen, inho-tava puro, niinkuin pohatasta rusthollarista voi vanhoilla päivillä tulla rutiköyhä mäkitupalainen.”
(Ernst Lampén)²

Kuva 105. Ruoveden vuonna 1976 tulipalossa tuhoutuneen pappilan (1831) entisellä sijaintipaikalla korostuu yhä kulttuurimaiseman ja maisemayhteyden merkitys.

4.1.1. Pappilamaisemien muuttuminen

Suomen eri alueiden kulttuurimaisemilla³ on omat ominaispiirteensä. Asutuksen ja viljelysten sijoittumista ja siitä seurannutta kulttuurimaiseman kehitystä ovat säädelleet luonnonolojen lisäksi talous- ja kulttuuripolitiikka sekä lainsäädäntö. Kehitys on kuitenkin kaikkialla perustunut maatalouteen ja siihen liittyvään asutukseen. Alun perin karjanhoidolla on ollut viljelyä täydentävä merkitys. Vasta kun siirryttiin pysyvään peltoviljelyyn, kasvoi myös karjanhoidon merkitys. Pisimpään kaskitalous säilyi Itä-Suomessa.⁴ Vaikka nykyiset kulttuurimaisemat ovat 1800-luvun maisemaa yksitoikkoisempia, niihin kerrostuneet piirteet ovat monitasoinen todiste yhteiskuntamme historiasta ja kehityksestä.

Maamme luonnonolot ja kulttuuripiirteet ovat eri alueilla suhteellisen samankaltaiset, mutta yksityiskohdiltaan maa on vaihteleva. Onkin lähes mahdotonta laatia yksiselitteinen maakuntajako omine tyypillisine piirteineen.⁵ Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa käsitellään niitä yleisiä piirteitä ja muutosprosesseja, jotka ovat tunnusomaisia lähes koko maassa ja jotka liittyvät tyypillisesti Suomen pappiloiden maisemakokonaisuuksiin.

Yleensä maaseudun asuinrakennukset liittyvät kiinteästi suureen visuaaliseen kokonaisuuteen. Ihminen on istuttanut luonnonmaiseman kehyksiin omat maisematekijänsä: viljelykset ja laitumet, kylät, talot ja taajamat. Pappiloihin liittyviä maisemakokonaisuuksia ovat perinteisesti hallinneet vesistöt, yleensä järvet tai joet, viljelykset sekä kauempana siintävä metsä. Pappila on alun perin kytkeytynyt varsin kiinteästi ympäröivään luontoon. Yleensä pappilamiljööt sijaitsevat luonnon luomien perusmuotojen, kuten mäkien, harjujen, jokitoyräiden ja rinteiden

Kuva 106. Näkymä Siuntion kappalaisen pappilan (1870-luku) kuistilta on laatuun nykyisin harvinainen; kumpareelle rakennetun pappilan ympärillä leviävät yhä aukeat viljellyt pellot.

päällä tai niiden lomassa siten, että ympäröivä viljelymaisema on ollut kokonaisuuden kannalta merkittävä.

Kulttuurimaisema kokonaisuudessaan on ollut aukeaa satojen vuosien ajan. Puusto asu-
musten ympärillä käytettiin hyväksi, ja ongelmana oli usein sekä metsän että laidunmaan puu-
te.⁶ Vaikka varsinainen luonto on väistynyt ihmisen hallitsemasta pihapiiristä, se on muodosta-
nut kokoavan ja tasapainoa ylläpitävän kehyksen. Pihapiireille on itäistä Suomea lukuun otta-
matta ollut ominaista aukeus, sillä talojen lähiympäristö, ts. kartano- ja peltoaukeat on hakat-
tu.⁷ Vielä 1800-luvulla maaseudun pihojen kasvillisuus saattoi rajoittua muutamaa tai ainoas-
taan yhteen kuuseen, koivuun tai pihlajaan. Talousrakennusten tai saunan nurkalla oli joskus
lisäksi jokin puu tai pensas.⁸ Pihojen koristeistutukset yleistyivät maalaistaloissa vasta 1900-
luvun alkupuolella, sillä tavallisella kansalla ei ollut varaa ainoastaan kauneussyistä ylläpidettäviin
puutarhoihin. Pappiloissa sitä vastoin puutarhat, yleistyttyään 1700-luvulta alkaen, olivat paitsi
hyödyllisiä myös tärkeitä esteettisen kokonaisuuden kannalta.

Maaseudun rakennuskanta on kehittynyt vuosisatojen ajan käytännön tarpeiden mukaan.
Rakennuspaikat valittiin hyvien kulkuyhteyksien varrelta ja elinkeinon harjoittamiselle soveliaasti.
Asuinympäristöiksi valikoituivat esimerkiksi päivänpuoleiset mäenrinteet tai muut luonnon-
oloiltaan sopivat paikat, joihin liittyi aina hyvä näkyvyys lähiympäristöön.⁹ Sille, että pappila
perinteisesti oli viljelysten keskellä ja sen piha-alue jätettiin avaraksi, talousrakennuksien
rajaamaksi kentäksi, oli käytännöllisten tekijöiden lisäksi myös muita syitä; pappila näkyi kiin-
teästi kyläkuvassa ja liittyi ympäröivään maisemaan. Pappilaa pidettiin pitäjän ylpeyden aihee-
na. Kirkkoherra taas pystyi pappilasta ja pihaltaan hahmottamaan ympärillä avautuvan näkymän
ja kulttuurimaiseman. Erottuminen maisemassa oli siis kaksisuuntaista.

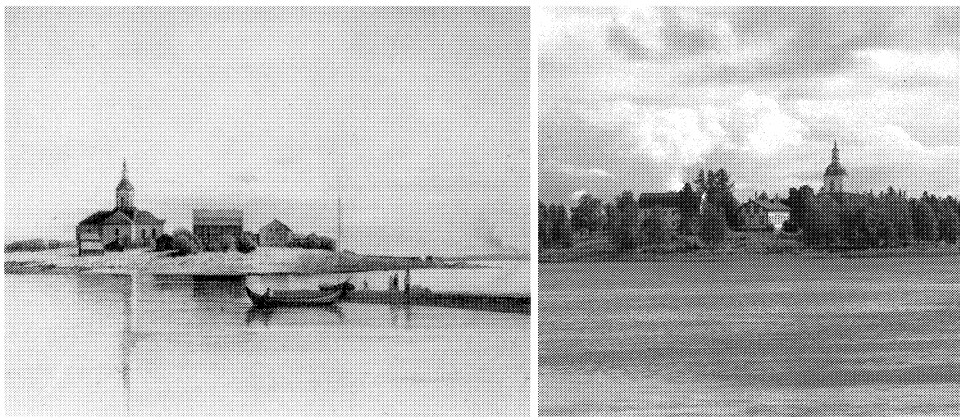
Kuva 107. Muolaan pappila kirkontornista kuvattuna vuonna 1906. Pappiloille ja niiden sijainnille tyypilliset vesistön läheisyys ja maiseman avoimuus ovat selkeästi havaittavissa. Muolaan pappila jäi sodan jälkeen entiselle Neuvostoliitolle luovutetulle alueelle.

Kulttuurimaiseman arvot koostuvat mm. kulttuuriperinnöstä, rakennustaiteesta, kansanperinteestä, elinkeinohistoriasta, kasvi- ja eläinlajistosta sekä eri luontotyypeistä.¹⁰ Muutokset maisemassa koskettavat koko maaseudun rakennettua maisemaa, eivät ainoastaan pappiloita. Kulttuurimaisemallemme ominainen avoimuus ja valoisuus häviävät sitä mukaa kuin viljely loppuu ja peltoja metsitetään¹¹. Maisemakuvan sulkeutuminen on helposti havaittavissa laajoilla yhtenäisillä viljelyksillä, rantojen ja tienvarsien pelloilla, mutta myös kylien ja pappilarakennusten ympäristössä.

Maisema muuttuu jatkuvasti. Ennen muutokset olivat hitaita ja huomaamattomia, mutta 1900-luvulla niistä on tullut nopeita ja laajoja, mihin omalta osaltaan liittyvät muutokset rakennetussa ympäristössä. Väestön alueellinen liikkumattomuus oli maiseman rakentumisen kannalta tärkeä tekijä aina 1960-luvulle saakka, jolloin alkoi yhdyskuntarakenteiden voimakas murros ja taajamien kasvu. Topeliaaniset maisemakäsitykset ja romantisoivat näkemykset kansallismaisemista ovat vaikuttaneet vielä pitkään tämän jälkeenkin, mikä on näkynyt erityyppisten maisemien arvottamisena. Kansallismaisemiksi eivät ole kelvanneet sellaiset peltoaukeamat tai kulttuurimaisemakokonaisuudet, joiden kaltaisia tavataan missä tahansa Euroopassa ja joihin suurin osa pappilamiljoitista liittyy. Osittain tämän vuoksi näiden pappilamaisemien arvoa ei ole edes yritetty määrittää. Valtakunnallisesti maisemalliseen suojeluun on kiinnitetty huomiota vasta 1990-luvulle tultaessa.

Kuva 108. Suomen kulttuurimaisemalle tyypillinen avoimuus on viime vuosikymmenten aikana ollut katoamassa. Aiemmin maiseman eri elementit, kuten kylät, talot, vesistöt ja mäet, olivat selkeästi näkyvissä ja hahmotettavissa. Kuvassa Iitin pappila (1894) 1900-luvun alussa. Nykyisin yksityisomistukseen siirtyneessä pappilassa toimii perhekoti. Avointa pihaa rajaavat kolme vanhaa talousrakennusta ja väentupa. Yhteys maisemaan on yhä säilynyt.

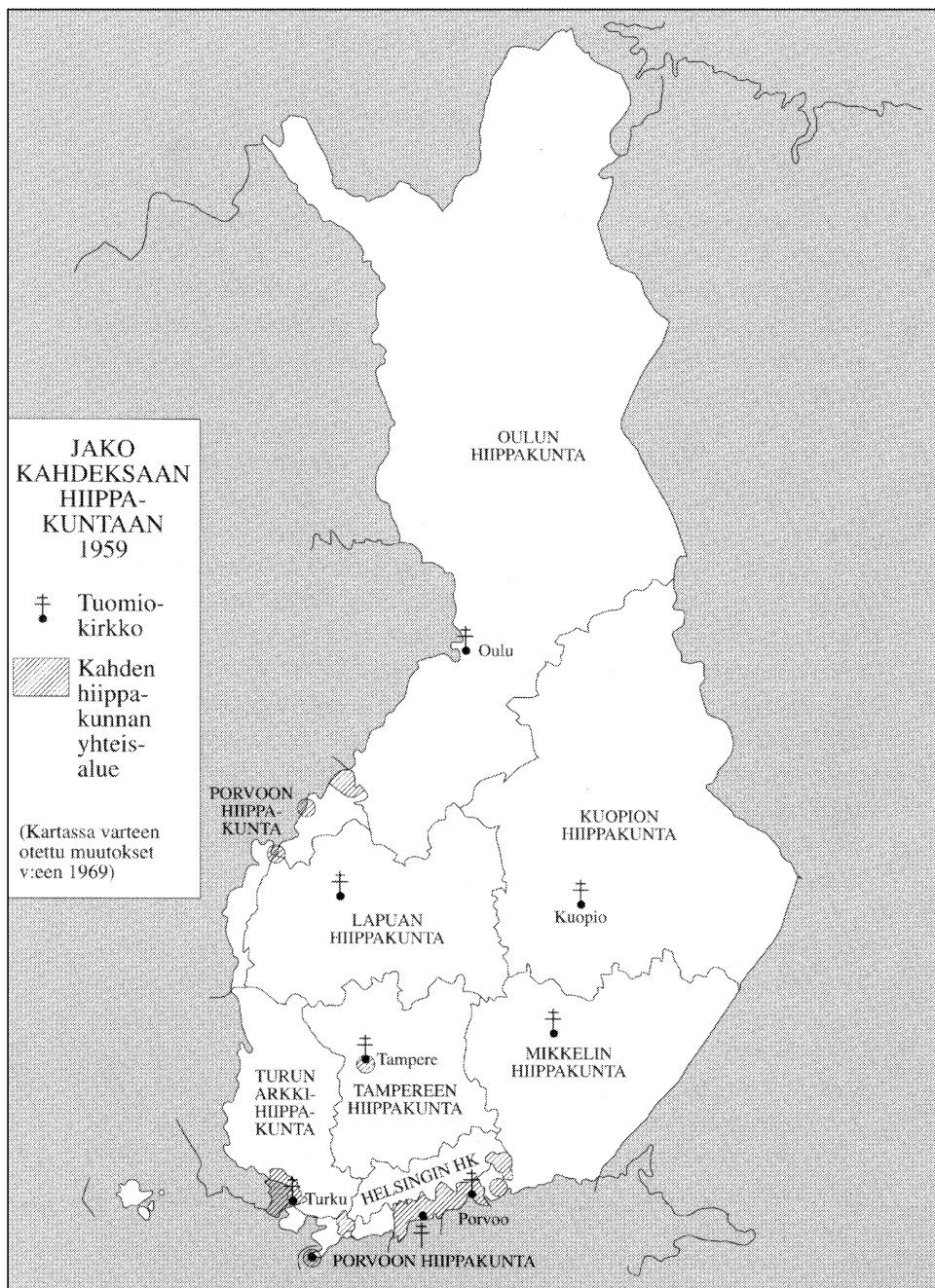

Kuvat 109 ja 110. Maiseman avoimuuden muutos sadan viime vuoden aikana on selvä. Vasemmalla lyijykynäpiirros Alatornion kirkosta ja pappiloista (1786 ja 1842) vuonna 1864, oikealla vuonna 1999 otettu valokuva. On poikkeuksellista, että vaikka maisema on metsittynyt, seurakunnassa on tietoisesti haluttu säilyttää kokoontumiskäytössä olevien pappiloiden näkyminen maisemassa.

Maisemaa eriteltäessä yksilön luomat kuvat liittyvät eräänlaiseen ideaalimaisemaan, joka puolestaan liittyy läheisesti lapsuuden kokemuksiin. Sepitteellinen lähimaisema tarkoittaaakin juuria, jotka on tuotettu pääosin oppimisen kautta ja sosiaalistumisprosessin yhteydessä.¹² Sepitteellinen lähimaisema on vaikuttanut niihin ongelmiin, jotka liittyvät pappilamiljöön ja maiseman muutosprosessiin. Päätöksentekijöiden ja pappiloiden omistajien lähimaisemakäsitykset voivat olla täysin vieraita pappilan alkuperäiselle maisemalle ja maisemayhteydelle, tai sitten ympäröivää maisemaa pidetään merkityksettömänä.

Kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemallisesti arvokkaan rakennuskannan säilyttäminen ja kunnostaminen ovat yksi maisemanhoidon keskeisistä tavoitteista. Rakennusten ylläpidon ohella on huolehdittava niiden ympäristön, kuten talousrakennusten, pihojen ja puutarhojen kunnosta.¹³ Pappilan luontaisen maisemayhteyden katkaiseminen on nykyisten pappilamiljöiden näkyvimpiä ja talousrakennusten häviämisen ohella eniten pappilamiljöiden luonnetta muuttavia kehityssuuntia.¹⁴ Nykyään pyritään kätkeytymään maisemaan ja suljettuun pihapiiriin, halutaan saavuttaa ja säilyttää yksityisyys, päästä suojaan naapureiden ja ohikulkijoiden katseilta. Tämä kuvastaa yleistä asumisen kehitystä eli siirtymistä yhteisöllisyydestä yksityisyyteen. Oman lähiympäristön reviiri halutaan ilmoittaa tonttia ympäröivillä aidoilla ja istutuksilla, jotka usein ovat vanhalle kulttuurimiljöölle vieraita jo käytettyjen kasvilajienkin takia.

Hyvä esimerkki perinteisen ympäristösuhteen säilymisestä on vuonna 1868 valmistunut Perttelin kirkkoherran pappila Vintilä, joka on siirtynyt yksityisomistukseen vuonna 1975 ja on asuinkäytössä. Pappila sijaitsee maaseudulla peltojen ympäröimänä. Näkymä kirkolle ja

Kartta 2. Suomen hiippakunnat. Porvoon hiippakunta muodostuu ruotsinkielisistä seurakunnista.

maisemaan on säilynyt erinomaisesti; ympäristö on perinteiselle peltomaisemalle ominaisen avo-
ra. Väentupa, kolme talousrakennusta ja vanha koivukuja rajaavat maalaistalomaista pihaa. Tä-
män pappilan ympäristösuhde on parhaimpia maassamme.

Kuva 111. Perttelin pappilassa (1868) perinteinen maisemasuhde on säilynyt hyvin. Yksityisomistuksessa asuinkäytössä oleva pappila pihapiireineen kohoaa perinteiseen tapaan saarekkeena viljelymaisemasta.

Pappiloiden ja pappilamiljöiden muutos on ollut 1900-luvulla huomattava. Talousrakennukset ja eläinsuojat kävivät viimeistään toisen maailmansodan jälkeen tarpeettomiksi. Jos niitä ei purettu, ne jätettiin ylläpitämättä lahoamaan paikoilleen. Maanviljelyksen loppuminen ja talousrakennusten jääminen vaille käyttöä aiheuttivat sen, että pelkästään pappilan päärakennus alkoi edustaa koko pappilarakentamiskulttuuria. Tätä näkökulmaa on korostanut 1960-luvulla alkanut pappiloiden suojelu. Pappilamiljöökokonaisuudet olivat tuolloin jo suurelta osin kadonneet ja huomio suojelussa suuntautui lähes yksinomaan pappiloiden päärakennuksiin.

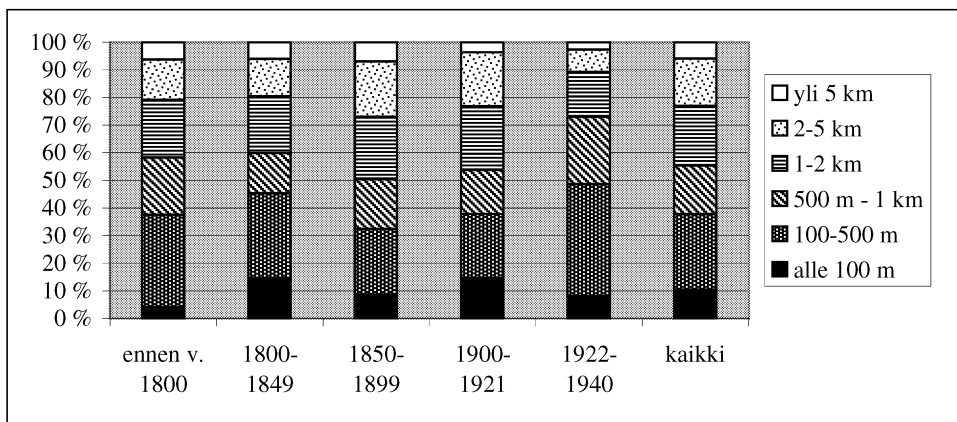
Kuva 112. Pappilat ovat vanhastaan näkyneet kiinteästi maisemassa - ne ovat olleet tärkeä osa yhteisön elämää. Toisaalta pappilasta avautuva maisema on ollut hahmoitettavissa selkeästi. Paimion kappalaisen pappila (1916) vuonna 1934. Nykyisin taajamassa sijaitseva rakennus on kerhokäytössä.

4.1.2. Pappiloiden sijainnin ja käytön vaikutus maisemaan

Nykyisin yli puolet pappiloista sijaitsee taajamissa. Sekä haja-asutusalueella että maaseudulla sijaitsee vajaa neljännes kaikista pappiloista.¹⁵ Ainostaan muutama rakennus on syrjäseudeksi luokiteltavalla alueella. Lukumääräisesti suurimman joukon muodostavat 100 - 500 metriä kirkosta sijaitsevat rakennukset (27 %). Noin joka viidennen pappilan etäisyys kirkosta on 0,5 - 1 kilometriä, 1 - 2 kilometriä tai 2 - 5 kilometriä. Kirkon välittömässä läheisyydessä, alle 100 metrin päässä kirkosta, on ainoastaan pieni osa pappiloista, 10 %. Vieläkin vähemmän niitä on rakennettu kauas eli yli 5 kilometrin päähän kirkosta. Yleensä kirkko on taajamakeskuksessa, mutta joissain tapauksissa kyläkeskus on kehittynyt muualle ja kirkko jäänyt sijainniltaan syrjäiseksi.

Ainoastaan 4 % ennen vuotta 1800 rakennetuista pappiloista on kirkon välittömässä läheisyydessä. Syrjäisyys muistuttaa pappilan entisestä sijainnista viljelysalueidensa keskellä. Vuosina 1922 - 1940 rakennetut rakennukset pyrittiin sen sijaan sijoittamaan kirkon läheisyyteen, yhteisön keskelle, sillä puolet tämän ajankohdan pappiloista sijaitsee puolta kilometriä lähempänä kirkkoa.

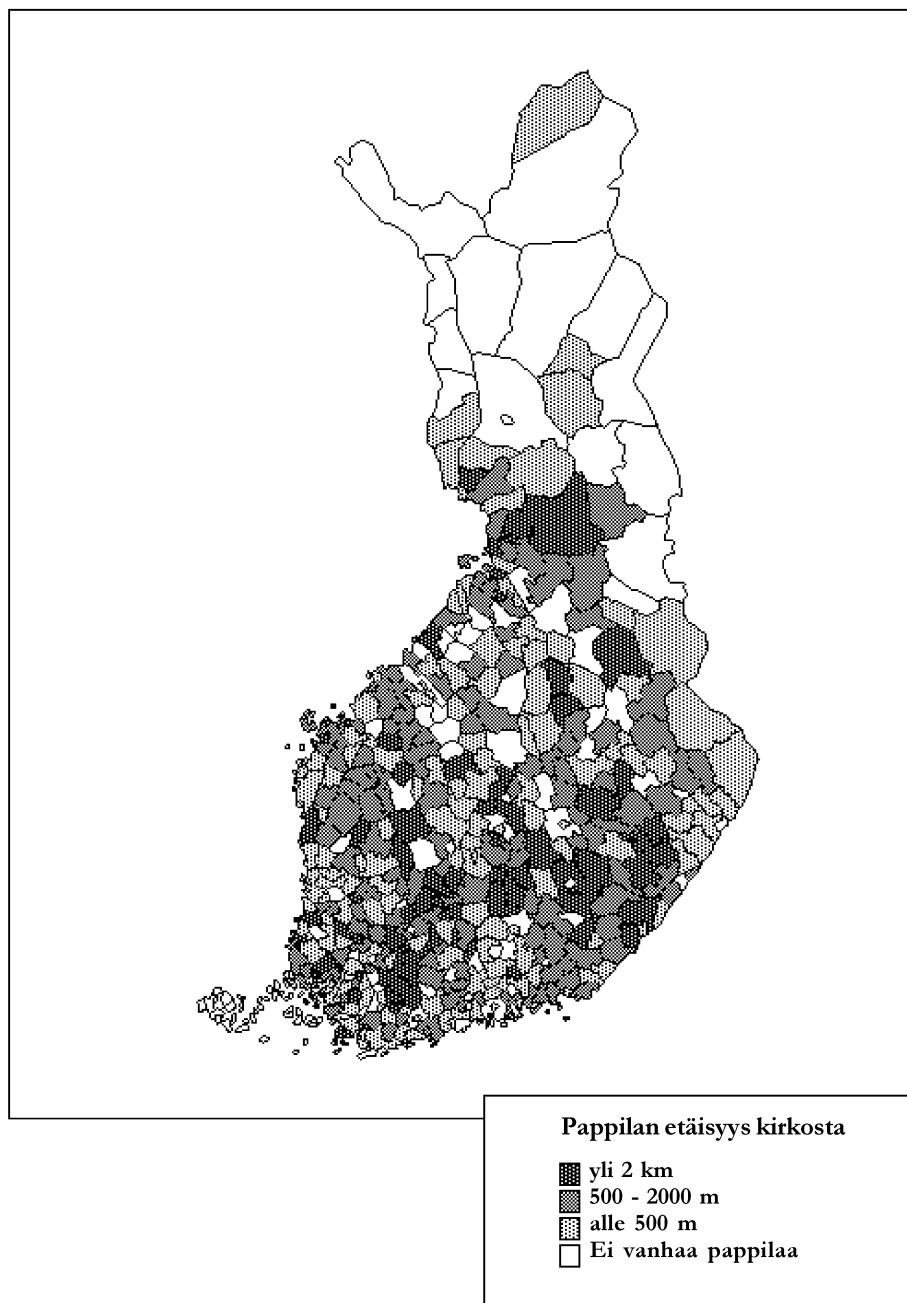

Taulukko 1. Eri aikoina rakennettujen pappiloiden etäisyys kirkosta.

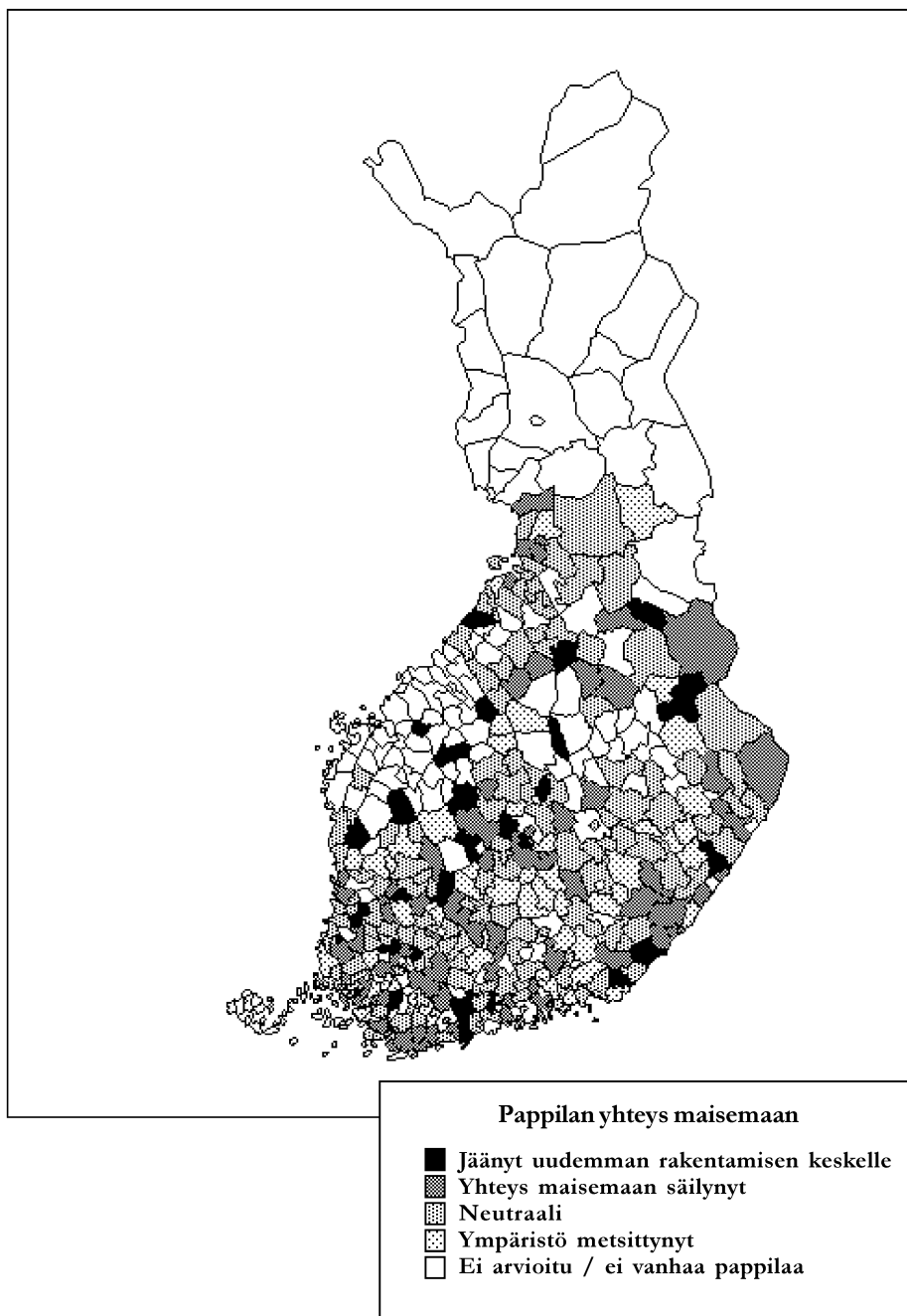

Kuva 113. Pappiloiden etäisyys kirkosta saattoi 1800-luvulla olla useita kilometrejä, sillä pappila rakennettiin sinne, missä oli erotettavissa maita viljelykseen. Toisaalta pappilan sijoittaminen yhteisön keskelle, lähelle kirkkoa, katsottiin eduksi. Punkalaitumen kirkkoherran pappilan (1897) etäisyys kirkosta on noin 500 metriä. Kuva on 1900-luvun alkupuolelta.

Samalla kun pappiloiden käyttö on viime vuosikymmeninä muuttunut julkisesta yksityiseksi ovat myös kauneuskäsitykset muuttuneet. Esillä oleva kauneus on muuttunut piiloutuvaksi - yksityisyys on saavutettu sen kustannuksella, että ulkopuolinen ei voi ihailla esimerkiksi rakennuksen viehättävyyttä. Tutkimuksessa on arvioitu 423 pappilan ympäristösuhdetta. Jäljellä olevista vanhoista pappiloista ainoastaan neljäsosalla on alkuperäinen tai perinteen mukainen yhteys maisemaan eli maisemayhteys on säilynyt hyvin. Ympäristö voidaan luokitella

Kartta 3. Maiden omistusolot ovat aikoinaan vaikuttaneet pappilan sijaintiin, eli pappila on rakennettu sinne, missä viljelysmaita on ollut saatavissa. Pappilan etäisyys kirkosta on muodostunut hyvin suureksi esimerkiksi Järvi-Suomessa, koska nykyinen etäisyys on arvioitu etäisyydeksi maantietä pitkin. Aiemmin vesistöt olivat luontevia kulkureittejä ja etäisyys myös siten lyhyempi. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

Kartta 4. Keskisessä ja itäisessä Suomessa pappilan ympäristö on metsittynyt keskimääräistä useammin. Lounais-Suomessa pappilan yhteys maisemaan on hyvin usein säilynyt; alueella on yhä jäljellä avointa kulttuurimaisemaa. Toisaalta samalla alueella pappila on usein jäänyt uudemman rakentamisen keskelle, mikä johtuu alueen asumistiheydestä. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

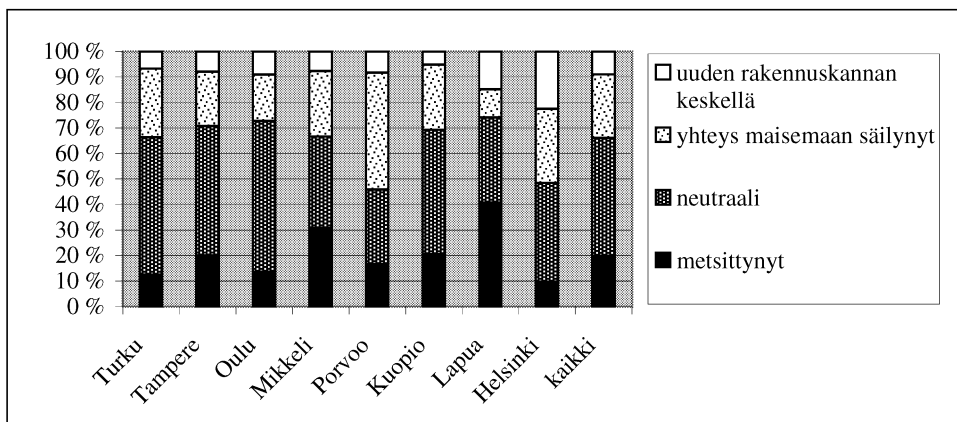
metsittyneeksi noin viidesosalla pappiloita. Uudemman rakentamisen keskelle on jäänyt joka kymmenes rakennus.

Ympäristön metsittyminen on yksi keskeisimmistä pappilamiljöiden ongelmista. Sillä tarkoitetaan tässä hoitamattoman puuston ja muun kasvillisuuden tunkeutumista hyvin lähelle pihaa ja rakennuksia siten, että perinteinen avaruus ja ympäristöyhteys on kadonnut. Mikkelin ja Lapuan hiippakuntien pappiloiden ympäristöt ovat keskimääräistä metsittyneempiä. Helsingin hiippakunnan pappilat sijaitsevat yleensä taajamissa, joissa metsittyminen ei ole erityinen ongelma. Toisaalta Helsingin, kuten myös Lapuan, hiippakunnassa keskimääräistä useampi pappila on jäänyt uudemman rakentamisen keskelle. Turun arkkihiippakunnassa ympäristöyhteyden⁶ merkitys on ymmärretty parhaiten, sillä ainoastaan hieman yli kymmenesosalla rakennuksia ympäristö on metsittynyt. Porvoon hiippakunnassa yhteys maisemaan on säilynyt poikkeuksellisesti lähes puolessa alueen kaikista pappiloista, mikä osoittaa perinteen ja kulttuurimaiseman ymmärrystä.

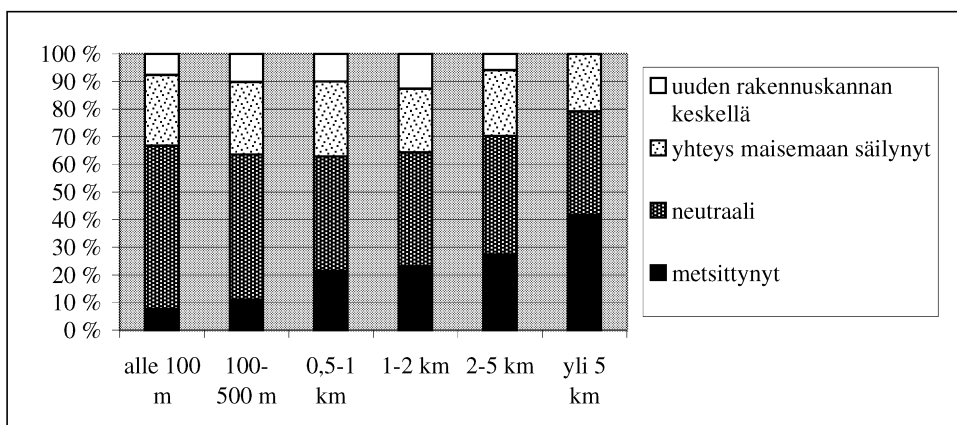

Kuva 114. Pappiloiden piiloutuminen maisemaan on nykyisin, yksityisyyttä vaalittaessa ja ympäristön metsittyessä, varsin perusteellista. Jaalan (1908) seurakunnan kokoontumiskäytössä olevan pappilan pihalta on aiemmin auennut näkymä paitsi viljelyksille myös kirkolle - nyt kirkon torni jää kuvassa keskellä olevan suuren pensaan taakse näkymättömiin.

Metsittymisen ongelmat liittyvät kaukana kirkosta sijaitseviin pappiloihin, sillä lähellä kirkkoa olevien rakennusten ympäristö on harvoin päästetty metsittymään. Yli 5 kilometrin päässä kirkosta sijaitsevista pappiloista yli 40 %:lla ympäristö on metsittynyt. Syrjäiset rakennukset ovat usein vajaakäyttöisiä ja monissa ympäristön hoito on kokonaan laiminlyöty. Pappiloiden jääminen uudisrakentamisen keskelle on epätodennäköistä syrjäisillä paikoilla. Myöskään kirkkojen välittömässä lähiympäristössä ei yleensä ole voimakasta uudisrakentamista. Maisemayhteyden säilyminen ei muutoin merkittävästi korreloi pappilan ja kirkon välisen etäisyyden kanssa.

Taulukko 2. Pappilan suhde ympäristöön hiippakunnittain.

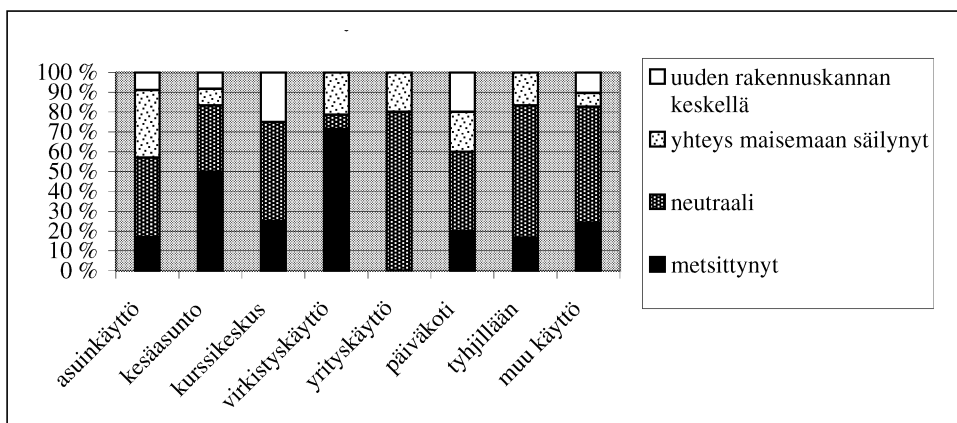

Taulukko 3. Ympäristösuhde tarkasteltuna pappilan ja kirkon välimatkan mukaan.

Sijaintityyppi korreloi maisemayhteyden säilymisen kanssa siten, että maaseudun pappilat ovat säilyttäneet maisemayhteytensä yleensä hyvin, koska niistä lähes puolella tämä yhteys on säilynyt, taajamissa vastaavasti vain runsaalla kymmenesosalla. Taajamissa ympäristö on metsittynyt joka kymmenennellä ja maaseudulla joka neljännellä pappilalla. Haja-asutusalueilla peräti joka kolmannella rakennuksella on metsittynyt ympäristö. Taajamien pappiloista viidennes on jäänyt uudemman rakentamisen keskelle, muun sijaintityypin pappiloissa uusi ympäröivä rakennuskanta ei yleensä häiritse tai sitä ei edes ole.

Maisemayhteys on parhaiten säilynyt asuinkäytössä olevilla pappiloilla, eli joka kolmannessa asuinkäytössä olevassa rakennuksessa on ymmärretty pappila-asumisen perinne tai haluttu ainakin nähdä ympäröivä maisema. Myös ympäristön metsittyminen on suhteessa vähäisintä asuin-

käytössä olevilla rakennuksilla, joista alle viidesosalla ympäristö on metsittynyt. Eniten ympäristö on metsittynyt niissä pappiloissa, jotka ovat virkistyskäytössä (71 %), kesäasuntoina (50 %) tai varastoina (50 %). Näissä pappiloissa ympäröivän kasvillisuuden hoidon laiminlyöminen on ilmeisen tietoista.

Taulukko 4. Muiden kuin seurakuntien omistamien pappiloiden ympäristösuhde käytön mukaan tarkasteltuna.

Kuvat 115 ja 116. Luvian pappilan yläikkunasta aukesi vielä 1930-luvulla peltomaisemanäkymä. Nykyisin näkymän peittää suuri urheiluhalli. Usein näkymä pappilan kuistilta on varsin metsittynyt, kuten oikealla Polvijärven (1900) asunto- ja kirkkoherranvirastokäytössä olevasta pappilasta.

4.1.3. Paimio esimerkkinä maiseman muutoksista

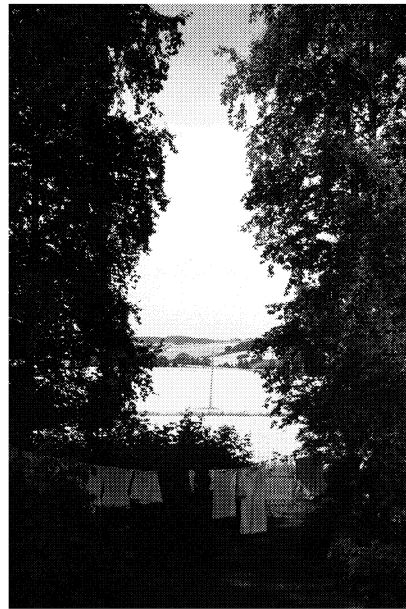
Paimion pappila on rakennettu vuosina 1804 - 1806, jolloin Frans Mikael Franzén oli seurakunnan kirkkoherrana. Rakennusta on jatkettu ja korotettu 1800-luvun loppupuolella ja samalla sen ulkoasu on muutettu. Sen alla oleva kivikellari on osin 1500-luvulta.¹⁷ Rakennuksen teknistä varustetasoa parannettiin 1950-luvulla, jolloin se sai mm. keskuslämmityksen. Pappila jäi pois virkakäytöstä 1960-luvulla, mutta eläkkeelle siirtynyt pappi asui siellä vielä joitakin vuosia. Vaikka seurakunnassa ymmärrettiin pappilan kulttuurihistoriallinen arvo, ongelmaksi muodostui taajama-keskustan ulkopuolella sijaitsevan pappilan käyttö. Korjausehdotukset mm. kokoontumistiloiksi olisivat toteutuessaan muuttaneet pappilan tilajärjestystä huomattavasti. Vuonna 1983 Paimion kirkkovaltuusto pääsi yksimielisyyteen rakennuksen kohtalosta ja hyväksyi sen myynnin tontteineen 250 000 markan hintaan. Kauppa ajoittui samaan aikaan uuden seurakuntatalon suunnittelun kanssa. Nykyinen omistaja osti pappilan vuonna 1986.

Kuva 117. Paimion pappilan sijaintipaikalla on pitkä historia. Ensimmäinen pappila rakennettiin jo 1500-luvulla. Nykyistä päärakennusta (1806) jatkettiin ja korotettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt hyvin.

Paimion pappilan pihapiiri ja maisema ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisena lukuun ottamatta kadonneita maatalouden vaatimia piharakennuksia. Maisemakokonaisuus on mukana ympäristöministeriön laatimassa valtakunnallisesti arvokkaiden merkittävien kulttuurikohteiden luettelossa.¹⁸ Pappilapihapiirissä sijaitsee nykyisin päärakennus, 1800-luvulla rakennettu nk. rippikoulutupa sekä kaksi 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa rakennettua piharakennusta. Siirtolaisille luovutetulla maalla on vuosisadan vaihteessa rakennettu pehtorin talo ja 1930-luvulla rakennettu talli. Pappilan pihakumpareelta aukeaa laaja näkymä jokilaakson rinnepellolle. Joki-rannassa hämmöttävät sähköyhtiön hallit.

Rakennus sijaitsee saarekkeena kohoavan metsäisen mäen kupeessa. Sitä lähestyttäessä vanhasta kulttuuriperinteestä kertoo ympäröivä, villiintynyt jalopuulehto, jossa on istutettuja saarnia, jalavia, vaahteroita, tammia ja kirsikkapuita. Itse metsäsaarekkeessa on pitkään koskemattomana ollut ikimetsää, ja seurakunnan omistuksessa oleva metsäalue rauhoitettiin 1990-luvun lopulla. Pappilaan liittyvän omenapuutarhan puut ovat lajiltaan osin vanhoja ja perinteisiä. Kasvimaa on kukoistanut pihassa jo 1800-luvun alkupuolella. Alueen arvokkuutta ja kulttuurihistoriaa korostaa se, että alueeseen liittyy myös muinaisjäännöksiä, mikä ei ole vanhoilla pappilapaikoilla mitenkään poikkeuksellista.

Kuvat 118 ja 119. Paimion pappilan sisätiloja on ylläpidetty ja kunnostettu rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa ja merkitystä vaalien. Purettuja tai siirrettyjä talousrakennuksia lukuun ottamatta pappilan miljö ja maisema ovat säilyneet hyvin. Pihalta avautuva viljelysmaisemanäkymä tulee muuttumaan jo aloitetun peltojen metsittämisen vuoksi.

Pappilan ympäristöön on kohdistunut voimakkaita muutospaineita. Kunta pyrki rakennuskaavaehdotuksessaan kaavoittamaan ostamansa vastarannan rinnepellot. Lisäksi pappilan mäkeä koskeva, yksityiseltä pohjalta lähtenyt kaavaluonnos oli sijoitettu kunnan osayleiskaavaan. Seutukaavaliitto ei kuitenkaan hyväksynyt kunnan laatimaa kaavaehdotusta vaan jätti asian pöydälle vaatien Pappilamäen suojelua.¹⁹ Museovirasto otti kielteisen kannan alueen kaavoitukseen, ja perusteluina olivat maisemalliset ja antikvaariset syyt. Lausunnossaan Museovirasto muistutti, että alue on vahvistetussa seutukaavassa osoitettu suojeltavaksi ja sen maankäyttöä suunniteltaessa tulee esihistorialliset, kulttuurihistorialliset ja maisemalliset arvot ottaa huomioon. Pappilamäki ympäristöineen on oleellinen osa Paimiojoen jokilaakson ainetlaatuista kulttuurimaisemaa, ja jokeen viettävät peltorinteet tulisi säilyttää tulevaisuudessaakin rakentamattomina, avoimina ja viljeltyinä.²⁰ Paimion Pappilamäen rakentamiskäistä sai uuden käänteen, kun vanhan pappilan omistajapariskunta jätti kaavaehdotuksesta muistutuksen vaihto-

ehtoisen kaavaehdotuksen muodossa. Eritahojen esittämä uudisrakentamisen vastustus kaatoi lopulta kaavaehdotuksen ja pelasti Pappilanmäen alueen ainakin toistaiseksi.

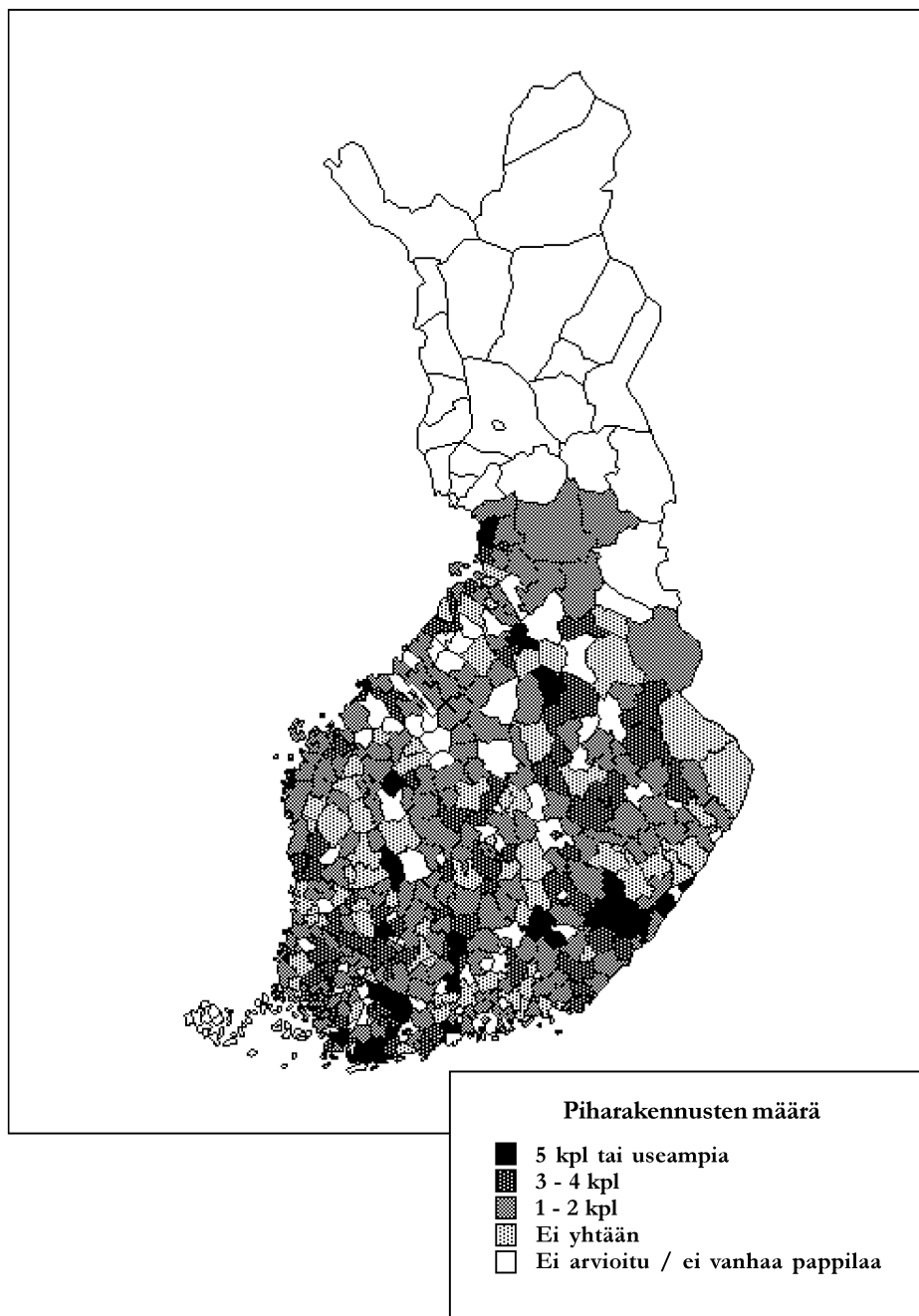
Jo tällaisten kaavaluonnosten julkistaminen osoittaa sen, kuinka välinpitämättömästi kulttuurimaisemaan suhtaudutaan. On helpompi suojella yksittäinen rakennus kuin ulottaa suojelu kaavoituksen keinoin maisemaan tai esimerkiksi historiallisen hiekkatien säilyttämiseen. Kaavoitus ei ole ainoa arvokkaisiin maisemiin kohdistuva uhka. Noin kilometrin päässä pappilasta sijaitsevat rinnepellot metsitettiin 1990-luvun jälkipuolella valtion tuella, vaikka alue kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen²¹. Paimiojokilaaksolle tyypillinen avoimuus tulee lähivuosina metsittämisen vuoksi muuttumaan, mikä tulee vaikuttamaan myös Paimion pappilasta avautuviin näkymiin.

4.1.4. Kadonneet, kaivatut talousrakennukset

Pihapiiri on aina toiminnallinen kokonaisuus, asukkaidensa muovaama. Piha muodostuu vähitellen ja kaikki, myös nykyajan, toiminnalliset muutokset heijastuvat kokonaisuuteen. Säilyneistä pappiloista ainoastaan muutamat toimivat alkuperäisessä käytössään viljelystilana. Ilman kulttuuritahtoa ja kotiseudun perinteen arvostusta on lähes mahdotonta säilyttää päärakennuksiin oleellisesti liittyviä talousrakennuksia, joiden merkitys ympäristökuvassa on suuri. Toimivilla tiloilla koneistumisen vuoksi mm. riidet ovat hävinneet, ladot vähentyneet ja navetat sekä talousrakennukset jääneet tyhjilleen, jos karjasta on luovuttu. Kesinä 1995 ja 1996 inventoiduissa 423 pappilassa on noin puolessa pihapiireistä 1 - 2:een piharakennusta, 3 - 4:ään piharakennusta liittyy noin viidesosaan ja 5 tai useampi piharakennus rajaa ainoastaan 6 %:a pihoista. Kaikki vanhat piharakennukset ovat kadonneet noin viidesosasta pihapiirejä. Monien pappiloiden ympäristö ja piha ovat muuttuneet alkuperäisestä maalaistalomaisestä miljööstä vauraan huvilamaiseksi, kuten Eurajoen kappalaisen pappila Jussila, ja vieläkin useammin arkipäiväisen omakotimaiseksi, kuten Vanajan kappalaisen pappila Rekola tai Muuramen kirkkoherran pappila Rajala. Tyypilliseen suomalaiseen pappilaan liittyy yksi tai kaksi vanhaa, säilynyttä aitta- tai varastorakennusta, ja usein pensain tai lauta-aidoin rajattua pihaa suoja lisäksi 1950-luvulla tai sen jälkeen rakennettu autotallirakennus.

Oulun hiippakunnassa talousrakennuksia on kohdeltu keskimääräistä tylymmin, sillä ne ovat kokonaan kadonneet kolmasosasta alueen pappiloista. Mikkelin hiippakunnassa tilanne on sama. Toisaalta sellaisia rakennuksia, joissa on 5 tai useampi talousrakennus, on Mikkelin alueella verrattain paljon (10 %), mikä kertoo alueen useiden pappiloiden siirtymisestä maatalouskeskusten päärakennuksiksi. Parhaiten talousrakennuksia on säilynyt eteläisessä Porvoon hiippakunnassa, missä neljäsosaan rakennuksia liittyy 3 - 4 talous rakennusta ja 5 tai useampi rakennus yli kymmenesosaan pappiloita. Porvoon hiippakunnassa on pappilakulttuuria pyritty yleensäkin vaalimaan muuta maata pontevammin.

Piharakennusten määrä heijastaa paitsi syrjäisten pappiloiden käyttöä esim. maatalouskeskuksina myös piharakennusten tarpeettomuutta taajamissa, joissa tontteja on pilkottu aiempaa pienemmiksi. Kaikki piharakennukset menettäneistä pappiloista puolet sijaitsee

Kartta 5. Pappilan piharakennusten määrään vaikuttaa tapauskohtainen historia, ei niinkään maantieteellinen sijainti. Lounais-Suomen pappiloihin liittyy kuitenkin tavallista useammin kolme tai neljä piharakennusta, koska alue on vanhaa kulttuurialuetta, missä pappiloiden kulttuurihistoriaa on perinteisesti arvostettu ja vaalittu. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

Kuva 120. Pappilat ovat perinteisesti olleet toimivia maatiloja. Lukuisat maatalouden vaatimat talousrakennukset ja ympäröivä viljelymaisema ovat olleet tyypillisiä piirteitä pappilamiljöissä. Siipyyn (1877) pappila vuonna 1899. Nykyisin yhä pappilana olevassa rakennuksessa on myös kirkkoherranvirasto. Talousrakennuksia on jäljellä enää kaksi.

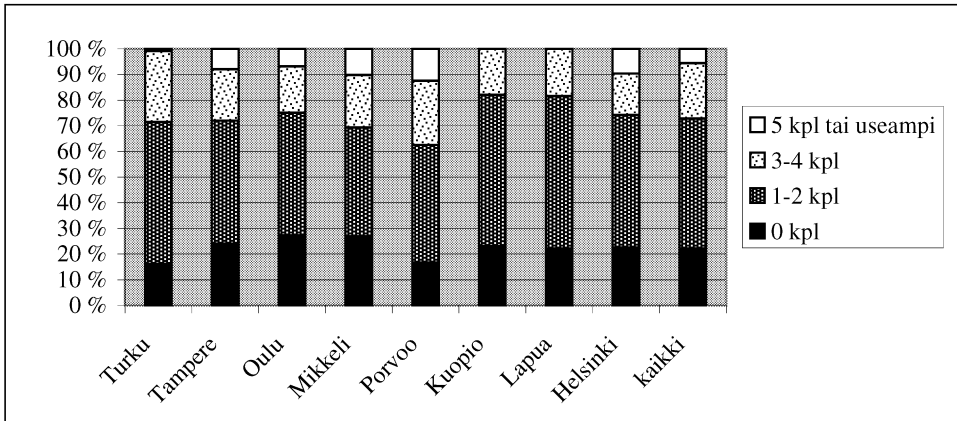
Kuva 121. Pappilaviljelyksen loputtua, talousrakennusten jäätyä pääosin vaille käyttöä, alkoi pappiloiden rakennuskannan vääjäämätön väheneminen. Kuvassa Michikkälän pappila (1888) vuonna 1930. Nykyisin rakennus on seurakunnan kokoontumistilana. Sen pihapiiri on säilynyt hyvin. Avointa pihaa rajaa kaksi vanhaa, voimakkaasti muutettua väentupaa ja yksi talousrakennus sekä kaksi uutta tiilistä rakennusta. Miljöö on säilynyt, mutta uudet rakennukset vääristävät mittakaavan.

Kuva 122. Kirkonkylien pappilapihapiirit ovat toisen maailmansodan jälkeen joutuneet kohtaamaan ympäröivän uudisrakentamisen paineet, joista rakennuskokonaisuudet eivät yleensä ole selvinneet. Kuvassa Keuruun pappila (1809) ja kirkot dominantteina avoimessa kulttuurimaisemassa 1900-luvun alkupuolella.

Kuva 123. Päärakennus edustaa nykyisin usein yksinään vanhan pappilan koko rakennuskantaa. Piharakennuksia on purettu, siirretty tai niitä on jätetty ylläpitämättä lahoamaan paikoilleen. Kunnan omistaman päiväkotikäytössä olevan Keuruun pappilan (1809) pihaa rajaa yhä vanha väentupa ja talousrakennuksia. Myös puusto tukee pihapiirin muodostumista, ja miljöö on hyvin säilynyt.

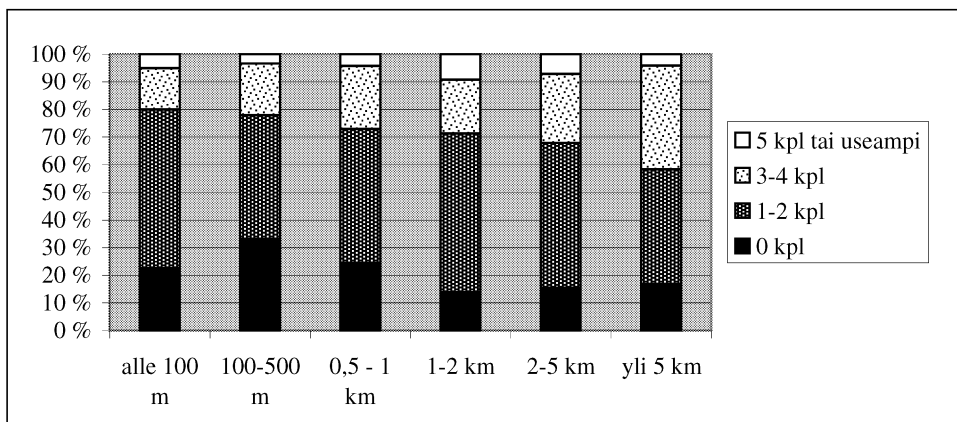
Taulukko 5. Pappiloiden piharakennusten määrä hiippakunnittain.

Kuva 124. Piharakennusten säilyttäminen vaatii omistajalta kotiseuturakkautta, kunnioitusta historiaa kohtaan ja myös taloudellisia voimavaroja. Iin pappilan (1817) miespiha on säilynyt erinomaisesti. Rakennus on yhä pappilakäytössä, ja lisäksi siinä toimii kirkkoherranvirasto.

500 metriä lähempänä kirkkoa. Näistä rakennuksista, joihin liittyy viisi tai useampia vanhoja talousrakennuksia, 63 % sijaitsee yli kilometrin päässä kirkosta.

Maaseudun pappilat ovat säilyttäneet keskimääräistä paremmin piharakennuksensa, sillä ainoastaan viidennes niistä on kokonaan vailla vanhoja talousrakennuksia, taajamissa peräti kolmannes. Maaseudun piharakennuksista on huolehdittu, koska ne ovat olleet jatkuvasti käytössä. Mitä

Taulukko 6. Pappilan ja kirkon välimatkan vaikutus piharakennusten määrään.

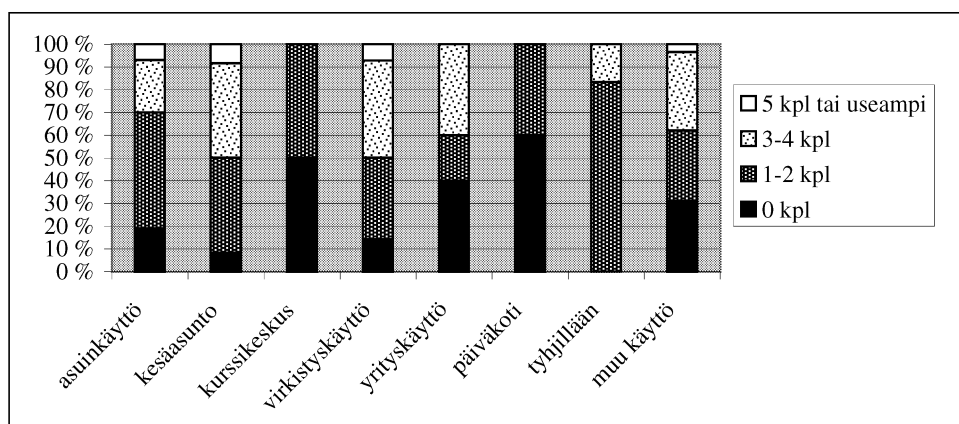

Kuva 125. Tyypilliseen suomalaiseen pappilapihapiiriin liittyy päärakennuksen lisäksi ainoastaan yksi tai kaksi vanhaa piharakennusta. Juupajoen (1927) nykyisin yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä olevan pappilan väljää pihapiiriä rajaa vanha pirttirakennus.

enemmän talousrakennuksia on pihapiirissä, sitä todennäköisemmin kyseessä on maaseudun pappila. Viisi tai useampia piharakennuksia liittyy vain muutamaaan taajamien rakennukseen, maaseudulla kymmenesosaan. Niistä rakennuksista, joihin liittyy 5 tai useampia talousrakennuksia, yli puolet sijaitsee maaseudulla. Kolme tai neljä vanhaa talousrakennusta on säilynyt 27 %:lla maaseudun pappiloista, taajamissa 16 %:lla. Yksi tai kaksi piharakennusta on säilynyt kolmasosalla maaseudun pappiloita, taajamissa puolella.

Puolella asuinkäytössä olevista pappiloista on yksi tai kaksi säilynyttä vanhaa talousrakennusta, ja viidesosalta ne puuttuvat kokonaan. Kesäasuntokäyttöön siirtyneillä pappiloilla peräti 42 %:lla piharakennuksia on kolme tai neljä, samoin 42 %:lla yksi tai kaksi talousrakennusta. Rakennusten käyttö tilapäis- ja kausiasuntoina näkyy talousrakennusten lukumäärässä. Vaikka talousrakennuksia ei välttämättä erityisemmin ylläpidetä, niitä ei ole tarve purkaakaan. Puolella kurssikeskuskäytössä olevista entisistä pappiloista piharakennukset ovat kadonneet kokonaan, eikä yhteenkään liity kahta piharakennusta enempää. Kurssikeskuksina olevien rakennusten toiminnassa on yleensä mahdollista hyödyntää vanhoja talousrakennuksia, mutta mieluummin toimintoja on haluttu sijoittaa uudisrakennuksiin.

Virkistyskäytössä olevilla pappiloilla on usein 3 - 4 talousrakennusta, joihin on sijoitettu esimerkiksi majoitustiloja. Sen sijaan yrityskäyttöön siirtyneistä rakennuksista 40 % on kokonaan vailla talousrakennuksia. Talousrakennusten säilyttämistä pidetään usein taloudellisena rasitteena. Edustava päärakennus sopii yrityksen imagoon, mutta ei vanha vaatimaton talousrakennus.

Taulukko 7. Muiden kuin seurakuntien omistamien pappiloiden piharakennusten määrä pappiloiden käytön mukaan tarkasteltuna.

Kaavin ja Haubon pappilat esimerkkeinä pihapiirin muutoksista

Kaavin kirkkoherran pappilan päärakennus valmistui vuonna 1830 kirkonkylään lähelle kirkkoa. Pihapiiriin rakennettiin uusi pärekattoinen tuparakennus vuosina 1869 - 1870. Pappien palkkauksen muututtua 1920-luvulla säilytettiin rakennuksesta etelänpuoleinen osa ja porstua, pohjoispuoli purettiin. 1900-luvun alussa silloinen kirkkoherra oli rakennuttanut päärakennuksen itäpäähen aittarivin, joka 1920-luvun lopulla siirrettiin tien toiselle puolelle. Samoihin aikoihin pihapiiristä poistettiin ajokalu- ja kalustovaja. Maanhankintalain mukaisesti tuparakennus ja pihan ulkopuolella sijainnut riihi luovutettiin asutustarkoituksiin ja purettiin 1940-luvun lopulla, jolloin myös vuonna 1823 valmistunut tallirakennus purettiin. Uusi 20 lehmän navettarakennus oli valmistunut vuonna 1888. Rakennus purettiin 1970-luvun puolivälissä ja paikalle rakennettiin

seurakuntatalo. 1900-luvun alkupuolella pihapiirissä sijaitsivat lisäksi 1830-luvulla rakennettu jyvääntä ja holvattu kellari sekä kaivot, sauna, sikala, latoja, käymälät ja halkoliiteri.²² Nykyisin pappilan pihaan liittyy päärakennuksen lisäksi kellari ja aittarakennus, jossa on varastotilaa, ja autotallit, uusi seurakuntatalo sekä hieman kauempana uusi pappilarakennus ja lämpökeskus. 1940-luvulle asti kukoistanutta puutarhaa ei enää ole, vaan seurakuntatalona toimivan päärakennuksen taakse on istutettu koivuja.

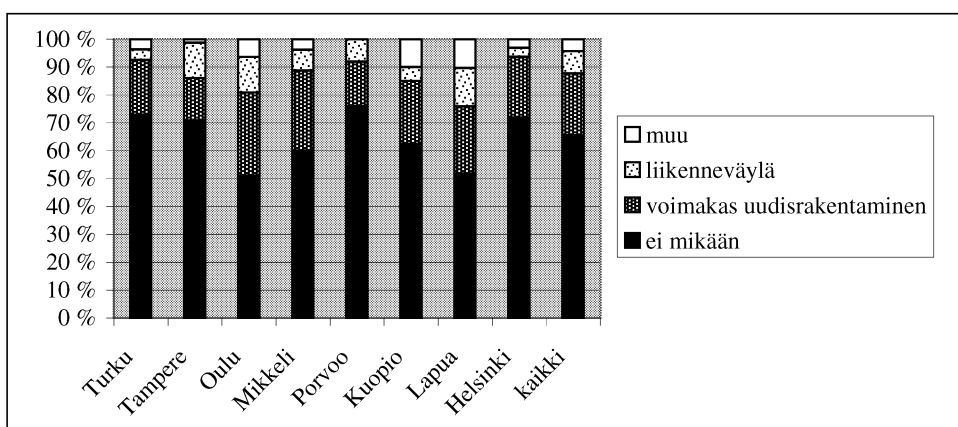
Kuva 126. Nykyisin ainoastaan harvassa pappilassa pihapiiriä rajaavat vanhat piharakennukset. Säilyneen aitan tai väentuvan lisäksi pihassa on joskus vanhaan miljööseen sopimaton uudisrakennus. Vielä useammin pappilan tonttia rajaa pensasaita tai ainoastaan rakennuskaavaan piirretty tontin raja. Kaavin pappilan (1830) kaikki vanhat piharakennukset ovat hävinneet, ja matala uudisrakennus on esimerkki taitamattomasta rakentamisesta vanhaan kulttuurimiljööseen.

Hauhon pappilan piharakennuksia korjailtiin vielä 1930-luvulla. Samalla vuosikymmenellä myytiin molemmat jyvääntä, joista saatiin rakennusaineita pappilan puutarhaverantaan. Vanhoja liiteri- ja latorakennuksia myytiin poissiiirrettäviksi seuraavalla vuosikymmenellä, osittain niitä käytettiin uusien talousrakennusten raaka-aineena. Vuonna 1843 paikallensa siirretty riihirakennus myytiin pappilan vuokraajalle vuonna 1950, myöhemmin se myytiin edelleen talomuseolle. Vuonna 1910 rakennettu pappilan yhteinen navetta-, talli- ja sikalarakennus myytiin huonokuntoisena poissiiirrettäväksi vuonna 1961. Viimeiset ladot ja vanha saunarakennus myytiin vuoteen 1964 mennessä poissiiirrettäviksi. Kaikki vanhimmat talousrakennukset katosivat ennen 1960-luvun loppua. Tuparakennuksesta luovuttiin vuonna 1978. Pappilaan jäi edelleen päärakennuksen lisäksi vuonna 1936 valmistunut talousrakennus, 1949 rakennettu sauna- ja autotalli pienoisnavetoiineen sekä 1956 rakennettu kellari.²³ Nykyisin pappila- ja virastokäytössä olevan rakennuksen maalaistalo- maista pihaa rajaa kaksi talousrakennusta.

4.1.5. Pappiloita häiritsevät tekijät

Erilaiset häiritsevät tekijät, joilla tässä tarkoitetaan esimerkiksi voimakasta uudisrakentamista, lähelle tunkevia tielinjauksia tai laajoja pysäköintikenttiä, vaikuttavat useampaan kuin joka kolmanteen pappilamiljööseen. Voimakas uudisrakentaminen häiritsee noin viidesosaa ja liikenneväylät kymmenesosaa kaikista pappiloista. Vähiten ympäristön häiriötekijöitä on Porvoon, Turun, Helsingin ja Tampereen hiippakuntien alueilla. Uudisrakentamisen haitat ovat keskimääräistä pienempiä Tampereen ja Porvoon hiippakunnissa. Oulun ja Mikkelin hiippakuntien seurakunnissa pappiloita häiritsee keskimääräistä useammin sopimaton uudisrakentaminen. Lisäksi Ou-

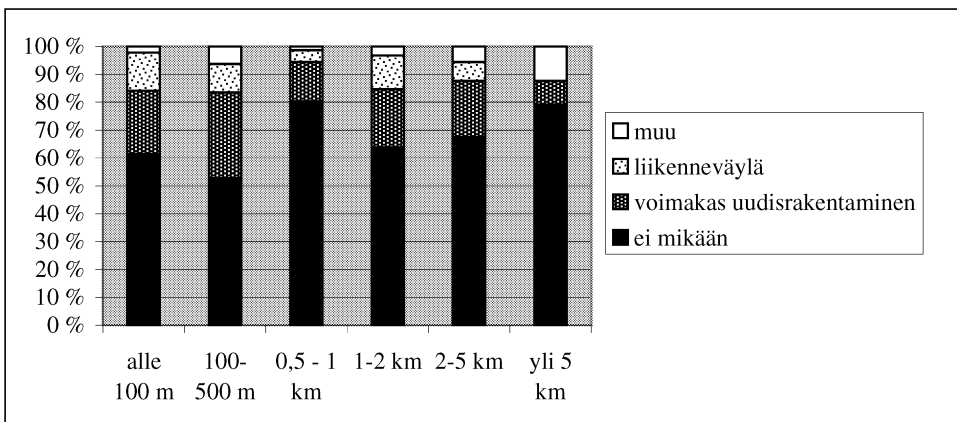
Taulukko 8. Ympäristön häiritsevät tekijät hiippakunnittain tarkasteltuna.

Kuva 127. Uudisrakentaminen häiritsee pappilan pihapiiriä eniten silloin, kun uudet vanhasta piittaamattomat rakennukset sijoittuvat hyvin lähelle vanhoja rakennuksia. Ranuan (1916) pappilan pihapiirin keskellä on häiritsevästi uusi seurakuntatalo.

lun hiippakunnan alueella liikenneväylät on linjattu tavallista useammin pappiloista piittaamattomasti. Myös Tampereen ja Lapuan hiippakunnan monet pappilat kärsivät lähelle tunkevista, pihapiiriä häiritsevista teistä.

Nuorimmat eli vuosina 1922 - 1940 rakennetut pappilat kärsivät miljöötä häiritsevista tekijöistä vähiten, koska ne on yleensä alun perin rakennettu taajamiin, teiden tai katujen varsille, eivätkä muutokset niiden ympäristöissä ole juurikaan ristiriidassa alkuperäisen ympäristön kanssa. Vuosina 1900 - 1921 rakennettuja pappiloita häiritsee erityisesti liikenne. Ne rakennettiin pääasiassa taajamiin, joiden myöhempi rakentaminen liikennetarkoituksiin on tunkenut lähelle pihapiirejä tai jättänyt rakennukset korotettujen tielinjausten kainaloihin. Usein myös taajamien uudisrakentaminen häiritsee vielä perinteiseen tapaan vuosina 1900 - 1921 rakennettuja rakennuksia. Eniten häiriötekijöitä kohdistuu vuosina 1850 - 1921 rakennettuihin pappiloihin, jotka sijaitsevat usein lähellä kirkkoja.

Taulukko 9. Ympäristön häiritsevät tekijät tarkasteltuna pappilan ja kirkon välimatkan mukaan.

Voimakas uudisrakentaminen häiritsee eniten 100 - 500 metrin päässä kirkosta sijaitsevia pappiloita, koska nämä ovat taajaman kasvavalla ydinalueella eikä kirkon rakentamista hillitsevä vaikutus enää ulotu niihin. Kirkon lähituntumassa (alle 100 metriä) sijaitsevia pihapiirejä liikenne häiritsee keskimääräistä hieman enemmän, samoin 1 - 2 kilometrin päässä kirkosta sijaitsevia rakennuksia, jotka usein sijoittuvat lähelle kantateiden ja taajamateiden liittymiä. Kaukana kirkosta sijaitseviin pappiloihin kohdistuu oletetusti keskimääräistä vähemmän häiriötekijöitä.

Häiritseviä ympäristötekijöitä ei kohdistu kesäasukäytössä oleviin pappiloihin lainkaan, ja niiden rauhallinen sijainti on vaikuttanut käyttötarkoituksen valintaan. Asuin- tai virkistyskäytössä olevista rakennuksista suurin osa on vailla häiriötekijöitä. Sen sijaan puolet tyhjilleen jääneistä pappiloista kärsii ympäristön uudisrakentamisesta, joka voikin olla syy tai osasy tyhjilleen jäämiselle. Kurssikeskuspappiloita voimakas uudisrakentaminen häiritsee usein, ja vain neljäsosa näistä on vailla häiriötekijöitä. Päiväkotikäytössä olevat rakennukset sijaitsevat yleensä taajamarakenteen ja

Kuva 128. Kaupunkipappilat on alun perin rakennettu osaksi katukuvaa, joten kaupunkikuvan ja katunäkymien muutokset eivät niitä välttämättä häiritse. Heinolan (1902) nykyisin asuin- ja kokoontumiskäytössä oleva pappila on suunniteltu siten, että sen sisäänkäynnit myöhemmin lisätyn viraston sisäänkäyntiä lukuun ottamatta jäävät suojaan sisäpihalle.

Kuva 129. Punkalaitumen kappalaisen pappilan (1890) yhteyteen on rakennettu laaja tehdasrakennus, mikä on turmellut pappilamiljöön. Vanhassa päärakennuksessa sijaitsevat mm. tehtaan sosiaali-tilat ja varastoja.

uudisrakentamisen keskellä, ja myös yrityskäytössä olevia pappiloita uudisrakentaminen häiritsee usein.

Tehokkaan kaavoituksen vaikutus näkyy monesti pappilan tontin pienuutena ja uusien, suurimittakaavaisten rakennusten tunkeutumisena vanhan rakennuksen lähelle. Pihapiirien nykyiseen ilmeeseen vaikuttavat myös samalle tontille rakennettujen yksikerroksisten uudisrakennusten matala, latistunut mittakaava ja vanhasta poikkeava massoittelu.²⁴ Vanhassa miljöössä vieras, loiva kattokulma, perinteiselle rakentamiselle vieraat materiaalit ja olematon sokkelikorkeus antavat uudisrakennukselle hahmon, joka on ristiriitainen suhteessa vanhoihin rakennuksiin. Yleensä pappiloiden pihapiirin päärakennusta uudempi rakennuskanta sulautuu vanhoihin rakennuksiin kohtalaisen hyvin, sillä uusi rakennuskanta häiritsee 7 %:a pappiloita runsaasti ja 10 %:a jonkin verran.

Kuva 130. Kesälahden kappalaisen pappila (1845) on jäänyt kahden marketin takapiha-alueelle. Sen piha liittyy laajaan asfaltoituun pysäköintialueeseen. Pappila on nykyisin yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä.

Taajaman keskelle jääneiden pappiloiden piha on usein rajautunut kapeaksi nurmisuikaleeksi, ja rakennuksen edustan ovat vallanneet asfalttikentälle pysäköidyt autot. Pysäköintikenttien sijoittaminen pääoven eteen on häiritsevää, sillä vanha rakennus jää kulissimaisesti taustalle. Käytännössä avoimet pysäköintikentät ovat usein reservialuetta, jotka ovat harvoin käytössä. Vanha miljöö taistelee autoteiden läheisyyttä ja meluisuutta vastaan suojautumalla istutusten taakse tai hyväksyy ympäristön muutokset ja muuttuu itsekin – tämä näkyy erityisesti käyttötarkoituksen muutoksina.

Kuva 131. Pappilapuutarhat alkoivat 1900-luvun alkupuolelta lähtien vähitellen kadota. Vihreys ja istutukset säilyttivät kuitenkin merkityksensä pitkään. Ruotsinpyhtään (1870) pappila vuonna 1926.

Kuva 132. Nykyisin kunnantalon toimivan Ruotsinpyhtään pappilan lähialue on karu. Pappilaa ympäröi asfaltoitu pysäköintialue, ja autot pysäköidään varsin lähelle vanhaa rakennusta.

Kuva 133. Kempeleen pappila (1899) vuoden 1902 asussaan.

Kuva 134. Nykyisin Kempeleen pappila toimii seurakunnan kokoontumis- ja kerhotilana sekä päiväkotina. Yksinäinen rakennus sijoittuu kantateiden risteysalueiden tuntumaan, ja sen pihaa rajaavat tien pengerrykset ja ohi ajavat autot.

4.2. Säilyneet ja tuhoutuneet pappilat

”Pappila on vanhastaan kirkon jälkeen ollut kirkonkylän ehkä tärkein rakennus; pappilaan oli aina helppo löytää. Nykyään pyyhkäistään pappila, papiston myötävaikutuksella pois kirkonkylän kuvasta. Vanhojen, useimmiten erittäin hyvässä kunnossa olevien pappilarakennusten purkaminen on nykyään aivan yleistä. Vanhan kodikkaan seurakuntaa yhdistävän pappilan tilalle rakennetaan huvila tai papille annetaan huoneisto kerrostalosta. Useimmiten selitetään, että vanhan pappilan korjauksenkustannukset ovat liian suuret. Todellisuudessa pääsyy saattanee olla aivan toinen.”

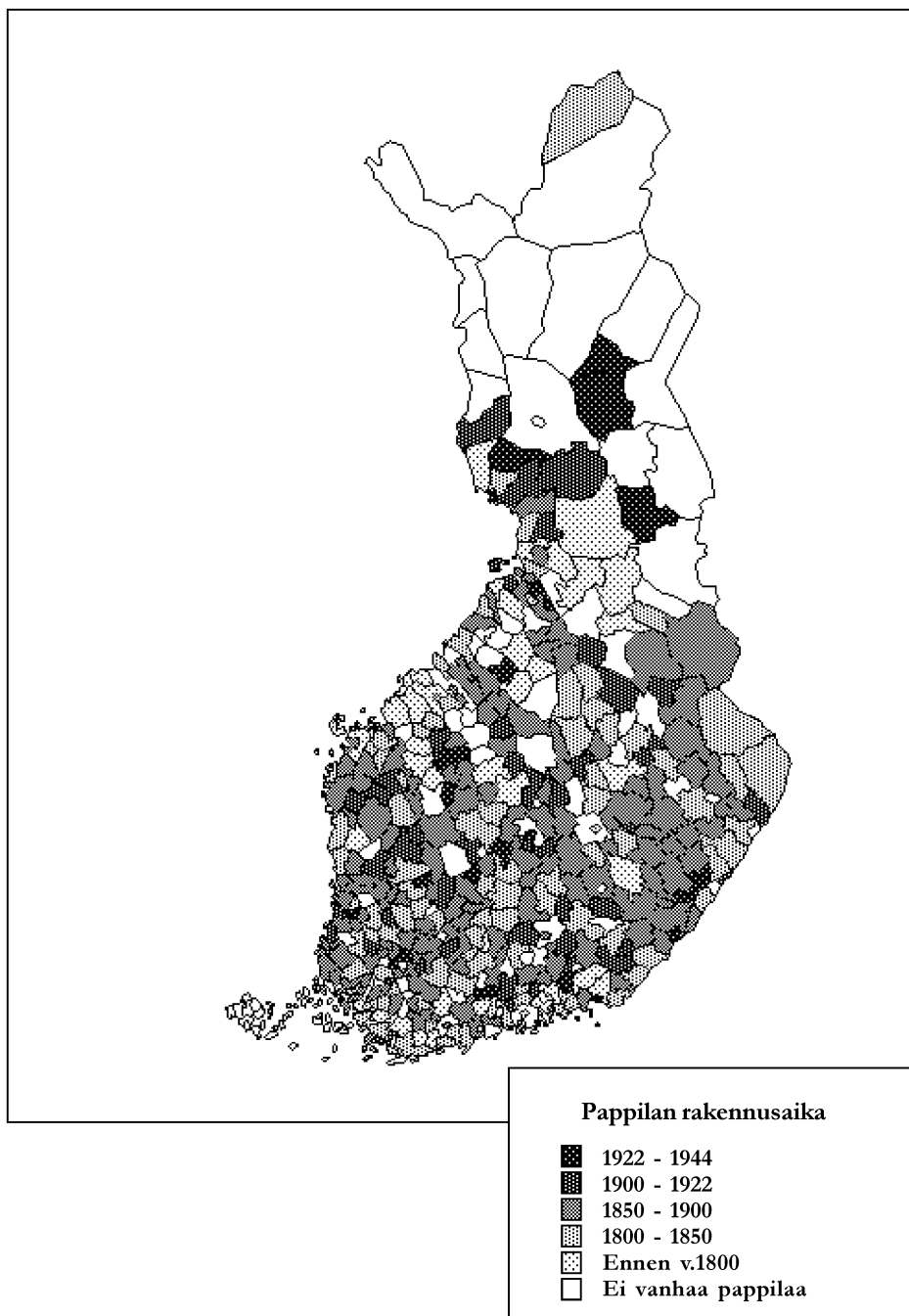
(Nils Cleve)²⁵

4.2.1. Nykyiset pappilarakennukset

Pappiloiden käytön ja kunnan arviointi pohjautuu siihen 423 pappilan tarkasteluun, joka tehtiin kesinä 1995 ja 1996. Pappiloiden rakennusaikaa on tutkimuksessa tarkasteltu rakennusjaksoittain: ennen vuotta 1800 rakennetut rakennukset, vuosina 1800 - 1849, 1850 - 1899, 1900 - 1921 ja vuosina 1922 - 1940 rakennetut rakennukset. Ajanjaksoja ei ole sidottu eri aikakausien tyylliseen kehitykseen tai lakeihin, sillä tyylien leviäminen ja lakien täytäntöönpano vaihtelivat alueittain. Toisaalta vuonna 1922 papit suurelta osin siirtyivät kokonaispalkkaan ja pappilatala osana palkkaa katosi. Näin ollen pappilakäsitys muuttui. Pappiloiden kehitystä on tarkasteltu vuoteen 1940 asti; vasta toisen maailmansodan jälkeen siirryttiin niiden rakentamisessa uuteen rakentamisen ja asumisen tapaan.

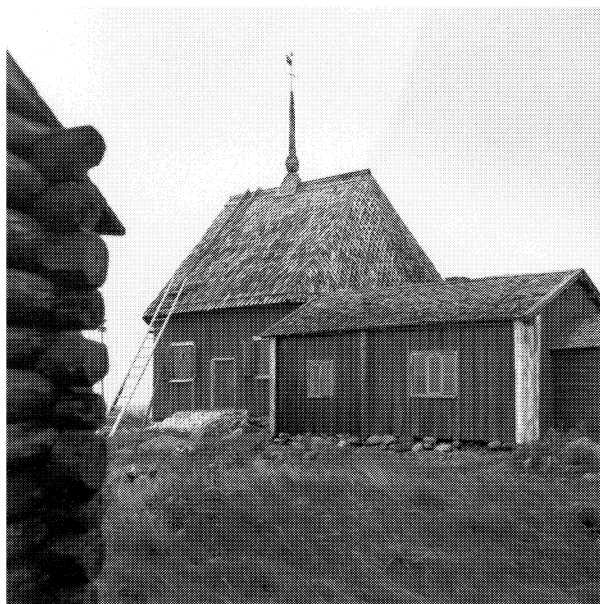

Kuva 135. Lapin pappilat on jätetty kunto- ja käyttötarkastelun ulkopuolelle, sillä niitä ei ole tämän tutkimuksen yhteydessä systemaattisesti paikan päällä inventoitu. Muussa tarkastelussa ja kuva-aineistossa ne ovat mukana, kuten myös luovutetuille alueille jääneet pappilat. Kuvassa oleva Inarin pappila paloi sodassa 1940-luvulla.

Kartta 6. Eteläisen rannikkoseudun ja Pohjanmaan pappilat ovat keskimääräistä vanhempia. Lapissa seurakunnat olivat hyvin laajoja ja uusia seurakuntia perustettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Alueella onkin keskimääräistä enemmän nuoria pappiloita. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

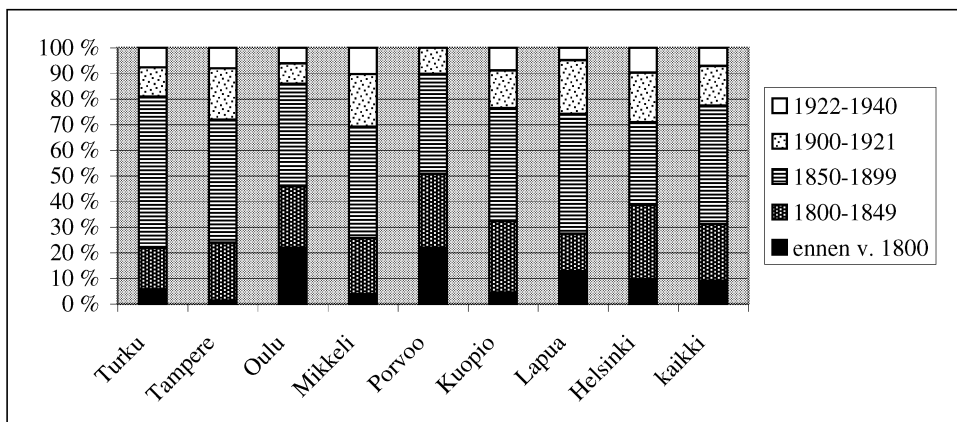

Kuva 136. Saaristopappilat on jätetty kokonaan tarkastelun ulkopuolelle, koska niiden rakentaminen poikkesi usein Manner-Suomen tavasta rakentaa pappiloita. Ne ovat esimerkiksi voineet liittyä koulurakennukseen tai ne ovat olleet kooltaan hyvin pieniä. Kuvassa Kallankarin pappila vuonna 1949.

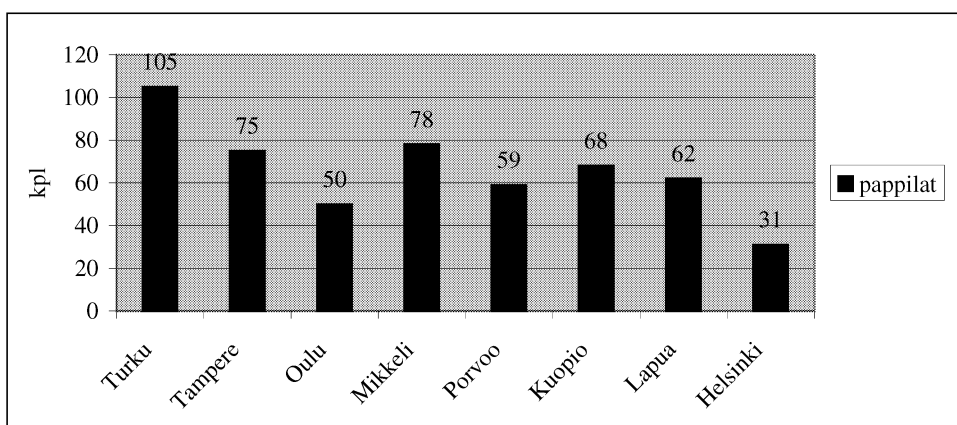
Pappiloita koskevien selvitysten mukaan maassamme oli arvioitu säilyneen noin 300 kulttuurihistoriallisesti arvokasta pappilaa, mutta niiden käyttötarkoituksesta, kunnosta tai edes omistajasta ei 1990-luvun puolivälissä ollut olemassa tarkkaa, koottua kirjallista tietoa. Pappiloiden kenttätutkimus osoitti 437 pappilan säilyneen. Kun tähän lisätään Kuopion läänin 29 pappilaa, Vaasan läänin 76 pappilaa, Lapin läänin 15 pappilaa ja lisäksi muutama jo varhaisessa vaiheessa pappilakäytöstä poistunut rakennus, joiden olemassaolosta on myöhemmin saatu tieto, voidaan arvioida, että maassamme on säilynyt runsaat 560 vanhaa pappilakäytössä olevaa tai muuhun käyttöön siirtynyttä pappilaa.

Säilyneistä, ennen vuotta 1940 rakennetuista pappiloista lähes puolet on rakennettu 1800-luvun jälkimmäisellä ja viidesosa ensimmäisellä puoliskolla. Vuosisadan alun rakennukset (rakennusaika 1900 - 1940) muodostavat yhteensä runsaan viidesosan kaikista pappiloista, ja pienimmän osan muodostavat vanhimmat eli ennen vuotta 1800 rakennetut rakennukset, joita on alle kymmenesosa. Erot hiippakuntakohtaisissa jakautumissa ovat pieniä, mutta kertovat seurakuntien iästä ja vauraudesta sekä yleisestä suhtautumisesta pappiloiden käyttöön ja säilyttämiseen.

Kaikissa hiippakunnissa suurin osa pappiloista on rakennettu pappilarakentamisen kultakautena vuosina 1850 - 1899. Vanhimpien eli ennen vuotta 1800 rakennettujen rakennusten osuus kaikista hiippakunnan pappiloista on selvästi alle keskiarvon Tampereen, Mikkelin ja Kuopion hiippakunnissa. Keskimääräistä enemmän vanhoja pappilarakennuksia on säilynyt

Taulukko 10. Pappiloiden rakennusaika hiippakunnittain tarkasteltuna.

Taulukko 11. Pappiloiden lukumäärä hiippakunnittain vuonna 1996.

Oulun ja Porvoon hiippakunnissa, joissa 1900-luvulla rakennettuja rakennuksia on vähän. Mikkelin, Tampereen ja Helsingin hiippakunnissa kolmannes pappiloista on rakennettu 1900-luvulla. Erityisesti Helsingin ja Tampereen hiippakuntien tilanteesta kuvastuu väestökehityksestä johtunut vilkas uusien seurakuntien perustaminen.

4.2.2. Pappiloiden häviäminen

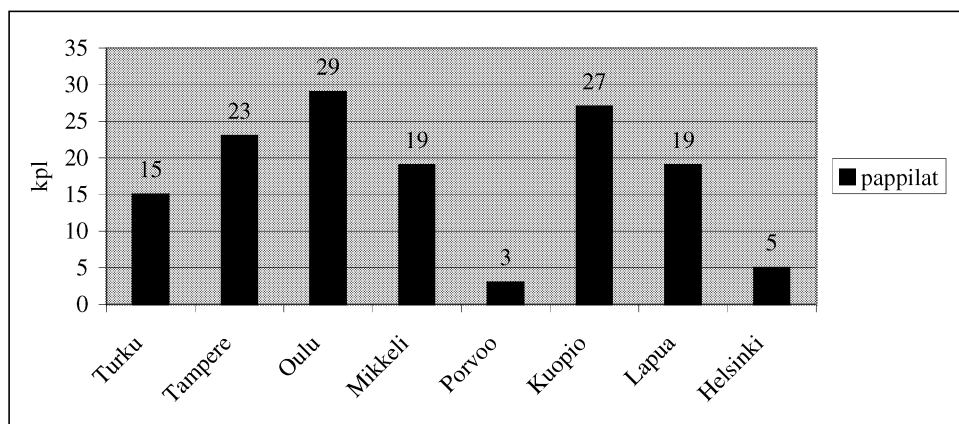
Hävinneiden pappiloiden tarkastelun lähdeaineistona ovat olleet pitäjien ja seurakuntien historiat sekä seurakuntien työntekijöiden haastattelut. Häviämistavan tarkastelussa on käytetty ja-

koa purettuihin rakennuksiin, joihin rinnastetaan kuuluviksi myös poissiirretyt rakennukset, jotka ovat poistuneet pappilakäytöstä; palaneisiin rakennuksiin sekä sodassa tuhoutuneisiin rakennuksiin, joilla tarkoitetaan 1940-luvulla sodassa tavalla tai toisella tuhoutuneita pappiloita. Kansalaissodassa poltetut yksittäiset pappilat, kuten Eurajoen kirkkoherran pappila, on luokiteltu palaneisiin rakennuksiin. Tarkastelussa ovat mukana vuoden 1935 matrikkeliteoksessa pappilana tai virkatilana mainitut pappilat, lisäksi tarkasteluun on otettu joitakin merkittäviä 1900-luvun alussa pappilakäytössä olleita, matrikkelissa mainitsemattomia rakennuksia.

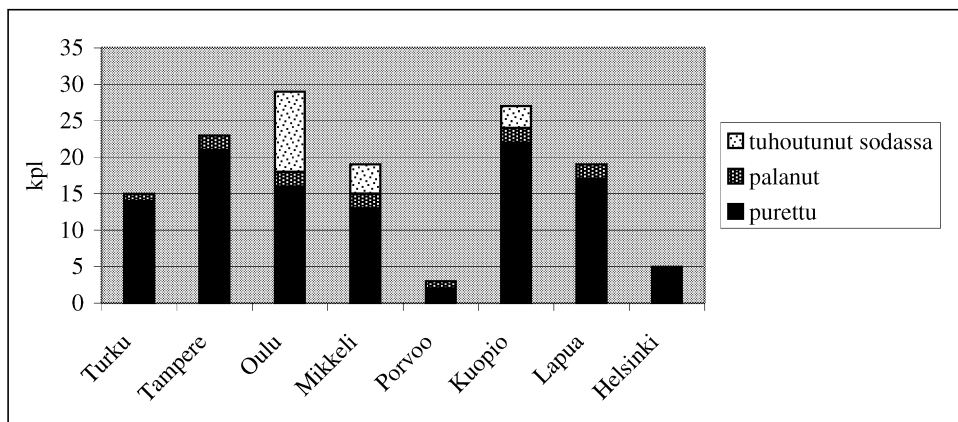
Pappilan siirtäminen on joskus voinut olla välttämätön pakko, mutta se on taannut ainoastaan irrallisen rakennuksen säilymisen. Rakennuksen siirto ei aina palvele rakennuskulttuurin säilyttämistä, sillä se mitätöi rakennuksen, ihmisen ja ympäristön vuorovaikutussuhteen. Siirretyt pappilat ovat kadottaneet alkuperäisen ympäristösuhteensa, ja siirtäminen on yleensä ollut myös rakennuksille kivulloinen prosessi, jossa on kadonnut osa niiden antikvaarista arvoa. Yleensä siirretyt rakennukset ovat läpikäyneet perusteellisen nykyaikaistavan kunnostuksen, tai ne on palautettu jonkun tietyn aikakauden asuun, kuten esimerkiksi kotiseutumuseoihin siirretyt pappilat. Tässä tutkimuksessa siirrettyjä pappiloita ei ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta käsitelty, vaan niiden on katsottu hävinneen pappiloiden joukosta.

4.2.3. Pappiloiden tuhoutumisen syistä ja nopeudesta

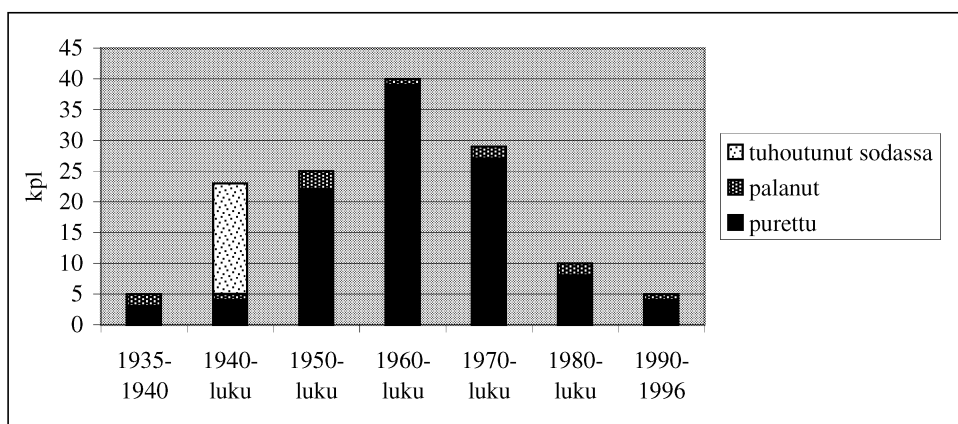
Vuonna 1935 alkuperäisessä tehtävässään toimineista, hieman yli 700 pappilasta on tämän tutkimuksen perusteella hävinnyt kaikkiaan viidennes eli 140 rakennusta (sodan jälkeen luovutetuille alueille jääneet ja saaristopappilat eivät ole mukana). Hiippakuntien välillä on huomattavia eroja, jotka johtuvat paitsi asenne-eroista ja seurakuntien varallisuuden vaihteluista myös erilaisista historioista, kuten sotien aiheuttamista tuhoista. Oulun hiippakunnan pappiloista on hävinnyt lähes 40 %, mikä johtuu pääosin sodan tuhoista Lapissa. Keskimääräistä selvästi vähemmän rakennuksia on hävinnyt Porvoon hiippakunnassa, ja myös arkkhiippakunnan ja Helsingin hiip-

Taulukko 12. Tuhoutuneiden pappiloiden lukumäärä hiippakunnittain.

Taulukko 13. Pappiloiden tuhoutumisen syy hiippakunnittain.

Taulukko 14. Pappiloiden tuhoutumisen syy eri aikoina.

pakunnan tuhoutuneiden pappiloiden osuus on alle maan keskiarvon. Nämä kolme edellä mainittua hiippakuntaa koostuvat tavanomaista vauraammista seurakunnista. Kuopion hiippakunnassa on 1900-luvulla tuhoutunut peräti kolmasosa alueen pappiloista. Keskimääräistä enemmän rakennuksia on tuhoutunut myös Tampereen ja Lapuan hiippakunnissa, joissa on tuhoutunut lähes neljäsosa seurakuntien pappiloista.

Hävinneistä pappiloista 79 % on purettu, 8 % palanut ja 13 % tuhoutunut toisessa maailmansodassa. Oulun hiippakunnan kaikista menetetyistä pappiloista lähes 40 % on tuhoutunut sodassa, Mikkelin hiippakunnassa viidesosa ja Kuopion hiippakunnassa kymmenesosa. Muiden hiippakuntien pappiloita sota ei merkittävästi koskettanut. Rakennuksia purettiin 1940-luvulla vähän, mitä selittää sota-aika, sodan jälkeinen siirtolaisten asuttamispolitiikka, jälleenrakentamiskausi ja pula-aika, jolloin rakennuksia pyrittiin korjaamaan ja saamaan asumiskäyttöön. Pappiloiden

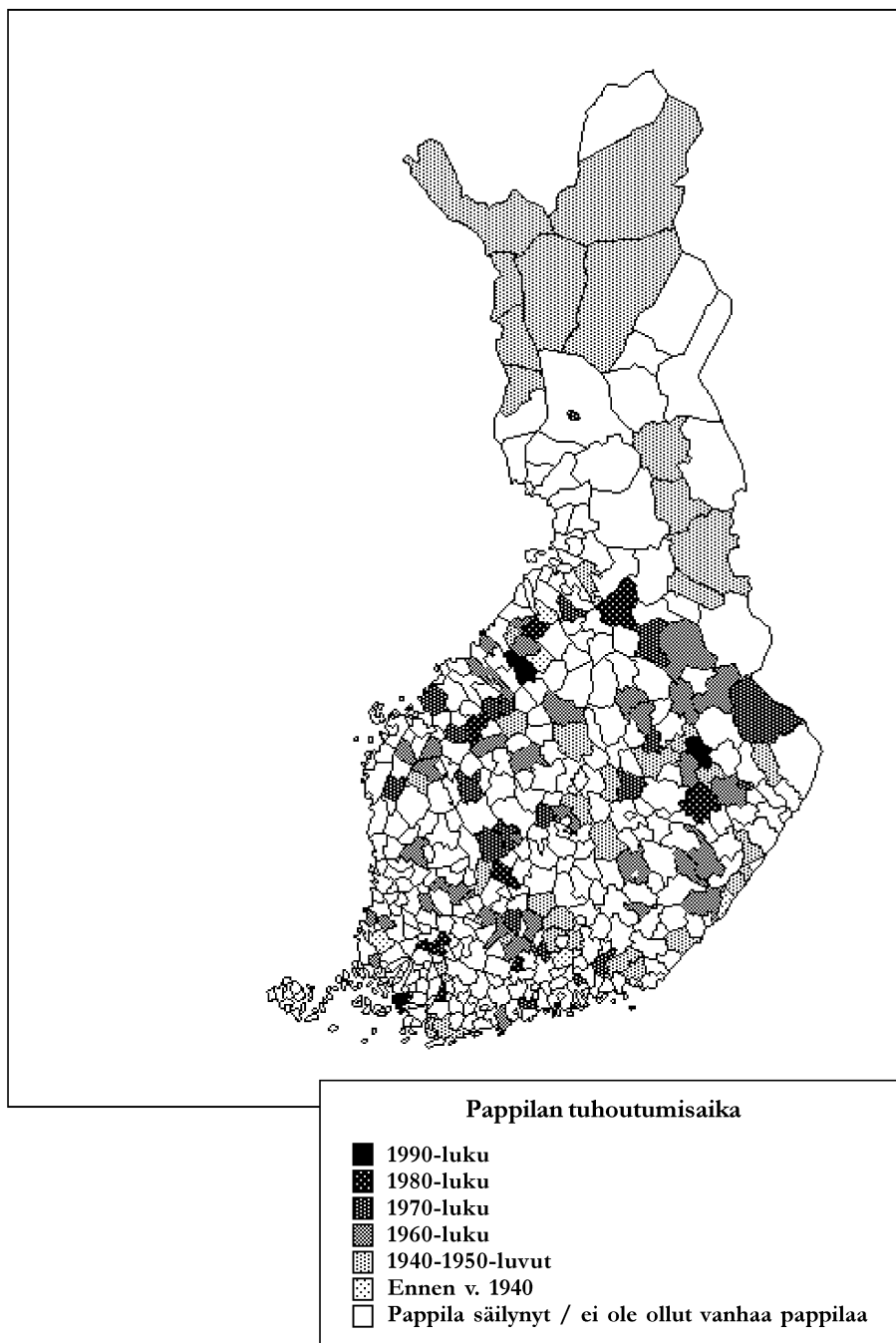
palaminen oli yleistä 1950-luvulla. Tämä liittyi osittain lämmitysjärjestelmissä tapahtuneeseen kehitykseen, jolloin rakennuksissa pyrittiin siirtymään vesiradiaattorilämmitykseen. Lämmitysjärjestelmän muutosta odottaessa useissa pappiloissa laiminlyötiin uunien huoltoa ja uudelleenmuurausta. 1980-luvulla ja 1990-luvulla tuhoutuneista pappiloista viidesosa tuhoutui palamalla. Eräät tulipalot on tulkittu pitkäaikaisten suojelukiistojen ratkaisuiksi. Vaikka varsinaisista tuhopoltoista ei olisikaan ollut kyse, niin käyttämättöminä olleiden rakennusten silmälläpidon laiminlyönti on edistänyt niiden tuhoutumista.

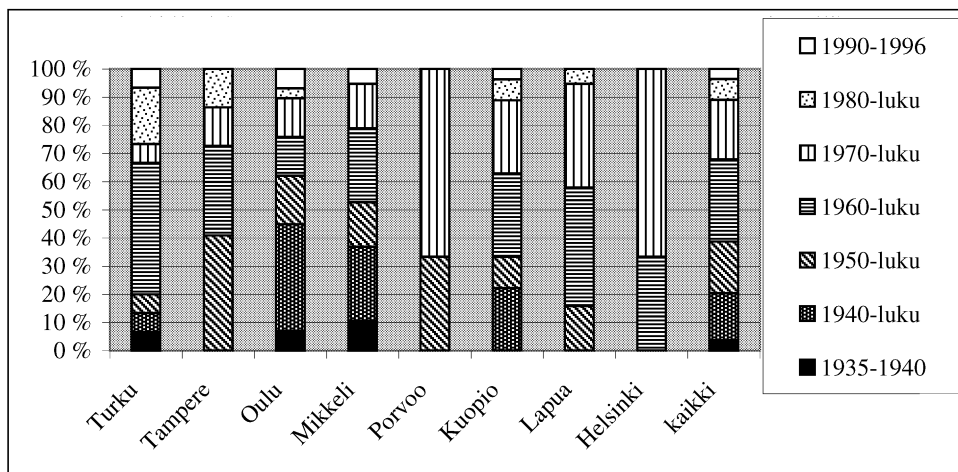
Kuva 137. Sodissa tuhoutuneista pappiloista lähes kaikki tuhoutuivat 1940-luvulla. Kansalaissodassa poltettiin ainoastaan muutamia yksittäisiä pappiloita, kuten Kokemäen pappila vuonna 1918.

Kuva 138. Palaminen oli keskimääräistä useammin syynä pappiloiden tuhoutumiseen 1950-luvulla. Uunien huolto oli laiminlyöty, koska odotettiin siirtymistä keskuslämmitykseen. Laukaan pappila (1752) paloi 3.3.1950.

Kartta 7. Lounais- ja Etelä-Suomen pappiloita on vuoden 1935 jälkeen tuhoutunut keskimääräistä vähemmän. Kuitenkin eteläisen Hämeen pappiloista on suuri osa tuhattu. 1940-luvulla sodassa tuhoutui erityisesti Lapin ja Koillismaan pappiloita. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

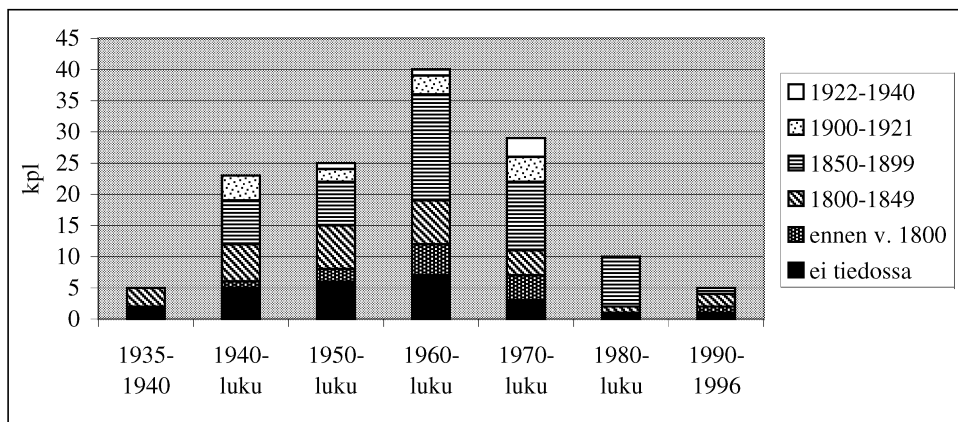

Taulukko 15. Tuhoutuneiden pappiloiden tuhoutumisvuosikymmenet hiippakunnittain.

Pappiloiden häviäminen vilkastui 1940-luvulla sodan seurauksena. Seuraavalla vuosikymmenellä rakennuksia purettiin ja myytiin poissirrettäviksi. Kohtalokkain vuosikymmen oli 1960-luku, jolloin kaikista tuhoutuneista pappiloista katosi tuolloin lähes kolmasosa. Edelleen 1970-luvulla rakennuksia jäi tyhjilleen ja purettiin. 1980-luku hidastutti häviämistä, ja tällöin yleiset rakennussuojelu- ja säilyttämiskysymykset olivat vilkkaan keskustelun aiheina ainakin asiantuntijapiireissä. Toisaalta myös yleinen mielipide oli alkanut muovautua rakennussuojelua puoltavaksi ja kansalaisaktivismi pelasti useita purkutuomion saaneita rakennuksia. 1980-luvulla tuhoutuneet rakennukset muodostavat kaikista hävinneistä pappiloista 7 % ja 1990 - 1996 tuhoutuneet 4 %. Tuhoutumisen tahti ei siis 1990-luvulla ollut hidastumassa.

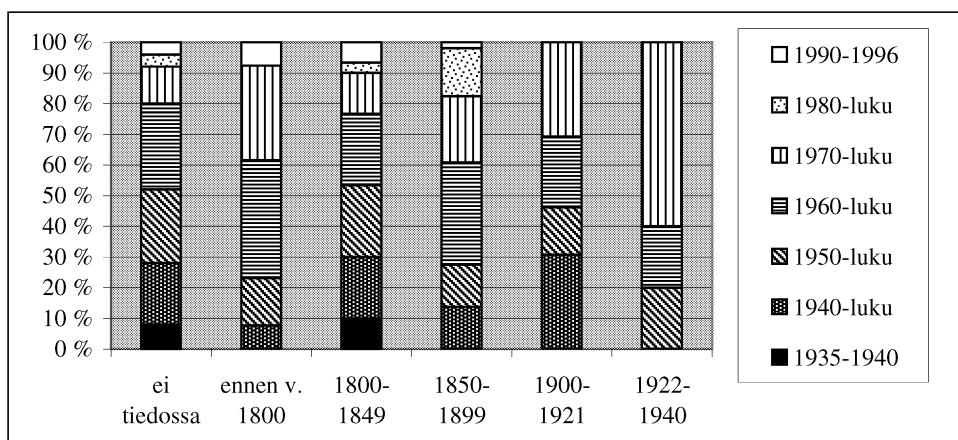

Kuva 139. Spontaaneista yksittäisistä mielenilmauksista huolimatta pappiloiden purkaminen on 1960-luvun jälkeen tasaisesti vähentynyt. Kerimäen kirkkoherran (1851) pappila paloi osittain 1990-luvun alussa. Viimeiset vuodet se on lainapeitteellä katettuna odottanut purkulupaa.

Taulukko 16. Tuhoutuneiden pappiloiden ikäjakauma tuhoutumisvuosikymmenittäin.

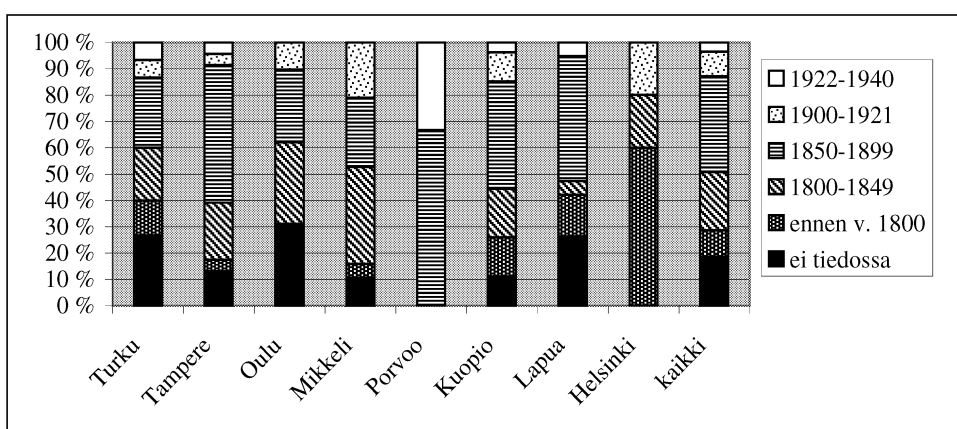
Vuosina 1935 - 1940 hävitettiin ensisijaisesti vanhimpia pappiloita eli ennen vuotta 1850 rakennettuja rakennuksia. 1940-luvulla tuhoutui kaikenikäisiä rakennuksia, sillä sota ei valikoinut. 1950-luvulla purettiin ensisijaisesti 1800-luvulla rakennettuja pappiloita. Seuraavalla vuosikymmenellä alettiin hävittää yhä enemmän nuorimpia rakennuksia, vaikka huomattavimman osuuden hävinneistä pappiloista muodostavat silti 1800-luvun loppupuolen pappilat, joiden osuus myös 1970-luvulla tuhoutuneista rakennuksista on suuri. Vanhimpien rakennusten osalta tuhoisimmat vuosikymmenet olivat selvästi 1960- ja 1970-luvut. 1800-luvun alkupuoliskon pappilat tuhoutuivat erityisesti 1940 - 1960-luvuilla, 1800-luvun jälkipuoliskon pappilat puolestaan 1960- ja 1970-luvuilla. Nuorimmille tässä tutkimuksessa käsitellyille rakennuksille 1970-luku oli selvästi kohtalokkain. Tuolloin 30 - 50-vuotias rakennus koettiin vanhanaikaiseksi, mutta ei niin vanhaksi, että se olisi ollut arvokas ja suojelemisen tarpeessa.

Taulukko 17. Tuhoutuneet pappilat rakentamisajankohdan mukaan tarkasteltuina.

Tuhoutuneiden pappiloiden joukossa merkittävimmän ryhmän muodostavat 1800-luvun jälkipuoliskolla rakennetut rakennukset, joita alun perinkin on ollut lukumääräisesti eniten. Yli neljäsosa hävinneistä pappiloista on rakennettu vuosina 1800 - 1849. Nuorimmat rakennukset muodostavat pienimmän joukon. Jakaumat eri hiippakunnissa vastaavat pääpiirteissään yleistä jakaumaa. Oulun ja Mikkelin hiippakunnissa 1800-luvun alkupuoliskolla rakennettujen rakennusten osuus tuhoutuneista pappiloista on huomattavan suuri. Lapuan ja Tampereen hiippakuntien tuhoutuneista pappiloista 1800-luvun loppupuolen rakennukset muodostavat merkittävän osan. Lapuan ja Kuopion hiippakuntien hävinneistä pappiloista moni kuuluu vanhimpini eli ennen vuotta 1800 rakennettujen rakennusten joukkoon.

Taulukko 18. Tuhoutuneiden pappiloiden ikäjakauma hiippakunnittain.

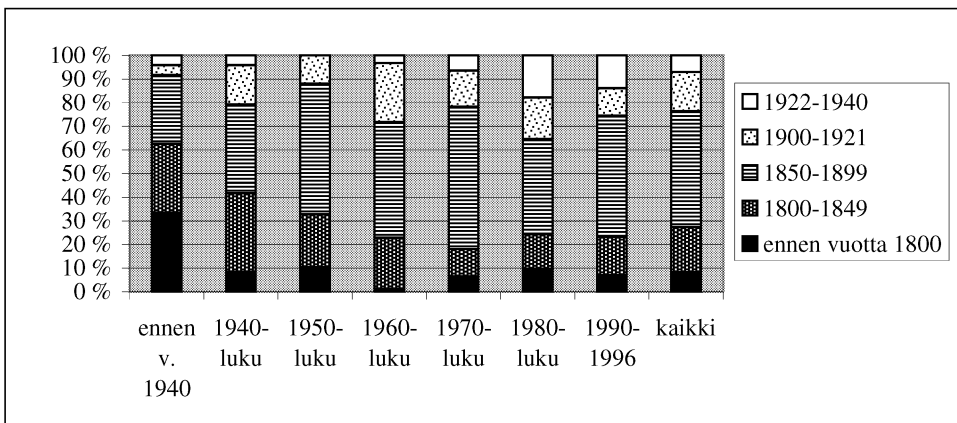
4.3 Pappiloiden käyttö ja omistus

”Pappilan päärakennus oli juhlanan suuri ja korkea, pohjapinta-alaltaan ehkä 250 m². Siinä oli 7 huonetta sekä kansliahuone sen yhteyteen myöhemmin rakennettuine arkistoholveineen. Lisäksi oli kolme vinttikamaria sekä laaja vintti useine komeroineen. Sali oli mahtavan suuri, kymmenmetrinen ja lähes 4 metriä korkea, lämmityslaitteinaan kaksi vierekkäin muurattua kakluunia. Muiden huoneiden uunit olivat ikivanhoja ja niiden ”röörät” jo niin puhkipalaneita että lämpö pelleistä huolimatta tahtoi nousta suoraan taivaalle uunin rintaa lämmittämättä. (...) Pari ensimmäistä aamutuntia ennen kansliatöiden alkamista pakkasi kulumaan tähän halkosouviin, vaikka usein siinä oli mukana talousapulaistekin.” (Tuomo Itkonen)²⁶

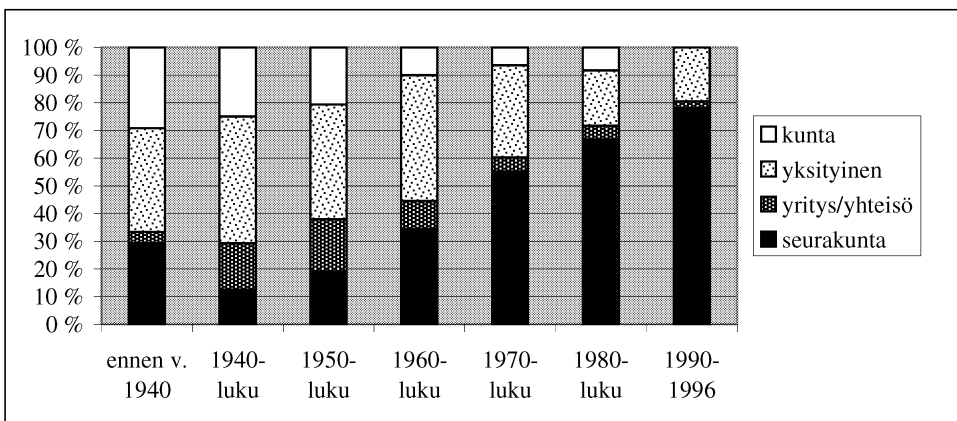
4.3.1 Seurakuntien luopuminen pappiloista

Pappiloiden²⁷ siirtyminen muuhun käyttöön ei vielä ennen sotia ollut merkittävää. Niistä 381 rakennuksesta, jotka olivat vuoteen 1996 mennessä jääneet pois pappilakäytöstä, ainoastaan 24:n

käyttötarkoitus oli muuttunut ennen vuotta 1940. 1940-luvulla poistui pappilakäytöstä edelleen 24 rakennusta. Sodan jälkeen vauhti kiihtyi, yhteiskuntaa jälleenrakennettaessa 1950-luvulla lähes 58 pappilaa siirtyi muuhun käyttöön. Huomattavimman osan eli 94 rakennuksen alkuperäinen käyttötarkoitus muuttui 1960-luvulla. Ajalle tyypillistä oli pyrkimys luopua vanhanaikaisiksi koetuista rakennuksista ja tarjota papille ajanmukainen asumistapa. Seuraavalla vuosikymmenellä muutoksen vauhti hidastui hieman (78 pappilaa), samoin edelleen 1980-luvulla (62 pappilaa). 1990-luvulla vuoteen 1996 mennessä pappilakäytöstä oli siirtynyt muuhun käyttöön jo 43 rakennusta. Lisäksi kahdeksassa seurakunnassa tiedettiin pappilakäytön loppuvan kirkkoherran siirryttyä eläkkeelle. 1990-luvulla käytön muuttuminen ei siis ollut hidastumassa; varsinaisina pappiloina oli vuosina 1995 - 1996 enää 150 ennen vuotta 1940 rakennettua rakennusta.

Taulukko 19. Eri aikoina rakennettujen pappiloiden poistuminen pappilakäytöstä vuosikymmenittäin.

Taulukko 20. Pappiloiden omistajat pappilakäytön päättymisen jälkeen.

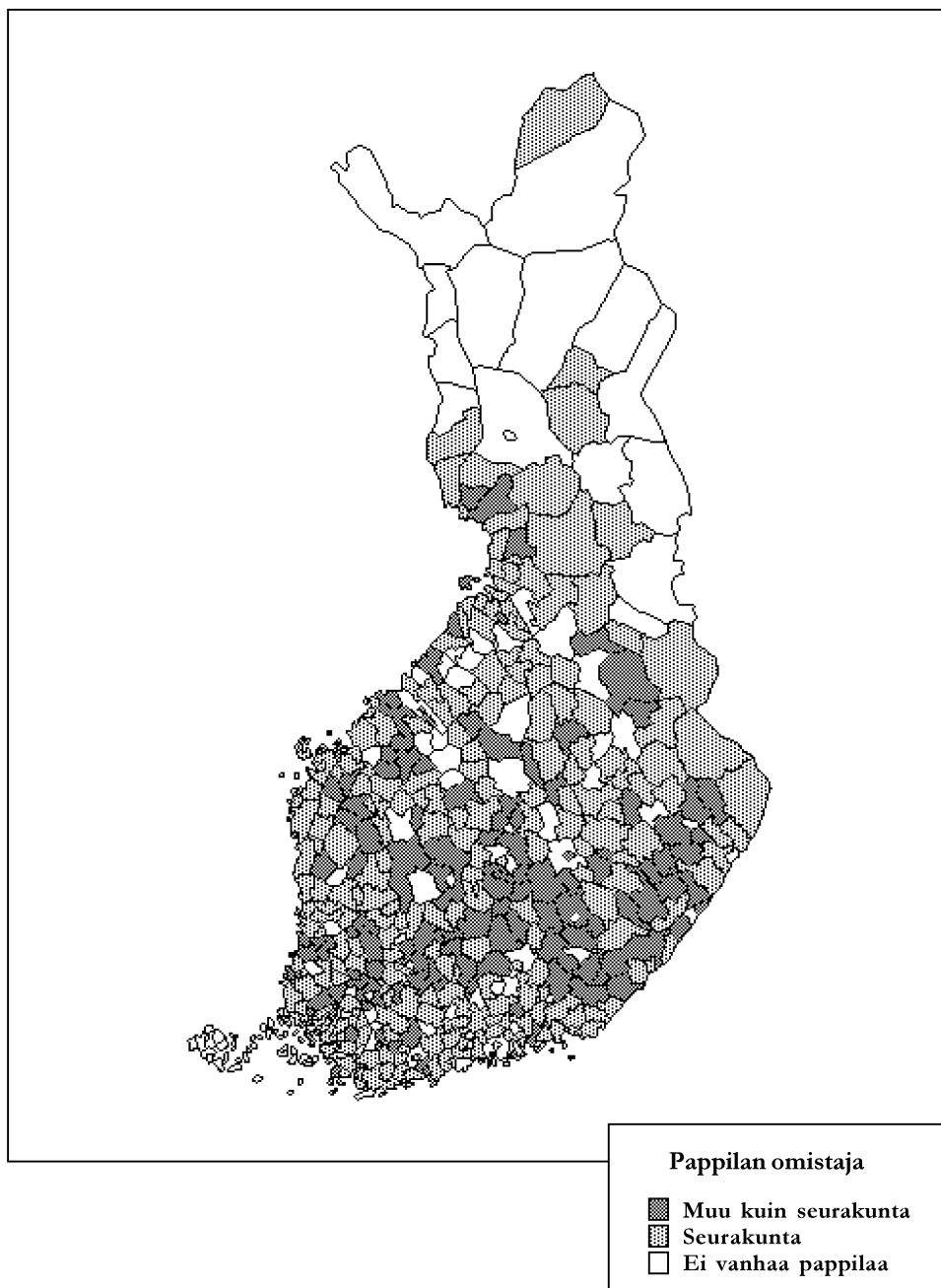
1940-luvulla käytöstä poistetuista pappiloista lähes puolet ja vielä 1950- ja 1960-luvuillakin huomattava osa siirtyi yksityisille, mihin vaikuttivat sodan jälkeiset pika-asutuslait. Kunnat tulivat pappiloiden omistajaksi erityisesti 1940- ja 1950-luvuilla, jolloin omistajavaihdokset liittyivät taa-
jamien voimakkaaseen kehittämiseen, maanvaihdoksiin ja uusien palvelujen, kuten vanhainkotien perustamiseen. Kaikista yritysten tai yhteisöjen omistamista pappiloista 60 % siirtyi niiden hal-
tuun 1950- ja 1960-luvuilla.

Nykytilan tarkastelu osoittaa, että seurakuntien luopuminen pappiloista on hidastumassa, vaikka pappilakäyttö väheneekin koko ajan. 1960-luvulta lähtien seurakuntien osuus pappila-
käytöstä poistuneiden rakennusten omistuksesta on koko ajan kasvanut; ts. rakennus on jäänyt
yhä useammin seurakunnalliseen käyttöön. Tosin osa 1980-luvulla ja 1990-luvulla muuhun käyt-
töön siirtyneistä rakennuksista on myytävänä tai tulossa myyntiin. Yksityisten omistukseen siirty-
neiden rakennusten osuus on 1970-luvulta lähtien kutistunut siten, että se oli 1990-luvulla enää
noin viidesosa. Samoin on käynyt muiden omistajatahojen, sillä esimerkiksi kuntien omistuk-
seen ei 1990-luvulla päätynt yhtään pappilakäytöstä poistunutta rakennusta ja edellisellä
vuosikymmenelläkin ainoastaan kymmenesosa.

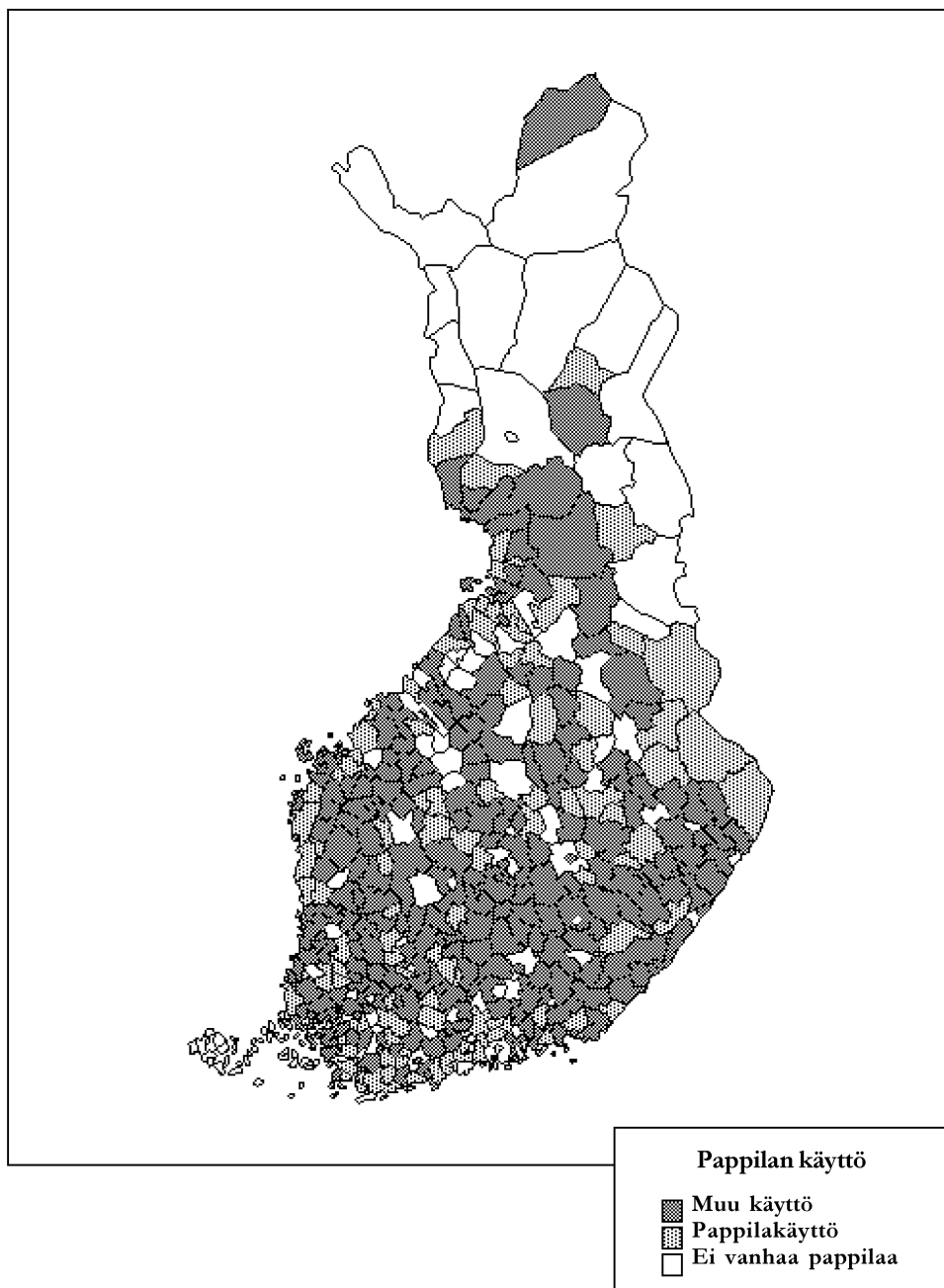

Kuva 140. Juupajoen pappila (1927) siirtyi pois pappilakäytöstä 1980-luvulla, ja se myytiin yksityisasunnoksi vuonna 1991. Rakennus on jaettu kahdeksi erilliseksi asunnoksi ja ullakkokerrokseen on rakennettu asuintilaa.

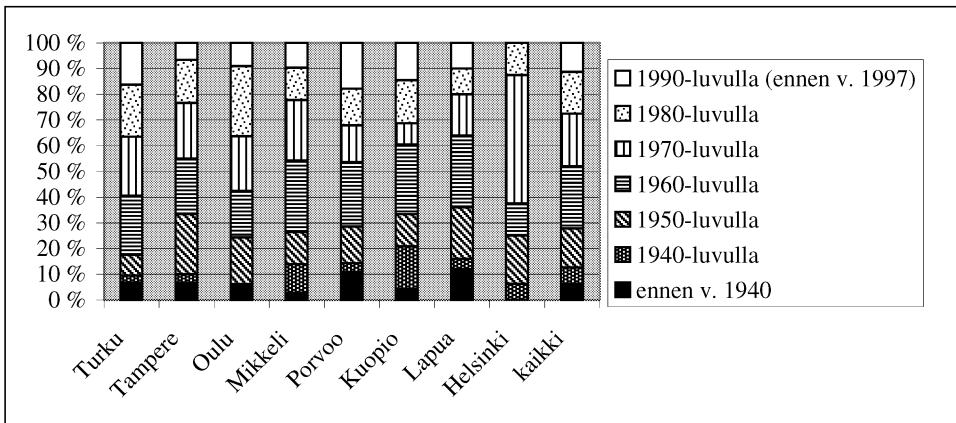
Oulun hiippakunnassa pappiloista luopuminen kiihtyi 1980-luvulle tultaessa, sillä yli neljäs-
osa hiippakunnan pappilakäytöstä poistuneista rakennuksista siirtyi muuhun käyttöön juuri tuol-
loin. Arkkhiippakunnassa pappilakäyttö väheni erityisesti 1960- ja 1970-luvulla. Helsingin
hiippakunnassa tuhoisin ajanjakso oli 1970-luku, koska tuolloin lähes puolet nykyisin muussa
käytössä olevista pappiloista vaihtoi käyttötarkoitustaan. Useisiin 1960- ja 1970-lukujen myynti-
hankkeisiin liittyy seurakuntien muun rakentamisen tai investointien rahoittaminen. Seura-
kunnissa sijoitettiin varoja mm. uusiin seurakuntataloihin²⁸ ja toimitiloihin.

Kartta 8. Itäisen ja keskisen Suomen pappilat ovat hyvin usein siirtyneet pois seurakuntien omistuksesta. Toisaalta Pohjois-Suomen, Etelä-Suomen ja rannikkoseudun pappilat ovat keskimääräistä useammin seurakunnan omistuksessa. Tähän on vaikuttanut kyseisillä alueilla pappiloiden arvostus ja halu säilyttää perinteitä. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

Kartta 9. Rannikkoseudun, eteläisen Suomen ja Pohjois-Pohjanmaan pappiloista hyvin useat ovat yhä pappilakäytössä. Tähän on vaikuttanut kyseisillä alueilla pappiloiden arvostus ja halu säilyttää perinteitä. Sen sijaan keskeisessä ja itäisessä Suomessa useimmat pappilat ovat siirtyneet johonkin toiseen käyttötarkoitukseen. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

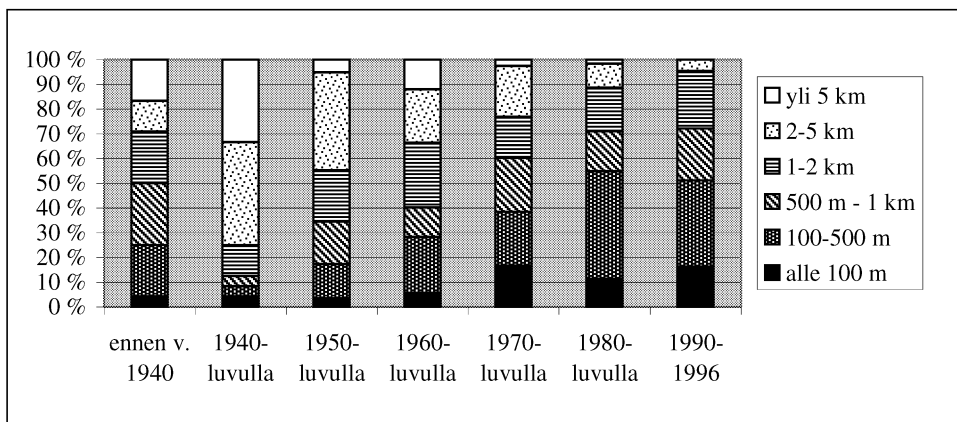
Taulukko 21. Pappiloiden poistuminen pappilakäytöstä hiippakunnittain.

Lähes kolmasosa nyt muussa käytössä olevista vuosina 1800 - 1849 ja 1900 - 1921 rakennetuista pappiloista siirtyi pois käytöstä 1960-luvulla. Lähes puolet vuosina 1922 - 1940 rakennetuista, muussa kuin pappilakäytössä olevista rakennuksista muutti käyttötarkoitustaan 1980-luvulla. Vielä 1970-luvulla vuosina 1922 - 1940 rakennettujen rakennusten ei katsottu kaipaavan perusteellista korjausta. Vanhimmissa eli ennen vuotta 1800 rakennetuista pappiloista poistui alkuperäiskäytöstä huomattava määrä 1980-luvun taloudellisen nousukauden aikana. 1990-luvulla käytöstä poistuneiden pappiloiden suurimman ryhmän muodostavat vuosina 1850 - 1899 rakennetut rakennukset. Tämän ajanjakson rakennukset ovat olleet kaikkina vuosikymmeninä suurimpana ryhmänä, sillä lukumääräisesti niitä on eniten.

Seurakunnan omistuksessa olevista, tyhjilleen jääneistä pappiloista ainoastaan kolme (Säynätsalo, Vuolijoki, Rauma) on rakennettu 1900-luvulla, 14 ennen 1900-luvun vaihdetta ja näistä kolme (Lapinjärvi Tallbacka sekä Taivassalon ja Perniön vanhat pappilat) ennen 1800-lukua. (Kaikkiaan 27 pappilaa oli tyhjiillään vuosina 1995 - 1996.)

Rakennusten käyttötarkoitusten muutosten tarkastelu osoittaa, että 1960-luvulle saakka on pyrkimykseenä ollut vapautua kaukana kirkosta sijaitsevista rakennuksista. 1940-luvulla pappilakäytöstä poistuneista rakennuksista yli 5 kilometrin päässä kirkosta sijaitsi kolmasosa ja 2 - 5 kilometrin säteellä lähes puolet. Tilanne oli vastaava 1950- ja 1960-luvuilla, mutta kääntyi päinvastaiseksi 1970-luvulla. Alle kilometrin päässä kirkosta sijaitsevien rakennusten osuus pappilakäytöstä tuolloin poistuneista rakennuksista oli yhteensä 60 % ja 1980- ja 1990-luvuilla yli 70 %. Kehitys osoittaa taajamakeskustojen kasvua ja kehittämistä ja sen mukanaan tuomia maanmyyntejä tai maanvaihtoja mm. kuntien ja seurakuntien välillä, sekä toisaalta pappien pyrkimystä siirtyä asuntoon, joka on pappilaa vähemmän julkinen. Kirkon lähellä sijaitsevat rakennukset soveltuivat seurakunnalliseen käyttöön virastoiksi ja kokoontumis- sekä kerhotiloiksi, joita seurakuntatyön monipuolistuessa tarvittiin yhä enemmän.

1940-luvulla alle kymmenesosa pappilakäytöstä poistuneista rakennuksista sijaitsi taajamissa ja 1950-luvulla kolmasosa. Tilanteessa näkyy asutuslakien vaikutus maaseudun pappiloihin.

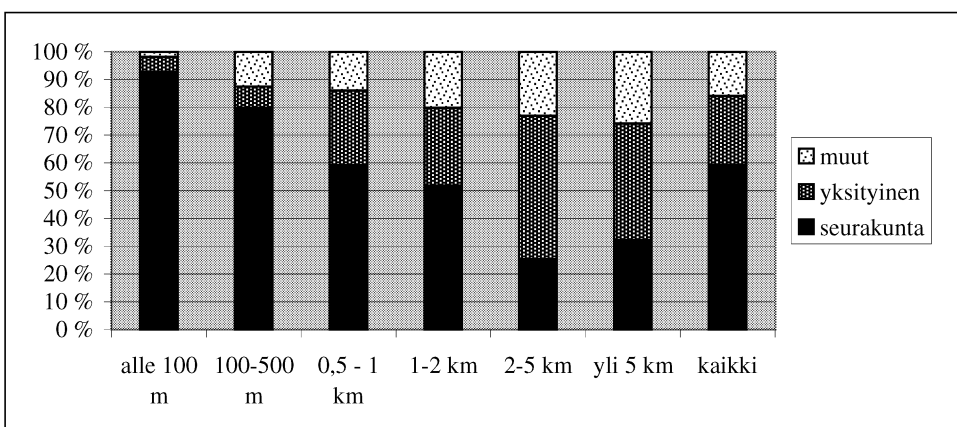
Taulukko 22. Pappilan ja kirkon välimatkan vaikutus pappilakäytön päättymisen ajankohtaan.

Kuva 141. Korpilahden kirkkoherran pappila Ala-Niittynen (1896) siirtyi jo 1950-luvulla kunnan omistukseen kirkkoherran muutettua uuteen pappilaan. Rakennus palveli kunnanvirastona vuoteen 1979 ja oli tilapäiskäytössä, kunnes se kunnostettiin kokoontumis- ja kerhotilaksi. Pappilarakennus, sen pihapiiri talousrakennuksineen ja miljöön kulttuurihistoriallinen arvo ovat säilyneet hyvin.

Viime vuosikymmeninä taajamien rakennukset ovat olleet enemmistönä pappilakäytöstä poissääneiden joukossa. 1960- ja 1970-luvuilla näistä rakennuksista noin puolet sijaitsi taajamissa, 1980- ja 1990-luvuilla noin 70 %. Taajamakeskustojen voimakas kasvu ja vanhojen pappiloiden keskeinen sijainti ovat vaikuttaneet tähän kehitykseen. Näiden rakennusten joukossa, jotka viranhaltijan vaihtuessa tulevat jäämään käytöstä pois, taajamapappiloita on kuitenkin ainoastaan neljäsosa, joten painopiste näyttää olevan siirtymässä jälleen maaseudun rakennuksiin. Varsinkin pienissä seurakunnissa taloudellinen tilanne pakottaa luopumispäätökseen.

Mitä lähempänä kirkkoa pappila sijaitsee, sitä todennäköisemmin se on seurakunnan omistuksessa. Alle 100 metrin päässä kirkosta sijaitsevista pappiloista seurakunnat omistavat yli 90 %, mutta 2 - 5 kilometriä kirkosta sijaitsevista rakennuksista enää neljäsosa on seurakuntien hallussa. Seurakuntien omistussuus tätä kauempana sijaitsevista pappiloista on hieman suurempi, sillä syrjäisiä rakennuksia käytetään usein leirikeskuksina. Yksityisten omistussuus on pieni alle 100 metriä kirkosta sijaitsevista pappiloista, mutta 2 - 5 kilometriä kirkosta sijaitsevista rakennuksista yli puolet on yksityisomistuksessa. Yritysten ja yhteisöjen omistussuudessa tilanne on samankaltainen. Etäisyyden kasvaessa kasvaa näiden omistamien pappiloiden määrä. Kunnan ja valtion omistussuhteet eivät liity merkittävästi etäisyyksiin, vaan historiallisiin olosuhteisiin.

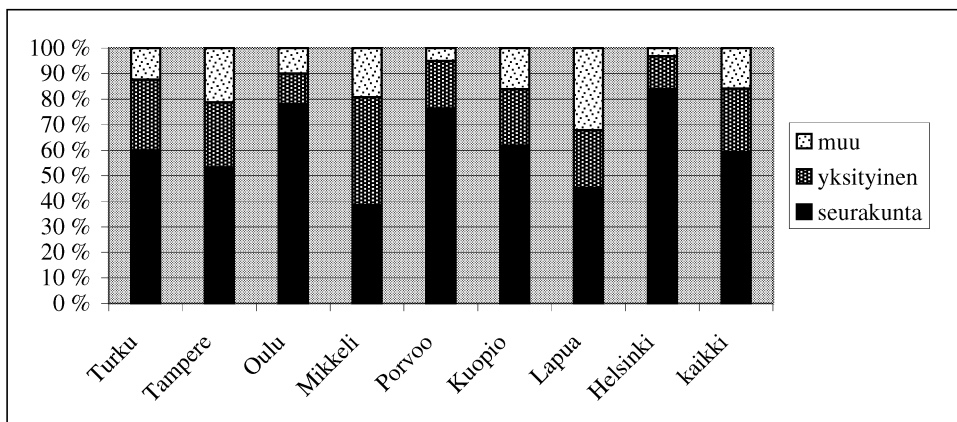

Taulukko 23. Pappilan ja kirkon välimatka omistajittain tarkasteltuna.

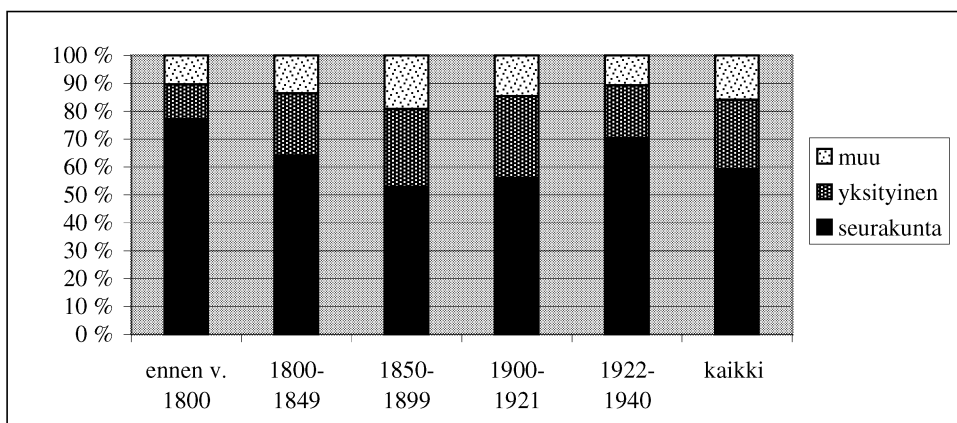
4.3.2. Pappiloiden nykyisistä omistussuhteista ja käyttötarkoituksista

Seurakuntien omistuksessa on edelleenkin 59 % (313 kpl) tässä tarkastelluista pappilarakennuksista. Yksityisomistukseen on siirtynyt 25 % (131 kpl), kunnille 8 % (44 kpl), yrityksille tai yhteisöille 6 % (34 kpl) ja valtiolle ainoastaan yksi pappiloista. Seurakuntien omistamista rakennuksista ainakin viisi (Hankasalmen, Juukan, Humppilan, Eurajoen ja Rantasalmen kirkkoherran pappilat) oli aktiivisesti myynnissä vuosina 1995 ja 1996. Hiippakunnittain tarkasteltuna erot omistussuhteissa ovat huomattavia. Oulun, Porvoon ja Helsingin hiippakuntien seurakunnat omistavat noin 80 % alueidensa pappiloista. Erityisesti Pohjois-Pohjanmaan seurakuntien uskonnollisessa elämässä korostuu perinteen merkitys, mikä on osaltaan vaikuttanut rakennusten säilymiseen seurakuntien omistuksessa. Mikkelin hiippakunnassa noin 40 % pappiloista on seurakuntien omistuksessa ja saman verran on siirtynyt yksityisomistukseen. Lapuan hiippakunnassa lähes joka toisen pappilan omistaa seurakunta ja poikkeuksellisesti yli kolmasosa rakennuksista on yhteisöjen tai kunnan omistuksessa. Omistusolot heijastavat hiippakuntien erilaisia asenteita pappiloita kohtaan ja seurakuntien taloudellisten resurssien eroavaisuuksia.

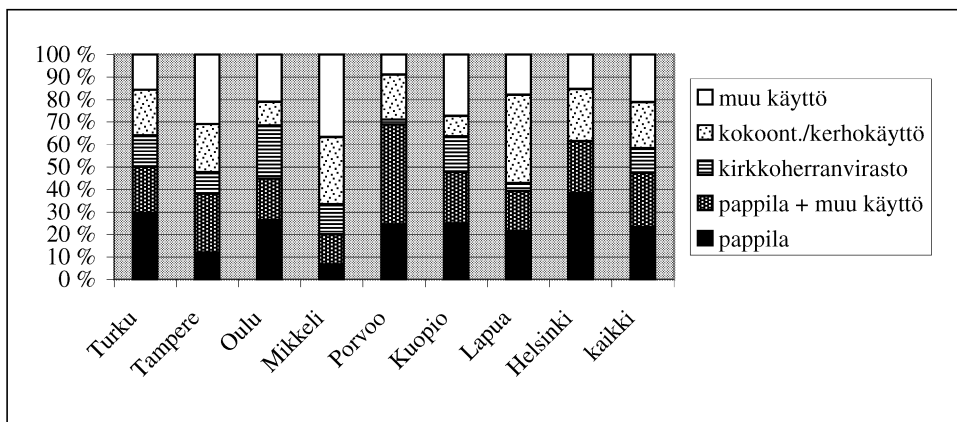

Taulukko 24. Pappiloiden omistus hiippakunnittain.

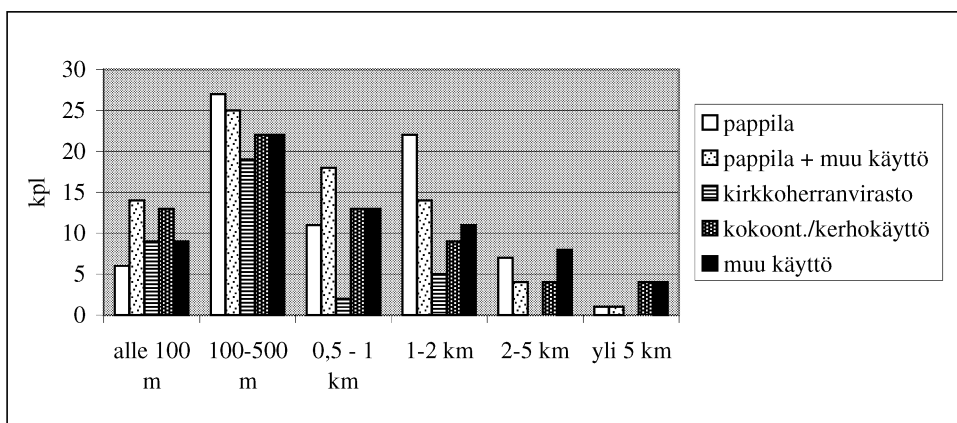

Taulukko 25. Eri aikoina rakennettujen pappiloiden nykyiset omistajat.

Seurakuntien osuus on suurin vanhimpien ja nuorimpien pappiloiden omistuksesta. Vanhimista eli ennen vuotta 1800 rakennetuista rakennuksista seurakunnat omistavat edelleen 77 % ja vuosina 1800 - 1849 rakennetuista 64 %. Nuorimmista eli vuosina 1922 - 1940 rakennetuista pappiloista seurakuntien hallussa on 70 %. Vuosina 1850 - 1921 rakennetuista rakennuksista seurakunnat omistavat suhteellisesti pienimmän osuuden, kuitenkin yli puolet. Seurakuntien pyrkimykseenä on ollut halu vapautua taloudellisista rasitteista. Vanhimista pappiloista on pidetty kiinni niiden kulttuurihistoriallisen arvon tähden, nuorimmat rakennukset on kyetty pitämään kunnossa kohtuullisin kustannuksin. 1800-luvun lopun pappiloiden, jotka yleensä ovat keskimääräistä suurempia, on katsottu kaipaavan korjausta ja uudenaikaistamista, mikä on houkutellut luopumaan niistä. Vuosina 1850 - 1921 rakennetuista rakennuksista yksityisten hallussa on lähes kolmasosa. Ajanjakson rakennusten jonkinasteinen aliarvostus näkyy siinä, että kaikki myytävänä olevat pappilat ovat tuolta aikakaudelta.

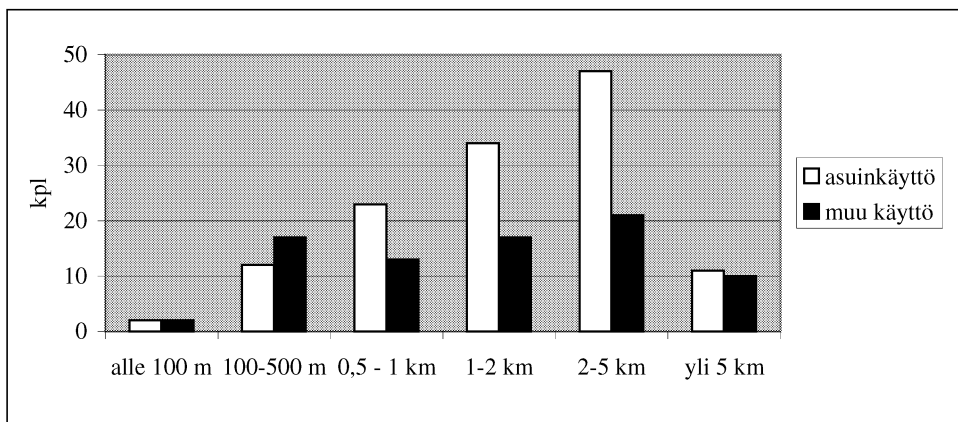

Taulukko 26. Seurakuntien omistamien pappiloiden pääasiallinen käyttö hiippakunnittain.

Taulukko 27. Pappilan ja kirkon välimatkan vaikutus seurakuntien omistamien pappiloiden käyttöön.

Seurakuntien omistamista 313 pappilasta 150:ssä asuu edelleen pappi. Yksinomaan pappilakäytössä on 74 rakennusta, 63:een liittyy lisäksi kirkkoherranvirasto ja 13 on pappilakäytön lisäksi jossain muussa käytössä. Kirkkoherranvirastokäytössä on kokonaan 10 ja suurelta osin 25 pappilaa. Kokonaan kokoontumis- ja kerhokäytössä on 51 rakennusta, lisäksi 14 on lähes kokonaan ja 21 osittain ko. käytössä. Seurakunnan omistamista rakennuksista 18 on kokonaan ja 30 osittain muun kuin papin asuinkäytössä eli tavallisina vuokra-asuntoina. Leirikeskuspappiloita on 11. Muussa käytössä, kuten hoivakoteina, kirpputoreina tai varastoina, on 21 pappilaa, ja kokonaan vailla käyttöä on 17 rakennusta.

Taulukko 28. Pappilan ja kirkon välimatkan vaikutus muiden kuin seurakuntien omistamien pappiloiden käyttöön.

Etäisyydellä on suuri merkitys seurakuntien omistamien pappiloiden käyttöön. Alle 500 metrin päässä kirkosta sijaitsevassa rakennuksissa on keskimääräistä useammin kirkkoherranvirasto. Ainoastaan viisi kirkkoherranvirastoa sijaitsee pappiloissa, joiden etäisyys kirkosta on yli 2 km. Lyhyt välimatka kirkkoon puoltaa myös kokoontumis- ja kerhokäyttöä. 1 - 2 km:n päässä kirkosta sijaitsevat pappilat ovat alkuperäisessä käytössään tavallista useammin. Etäällä kirkosta sijaitsevat rakennukset ovat usein leirikeskuksina, sillä leirikeskuksista suurin osa sijaitsee 2 - 5 km kirkosta tai yli 5 km:n päässä kirkosta.

Seurakunnan omistuksesta poissiiirtyneistä, asuinkäytössä olevista pappiloista vain pari on hyvin lähellä kirkkoa. Kirkon vieressä sijaitsevat rakennukset ovat luonteeltaan puolijulkisia eivätkä siten sovellu hyvin yksityisasunnoiksi. Mitä kauempana kirkosta pappilakäytöstä poistunut rakennus sijaitsee, sitä todennäköisemmin se on asuinkäytössä. Kaukana kirkosta sijaitsevat rakennukset on kuitenkin usein katsottu liian syrjäiseksi ympärivuotiseen asumiseen. Kesäasuntokäytössä olevista rakennuksista kaksi kolmasosaa sijaitsee yli 2 kilometrin päässä kirkosta. Virkistyskäytössä olevista pappiloista kolmannes sijaitsee 2 - 5 kilometrin ja kolmannes yli 5 kilometrin päässä kirkosta.

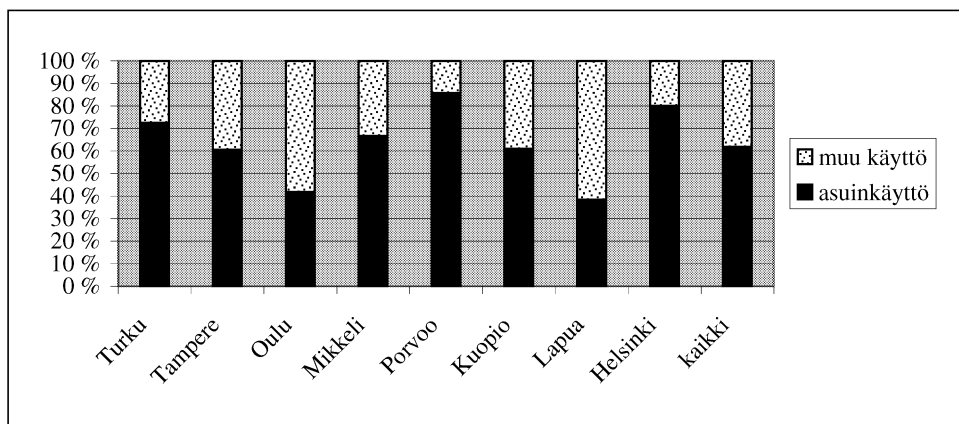
Tässä tutkimuksessa on luonnehdittu pappiloiden sijaintia taajama-, haja-asutusalue- ja maaseutu-käsitteillä. Tässä yhteydessä nämä eivät ole lainsäädännöllisiä tai virallisia termejä, vaan tapa määrittää sijaintipaikan luonnetta.²⁹ Seurakunnat omistavat keskimääräistä enemmän pappiloita taajamissa (73 %). Haja-asutusalueilla seurakuntien omistuksessa on yli puolet (52 %) ja maaseudulla noin kolmasosa (35 %) pappiloista. Taajamissa sijaitseviin rakennuksiin on ollut helpompi sijoittaa seurakunnallista toimintaa kuin kaukana asutuskeskuksista sijaitseviin rakennuksiin. Yritysten ja yhteisöjen omistusosuus on pienin taajamissa (4 %). Haja-asutusalueilla (7 %) ja maaseudulla (11 %) niiden omistusosuus kasvaa, sillä yritysten ja yhteisöjen omistamille pappiloille on tyypillistä virkistyskäyttö. Yksityiset omistavat noin puolet (49 %) kaikista maaseudun pappiloista, haja-asutusalueilla kolmanneksen (32 %) ja taajamissa kymmenesosan (12 %). Kuntien omistusosuus on taajamissa (10 %) on suurempi kuin maaseudulla (5 %). Pappiloita on siirtynyt

kuntien omistukseen erityisesti maanvaihdossa sekä taajamien kasvun suuntauduttua pappilan tai sen maiden alueelle. Vuosina 1995 - 1997 myytävänä tai tyhjiällä olleiden rakennusten kohtaloon ovat vaikuttaneet olosuhteet ja historiallinen tausta (esim. omistajanvaihdokset) sijaintia enemmän.

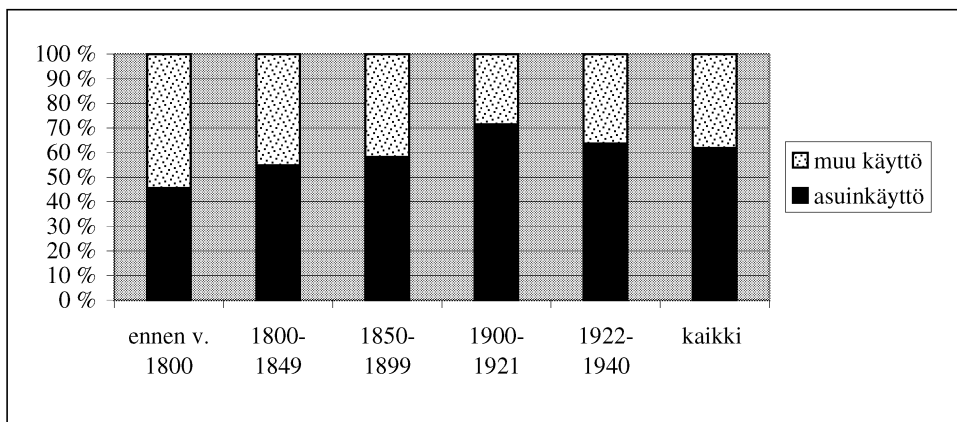
Seurakuntien omistuksesta poissiiirtyneistä, asuinkäytössä olevista rakennuksista suuri osa sijaitsee maaseudulla (45 %). Maaseudun pappiloista kaksi kolmasosaa on asuinkäytössä, haja-asutusalueilla ja taajamissa noin puolet. Rakennukset ovat kesäasuntoina haja-asutusalueilla keskimääräistä useammin, mutta taajamassa vain harvoin. Maaseudun pappilat on havaittu sopiviksi virkistyskäyttöön. Taajamien rakennukset ovat muita useammin kurssikeskus- ja yrityskäytössä sekä päiväkotina.

Yli puolet (59 %) seurakuntien omistamista maaseudun pappiloista on säilynyt pappilakäytössä. Haja-asutusalueilla seurakuntien omistamista pappiloista noin puolet on pappilakäytössä ja taajamissa alle puolet. Seurakunnallinen muu kuin pappilakäyttö voidaan sijoittaa rakennukseen helpommin taajamassa kuin maaseudulla. Kirkkoherranvirasto on joka kolmannessa taajaman ja joka neljännessä maaseudun pappilassa. Kolmasosa taajamien rakennuksista on kokoontumis- ja kerhokäytössä, haja-asutusalueella viidesosa ja maaseudulla alle kymmenesosa. Maaseudulla kokoontumistilojen tarve on vähäisempi ja mahdollisuus esimerkiksi kerhojen järjestämiseen pienempi. Leirikeskuspappiloista vain kymmenesosa on taajama-alueella. Tyhjiällä olevista rakennuksista 9 on taajamissa, 4 haja-asutusalueilla ja 4 maaseudulla.

Yksinomaan pappilakäytössä olevia rakennuksia on suhteellisesti eniten Helsingin hiippakunnassa. Perinnettä on vaalittu myös Turun arkkihiippakunnassa, sillä siellä lähes kolmannes rakennuksista on vielä kokonaan pappiloina. Joka neljäs yksinomaan pappilakäytössä oleva rakennus sijaitsee arkkihiippakunnan alueella. Porvoon hiippakunnassa alkuperäiskäytössä olevien rakennusten osuus on suurin eli 70 %, mikäli tarkastellaan myös osittaisessa pappilakäytössä olevia rakennuksia. Helsingin hiippakunnassa noin 60 % on kokonaan tai osittain pappilakäytössä ja Turun arkkihiippakunnassa noin puolet. Mikkelin hiippakunnan seurakuntien pappi-

Taulukko 29. Muiden kuin seurakuntien omistamien pappiloiden käyttö hiippakunnittain.

Taulukko 30. Muiden kuin seurakuntien omistamien, eri aikoina rakennettujen pappiloiden nykyinen käyttö.

loista enää viidesosa on alkuperäisessä käytössään, ja kymmenesosa seurakuntien omistamista rakennuksista on tyhjiään. Kuopion hiippakunnan pappiloista kymmenesosa on jäänyt vaille käyttöä. Lapuan hiippakunnassa lähes kolmannes pappiloista on siirtynyt kokoontumiskäyttöön. Asuinikäytössä, seurakunnan työntekijöille tai ulkopuolisille vuokrattuna rakennuksia on erityisen paljon Mikkelin hiippakunnassa eli lähes kolmasosa (maan keskiarvo on 15 %).

Seurakuntien omistamista pappiloista kaksi kolmasosaa on papin tai jonkin muun henkilön asuntona. Näistä pappiloista joka kymmenes on jaettu kahdeksi tai useammaksi asunnoksi. Asuintilojen lisäksi 37 %:ssa pappiloista sijaitsee muita tiloja, esimerkiksi kerho- tai toimistotiloja. Ainoastaan 63 % asuinikäytössä olevista rakennuksista on yhden perheen asuntona. Tämä kuvaa paitsi suurten pappiloiden huonoa soveltuvuutta nykyperheen kodiksi myös pyrkimystä pienentää asuinpinta-alaa esimerkiksi verotussyistä.

Seurakuntien omistuksesta poissirittyneistä, asuinikäytössä olevista 117 pappilasta 105 on yksityisomistuksessa, 6 kunnan ja 6 yrityksen tai yhteisön omistamia. Lisäksi yksityisomistukseen on siirtynyt 12 kesäasuntolina olevaa pappilaa. Virkistyskäytössä olevista 15 rakennuksesta yritys tai yhteisö omistaa 10, kunta neljä ja yksityinen yhden. Tyhjiään olevista 9 rakennuksesta viisi on yksityisomistuksessa ja neljä kunnilla. Kaikki viisi päiväkotikäytössä olevaa pappilaa on kunnan omistuksessa. Kolme museopappilaa on kunnan ja kaksi yhteisön omistamia. Muussa käytössä olevista 30 pappilasta suurin osa eli 21 rakennusta ovat kunnilla mm. asuntolakäytössä ja näyttelytiloina.

Seurakuntien omistuksesta poistuneista pappiloista ympärivuotisessa asuinikäytössä on arkkhiippakunnassa 70 % ja Porvoon hiippakunnassa 85 %. Oulun ja Lapuan hiippakunnissa ympärivuotisessa käytössä on ainoastaan kolmasosa, ja lisäksi tyhjiksi jääneiden rakennusten osuus on molemmissa hiippakunnissa keskiarvoa suurempi.

Kuvat 142 ja 143. Uuden käyttötarkoituksen vaatimat muutokset eivät saisi olla rakennuksen tulevaisuuden kannalta liian rajoittavia tai peruuttamattomia. Taivassalon 1900-luvun alussa rakennettu pappila on muutettu 1950-luvulla rakennetun vanhaikodin suurtalousseittiksi. Jos nykyinen käyttö joskus väistyy, tehdyt muutokset rajoittavat pappilan tulevaa käyttöä.

Kuva 144. Pappilan huone- ja tilajärjestykseen kohdistuvat muutokset tulisi minimoida. Kerran tuhottuja seinärakenteita ei enää voi palauttaa ennalleen. Säämingin 1800-luvun lopulla valmistuneen, nykyisin asuntolana olevan pappilan sisätilat on muutettu perusteellisesti välittämättä vanhasta.

4.3.3. Pappilan arvo ja käyttötarkoituksen valinta

Vanhoihin pappiloihin ei enää liity varsinaista pappilakulttuuria, sillä papin ja pappilan rooli osana seurakuntaa ovat 1900-luvun kuluessa muuttuneet. Pappiloiden kulttuurihistoriallinen arvo ei kuitenkaan ole sidoksissa siihen, kuka niitä käyttää ja mihin tarkoitukseen. Kulttuurihistoriallinen merkitys muodostuu osittain rakennushistoriallisista tai -taiteellisista tekijöistä, pappilamiljööstä ympäristöineen ja pappiloiden sivistyksellisestä taustasta.

Uuden käyttötarkoituksen valinnassa on oleellista se, että uusi käyttö soveltuu pappilaan ja korjaukset voidaan toteuttaa rakennuksen omin ehdoin - rakennuksessa tulisi korjausten jälkeenkin säilyä historiallinen kerroksellisuus. Ihanteellisinta olisi pappiloiden säilyminen alkuperäiskäytössä. Tuhoisinta rakennuksille on useimmiten ollut jääminen kokonaan vaille käyttöä, koska se on johtanut rappeutumiseen tai purkamisuhkaan, varsinkin jos ylläpito on laiminlyöty. Pääosa pappiloista on hyväkuntoisia ja muihin käyttötarkoituksiin soveltuvia. Vanhojen, pappilakäytöstä poistuneiden rakennusten ottaminen uuteen käyttöön on sekä taloudellisesti että niiden kulttuurihistoriallinen arvo huomioon ottaen perusteltua.

Sopimattoman käyttötarkoituksen valinta on johtanut suuriin muutostöimenpiteisiin ja niihin johtuviin kustannuksiin. Mitä parempikuntainen pappila on, sitä vaativampaa on käyttötarkoituksen valinta on, koska hyväkuntoiset, toimivat verhoukset, kiinteät kalusteet, varusteet ja rakenteet voidaan käyttää hyödyksi, jos uusi käyttötarkoitus ei muuta edellytä. Huonokuntainen rakennus joudutaan käyttötarkoituksesta huolimatta kunnostamaan perusteellisesti. Käyttö-

Kuva 145. Pappilat ovat perinteisesti, aina 1900-luvun alkupuolelle asti olleet toimivia maatiloja. Näin niiden alkuperäistä käyttötarkoitusta maatiloina, pappilana ja eräänlaisena seurakunnallisena monitoimitalona on mahdoton säilyttää - toisaalta tämä alkuperäinen käyttö onkin jo kadonnut. Kuvassa Rantasalmen pappila (1871) 1900-luvun alun asussa. Vuonna 1995 papin muutettua pois pappila oli päätetty myydä.

tarkoitukset, jotka ovat vaatineet paljon vanhalle rakennukselle vierasta tekniikkaa, ovat usein asettaneet pappiloiden kulttuurihistorialliset arvot uhanalaisiksi tai tuhonneet niitä. Yleensä käyttö-tarkoituksen muutos on onnistunut, jos pappilassa on ollut enemmän tilaa kuin siihen sijoitet-tava uusi käyttö on vaatinut, sillä vanhassa rakennuksessa tilankäyttö ei voi olla yhtä tehokasta kuin uudisrakennuksessa. Ullakko- ja kellaritilojen käyttöönotto on harvoin ollut rakennusteknisesti tai kulttuurihistoriallisesti ongelmaton.

Onnistunut käyttötarkoituksen valinta määrittelee kunnostushankkeen suunnan, mutta ei vielä takaa onnistunutta lopputulosta. Yksi tärkeä osatekijä on huolellinen suunnittelu. Kaik-kien pappiloiden nykytilan tarkastelu osoitti selvästi, että uuden käytön soveltuvuus vanhaan pappilaan on olennaisesti riippunut kunnostukseen sijoitetusta taloudellisesta panoksesta. Mitä vähemmän muutostyössä on ollut käytettävissä varoja, sitä parempaan lopputulokseen on vanhan pappilan kannalta yleensä päästy. Turhat muutokset on jouduttu karsimaan, ja lopputulos on lähellä rakennuksen vanhaa ilmettä ja henkeä. Runsas rahoitus on usein johtanut tarpeettomiin uudistuksiin ja rakennuksen osittaiseen uudelleenrakentamiseen.

Pappilan alkuperäinen käyttötarkoitus

Pappilan alkuperäistä käyttöä kokonaisuudessaan on nykyisin mahdotonta säilyttää, sillä pap-pilat olivat alun perin toimivia ja vauraita maalaistaloja viljelyksineen. Alkuperäiset pappilamiljööt ovat Suomesta pysyvästi kadonneet. Jäljellä ei ole ainuttakaan pappilaa, jossa päärakennuksen lisäksi olisi säilynyt ennen vuotta 1940 rakennettu kokonaisuus eli väentuvat, tallit, navetat, aitat, liiterit, kellarit ja muut maanviljelyskulttuuriin liittyvät rakennukset.

Kuva 146. Nykyisten pappiloiden luonne vaihtelee käyttötarkoituksen mukaan julkisesta yksityiseen. Nykyisille pappien pienille perheille vuokra voi muodostua taakaksi. Pernajan pappila (1838) on yhä pappilakäytössä.

Pappilan alkuperäiskäyttöön liittyi aina pappilakulttuuri, vaikka sosiaaliset, taloudelliset ja henkiset tekijät vaihtelivat eri seurakunnissa. Kaikki pappilat olivat puolijulkisia rakennuksia. Niissä seurakuntalaiset näkivät, miten herrasväki eli, kalusti huoneensa ja järjesti työnsä. Pappi oli pitäjän hengellinen johtaja, mutta hänen vaikutuksensa ulottui myös maallisille aloille. Papin ilmaantuminen paikkakunnalle merkitsi pysyvyyttä ja lujitti valtionkin valtaa.

Pappila oli aiemmin seurakunnallisen elämän keskus, jonne sanankuulijoilla oli usein asiaa. Sen pihapiirissä saattoi sijaita koulutupa ja pitäjätupa, jona pappilan salikin usein toimi vielä 1800-luvulla. Monet pappiloihin aiemmin voimakkaasti liittyneet yhteiskunnalliset tehtävät ovat suurelta osin siirtyneet seurakuntien, kuntien ja valtion eri toimialoille. Kastetilaisuudet, vihkitoimitukset, seurat ja kokoukset järjestetään seurakuntataloissa ja kappeleissa. Myös kirjastot, koulut, valistusseurat ja monet taloudelliset yhteisyritykset toimivat nykyisin luontevasti pappilan seinien ulkopuolella.

Virka-asunto

Pappiloiden 1200-luvulta periytynyt virkataloinstituutio loppui pappien siirtyessä kokonaispalkkaukseen vuonna 1990 (tarkasteltu luvussa 2.1.7. *Vuoden 1990 palkkauskäytäntä*). Varsinainen virkatalo lakkasi olemasta. Laki jätti seurakunnille mahdollisuuden säilyttää pappilan virkatalona, mutta harva seurakunta käytti hyväkseen tätä mahdollisuutta. Esimerkiksi Petäjäveden ja Tenholan seurakunnat liittivät asumisvelvollisuuden kirkkoherran virkaan. Kaiken kaikkien

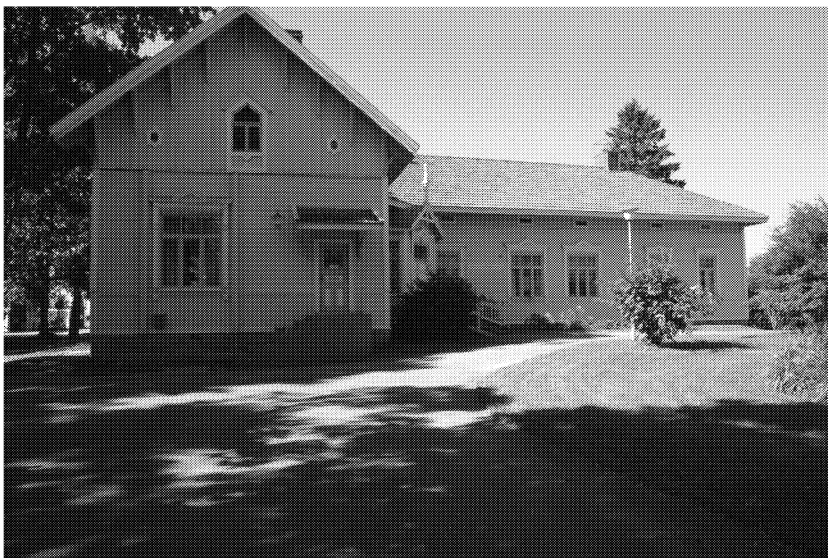

Kuva 147. Pappilan ja viraston yhdistäminen voi olla ongelmallista, koska nykyiset virastot vaativat runsaasti tilaa. Useiden pappiloiden yhteyteen onkin rakennettu toimistosiiپی. Pyhäjoen kirkkoherran pappilan (1850-luku) 1950-luvulla rakennetussa siipiosassa toimii kirkkoherranvirasto, vanha rakennusosa on yhä papin asuntona.

aan 150 pappilassa asuu edelleen pappi, joko vuokralla tai maksaen veroa asumisedusta osana palkkaa.

Pappiloiden luonne vaihtelee yksityisistä kodeista osittain julkisessa käytössä oleviin rakennuksiin. Pienten rakennusten säilyminen asumiskäytössä on ollut helpompaa kuin suurten rakennusten, sillä pinta-alansa puolesta ne sopivat asunnoiksi. Parhaiten pappiloiden puolijulkinen asema seurakunnissa on säilynyt niissä rakennuksissa, joihin liittyy asunnon lisäksi kirkkoherranvirasto tai kokoontumis- ja kerhotiloja. Usein syy rakennuksen jakamiseen eri käyttötarkoituksiin on käytännöllisyys, sillä suuri pappila on asuntona kallis ja epäkäytännöllinen. Vanha pappila on rakennettu toimimaan kokonaisuutena saleineen, useine kamareineen sekä aksiaalinäkymineen -perheasuntona se ei välttämättä vastaa tarkoitustaan. Esimerkiksi suurten huonetilojen sijoittamista peräkkäin ja tästä aiheutuvaa läpikuljettavuutta on usein pidetty ongelmallisena.

Osassa pappiloita järjestetään seurakunnallisia tilaisuuksia ja juhlia. Tällaisissa rakennuksissa halutaan säilyttää perinteinen yhteys pappilan ja seurakunnan, papin ja seurakuntalaisten välillä. Esimerkiksi Siikajoen kirkkoherran pappila on soveltunut hyvin seurakunnallisten kokouksien ja pienten tilaisuuksien järjestämiseen. Papilla itsellään on suuri mahdollisuus vaikuttaa siihen, kuinka luontevana ja elävänä vanha pappila seurakuntalaisten keskellä säilyy. Tässä pohdiskelussa ovat usein vastakkain perheen yksityisyys ja kodin avaaminen julkiseksi kokoontumistilaksi. Aiemmin papin virka oli koko perheen elämää hallitseva, nykyisin puolisolalla on useimmiten oma työnsä ja omat velvollisuutensa.

Kuva 148. Toimisto- tai virastokäyttö voi tarjota luontevan lähtökohdan pappilan kulttuuriarvoja kunnioittavalle käytölle, jos sisätiloja ei muuteta laitosmaisiksi. Yleensä virastokäytössä olevan pappilan asema kyläkuvassa säilyy. Joroisten pappila (1904) on virastokäytössä.

Vanhat pappilat ja pappilakulttuuri ovat jääne ajalta, jolloin pappia itsestään selvästi arvostettiin ja kunnioitettiin. Nykyisin virka-asunnon mahdolliset edut eivät pappien mielestä useinkaan tarpeeksi kompensoi niitä rasitteita, jotka puolijulkiseen asumiseen liittyvät. Niissä seurakunnissa, joissa papinvirkaan on liitetty velvollisuus asua pappilassa eli on erikseen haettu tuomiokapitulilta oikeutta sitoa asumisvelvoite papin virkaan, on haluttu säilyttää perinne ja paikkakunnalla arvostettu vanha miljö.

Toimistorakennus

Perinteisesti kirkkoherran kanslia on sijainnut pappilassa; aluksi kirkkoherran työhuoneena, myöhemmin usean huoneen käsittäneenä kirkkoherranvirastona, jossa on erillinen oma sisäänkäyntinsä. Kirkkoherranvirasto liittyy nykyisin 100 pappilarakennukseen. Luontevimmin on onnistuttu ratkaisussa, joissa pinta-alallisesti pieni virasto on sijoitettu pappilan yhteyteen, koska tällöin asumiskäyttö on korostunut. Joissain tapauksissa viraston paikallistamista häiritsee julkisivun symmetrisyys; julkinen ja yksityinen sisäänkäynti eivät erotu, ei myöskään pihan yksityisyys. Tilanne voi olla omaa rauhaansa arvostavan papin ja papin perheen kannalta kiusallinen.

Kirkkoherranvirastona toimivat pappilat ovat säilyttäneet asemansa kyläkuvaan ja seurakunnassa. Toimistokäyttö voi tarjota hyvän lähtökohdan rakennuksen kulttuuriarvot ja historian huomioon ottavalle käytölle. Toimistotilojen kunnostus on kuitenkin usein tehty liian raskaasti eikä ympäristöä pehmentäviä istutuksia ole käytetty. Pysäköintikentät on yleensä sijoitettu päärakennuksen eteen hallitsemaan pihaa. Hankasalmen kappalaisen pappila Alatalo on esimerkki 1990-luvulla tehdystä uudisrakentamisen tavoitteisiin pyrkivästä kunnostuksesta, joka on katkaissut vanhan rakennuksen historiallisen ulottuvuuden.

Kokoontumis- ja kerhokäyttö

Pappilan merkitys julkisena kokoontumisrakennuksena on vähentynyt 1940-luvun jälkeen, jolloin seurakuntatalojen rakentaminen yleistyi myös kaupunkiseurakuntien ulkopuolella. Kokoontumis- ja kerhotiloiksi muutetut pappilat sijaitsevat yleensä keskeisellä paikalla. Tällaisissa rakennuksissa toimivat erilaiset kerhot, niissä järjestetään seuroja, hengellisiä tapahtumia ja kokouksia sekä kulttuuritilaisuuksia ja perhejuhlia. Kokoontumis- ja kerhokäytössä osittain tai kokonaan olevia seurakuntien, yritysten, yhteisöjen ja kuntien omistamia pappiloita on yhteensä lähes sata.

Kenttätutkimus osoitti, että kokoontumiskäytössä olevien, seurakuntien omistamien pappiloiden sisätilat ovat yleensä kokeneet suuria muutoksia. Saleja ja kamareita on yhdistelty suuremmiksi tiloiksi, keittiöitä on nykyaikaistettu ja saniteettitilojen määrää lisätty. Kokoontumiskäyttö on usein merkinnyt paloturvallisuuden parantamista kipsikartonkilevyverhouksin ja koneellisen ilmanvaihdon asentamista. Lisäksi autopaikoituksen ja liikuntaesteisten huomioon ottaminen ovat asettaneet omat vaatimuksensa pappiloiden julkiselle käytölle. Kokoontumiskäytössä olevien rakennusten ulkoasu on yleensä säilynyt hyvin.

Kuva 149. Kokoontumiskäytössä olevat pappilat ovat usein kokeneet sisätiloissa suuria muutoksia, kun saleja ja kamareita on yhdistelty. Pahimmillaan lähes kaikki väliseinät on poistettu. Kokoontumiskäytön vaatimat paikoitusalueet on usein sijoitettu liian lähelle vanhaa pappilarakennusta. Rautjärven 1800-luvun lopulla rakennettu pappila on korjattu hyvin perusteellisesti kokoontumiskäyttöön, ja sen huoneita on yhdistetty suureksi saliksi.

Kuva 150. Kokoontumiskäyttö voi olla hyvä vaihtoehto, jos rakennuksen korjauksessa kunnioitetaan rakennus- ja kulttuurihistoriallisia arvoja. Myös liikuntarajoitteisten tulee pystyä osallistumaan seurakunnan kokoontumisiin. Hollolan pappilassa (1813) rakennuksen päätyyn onnistuneesti sijoitettu pyörätuoliluiska mahdollistaa kaikkien pääsyn vanhaan pappilaan.

Toimintojen arvokkuus sanelee toteutettujen korjaustoimenpiteiden tason. Kerhokäytössä olevat pappilat on yleensä otettu uuteen käyttöön ilman suurempia muutoksia. Juhlahuoneistojen kunnostuksiin on saatettu käyttää useampia miljoonia markkoja kuten esimerkiksi Maarian pappilan³⁰ rakennuksiin Turussa.

Kokoontumis- ja kerhokäyttö soveltuvat tarkastelun perusteella vanhoihin pappilarakennuksiin silloin, kun toiminta ei vaadi liian suuria muutoksia olemassa oleviin rakenteisiin eikä käyttö ole liian kuluttavaa. Seurakunnallisessa käytössä oleva rakennus säilyttää asemansa seurakunnassa, jos järjestettävää toimintaa pidetään tärkeänä ja seurakuntalaiset kykenevät siihen monipuolisesti osallistumaan. Erityisesti lastenkerho- ja päiväkotikäytössä olevat pappilat on koettu hyväksi tavaksi siirtää kotiseudun historian tuntemusta ja kunnioitusta tuleville sukupolville. Toteutetut ratkaisut osoittavat, että pappila tarjoaa erinomaisen päiväkotimiljöön. Päiväkotikäyttö ei vaadi suuria muutostoimenpiteitä, mutta tarvittaessa vanhat pintamateriaalit olisi järkevä suojata.

Leirikeskus- ja virkistyskäyttö

Seurakuntien leiritoiminta on ollut vilkasta 1970-luvulta lähtien. Vanhat pappilat sijaitsivat useimmiten vesistöjen rannalla tai läheisyydessä ja sopivat sijainniltaan hyvin leiri- ja kurssikeskus-toimintaan. Yhteinen tekijä leiri- ja kesäsiirtolakäyttöön siirtyneille rakennuksille on syrjäinen sijainti. Leirikeskuksina tai kesäsiirtoloina toimii 11 seurakunnan omistuksessa olevaa pappilaa ja 15 seurakuntien omistuksesta pois siirtynyttä pappilaa.

Kuva 151. Leirikeskuskäytössä olevien pappiloiden suurimmat ongelmat ovat ylläpidon laiminlyönti ja tilaohjelman sopimattomuus, jolloin on päädytty rakentamaan siipirakennus tai miljööseen sopimattomia lisärakennuksia. Längelmäen kappalaisen pappila Pääkumpu (rakennus siirtyi pappilakäyttöön vuonna 1902) on kokenut laajoja ja pappilan kannalta tuhoisia muutostöitä sekä sisä- että ulkotiloissaan.

Kuva 152. Ainoastaan kesäisin virkistyskäytössä olevien pappiloiden hoitoa ja ylläpitoa on usein laiminlyöty. Kunnan omistama virkistyskäytössä oleva Kuoreveden pappila (1872) kaipaa kunnostusta.

Leirikäyttö on kuluttavaa, eivätkä käyttäjät aina arvosta vanhaa rakennusta. Nuoriso- ja lapsityöhön liittyvät pappilat ovat yleensä vältäneet energiataloudellisuutta ja mukavuutta lisäävät kunnostukset, koska niitä käytetään kesäaikaan muutamina viikkoina. Tämän vuoksi niiden kunto on usein välttävä, ja useimmat kaipaavat joitain kiireellisiä korjauksia. Toisaalta joissakin leirikeskuspappiloissa on tehty laajoja korjaus- ja muutostöitä. Esimerkiksi Puolangan vuonna 1827 valmistunut kirkkoherran pappila Kiiskilä on toiminut 1970-luvulta lähtien leirikäytössä ja vuonna 1982 vanha päärakennus korjattiin perusteellisesti. Siihen sijoitettiin kokoontumis- ja kerhotilat, päiväkerhuhuone, kappeli, nuorisotoimisto, emännän huone ja alakertaan askartelu- ja saniteettitilat. Lisäksi pihapiiriin rakennettiin 8 huonetta käsittävä majoitustila sekä huoltorakennus, jossa on saunatilat, talonmiehen asunto sekä leirijohtajan huone.³¹ Korjauksen ja lisärakennusten rakentamisen vuoksi nykyinen pihapiiri on kenttämäinen ja huonosti hahmottuva. Istutusten niukkuus ja pihan avaruus korostavat vanhan rakennuksen irrallisuutta kaiken uuden keskellä.

Aikuisten käytössä olevat leiri- tai kurssikeskuspappilat on usein korjattu perusteellisesti, ja niissä on ympärivuotista toimintaa. Nykyaikaistetut leirikeskuspappilat ovat saaneet tyyliin sopimattoman läisiiven tai vanhaan miljööseen huonosti sopivia lisärakennuksia. Myös ullakkotilat on yleensä otettu käyttöön. Syntynyt kokonaisuus on harvoin ehyt tai päärakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa korostava. Esimerkiksi vuonna 1902 rakennettu Längelmäen kappalaisen pappila Päiväkumpu on lomakodiksi siirtymisen jälkeen saanut kylkiäisekseen harkkorakenteisen, pulpettikattoisen siiven. Rakennusten liitoskohdassa on lisäksi ulkonäköä hallitseva suuri savupiippu. Kuistiosa on muutettu betoniterassiksi, ja alkuperäinen järvelle viettävä pihapiiri on muuttunut tunnistamattomaksi epämääräisesti sijoitettujen uudisrakennusten ja alkuperäiseen miljööseen sopimattomien istutusten vuoksi.

Yksityinen asunto

Kesinä 1995 - 1996 inventoiduista pappiloista noin neljäsosa eli 117 on yksityisessä asuinkäytössä ja lisäksi 12 on kesäasuntoina. Alkuperäisen yhteytensä maanviljelyskulttuuriin ovat säilyttäneet useat pappilat, jotka jo 1940-luvulla siirtyivät pika-asutuskäyttöön ja edelleenkin toimivat maatilojen päärakennuksina. Suurin osa näistä on syrjäisiä, pienehköjä kappalaisen pappiloita, jotka ovat säilyttäneet vanhan asunsa hyvin, kuten Paltamon kappalaisen pappila Siivola. Nykymaatalous on tuonut mukanaan suuret uuden tyyppiset talousrakennukset ja koneet, jotka ovat luoneet mittakaavallista ristiriitaa vanhaan miljööseen.

Vaikka pappilat ovat usein virkapapin perheelle liian suuria ja epäkäytännöllisiä, monet yksityisomistuksessa olevat rakennukset ovat löytäneet omistajan, joka perheen koon, harrastusten tai kiinnostusten vuoksi on ollut valmis maksamaan väljyydestä ja ylläpitämään vanhaa rakennusta. Haastatteluissa kävi ilmi, että useimmat omistajista ovat tietoisia pappiloihin liittyvistä kulttuuriarvoista, vaikka he rakennusten korjauksissa eivät olisi patinaa erityisesti vaalineetkaan. Yksityishenkilöillä on harvoin ollut varaa tehdä suuria ja kalliita muutoksia rakennuksiinsa ja toisaalta heillä ei ole ollut varaa olla huolehtimatta talostaan. Yleensä yksityisten omistuksessa olevat pappilat ovat hyväkuntoisia ja kohtalaisen hyvin alkuperäisyytensä säilyttäneitä. Alkuperäisyys on säilynyt erityisen hyvin kesäkäyttöön hankituissa rakennuksissa, joiden kunto on tosin keskimääräistä heikompi.

Kuva 153. Asuinkäyttö sopii hyvin vanhaan pappilaan. Erityisesti sisätilojen muutoksiin vaikuttaa ratkaisevasti korjaajan henkilökohtainen suhde vanhaan rakennukseen. Eurajoen kappalaisen uusrenessanssia edustava pappila Jussila (1898) on nykyisin yksityisomistuksessa asuinkäytössä.

Kuva 154. Kesäkäytössä olevien rakennusten alkuperäisyys ja piharakennukset ovat keskimääräistä paremmin säilyneet. Toisaalta niiden kunto on yleensä keskimääräistä heikompi. Luhangan kesäkäytössä olevan pappilan (1880-luku) miespihaa rajaavat useat vanhat talousrakennukset.

Asuntola

Useisiin kuntien tai yhdistysten omistamiin pappiloihin on sijoitettu sosiaalialan toimintoja. Rakennuksissa toimii vanhusten ja vammaisten ryhmäasuntoja, perhekoteja, asuntoloita, päiväkoteja ja lastenkoteja. Asuntolatyyppinen toiminta ei vaadi suuria sisätilamuutoksia, mikäli muutostyöt suunnitellaan huolellisesti eikä asukkaiden määrää kasvateta liian suureksi. Yleensä kunnostus onkin toteutettu kevyesti. Vanhan rakennuksen käyttö on ongelmallista etenkin niissä pappiloissa, joissa rakennus ei ole sopinut käyttötarkoituksen vaatimaan tilaohjelmaan, kuten esimerkiksi Hämeenkosken lastenkotina toimivassa pappilassa.

Sosiaalialan käytössä olevien pappiloiden inventointi osoitti, että käyttö itsessään voi olla kuluttavaa, koska käyttäjä ei välttämättä arvosta ympäristöään. Muutamassa tapauksessa huonokuntoiseen pappilaan on sijoitettu alkoholisteja ilman valvontaa, jolloin rakennus on tavallaan jo saanut hitaan purkutuomion, koska asukkaat eivät pysty riittävästi kontrolloimaan tekemisiään. Toisaalta Juvan 1. kappalaisen pappilassa Huttulassa elämään uudelleen sopeutumaan pyrkivät alkoholistit ovat ylläpitäneet ja kunnostaneet pappilaa ja osin estäneet sitä rappeutumasta.

Varsinaiseen vanhainkotikäyttöön pappila soveltuu harvoin, sillä tällainen käyttö vaatii paljon asumisen oheistoimintoja ja lisää painetta lisärakentamiseen. Tämän vuoksi pappila voi jäädä toissijaiseksi siipirakennukseksi, kuten Taivassalon kappalaisen pappila, tai kadota korjauksissa uuden rakennusmassan sekaan, kuten 1950-luvulla vanhainkodiksi muutettu Tammelan kirkkoherran pappila (kuvat 190 ja 191).

Kuva 155. Asuntolaksi muutetuissa pappiloissa tilaohjelma on usein ollut liian laaja, ja siksi rakennuksissa on jouduttu tekemään laajoja sisätilamuutoksia. Hämeenkosken lastenkotina toimiva pappila (1890-luku) on säilyttänyt uusrenessanssityylisen ulkoasunsa hyvin, sisätiloiltaan rakennus ei mitenkään poikkea 1980-luvun uudisrakennuksista.

Pienimuotoinen asuntola tai ryhmäkotitoiminta saattaa rakennusta ylläpitävänä soveltua pappilaan. Monesti tilapäinen ja ehkä kyseenalainenkin käyttö on parempi kuin rakennuksen jääminen kokonaan tyhjilleen.

Yritys- ja edustuskäyttö

Tällä hetkellä Suomessa on runsas kymmenen pappilaa yrityskäytössä, useimmat tilausravintoloina ja majoituskäytössä. Viranomaiset ovat yleensä joustaneet uudisrakentamiseen tarkoitetuista säädöksistä ja normeista, jolloin korjauksissa on voitu kunnioittaa rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa. Esimerkiksi Pyhärannan pappilan päärakennus toimii tilausravintolan tyyppisenä juhlahuoneistona, navetassa on tanssitala ja vanhassa väentuvassa asuu omistaja. Korjaukset on toteutettu huolella, ja koko pihapiiri on kunnianosoitus vanhoille rakentajille.

Hämeenkyrön pitopalvelukäytössä olevan kappalaisen pappilan ulkopuolinen korjaus on toteutettu kömpelösti. Rakennus on muutettu viranomaismääräysten mukaisesti paloa pidättäväksi, jolloin on toteutettu kerros- ja käyttötapaosastointi ja järjestetty hätäpoistumismahdollisuus toisesta kerroksesta. Terveystarkastajien vaatimuksesta asiakkaiden käymälätilat on sijoitettu kahden oven taakse ravitsemus- ja keittiötiloista. Työsuojelutarkastajan vaatimuksesta rakennuksessa on siirrytty koneelliseen ilmanvaihtoon ja puku- ja pesutilat on varustettu ikkunalla.³² Koska

Kuva 156. Yrityskäyttö ei välttämättä ota huomioon pappilan kulttuurihistoriallista taustaa. Pappilan arvo onkin tällöin yksinomaan sen tarjoamissa tiloissa. Valtimon pappila (1901) on yrityksen käytössä toimistona, varastona ja verstaana.

Kuva 157. Hämeenkyrön pappila (1898) on muutettu pitopalvelukäyttöön. Muutosten myötä julkisivu on muuttunut kömpelöksi. Rakennusvalvonnalla olisi ollut mahdollisuus kieltää suuret julkisivumuutokset ja toisaalta joustaa viranomaismääräyksistä, koska kyseessä on kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus. Tällöin sisätilojen muutostyöt olisivat jääneet vähäisemmiksi.

Kuva 158. Näyttelytiloina toimivat pappilat ovat yleensä kesäkäytössä. Suuret sisätilat soveltuvat sinällään näyttelyiden järjestämiseen. Joskus valaistusolosuhteet muodostuvat ongelmaksi. Kuhmalahden pappilassa (1891) on näyttelytilojen lisäksi taiteilijoiden työskentelytiloja.

paikkakunnalla ei ole suostuttu joustamaan määräysten tulkinnassa, olisi ollut suotavaa miettiä vielä kerran valitun käytön mielekkyyttä.

Pappiloita on jonkin verran myös muun yritystoiminnan käytössä. Esimerkiksi Punkalaitumen kappalaisen pappilan päärakennukseen on sijoitettu sen kylkeen kiinni rakennetun suuren punatiilisen teollisuusrakennuksen sosiaali-tilat, varasto ja ullakkoasunto. Pappiloita on myös lasiliikkeen verstaana, antiikkikauppoina ja -varastoina sekä tietokonealan yritysten tiloina. Käyttötarkoitusta oleellisempi seikka pappilan kannalta on yrittäjän suhde vanhaan rakennukseen. Jos antiikkiliikkeelle olennaisinta on laaja hallitila, ei liikkeen oikea paikka ole pappilassa. Toisaalta pappila voi tarjota erinomaiset tilat rakennuksen arvon ymmärtävälle yrittäjälle. Kuusankoskella tietokonealan yrittäjä on vuokrannut suuren pappilan yritys- ja asuinkäyttöön. Vanha kirkkoherranvirasto soveltuu yrityksen käyttöön ilman muutoksia, jopa tulenkestävä arkisto on tarpeen, eikä tällainen käyttö rasita liikaa vanhaa rakennusta.

Näyttelytiloina toimivat rakennukset ovat yleensä kesäkäytössä, jolloin suuriin korjauksiin ei ole ollut tarvetta. Pappilan suuret, valoist huoneet soveltuvat erilaisten näyttelyiden järjestämiseen, ja pappiloille tyypillinen läpikuljettavuus tarjoaa mahdollisuuden näyttelytilassa kiertämiseen. Lukuisat ovet ja ikkunat vähentävät ripustuspinta-alaa, eivätkä kaikki taideteokset kestä suoraa auringonvaloa. Yleensä näyttelytoiminnassa olevissa pappiloissa on koko miljöötä arvostettu ja ymmärretty myös piharakennusten arvo kokonaisuuden kannalta. Näyttelytilojen yhteyteen saat-
taa liittyä myös taiteilijoiden työtiloja, kuten Kuhmalahden pappilassa.

Tämän hetken tunnetuimpia pappiloita Suomessa on Mikkelin pappila Kenkäveroniemi, joka toimii matkailukäytössä käsi- ja taideteollisuuskeskuksena. Käyttötarkoituksen muutoksen vaatimat kompromissit ja ongelmat tulevat siellä esiin. Pappilamiljöö vanhoine aitta- ja talousrakennuksineen on säilynyt, ja pihapiirin muodostumista on tuettu lukuisilla uudisrakennuksilla. Vaikka ero uusien ja vanhojen rakennusten välillä ei välttämättä hahmotu asiaan perehtymättömälle vierailijalle, on uudisrakentaminen ollut vanhan päärakennuksen ylittehtokasta käyttöä parempi ratkaisu. Huonossa kunnossa ollut päärakennus kuisteineen on harkiten kunnostettu, ja interiöörin vanha tunnelma kauniisti toteutettu.

Museo

Museoidussa pappilassa aika on pysähtynyt ja yhteys nykyhetkeen katkennut. Alkuperäisellä paikallaan, kokonaan museokäytössä toimii kymmenen pappilaa (Kiukaisten, Korsnäsin, Pöytyän ja Jokioisten kirkkoherran pappilat, Haapajärven kirkkoherran pappila Ronkaala, Isojoen kirkkoherran pappila Hedborg, Vihdin kappalaisen pappila Kuortila, Iisalmen kappalaisen pappila Mansikkaniemi ja Kruunupyyn kirkkoherran pappila Torgare, jossa voidaan järjestää myös erilaisia tilaisuuksia). Useassa seurakunnassa pappilan tulevaisuudeksi käyttötarkoitukseksi mietitään museota. Museopappilat edustavat yleensä tarkoituksellisesti tiettyä aikakautta niihin kohdistuvien pedagogisten tavoitteiden vuoksi. Ne ovat usein käyneet läpi raskaita kunnostuksia, vanhojen pintojen repimistä ja laajennusten tuhoamista. Rakennus on saatettu siirtää tai sen lähetyville on siirretty muita vanhoja rakennuksia. Varsinaiselle museoalueelle, esimerkiksi Oulun Turkansaareen (Ylitornion vanha pappila Hietaniemi), Helsingin Seurasaareen (Iisalmen kirkkoherran pappila) tai kotiseutumuseoiden yhteyteen on siirretty joitakin pappiloita, joita tässä tutkimuksessa ei erityisesti tarkastella. Siirretyt pappilat on otettu pois alkuperäisestä ympäristöstään, vaikka siirretty rakennus saattaa edelleen edustaa hyvin pappilakulttuuria.

Kuva 159. Museotoimintaan liittyy aina myös pedagoginen tavoite, minkä vuoksi ne yleensä esitetään tietyn aikakauden asussa. Suomen ainoa savipappila Jokioisilla valmistui vuonna 1800. Koska savi ei kestänyt sään rasituksia, se suojattiin tiiliverhouksella. Vuodesta 1959 museona toiminut pappila esittelee maalaispappilan elämää 1800-luvun alussa.

Kuva 160. Vihdin kappalaisen pappila (1877) poistui pappilakäytöstä vuonna 1969. Pappilan tulevaisuus oli epäselvä vuoteen 1986 asti, jolloin se päätettiin kunnostaa museoksi ja muuttaa 1900-luvun alun asuun. Pappilan sisätiloissa ajallinen kerroksellisuus on pyritty säilyttämään.

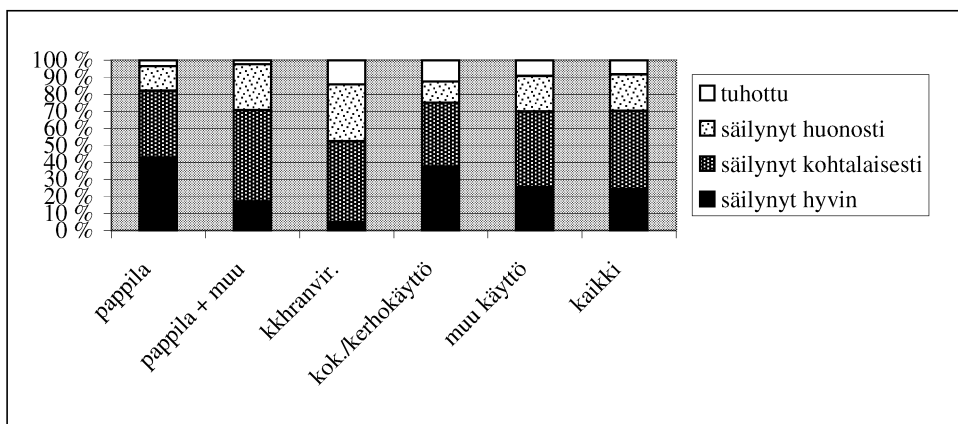
Kuva 161. Iisalmen kirkkoherran pappilassa (1798) on kustavilaisia tyylipiirteitä. Rakennus vuorattiin ensimmäistä kertaa vasta vuonna 1837; tämä vaakaverhous maalattiin punaiseksi. Vuonna 1878 rakennusta jatkettiin molemmista päistä. Pappilakäyttö loppui 1950-luvulla, jonka jälkeen pappila oli tilapäiskäytössä ja sitä uhkasi purkaminen.

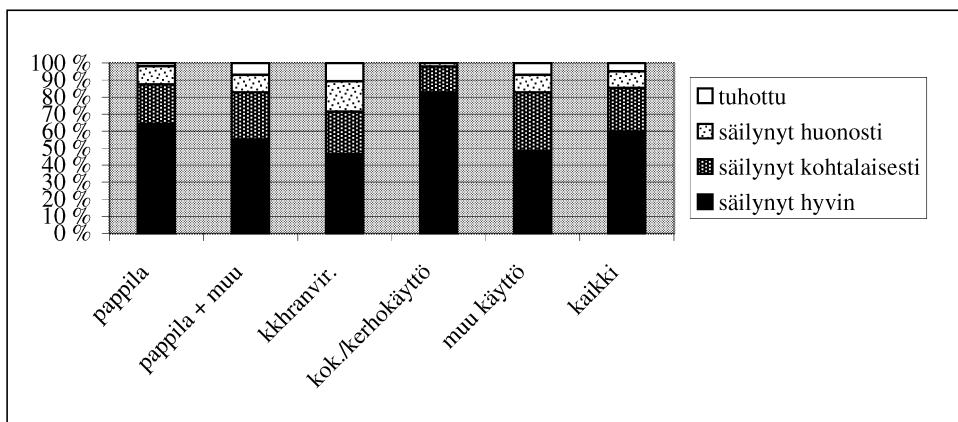
Kuva 162. Alkuperäisestä ympäristöstään muualle siirretyt pappilat on usein palautettu edustamaan tiettyä aikakautta. Iisalmen Isopappila (1798) siirrettiin vuonna 1967 Seurasaaren museoalueelle. Pappilasta poistettiin tällöin 1800-luvun korjauksissa tehdyt muutokset ja se pystytettiin kustavilaiseen asuun. Tällöin se sai 1700-luvun lopun mukaisen pystyverhouksen, jollaista siinä ei ole koskaan ollut.

4.3.4. Käyttötarkoituksen valinnan merkitys pappilan alkuperäisyyden säilymiselle

Tässä tutkimuksessa on arvioitu sisätilojen alkuperäisen luonteen³³ säilymistä tarkastelemalla lattioiden, kattojen ja seinien pintamateriaaleja ja käsittelyjä, listoituksia, ikkunoita, ovia ja tilarakennetta. Pappilakäytössä sisätilojen alkuperäinen luonne on säilynyt hyvin. Kolmasosa pappilakäytössä olevista rakennuksista on säilyttänyt tilallisen rakenteensa hyvin, eli niiden huonejärjestys ja tilat ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisina. Ainoastaan muutama yksittäinen rakennus on sisätiloiltaan täysin tuhattu. Virastokäyttö on johtanut laajoihin muutostöihin, sillä vain puolet kokonaan tai suurelta osin virastokäytössä olevista rakennuksista on säilyttänyt sisätilansa edes kohtuullisesti. Parhaiten sisätilat ovat säilyneet niissä pappiloissa, joissa virasto on alkuperäisen kaltainen, pieni yhden tai kaksi työntekijää työllistävä kanslia. Kokoontumis- ja kerhokäyttö voi-

Taulukko 31. Seurakuntien omistamien pappiloiden sisätilojen alkuperäisyyden säilyminen käytön mukaan tarkasteltuna.

Taulukko 32. Seurakuntien omistamien pappiloiden ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen käytön mukaan tarkasteltuna.

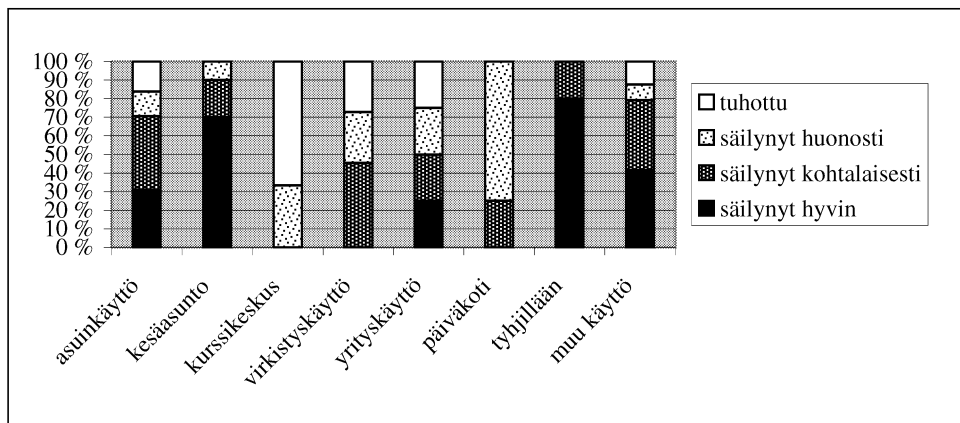

daan sijoittaa pappilan alkuperäistä interiööriä tuhoamatta, sillä interiööri on yleensä säilynyt hyvin tai kohtalaisesti. Taitamaton ratkaisu on yli kymmenesosalla kokoontumis- ja kerhokäytössä olevista rakennuksista johtanut sisätilojen tuhoutumiseen.

Pappiloiden ulkoasun tarkastelussa huomiota on kiinnitetty kattomuotoon, ulkovuoraukseen, ikkunoihin, ulko-oviin, kuisteihin, listoituksiin ja rakennuksen laajennuksiin sekä pyritty vertailemaan tilannetta alkuperäiseen tai vuonna 1935 vallinneeseen tilanteeseen. Pappilakäytössä olevien rakennusten ulkoasu on säilynyt hyvin noin 60 % pappilakäytössä olevista pappiloista. Noin kymmenesosalla ulkoasu on säilynyt huonosti tai tuhattu. Virastokäytössä olevien

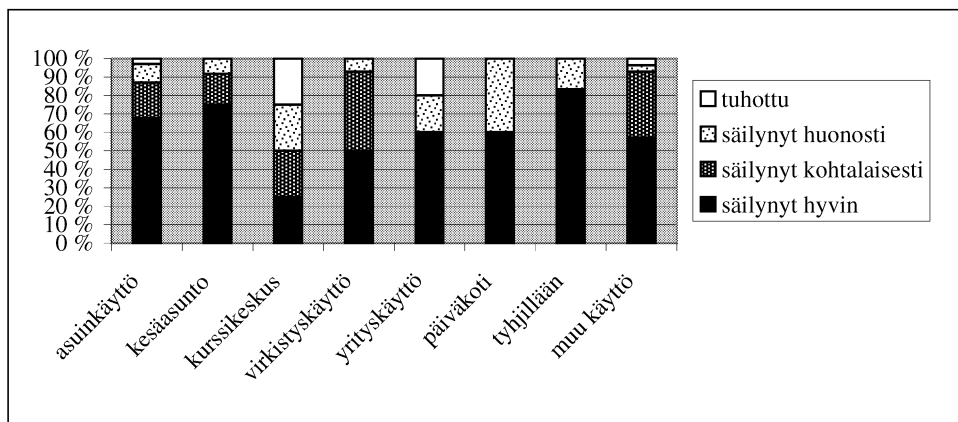

Kuva 163. Asuinkäyttö soveltuu pappiloihin hyvin, sillä näiden pappiloiden sisätilat ovat säilyneet keskimääräistä paremmin. Yläneen (1875) kirkkoherran pappilan sali on kunnostettu alkuperäisen kaltaiseksi 1990-luvulla.

Taulukko 33. Sisätilojen alkuperäisyyden säilyminen muiden kuin seurakuntien omistamissa pappiloissa käytön mukaan tarkasteltuna.

Taulukko 34. Ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen muiden kuin seurakuntien omistamissa pappiloissa käytön mukaan tarkasteluna.

pappiloiden tilanne on hieman heikompi, sillä puolet on säilyttänyt ulkoasunsa hyvin ja kymmenesosalla rakennuksista ulkoasu on täysin tuhouttu. Kokoontumis- ja kerhokäytössä olevat rakennukset ovat käyneet läpi niiden ulkoasua muuttavia korjauksia vain harvoin, sillä yli 80 % on säilyttänyt ulkoasunsa hyvin. Kerhokäyttöön siirtyneet pappilat ovat säilyneet hyvin, koska ne ovat usein jääneet toisarvoiseen asemaan eikä niiden kunnostuksiin ole haluttu sijoittaa varoja. Kokoontumiskäyttöön siirtyneet rakennukset on usein korjattu seurakunnan yhteisiksi juhlatiloiksi niiden kulttuurihistoriallista arvoa vaalien.

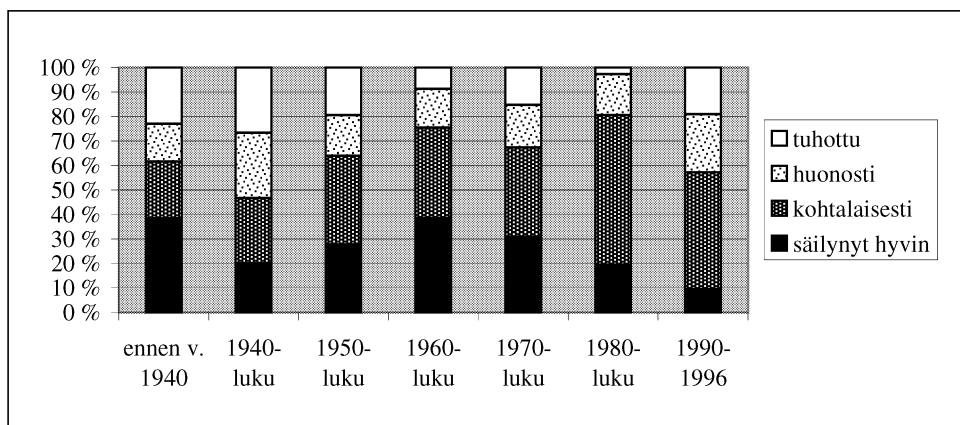
Muiden kuin seurakuntien omistamista, asuinkäytössä olevista pappiloista ainoastaan 15 % on jaettu useammaksi asunnoksi. Pappila soveltuu siis hyvin yhden perheen asunnoksi. Yleensä rakennus valikoituu perheelle sopivaksi jo ostovaiheessa, ratkaisevana tekijänä voi olla mm. perheen koko, harrastukset tai pappilan tarjoama arvostettu status. Kaikki pappilat eivät ole suuria kirkkoherran pappiloita, vaan mukana on myös nykyaikaista omakotiasumisväljyyttä vastaavia kappalaisen pappiloita. Joka kolmanteen yrityskäytössä olevaan rakennukseen liittyy myös asu-mista.

Asuinkäytössä olevien pappiloiden sisätiloista kolmasosa on säilyttänyt alkuperäisyytensä³⁴ hyvin, mutta lähes viidesosalla sisätilat on tuhouttu täysin, jolloin edes alkuperäistä tilarakennetta ei voi enää hahmottaa. Kesäasuntokäytössä olevat rakennukset ovat läpikäyneet pieniä kunnostuksia, ja niiden sisätilat ovat säilyneet hyvin.

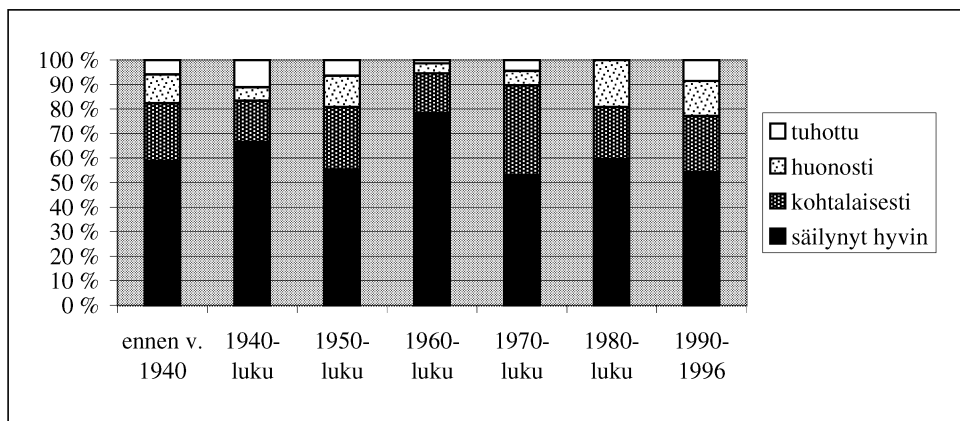
Kurssikeskuskäyttö vaatii laajoja muutostöitä, joten yksikään tässä käytössä olevista pappi-loista ei ole säilyttänyt sisätilojaan hyvin ja lähes 70 % on sisätiloiltaan tuhouttu. Yrityskäytössä pappilan kannalta merkittävintä ovat siihen sijoitetun toiminnan vaatimat muutokset. Yritys-käyttö voi olla vanhalle rakennukselle kuluttavaa ja tuhoisaa, sillä neljäsosa rakennuksista on säilyttänyt sisätilansa hyvin, neljäsosa huonosti ja neljäsosa on sisätiloiltaan tuhouttu täysin. Varasto-käytössä olevat pappilat ovat säilyttäneet alkuperäisen sisäasunsa lähes aina, sillä niitä ei ole ehkä vuosikymmeniin ollut tarpeen kunnostaa. Myös tyhjilleen jääneistä pappiloista kaikki ovat säilyt-täneet osittain samasta syystä sisätilansa hyvin tai kohtalaisesti. Päiväkotikäytössä olevista raken-

nuksista 75 %:ssa sisätilat ovat taitamattomien suunnitteluratkaisujen vuoksi huonosti säilyneet, vaikka käyttö ei välttämättä edellyttäisi suuria, alkuperäistä tilajärjestystä tai tilojen luonnetta rikkovia muutostöitä. Osassa päiväkoteja alkuperäiset pinnat ja detaljit ovat suojassa lastulevy pintojen takana. Virkistyskäytössä olevista pappiloista lähes kolmasosa on säilyttänyt sisätilansa huonosti ja lähes kolmasosalla sisätilat on tuhouttu.

Muiden kuin seurakuntien omistamista pappiloista ovat asuinkäytössä ja erityisesti kesäasuntoina olevat rakennukset säilyneet ulkoasultaan parhaiten (noin 70 %). Myös tyhjiilleen jääneet pappilat ovat yleensä säilyttäneet ulkoasunsa hyvin, eivätkä varastokäytössä olevat pappilatkään ole läpikäyneet julkisivua muuttavia korjauksia. Virkistyskäytössä olevista pappiloista vain puolet on säilyttänyt ulkoasunsa hyvin, sillä esimerkiksi lomakeskuksissa on usein päädytty uusimaan ja uudisrakentamaan rakennuksen ulkoasua. Muutospaineet ovat kohdistuneet raskaimmin kurssikeskuksina toimiviin pappiloihin, koska vain neljäsosa rakennuksista on säilynyt hyvin ja

Taulukko 35. Pappilakäytöstä poistuneiden pappiloiden sisätilojen alkuperäisyyden säilyminen poistumisvuosikymmenittäin tarkasteltuna.

Taulukko 36. Pappilakäytöstä poistuneiden pappiloiden ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen poistumisvuosikymmenittäin tarkasteltuna.

neljäsosa on tuhottu laajennuksilla ja muilla muutostöillä. Yrityskäytössä olevien pappiloiden ulkoasu on viidesosalla säilynyt huonosti ja viidesosalla tuhottu täysin.

Kaikista pappilakäytöstä poistuneista rakennuksista 28 % on säilyttänyt sisätilojensa alkuperäisyyden hyvin, 18 % huonosti ja 14 %:n osalta sisätilojen alkuperäisyys on tuhottu. Huonoiten sisäasunsa ovat säilyttäneet 1940-, 1980- ja 1990-luvuilla käytöstä poistuneet pappilat. 1940-luvulla pappilakäytöstä pois siirtyneistä rakennuksista lisäksi kolmasosalla sisätilat on tuhottu, 1990-luvuilla käytöstä poistuneista viidesosalla. Hyvin säilyneitä sisätiloja on 1940- ja 1980-luvuilla käytöstä poistuneista rakennuksista viidesosalla, 1990-luvulla poistuneista vain kymmenesosalla. Varhaisessa vaiheessa käytöstä poistuneiden pappiloiden tilojen alkuperäisyyteen vaikuttavat myöhempien käyttötarkoitusten muutokset, esimerkiksi 1950-luvulta lähtien pappiloita muutettiin seurakuntataloiksi ja -saleiksi. Viime aikoina käytöstä poistuneisiin pappiloihin ovat taas vaikuttanut muuttuneen asumistavan asettamat uudet vaatimukset ja muutospaineet.

Ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen eri aikoina muuhun kuin pappilakäyttöön siirtyneissä rakennuksissa noudattaa sisätiloissa havaittua seikkaa. Keskimäärin 61 % käytöstä poistuneista pappiloista on säilynyt ulkoasultaan hyvin, 10 % huonosti ja 4 % tuhottu. 1940- ja 1990-luvuilla käytöstä poistuneiden rakennusten ulkoasu on tuhottu keskimääräistä useammin ja 1960-luvulla käytöstä poistuneet rakennukset ovat säilyttäneet ulkoasunsa parhaiten. 1980- ja 1990-luvuilla pappilakäytöstä poisjääneiden rakennusten osalta tilanne on huonoin, sillä lähes viidesosan ulkoasu on säilynyt huonosti. 1990-luvulla poistuneista pappiloista lähes joka kymmenennen ulkoasu on tuhottu. Erityisesti 1980-luvun lopun nousukauden hyvä taloudellinen tilanne houkutteli laajamittaisiin muutoksiin myös pappiloiden julkisivuissa - ratkaisut eivät välttämättä kunnioittaneet rakennusten kulttuurihistoriallista arvoa.

Kuva 164. Pappiloiden ulkoasu on yleensä säilynyt hyvin tai ainakin siten, että rakennuksen ikä on pääteltävissä. Suurimmat muutokset aiheutuvat erilaisista siipirakennuksista sekä ikkunoiden tai ulkoverhousten vaihdoksista. Kesälahden nykyisin yksityistalona oleva pappila (1845) sai 1950-luvulla laajennussiiven. Rakennus on menettänyt julkisivujen muutosten yhteydessä alkuperäisen empirenajan leveän vaakaverhouksen.

Sodanjälkeisen ajan eri vuosikymmenten korjaustapoja on tarkasteltu luvussa 7. *Pappiloiden kunto ja korjaaminen*. Pappiloiden inventoinnin perusteella on pääteltävissä, että suuntaus on ollut 1960- ja 1970-lukujen nopeasta levytyskorjauksesta, joka on säästänyt vanhat pinnat uusien alla, kohti perinpohjaista, vanhoja rakenteita ja materiaaleja tuhoavaa kunnostusta, jossa kaikki vanhat pinnat on pyritty korvaamaan uusin materiaalein. Kehityksen huipentumaksi muodostui taloudellisen nousukauden ajan korjaamisjakso 1980-luvun jälkipuoliskolla. Säästävä ja vanhaa kunnioittava kunnostustapa on ollut 1990-luvulla jälleen vahvistumassa.

4.4. Papit pappilassa

”Ehkä on sanottava, että sellaista pappilakulttuuria, jota menneiltä ajoilta muodostuneena mielikuvana sanalla tarkoitetaan ei enää ole mainittavasti. Ja kuitenkin pappilassa yhä tapahtuu monia sellaisia asioita, joilla uskon olevan merkitystä seurakunnan elämässä. Ajattelen tässä seuroja tai muita yhteisiä tilaisuuksia, virallisia ja epävirallisia vierailuja, kokouksia jne. Asun pappilassa mielelläni. Asunto on tilava, nyttemmin tosin liiankin tilava. Ympäristö on avara ja kaunis. Työ on lähellä, toisaalta liiankin lähellä.”

(Martti Kaukola)³⁵

Keskiajalta lähtien pappi eli luontaispalkkauksen varassa ja oli riippuvainen pappilastaan. Palkkausperusteiden muutokset vähensivät pappilaviljelyn merkitystä 1900-luvulle tultaessa. Vuosisadan alussa peltojen vuokraaminen ulkopuolisille yleistyi, ja sotien jälkeen pappiloiden viljelysmaita ja rakennuksia siirtyi pika-asutukseen. Seurakuntatalojen rakentaminen on omalta osaltaan muuttanut pappiloiden luonnetta ja käyttötarkoitusta. Pappilat, jotka olivat historiansa alkuaajoista saakka olleet kirkollisten toimitusten, kokousten ja seurakunnallisen toiminnan näyttämöinä, eivät enää täyttäneet uusia vaatimuksia, vaan muuttuivat yhä enemmän asuinrakennuksiksi.

Kansliatilojen siirtyminen pois pappiloiden yhteydestä yleistyi 1950-luvulta alkaen. Kaupunkeihin, kauppaloihin sekä suurimpiin maaseutuseurakuntiin rakennettiin 1920-luvun lopulta lähtien seurakuntataloja,³⁶ joihin kirkkoherranvirastot yleensä siirtyivät. Tarpeettomiksi jääneitä pappiloita muutettiin seurakuntataloiksi erityisesti pienissä seurakunnissa, kuten Sumiaisissa vuonna 1967³⁷ tai Kivijärvellä vuonna 1972, ja myös pihapiirien rakennuksia muutettiin seurakuntasaleiksi, kuten Keuruulla jo vuonna 1935 ja Viitasaarella 1947.³⁸ Seurakuntatalojen yleistyessä julkiset toimitukset, häät, ristiäiset yms. harvinaistuivat pappiloissa. Seurakuntatalojen rakentamisen aikaa kuvaa piispa Gulinin lausahdus Multialla vuonna 1949 ”..seurakunta, jossa ei ole seurakuntataloa, on rinnastettavissa mieheen, joka menee metsätöihin ilman kirvestä ja sahaa.”³⁹

Pappilarakennuksessa on luterilaisella ajalla asunut lukuisa määrä ihmisiä; papin monilapsinen perhe ja palvelusväki. Nykyisin rakennukset ovat asuntolina entiseen verrattuina vajaakäytössä, sillä suuret papin perheet ovat nykyään harvinaisia. Nykyaikaisen asumisen kannalta sisätiloja ja pohjaratkaisuja pidetään epäkäytännöllisinä ja suurten asuntojen siivousta ja kunnossapitoa raskaina. Avarien huonetilojen kalustaminen kotoisaksi saattaa muodostua ongelmaksi varsinkin nuorille

pappisperheille, mistä kertoivat useat perheet kesinä 1995 ja 1996. Pappiloiden varuste- ja laatutaso on varsin hyvä ja siten harvoin este nykyaiselle asumiselle.

4.4.1. Verotuksen vaikutus ja pako virkataloista

1700-luvulta lähtien pappila oli kokonaisuudessaan verovapaa. Myöhemmin 1970-luvun alkuun saakka luontoisetuasuunto oli lievästi verotettu, mutta siitä lähtien verotusarvot nousivat tasaisesti. Verotuksen kiristymisen oli välitön ja selvin syy pappiloiden nopeaan tyhjenemiseen 1970-luvulta alkaen. Kirkkohallituksen myöntämät luvat pappiloista ja kanttoriloista poismuuttamiseen kuvaavat pappiloiden tyhjenemisnopeutta. Vuonna 1976 myönnettiin 15 lupaa, vuonna 1979 55 lupaa, vuonna 1981 99 lupaa⁴⁰ ja vuonna 1988 179 lupaa.⁴¹ Nykyisin noin 150 pappilassa asuu pappi.

Pappiloiden luontoisetuvarvot on määritelty siten, että korkeinkin arvo on ollut maan keski- vuokraa alhaisempi. Asuntoetu lasketaan kuitenkin ylimääräiseksi tuloksi, joka lisätään kuukausipalkan päälle. Veroprogression ansiosta verotuksessa maksettava osuus nousee huomattavasti. Asunnot jaotellaan valmistumisvuoden perusteella hintaluokkiin. Vanhat pappilat sijoittuvat halvimpaan verotusarvoluokkaan, mutta mikäli rakennus on peruskorjattu, pidetään korjausvuotta rakennuksen valmistumisvuotena. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että pappilan kunnostaminen nykyaikaiseen asumiskäyttöön paremmin sopivaksi on merkinnyt asumiskustannusten nousua. Verohallituksen päätöksessä vahvistettuja asuntoedun raha-arvoja voidaan verolautakuntien erillispäätöksillä muuttaa yleisesti tai yksittäistapauksissa. Tarkistamispäätökseen vaikuttavat esimerkiksi sijainti sekä asunnon laatu- ja varustetaso.⁴² Monilla paikkakunnilla pappiloissa asumista onkin helpotettu järjeistämällä verotusarvoa. Niissä rakennuksissa, joissa asuntoon liittyy kirkkoherran työhuone tai seurakunnan yhteiskäytössä olevia tiloja, on osa pintalasta jätetty verotuksen ulkopuolelle. Joissain pappiloissa osa asuinhuoneista on jätetty käytön ulkopuolelle, jolloin niitä ei lasketa verotettavaan alaan.

Verolautakuntien itsenäinen päätöksenteko-oikeus on aiheuttanut verokäytännön vaihtelua eri paikkakunnilla.⁴³ Yhtenäistämisyhtymyksistä huolimatta pappiloiden verotuskäytäntö ei ole yhdenmukainen, ja tämä on heijastunut myös pappiloiden käyttöön. Monet papit ovat kokeneet olevansa verottajan mielivallan kohteina, kun he ovat verranneet asemaansa naapuriseurakuntien pappeihin. Seurakuntien yhdeksi tehtäväksi on muodostunut laajan kulttuuriomaisuuden ylläpito, mitä tehtävää valtio ei ole verotuskäytännöllään erityisesti tukenut. Useissa seurakunnissa valtion on katsottu näin omilla toimillaan osaltaan aiheuttavan pappilakulttuurin tuhoutumisen.

Pappien siirtyminen kokonaispalkkaukseen ei välttämättä tuo helpotusta tilanteeseen. Virka-asunnoissa asuvat papit maksavat edelleen vuokraa seurakunnille. Yleensä vuokra määräytyy verotusarvon mukaan, sillä jos se olisi verotusarvoa alhaisempi, tulkittaisiin se palkkaeduksi, jolloin palkkaeduksi luettavalta perimättä jätetyltä vuokran osalta olisi suoritettava ennakonpidätys.

4.4.2. Seurakuntien suhtautuminen vanhoihin pappiloihin

Suurimman ongelman pappilakäytölle muodostavat taloudelliset seikat.⁴⁴ Monet papit ovat luopuneet pappila-asumisesta nimenomaan luontoisetuasumisen korkean verotuksen ja suurten pappiloiden kalliiden vuokratustannusten vuoksi. Toisaalta pappiloiden ylläpitokustannukset lämmitys- ja kunnostuskuluineen ovat saaneet seurakuntien luottamushenkilöt harkitsemaan rakennuksista luopumista.⁴⁵ Esimerkiksi Siuntion seurakunnan pappilan korjauskustannukset arvioitiin 1970-luvulla niin suuriksi, että seurakunnalla ei olisi ollut varaa korjata sitä. Koska Museovirasto ei sallinut rakennuksen purkamista, myi seurakunta sen vuonna 1974 yksityiselle. Vuonna 1983 Siuntion pappila suojeltiin rakennussuojelulailla ja puisto rauhoitettiin.⁴⁶

Monet vuraat seurakunnat ovat tehneet päätöksen säilyttää pappila seurakunnallisen elämän osana. Esimerkiksi Punkalaitumen kirkkoherran pappila on kunnostettu perusteellisesti, mutta vanhaa vaalien. Rakennuksen asema kyläkuvassa osana kirkonseudun maisemaa on merkittävä, ja maisemayhteyttä on tietoisesti vaalittu. Toisaalta saman paikkakunnan kappalaisen pappila on jo 1960-luvulla poistunut seurakunnan omistuksesta ja toimii nykyisin kenkätehtaan sosiaalitiloina ja varastona.

Monissa seurakunnissa on taloudenpidon kiristyessä pohdittu, kuinka tärkeä tehtävä seurakunnalle on rakennuskulttuurin ylläpito.⁴⁷ Perusteelliset ja kalliit pappilakorjaukset ovat toimineet varoittavina esimerkkeinä, kun on harkittu oman vanhan pappilan kunnostamista tai uuden rakentamista. Korjauksissa tavoiteltu uudisrakentamisen taso vaikuttaa suoraan kustannuksiin. Rakennuksen säästävä, kulttuurihistoriallista taustaa kunnioittava korjaus on usein muodostunut kustannuksiltaan edulliseksi.

Piippolan tuolloin 115 vuotta vanhan pappilan perusparannus tuli ajankohtaiseksi 1960-luvulla, jolloin todettiin pappilan kunnostamisen tulevan kalliimmaksi kuin uuden rakentaminen. Kirkkohallitus myönsi seurakunnalle avustuksena puolet uudisrakennuksen kustannuksista, ja uusi pappila valmistui vuonna 1966 lähelle entistä pappilaa.⁴⁸ Jämsässä uuden pappilan rakentamisella oli kannattajia, koska kirkkohallintokunta otaksui vanhan korjauksen maksavan kaksinkertaisesti uudisrakentamiseen verrattuna. Pärnämäen pappilan perinteet ja ikä pelastivat sen purkamiselta, mutta ulkoasua muutettiin oleellisesti lyhentämällä rakennusta 7,5 metriä. Vuonna 1958 toteutettu korjaus tuli odotettua kalliimmaksi, sillä ensimmäisenä korjausvuonna budjetti ylitettiin 70 %. Varottava esimerkki puolsi aikanaan kappalaisen uuden pappilan rakentamista vuonna 1964. Piispa Gulin kuvasi myöhemmin uutta pappilaa, että se saattoi ”sisältäpäin olla aivan yhtä viehättävä kuin mitä se oli ulkoapäin omituinen”.⁴⁹

Humppilassa vuonna 1884 rakennettu pappila kävi seurakunnalle tarpeettomaksi kirkkoheran siirryttyä vuonna 1987 kokonaispalkkaukseen ja omaan asuntoon. Aluksi pappilassa toimi seurakunnan päiväkerho, mutta uuden seurakuntatalon valmistuttua tämä toiminta siirtyi pois. Kunnan kaavasuunnitelmissa rakennuksen paikalle oli kaavoitettu rivitaloalue, ja rakennuksen tontti oli arvokas rakennuspaikka. Purkamista ei seurakunnassa harkittu, sillä sen pelättiin synnyttävän pappilan suojeluliikkeen. Kuitenkin tiedettiin, että se, mitä mahdollinen ostaja pappilalle tekee, ei ole enää seurakunnan vastuulla.⁵⁰ Kesällä 1996 pappila oli edelleen tyhjänä ja myynnissä,

mutta vuonna 1999 pappilan osti yksityinen, joka haluaa kunnostaa rakennuste sen historiaa kunnioittaen.

1980-luvun taloudellisen nousukauden aikana Kerimäen seurakunta oli valmis luopumaan vuonna 1851 rakennetusta kirkkoherran pappilasta, mutta ostajaehdokkaat pitivät pyydettyä kauppahintaa liian korkeana. Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus paloi 1990-luvun alussa. Rakennuksen tontti on arvokas rakennuspaikka. Vuonna 1998 Kerimäen kirkkoherran pappila oli edelleen palon jälkeisessä kunnossa rappeutuen tyhjiillään ja odottaen purkulupaa.

Pappiloiden myymisellä on usein rahoitettu seurakunnan muiden rakennusten rakentamista tai korjauksia. Esimerkiksi Kiikoisten vanha pappila myytiin vuonna 1970 uuden pappilan rakentamisen vuoksi.⁵¹ Kanta-Loimaan kirkon ulkokorjaus päätettiin rahoittaa vanhan pappilan myynnillä. Pappilan myymisestä asuinkäyttöön ja tontin vuokrasta seurakuntayhtymä sai vuonna 1993 1,05 miljoonaa markkaa. Vuonna 1926 valmistuneen pappilarakennuksen kauppa hyväksyttiin kirkkovaltuustossa yksimielisesti, sillä myyntiä pidettiin parempana vaihtoehtona kuin rakennuksen jäämistä tyhjilleen.⁵²

Pappiloista luopumista on seurakunnissa pidetty niin jokapäiväisen arkisena, että esimerkiksi Paimion kirkkoherra Aaro Hurskainen arvioi vuonna 1983 vanhan, jo aiemmin tyhjäksi jääneen pappilan myyntiä sanoin: ”Suomessa myydään jatkuvasti vanhoja pappiloita, sen takia ei Paimion seurakunnan myyntikään ole sen merkillisempi tapahtuma.”⁵³

4.4.3. Pappien suhtautuminen vanhoissa pappiloissa asumiseen

Pappien suhde ja asenne vanhoihin pappiloihin vaihtelevat riippuen papin persoonasta, seurakunnasta ja tietysti pappilastakin. Moni ymmärtää pappilakulttuurin arvon, mutta luontoisetuvarvot nostavat asumiskustannukset kohtuuttoman suuriksi. Pappien ammattijärjestö eli Suomen kirkon pappisliitto on apulaistoiminnanjohtaja Esko Jossaksen mukaan pyrkinyt siihen, että pappilassa asumista ei liitetä virkaan. ”Emme halua sitoutua pappilaromantiikkaan, pappien palkat eivät ole nousseet samaan tahtiin kuin verotusarvot, joihin vuokrat on sidottu.”⁵⁴

Nykyisin yleisin tilanne pappiloissa on, että niissä asuvat papit mieltävät rakennuksen normaali kodikseen, jossa kirkollisia tilaisuuksia ei järjestetä sen enempää kuin muissakaan yksityiskodeissa. Pieni osa papeista pitää pappiloissa asumista yhtenä työmuotona. Pappilan salia käytetään vieläkin, vaikka yhä vähenevässä määrin, kaste- ja vihkitilaisuuksiin ja salissa kokoonnutaan joskus seuroihin ja hartaustilaisuuksiin. Pappilan katsotaan myös tuovan tiettyä pysyvää turvallisuutta paikkakunnalle. Virka saatetaan mieltää elämäntavaksi, ja pappilassa asumisen ajatellaan tuovan sisältöä elämään. Tällainen suhtautuminen oli esimerkiksi Tarvasjoen ja Siikajoen pappiloissa. Osa nuorista papeista haluaa palata vanhaan pappilaan. Esimerkiksi Pohjois-Pirkkalan ja Nokian seurakuntien kirkkoherrat isännöivät vuonna 1839 valmistunutta Maatialan pappilaa 1980-luvulle asti, jolloin pappila jäi tyhjäksi.⁵⁵ 1990-luvun puolivälissä seurakunnan uusi pappi halusi siirtyä asumaan uudelleen vanhaan virkataloon ja piti tätä asumismuotoa hyvänä ratkaisuna itselleen. Samoin Sipoon seurakunnan nuori pappi on palannut perheineen pappila-

käytöstä poistuneeseen pappilaan ja herättänyt pappilassa uudelleen seurakunnallisen elämän hartaustilaisuuksineen.

Pappila on hyvä asumisen mahdollisuus suurperheelle ja voi joskus olla taloudellisesti kannattava ratkaisu. Perhekunnan koko ei kuitenkaan aina määrittele pappilan soveltuvuutta kirkkoherran asunnoksi. Kangaslammin vanha pappila puutarhoineen luo puitteet kirkkoherran kasviharrastukselle. Vaikka rakennuksen vuokra lohkaiseekin huomattavan osan yksin asuvan papin nettopalkasta, antavat kymmenien eri orkidealajien kukkaloisto, suuri hyötypuutarha ja kasvihuoneen sato palkan sijaan mielihyvää.

Oulunsalon kirkkoherra kertoi lehtihaastattelussa vuonna 1994 kokeneensa 20 vuoden aikana pappilan kodiksi, jossa yhdellätoista lapsella oli tilaa temmeltää ja viettää aikaa harrastusten parissa. Maalaispappila oli mahdollistanut kotieläinten, mm. ankojen, hanhien, kilien ja kanojen, pidon. Pappila on ollut perheelle enemmän eduksi kuin rasitteeksi.⁵⁶ Lasten itsenäistymisen jälkeen pappila-asumisesta luopuminen tulee usein ajankohtaiseksi. Syksyllä 1995 Oulunsalon kirkkoherrakin muutti vaimonsa kanssa omaan asuntoon. Syynä muuttoon ei ollut ainoastaan eläkevuosien lähestyminen, vaan asumisesta koituvat verot muodostuivat liian raskaiksi.⁵⁷ Vuonna 1996 pappila oli kokonaan virasto- ja kokoontumiskäytössä.

Pappien eläkejärjestelmä tuli voimaan vasta vuonna 1954. Aiemmin pappi säilytti virkansa kuolemaansa asti. Kun kunto heikkeni, palkattiin nuori apupappi hoitamaan kirkollisia velvollisuuksia. Vuoteen 1960 asti pappiloissa oli käytössä ns. ”armovuosi” eli papin kuoltua perhe sai asua pappilassa vielä vuoden. Uusi eläkejärjestelmä tarkoitti käytännössä sitä, että eläkeasunnon hankkiminen tuli ajankohtaiseksi.⁵⁸ Kokonaispalkkaukseen siirtyminen on helppottanut papin mahdollisuutta hankkia eläkepäiviksi asunto jo virkavuosina. Asumisvelvoite kohtelee pappeja eriarvoisesti, sillä esimerkiksi omistusasunnon hankinnasta aiheutuneita korkeanoja ei ole hyväksytty vähennyskelpoisiksi kuten normaalisti oman asunnon kohdalla.

Monella paikkakunnalla pappilalla ja koko sen miljööllä on yhä tärkeä merkitys. Perinteen vaaliminen ja taloudellisten voimavarojen yhteensovittaminen muodostuvat usein vaikeaksi, eikä pappilasta luopuminen ole helppoa. Taloudellisten ja kulttuuristen arvojen ristitulella taisteli esimerkiksi Ylämaan seurakunta, jossa seurakuntalaiset toivoivat papin asuvan pappilassa. Kirkkoherra oli tietoinen myös siitä taloudellisesta rasitteesta, jonka hänen pappilassa asumisensa pienelle seurakunnalle aiheutti.⁵⁹ Useissa seurakunnissa, joissa pappilat ovat vielä alkuperäiskäytössään, tulevaisuus nähdään epävarmana. Monet virka-asunnoissa asuvat papit epäilevät olevansa viimeisiä pappila-asukkaita.

4.4.4. Kirkkohallituksen suhtautuminen pappiloihin

Kirkkohallituksen näkökulmasta kirkkorakennusten kunnostukset ovat ensisijaisia avustuskohhteita rahoituksista päätettäessä. Seuraavaksi parhaiten avustuskriteerit täyttävät seurakuntatolat. Vanhimmatkaan pappilat eivät ole erityisasemassa, ellei niitä ole luokiteltu erityisen arvokkaiksi.⁶⁰

Kirkkohallituksen päätöksissä taloudelliset seikat ovat olleet korostuneet. Asenne on suosinut uudisrakentamista erityisesti 1950-luvun loppupuolelta 1970-luvun lopulle asti. Seurakunnat eivät yleensä saaneet erityistä kannustusta vanhojen pappiloiden säilyttämiseen. Toisaalta uudisrakentamiselle myönteiset rahoituspäätökset on tulkittu kehoituksiksi luopua epätaloudellisiksi miellettyistä pappiloista. Varpaisjärvellä vanhan pappilan suunnitellusta perusparannuksesta luovuttiin 1960-luvulla, kun Kirkkohallitus myöntäessään rakennuskuluihin tarvittavat varat ehdotti uuden pappilan ja kirkkoherranviraston rakentamista. Uusi pappila valmistui 1965. Rakennustöiden alta purettiin pappilan vanha talousrakennus ja samana vuonna myytiin vanha tuparakennus. Vanha päärakennus luhteineen myytiin vuonna 1976.⁶¹ Hauhon seurakunnan suunnitellessa vuonna 1842 rakennetun kirkkoherranpappilan peruskorjausta teki Kirkkohallituksen edustaja taloudellisesti edullisemman ehdotuksen. Hänen suunnitelmansa mukaan pappilasta olisi tehty seurakuntatalo ja kirkkoherralle olisi rakennettu uusi, nykymittojen mukainen virka-asunto. Tätä ehdotusta kannattivat arkkitehti ja viranhaltija. Kirkkovaltuusto päätti, että pappila säilyy edelleen pappilana ja seurakuntatalon rakentamista ”harkitaan aikanaan”. Seurakuntatalo koituikin sitten vuonna 1972 kappalaisen pappilan kohtaloksi; se purettiin ja virallisille apulaisille hankittiin kerrostalohuoneisto.⁶²

Kirkkohallitus on ottanut päätöksissään jossain määrin huomioon pappiloiden kulttuurihistoriallisen arvon. Kirkkohallituksen rahallinen tuki on ollut tärkeä monien vanhojen pappiloiden kunnostuksissa varsinkin pienille seurakunnille, mutta lähes yhtä tärkeä on ollut asenteellinen tuki. Kiimingin pappilan peruskorjausta suunniteltaessa vuonna 1969 harkittiin uuden pappilan rakentamista. Koska Museovirasto ja Kirkkohallitus puolsivat vanhan pappilan säilyttämistä, päädyttiin kirkkovaltuustossa korjauksen kannalle. Suurimman osan kustannuksista peitti Kirkkohallituksen avustus.⁶³ Vuonna 1972 Kirkkohallitus hyväksyi Köyliön pappilan peltojen ja kanttorilarakennuksen myynnin. Vuotta myöhemmin kanttorila rakennettiin uuteen seurakuntataloon. Pappilaa oli suunniteltu rakennettavaksi samaan yhteyteen, mutta Kirkkohallitus ei tätä hyväksynyt.⁶⁴ Vuonna 1845 rakennettu 1950-luvun sisä- ja ulkoasussa oleva pappila jäi vuosisataiselle paikalleen Köyliöjärven rannalle ja on edelleen pappilakäytössä.

Kirkkohallitus ei tilastoi seurakuntien omistuksessa olevien pappiloiden käyttöä tai edes pappiloiden kohtaloita. ATK-listauksena saatavana olevan pappilaluettelon epätasällisuus on tiedostettu, joskaan ei ajankohtaisena pidetty ongelma. Ainoastaan seurakuntien omistamien pappiloiden kaupat vaativat Kirkkohallituksen käsittelyn, mikä liittyy osaltaan omaisuuden hukkaamisen estämiseen. Käytännössä pappilakaupat saavat automaattisesti hyväksynnän. Kirkkohallituksen rakennustarkastajan Eero Raatikaisen mukaan suuntaus on koko maassa sama – papit jättävät hiljalleen pappilansa.⁶⁵

4.4.5. Seurakuntalaisten suhtautuminen pappiloihin

Pappila oli yleensä keskeinen tekijä paikkakunnalla 1900-luvun alkupuolelle asti. Yhteiskunnan, pappilakulttuurin ja papin roolin muututtua pappilaan suhtaudutaan nykyisin kuten mihin tahansa vanhaan rakennukseen. Kiinteä, osittain tunnesiteisiin perustuva suhde asuinpaikkakuntaan syntyy harvemmin kuin ennen, sillä on tavallista vaihtaa paikkakuntaa ja siirtyä opiskelun,

työn tai perheen vuoksi muualle. Erityisesti pienissä seurakunnissa pappilaa pidetään kuitenkin yhä tärkeänä ja se halutaan rakennuksena säilyttää myös tuleville polville.

Revonlahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaan pappilan vanhin osa rakennettiin 1822 ja sen pihapiirissä käytiin Suomen sodan eräs merkittävä taistelu 1808.⁶⁶ Pappilakäyttö loppui 1980-luvulla, jolloin seurakunta myi rakennuksen kunnalle. Kunta puolestaan luopui pappilasta ja myi sen eläintarhayrittäjälle, jonka konkurssin jälkeen rakennus päätyi jälleen kunnan omistukseen. Kyläläiset halusivat rakennuksen kotiseutuyhdistykselle, joka teki pappilasta ostotarjouksen. Huh-tikuussa 1996 kunnanjohtaja esitti, että pappila luovutettaisiin yhdistykselle tonttivaihtokauppana. Kunnanhallitus esitti rakennuksen myymistä eniten tarjoavalle.⁶⁷ Kunnanvaltuusto päätyi antamaan pappilan Revonlahden kotiseutuyhdistyksen käyttöön.⁶⁸ Rakennuksen kunnostus oli kylä-läisten talkoovoimin hyvässä vauhdissa syksyllä 1996. Hankkeen toteuttamiseen on varattu kol-misen vuotta, ja ohjenuorana on vanhan vaaliminen kulumineen ja epäsäännöllisyyksineen. Pap-pilassa on tarkoitus säilyttää mennyt aika ja nykyhistoria.⁶⁹

Vastaavia kotiseutuhenkisiä liikkeitä on syntynyt pappiloiden ympärille myös muualla. Esi-merkiksi Keuruun nykyisin rakennussuojelulailla suojeltu pappila säästyí Pro-pappila-liikkeen ansiosta. Otollisin maaperä tällaisille liikkeille on pienillä paikkakunnilla, joissa asukkaat tun-tevat vahvasti kuuluvansa paikkakunnalle ja ymmärtävät myös siten juurensa rakennetussa ympäristössä. Esimerkiksi Hämeenkyrössä vanha pappila on tällä hetkellä eläkkeelle siirty-neen papin asuntona ja nykyinen kirkkoherra asuu muualla. Pappilan LVI-S-järjestelmät kai-paavat tulevaisuudessa korjausta, minkä on arveltu tulevan kalliiksi seurakunnalle. Silti seura-kuntalaisten keskuudessa on voimakas halu säilyttää pappila osana seurakunnan elämää ja tapahtumia, vaikka Hämeenkyrössä on myös oma erillinen seurakuntatalonsa.⁷⁰

Sivujen 147 - 228 viitteet ja nootit

- 1 *"Maisema on jonkun paikan luontotekijöistä, niiden geomorfologiasta, ekologisista ja kulttuurihistoriallisista ominaisuuksista sekä niiden välisestä vuorovaikutuksesta muodostuva, jatkuvan muutosprosessin alainen kokonaisuus."* (Panu 1994, 11).
- 2 Lampén et al. 1929, 14.
- 3 Kulttuurimaismemolla tarkoitetaan tässä ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksesta syntynyttä kokonaisuutta.
- 4 Maisemanhoito 1993, 11 - 14.
- 5 Ibid., 15 - 16. Maisematyöryhmän mietinnön tavoitteena oli paikallisten ja maakunnallisten erityispiirteiden löytäminen. Maisemamaakuntajaossa kuvatut perinteiset kulttuuripiirteet ovat usein enää vain nähtävissä, koska viime vuosikymmenten aikana ne ovat nopeasti heikentyneet koko maassa. Paikkakunnalle perinteisistä rakentamistavoista on luovuttu, ja kylät ovat yhä enemmän alkaneet muistuttaa toisiaan. Maisemakuntajakoa ei siis voi tulkita nykytilanteen esittelyksi, vaan korostetusti perinteisten ja paikallisesti ainutlaatuisten häviämässä olevien piirteiden etsinnäksi.
- 6 Varsinais-Suomen museokokous 25.4.1987 Camilla Rosengrenin alustus "Museoiden pihat ja puutarhat."
- 7 Merivuori 1984, 27.
- 8 Luostarinen & Yli-Viikari (toim.) 1997, 106.
- 9 Maisemanhoito 1993, 115.
- 10 Ibid, 8.
- 11 Peltoalueiden suunnitelmallinen metsittäminen alkoi 1960-luvulla viljelyalan supistamiseksi. Vuonna 1987 metsityspalkkio korotettiin kolminkertaiseksi, minkä seurauksena metsittäminenkin kolminkertaistui 10 000 hehtaariin. Tavoitteena on metsittää vuosittain 20 000 hehtaaria. (Maisemanhoito 1993, 111).
- 12 Luostarinen & Yli-Viikari (toim.). 1997, 46 - 50; Matti Luostarisen luento Maatila 2000 - kilpailuseminaarissa 12.3.1998 Helsingissä.
- 13 Maisemanhoito 1993, 80.
- 14 Vastaava suuntaus eli pyrkimys julkisesta yksityisyyteen on tapahtunut myös kaupungeissamme. (Helander & Sundman 1982, 47 - 51).
- 15 Pappiloiden sijaintia on luonnehdittu taajama-, haja-asutusalue- ja maaseutu-käsitteillä. Tässä yhteydessä nämä eivät ole lainsäädännöllisiä tai virallisia termejä, vaan tapa määrittää sijaintipaikan luonnetta. Taajama on kylä tai muu suurehko asutustihentymä, johon liittyy yleensä palveluja. Haja-asutusalueella on asutusta siten, että sinne muodostuu rakennettu ympäristö, mutta asutus on harvaa ja hajanaista. Maaseututyyppinen sijainti kuvaa rakennuksen tai rakennusryhmän erillistä sijaintia maisemassa, joka on yleensä harvaan asuttu.
- 16 Ympäristöyhteydellä tarkoitetaan tässä pappilan ja ympäröivän maiseman näkyvää vuorovaikutussuhdetta ja sen säilymistä, jota on pyritty arvioimaan ottaen huomioon pappilan rakentamis- ja kukoistusaika sekä ympäröivä maisema. Pappilan alkuperäistä suhdetta maisemaan on käsitelty jo aiemmin.
- 17 Lausunto Paimion pappilan kivikellarista, FK Kari Uotila Turku 29.8.1986.
- 18 Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. 1993, 37 - 38.
- 19 Seutukaavaliitto ei tukisi rakentamista, Pappilanmäki jäi pöydälle. 1991. Kunnallislehti Paimio, Sauvo, Piikkiö. 12.10.1991.
- 20 Museovirasto ei halua Pappilanmälle kaavaa. 1992. Kunnallislehti Paimio, Sauvo, Piikkiö 26.10.1992.
- 21 Teppo-Pärnä Viri, Paimio, puhelinhaastattelu 18.11.1999 (Paimion kappalaisen pappila). Nykyisin valtion tukea ei tällaisiin kohteisiin enää myönnetä.
- 22 Marin & Riekkö (toim.) 1995, 31 - 33.
- 23 Kantola 1979, 44 - 45.
- 24 1970-luvulla tyylien sekoittumista pidettiin jopa suotavana: *"Olisi väärin, jos muutamien harjakattoisten talojen takia olisi alueelle rakennettava ikuisesti harjakattoja. Päinvastoin rakennusmuodon vaihtelut elävöittävät ja rikestuttavat ympäristöä, ja juuri eri aikakausien tyyli samassa paikassa antavat esimerkeksi asuinseudulle sen historiallisen syvyyden, jota usein ihailtaan Etelä- ja Keski-Euroopan vanhoissa kaupungeissa."* (Baldermann

Sivujen 147 - 228 viitteet ja nootit

- 1972, 43).
- 25 Cleve, Nils. 1965. Miten maaseudun rakennus- ja kyläperinne olisi otettava huomioon uusiutumista ohjelmoitaessa. Maalaiskunta nro 20, 1180.
- 26 Tuomo Itkonen muistelee elämää Kemin vanhassa pappilassa 1940-luvulla. Itkonen 1970, 411.
- 27 Pappiloilla tarkoitetaan tässä luvussa myös sellaisia pappiloiden päärakennuksia, jotka ovat siirtyneet muihin käyttötarkoituksiin eivätkä siis enää ole varsinaisia papin asuntoja.
- 28 Esimerkiksi Ruovedellä vanhojen pappiloiden myynnillä rahoitettiin uuden seurakuntakeskuksen rakentamista. (Seurakuntatalo Ruovedelle – vanhat pappilat myydään. Helsingin Sanomat 25.11.1966).
- 29 Taajama on kylä tai muu suurehko asutustihentymä, johon liittyy yleensä palveluja. Haja-asutusalueella on asutusta siten, että muodostuu rakennettu ympäristö, mutta asutus on harvaa ja hajanaista. Maaseututyypin sijainti kuvaa rakennuksen tai rakennusryhmän erillistä sijaintia maisemassa, joka on yleensä harvaan asuttu.
- 30 Maarian pappilan korjaus. Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 2 / 1997, 13 - 15.
- 31 Wilmi 1985, 517 - 518.
- 32 Mäenpää 1992, 119. Museoviraston lausunnon mukaan rakennusta ei olisi saanut korjata tai muuttaa siten, että julkisivujen taiteellinen tai historiallinen arvo turmeltuisi. Kunnan rakennuslautakunnan mielestä Museoviraston esittämät seikat oli jo suunnitteluvaiheessa pyritty ottamaan huomioon, ja se ei nähnyt estettä muutostöiden aloittamiselle. (Hämeenkyrön kunnan rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 13.8.1986 224§).
- 33 Antikvaarisen arvon laaja tarkastelu olisi usein vaatinut rakenteiden avaamista, koska vanhat pinnat saattavat olla piilossa uusien pintakerrosten alla.
- 34 Alkuperäisyyttä ja sen säilymistä on käsitelty ja määritelty tarkemmin luvussa 7.1. *Käytetyt arviointikriteerit*.
- 35 Iääninrovasti Martti Kaukolan mietteitä pappilassa asumisesta Kuopion II luterilaisen kirkkoperinteen päivillä 7.10.1989. Viitala (toim.) 1990, 57.
- 36 *"Seurakuntaelämässä esiintyy nykyisin joukko muotoja, jotka eivät aikaisemmin sille soveltuneet tai saaneet kiinteitä piirteitä. Millaisiin ulkonaisiin puitteisiin tämä toiminta on saatettava ja miten se on soinnutettavissa keskeisimpään rakennustaiteelliseen luomukseen, kirkkoon, on muuan niitä lukuisia pulmia, joita arkkitehdin on harkittava yhteisymmärryksessä hengenmiesten kanssa."* (Blomstedt, Rafael. 1944. Seurakunta ja rakennuskulttuuri. Arkkitehti nro 3 - 4).
- 37 Jokipii 1978, 496.
- 38 Jokipii 1993, 611.
- 39 Mönkkönen 1983, 515.
- 40 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 38.
- 41 Björk 1994, 20.
- 42 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 39 - 40, 42.
- 43 Verotuksessa edelleen aluekohtaisia eroja. 1998. Kaleva 18.8.1998.
- 44 *"Yleisen merkityksen näkökulmasta katsellaan yhä enemmän myös pappilarakennuksia. Kauniit vanhat rakennukset suurten puutarhojen keskellä ovat helmiä kirkonkylän katukuvassa, ja vain harva tulee ajatelleeksi, että asuminen niissä on kallista, epämurkavaa ja monien rajoitusten säätelemää(...)...että kulttuuri on koko kansan yhteinen asia, myös taloudellinen vastuu kulttuuriarvojen vaalinnassa voitaisiin jakaa."* (Kirkolta odotetaan kulttuuritekoja. Kotimaa 10.10.1989).
- 45 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 33. *"Koko yhteiskuntaa koetellut taloudellinen lama vaikutti seurakuntien verotulon laskuun monella eri tavalla. (...) Monet seurakunnat tasapainottivat taloutensa vuonna 1991 pääomatulojen avulla. Niiksi lasketaan mm. kiinteistöjen myynti, lainanotto, rakennusavustukset kirkon keskusrahastolta ja siirrot rahastoista."* (Heino et al. 1993, 183).
- 46 Favorin 1986, 85; Siuntion pappilan parempi elämä. Gloria kesäkuu / 1999.
- 47 Jo 1960 ja 1970-luvuilla kirkon ja seurakuntien kulttuuritahtoa peräänkuulutettiin muutamissa yksittäisissä kannanotoissa. *"Ellei nopeasti edes muutamia seurakuntia saada tajuaamaan tilannetta, olemme pian sen tosiasian edessä, että maaseudullamme ei ole mitään jähjellä siitä rakennuskulttuurista, joka vielä muutamia vuosikymmeniä sitten oli sille leimaa-antava."* (Härö, Elias. 1963. Pappilarakennusten yhdennellätoista

Sivujen 147 - 228 viitteet ja nootit

- hetkellä. Arkkitehti nro 11 - 12, 53). ”Seurakuntien keskuudessa tarvitaan kuitenkin vielä valistustoimintaa, jotta uudet pappilat - usein mitäänsanomattomia omakoti- ja virastotaloyhdistelmiä - eivät kaikkialla työntäisi syrjään vanhaa pappilakulttuuria.” (Sinisalo, Antero. 1966. Rakennussuojelun ajankohtaisia kysymyksiä. Kotiseutu nro 7-8). ”Suuret maalaispappilamme häviävät. Papit siirtyvät omakotitaloihin. (...) Luulisi Suomen kirkon nyt yrittäessään restauroida henkistä tilaansa ottavan kantaa myös pappiloiden säilyttämiseen, pappilakulttuurin restauroimiseen.” (Kairamo, Maija. 1971. Restauroimisen periaatteista. Arkkitehti nro 3, 25).
- 48 Vilmusenaho 1984, 402.
- 49 Kuusisto 1989b, 395 - 396.
- 50 Humppilan pappila viimeiselle tuomiolle. Turun Sanomat 29.10.1987.
- 51 Kiikoisten seurakunnan kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 13.4.1970: ”Vanhan pappilan myynti-ilmoitukseen oli määräaikaan mennessä tullut kolme ostotarjousta. Korkeimman tarjouksen 20 000 mk oli tehnyt...(...) Asiasta keskusteltaessa ilmeni osan valtuutetuista pitävän kauppahintaa liian alhaisena ja esitti, että pappila ilmoitettaisiin uudelleen myyntiin. (...) Kirkkohallintokunnan (myynti)esitys sai niin taakseen määränemmistön, jota puheenjohtaja oli ennen äänestystä ilmoittanut asiassa lain mukaan vaadittavan.”
- 52 Pappilakaupasta rahat Loimaan kirkkoremonttiin. Turun Sanomat 30.6.1993.
- 53 Paimion, Sauvon ja Piikkiön pappilat luokiteltiin erittäin arvokkaiksi. Kunnallislehti Paimio, Sauvo ja Piikkiö 20. 1.1983.
- 54 Pappilakulttuuri elää vuokrallakin. Turun Sanomat 20.1.1994.
- 55 Koivuniemi et al. 1994, 520.
- 56 Taskurahaa taimista. Emäntälehti nro 6 / 1994.
- 57 Oulunsalon kirkkoherra jättää pappilansa 23 vuoden jälkeen. Kaleva 21.7.1995.
- 58 Verottaja tyhjentää pappilat; papin palkka ei riitä. Turun Sanomat 1.9.1986.
- 59 Rakennuksen inventointi ja kirkkoherran haastattelu kesällä 1995.
- 60 Seurakunta remontoi arvokkaan pappilan - pappilakulttuuri säilyy Alahärmässä. Kotimaa 12.10.1990.
- 61 Haara & Haara 1986, 198.
- 62 Kantola 1979, 43.
- 63 Pelkonen 1981, 107.
- 64 Pelkonen 1987, 95.
- 65 Pappilakulttuuri elää vuokrallakin. Turun Sanomat 20.1.1994.
- 66 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 151.
- 67 Revonlahden pappila menossa myyntiin eniten tarjoavalle. Kaleva 18.4.1996.
- 68 Revonlahden pappila toimenpidekieltoon. Kaleva 25.4.1996.
- 69 Kenttätutkimus kesä 1996; Pappilan entisöinti vauhdissa, talkoovoimia riittänyt kotipaikkakunnan ulkopuoleltakin. Kaleva 30.10.1996.
- 70 Keskustelutilaisuus Hämeenkyrön pappilassa 15.8.1999.

5. Pappiloiden arvostuksesta ja suojelusta

5.1. Pappiloiden suojelu

”Olen jostakin lukenut, että Etelämerellä eli heimo, joka kerran vuodessa ajoi vanhuksensa puuhun, jota sitten ravisteltiin. Ne, jotka tipahitivat maahan, surmattiin, ne, jotka jaksivat pitää kiinni oksista, saivat jäädä henkiin seuraavaan ravisteluun saakka. Suunnilleen samalla tavalla suhtautuvat poliittis-taloudelliset piirit vanhempaan rakennuskulttuuriimme.”
(Nils Erik Wickberg)¹

Museovirastolla ja sen edeltäjällä, Muinaistieteellisellä toimikunnalla on perinteisesti ollut läheinen, arvostava suhde pappiloihin ja pappilakulttuuriin. Tähän on saattanut osittain vaikuttaa se, että huomattavalla osalla kulttuurihistorian tutkijoista on juurensa pappilaympäristöissä. Heihin ovat kuuluneet mm. pappilatutkimuksen uranuurtaja Gunnar Suolahti sekä Museovirastossa pitkään vaikuttaneet Elias Härö ja Panu Kaila. Lisäksi pappissäädyn vaikutusalue oli laaja aikana, jolloin muinaismuistohallinto ja siihen liittyvä tutkimus muotoutui ja määritteli yhteiskunnallisen paikkansa.²

Suojelun näkökulmasta pappilat rakennuksina ja ympäristöinä jäivät sivuun, vaikka niiden puolesta kirjoiteltiin alan lehdistössä 1960-luvulta lähtien³ ja vaikka Museovirastossa koottiin jopa alustava luettelo kymmenestä tärkeimmästä suojeltavasta pappilasta.⁴ Kirkkohallituksessa, seurakunnissa ja kunnissa pappiloiden suojeluun ja säilyttämiseen ei kiinnitetty riittävästi huomiota, ehkäpä osittain siksi, että pappilat osana vanhinta yhteiskunnallista rakennetta miellettiin pysyviksi.⁵ Parina viime vuosikymmenenä orastanut asennemuutos, joka on ilmennyt vanhan rakennuskannan kasvavana arvostamisena, ei ole käytännössä tarpeeksi ulottunut pappiloihin. Vielä viime aikoina pappiloita on tuhottu purkamalla, lahottamalla paikoilleen tai ylikorjaamalla ne sellaiseen käyttöön, joka on voimakkaasti ristiriidassa rakennusten historian kanssa.

Ennen toista maailmansotaa vanhojen pappiloiden arvostus liittyi käytettävyyteen, toisin sanoen se, että rakennusta tarvittiin, turvasi myös sen säilymisen. Varsinaisesta rakennussuojelusta ei siis ollut kyse. Sodan jälkeen perinteinen elämänmuoto arvostuksineen muuttui ja samalla

suhtautuminen vanhoihin rakennuksiin muuttui. Rakennuksen tuli funktiona lisäksi täyttää muuttuneen elämäntavan ja kauneuden ihanteet.

Pappilan, kuten minkä tahansa rakennuksen, säilyttämisen perustan muodostaa nykyisin käyttöarvo. Viime vuosikymmeninä pappiloihin on kohdistunut tarve muuttaa niitä paremman asumismukavuuden ja taloudellisuuden saavuttamiseksi. Koska usein tavoitteena on ollut saada pappila vastaamaan tulevaisuuden tarpeita parhaimmalla tavalla, ei vähäisten muutosten mahdollisuutta ole edes harkittu. On kunnostettu, kuin korjaus olisi lajissaan viimeinen, vaikka myös korjauksen tulisi olla korjattavissa.⁶ Vanhat pappilat on nähty epämukavana taloudellisena taakkana eikä aina ole arvostettu niiden positiivisia arvoja: muistikuvat, miljöö, historiallisuus, perinteiset työtavat ja materiaalit tai ajan mukanaan tuoma patina.

Rakennussuojelu on tarpeellinen yhteiskunnallinen toimintamuoto, joka koskettaa yhteisön kaikkia jäseniä, sillä rakennettu ympäristö muodostaa osan ihmisen historiankuvasta. Pappiloissa kuvastuu rakennussuojelun⁷ problematiikka. Ongelmana on mm. puutteellinen teoreettinen tausta sille, millaiset tavoitteet suojelulle tulisi asettaa konkreettisissa suunnittelu- ja rakennustoimenpiteissä. Alaa on Suomessa tutkittu vähän eikä ongelmakentästä ole julkaistu laajoja kokonaisesityksiä.⁸ Rakennussuojelutapaukset on yleensä käsitelty tapaus tapaukselta ilman ennalta hahmotettua viitekehystä.⁹ Pappiloidenkaan suojelulle ei ole pyritty etsimään ajasta ja paikasta riippumattomia perusteita. Näkyvimvät suojelutapaukset ovat usein liittyneet pappiloita koskevien uhkatekijöiden, kuten purkamisen, torjumiseen, ja useissa tapauksissa suojelun kannattajat ja vastustajat¹⁰ ovat käyneet tunteisiin ja taloudellisiin seikkoihin vetoavaa henkistä taistelua.

5.1.1. Kirkkolaki ja rakennussuojelulaki

Kirkkolaki tuli voimaan rakennuslain kanssa samanaikaisesti vuonna 1965. Kun lakia valmisteltiin, Kirkkohallitus huomautti lausunnossaan, että huomiota tulisi kiinnittää sivistyshistoriallisesti arvokkaiden rakennusten suojelukysymykseen. Vaikka lakiin sisällytettiin säännökset rakennussuojelusta, ei kirkkolaissa kuitenkaan ole mitään yleissäännöstä rakennussuojelulain soveltamisesta. Rakennussuojelulakiin koskee kaikkia yksityisten ja yhteisöjen, paitsi valtion ja kirkon, omistamia rakennuksia. Rakennussuojelulain valmistelun lähtökohtana oli, että kirkollisista rakennuksista säädetään erillisellä lailla, siksi ne jätettiin lain ulkopuolelle.¹¹

Rakennussuojelulain mukaan ”kirkoista ja kellotapuleista sekä muista kirkollisista rakennuksista on voimassa, mitä niistä on säädetty kirkkolaissa”.¹² Kirkkolaissa todetaan: ”kirkon ja sen sisustuksen säilyttämisestä on soveltuvin kohdin voimassa, mitä sivistyshistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta erikseen säädetään”. Vastaavasti on meneteltävä ”kun on kysymys kellotapulain rakentamisesta ja korjaamisesta”.¹³ Muiden kirkollisten rakennusten osalta laissa ei kuitenkaan esiinny vastaavia säädöksiä. Rakennuslain tulkinnan mukaan pappilat katsottiin kirkollisiin rakennuksiin kuuluviksi ja näiden suojelu jätettiin kirkkolain säädösten varaan. Kirkkolaki taas jätti muut kirkolliset rakennukset määrittelemättä, mutta samalla säilytti rakennuslain poikkeuksen voimassa kaikkia kirkollisia rakennuksia koskevana, olivatpa nämä mitä tahansa.

Kirkollisten rakennusten jättäminen rakennussuojelulain ulkopuolelle edustaa kirkollisissa asioissa noudatettavaa lainsäätämisyjärjestystä, joka perustuu Suomen hallitusmuotoon.¹⁴ Kuitenkin kirkkolaissa on mahdollisuus jättää viittaussäännöksellä asia sen varaan, mitä tavallisessa laissa (eli muussa kuin kirkkolaissa) määrätään.¹⁵ Rakennussuojelulakia ei olisi voitu ulottaa koskemaan omalla voimallaan kirkollisia rakennuksia, mutta kirkkolakiin olisi voitu lisätä viittaussäännös, jonka nojalla kirkollisten rakennusten suojelussa olisi ollut voimassa, mitä siitä erikseen säädetään. Valtuutuksen turvin olisi ollut mahdollista antaa suojelumääräyksiä rakennussuojelulain tai kirkollisia rakennuksia koskevan erillislain nojalla. Laista puuttui myös selkeä kirkollisten rakennusten määrittely. Pappilat kuuluivat virkatalolain ja -asetuksen piiriin, joka ei koskenut muita kirkollisia rakennuksia, eikä kyseiseen lakiin tai asetukseen kuulunut suojelumääräyksiä. Lakien epätarkkuus ja pappiloiden jääminen tavallaan lain ulkopuolelle korostuivat pappiloiden väistyessä alkuperäiskäytöstään.

Opetusministeriön pappilatyöryhmän mietinnössä vuonna 1982 korostettiin kirkollisten rakennusten määrittelyn tarpeellisuutta ja kiinnitettiin huomiota erityisesti kirkollisten rakennusten rakennussuojelua koskeviin säännöksiin.¹⁶ Uuteen rakennussuojelulakiin 60/85 jäi voimaan Suomen hallitusmuodon mukainen vuonna 1964 säädetty 4§ 2 mom ”Kirkollisten rakennusten suojelusta on säädetty kirkkolaissa”.¹⁷ Kun eduskunta hyväksyi rakennussuojelulain, se edellytti kirkollisten rakennusten selkeää määrittelyä. Kirkkohallitus halusi sisällyttää kirkollisten rakennusten käsitteeseen myös pappilat. Uusi 1.1.1994 voimaan tullut kirkkolaki määritteli kirkollisiksi katsottaviin rakennuksiin kuuluviksi kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit hautausmailla sekä niihin rinnastettavat rakennukset.¹⁸ Pappilat jäivät yksiselitteisesti kirkollisten rakennusten ulkopuolelle ja tulivat lopultakin rakennussuojelulain alaisuuteen.

Rakennussuojelulain mukaan aloitteentekomahdollisuus rakennuksen suojelemiseksi on laajempi kuin kirkkolain mukaan. Aloiteoikeus on omistajalla, lääninhallituksella, valtion viranomaisella, seutukaavaliitolla, kunnalla, maakuntaliitolla ja rakennuksen sijaintipaikalla toimivalla yhdistyksellä.¹⁹ Kirkkolaissa suojelualoite on suppeampi, mutta toisaalta kirkkolain mukaan ennen vuotta 1917 rakennettu rakennus on suoraan suojelun alainen.²⁰ Pappiloiden säilymisedellytykset olisivat vuosina 1964 - 1994 oleellisesti parantuneet, jos ne olisi tulkittu kirkollisiin rakennuksiin kuuluviksi, koska suurin osa niistä on rakennettu ennen itsenäisyyden aikaa.

5.1.2. Rakennussuojelulailla suojellut pappilat

Rakennussuojelulailla on suojeltu 9 pappilakäytöstä poistunutta rakennusta, neljä edelleen pappilakäytössä olevaa rakennusta ja lisäksi asetuksella on suojeltu valtion omistama Utsjoen pappila. Karstulan Laikan pappilan vahvistetusta suojelupäätöksestä tehdyn valituksen käsittely korkeimmassa hallinto-oikeudessa on kesken.

Rakennussuojelulailla on suojeltu Keuruun kirkkoherran pappila Kangasmannila, Kuopion tuomiorovastin pappila, Siuntion kirkkoherran pappila²¹, Kruunupyyn kirkkoherran pappila

Torgare, Vanajan vanha kirkkoherran pappila, Karkun eli Sastamalan vanha pappila²², Saarijärven kirkkoherran pappila Kolkanniemi, Mikkelin maaseurakunnan kirkkoherran pappila Kenkäveroniemi, Taivassalon kirkkoherran nykyinen ja vanha pappila, Perniön kirkkoherran nykyinen ja vanha pappila sekä Karjalohjan kirkkoherran pappila. Kaikki rakennussuojelulailla suojellut pappilat on rakennettu ennen vuotta 1900. Kahden pappilan, Kuopion ja Keuruun, suojelupäätökset vahvistettiin valtioneuvostossa 1970-luvulla huolimatta siitä, että ne olivat seurakuntien omistuksessa ja siten tulkittu erityislakiin perustuvan suojelun ulkopuolella oleviksi.

Useita pappiloita on ehdotettu lailla suojeltaviksi, mutta hakemukset on joko hylätty tai ne ovat rauenneet mm. seuraavien pappiloiden osalta: Anjalankoski, Korteesjärvi, Mikkelin Peitsarin pappila, Muhoksen Alapappila, Pietarsaaren Rosenlundin pappila, Pälkäneen Tommolän pappila, Sievi ja Sulkava. Peitsarin ja Sievin pappilat on myöhemmin purettu. Lisäksi lääninhallitukset ovat hylänneet Eurajoen ja Piippolan pappiloiden suojeluhakemukset vuosina 1993 ja 1992²³ ja Tampereen Messukylän pappilan suojeluesityksen vuonna 1996.²⁴ Yleisin syy suojeluesitysten hylkäämiseen on ollut se, että kohteen säilyminen on voitu turvata kaavoituksen keinoin tai että rakennuksen kulttuurihistoriallinen arvo ei ole ollut riittävä. Myös rakennuksen omistaja on voinut esittää syitä, joiden perusteella esitys on hylätty. Esimerkiksi asumattoman rakennuksen huono kunto on voinut olla syynä hylkäämiseen.²⁵

Kangasmanila, Keuruu

Keuruun entinen kirkkoherran pappila Kangasmanila on rakennettu vuosina 1809 - 1913 ja siihen on lisätty matalampi siipiosa vuonna 1870.²⁶ Ajalle tyypillinen arkistohuone on rakennettu vuonna 1924.²⁷ Pappilassa on toiminut päiväkotia 1970-luvulta lähtien, ja se on edelleen seurakunnan omistuksessa. Suojeluesityksen teki paikallinen seura (Keuruuselän seura ry) vuonna 1968, ja suojelupäätös vahvistettiin vuonna 1972. Suojelu koskee pappilarakennuksen ulkoasua ja aittarakennusta.²⁸ Sisätilat on levytetty 1970-luvulla, mutta vanhat pinnat ovat säilyneet levytysten alla. Pappila pääsi rapistumaan ollessaan osittain vailla käyttöä vuosina 1966 - 1976, nyt rakennuksella ei kuntosaa puolesta ole uhkia. Kangasmanilan pappila sijaitsee lähellä vanhan kirkon ja asemanseudun rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävää miljöötä. Pihapiirin puusto on vanhaa, ja se tukee pihapiirin muodostusta.

Tuomiorovastin pappila, Kuopio

Kuopion tuomiorovastin pappila rakennettiin 1776 lääninhallinnon virkamiehille asunnoksi, ja se on yksi harvoista säilyneistä 1700-luvun lopun kustavilaisista kaupunkivirkataloista. Rakennus sai empirelle tyypillisen leveän puoliponttilautavuorauksen 1840-luvulla, jolloin myös alakeran ikkunat suurennettiin 6-ruutuisiksi. Kun rakennus siirtyi pappilakäyttöön vuonna 1919, muutettiin pohjakaavaa ja sisustusta.²⁹ Seurakunnan omistamassa rakennuksessa asuu edelleen pappi. Suojeluesityksen teki Muinaistieteellinen toimikunta vuonna 1968, ja suojelupäätös vahvistettiin vuonna 1974.³⁰ Suojelupäätöksen mukaan ulkoasua ja pohjaratkaisua koskevat muutokset saavat olla ainoastaan ennallistavia.³¹

Kuva 165. Keuruun kirkkoherran pappilassa Kangasmanilassa (1813) on yhä havaittavissa uusklassismin siroa yksinkertaisuutta. Rakennuksen omistaa seurakunta, ja se on nykyisin päiväkotina.

Kuva 166. Kangasmanila korjattiin 1970-luvulla ajan suunnittelutavan mukaisesti. Voimakkaan väristen lastulevy-pintojen alla on jäljellä vanhat seinäpinnat, ja kattolevyjen alta löytyy vanha sisäkatto.

Kuva 167. Kuopion tuomiorovastin pappila (1776) on yksi harvoja esimerkkejä säilyneistä 1700-luvun kustavilaisen ajan kaupunkivirkataloista. Rakennus on edelleen pappilakäytössä.

Kirkkoherran pappila, Siuntio

Siuntion entinen pappila valmistui 1814 paikalle, jolla pappilat ovat sijainneet keskiajalta lähtien. Rakennusta on todennäköisesti korotettu vuosisadan puolivälissä ja 1900-luvun alussa siihen on lisätty parveke ja keittiön eteinen. Alkuperäinen huonejako ja osia kiinteästä sisustuksesta on säilynyt. Pappilaan liittyy vanha puisto ja puutarha. Suojeluesityksen teki Museovirasto vuonna 1973, ja suojelupäätös vahvistettiin vuonna 1983. Suojelu koskee pappilan ja 1700-luvun luhti-aitan ulkoasua sekä päärakennuksen huonejakoa ja kiinteää sisustusta. Myös vanhaa puistoa on suojeltava ja hoidettava.³² Pappila miljöineen muodostaa näkyvän puistosaarekkeen viljelysmaiseman keskelle. Kaksikerroksisen pappilarakennuksen kunto on hyvä, ja sitä ylläpidetään pieteetillä. Omistaja ymmärtää selvästi pappilan kulttuurihistoriallisen arvon ja ympäristösuhteen merkityksen.

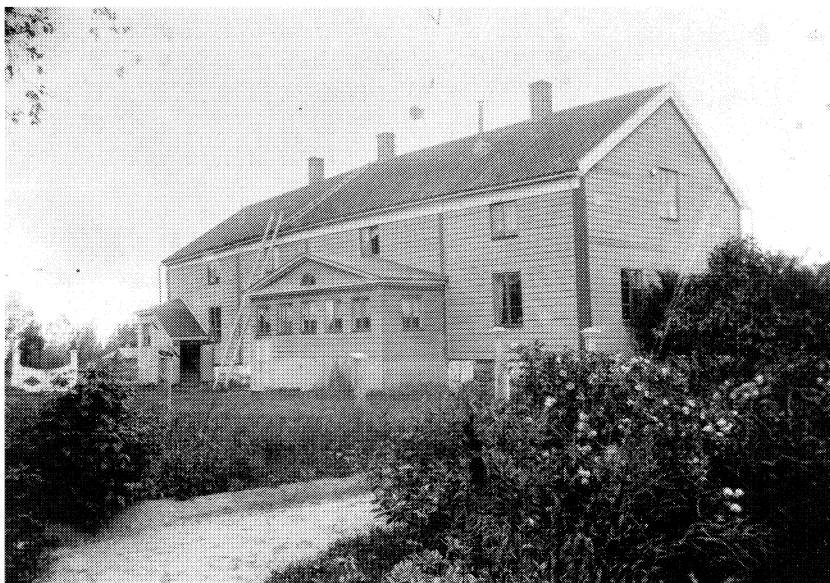
Kuva 168. Siuntion pappilaa (1814) on korotettu 1800-luvun puolivälissä. Rakennus edustaa hyvin yksinkertaista uusklassismia. Asuinkäytössä oleva pappila on yksityisomistuksessa.

Torgare, Kruunupyö

Kruunupyön kirkkoherran pappilan, Torgaren, kahden pihapiirin rakennukset muodostavat kokonaisuuden, jossa pappiloiden vanha rakennustapa näkyy. Vuonna 1796 valmistunut päärakennus sijaitsee vanhalla pappilapaikalla. Rakennusta jatkettiin 1856 ja 1950-luvulla rakennettiin arkistosiipi. Pihapiiriin kuuluu päärakennuksen lisäksi renkitupa, sauna- ja pesularakennus sekä navetta. Rakennuksen omistaa Torgare-säätiö, ja se on museo- ja juhlahuoneistokäytössä. Suojeluesityksen teki Museovirasto vuonna 1979, ja suojelupäätös vahvistettiin vuonna 1985. Suojelu koskee koko pihapiiriä ja puutarhaa. Karoliininen pohjakaava ja kiinteä sisustus on säilytettävä päärakennuksessa.³³ Pappilan museopihapiiriin liittyy sinne siirretty vanha rakennus, jossa myydään ja välitetään vanhoja rakennustarvikkeita ja annetaan neuvoja korjausrakentamiseen.

Kirkkoherran pappila, Vanaja

Vanajan entinen pappila on rakennettu vuosina 1828 - 1832 ja se on saanut nykyisen ulkoasunsa 1870-luvulla, jolloin sitä laajennettiin siipiosalla. Piharakennuksista ovat jäljellä vielä talli ja muonamiesten mökki. Rakennus on yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä. Omistajapariskunta teki suojeluesityksen vuonna 1982, ja suojelupäätös vahvistettiin vuonna 1986. Suojelu koskee ulkoasua, kiinteää sisustusta sekä puutarha-aluetta.³⁴ Pihapiiriä häiritsee lähelle kiilaava rautatie, joka on rakennettu 1860-luvun vaihteessa,³⁵ sekä metsittyyn ympäristö. Pappilan päärakennusta on korjattu pieteetillä käyttäen vanhoja, purkutyömailta hankittuja rakennusosia. Omistaja ymmärtää pappilan historiallisen arvon, eikä rakennuksella ole mitään näkyviä säilymistä uhkaavia tekijöitä.

Kuva 169. Kruunupyyn pappila Torgare (1796) 1900-luvun alun asussa. Rakennus on rakennettu vanhemman pappilan paikalle.

Kuva 170. Torgare on nykyisin juhla- ja kokoontumiskäytössä, osana museomiljöötä. Pappilan pääkuisti on uusittu 1900-luvun alkupuolella, ja myös ikkunoiden yhteyteen on lisätty vuorilaudat ja ulostyöntävä otsalauta.

Kuva 171. Vanajan pappilan (1832) yhteyteen rakennettiin siipirakennus 1870-luvulla. Rakennus ja sen ajalliset kerrostumat ovat hyvin säilyneet, mutta pappilan ympäristö on voimakkaasti muuttunut 1900-luvulla. Pappila on yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä.

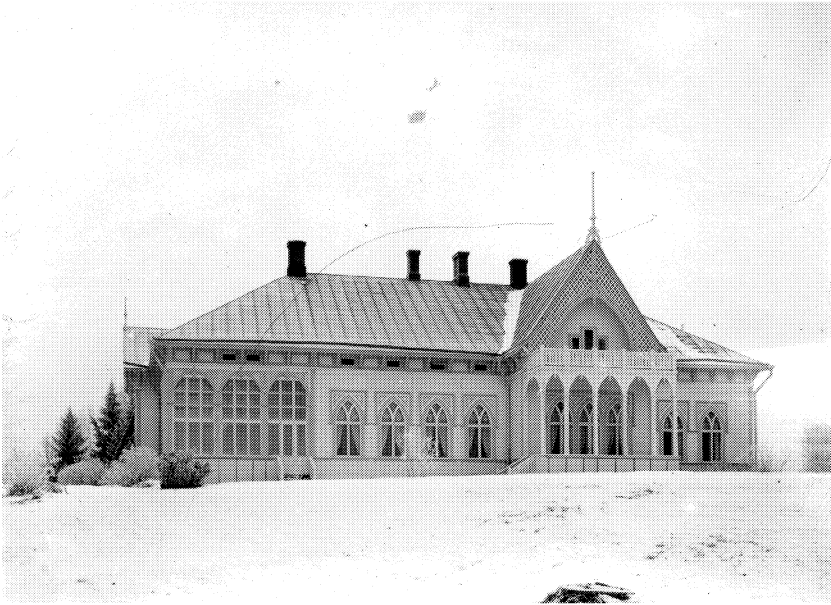
Kolkanniemi, Saarijärvi

Saarijärven kirkkoherran pappila Kolkanniemi rakennettiin vuosina 1892 - 1904. Pappila siirtyi kunnan omistukseen vuonna 1953, ja siellä toimi lastenkoti vuosina 1954 - 1984. Saarijärven kaupunginhallitus teki suojeluesityksen vuonna 1989, ja suojelupäätös vahvistettiin 1990. Suojelu kattaa julkisivut, kiinteän sisustuksen ja huonejärjestyksen, ja kunnostuksen tulisi olla niiden osalta palauttavaa. Pappilaan liittyy laaja puusto ja puutarha.³⁸ Vuodesta 1989 pappilassa on toiminut teatteri Eurooppa Neljä.³⁹ Pappilan historiallisen arvon kannalta käyttötarkoitus on kyseenalainen, vaikka pappilat perinteisesti ovat olleet myös henkisen kulttuurin keskuksia. Pappilan takajulkisivua käytetään teatterikulissina, ja myös sisätilat ovat osin rajussa käytössä, eikä tiloja ole erityisesti palautettu ennalleen. Käyttäjän löytäminen kuitenkin turvasi tyhjilleen jääneen rakennuksen säilymisen.

Kirkkoherran pappila, Sastamala (Karkku)

Sastamalan eli Karkun vanha pappila valmistui vuonna 1839 vanhan kirkon välittömään läheisyyteen. Pappilapaikan historia ulottuu keskiajalle. Aloitteen pappilan suojelusta teki Museo-
virasto,³⁶ ja suojelupäätös vahvistettiin vuonna 1994.³⁷ Pihapiiriä rajaa kaksi uudehkoa, matalaa rakennusta, jotka ovat muuttaneet pihapiirin mittakaavan. Kirkkotien toisella puolen sijaitsevat talousrakennukset eivät kuulu pappilaan, vaan väentupa ja ulkorakennukset ovat siirtyneet osaksi naapuritilaa. Pappilan ympäristö on metsittynyt. Päärakennuksen lautaverhous on uusittu kertaustyyliä mukaillen. Nykyisin kunnan omistamassa pappilassa toimii lasten kesäsiirtola. Omistajan-
vaihdos lähitulevaisuudessa on todennäköinen.

Kuva 172. Saarijärven kirkkoherran pappila rakennettiin vuosina 1892 - 1904. Vuoden 1927 kuvassa näkyy myöhemmin purettu kuisti alkuperäisasussaan ja frontonin alkuperäinen rikas pitsikoristelu.

Kuva 173. Pappila oli lastenkotina kolme vuosikymmentä 1950-luvulta lähtien. Se oli muutamia vuosia tyhjillään, mutta vuodesta 1989 alkaen pappilassa on toiminut teatteri. Nykyinen käyttö ei välttämättä kunnioita rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa, mutta toisaalta käyttäjän löytäminen takasi rakennuksen säilymisen.

Kuva 174. Sastamalan eli Karkun pappila (1839) sijaitsee hyvin vanhalla pappilapaikalla kirkon läheisyydessä. Rakennuksen ulkovuoraus on 1900-luvulla uusittu tyyliin sopimattomalla tavalla.

Kenkäveroniemi, Mikkeli

Mikkelin maaseurakunnan kirkkoherran pappila Kenkäveroniemi on maamme ensimmäinen uusrenessanssipappila ja siksi tyyllisesti merkittävä. Päärakennus valmistui vuonna 1869, ja se toimi pappilana 99 vuotta. Pappilan siirrettyä teollisuuskäyttöön sen sisätiloja purettiin. Rakennus oli vuosia lähes käyttämätön. Suojeluesityksen teki Etelä-Savon seutukaavaliitto vuonna 1984, ja päätös vahvistettiin vuonna 1990. Suojelu koskee saunaa lukuun ottamatta alueen kaikkien rakennusten ulkoasua ja päärakennuksen kantavia rakenteita sekä alkuperäistä kiinteää sisustusta. Asuintupa, aittarivi, navetta, holvattu maakellari ja sauna ovat päärakennusta vanhempia.⁴⁰ Nykyisin rakennuksen omistaa osakeyhtiö, ja se on matkailukäytössä kulttuuri- ja käsityökeskusnähtävyytenä. Alueelle sijoittunut käsi- ja taideteollisuustoiminnot ovat käyttötarkoituksina vieraita pappilaympäristön historialle. Tämä käyttö kuitenkin turvasi rakennuksen säilymisen ja nosti sen uuteen arvostukseen. Toiminta ammentaa perinteestä ja omalla tavallaan siirtää sitä nykypäivään. Uudisrakentamismahdollisuutta on käytetty alueella hyväksi. Rakentaminen on sopeutettu vanhaan ympäristöön niin hyvin, että tavallisen matkailijan on vaikea erottaa uusia ja vanhoja rakennuksia toisistaan.

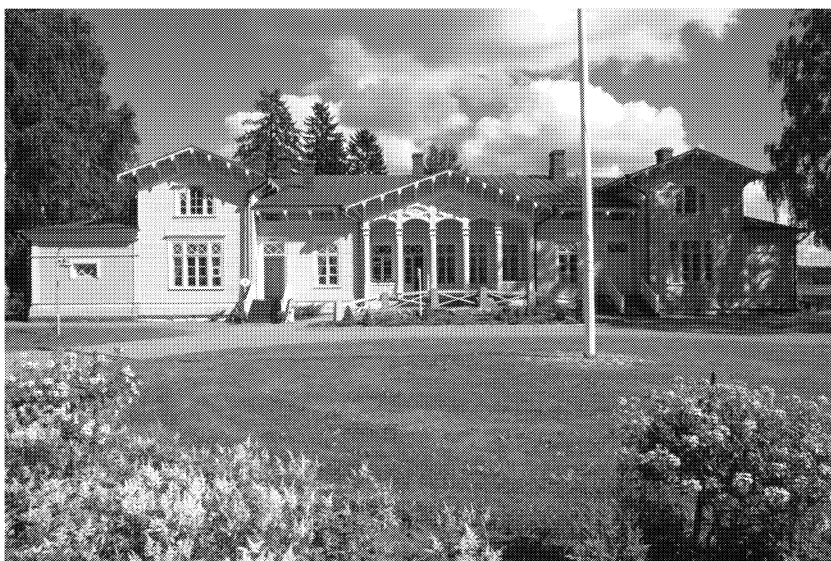
Kirkkoherran pappila, Karjalohja

Karjalohjan pappilan rakentaminen aloitettiin vuonna 1828, ja rakennus valmistui 1830-luvun lopulla. Päärakennus, jonka nykyasu on pääosin vuodelta 1916, on edelleen pappilakäytössä. Pihapiiriin kuuluva entinen pehtorin rakennus erotettiin asutustilan päärakennukseksi 1940-luvulla. Tätä rakennusta ei kuitenkaan siirretty muualle sopimuksen edellyttämällä tavalla, mikä

Kuva 175. Mikkelin maaseurakunnan pappila Kenkäveroniemi (1869) 1900-luvun alussa järveltä päin nähtynä. Rakennus jäi pois pappilakäytöstä 1960-luvulla, jonka jälkeen se siirtyi teollisuuskäyttöön ja jäi myöhemmin vaille käyttöä.

Kuva 176. Pahasti rappeumaan päässyt suuri uusrenessanssatyylinen rakennus korjattiin 1990-luvun alussa rakennuksen tyylipiirteitä kunnioittaen. Nykyisin pappila pihapiireineen on matkailukäytössä.

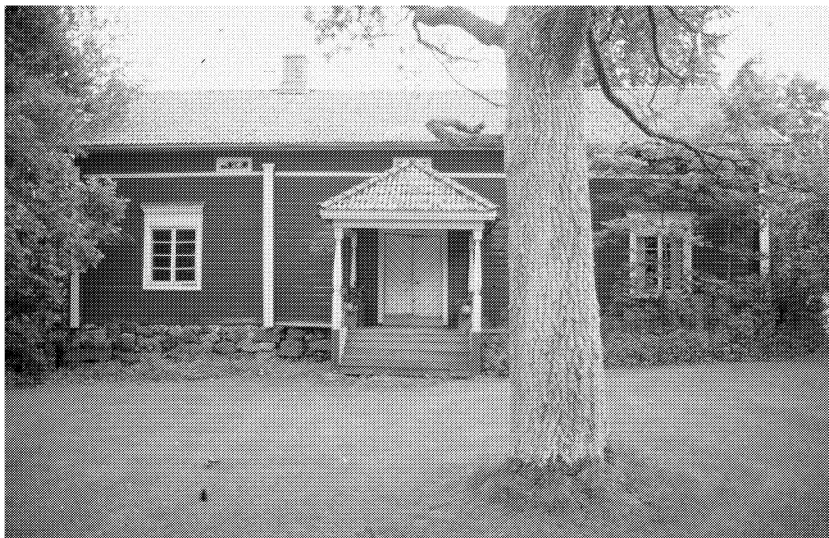
johti omistuskistaan ja purku-uhkaan 1990-luvulla. Uudenmaan ympäristökeskus määräsi koko pihapiirin, rakennusten ulkoasun ja mm. pappilan kiinteän sisustuksen suojeltavaksi vuonna 1997. Ympäristöministeriö vahvisti tämän päätöksen vuonna 1999.⁴⁷ Pihapiiri sijaitsee vanhoille pappiloille tyypillisellä paikalla mäellä ja on hyvin säilynyt kokonaisuus. Osa talousrakennuksista, kuten kivinavetta ja viljamakasiini, eivät enää ole seurakunnan omistuksessa, mutta ne sijaitsevat yhä pihapiirissä. Alueelle johtaa vanha koivukuja.

Vanha ja uusi kirkkoherran pappila, Taivassalo

Taivassalon vanha, keskeissalittyypinen pappila rakennettiin vuonna 1756. Rakennus on ollut pitkään vailla käyttöä. Vastapäätä vanhaa päärakennusta sijaitsee vuonna 1823 valmistunut uusi pappila, jossa seurakunnan kirkkoherra edelleenkin asuu ja jossa sijaitsee myös kirkkoherranvirasto. Alun perin symmetristä pappilaa on jatkettu vuonna 1844 kamariparilla. Talousrakennuksen alla sijaitsee mahdollisesti keskiajalta peräisin oleva kellari. Museovirasto teki suojeluesityksen vuonna 1994, ja Lounais-Suomen ympäristökeskuksen tekemä suojelupäätös vahvistettiin ympäristöministeriössä 1995. Suojelu koskee nykyistä ja vanhaa päärakennusta, kellaria sekä pihapiiriä jalopuineen. Rakennusten ulkoasu ja kiinteä sisustus tulee päätöksen mukaisesti säilyttää, ja tavanomaisesta kunnossapidosta poikkeaville korjaustöille on haettava Museoviraston hyväksyntä.⁴¹ Nykyinen päärakennus, vanha pappila sekä pitkä talousrakennus rajaavat väljän puistomaisen pihapiirin. Seurakunta on vaalinut miljöötä, ja myös käyttämätöntä vanhaa päärakennusta on kunnostettu mm. Museoviraston entistämisyksikön turvin.

Kuva 177. Karjalohjan pappila (1828) on yhä pappilakäytössä. Pappilan entisen karjapihan rakennukset ovat siirtyneet pois seurakunnan omistuksesta, mutta rakennusten muodostama kokonaisuus on hyvin säilynyt.

Kuva 178. Taivassalon vanha kirkkoherran pappila (1756) on nykyisin vailla käyttöä.

Kuva 179. Taivassalon uusi kirkkoherran pappila (1823) on yhä pappilana. Väljää, puistomaista pihaa rajaavat pappilarakennukset ja pitkä talousrakennus.

Kuva 180. Utsjoen empiretyylinen pappila (1843) rakennettiin kirkon välittömään läheisyyteen. Rakennus oli poikkeuksellisesti valtion rahoittama ja ylläpitämä. Kuva 1900-luvun alusta.

Kirkkoherran pappila, Utsjoki

Utsjoen pappila⁴² rakennettiin valtion kustannuksella vuonna 1843. Suunnittelijana mainitaan arkkitehti, indendentti Carl Ludvig Engel. Piirustusarkilla on kuitenkin myös A. W. Arppen signeeraus ja todennäköisesti hän laati piirustukset.⁴³ Aumakattoista rakennusta on laajennettu hieman matalammalla osalla 1980-luvun alussa. Pihapiiriin liittyy päärakennuksen lisäksi useita 1800-luvun piharakennuksia, 1700-luvun lopun kaksi aittaa sekä lähellä sijaitsevat kirkkotuvat.⁴⁴ Esityksen pappilan suojelemisesta asetuksella teki Museovirasto, ja rakennus suojeltiin vuonna 1995.⁴⁵ Pappila on tärkeä osa järven länsirannan kulttuurimaisemaa, jota hallitsee kirkko. Pappila on valtion omistuksessa ja asuinkäytössä.

Vanha ja uusi kirkkoherran pappila, Perniö

Perniön vuonna 1732 rakennettu vanha pappila on maamme vanhimpia säilyneitä pappiloita. Sen alla on todennäköisesti 1600-luvulta peräisin oleva kellari. Pihapiirissä sijaitsee myös vuonna 1839 rakennettu uusi päärakennus. Esityksen suojelusta teki Perniön seurakunta vuonna 1997. Lounais-Suomen ympäristökeskus antoi vuonna 1999 myöntävän päätöksen, jonka ympäristöministeriö vahvisti samana vuonna. Suojelu ulottuu pihapiiriin, vanhan ja uuden päärakennuksen ja aittarakennuksen ulkoasuun sekä huonejakoon ja kiinteään sisustukseen.⁴⁶ Pihapiiri sijaitsee noin 100 metriä vanhasta kirkkosta, hyvin vanhalla pappilapaikalla. Vanhat talousrakennukset ovat kadonneet aittarakennusta lukuun ottamatta. Tontilla on vanhaa puustoa. Uusi pappila korjattiin 1990-luvulla päiväkotikäyttöön, ja rakennuksen yläkerrassa on yksi asunto. Vanha pappila on vailla käyttöä.

Kuva 181. Utsjoen pappilan päärakennusta jatkettiin 1980-luvulla säilyttäen rakennuksen empiren mukaiset tyylipiirteet. Rakennus pihapiireineen ja läheisine kirkkotupineen on tärkeä osa alueen kulttuurimaisemaa.

Kuva 182. Perniön vanha kirkkoherran pappila (1732) on maamme vanhimpia säilyneitä pappiloita. Nykyisin rakennus on tyhjiällään.

Kuva 183. Perniön uusi kirkkoherran pappila (1839) on nykyisin päiväkotij- ja asuntokäytössä. Pihapiiri sijaitsee vanhalla pappilapaikalla noin 100 metriä kirkosta.

Laikan pappila, Karstula

Karstulan Laikan pappila valmistui 1850-luvun lopulla, ja sitä laajennettiin itäpäästä vuosina 1888 - 1890.⁴⁸ Rakennus jäi pois pappilakäytöstä 1940-luvun alussa. Se on ollut käyttämättömänä ja vailla ylläpitoa 1970-luvulta lähtien.⁴⁹ Pihapiirissä on päärakennuksen lisäksi väentupa, pieni huvimaja sekä aitta. Keski-Suomen ympäristökeskus määräsi pappilan suojeltavaksi rakennus-suojelulain nojalla vuonna 1997.⁵⁰ Ympäristöministeriö vahvisti päätöksen vuonna 1999 ja hylkäsi kunnan päätöstä koskeneen valituksen.⁵¹ Kunta valitti edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joten suojeluprosessi on vielä kesken.⁵² Huonokuntoinen pappila on säilynyt tyyllisesti poikkeuksellisen hyvin sisältä ja ulkoa. Pappilaa ja sen suojeluun liittyviä ongelmia on käsitelty lähemmin luvussa 5.4. *Karstulan Laikan eli Peltoniemen pappila esimerkkinä suojelun ja säilyttämisen ongelmista.*

Kuva 184. Laikan pappila vuonna 1996, jolloin sisäänpääsy sijainniltaan syrjäiseen, vailla käyttöä olevaan pappilaan oli esteetön. Ovet repsottivat auki, ja osa ikkunoista oli rikottu.

5.1.3. Rakennuslainsäädännön soveltaminen ja rakennusvalvonta

Rakennuslainsäädäntö koskee yksiselitteisesti kaikkea rakentamista. Rakennussuojelulaki on erityislaki täydentämään rakennuslain keinoja: ”...mutta rakennus voidaan määrätä suojeltavaksi vain, milloin suojelu ei ole mahdollista rakennuslain nojalla, milloin rakennuksen säilymistä ei voida riittävästi turvata rakennuslain säädösten nojalla tai milloin rakennuksella on huomattavaa valtakunnallista merkitystä taikka milloin siihen muutoin on erityisiä syitä.”⁵³ Lainsäädäntö korostaa kaavoitusmenettelyn merkitystä kulttuurihistoriallisten rakennusten ja ympäristöjen säilyttämisessä. Pappiloita on pääsääntöisesti suojeltu rakennuslain keinoin, kaavoituksen avulla.

Pappiloiden asemaa kaavoituksessa sekä niiden suojelua kaavoitukseen keinoin on tarkasteltu tässä tutkimuksessa Kuopion hiippakunnan 31 pappilan osalta (kaikkiaan Kuopion hiippakunnassa on 68 pappilaa). Näistä 20:tä (65 %) ei ollut suojeltu millään tavoin, 10 (32 %) oli suojeltu kaavallisin keinoin ja 1 rakennussuojelulain nojalla. Lapuan hiippakunnan 62 pappilasta tarkasteltiin lähemmin 37 rakennusta. Näistä 22 (60 %) oli suojelun ulkopuolella ja 13 (35 %) oli kaavassa suojeltuja. Kyseisten hiippakuntien tilanteen voidaan olettaa vastaavan koko maan tilannetta, mihin viittaavat myös muita hiippakuntia koskeneet satunnaisotannat. Näin ollen Suomen pappiloista noin kolmasosa on suojeltu kaavallisin keinoin.

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittäviksi luokitelluista pappiloista on huolehdittu seutukaavoja laadittaessa yleensä hyvin, sillä valvontavelvollisuus on ollut lääninhallituksilla ja viime kädessä ympäristöministeriöllä. Paikallisesti merkittävien pappiloiden kohdalla vastuu kaavoituksesta ja suojelusta on jäänyt kunnille. Uusissa yleiskaavoissa on usein mainittu pappila

suojelukohteena, mutta yleiskaavojen vahvistamattomuus estää kaavan oikeusvaikutukset.⁵⁴ Paikallisesti merkittäviä pappiloita esiintyy jossain määrin yleis-, asema- ja rakennuskaavoissa suojelumerkinnöin varustettuina, mutta monet rakennushistoriallisesti, maisemallisesti tai muutoin arvokkaat pappilat ovat jääneet virallisissa kaavoissa suojelun ulkopuolelle.

Kuntien rakennusvalvonnan vaikutus pappiloiden säilymiseen on keskeinen. ”Rakennuslautakunnan on rakentamista ja rakennuksen tai sen osan purkamista koskevia lupia käsitellessään valvottava, ettei historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia eikä kaupunkikuvaa turmella.”⁵⁵ Rakennusvalvonnan tehtävänä on valvoa kaavan noudattamista, mutta kiinnittää huomiota myös korjaustapoihin ja muutosten sopivuuteen rakennuslupia myöntäessään.⁵⁶ Rakennusvalvonnan tulisi myös antaa kunnostuskehotuksia ja evätä purkuluvat, kunnes perusteelliset selvitykset on tehty. Käytännössä rakennuslautakunnat eivät ole puuttuneet pappiloita koskevien rakennuslupahakemusten sisältöön kulttuurihistorian tai rakennussuojelun näkökulmasta, mikä näkyy toteutetuissa korjauksissa. Pappiloiden korjaukset ja muutokset on tehty muodollisesti oikeassa järjestyksessä.

5.1.4. Kaavoituksen merkityksestä

Ennen 1970-lukua kaavoituksessa ei erityisesti otettu huomioon pappiloiden suojelua, vaan uudisrakentaminen sallittiin pappilan viereen tai jopa sen paikalle.⁵⁷ Osittain tämän takia useiden pappiloiden paikalla sijaitsee seurakuntakeskus, osa kuntakeskusta tai asuinalue. Monet rakennukset ovat kaavoituksessa jääneet asuinalueen keskelle, joskus kerrostaloalueelle, useimmiten kuitenkin pientalojen alueelle. Esimerkiksi Vanajan pappilat ovat 1600-luvulta asti sijainneet samalla paikalla. Nyt Vanajan entinen vuonna 1886 valmistunut uusrenessanssityylinen kappalaisen pappila on muuttunut omalla tontillaan sijaitseväksi omakotitaloksi, jonka pihaa rajaavat muut nuoremmat omakotitalot.⁵⁸ Kesälahden empiretyylinen, 1940-luvulla siipiosan saanut kirkkoherran pappila on jäänyt markettien takapiha-alueelle siten, että sen pieneksi kutistunut piha rajautuu markettien pääköntialueeseen.

Kaavoituksen ja rakentamisen aiheuttamat ongelmat ovat yhä ajankohtaisia. Luvian pappilan pihapiiri rajautuu äskettäin valmistuneeseen urheiluhallirakennukseen, jonka tontti on osittain kaivettu ylemmällä tasolla sijaitsevan pappilan pihapenkereeseen. Imatralla tielinjaussuunnitelmat kohdistuvat voimassa olevan asemakaavan mukaisesti⁵⁹ pappilan ja kirkon aksiaaliseen yhteyteen, jonka tielinjaus toteutuessaan katkaisisi. Pappiloiden suojelun kannalta suurin puute kaavoituksessa on se, että kaavoittaja harvoin näkee tai ymmärtää pappilaympäristöihin liittyviä laajoja kokonaisuuksia maisemineen ja näkymineen.

5.1.5. Suojelumerkinnät kaavoituksessa

Kaavoituksen suojelumääräykset koskevat yleensä rakennusten ulkoasua. Tyypillisesti esimerkiksi Isojoella 1700-luvun loppupuolella rakennettu ja 1800-luvun lopulla laajennettu pappila Hedborg on varustettu rakennuskaavassa (25.10.1988) suojelumerkinnällä sr ”Suojeltava raken-

Kuva 185. Vanajan kappalaisen pappila (1886) sijaitsee nykyisin tavanomaisen omakotitaloalueen pienhköllä tontilla, ja sen pihan rajaavat istutukset ja uudet omakotitalot.

Kuva 186. Imatralla tielinjaussuunnitelmat uhkaavat katkaista pappilan (1932) ja kirkon välisen aksiaalisen yhteyden.

nus. Rakennustaiteellisesti tai historiallisesti arvokas rakennus. Rakennusta ei saa purkaa, ja siinä saa suorittaa vain sellaisia korjaus- ja muutostöitä, jotka edesauttavat sen rakennustaiteellisesti arvokkaan ulkoasun säilymistä.” Rakennuksen julkisivut ovat näkyvyydessään kaikkia koskevia, mutta sisätilat kansallisesti tärkeitä rakennuksia lukuun ottamatta yksityisiä. Toisaalta useiden pappiloiden sisätilat ovat lukuisissa kunnostuksissa menettäneet jo paljon rakennustaiteellisesta ja antikvaarisesta arvostaan.

Suojeltaviin rakennuksiin on usein liitetty kaavamääräyksissä huomautus ”...joita ei saa ilman pakottavaa syytä hävittää”⁶⁰ tai ”rakennusta ei ilman pakottavaa syytä saa purkaa tai muuttaa ulkoasua”⁶¹. Määräykset eivät aina ole yksiselitteisiä, ja lievennykset mahdollistavat purkamisen tarpeen tullen esim. taloudellisiin syihin vedoten. Suuntaus on toisaalta se, että moni pappila saa uuteen kaavaan edellisestä kaavasta puuttuneen sr-merkinnän⁶². Kaavamääräysten suojelumerkinnät eivät kuitenkaan ole aina turvanneet pappiloita. Esimerkiksi Kaavin 1800-luvun alkupuolella rakennettu Niemen pappila oli vuoden 1988 yleiskaavassa esitetty sr-tunnuksella. Seurakunnan omistama pappila purettiin vuonna 1993, sen jälkeen kun Museovirasto oli lausunnossaan todennut, ettei rakennuksella ollut edellytyksiä tulla suojelluksi rakennussuojelulain nojalla.⁶³

Kaavoituksessa ei aina ole otettu huomioon edes valtakunnallisesti arvokkaiksi luokiteltuja pappiloita. Pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokkaaksi luokittelemassa Lohtajan vuonna 1803 rakennetussa pappilassa on kustavilaisen tyylin piirteitä. Pappilan pihaan tullaan vuonna 1758 rakennetun luhdin kautta. Rakennukset sijaitsevat osayleiskaavassa (14.03.1988) asuinpientalojen alueella AP, eikä niitä ole suojeltu. Kyseinen pappila oli Suomen sodan aikana Ruotsin armeijan, sotamarsalkka Klingsporgin päämajana, ja siellä tehtiin Lohtajan aselepo 29.9.1808.⁶⁴ Niin ikään pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti erityisen arvokkaaksi luokittelema, vuonna 1793 valmistunut Lapuan Virranniemen pappila on asemakaavassa ilman suojelumerkintää. Pappilaan tehtiin vuonna 1979 energiataloudellinen korjaus- ja muutostyö. Rakennuksen ulkoasu on muutettu perusteellisesti, sillä sen ikkunat on muutettu nykyaikaisiksi, ulkoverhous uusittu vaakaverhoukseksi ja katolle on lisätty lapeikkunat. Nykyisin kokoontumis-

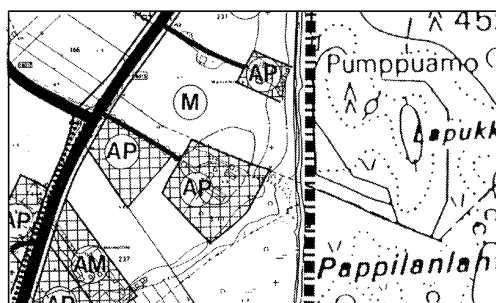
Kuva 187. Lohtajan pappilassa (1803) on kustavilaisia piirteitä. Rakennus on historiallisestikin arvokas, sillä siellä solmittiin Suomen sodan aselepo vuonna 1808.

ja juhlatilana toimivaan pappilaan oli Suomen sodan aikana majoitettuna suomalaisia ja venäläisiä sotapäälliköitä ja kansalaissodan jälkeen sekä talvisodan aikana pappilassa yöpyi sotamarsalkka Mannerheim.⁶⁵

Tyhjillään oleva vuonna 1884 valmistunut Kauhajoen kappalaisen pappila Eno on kaavassa jäänyt teollisuus- ja varastoalueelle (kaavamerkintä T).⁶⁶ Kristiinankaupungin pappilana edelleen toimiva Lapväärtin pappila vuodelta 1837 sijaitsee osayleiskaavassa pientalovaltaisella asuntoalueella, eikä sitä ole suojeltu.⁶⁷ Useat pappilat, jotka erilaisissa kaavoissa on jätetty ilman suojelumerkintää, sijaitsevat kirkkojen ja muiden seurakunnallisten rakennusten korttelialueella (YK), kuten Jalasjärven kappalaisen pappila Kaunismäki, joka valmistui vuonna 1898⁶⁸ sekä Jurvan pappila vuodelta 1866.⁶⁹ Pappiloita sijaitsee myös yleisten rakennusten korttelialueilla (Y), maatalojen talouskeskusten alueella (AM), julkisten palveluiden ja hallinnon alueella (PY), opetustoimintaa palvelevien rakennusten korttelialueella (YO), matkailua palvelevien rakennusten korttelialueella (RM) ja kokonaan kaavoittamattomalla alueella.

Kuva 188. Lohtajan pappilan tivistä pihapiiriä rajaavat useat vanhat talousrakennukset. Kuvassa porttina toimiva luhtiaitta.

Kuva 189. Osayleiskaavassa (14.3.1988) Lohtajan pappila on merkitty AP-alueeksi eli asuinpienalojen alueeksi. Pappilaa ei ole merkitty suojeltavaksi tai säilytettäväksi rakennukseksi. Toisaalta rakennuksiin ei tällä hetkellä kohdistu mitään erityisiä uhkatekijöitä.

5.2. Arvokkaiksi luokitellut pappilat

”Koko pappilan vuorilaudoitus tekee saman vaikutuksen kuin vanhanaikuinen herrastalvipalttoo – siinä on ylellisen leveät lievekorokeet ja kokoliaat koristenapit, sen ”kraji” on korkea ja sametinpehmeä, siinä on keimailevat, puolipyöreät ylätaskut ja laveat, neliskulmaiset alalakkarit, joihin ei mahdu ainoastaan käsi, vaan koko ihminen.”

(Ilmari Kianto)⁷⁰

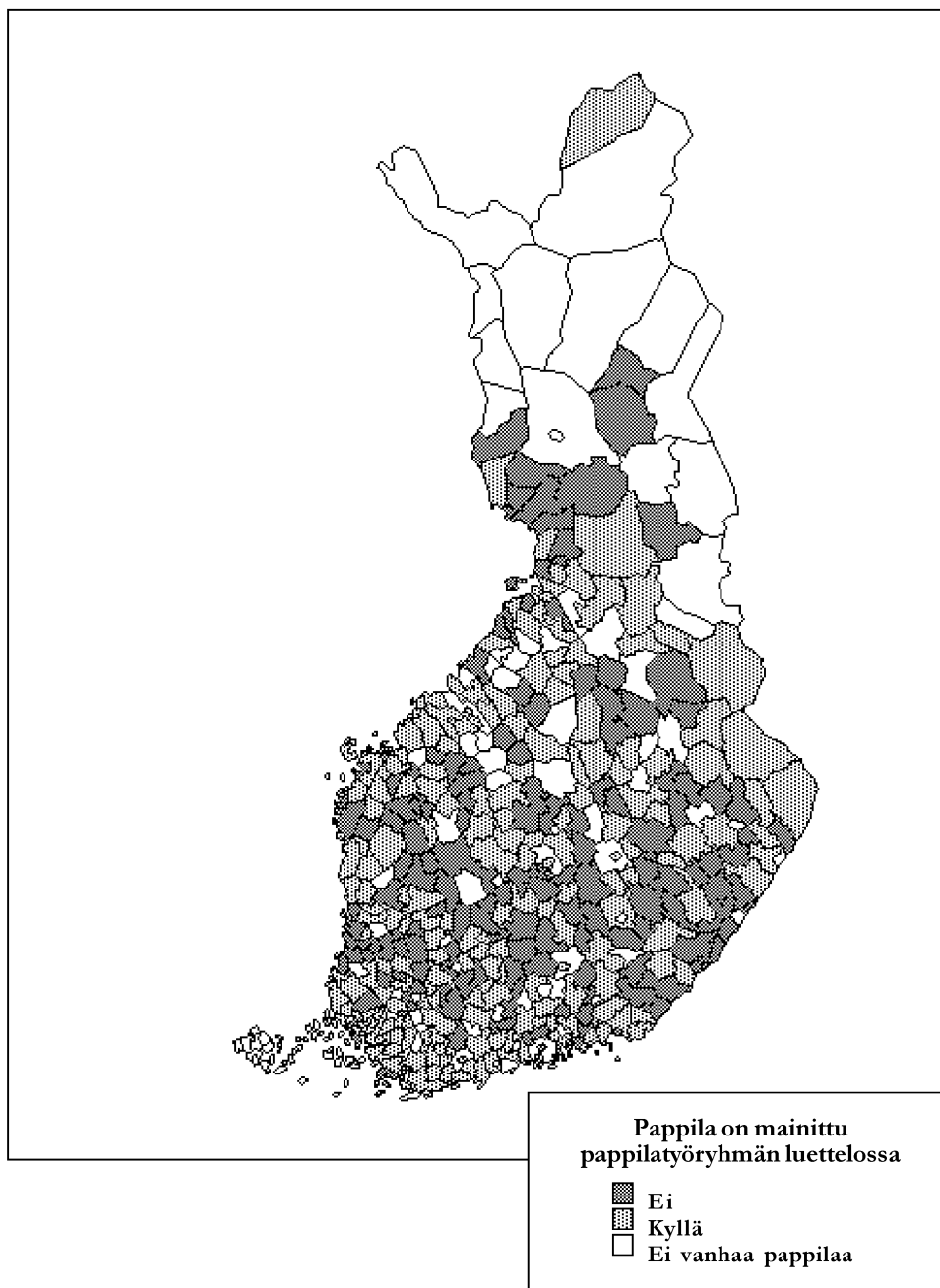
5.2.1. Valtakunnallinen, maakunnallinen ja paikallinen merkittävyys - arvottamisen perusteista

Pappiloiden arvostus ja arvottaminen on yleensä määräytynyt rakennus- tai henkilöhistoriallisen merkittävyyden mukaan. Yleisesti käytössä oleva rakennusten jaottelu valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti merkittäviin kohteisiin ei ole hyödyttänyt pappiloiden säilyttämisyrkimyksiä, jos pappilat ovat sijoittuneet hierarkian alemmille tasoille, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittävien rakennusten luokkaan. Kuitenkin lähes kaikkien pappiloiden merkitys paikkakunnan omassa historiassa, kulttuuriympäristössä ja rakennetussa maisemassa on huomattava.

Seutukaavaliittojen, museoiden ja Museoviraston luetteloissa rakennuksia on arvotettu esimerkiksi rakennushistoriallisiin, historiallisiin tai maisemallisiin perustein ja käytetty kriteereinä edustavuutta, tyypillisyyttä, harvinaisuutta, alkuperäisyyttä, yhtenäisyyttä, kerroksellisuutta, vaikutusta tai liittymistä ympäristöön sekä historiallista merkitystä.⁷¹ Nämä ns. abstraktit käyttöarvot jäävät päätöksenteossa usein konkreettisten käyttöarvojen, esimerkiksi rakennuksen käyttöön soveltumisen, varjoon. Vieläkin häilyvämpiä arvottamisperusteita ovat esteettiset arvot, jotka eivät liity hyötynäkökohtiin ja jotka heijastelevat historiallisia muutoksia ja riippuvat aina yhteiskunnasta ja sen arvoista ja ennen kaikkea arvioitsijasta.⁷² Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden ympäristöjen ja rakennusten luettelot ovat usein muodostuneet yleispäteviksi ja pitkäaikaisiksi, vaikka ne ovatkin perustuneet kulloinkin saatavilla olleeseen tietoon.

5.2.2. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelo

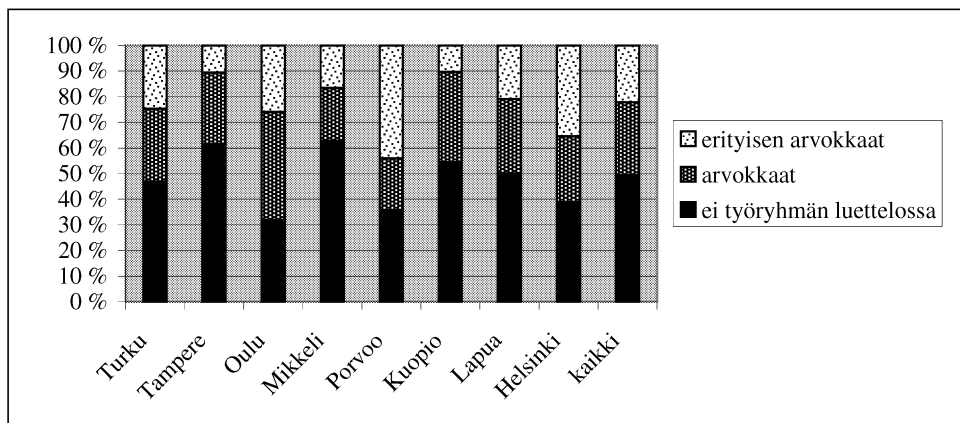
Opetusministeriö asetti vuonna 1981 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää vanhojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden nykyistä käyttöä. Työn ohessa syntyi Museoviraston laatima alustava luettelo kulttuurihistoriallisesti arvokkaista pappiloista. Pappilatöryhmän mietinnössä tunnustettiin ”kulttuurihistoriallisen arvon” määrittämisen vaikeus. Luokittelussa sovellettiin kriteereinä yleiseksi katsottuja antikvaarisia perusteita, jolloin erityisesti rakennushistoriallisesti ja ympäristökulttuurin kannalta keskeiset tekijät otettiin huomioon.⁷³ Mietintö kohdisti huomion pappiloihin ja ne seurakunnat, joiden pappila todettiin kulttuurihistoriallisesti erityisen

Kartta 10. Parhaiten opetusministeriön nimittämän pappilatyöryhmän arvokkaiden pappiloiden luettelossa ovat edustettuina eteläisen Suomen ja rannikkoalueen seurakuntien pappilat, jotka myös ovat säilyttäneet sekä ulkoasunsa että sisätilojen alkuperäisyyden keskimääräistä paremmin. Itä- ja Keski-Suomen sekä Lapin seurakuntien pappilat ovat luettelossa keskimääräistä harvemmin. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

arvokkaaksi, pohtivat ehkä seurakunnan suhdetta rakennukseen ja rakennuksen arvoa. Toisaalta joissakin seurakunnissa koettiin virallisen pappilaluettelon ulkopuolelle jääneen oman pappilan arvo mitättömäksi.

Kaikista säilyneistä pappiloista noin puolet on jäänyt kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelon ulkopuolelle. Luettelossa esiintyvistä 267 pappilasta, joista 29 on kappalaisen pappiloita, 117 eli lähes puolet on mainittu kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi kohteeksi. Parhaiten luettelossa ovat edustettuina Oulun, Porvoon ja Helsingin hiippakuntien pappilat, sillä näiden hiippakuntien pappiloista vain runsas kolmasosa on luettelon ulkopuolella. Huonoim-

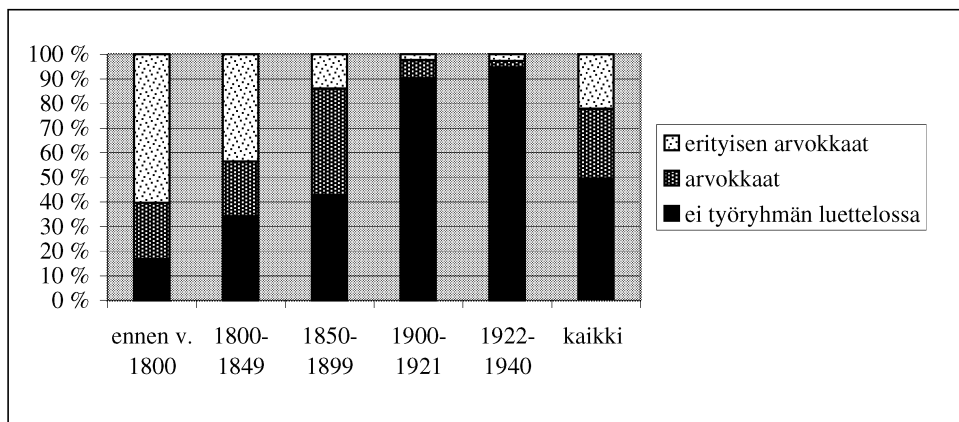

Taulukko 37. Pappilatyöryhmän luettelossa olevat ja muut pappilat hiippakunnittain.

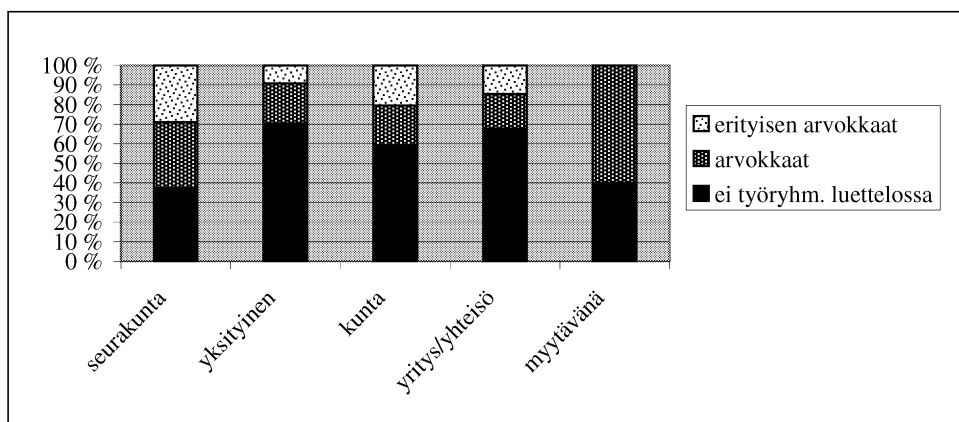
min ovat edustettuina Mikkelin, Tampereen ja Kuopion hiippakuntien pappilat, joista runsas puolet ei ole luettelossa. Lähes puolet Porvoon hiippakunnan pappiloista on luokiteltu erityisen arvokkaiksi ja Helsingin hiippakunnassa yli kolmasosa. Vähiten erityisen arvokkaita rakennuksia on Kuopion, Tampereen ja Mikkelin hiippakunnissa.

Kulttuurihistorialliselta arvoltaan erityisen merkittävässä pappiloissa korostuu hiippakuntien ikärakenne. Pappilan ikä onkin ollut yksi merkittävimmistä arvottamisperusteista. Järjestäytynyt kirkko levisi Lounais-Suomesta muualle maahan. Tämä selittää sen, miksi vanhimmat pappilat ovat arkkihiippakunnassa sekä eteläisessä Suomessa ja nuorimmat itäisen Suomen alueella. Mitä nuorempi pappilarakennus on, sitä todennäköisemmin se ei ole luettelossa mukana. Vanhimpien pappiloiden joukossa on erityisen arvokkaiksi luokiteltuja rakennuksia suhteessa paljon. 1900-luvun pappiloista erityisen arvokkaiksi on luokiteltu ainoastaan kolme rakennusta.

Lähes kaksi kolmasosaa seurakuntien omistamista pappiloista sisältyy luetteloon. Tämä johtuu luetteloa tehtäessä käytetyn kyselyn suuntaamisesta nimenomaan seurakunnille. Yksityisten, yritysten ja yhteisöjen omistamat rakennukset on luettelon laadinnassa laiminlyöty, sillä ainoastaan kolmasosa niistä on mukana. Kuntien omistamista pappiloista sisältyy luetteloon runsas kolmasosa. Seurakuntien omistamista pappiloista kulttuurihistoriallisesti erityisen arvokkaita on lähes kolmasosa, kuntien omistamista noin viidesosa ja yksityisten omistamista vain kymmenesosa.

Taulukko 38. Pappilatyöryhmän luettelossa olevat ja muut pappilat rakennusajankohdan mukaan tarkasteltuna.

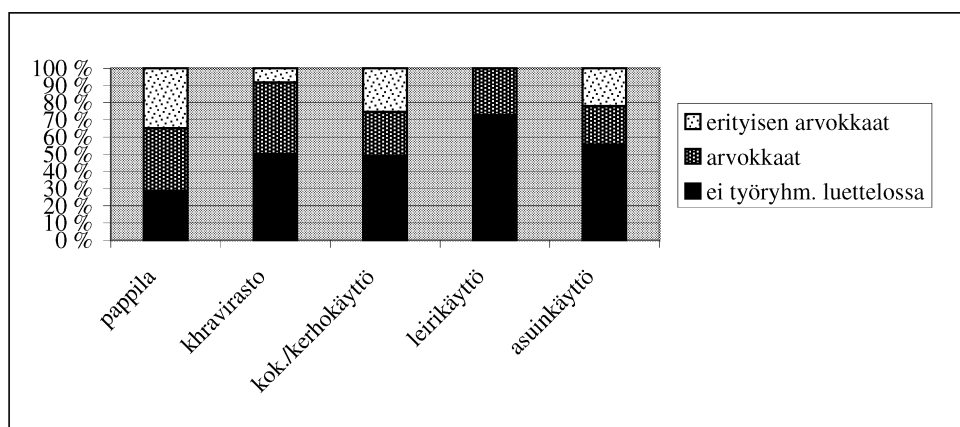

Taulukko 39. Pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi luokittelemien ja muiden pappiloiden nykyiset omistajat.

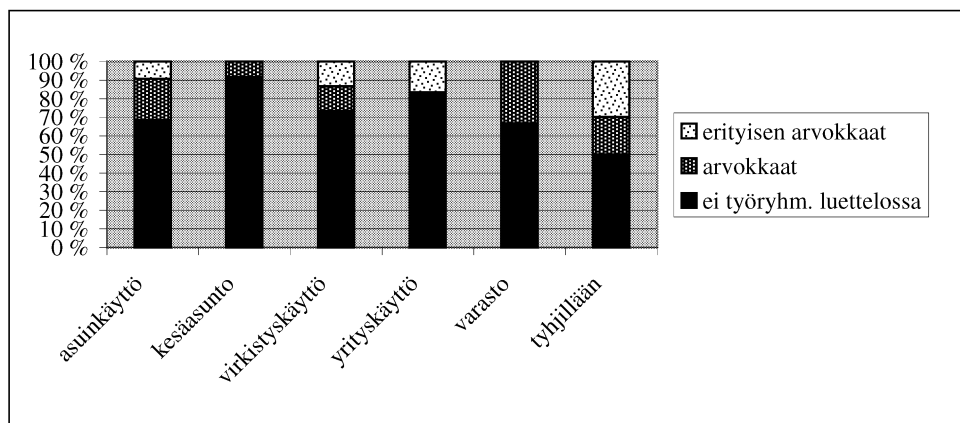
Kattavan luettelon laatiminen jäi kesken, sillä Museoviraston luettelossa korostuivat valtakunnallisesti arvokkaat kohteet, ja useat, jo vuosikymmeniä sitten pappilakäytöstä poistuneet kohteet jäivät lähdeaineiston ulkopuolelle. Luettelosta puuttui mm. vuonna 1983 rakennussuojelulailla suojeltu, hyvin alkuperäisenä säilynyt Siuntion pappila. Luettelon laatiminen pohjautui seurakunnilta hankittuihin tietoihin, jotka saattoivat olla osin epäluotettavia tai puutteellisia. Osa luetteloon sisällytetyistä 301 pappilasta on sellaisia, jotka ovat läpikäyneet perusteellisia muutostöitä siten, että varsinaiset historialliset arvot liittyvät enää rakennuspaikkaan tai hirsikehään. Tällä hetkellä Museovirastossa on meneillään kulttuurihistoriallisten pappiloiden luettelon tarkistaminen, lähinnä luettelon lyhentäminen⁷⁴.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelossa on keskimääräistä enemmän pappilakäytössä olevia rakennuksia, sillä yli kaksi kolmasosaa näistä rakennuksista on luettelossa mukana. Noin puolet kokoontumis- ja kerhokäytössä tai virastokäytössä olevista pappiloista on luettelossa ja alle puolet pelkästään asuinkäytössä olevista rakennuksista. Leirikäytössä olevista rakennuksista luettelossa on alle kolmasosa. Seurakunnat ovat pyrkineet säilyttämään pappilakäytössä kulttuurihistoriallisesti arvokkaina pitämänsä rakennukset. Ne pappilat, joihin arvostusta ei ole erityisemmin liittynyt, ovat usein siirtyneet muuhun käyttöön.

Muiden kuin seurakuntien omistamista asuin- tai virkistyskäytössä olevista pappiloista luettelossa on noin kolmasosa. Yrityskäytössä olevista rakennuksista luettelossa on lähes viidesosa, kesäasunnoista alle kymmenesosa. Kurssikeskuspappiloita luetteloon ei sisälly yhtään. Puolet kymmenestä tyhjiään (kesien 1995 - 1996 tilanne) olevista rakennuksista on mainittu luettelossa.

Taulukko 40. Seurakunnan omistamien, pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi luokittelemien pappiloiden nykyinen käyttö.

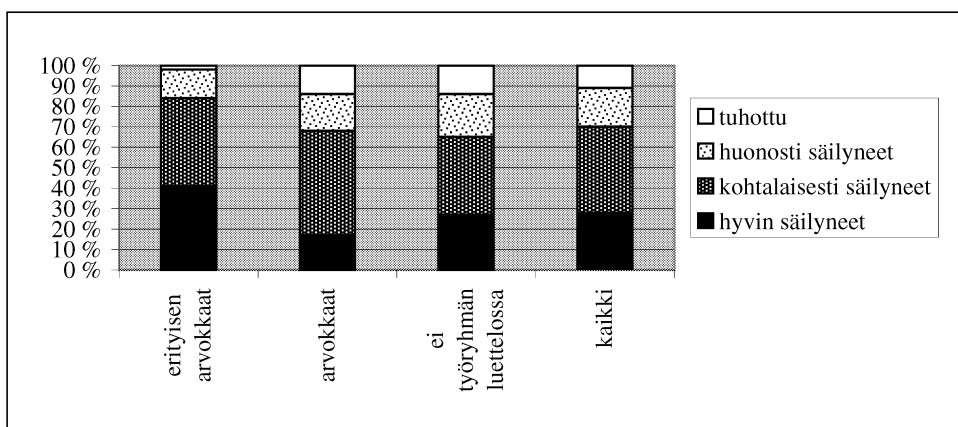

Taulukko 41. Muiden kuin seurakuntien omistamien, pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi luokittelemien pappiloiden nykyinen käyttö.

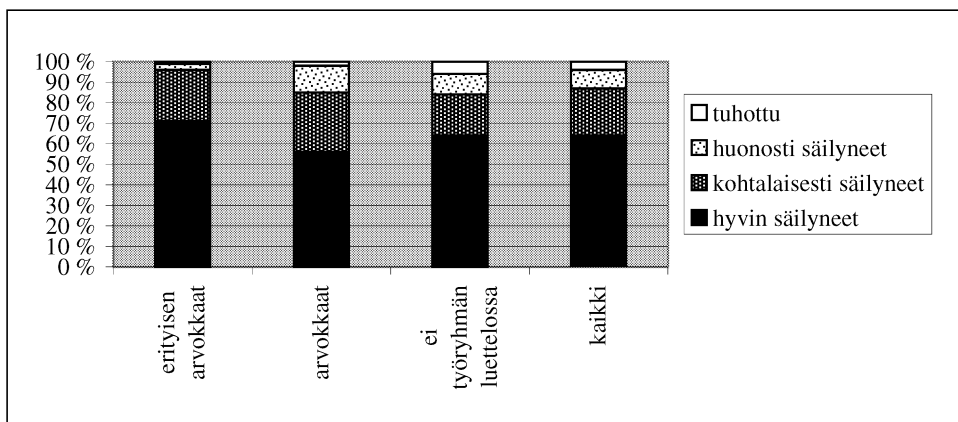

Kyselyjen suuntaaminen on ollut ongelmallista, koska kyseessä ei ole ollut kunnallinen tai seurakunnallinen omistussuhde. Yksityisten omistamista pappiloista on ollut vaikea saada tietoa. Toisaalta nimenomaan käyttö on ollut yksi arvottamisperuste, eli pappilakäyttö on arvioijan mielestä lisännyt rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa.

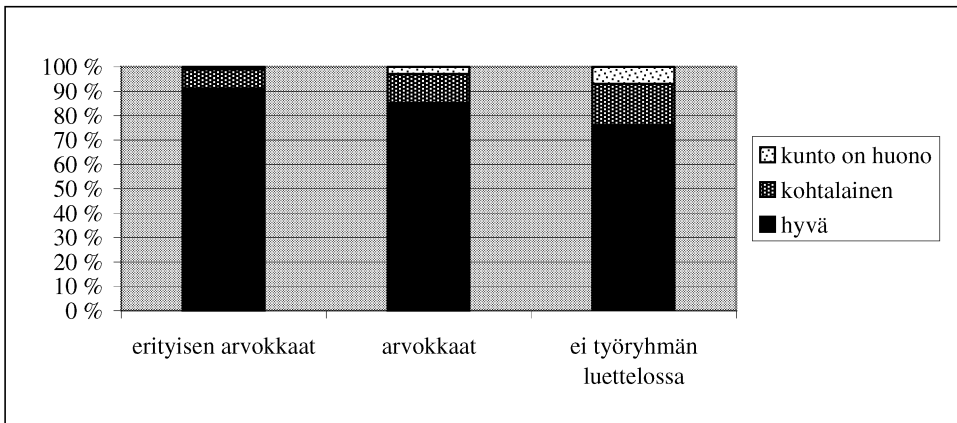
Kesinä 1995 ja 1996 tämän tutkimuksen yhteydessä tehdyn arvioinnin perusteella luettelossa erityisen arvokkaiksi merkittyjen pappiloiden sisäasu on yleensä säilynyt hyvin. Ne ovat säilyttäneet myös ulkoasunsa parhaiten. Muiden listalla esiintyvien pappiloiden sisä- ja ulkoasu on säilynyt keskimäärin hieman huonommin kuin niiden rakennusten, jotka eivät luettelossa esiinny. Toisaalta luettelon ulkopuolelle jääneiden joukossa on eniten ulkoasultaan täysin tuhoutuja rakennuksia.

Taulukko 42. Pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi luokittelemien ja muiden pappiloiden sisätilojen alkuperäisyyden säilyminen.

Taulukko 43. Pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi luokittelemien ja muiden pappiloiden ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen.

Taulukko 44. Pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi luokittelemien ja muiden pappiloiden kunto.

Luettelossa mukana olevien pappiloiden rakennustekninen kunto on tähän tutkimukseen sisältyvän kuntoarvion perusteella keskimääräistä parempi. Luettelon ulkopuolella olevat rakennukset ovat kunnoltaan keskimääräistä heikompia, mikä johtuu lähinnä omistussuhteista sekä rakennusten kannalta osin ongelmallisista käyttötarkoituksista. Luettelon ulkopuolelle jääneet seurakuntien omistamat pappilat ovat harvoin pappilakäytössä, ja niiden uusi seurakunnallinen käyttö on aiheuttanut laiminlyöntejä ylläpidossa tai ollut muuten kuluttavaa rakennukselle. Suurin osa luettelon ulkopuolisista rakennuksista on yksityisomistuksessa, ja seurakuntiin verrattuna yksityiset huolehtivat rakennuksista keskimääräistä huonommin.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelon epätarkkuutta kuvaa siinä mainittu, vuonna 1877 rakennettu Jäppilän pappila. Rakennus kunnostettiin varsin perusteellisesti 1950-luvulla, jolloin huonejärjestystä muutettiin, huonetiloja madallettiin ja lattia- ja seinäpintoja nykyaikaistettiin. Ikkunat muutettiin ja laudoitus vaihdettiin uuden aikakauden ihanteiden mukaiseksi. Lämmitysjärjestelmän uusimisen vuoksi vanhat uunit poistettiin. Nykyisin rakennusta on vaikea tunnistaa vanhaksi, sillä ainoastaan luonnonkiviperustus ja näkymättömissä oleva hirsi-kehä viittaavat varhaiseen rakentamisaikaan.

Jäppilän tavoin kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelossa on Tammelan vuonna 1809 valmistunut kirkkoherran pappila, joka myytiin 1950-luvulla kunnalle vanhainkodiksi.⁷⁵ Vanha pappilarakennus on jäänyt suuren vanhainkotirakennuksen päädiksi, sen julkisivu on rapattu ja aukotettu uudelleen ja sisätilat muutettu. Pappilaa ei pysty erottamaan vanhainkotirakennuksesta, eikä pappilaa käytännössä ole enää edes olemassa.

Antikvaarisen arvonsa hyvin säilyttänyt Juvan entinen 2. kappalaisen pappila Ryhälä sijaitsee maaseudulla viiden kilometrin päässä kirkosta. Se on rakennettu vuonna 1806 alun perin symmetriseksi rakennukseksi, johon liittyy myöhemmin lisätty lasikuisti. Rakennusta on jatkettu yhdellä huoneparilla 1800-luvun jälkipuoliskolla. Käyttö pappilana lakkasi vuonna 1940, jolloin

Kuva 192. Jäppilän vuonna 1877 valmistunutta ja vuonna 1912 laajennettua pappilaa muutettiin huomattavasti korjauksen yhteydessä 1950-luvulla. (Sisäasu kuva 205.) Pappila sisältyy silti vuonna 1982 julkaistuun kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luetteloon. Toisaalta luettelon ulkopuolelle on jäänyt mm. rakennussuojelulailla suojeltu Siuntion pappila (kuva 168) ja monet muut pappilakäytöstä ennen vuotta 1982 poistuneet arvokkaat rakennukset.

rakennus luovutettiin pika-asutukseen. Ulkoasua ei ole muutettu 1900-luvulla, ja sisätilat ovat säilyneet alkuperäisessä vuosisadan alun asussa. Myös viisihuonekaava myöhemmin lisättyine kamareineen on säilynyt muuttumattomana. Alkuperäiset kaakeliuunit ovat edelleen käytössä. Vanha väentupa, navetta ja säilyneet talousrakennukset rajaavat maalaistalomaisen pihan. Ympärivuotisesti asuttu rakennus kaipaa pikaista kunnostamista, mutta muuten säilymisedellytykset ovat hyvät. Koska rakennus oli jo varhaisessa vaiheessa poistunut pappilakäytöstä ja koska se ei ole valtakunnallisesti erityisen merkittävä, sitä ei ole mainittu kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten luettelossa. Juvan kappalaisen pappila on yksi alkuperäisimpänä säilyneistä pappiloista Suomessa (kuva 63).

Kuva 190. Tammelan Isopappila 1900-luvun alkupuolella. Pappilan vanhin osa rakennettiin 1810-luvulla.

Kuva 191. Tammelan Isopappila myytiin 1950-luvulla kunnalle, jonka rakennuttaman vanhainkodin päätyksiiviksi se korotettuna jäi. Tammelan pappila esiintyy pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelossa.

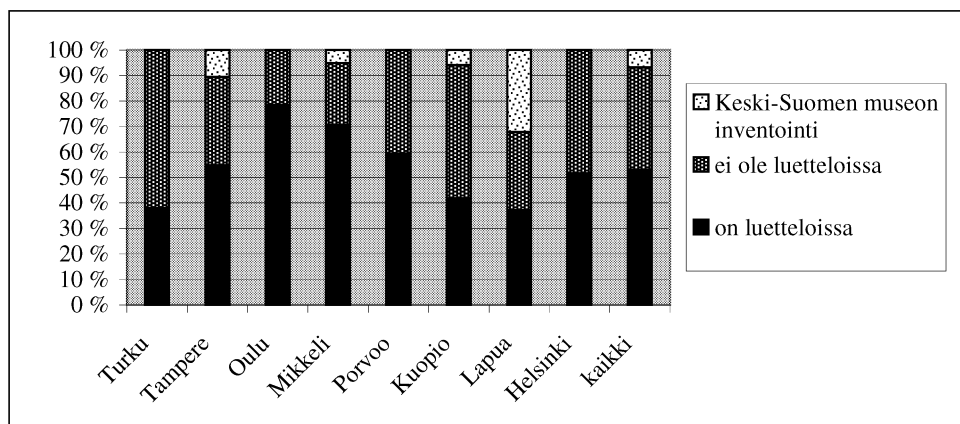
5.2.3. Pappilat seutukaavaliittojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten luetteloissa

Maakunnan liitoiksi vuonna 1993 muotoutuneet seutukaavaliitot laativat 1960-luvun lopulta alkaen kulttuurihistoriallisia inventointeja, joita vuosien kuluessa tarkennettiin täydennys selvityksillä. Inventointien tarkoitus oli luoda liittojen omassa työssään tarvitsema tietopohja ja muodostaa koko maan kattava, jossain määrin yhdenmukainen rakennussuojelutiedosto. Seutukaavataso paikkasi osittain paikallisten inventointien aukkoja.⁷⁶ Seutukaavaliittojen erilaiset resurssit, yhteistyökumppanit, sekä käsitykset alueidensa tarpeista vaihtelivat, joten inventointityötä ei ole tehty yhdenmukaisesti. Niillä seutukaavaliitoilla, joiden alueen museoilla on ollut hyvät edellytykset inventointityöhön, työ on ollut onnistuneinta. Esimerkiksi lähes koko Keski-Suomen maakunnasta on olemassa valmiit kuntakohtaiset inventoinnit.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten inventoinnit vaihtelevat tutkimuksen omaisista julkaisuista pintapuolisiin rakennusten luettelomonisteisiin. Vaikka inventoinnit ovat eritasoisia, ne muodostavat perusaineiston tarkasteltaessa seutukaavaliittojen suhtautumista erityisesti seudullisesti arvokkaiden pappiloiden arvottamiseen. Vaikka inventointien lähtökohtana on ollut tarkastella erityisesti seudullisesti arvokkaita kohteita, on monien seutukaavaliittojen julkaisuihin sisällytetty myös paikallisesti arvokkaita kohteita.

Seutukaavaliittojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten luetteloissa on mukana paljon pappiloita, sillä luetteloissa on mukana noin puolet eli 290 pappilaa. Lisäksi 36 pappilaa sijoittuu Keski-Suomen seutukaavaliiton alueelle, ja nämä Keski-Suomen museo on erikseen inventoinut ja luokitellut arvokkaiksi.

Arkkhiippakunnan pappiloista yli puolet on jäänyt seutukaavaliittojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten luettelon ulkopuolelle, mikä on yllättävää, koska lähes puolet niistä sisältyi Museoviraston kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luetteloon. Oulun hiip-

Taulukko 45. Seutukaavaliittojen luetteloissa mainitut pappilat hiippakunnittain.

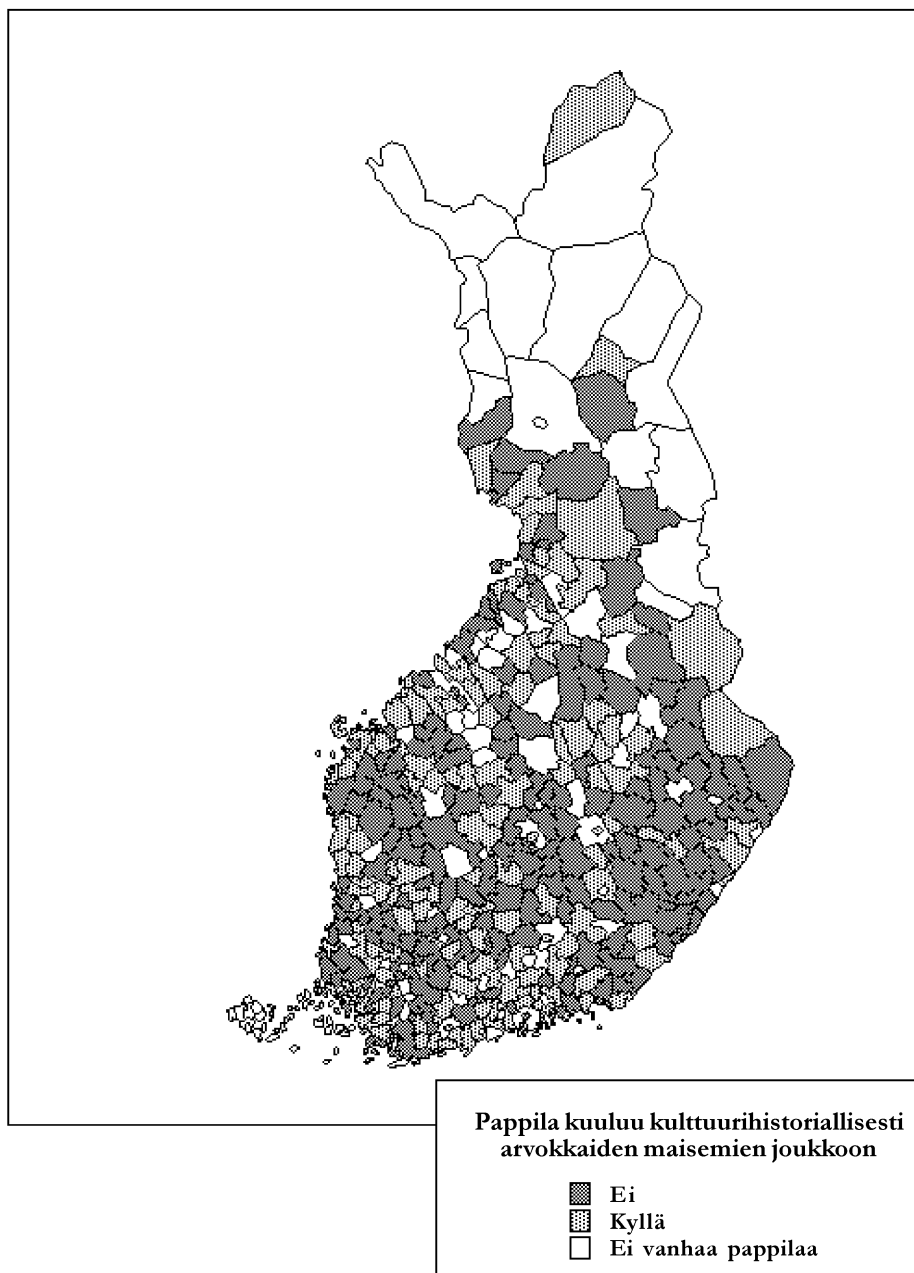
pakunnan pappiloista peräti noin 80 % on Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton luetteloissa. Mikkelin hiippakunnan pappiloista noin 70 % on seutukaavaliiton luettelossa mukana, kun taas pappilatyöryhmän luetteloon sisältyi vain kolmasosa alueen pappiloista. Erot pappilatyöryhmän laatimassa kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelossa ja seutukaavaliittojen luetteloissa korostavat yhteismitallisen arvottamisjärjestelmän luomisen vaikeutta. Seutukaavaliittojen ja maakuntamuseoiden oma aktiivisuus sekä oman kotiseudun rakennusperinnön arvostus vaikuttavat koko maan arvokkaiden rakennusten luokitteluun ja luettelointiin.

Kohteiden luettelointiperusteeksi vakiintui seutukaavaliitoissa kolmijako maisemallisiin, historiallisiin ja rakennushistoriallisiin kohteisiin, mutta myös muita kriteereitä on käytetty. Seutukaavaliittojen inventointijulkaisuisissa pappiloiden ryhmittely ei ole erityisen johdonmukaista. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan seutukaavaliiton julkaisussa pappilat esiintyvät joko asutushistoriaan, kirkolliseen perinteeseen tai sivistyshistoriaan kuuluvina. Luetteloissa käsitellään vähän maisemakokonaisuuksia, ja siksi pappiloiden asemaa osana kulttuurimaisemaa ei tarkastella tämän tutkimuksen puitteissa seutukaavaliittojen inventointityön pohjalta.

Eräät seutukaavaliitot (nykyiset maakuntien liitot) toimivat läheisessä yhteistyössä maakuntamuseoiden kanssa, jolloin vastuu kulttuurihistoriallisesti merkittävien rakennusten luetteloinnista ja tutkimuksesta on museoilla. Esimerkiksi Keski-Suomen seutukaavaliiton viimeisin kulttuurihistoriallisten rakennusten julkaisu on vuodelta 1978, minkä jälkeen aineiston keruuvastuu siirtyi Keski-Suomen museolle, joka on ylläpitänyt alueensa kaikista vanhoista pappiloista kiinteistöjen luettelokortteja. Samoin entisen Länsi-Uudenmaan seutukaavaliiton alueella on kulttuurihistoriallisten rakennusten luokittelu tehty paikallisesti. Yhä useammin rakennuksia luetteloidaan alueellisesti kunnissa, mikä entisestään heikentää eri arviointien vertailtavuutta⁷⁷. Uusi järjestelmä takaa yhä useamman vanhan rakennuksen pääsyn virallisiin luetteluihin, ja monilla paikkakunnilla jopa kaikki vanhat rakennukset on sisällytetty näihin. Vaarana on se, että tiedot rakennuksesta ja sen arvoista ovat olemassa, mutta mitään vertailevaa luokittelukriteeriä ei ole luotu. Näin vastuu rakennuksen suojelusta ja siihen kohdistuvien korjaustoimenpiteiden valvomisesta jää edelleenkin kuntiin eli kaavoitusmenettelylle ja rakennusvalvonnalle.

5.2.4. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt

Ympäristön ja maiseman merkitys on korostunut 1990-luvulta lähtien. Vuonna 1993 ilmestyi ympäristöministeriön ja Museoviraston yhteistyönä Rakennettu kulttuuriympäristö -julkaisu, johon on kerätty valtakunnallisesti merkittävien kulttuurihistoriallisesti⁷⁸ arvokkaiden ympäristöjen analysoinnit ja luettelot. Selvityksessä on yhtenäisesti kartoitettu ja luokiteltu koko maan arvokkaat, rakennetut kokonaisuudet rakennustaiteelliselta, historialliselta ja ympäristölliseltä. Korvaamattomina itseisarvoina on mainittu mm. rakennuskannan tai yksittäisten rakennusten huomattavat taiteelliset arvot. Maisema-aluetyöryhmän tulokset täydensivät seutukaavaliittojen kulttuurihistoriallisia inventointeja.

Kartta 11. Pappiloita esiintyy kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden joukossa keskimääräistä enemmän Helsingin seudulla ja läntisellä Uudellamaalla. Eteläisessä Suomessa on huomattavan paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita, mutta toisaalta aluetta on myös tarkimmin tutkittu. Itäisen ja keskisen Suomen pappilat sisältyvät arvokkaisiin maisemakokonaisuuksiin tavallista harvemmin; tämä voi myös heijastaa sitä, että alueen pappiloita ei ole arvostettu. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

Kuva 193. Yli kolmannes pappiloista liittyy merkittävään maisemakokonaisuuteen, yleensä kirkollisiin ympäristöihin, mutta myös viljeltyyn kulttuurimaisemaan. Perniön rakennussuojelulailta suojellut pappilat (1732 ja 1839) sijaitsevat hyvin vanhalla pappilapaikalla kirkon läheisyydessä.

Varsinaisiin kirkollisiin ympäristöihin liittyi tässä luettelossa 164 pappilaa, mutta kaikkiaan 201 pappilaa mainittiin osana arvokkaita maisemakokonaisuuksia. Erityisen arvokkaita pappiloita näistä oli 107 (perustui Museoviraston kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luetteloon, jota siis käytetään edelleen). Julkaisuun sisältyvät pappilat keskittyvät Helsingin seudulle ja Läntiselle Uudellemaalle. Eteläisessä Suomessa on huomattavan paljon kulttuurihistoriallisesti merkittäviä kohteita, mutta toisaalta aluetta on myös tarkimmin tutkittu.

5.3. Pappiloihin kohdistuvista uhkatekijöistä

”Vanha pappila paloi perjantäiaamuna Paraisilla. Kirpputorina viimeksi toiminut entinen pappila tuhoutui korjauskelvottomaksi. Kytevä toritavara aiheutti palopaikalle runsaasti savua. Palon leviämisestä ei kuitenkaan ollut vaaraa.”⁹⁹

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu pappiloihin kohdistuvia uhkatekijöitä, joilla tarkoitetaan mm. ylläpidon ja korjaustarpeen laiminlyöntiä, purku-uhkaa sekä tyhjilleen jäämistä. Suurimpaan osaan (87 %) 550 pappilasta ei kohdistu varsinaisia välittömiä uhkatekijöitä. 33 pappilaa on jäänyt tai jäämässä tyhjilleen, näistä rakennuksista 5 on rakennettu ennen vuotta 1800 ja 21 rakennuksen rakentamivuosi ajoittuu 1800-luvulle. Kolme 1800-luvun pappilaa on osittain tuhoutunut (Vehmaa, Rymättylä kpl, Rautio), kahta uhkaa tuhoutuminen (Lappeen kirkkoherran pappila ja Karstulan vanha pappila) ja yhteen kohdistuu purku-uhka (Kerimäen kirkkoherran pappila).

Kuva 194. Ainoastaan harvoin pappiloihin kohdistuu enää nykyisin varsinainen purku-uhka. Pahimmassa vaarassa ovat vaille käyttöä jääneet pappilat tai pappilat, jotka ovat sellaisessa käytössä, ettei rakenuksen historiallista taustaa kunnioiteta. Vehmaan (1870) pappila on 1970-luvulta lähtien ollut kiviveistämönä.

Kuva 195. Vehmaan pappila on rapistunut käytännössä korjauskelvottomaksi.

Osittain vailla huolenpitoa on 28 kevyessä kesäkäytössä olevaa pappilaa. Suurin ongelmaryhmä ovat vaille käyttöä jääneet rakennukset, joita usein myöhemmin uhkaa purkaminen tai liian perusteellinen korjaaminen.

Asuinkäytössä olevista pappiloista huolehditaan yleensä hyvin, mutta kesäasuntokäytössä olevista rakennuksista kaksi kolmesta kärsii puutteellisesta ylläpidosta. Tyhjiilleen jääneistä pappiloista kymmenesosa on osittain tuhoutunut ja varastokäyttöön jääneistä rakennuksista peräti kolmasosa on osittain tuhoutunut. Varastokäyttö on usein muodostunut pitkäaikaiseksi. Omistussuhteilla ei ole suoranaista vaikutusta pappiloihin kohdistuviin uhkatekijöihin. Toisaalta myytävänä oleviin rakennuksiin liittyy yleensä joku uhkatekijä, sillä ainoastaan joka viidenteen myytävänä olevaan pappilaan ei kohdistu uhkatekijöitä. Pappilat ovat myynnissä huonokuntoisuutensa vuoksi, ja toisaalta pitkään myytävänä olevat rakennukset jäävät vaille ylläpitoa. Erityisen arvokkaiksi luokiteltuihin pappiloihin kohdistuu keskimääräistä vähemmän uhkatekijöitä.

Pappilakäytöstä poistumisen ajankohta ei varsinaisesti vaikuta pappiloihin kohdistuviin uhkatekijöihin. Pappilakäytöstä 1940-luvulla ja 1960-luvulla poistuneista rakennuksista kuitenkin kymmenesosa on kesäkäytössä. Tyhjiillään olevista rakennuksista on neljäsosa jäänyt pois pappilakäytöstä 1950-luvulla ja lähes puolet 1980- tai 1990-luvuilla. Viime vuosien tai vuosikymmen aikana tyhjäksi jääneelle pappilalle ei ole useinkaan vielä löydetty käyttöä tai sen tulevaisuudesta ei ole päästy sopuun. Taajamissa sijaitseviin pappiloihin kohdistuu harvoin niiden olemassaoloa uhkaavia tekijöitä. Erityisen syrjäisellä seudulla sijaitsevilla rakennuksilla uhkatekijöitä on eniten. Konkreettisin uhkatekijä on kaikilla tyhjiilleen jääminen. Syrjäiset pappilat jäävät helposti kesäkäyttöön.

Kuva 196. Puumalan kappalaisen pappilan (1850-luku) korjauksen ja miljööön muutosten vuoksi ajallinen kerroksellisuus on kokonaan tuhoutunut. Pappila on alistettu osaksi avoimen kaavoituksen periaattein rakennettua ympäristöä.

Kuva 197. Karstulan Laikan eli Peltoniemen pappila (1850-luku) vuonna 1933.

5.4. Karstulan Laikan eli Peltoniemen pappila esimerkkinä suojelun ja säilyttämisen ongelmista

”Karstulan kunnanhallitus kieltää ryhtyvän pappilan kunnostustöihin ja vaatii edelleen saada purkaa rakennukset; mikäli suojelu toteutuisi, kunta ilmoittaa jättävänsä pappilan jälleen vuosikymmeniksi oman onnensa nojaan.”⁸⁰

Karstulan Laikan pappila on sijainnut samalla paikalla 1790-luvulta lähtien, jolloin kappeli-seurakunta perustettiin. Nykyinen 1850-luvun lopulla valmistunut päärakennus on järjestyksessään kolmas.⁸¹ Asuinrakennusta laajennettiin itäpäästä vuosina 1888 - 1890, jolloin pappila vuorattiin ja maalattiin. Laajennuksen jälkeen rakennus muodostui eteisestä, tampuurista, salista, alakerran seitsemästä kamarista, vintin yhdestä kamarista sekä keittiöstä porstuoineen. Rakennuksen huonejako on edelleenkin sama. Viimeinen pappi asui Peltoniemen pappilassa 1940-luvun alussa. Vuonna 1942, jolloin pappilassa asui tilapäisesti karjalaista siirtoväkeä, piha-piiriin kuului asuinrakennuksen lisäksi tuparakennus, talli, navetta, karjakeittiö, aitta, kalustorakennus, vilja-aitta, riihi, sauna ja kellari.⁸²

Pappila oli yhteisomistuksessa Kyyjärven seurakunnan kanssa, mutta vuonna 1946 Karstulan seurakunta osti Kyyjärven osuuden. Vuonna 1972 pappila siirtyi Karstulan kunnan omistukseen. Käytännössä pappilakiinteistö on ollut kylmillään, käyttämättömänä ja vailla ylläpitoa 1970-luvulta lähtien, ja 1970-luvun puolivälissä uusittu peltikatto on ollut viimeinen kunnostustyö.⁸³ 1990-luvun alussa kivenavetta ja vaja purettiin, koska rakennukset olivat pahasti rappeutuneet.⁸⁴ Nykyi-

Kuva 198. Rantaan kaavoitettu ja rakennettu omakotitaloasutus ei erityisemmin häiritse pappilan hoitamatonta pihapiiriä, jota rajaa yksi säilynyt tuparakennus. Kesällä 1998 pappilan ikkuna- ja oviaukkoja peittävistä suojalautoista oli osa revitty pois - pappila oli siis edelleen käytössä.

Kuva 199. Karstulan Laikan pappilan rakennustekninen peruskunto on hyvä ja kiinteä kalustus kaakeliuuneineen säilynyt, joten rakennus olisi kunnostettavissa, vaikka kaikki pinnat sisällä ovat vaurioituneet.

sin pihapiirissä on jäljellä päärakennus, väentupa, pieni huvimaja sekä aitta, jotka ovat osa 1800-luvun alussa muotoutunutta pappilapihapiiriä.

Entiset pappilan pellot on kaavoitettu asuinkäyttöön ja pappilan rantaan on rakennettu omakotitaloja. Rannan kaavoituksen yhteydessä pappila jätettiin omaksi tontiksi siinä tarkoituksessa, että tontti voitaisiin myydä ja pihapiirin rakennukset kunnostaa.⁸⁵ Pappilan nykyinen tontti on väljä, eivätkä uudisrakennukset tunkeudu häiritsevän lähelle pihapiiriä.

Kesällä 1996 tämän tutkimuksen osana tehdyssä inventoinnissa osoittautui, että Karstulan pappilan kunnossapito oli laiminlyöty: rikkoutuneita ikkunoita ei ollut korjattu ja rakennuksen kaikki ulko-ovet ja ullakon ovi repsottivat auki – tämä mahdollisti myös silmämääräisen sisäpuolisen kuntoarvioinnin. Rakennuksen hirsirunko oli hyväkuntoinen⁸⁶ ja vailla näkyviä lahovaurioita. Seinät vaikuttivat suorilta ja tiiviltä, mutta rakennuksen perustus oli molemmista päistä painunut, runko oli vääntynyt ja salin kohdalla perustus oli kokonaan sortunut. Ulkovuoraus oli pääosin hyväkuntoinen, ja vaikka maali oli kulunut olemattomiin, ainoastaan osa listoituksesta kaipasi maalauksen ohella uusimista. Ikkunoiden ja ovien karmit olivat suurelta osin hyväkuntoisia, mutta maalipinnoiltaan hilseileviä, ja osa ikkunanpuitteista puuttui. Rakennuksen hyvää kuntoa selitti se, että maalausta kaipaava peltikatto oli ollut kunnossa ja vedenpitävä. Sisätiloissa kaikki lattiat olivat jonkun verran notkollaan, ja sisätilojen seinä- ja sisäkattopinnat olivat turmeltuneet. Vanhimmat repsottavien tapettien alta paljastuneet sanomalehdet olivat vuodelta 1872. Kaikki tulisijat ja hormistot olivat sortumaisillaan ja täynnä halkeamia. Sekä ulko- että sisäasultaan rakennus edusti 1800-luvun loppupuolen pappila-arkkitehtuuria. Kesällä 1998 pappilaan oli edelleen vapaa kulku, sillä ikkunoita ja oviaukkoa suojaavia, kesän 1996 jälkeen kiinnitettyjä lautoja oli revitty pois. Pappila näytti kiinnostaneen kulkijoita, sillä talon vierustalla oli pidetty nuotiota noin 1,5 metrin etäisyydellä seinästä.

Karstulan kunnanhallitus päätti kokouksessaan tammikuussa 1995 Peltoniemen pappilan purkamisesta. Saatuaan tiedon päätöksestä Keski-Suomen lääninhallitus asetti omasta aloitteestaan helmikuussa 1995 pappilan ja pappilamiljöön toimenpidekieltoon. Karstulan kunnanhallitus perusteli purkamispäätöstä sillä, että rakennukset olivat erittäin huonossa kunnossa eikä kunnalla ollut taloudellisia edellytyksiä saattaa rakennuksia missään vaiheessa käyttökelpoiseen kuntoon. Kunnan mielestä Suomesta ei myöskään löytynyt sopivaa tahoa, joka olisi ostanut rakennukset kunnostettavaksi ja maksanut niistä kunnan vaatiman summan. Pappila oli kahdesti ilmoitettu myytäväksi valtakunnallisessa sanomalehdessä, mutta ostotarjoukset eivät – kunnan mielestä summiltaan liian vaatimattomina – olleet tyydyttäviä. Pappilan katsottiin myös olevan turvallisuusriski alueen lapsille (jotka pääsivätkin lukitseemattomaan pappilaan varsin helposti). Kunnanhallitus päätti edelleen hakea rakennusten purkulupaa Keski-Suomen ympäristökeskukselta, jolle toimivalta asiassa oli organisaatiomuutosten jälkeen siirtynyt.⁸⁷

Keski-Suomen museo (toukokuu 1995) ja Keski-Suomen liitto (toukokuu 1995) puolsivat lausunnoissaan rakennusten säilyttämistä. Museovirasto totesi omassa lausunnossaan (tammikuu 1996) Laikan pappilan olevan Keski-Suomen oloissa harvinainen 1800-luvun säätyläisrakennus, joka ei ollut kokenut muuttavia korjauksia ja oli säilynyt tyylillisesti poikkeuksellisen hyvin 1880-luvun laajennuksen asussa sekä sisältä että ulkoa. Museovirasto suositti rakennussuojelulain soveltamista, sillä pappilalla oli lausunnon mukaan kulttuurihistoriallista

merkitystä rakennushistoriansa, alkuperäisen käyttönsä ja paikallisen ainutlaatuisuutensa vuoksi. Museoviraston uudessa lausunnossa (kesäkuu 1996) todettiin, että pappila oli korjauskelpoinen ränsiytyneisyydestään huolimatta ja että korjaukset oli mahdollista jaksottaa pitkälle aikavälille. Karstulan kunnanhallitus kieltäytyi ehdottomasti ryhtymästä pappilan kunnostustöihin ja vaati purkulupaa. Mikäli suojele toteutuisi, uhkasi kunta jättää pappilan jälleen vuosikymmeniksi oman onnensa nojaan.⁸⁸

Helmikuussa 1997 Keski-Suomen ympäristökeskus määräsi pappilan rakennukset ja pihapiirin rakennussuojelulain nojalla suojeltaviksi. Suojele koski päärakennusta, väentupaa, ympäröivää pihapiiriä ja puutarhan jäänteitä ja kohdistui ulkoasuun, huonejakoon ja kiinteään sisustukseen. Päätöksen mukaan rakennuksia, pihapiiriä ja perinteistä kasvillisuutta oli hoidettava ja kunnostettava niin, että niiden kulttuurihistoriallinen arvo säilyy ja kohenee. Sopeuttava uudisrakentaminen oli mahdollista, ja käytön kannalta tarpeelliset muutokset, jotka eivät ole ristiriidassa rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon kanssa, olivat sallittuja. Keski-Suomen ympäristökeskuksen päätöksen perustelut vastasivat Museoviraston esittämiä perusteluja. Koska rakennusten säilymistä ei voitu turvata rakennuslain mukaisessa kaavoitusmenettelyssä, oli rakennussuojelulain soveltamiseen olemassa erityisiä syitä. Ympäristökeskuksen päätös alistettiin rakennussuojelulain mukaisesti ympäristöministeriön vahvistettavaksi.⁸⁹ Ympäristöministeriö vahvisti päätöksen 2.6.1999 ja hylkäsi kunnan päätöstä koskeneen valituksen.⁹⁰ Kunta valitti tehdystä päätöksestä korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joten Karstulan Peltoniemen pappilan suojeleprosessi on edelleen kesken.⁹¹

Laikan eli Peltoniemen pappila on huonokuntoisenakin kulttuurihistoriallisesti arvokas - rappeutumisen syy on nimenomaan kiinteistön omistajan piittaamattomuus. Vaikka rakennus on kunnalle rasite, kunta ei ole ollut valmis luopumaan pappilasta eikä myymään sitä ostajalle, joka on valmis sijoittamaan sen korjaamiseen ne taloudelliset resurssit, joita kunnalla ei ole. Täysin vastakkaisella toimintamallilla on Pihtiputaalla voitu säilyttää ja kunnostaa Myllyahon, 1880-luvulla rakennettu pappila. Pihtipudas-seura osti pappilan kiinteistön Pihtiputaan seurakunnalta vuonna 1989 yhdellä markalla ja samalla seurakunta vuokrasi seuralle tontin 50 vuodeksi. Pappilan kunnostus erilaisten tilaisuuksien pitopaikaksi tuli kahdeksan vuoden aikana maksamaan yhteensä 1,2 miljoonaa markkaa, ja kunnostushanke muodostui seuran, pihtiputaalaisten ja kunnan kannalta mielekkääksi ja tärkeäksi.⁹²

Sivujen 232 - 272 viitteet ja nootit

- 1 Hävittää ja uudistaa. Helsingin Sanomat 25.6.1982. Alkuperäinen Nils Erik Wickbergin teksti kuuluu *"Jag har läst någonstans, att det i Söderhavet fanns en stam, som en gång vart år jagade upp sina gamla i ett träd, vilket sedan omskakades. De som ramlade ned dräptes, se som orkade hålla sig kvar fick leva till nästa omskakning. Ungefär så förhåller sig de politisk-ekonomiska kretsarna till vår äldre byggnadskultur."* (Wickberg 1982, 93).
- 2 Viitala (toim.) 1990, 53.
- 3 *"Eräs maaseudun monumenttiryhmä, pappilat, on jäänyt pahasti alakynteen. Liian moni seurakunta on viime vuosina joko radikaalisti uudistanut tai kokonaan purkanut vanhan pappilansa - tarkoituksenmukaisuuden nimissä. Sopiva valikoima olisi hyvissä ajoin rauhoitettava ja rakennuksille keksittävä niiden arvoa vastaava käyttö."* (Pettersson, Lars. 1962. Rakennusmuistomerkkien säilyttämisestä. Valvoja nro 2, 69). Toisaalta suojelun kohteina olivat 1970-luvun alkuun asti lähinnä kirkot, linnat ja kartanot. (Kairamo, Maija 1971. Restauroimisen periaatteista. Arkkitehti 3, 24 - 27). *"Se, että pyrkimys vanhan rakennuskulttuurimme rauhoittamiseen on tuntunut lähes toivottomalta, johtuu surullista kyllä tuon rakennuskannan vaatimattomuudesta: se koostuu etupäässä yksikerroksisista, vähemmässä määrin kaksikerroksisista taloista."* (Wickberg, Nils Erik 1984. Hajamietteitä arkkitehtuurista ja historiasta. Arkkitehti 1, 31).
- 4 Panu Kailan haastattelu 4.6.1998. Valtionhallinnon ohjeena oli, että Museovirasto ei saa olla aloitteellinen rakennussuojelulain käytössä. Asiantuntijat eivät suinkaan unohtaneet pappiloita, mutta heidän käteensä valtionhallinnon ohjeiden noudattajina olivat sidotut.
- 5 *"Toisen maailmansodan jälkeen...Katsottiin myös ettei kirkkoherranvirkaan enää sopinut niin suuri virka-asunto kuin mitä entisajan pappila... Monet olivat lisäksi sitä mieltä että talot olivat epäkäytännöllisiä ja niiden kunnossapito liian suuri rasite. Kun pappilan sosiaalinen tehtävä vielä siirtyi seurakuntakeskuksille, tuloksena oli usein rakennusten rappeutuminen tai purkutuomio."* (Helander & Sundman 1982, 67).
- 6 *"...että maassamme on enää jäljellä vain n. 20 ennen vuotta 1800 rakennettua pappilaa ja hieman yli 40 on peräisin 1800-luvun alkupuolelta. Kuitenkin suurin osa näistäkin on myöhemmin perusteellisesti muutettuja eikä näin ollen pappilakulttuurin varsinaiselta kukoistusajalta enää todella ole montakaan muistomerkkiä jäljellä."* (Härö, Elias. 1963. Pappilarakennusten yhdennellätoista hetkellä. Arkkitehti nro 11 - 12, 53).
- 7 Lakiterminä rakennussuojelu määritellään toiminnaksi, jolla pyritään estämään kulttuurihistoriallisesti tai muuten arvokkaan rakennuskannan purkamisen ja ohjaamaan rakennetun ympäristön muutoksia sellaisiksi, että ympäristön luonne säilyy. (Rakennussuojelua koskeva uusi lainsäädäntö 1985, 5). Toisaalta taas rakennussuojelu voidaan käsittää laajemmaksi toiminnaksi. Esimerkiksi Henrik Lilius on katsonut rakennussuojelu-käsitteen kattavan koko sen toiminnan, joka kohdistuu rakennettuun ympäristöön ja joka eri tavoin painotetusti pyrkii säilyttämään, ylläpitämään ja kunnostamaan olemassa olevaa rakennuskantaa ja rakennettua ympäristöä. (Lilius, Henrik. 1979. Rakennussuojelu ja ympäristön rekonstruointi. Arkkitehti nro 7, 22). Lisäksi Liliuksen mielestä rakennussuojelu toteuttaa yksinkertaisesti ihmisen tarvetta tuntea itsensä jonkin mielekkään kokonaisuuden elimelliseksi osaksi, ja ilman tätä mahdollisuutta ihminen tuntee itsensä irralliseksi ja ulkopuoliseksi. (Lilius, Henrik. 1990. Ihmisen suhde aikaan - Miksi rakennussuojelua tarvitaan? Arkkitehti nro 7, 20).
- 8 *"Asiaa käsittelevät kirjoitukset ovat - kuten tämäkin - lyhyitä lehtiartikleileita, ja jos problematiikkaa on käsitelty tutkimuksen tasolla, aiheena on ollut pääasiassa rakennussuojelun historia."* (Lilius, Henrik. 1990. Ihmisen suhde aikaan - Miksi rakennussuojelua tarvitaan? Arkkitehti nro 7, 18). Museoviraston henkilökunta ei vielä 1960- ja 1970-luvuilla ollut saanut opiskeluaikanaan varsinaista restauroinnin teoriaa koskevaa opetusta, eikä teoreettista pohdiskelua laajalti harrastettu. Tieto haettiin maailmalta, tosin vahvat kansainväliset yhteytensä Museovirasto loi vasta 1970-luvun lopulla. (Panu Kailan haastattelu 4.6.1998).
- 9 Lilius, Henrik. 1979. Rakennussuojelu ja ympäristön rekonstruointi. Arkkitehti nro 7, 22.
- 10 Kallis maapohja ja käyttämätön rakennusoikeus, lain takaama yksityisomaisuuden suoja, vanhan rakennuksen kalliit korjauskustannukset sekä suojeltavan rakennuksen soveltumattomuus uuteen käyttöön ovat Henrik Liliuksen mukaan usein käytettyjä syitä, joilla suojelua pyritään vastustamaan. (Lilius, Henrik. 1990. Ihmisen suhde aikaan - Miksi rakennussuojelua tarvitaan? Arkkitehti nro 7).
- 11 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 21 - 22.
- 12 Rakennussuojelulaki 572/64, 2 § 2 mom.
- 13 Kirkkolaki 635/64, 338 § 2 mom.

Sivujen 232 - 272 viitteet ja nootit

- 14 Hallitusmuoto 83 §, 1 mom: ”... evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetään kirkkolaissa.”
- 15 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 23.
- 16 Ibid., 26.
- 17 Opetusministeriön nimittämä kirkollisten rakennusten suojelutoimikunta määritteli ehdotuksessaan kirkollisena rakennuksena pidettäväksi kirkkoa lähiympäristöineen (perinteinen kirkollinen miljöö), johon sisältyy kirkon ohella kiinteä sisustus maalauksineen ja taideteoksineen, kellotapuli, hautausmaan aita portteineen sekä kirkkomaalla olevat muut rakennukset, kuten hautakappelit ja luuhuoneet. Työryhmän jäsenistä Jari Reponen ja Matti Halttunen jättivät eriävän mielipiteensä, sillä heidän mukaansa kirkollinen rakennus olisi pitänyt määritellä kuten Kirkkohallitus 18.7.1985 oli opetusministeriölle esittänyt. (Kirkollisten rakennusten suojelutoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1986: 5. Helsinki, 1986; 28, 36). Kirkkohallituksen kirjelmän mukaan ”*Pappiloiden, joilla evankelis-luterilaisen kirkon palikkauslain (1035/83) 6§:n mukaan tarkoitetaan sellaisia kirkkoherran ja kappalaisen virkataloja, joihin on liitetty puisto- tai puutarhamaata, voidaan myös katsoa kuuluvan kirkollisiin rakennuksiin. Ne ovat aiemmin korvanneet osittain nykyisiä seurakuntataloja seurakunnallisten ryhmien kokoontumistiloina ja kirkollisten toimitusten pitopaikkoina. Usein ne muodostavat tavallisista asuintaloista poikkeavan rakennustyyppin. Kirkkohallituksen käsityksen mukaan kirkollisia rakennuksia olisivat kirkon ja kellotapulien sekä pappilain lisäksi muun muassa siunauskappelit, rukoushuoneet, seurakuntatalot ja leirikeskukset.*” (Kirkkohallituksen kirje opetusministeriölle 17.5.1985. DN:o 4/016/85).
- 18 Kirkkolaki 1994, 14 luku 2 §.
- 19 Rakennussuojelulaki 60/1985, 2 luku 7 §.
- 20 Kirkkolaki 1994, 14 luku 5 §.
- 21 Luettelo ”Lailla suojellut rakennukset 10.2.1994”, Museovirasto.
- 22 Kronlöf Hanna. Museoviraston tutkija, puhelinhaastattelu 23.11.1998.
- 23 Luettelo ”Hylätty tai rauenneet suojeluasiat 10.2.1994”, Museovirasto.
- 24 Kronlöf Hanna. Museoviraston tutkija, puhelinhaastattelu 1.12.1998.
- 25 Lounatvuori (toim.) 1991, 1.
- 26 Ibid., 26 - 27.
- 27 Pennanen 1986, 55.
- 28 Lounatvuori (toim.) 1991, 26 - 27.
- 29 Marin & Riekk 1995, 58.
- 30 Lounatvuori (toim.) 1991, 34.
- 31 Marin & Riekk 1995, 58.
- 32 Lounatvuori (toim.) 1991, 64.
- 33 Vaasan läänin vanhat pappilat 1994, 92 - 93.
- 34 Lounatvuori (toim.) 1991, 19 - 20.
- 35 Vanajan pappila joutui luovuttamaan osan puutarhastaan rautatielle jo 1860-luvun vaihteessa. (Rytönen 1992, 460).
- 36 Kronlöf Hanna. Museoviraston tutkija, puhelinhaastattelu 1.12.1998.
- 37 Kronlöf Hanna. Museoviraston tutkija, puhelinhaastattelu 23.11.1998.
- 38 Lounatvuori (toim.) 1991, 60.
- 39 Teatteri Eurooppa Neljä -esite.
- 40 Lounatvuori (toim.) 1991, 41.
- 41 Ympäristöministeriön päätös nro 14/561/95, annettu 12.10.1995.
- 42 Valtion kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia suojelleen valtion omistamien rakennusten suojelusta annetun asetuksen (480/85, 2§) mukaan. ”...*suojelun kohteita ovat sellaiset valtion omistamat rakennukset, rakennusryhmät ja rakennetut alueet, joilla on kulttuurihistoriallista merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen, rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien taikka rakennuksen ainutlaatuisuuden tai tyyppillisyyden kannalta. Rakennukseen luetaan siihen kuuluvaksi sen kiinteä sisustus.*”
- 43 Pennanen 1986, 23.
- 44 Huusko et al. (toim.) 1984, 223.

Sivujen 232 - 272 viitteet ja nootit

- 45 Kronlöf Hanna. Museoviraston tutkija, puhelinhaastattelu 23.11.1998.
- 46 Ympäristöministeriön päätös nro 6/561/99, annettu 30.9.1999.
- 47 Ympäristöministeriön päätös nro 34/561/97, annettu 17.5.1999.
- 48 Osmo Rinta-Tassi. Lyhyt selvitys Laikan pappilan nykyisestä rakennuksesta 8.10.1980 (perustuen virkatalon katselmuspöytäkirjoihin sekä virkatalolautakunnan ja pitäjänkokouksen pöytäkirjoihin).
- 49 Keski-Suomen museon inventointilomake nro 92 ”Karstula/Laikan (Peltoniemen) pappila”.
- 50 Laikan pappila suojeltiin Karstulassa. Ympäristöministeriön tiedote 14.2.1997. <URH: <http://www.vyh.fi/ajankoht/tiedote/ksu/tilaika.htm>> (25.5.2000)
- 51 Ympäristöministeriön vahvistama päätös 2.6.1999 nro 2,3/561/97.
- 52 Keski-Suomen ympäristökeskuksesta saatu tieto heinäkuussa 1999. Heinäkuussa 2000 valituksen käsittely oli edelleen kesken.
- 53 Rakennussuojelulaki 60/1985 3 § 2 mom.
- 54 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 27 - 28.
- 55 Rakennusasetus 266/1959, 50§, 62§, 128§.
- 56 Niissä pappiloissa, jotka ovat saaneet valtion avustusta korjauksiin, on korjausavustusten valvonnan puute selvä heikkous. Valvonnan puuttuessa on mahdollista tehdä valtion avustuksella jopa suoranaisia virheitä. Tähän samaan tulokseen on tultu myös Etelä-Savon rakennussuojeluarkkitehtikokeilussa. (Hyvät neuvot tarpeen; Etelä-Savon rakennussuojeluarkkitehtikokeilun tulokset 1989, 19). Suojeltujen kohteiden todellinen tila saattaa paljastua jopa Museovirastolle yllätyksenä, kuten Siikajoen pappilan kohdalla. Siikajoen kirkkoherran pappila, joka on Suomen vanhimpia säilyneitä virkataloja, on menettänyt suurimman osan rakennushistoriallista arvoaan 1970-luvulla tehdyn perusteellisen ”saneerauksen” takia.
- 57 Taloudellisen kasvun kaudella 1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla elettiin valtavaa uudisrakentamisen korkeasuhdannetta. Kaavoituksella moninkertaistettiin olemassa olevien rakennettujen ympäristöjen rakennusoikeus ja vain kirkot ja tärkeät hallintorakennukset merkittiin kaavoihin säilytettäväksi. Vanhat rakennukset saivat usein väistyä uuden tieltä. (Kairamo et al. (toim.) 1993, 116).
- 58 Putkonen 1983, 30.
- 59 Kaavasunnittelija Vuokko Jääskeläinen, Imatran kaupunki, puhelinhaastattelu 10.11.1999.
- 60 Rakennuskaava 12.11.1976, joka koskee Kokkolan Kaarlelan vuonna 1737 valmistunutta pappilaa.
- 61 Rakennuskaava 16.11.1992, joka koskee Vimpelin vuonna 1879 valmistunutta pappilaa (AK = asuinkeuhkotalojen korttelialue); ”*Suojeltava rakennus tai sen osa, jota ei saa purkaa ilman pakottavaa syytä*” Rakennuskaava 6.10.1988, joka koskee Toholammin vuonna 1887 valmistunutta pappilaa (YK = kirkkojen ja muiden seurakunnallisten rakennusten korttelialue).
- 62 Esimerkiksi Leppävirran vuonna 1899 rakennetulla kirkkoherran pappilalla ei vielä 1983 rakennuskaavassa ole suojelumerkintää, mutta sen sijaan vuoden 1993 yleiskaavassa pappilaan on liitetty sr-merkintä.
- 63 Björk 1994, 67.
- 64 Vaasan läänin vanhat pappilat 1994, 116.
- 65 Asemakaava 13.7.1983 (YK-1 = Kirkkojen ja muiden seurakunnallisten rakennusten korttelialue. Alueelle saa rakentaa asuntoja alueen henkilökuntaa varten).
- 66 Osayleiskaava 17.06.1991.
- 67 Osayleiskaava 10.06.1993.
- 68 Rakennuskaava 5.9.1994.
- 69 Rakennuskaava 26.2.1993.
- 70 Kianto 1922, 6 - 7
- 71 Rakennuskulttuurin luettelointi 1984, 9 - 11.
- 72 Arvokäsitettä ja -vertailuja on tarkastellut mm. Tuppurainen 1993, 112 - 117.
- 73 Pappilatyöryhmän mietintö 1982, 12 - 13.
- 74 Alkuperäiskäytössä olevat pappilat käyvät yhä harvinaisemmiksi. Museovirasto karsimassa merkittävien pappiloiden listaa. Kaleva 21.11.1995.
- 75 Ojanen 1990, 286.
- 76 Rakennussuojelu 1987, 29.

Sivujen 232 - 272 viitteet ja nootit

- 77 Kunnissa tehtyihin arviointeihin liittyy myös muita ongelmia. Esimerkiksi Oulaisten kaupunginhallitus on vaatinut kulttuurihistoriallisesti merkittävien kohteiden uudelleenarviointia, sillä Pohjois-Pohjanmaan liiton vuonna 1993 julkaistu selvitys on Oulaisten mielestä vanhentunut. Kohteille tulisi kaupunginhallituksen näkemyksen mukaan saada kaupunginvaltuuston hyväksyntä ja myös kiinteistöjen omistajia olisi kuultava. Vaatimusten taustalla on eräiden vanhojen rakennusten suojelukiistat. (Uudelleenarviointi tarpeen - Oulaisten mielestä kulttuurihistoriallisten kohteiden luettelo vanhentunut. 1998. Kaleva 27.4.1998). Vaarana Oulaisten tapauksessa on, että kulttuurihistoriallisten kohteiden tärkeimmiksi arviointikriteeriksi nousevat taloudelliset näkökohdat.
- 78 Määritelmät maaseutumaisen kulttuurihistoriallisista arvoista hakevat vielä muotoa ja sisältöä. (Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 67).
- 79 Vanha pappila paloi Paraisilla. Helsingin Sanomat 6.7.1996.
- 80 Ote ympäristöministeriön saamista lausunnoista. Ympäristöministeriön vahvistama päätös 2.6.1999 nro 2,3/561/97.
- 81 Osmo Rinta-Tassi. Lyhyt selvitys Laikan pappilan nykyisestä rakennuksesta 8.10.1980 (perustuu virkatalon katselmuspöytäkirjoihin sekä virkatalolautakunnan ja pitäjänkokouksen pöytäkirjoihin).
- 82 Keski-Suomen museon inventointilomake nro 92 ”Karstula/Laikan (Peltoniemen) pappila”.
- 83 Ibid.
- 84 Kirje, Päivi Anderssonin (Keski-Suomen museo) 17.11.1995 päivätty kirje Hanna Kronlöfille (Museovirasto). Kirje koski Karstulan pappilan tilannetta.
- 85 Kirje, Päivi Anderssonin (Keski-Suomen museo) 17.11.1995 päivätty kirje Hanna Kronlöfille (Museovirasto). Kirje koski Karstulan pappilan tilannetta.
- 86 16.11.1995 päivätty, Esko Aholan Keski-Suomen museolle laatima muistio kuvaa rakennusta loistavasti toteutetuksi hirsirakennustekniikan ja -ammattitaidon työnäytteeksi.
- 87 Keski-Suomen Ympäristökeskuksen rakennussuojelupäätös 14.2.1997 nro LA-18, Dnro 0995L0145/27.
- 88 Ibid.
- 89 Ibid.
- 90 Ympäristöministeriön vahvistama päätös 2.6.1999 nro 2,3/561/97.
- 91 Keski-Suomen ympäristökeskuksesta saatu tieto heinäkuussa 1999. Heinäkuussa 2000 valituksen käsittely oli edelleen kesken.
- 92 Myllyahon pappila odottaa käyttäjiä. Kotiseudun sanomat 30.7.1997.

6. Pappiloiden kunto ja korjaaminen

6.1. Pappiloiden korjaukset

”Mikään arkkitehtuurin loistonäyte tuo talo tosiaan ei ollut. Iso lasiveranta, ja aluksi kaksikin parvekeverantaa, teenjuontia varten. Katonharjaa koristi rautapitsiäidake, ja rännien suunt olivat peltipitsiä. Niin olisi saanut ollakin, mutta isä ei voinut olla tuomatta omaa osuuttaan rakennuksen sisä- ja ulkopiirteisiin, antamalla purkaa sitä ja tätä, vedätyttämällä rappuja ylös tai alas, energisesti ja ”tarkoituksenmukaisesti”, mutta omaamatta harmainta aavistusta esteettisistä arvoista. Hienoja kaakeliuuneja purettiin, onneksi ei tosin joka huoneesta, ja tilalle asennettiin lieriömäisiä peltivaippapötköjä...Eipä silti: tuollaisen ison puu-rakennuksen lämmittäminen oli kovaa puuhaa, eivätkä edes sen ajan apulaiset sitä mielellään tehneet, kun huoneitakin oli toistakymmentä...”

(Sinikka Kallio)¹

6.1.1. Pappiloiden ylläpitäminen, kunnostaminen ja korjaaminen

Pappiloiden kunnostamista ja niiden muutostöitä tarkastellaan vuosina 1995 ja 1996 tehdyn ja vuosina 1997 - 1999 täydennetyn Suomen pappiloiden kenttätutkimuksen perusteella. Osana tutkimusta tarkasteltiin tuolloin 423 pappilan ulko-asua ja kuntoa, 297 pappilan sisä-asua ja kuntoa sekä lisäksi 365 pappilan osalta niiden läpikäymiä korjaushankkeita. Tämän tarkastelun ulkopuolelle ovat jääneet Kuopion ja Vaasan läänien pappilat, joiden kuntoa ei ole arvioitu tässä tutkimuksessa tehdyssä peruskartoituksessa.

Pappiloiden rakentaminen on ollut keskiajalta lähtien julkisesti säädeltyä ja valvottua. Pappiloita on rakennettu ja kunnostettu aikansa parhaimpana pidetyn tiedon pohjalta. Niitä on nykyaikaistettu mahdollisuuksien mukaan, käytetty uusia vuoraustyyliä ja maalityyppejä, niitä on jatkettu ja korotettu, täydennetty kuisteilla ja uusilla ikkunoilla. Tyypillisimmin rakennusten korjaaminen on ollut ylläpitävää, ja perusteellinen korjaaminen on liittynyt tarpeeseen, eli rakennuksen kunto on vaatinut laajoja rakennustoimia. Pappiloiden julkisivut ja sisustukset ovat seuranneet arkkitehtuurivirtausten vaihteluja erityisesti 1800-luvun loppupuolelta lähtien.

Kuva 200. Pappilat ovat aina muuttuneet varallisuuden ja yhteiskunnan muuttuessa. Karstulan Laikan 1800-luvun puolivälissä valmistunutta pappilaa jatkettiin kamariparilla 1800-luvun lopulla, mikä on selvästi havaittavissa rakennuksen ullakolla.

Arkkitehtonisten virtausten ja tyylien arvostus on vaihdellut eri aikoina, mutta vasta toisen maailmansodan jälkeen tyyli vaatimukset ulottuivat laajemmin pappilakunnostuksiin. Vaikka 1920-luvun klassismin ja funktionalismin aikana uusrenessanssia ja nikkarityyliä pidettiin mauttomana,² ei pappiloita yleisesti muutettu repimällä koristeita, valkaisemalla seiniä tai suurentamalla ikkunoita. Kirkon konservatiivisuus heijastui myös korjauksiin. 1950-luvun alun jälkeen pappiloita on monin tavoin nykyaikaistettu. Niitä on sähköistetty, asennettu viemäröinti, vesijohdot ja keskuslämmitys ja niiden sisä- ja ulkoeristykset, ovia, ikkunoita ja kalusteita on uusittu. Monissa tapauksissa vanhat peiliovet on vaihdettu sileiksi lakatuiksi vanerioviksi ja keittiöihin on asennettu uudenlaiset ylä- ja alakaapit levyvineen. Näissä nykyaikaistamiseen pyrkivissä korjauksissa on rakennuksen sisätilojen asu muutettu sodanjälkeisen ajan kauneusihanteiden mukaiseksi. Tämänkaltaisen koko rakennuksen läpikäyvä kunnostustapa on muuttunut yleiseksi, jopa niin, että monet pappilat ovat sotien jälkeen läpikäyneet useampia nykyaikaistavia korjauksia. Erityisesti 1950-luvun lopusta lähtien muoti- ja makutottumukset ovat olleet niin vahvoja, että pappilat ovat peruskorjauksissa muuttuneet noudattamaan kun-kin ajan tyyppillisiä muotipiirteitä.

Kuva 201. 1940-luvulle asti oli tyypillistä ylläpitää pappilaa ja kunnostaa tai korjata ainoastaan niitä osia, jotka korjaamista vaativat, esimerkiksi yksittäisiä päreitä, lautoja tai muita julkisivuosia. Kuolajärven pappilan pärekattoa korjailtiin vuonna 1926. Pappila jäi sodan jälkeen entiselle Neuvostoliitolle luovutetulle alueelle.

Korjaustavoista 1940-luvulle asti

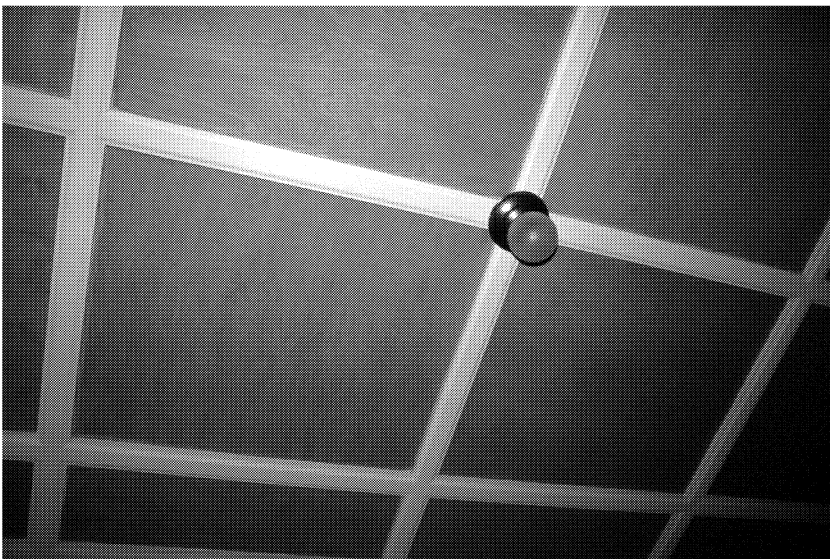
Pappiloiden kuntoa ylläpitävä kunnostustapa säilyi yleisenä 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille asti.³ Tämä näkyy yhä Suomen pappiloissa, sillä mikäli rakennusta ei ole uudistettu toisen maailmansodan jälkeen, siinä on tavallisesti nähtävissä monia eri vaiheita ja eri kunnostusten jälkiä. Huoneita on lisätty, yhdistetty ja jaettu, huonetiloja on jopa korotettu ja ikkunoita suurennettu. Pappilan ikkunat ja ovet saattavat eri huoneissa olla eri aikakausilta ja sisätilojen verhousmateriaalit eri-ikäisiä. Tällaiset rakennukset ovat läpikäyneet lukuisia peräkkäisiä muutoksia ja korjausvaiheita. Ne ovat muovautunut käyttäjiensä tarpeiden mukaan, ja muutokset ovat olleet pääosin rakennukselle luonteivia. Käytetyt rakennusmateriaalit ovat samoja, joita rakennuksessa on aiemminkin käytetty; puuta eri muodoissaan, sammalta, purua, kutterinlastua jne. Tämä kehitys jatkui teollisten materiaalien yleistymiseen saakka.

Vanhoja pappiloita muutettiin tarpeiden ja vaatimuksien muuttuessa. Esimerkiksi vuoden 1922 asetuksen vaatimus tulenkestävän arkiston rakentamisesta sai seurakunnat rakentamaan pappiloidensa yhteyteen arkiston seuraavien parin vuosikymmenen kuluessa.⁴ Yleensä pappilat saivat arkiston 1920-luvun lopulla tai 1930-luvun kuluessa, mutta viimeistään 1940-luvulla. Arkistot liittyvät lähes poikkeuksetta pappiloihin laajennusosina, useimmiten varsin luontevasti. Mitä myöhemmässä vaiheessa arkistosiipi on rakennettu, sitä itsenäisempi se on – ja sitä huonommin se yleensä liittyy vanhaan puupappilaan. Tyyllillisesti sopimaton tai hallitseva laajennusosa liittyy nykyisin viidesosaan pappiloita.⁵ Näistä laajennusosista osa on arkistoja ja

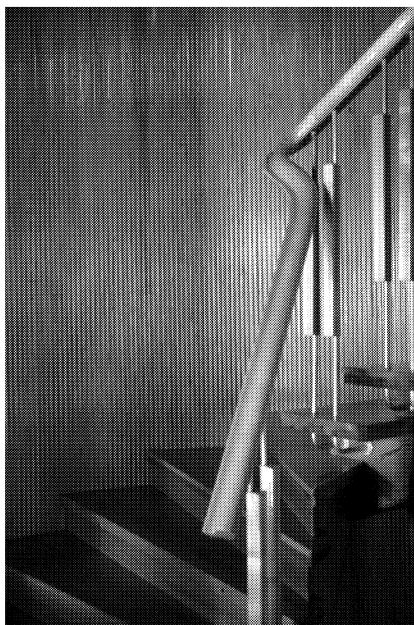
useimmat ovat muita, myöhemmin kömpelösti ja vanhaan rakennukseen häiritsevästi lisättyjä siipirakennuksia, esimerkiksi lämpökeskuksia.

Ennen toista maailmansotaa pappiloiden korjausten tavoitteina oli kunnan kohentaminen tai asumismukavuuden parantaminen. Esimerkiksi Ristiinan kappalaisen pappilassa tehtiin vuonna 1929 muutostöitä, joissa uutta kappalaista varten uusittiin sisätiloissa tapetteja ja maalattiin pin-toja. Myös ulkoverhous maalattiin uudelleen. Seuraava korjaus tehtiin vuonna 1936, jolloin pärekatto korvattiin sementtitiilikatolla. Paria vuotta myöhemmin pappilaan saatiin vesi- ja vie-märijohdot.⁶ Punkalaitumen kappalaisen virkatalo katettiin vuosisadan alussa kattahuovalla. Ruokasali sai uuden korkkimaton vuonna 1916. Vuonna 1945 pappilassa oli jo kylpyhuone ja WC, joita ei tosin talvisin uskallettu käyttää vesijohtojen jäätymisen pelossa.⁷

Sotien jälkeinen aika oli pappiloissa korjaamisen ja uudistamisen aikaa. Erityisesti vesi- ja lämmitysongelmat nousivat keskeisiksi. 1940-luvun kuluessa ja seuraavalla vuosikymmenellä monet pappilat saivat keskuslämmityksen ja vesijohdon. Pudasjärvellä Hilturannan pappilan päärakennus korjattiin perusteellisesti vuonna 1946: kaikki uunit uusittiin, seinät tapetoitiin ja muut sisäpinnat maalattiin. Vuonna 1948 keittiöön asennettiin vesipumppu ja viemäri. Vuon-na 1951 pappila sai sähkövalon, ja pari vuotta myöhemmin keittiössä tehtiin täydellinen sisäkorjaus. Samalla vuosikymmenellä päätettiin kyläkeskukseen rakentaa uusi pappila, minkä jälkeen Hilturannan kunnostaminen jäi toissijaiseksi.⁸ Tämänkaltaisia esimerkkejä löytyy lähes joka seurakunnasta. On poikkeuksellista, jos pappilaa ei ole kunnostettu ja nykyaikaistettu 1940- tai 1950-luvuilla.

Kuva 202. Ennen 1940-luvun loppua tehdyt korjaukset olivat harvoin hyvin perusteellisia - katsottiin hyödyttömäksi ja tuhlailtavaksi kunnostaa tai vaihtaa kunnossa olevia osia. Hirvensalmen asunto- ja kirkkoherranvirastokäytössä olevan pappilan (1929) vanerikatto on alkuperäinen. Merkittäviin materiaali muutoksiin ei vanhoissa pappiloissa yleensä ryhdytty, mikäli vanha materiaali oli vielä käyttökelpoinen.

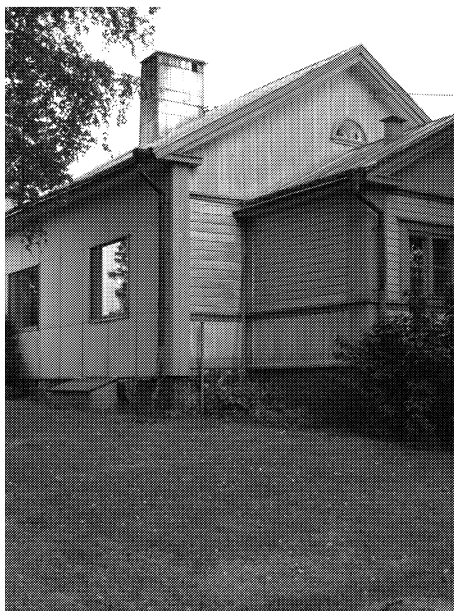
Kuva 203. Harvinainen 1940-luvun porrasedelji Leivonmäen nykyisin yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä olevassa pappilassa (1883). Yleensä lakattua puuta käytettiin 1940-luvun korjauksissa pappiloissa ainoastaan kuistien sisäpinnoissa.

1950- ja 1960 -lukujen korjaustavoista

Vanhoja pappiloita ei vielä 1950- ja 1960-luvuilla pidetty liian suurina tai niiden ylläpitämistä kohtuuttoman rasittavana. Asumismukavuutta parannettiin rakentamalla sisätilojen yhteyteen WC-, pesu- ja saunatiloja. Usein käyttöön otettiin kokonainen uusi kerros, kellari. Vaikka pappiloita nykyaikaistettiin kiihtyvällä vauhdilla sotien jälkeen, oli pappiloiden hienovarainen, niiden perusluonnetta rikkomaton kunnostamistapa yleinen 1950-luvun alkuvuosiin saakka.

Sodan jälkeiseen aikaan liittyy oleellisesti asumismukavuuden parantaminen. Vanhoihin pappiloihin asennettiin keskuslämmitys, jonka tarvitsema kattilahuone sijoitettiin tiiliseen laajennusosaan tai kellaritiloihin. Useimmiten vanhat kaakeliuunit ja piiput purettiin tarpeettomina. Ulkoasua saatettiin nykyaikaistaa vaihtamalla ajalle tyypilliset, uudenmalliset ikkunat.

Kokonaisvaltaisuus ja teollisten, vanhoille rakennuksille vieraiden materiaalien käyttö korjauksissa oli tyypillistä 1950-luvun loppupuolella ja 1960-luvulla.⁹ Uudistamisessa katosivat vanhat materiaalit ja tilan jäsennöinti. Pappiloita nykyaikaistettiin ja tehtiin helpommiksi lämmittää laskemalla sisäkattoja ja jakamalla suuria sali- ja kamaritiloja. 1950- ja 1960-luvulla korjauksen läpikäyneelle pappilalle tyypillisin sisämateriaali on huokoinen kuitulevy katoissa ja seinissä, joissa levytys on usein peitetty tapettien alle. Lattiamateriaalina on usein parketti tai korkkimatto (Linoleum). Pappiloiden inventointi osoitti, että useissa tapauksissa uusimistyö ja

Kuva 204. Julkisivuverhoukset ja ikkunat uusittiin useissa pappiloissa 1950- tai 1960-luvuilla. Yleensä verhousmateriaalina säilyi puu. Lemun 1800-luvulla rakennetun pappilan julkisivun uusiminen Minerit-levyin on tehty säästään, ja alkuperäinen verhous on yhä osittain näkyvissä. Rakennus on yhä seurakunnan omistuksessa ja asuin- ja virastokäytössä.

Kuva 205. Tyypillinen 1950- tai 1960-luvulla uusittu pappilan sali on matala. Alaslaskettu katto on verhottu huokoisin kuitulevyin, seinät tapetoitu ja lattiaa peittää parketti tai linoleum. Jäppilän pappilan (1877) salin pintamateriaalien alta paljastuisi todennäköisesti vanhoja pintoja.

pintojen levyttäminen tehtiin aikaa ja vaivaa säästäen. Niinpä vanhat pintakerrokset ovat suojassa huokoisten kuitulevyjen tai lastulevyjen alla. Nämä rakennukset on mahdollista osittain palauttaa nykyaikaistamista edeltävään asuun, sillä jopa vanhat peiliovet saattavat olla tallessa ullakolla tai pihavarastossa.

Kankaanpään seurakunnassa oli vuonna 1956 päätetty ryhtyä korjaamaan huonokuntoista pappilaa, jossa ”muurien lämmitys oli käynyt vaaralliseksi ja ikkunat olivat lahot ja vetoiset”. Peruskorjaus toteutettiin helsinkiläisen arkkitehdin suunnitelman mukaisesti. Rakennukseen tehtiin keskuslämmitys, sähkösauna, kylpyhuone ja WC. Keittiöön asennettiin sähköhellä ja puulämmitteinen uuni. Seinät tapetoitiin tai maalattiin, lattialle asennettiin korkkimatto tai muovimatto. Lisäksi suurta salia avarrettiin avaamalla siihen kirkkoherran työhuone. Kun vielä uusi, moderni takka loi kodikkuutta, seurakunnassa kuvailtiin näkymän olleen juhlava. Muutamia vuosia myöhemmin vesikatto uusittiin kiiltäväksi peltikatoksi. Uusitun pappilan ikä jäi lyhyeksi, sillä kortteli oli tarpeeksi arvokas paikka uudelle seurakuntakeskukselle.¹⁰

1970-luvun korjaustavoista

Luontoisetuusunnon verotus kiristyi 1970-luvulla, mikä aiheutti pappiloiden siirtymistä pois perinteisestä käytöstä. Vuosikymmenen korjauksiin liittyi usein käyttötarkoituksen muuttaminen, pääasiassa kokoontumis- ja kerhotoiloiksi. Kokoontumistiloiksi muuttaminen vaati seinien purkamista ja aikaisempaa suurempien salitilojen muodostamista, mikä merkitsi pappiloiden perinteisten huonejärjestysten tuhoutumista.

1970-luvun alussa Pohjoismainen puukaupunki -projekti vaikutti siihen, että puurakennuskannalle alettiin antaa arvoa omaperäisenä rakennusperintönä. Ajalle tyypillistä oli laajojen kokonaisuuksien, kuten puukaupunkien suojelun pohtiminen.¹¹ Samanaikaisesti rakennusten korjauksissa noudatettiin yleensä sellaisenaan rakennusvalvontaviranomaisten rakennuslakiin ja -asetukseen perustuvia, mutta uudisrakentamiseen tarkoitettuja vaatimuksia, rakennusmääräyksiä ja uudisrakentamisen tekniikkaa.¹² Yksittäiset puurakennukset, kuten pappilat, eivät vielä saaneet tarpeeksi arvostusta osana kulttuuriperintöä, eikä niiden erityisominaisuuksia otettu kunnostuksissa riittävästi huomioon.

Pappiloiden sisätilojen inventointi osoitti, että 1970-luvulla¹³ korjattujen pappiloiden sisätilojen tyypillisin piirre on levytys. Värikkäät tai valkoiset lastulevyt peittivät alleen vanhat seinäpinnat ja kattopaneelit, muovimattojen alle jäivät maalatut lautalattiat. Tällainen korjaus toteutettiin mm. Keuruun kirkkoherran pappilassa Kangasmannilassa. Vuosikymmenen korjauksiin liittyi energiakriisi ja sen aiheuttama lisäeristysvaatimus.¹⁴ Monet käyttökelpoiset pappilalikkunat päätyivät kaatopaikoille tai parhaimmassa tapauksessa ullakoille, ja tilalle asennettiin uusia, kömpelöitä kolmin- tai nelinkertaisia ikkunoita, jotka usein jäivät kestoaltaan lyhytikäisiksi. Pappiloita lisäeristettiin ulkopuolelta, jolloin vanhat ikkunat jäivät syvälle julkisivupinnasta ja julkisivut verhottiin ohuella laudoituksella, joka pian oli uusimisen tarpeessa. Rakennusfysikaalisesti kyseenalaisten tai rakennusteknisesti epäonnistuneiden korjausten vuoksi moniin pappiloihin luotiin alttius lattiasieni- ja homevaurioille.

Kuva 206. 1970-luvun energiakriisi kannusti vaihtamaan ikkunat kolmilasisiksi. Useimmiten ikkunoiden muoto säilytettiin alkuperäisen kaltaisena. Hartolan kappalaisen pappila (1850-luku) sai monien pappiloiden tavoin lisäsiiven 1970-luvulla. Nykyisin yksityisomistuksessa, asuinkäytössä olevan rakennuksen ikkunoita ei tuolloin kuitenkaan uusittu.

Kuva 207. 1970-luvun värikylläisyys heijastui myös korjattuihin pappiloihin. Seinien, kattojen ja lattioiden levyttäminen oli yleinen korjaustapa. Useimmiten levytysten alle jätettiin kuitenkin vanhat pintakerrokset. Myöskään kaakeliuuneja ei kahden edellisen vuosikymmenen tapaan enää välttämättä poistettu. Korpilahden kappalaisen pappila Mutanen (1899) on nykyisin virkistyskäytössä.

1980-luvun korjaustavoista

Historiallisen rakennetun ympäristön säilyttämisen hyväksyttiin yleisesti 1980-luvulla ja asiantuntijat korostivat omissa seminaareissaan rakennusten ajallisten kerrostumien merkitystä sekä vanhojen materiaalien ja työtapojen vaalimista.¹⁵ Jo vuosikymmenen alussa haluttiin edistää vanhojen rakennusten korjaamista laajentamalla rakennusmääräysten tulkintavapautta mm. poistumistie- ja lämmöneristävyyismääräysten osalta. Nyt tiedostettiin edellisen vuosikymmenen lisälämmöneristysten tuhoisa vaikutus arvokkaissa rakennuskohteissa, ja sisäasiainministeriö yritti lieventää alkanutta tuhoa lähettämällä vuonna 1982 rakennuslautakunnille yleiskirjeen, jossa todettiin mm. ”Kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaiden rakennusten kohdalla ei yleensä lisäeristäminen eivätkä ikkunoiden muutokset tule kysymykseen.”¹⁶ Käytännössä yleiskirjeen vaikutus pappiloiden korjauksiin oli vähäinen. Rakennusmääräyksistä joustamisen mahdollisuutta ei käytetty riittävästi hyväksi, eivätkä asiantuntijoiden mielipiteet yleensä yltäneet suunnittelukokouksiin asti.

Kuva 208. Pappilakunnostukset alettiin 1980-luvulla tehdä yhä perusteellisemmin ja kustannuksista piittamatta. Vanhaa arvostettiin käsitteenä - ei välttämättä antikvaarista arvoa. Hankasalmen 1800-luvun lopulla rakennettua pappilaa jatkettiin 1980-luvulla ja samalla tehtiin ulkopuolinen lisälämmöneristys ja ikkunat uusittiin. Rakennuksen suhdemaailma on muuttunut, eikä edukseen.

1980-luvulle oli tyypillistä taloudellinen nousukausi. Monissa seurakunnissa pappiloiden ylläpitämisen katsottiin tulevan liian kalliiksi, ja houkutus luopua pappiloista kasvoi. Pappilat siirtyivät uusille, usein varakkaille omistajille, jotka nopeasti ja varoja säästämättä muuttivat ne itselleen sopiviksi. Myös seurakuntien omistuksessa säilyneet pappilat korjattiin 1980-luvulla aikaisempia vuosikymmeniä perinpohjaisemmin. Pappiloiden inventointi paljasti 1980-luvun kunnostus- ja muutostöiden perusteellisuuden. Vanhoja pintoja ei arvostettu edes siten, että ne olisi jätetty uusien pintakerrosten alle, vaan ainoastaan hirsikehä jätettiin kertomaan rakennuksen historiasta.

Vanhaa muotokieltä osattiin kyllä arvostaa, mutta materiaalilta vaadittiin mittatarkkuutta, uudenkiiltävää pintaa - rautakauppojen uusvanhat tuotteet syrjäyttivät ajan patinan. Uudet ikkunat säilyttivät vanhan puitejaon, mutta ikkunoiden suhteet muuttuivat leveiden uusien puiteprofiilien vuoksi raskaiksi ja detaljit kömpelöiksi. Korjauksissa heijastui usein halu tavoitella nykyaikaista matalaa tilaa. Esimerkiksi Noormarkun pappilan peruskorjauksessa vuonna 1981¹⁷ huonetiloja madallettiin kevytrakenteisin välikatoin. Uusi virastokäyttö vaati myös keveiden väliseinien lisäämistä. Poikkeuksellisesti rakennuksessa säilytettiin vanhat empireovet ja muuta kiinteää sisustusta.

Kuva 209. Useissa 1980-luvun korjauksissa tavoiteltiin ”vanhaa henkeä”, materiaalien ja huonetilojen tuli kuitenkin vastata uudisrakentamisen tasoa. Michikkälän pappila (1888) on nykyisin seurakunnan kokoontumis- ja kerhokäytössä.

1990-luvun korjaustavoista

1980-luvun päättyessä Suomi joutui syvään lamaan. Voimakkaan uudisrakentamisen aika oli ohi, ja huomio kohdistui korjausrakentamiseen. Vanhan rakennuskannan arvojen, arvostuksien sekä korjaustapojen pohtiminen yleistyi.

Pappiloiden käytölle ja korjaushankkeille oli 1990-luvulla tyypillistä sallivuus. Käyttötarkoitukset ja omistajasuhteet käsittivät kaiken kiviverstaan ja leirikeskukseen, valtion ja seurakunnan välillä. Vaikka korjaustavat vaihtelivat laidasta laitaan, vanha oli vihdoinkin saamassa arvonsa.¹⁸ Eri aikakausien muassaan tuomia yksityiskohtia oli silti edelleenkin vaikea hyväksyä. Mieluiten pappila haluttiin nähdä jonkin tietyn aikakauden ”alkuperäisasussa”, vailla modernin ajan vaikutuksia. Vanhan rakennuksen käytön luoma patina haluttiin siistiä pois, samoin vinoudet, kieroudet ja epäjohtonmukaisuudet. Monet rakennukset korjattiin tuolloin perusteellisesti ja alkuperäisasuun pyrkien siten, että useat niistä ovat nyt ehkä hienompia kuin

ne ovat koskaan olleetkaan. Pyrkimys vanhan säilyttämiseen oli olemassa ja voimistumassa, mutta monien pappiloiden osalta liian myöhään – mitä ei tuhonnut ylläpidon ja säilyttämisen laiminlyönti, sen monissa pappiloissa tuhosivat myöhemmät muutokset ja korjaukset.

Kuva 210. 1990-luvun kunnostuksissa on monesti havaittavissa halu nähdä pappila tietyn aikakauden asussa. Vieremän (1734) pappilan sisätilat on pyritty saattamaan 1800-luvun lopun asuun.

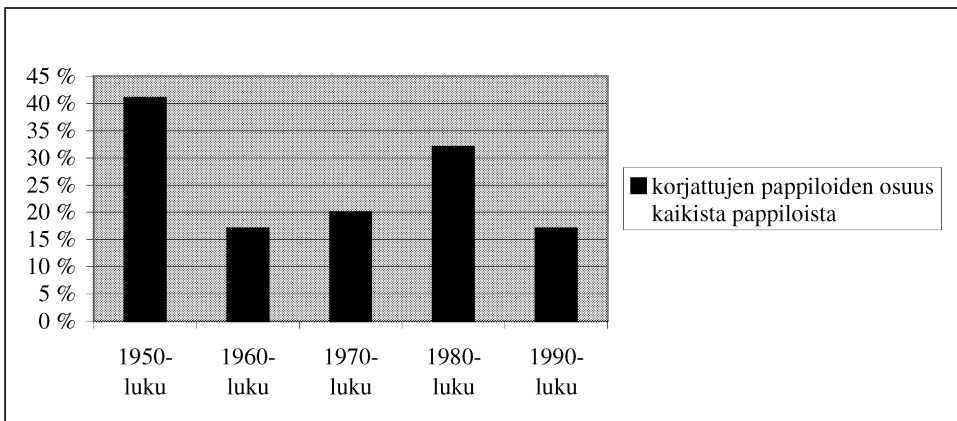

Kuva 211. Vanhalle pappilalle ominaista patinaa ja pintojen kulumista on ollut 1990-luvulla usein vaikea hyväksyä. Alatornion pappila (1786) on korjattu perusteellisesti, eivätkä sen sisätilat poikkea mitenkään ajan uudisrakentamisesta.

6.1.2. Pappiloiden korjaushankkeista sodan jälkeen

Tutkimuksessa tarkasteltiin 365 pappilan korjaushistoriaa silmämääräisesti paikalla havainnoiden sekä tarkastamalla niiden läpikäymä kunnostuksia seurakuntien ja pitäjien historioista sekä haastatteleamalla seurakuntien työntekijöitä.

Kymmenesosassa pappiloista tehtiin merkittäviä kunnostuksia 1930-luvulla tai 1940-luvulla. 1950-luvulla yli 40 %:iin kaikista pappiloista kohdistui laajoja korjauksia. Sodanjälkeinen uusi aika vaati uutta asumisen tapaa; maa jälleenrakennettiin ja rakennuksia muutettiin nykyaikaisiksi. Seuraavalla vuosikymmenellä kunnostuksia ja korjauksia tehtiin lähes viidesosaan pappiloista, ja 1970-luvulla edelleen vielä enemmän. Taloudellinen nousukausi 1980-luvulla innoitti laajoihin korjaushankkeisiin; noin kolmasosa pappiloista kunnostettiin perusteellisesti. 1990-luvulla oli vuoteen 1996 mennessä korjattu 17 % pappiloista. Sekä tilastollinen tarkastelu että suomalaisten pappiloiden nykyinen asu osoittavat, että keskiverto pappilan vaiheisiin kuuluvat 1950-luvun ja 1980-luvun korjaukset.

Taulukko 46. Pappiloiden korjaukset 1940-luvun jälkeen (1990-luku tarkasteltu vuoteen 1996 saakka).

Kunnostukset ovat eri aikoina kohdistuneet eri tavoin vanhoihin pappiloihin. 1950-luvulla korjattiin eniten ennen vuotta 1850 rakennettuja pappiloita, ja joka toinen tuolloin rakennetuista pappiloista on kunnostettu 1950-luvulla. 1900-luvun alun rakennukset eivät vielä tuolloin käineet välttämättömästi korjauksia. Vastaavasti 1980-luvulla korjattiin eniten vuosina 1922 - 1940 rakennettuja rakennuksia. Korjaushankkeet kohdistuivat 1990-luvulla tasaisesti kaikkien ikäryhmien pappiloihin, sillä enää ei kunnostettu teknisten vaatimusten vuoksi, vaan tyytymättömyys kohdistui enemmänkin vanhanaikaisuuteen tai edellisiin kunnostuksiin. 1980- ja 1990-lukujen korjaukset heijastelevat myös omistajanvaihdoksia, joiden seurauksena rakennusta yleensä on korjattu.

Kuva 212. Pappilat ovat yleensä läpikäyneet useita laajahkoja korjauksia 1940-luvun jälkeen. Keskuslämmitykseen siirtymisen yhteydessä on tavallisesti uusittu sisäpintoja, myöhemmin on ehkä laajennettu märkätiloja ja uusittu ikkunat. Kuvassa Tuupovaaran pappila (1902) vuonna 1931.

Kuva 213. Tuupovaaran pappila vuonna 1995. Kuudenkymmenen vuoden aikana rakennukseen on uusittu katto, ikkunat, ovet ja kuisti sekä rakennettu siipiosa.

Erot maaseudun ja taajamien välillä ovat selviä. 1940-luvulle saakka pappiloiden kunnostusten painopiste oli maaseudulla, jossa rakennukset myös usein olivat iältään vanhimpia. 1950-luvulta lähtien rakennuksia kunnostettiin enemmän taajamissa kuin maaseudulla, mutta tilanne tasoittui 1970-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä maaseutupappiloiden osuus korjauksissa kasvoi, mikä heijastaa osittain tuolloin tapahtuneita omistajanvaihdoksia. 1990-luvulla tilanne oli kääntymässä toisinpäin - 1990-luvun korjaukset keskittyivät seurakuntien omistuksessa oleviin, taajamassa varsin keskeisesti sijaitseviin pappiloihin, joiden käyttötarkoitusta muutettiin.

6.1.3. Korjaustavan lähtökohdista

Rakennuksen kannalta parasta rakennussuojelua ja kunnostamista ovat sen normaali käyttäminen ja ylläpitäminen ilman laajoja korjauksia¹⁹ ja lisäyksiä. Suomen kuluttava ilmasto, aurin-gonpaisteen ja pakkasen vaihtelut, vesi ja jää kuluttavat rakennusosia, mutta jatkuvan hoidon avulla voidaan korjaustarvetta vähentää tai siirtää merkittävästi. Pappiloiden tarkastelu osoittaa selvästi, että 1900-luvulla tehdyistä kunnostuksista pieni osa johtuu vaurioiden korjaamisesta. Laajan perusparannuksen pääasiallinen syy on yleensä ollut rakennuksen käyttötarkoituksen muuttuminen tai kiinteistötekniikan muutokset.

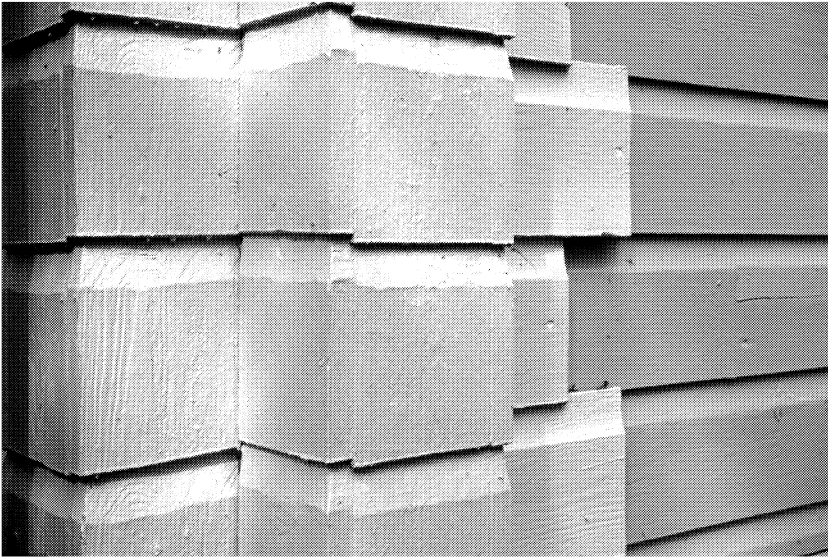
Onnistuneen korjauksen lähtökohta on ollut huolellinen ja asiantunteva suunnittelu. Taitavalla suunnittelulla on muutosten tarve saatu minimoitua. Paitsi pappilan kulttuurihistorian myös tilavaatimusten kannalta oleellista on ollut käytön soveltuminen rakennukseen. Tilankäytön tehostaminen ja kireä huonetilaohjelma ovat väistämättä johtaneet raskaisiin muutos- ja korjaustöihin. Lisärakentamisella on harvoin saavutettu onnistuneita ratkaisuja ainakaan pappilapihapiirin kannalta.

Yleisesti jaoteltuina korjaamistavat voidaan jakaa säilyttävään, palauttavaan eli entistävään sekä muuttavaan korjaukseen. Ensimmäisellä tarkoitetaan rakennuksen kokonaisuuden ja rakenteiden pitämistä entisellään ja toisella rakennuksen tai sen osien palauttamista alkuperäiseen asuun tai jonkun myöhemmän kehitysvaiheen tilaan.²⁰ Ajalliset arvot tyyli- ja kauneusihanteineen näkyvät aina korjaamisessa. 1950-luvulta lähtien yleistynyt muuttava korjaus on muuttanut usean pappilan kokonaishahmoa tai sen osia. Rärkeimmät esimerkit löytyvät 1960-luvulta, jolloin pappiloita

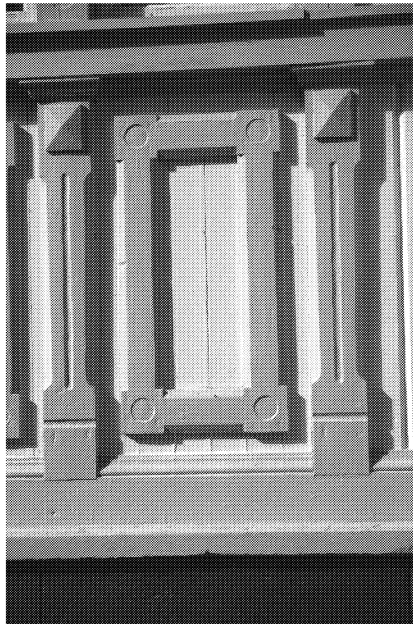

Kuva 214. Perinteisesti pappiloita on kunnostettu ylläpitäen ja uusittu ainoastaan niiltä osin, kun uusimista on kunnan vuoksi tarvittu. Simon pappilaan (1902) vaihdettiin kesällä 1999 ainoastaan ne hirret, jotka olivat pahoin vaurioituneita. Julkisivun vanhat laudat tulisi mahdollisuuksien mukaan irroittaa chjinä, sillä riittävän paksun ja hyvälaatuisen uuden lautatavaran löytäminen voi muodostua ongelmaksi.

Kuva 215. Nykyinen kirvesmichentyön tarkkuus ja huolellisuus on usein entistä heikompaa, ja rakennuksen detaljointi entistä lyhytikäisempi. Mäntyharjun näyttelytilana toimivan kirkkoherran pappilan (1811) julkisivuissa pilastereiden vanha verhous on uusittu ja detaljoitu kömpelösti.

Kuva 216. Julkisivun yksityiskohdissa pilee osa vanhan rakennuksen arvoa ja vichätystä, eikä detaljointia tulisi esimerkiksi julkisivun uusimisen yhteydessä köyhdyttää. Ulvilan kirkkoherran pappilan (1894) alkuperäistä uusrenessanssihenkistä detaljointia.

Kuvat 217 ja 218. Ulkopuolisen lämmöneristämisen yhteydessä ikkunoita ei tulisi jättää syvälle seinän sisään, kuten Vieremän pappilassa (1734) on tehty. Oikealla esitetty hiekkapuhallettu seinäpinta on vaurioitunut, ja sen pintarakenne on muuttunut. Kuva Ristijärven pappilasta (1807).

laajennettiin niitä hallitsevin tai häiritsevin laajennusosin ja nykyaikaistettiin rajusti²¹ esimerkiksi verhoamalla julkisivu asbestisementtilevyin.

Esimerkit osoittavat, että hyvä lähestymistapa vanhojen pappiloiden kunnostuksessa on säilyttävä tai osittain palauttava korjaus, joka vaatii suunnittelijalta ja rakennuttajalta tahtoa säilyttää kulttuuriperintöä jälkipolville. Historiallinen kerroksellisuus antaa ajallisen ulottuvuuden rakennukselle. Inventointien perusteella esimerkiksi arkistolaajennukset ovat tärkeä osa pappiloiden historiaa, ja ne on yleensä tehty rakennuksen luonnollisen kehityksen aikana eli ennen modernin rakentamisen aikaa. Toisaalta taas 1950-luvun ja myöhempien laajennusten ja muutosten merkitys pappilakokonaisuudelle on aina erikseen pohdittava; tulisiko ne säilyttää vai olisiko osittain palauttava korjaus sopivampi? Yhtä ainoata tapaa tai vaihtoehtoa ei ole.

Korjauksen suunnittelu edellyttää aina valintoja ja kompromisseja erityisesti suhteessa historiallisuuteen. Pahimmillaan väärä tai harkitsematon asenne pappiloiden kunnostamistyössä on tuhonnut rakennuksen antikvaarisen arvon ja kadottanut sen historiallisen kerroksellisuuden. Vanhojen pappiloiden, kuten muidenkin vanhojen rakennusten, ylikorjaaminen on kulttuurihistoriallisesti arveluttavaa. Karjaan seurakunnan ja Museoviraston välille syntyi 1990-luvun puolivälissä kiista 1700-luvun pappilan peruskorjauksesta. Museoviraston näkemyksen mukaan korjauksessa oli tuhottu rakennuksen kulttuurihistoriallinen arvo. Hirsiseinät oli peitetty huokoisin kuitulevyin siten, että ne olivat muuttuneet uuden kaltaiseksi, ja samalla oli heikennetty paloturvallisuutta jättämällä levyjen taakse palotilanteessa hormina toimiva ilmarako. Käsinhöylättyihin kattolankkuihin ja hirsiseiniin oli puhkaistu aukkoja koneellisen ilmanvaihdon vaatimia venttiileitä ja säleikköjä varten.²²

Kuva 219. Ylitehokas tilankäyttö johtaa raskaisiin muutoksiin. Tilaohjelman tulisi aina olla väljempi kuin uudisrakentamisessa. Ullakkotilojen käyttöönottoa tulisi välttää, koska ullakko on usein ainoa alkuperäinen tila rakennuksessa. Pyhäjärven (nyk. Pyhäsalmen) kirkkoherran pappila (1890-luku) on nykyisin seurakunnan omistuksessa ja virkistyskäytössä.

Kuvat 220 ja 221. Pappiloiden korjaamisen perinpohjaisuus tuhoaa kirjoittamatonta, käsinkosketeltavaa historiaa. Simon pappilan (1902) kunnostamista matkailukäyttöön kesällä 1999. Olisi suotavaa, että edes tilajärjestys säilyisi. Myös kiinteät yksityiskohdat, kuten helat, ovat useimmiten vielä kunnostettavissa. Juvan kappalaisen pappilassa vanhat saranat on havaittu toimiviksi (1806).

Kuva 222. Vieremän pappilan vanhimmat osat rakennettiin todennäköisesti jo 1700-luvulla. 1920-luvulla rakennusta laajennettiin kuvassa vasemmalla olevalla kaksikerroksisella päätysiiivellä. Kuva on vuodelta 1931.

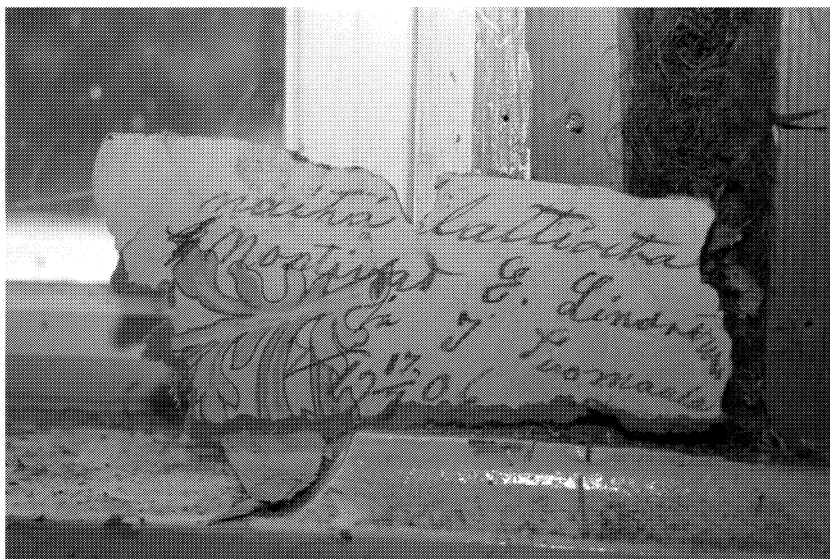

Kuva 223. Tietyn aikakauden asuun palauttaminen tuhoaa aina historiallista kerroksellisuutta. Vieremän pappila 1990-luvun korjaustöiden jälkeen. Päätyosa on purettu ja ikkunat ovat jääneet julkisivujen uusimisen yhteydessä syvälle julkisivuun.

Tietyn aikakauden asun palauttaminen tuhoaa aina lopullisesti osan rakennuksen historian monikerroksellisuutta. Vieremän Kyröniemen pappila rakennettiin ilmeisesti jo 1700-luvun puolella kappalaisen pappilaksi. Vuonna 1897 se muutettiin tulevan kirkkoherran virkataloksi, ja huonelukuvaatimusten vuoksi rakennuksen eteläpäätyyn rakennettiin vuonna 1920 toinen kerros ja laajennus. Kirkkoherran pappilana Kyröniemi toimi uuden pappilan valmistumiseen saakka, vuoteen 1954. Seuraavalla vuosikymmenellä rakennus oli kouluna ja myöhemmin kesäleirikäytössä. Vuonna 1988 rakennus palautettiin arkkitehdin suunnitelmien mukaan 1800-luvun loppupuolen asuun eli sellaiseksi, millainen sen arveltiin olleen paikkakunnan vaikuttajahahmon, Juhani Ahon isän, kappalainen Theodor Brofeldtin aikana vuosina 1876 - 1883. Pappilasta purettiin sille tyypilliseksi muodostunut korkea eteläpuolinen osa. Sisätilat kunnostettiin kokous- ja kokoontumiskäyttöön, ja rakennuksessa toimii Hiljaisuuden keskus.²³ Kirkkohallituksen tukeman rakennuksen ”entistämisen” jälkeen tunnelmaa pappilassa on kuvattu ajattoman arvokkaaksi.²⁴ Laajamittaisten tietyn aikakauden asuun palauttavien korjausten kompastuskiveksi muodostuukin niiden ajattomuus: historiallinen kerroksellisuus on suurelta osin kadonnut pitkältä aikaväliltä, ja kunnostuksessa tavoitettu rakennuksen asu on ollut sellaisenaan olemassa ainoastaan suunnittelijan ja päättäjien mielikuvituksessa.

6.1.4. Erilaisia suhtautumistapoja vanhan kunnostamiseen

Taloudelliset arvot ovat suhteellisia arvottomiskysymyksiä, eli se mikä on taloudellista tai edullista ei ole absoluuttista vaan aina suhteessa käyttöön, aikaan ja arvostuksiin. Ongelmallisinta on se, että nämä muutoksia aiheuttavat taloudelliset arvot ovat aina voimakkaasti omaan aikaansa

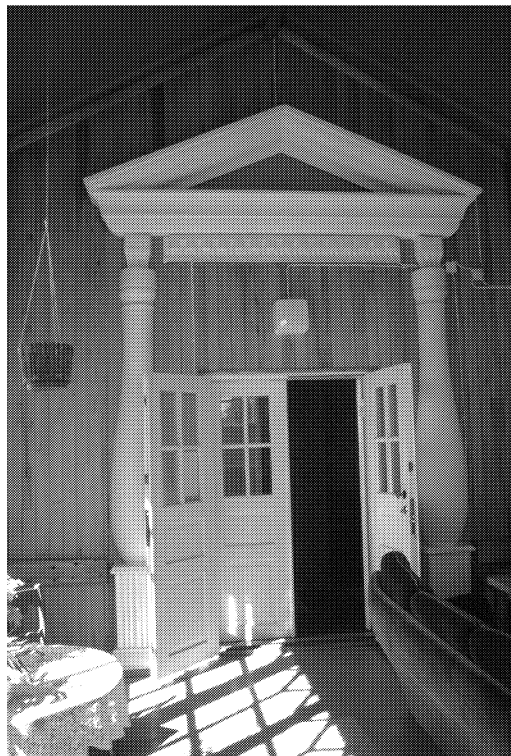

Kuva 224. Perusteellinen korjaus tuhoaa rakennuksen kirjoittamatonta ja joskus myös kirjoitettua historiaa. ”Näitä lattioida nostivat E. Lindström ja I. Tuomaala 17.7.1906.” Simon pappilan (1902) peruskorjausta kesällä 1999.

sidottuja, eivät yleisarvoja, jollaisiksi esimerkiksi historialliset arvot voidaan mieltää.²⁵ Ei ole yllättävää, että parhaiten alkuperäisyytensä säilyttäneet pappilamiljööt sijaitsevat yleensä yksityisomistuksessa syrjäseudulla, jossa taloudelliset resurssit ovat niukat.

Pappiloiden säännöllisellä kunnossapidolla on kattavat muutos- tai peruskorjaustyöt voitu yleensä välttää. Viime vuosikymmenien kunnostushankkeet käsittävät lähes kaiken tavallisen peruskunnossapidon ja useampia miljoonia maksaneiden perusteellisten korjausten väliltä. Esimerkiksi Mikkelin Kenkäveronniemen päärakennuksen korjaus vuonna 1990 maksoi 4,5 miljoonaa markkaa.²⁶ Maarian 1700-luvun pappilan päärakennuksen, navetan, leivintuvan ja vanhan pappilan kunnostus vuonna 1990 tuli maksamaan 7,1 miljoonaa markkaa.²⁷ Seurakuntien omistamien pappiloiden korjaukset ovat kirkkojen korjauksiin verrattuna harvinaisia hankkeita. Kuitenkin esimerkiksi vuonna 1988 käytettiin seurakunnissa yhteensä 11,8 miljoonaa markkaa 69 pappilan kunnostamiseen. Useimmiten kyseessä olivat kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi katsotut pappilat sekä leirikeskuksiksi tai muuhun luontevana pidettyyn käyttöön muutetut pappilat.²⁸

Kuva 225. Uudet materiaalivalinnat eivät saisi alistaa pappilan alkuperäisiä materiaaleja tai detaljeita. Alatornion pappilan (1848) alkuperäiset, empiren pappiloissa harvinaiset voimakasmuotoiset pylväät ja sisäänkäynnin yläpuolinen päätykolmioaihe ovat jääneet vieraaksi koristeaiheeksi pirttimäisin lakkalaudoin verhotussa kuistin sisätilassa.

Erilaiset kunnostamisen lähestymistavat, jotka pappiloiden korjauksissa on vuosina 1995 ja 1996 tehdyssä inventoinnissa havaittu, ovat yleisiä myös minkä tahansa muun rakennustyyppin kohdalla. Mitä niukemmat taloudelliset resurssit rakennusta on ollut korjata, sitä suuremmalla pieteetillä rakennusta on yleensä ylläpidetty. Toisaalta taas eräissä tapauksissa vanha on muodostunut muoti-ilmiöksi. Pappila on kuin antiikkiesine, jonka historiallisuus ja aitous tai näennäinen alkuperäisyys nostavat sen myyntiarvoa.

Vanhalla rakennuksella on tavallaan kaksi historiaa; se mitä rakennukselle todellisuudessa on menneisyydessä tapahtunut ja toisaalta se käsitys tai mielikuva, joka meillä sen vaiheista on eli siitä, mitä rakennukselle meidän todellisuutemme mukaan on tapahtunut. Varsinainen todellisuus näkyy itse rakennuksessa, siinä millaisena se voidaan havaita ja millaisena siinä tapahtuneet muutokset ovat havaittavissa. Kun rakennusta korjataan ja muutetaan, muutetaan samalla näkyvää historiaa. Kunnostajan mielikuva historiasta edustaa korjaustöiden jälkeen koko rakennuksen historiaa. Jos kunnostaja ei ole kunnioittanut rakennuksen historiaa, on seurauksena näkyvän menneisyyden tuhoutuminen.

Trendikorjaaja

Nykyajan kauneuskäsitykset näkyvät erityisen hyvin niissä pappiloissa, jotka yksityisen omistajan hallussa ovat kokeneet rajuja, usein kunnan kannalta tarpeettomia muutostöidenpiteitä ja ”muodistamista”. Tällaisissa korjauksissa pappilaa arvostetaan mielikuvana, jolla ei ole yhteyttä todelliseen, olemassa olevaan rakennukseen. Muutostöiden lähtökohtana ovat kunnostajan omat tavoitteet ja haaveet, ei vanha rakennus. Vanhaa ei sinällään pidetä arvokkaana, mutta asuminen

Kuva 226. Usein pappiloiden korjauksissa on havaittavissa korjaajan mielikuva vanhasta, johon perustuen muutostyöt on tehty. Tätä mielikuvaa muokkaavat paitsi muodit myös kotimaiset ja ulkomaiset sisustuslehdet. Kuvassa Pylkönmäen asunto- ja virastokäytössä olevan pappilan (1905) sali korjausten jälkeen.

vanhassa, idylliseksi koetussa miljöössä on status, josta ollaan valmiita maksamaan. Ikää arvostetaan käsitteenä eikä uudisrakentamisen mukaisista tavoitteista kyetä luopumaan. Vanhalle rakennukselle ominaiset vinoudet, kulumat ja patina halutaan hävittää, mutta samalla menetetään huomattava osa rakennuksen antikvaarista arvoa. Suomessa on lukuisia esimerkkejä, erityisesti 1980- ja 1990-luvuilta, tämäntapaisesta tavasta tuhota vanhoja pappiloita.

Joskus korjaajan mielikuvien pohjana ovat muodikkaat näkemykset ja trendit. Sisustuslehdet määrittelevät osaltaan sitä, millaisen vanhan suomalaisen puurakennuksen uskotaan olevan tai sen tulisi olla. On hämmäntävää löytää syrjäisestä maaseudun pappilasta englantilaisen kartanoihanteen mukainen kunnostusratkaisu Laura Ashleyn tapetteineen tai ”fitness-room” eli entiseen saliin kunnostettu kuntohuone porealtaineen.

Hirsiromantikko

Pappiloiden tarkastelu viittaa siihen, että yllättävän usein pappilan omistajan käsitys kauneudesta ja perinteestä pohjaa kansallisromantiikan aikanaan luomiin käsityksiin hirsirakentamisesta.²⁹ Lautaverhotun lyhytnurkkatalon ulkoasua on vaikea muuttaa kansallisromantiikan ihanteiden mukaiseksi, mutta sisätilat saattavat joutua läpikäymään perusteellisia muutoksia. Lievimässä muodossa tämä muutos merkitsee maalattujen pintojen uusimista ja niiden muuttamista lakatuiksi, pahimmillaan sisätilat riisutaan hirrelle ja käsitellään hiekkapuhalluksella. Erityisesti leirikeskuskäytössä olevissa pappiloissa hirsromantiikka on korostetusti esillä.

Kuva 227. Hirsromantiikka ilmenee voimakkaasti pappiloiden korjauksissa. Luumäen 1900-luvun alussa valmistuneen pappilan sali hirrelle riisuttuna.

Muutostöiden jälkeen useat pappilat kuvastavat kansallisromantiikan kaikuna nykyajan käsitystä siitä, millainen talonpoikaisrakennuksen olisi pitänyt olla, ei millainen se on ollut. Todellisuudessa pappilat poikkesivat jo varhain talonpoikaisrakennuksista, koska pappiloissa ei enää 1700-luvullakaan haluttu näyttää rahvaanomaista paljasta puupintaa, vaan puu pyrittiin peittämään maalien, laseerauksien tai tapettien alle. Tällä tavoiteltiin hienompaa kartanomaisuutta ja ylemmille säädyille kuuluvaa statusta, eikä puuta pidetty siitä osoituksena.

Vanhaa uutena arvostava

Joskus pappilan omistaja on dokumentoinut mittauksin ja valokuvin alkuperäiset listat, ovet, paneelileveydet ja profiilit, purkanut sitten kaiken pois ja teettänyt uudet osat vanhoja vastaavin mitoin tai korvannut kaiken ”rautakauppavanhoilla” rakennusosilla. Antikvaarinen arvo monien muiden arvojen muassa on menetetty. Kunnostaja ymmärtää vanhassa pappilassa piilevät kauneusarvot, mutta ei kykene hahmottamaan näitä arvoja vanhassa ja kuluneessa materiaalissa. Vanhalle rakennukselle ominaiset vinoudet, kulumat ja epäsäännöllisyys ovat tällaisen korjaajan mielestä virheitä. Pappilan omistaja on nähnyt vaivaa kunnostaakseen rakennusta. Ongelma on, että vanhasta on yritetty tehdä ”parempi” ja ”aidompi” kuin se koskaan aikojen kuluessa käsityönä tehtynä on voinut olla.

Kuva 228. Usein vanhojen rakennusosien, kuten listojen, muutokieltä pidetään kauniina, vanhaa materiaalia ei kuitenkaan arvosteta. Valitettavan helposti päädytään uusvanhoihin rautakaupan valikoimiin tukeutuviin muutostöihin. Liperin kappalaisen pappila (1841) on nykyisin yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä.

Ylläpitävä kunnostaja

Pappiloissa säästävä ja ylläpitävä korjaamistapa on harvinainen. Tällaisessa korjauksessa lähtökohtana on rakennus itse, sen ominaisuudet ja rakennushistoria. Tämänkaltaista kunnostamista on vaikeuttanut se, että perinteiset työtavat, tekniikat ja rakennusmateriaalit katosivat markkinoilta tai ainakin mainospalstoilta sotien jälkeen. 1980-luvulta lähtien on kuitenkin alkanut ilmetä kiinnostusta myös rakentamisen perinteen uudelleen herättämiseen ja vaalimiseen.

Ylläpitävä kunnostus on yleistä syrjäisissä, asuinkäyttöön siirtyneissä pappiloissa, joissa ei ole ollut taloudellisia mahdollisuuksia tehdä kalliita kunnostus- ja muutostöitä. Vanhan pappilan arvoa ei ehkä ole edes pysähdytty miettimään ja pappilaa on kunnostettu kuten ”aina ennenkin”.

Vanhan rakennuksen arvo on ymmärretty Parikkalan kappalaisenpappilassa Oravaniemessä, joka on nykyisin maalaistalona. Talon yksinäinen isäntä asui kesäisin koko suurta taloa ja vetäytyi talvisin keittiötupaan, jonka sisäkattoa hän oli lämmityskustannuksia alentaakseen madaltanut ja lisäeristänyt. Pappilassa ei ole tehty suuria kunnostuksia 1950-luvun jälkeen, mutta rakennusta on koko ajan ylläpidetty. Pappilapihapiiri elää maalaistalon arkielämää, jonka uudet ja muuttuneet toiminnot sijoittuvat vanhoihin ja uusiin piharakennuksiin.

Kuva 229. Varsin harvassa pappilan korjauksessa on lähtökohtana ollut rakennus itse. Kuitenkin ylläpitävällä ja säilyttävällä korjaustavalla päästään parhaimpiin tuloksiin. Tärkeää on historiallisen kerroksellisuuden vaaliminen. Hausjärven yksityisomistuksessa asuinkäytössä olevassa pappilassa (1869/1892) tämä on onnistunut.

Kuva 230. Usein pappiloiden korjauksissa ulko- ja sisätiloja käsitellään toisistaan riippumattomina kokonaisuuksina. Vaikka ulkoasu säilytetään tai uusitaan entisen kaltaiseksi, voidaan samalla sisätilojen huonejärjestys ja materiaalit muuttaa täysin. Hirvensalmen pappila (1860) on säilyttänyt ulkoasunsa 1900-luvun alun asussa.

Kuva 231. Hirvensalmen kappalaisen pappilan (1860) sisätiloissa ikää ei ole arvostettu edes käsitteenä. Tilajako on seinien purkamisen jälkeen hämärtynyt, ja pintojen levytyks antaa sisätiloille 1970-luvun piirteitä.

Ulko- ja sisätilojen erottaja

Seurakuntien omistamat, kokous- ja kerhokäyttöön siirtyneet pappilat on usein korjattu ulkoa vanhaa mukaillen, mutta uuden veroisiksi. Tällaisessa korjaustavassa rakennus mielletään vanhaksi ja kauniiksi silloinkin, kun ainoastaan sen hahmo on vanha ja yksityiskohdat, kuten ikkunat tai vuorilauditus, uusittuja. Pappilan ulkokuorta ja sen kuntoa pidetään rakennuksen kannalta tärkeimpänä, eikä detaljeja pidetä erityisesti huomionarvoisina. Sisätilat rakennetaan yleensä uudestaan tilajärjestys ja interiööriin suhteet rikkoon.³⁰ Lievemässä kunnostusmuodossa tilajärjestys on säilytetty, mutta pappila on kokenut voimakkaan nykyaikaistavan kunnostuksen.

6.2. Pappilat korjausten jälkeen

”Tuskinpa mikään vanha rakennus on täydellisesti säästynyt muutoksilta, olipa se sitten kirkko, linna tai kansanomaisempi asuinrakennus. Alati kasvava tilantarve on pakottanut laatimaan siipirakennuksia tai lisäämään kerroslukua, mikä useimmiten on ollut rakennuksen arkkitehtuurille kohtalokasta. Vanhetessaan rakennus on ehkä joutunut palvelemaan uusia, toisarvoisia käyttötarkoituksia, mikä vuorostaan on aiheuttanut yhä suurempia muutoksia.”

(Esko Järventausta)³¹

6.2.1. Käytetyt arviointikriteerit

Tässä tutkimuksessa on käytetty visuaaliseen arviointiin perustuvaa menetelmää pappilan ulko- ja sisätilojen arvioimiseksi. Tarkastelussa on käytetty jakoa neljään luokkaan: alkuperäisyys³² säilynyt hyvin, kohtalaisesti, huonosti, alkuperäisyys tuhattu.

Pappilan ulkoasun arvioinnissa on kiinnitetty huomiota mm. siihen, kuinka hyvin arkkitehtoninen alkuperäisratkaisu on säilynyt rakennuksen historiallisten kehitysvaiheiden aikana eli kuinka hyvin rakennusajankohta ja sen mukaiset ratkaisut ovat rakennuksessa säilyneet ja tunnistettavissa. Sisätilojen alkuperäisyyden säilymistä on tarkasteltu arvioimalla sisätilojen vallitsevaa asua eli sitä, kuinka hyvin sisätiloista on tunnistettavissa tai pääteltävissä rakennuksen rakentamisajankohta ja sen ajan mukainen tilajärjestys. Sekä sisä- että ulkotilojen tarkastelussa on arvioitu sitä, kuinka merkittävä osa tilojen detaljeista ja materiaaleista on säilynyt rakentamisajan tyylin mukaisina.

Luokka 1. Ulkoasunsa hyvin säilyttäneissä pappiloissa rakentamisajankohta ja sen tyylipiirteet ovat hyvin tunnistettavissa ja myös ulkopuolisista rakennusosista ja pintaverhouksista on merkittävä osa säilynyt alkuperäisinä. Tällaiset hyvin säilyneet ulkoasut voivat sisältää myös rakennuksen rakentamisajankohtaa myöhempien ajanjaksojen tyyllisesti tunnistettavia muutosvaiheita. Rakennuksen suhdemaailma ei ole saanut kärsiä muutostöistä. Rakennusta on kunnostettu tai korjattu huoltaen, eikä huomattavia muutoksia ole tapahtunut. Materiaalinen alkuperäisyys on säilynyt hyvin; varsinkin sisätiloissa tämä tarkoittaa korjauksissa käytettyjen materiaalien sopivuutta vanhaan pappilaan. Ne muutokset, joita rakennuksessa on tehty, on pyritty toteuttamaan

Kuva 232. Ulkoasunsa hyvin säilyttäneiden pappiloiden rakentamisajankohta on helposti tunnistettavissa ja pintaverhouksista merkittävä osa on säilynyt alkuperäisinä. Toisaalta myös rakentamisajankohtaa myöhemmät muutosvaiheet voivat näkyä julkisivuissa, mikäli rakennuksen suhdemaailma ei ole kärsinyt. Padasjoen pappilaa (1835) on 1800-luvun lopulla jatkettu kamariparilla ja rakennus on saanut uuden kuistin. Ovet on uusittu 1940-luvulla, ja sisätiloja muutettaessa rakennukseen on lisätty uusia moderneja ikkunoita. Nykyisin kirkkoherranvirastona oleva rakennus on säilyttänyt ulkoasunsa hyvin.

Kuva 233. Pappilan sisätilat ovat säilyneet hyvin, jos tilarakenne ja huonekorkeudet ovat säilyneet ja pintamateriaalit vastaavat luonteeltaan alkuperäisiä. Vesilahden 1900-luvun alkupuolella rakennetussa, pitopalvelukäytössä olevassa pappilassa on yhä vanhoja kaakeliuuneja paikoillaan. Vaikka kaikki pinnat eivät ole alkuperäisiä, vastaa niiden luonne alkuperäisiä materiaaleja: maalattu lautakatto, tapetit, linoleum.

rakennusaika huomioon ottaen. Pappiloiden sisätilat ovat hyvin säilyneet, jos huoneet ja huonekorkeudet sekä alkuperäiset oviaukot (eli tilarakenne) ovat säilyneet alkuperäisinä tai lähes alkuperäisinä ja uudet pintamateriaalit vastaavat luonteeltaan alkuperäisiä.

Luokka 2. Kohtalaisesti ulkoasunsa säilyttäneiden pappiloiden ulkoasu on kokenut 1900-luvulla, lähinnä 1930-luvun jälkeen merkittäviä muutoksia, laajennuksia tai ikkunoiden uusimisia. Rakennuksen suhteet, erityisesti detaljeissa, ovat muuttuneet. Joitakin hyvin merkittäviä rakennusosia on uusittu virheellisesti. Esimerkiksi uusitut ikkunat tai julkisivuverhous ilmentävät oman aikansa kauneuskäsittettä ja tarkoituksenmukaisuutta ja ikkunoiden jäsennöinti tai koko ovat voineet muuttua. Usein kokonaisuus on köyhtynyt, koska tiettyjä vähäarvoisiksi tulkittuja detaljeja on poistettu. Rakennuksessa esiintyy rakennuksen ikä huomioon ottaen sopimattomia materiaaleja ja käsittelytapoja, esimerkiksi julkisivuissa sahautta tai sisätiloissa teollista lautaparkettia. Sisäasu on luokiteltu kohtalaisesti säilyneeksi niillä pappiloilla, joissa huonetiloja on madallettu alaslasketulla katolla tai tilojen yhteyksiä ja jäsentymistä on muutettu sulkemalla ovia levytyksin, mutta alkuperäinen tilajärjestys on kuitenkin vielä tunnistettavissa.

Kuva 234. Kohtalaisesti ulkoasunsa säilyttäneiden pappiloiden julkisivut ovat kokeneet pääasiassa 1930-luvun jälkeen merkittäviä muutoksia, laajennuksia tai ikkunoiden vaihtoja, jotka ilmentävät oman aikansa kauneuskäsityksiä. Suodenniemen, nykyisin yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä olevan pappilan (1898) ulkoverhous on uusittu julkisivun yläosaa lukuun ottamatta vuonna 1955, jolloin on uusittu myös osa ikkunoista ja toinen ulko-ovista. Rakennuksen rakentamisajankohta on kuitenkin vielä tunnistettavissa, ja kuisti on säilynyt.

Kuva 235. Pyhäjärven kappalaisen pappilan (1890) sisätiloja on uusittu vuonna 1956, jolloin sisäkattoa on laskettu ja uunit poistettu. Tilajako on muutoksista huolimatta säilynyt. Sisätilojen materiaalivalikoima on rakennuksen ikä huomioon ottaen osin sopimaton, mutta kokonaisuutena pappila on säilynyt sisätiloiltaan kohtalaisen hyvin. Pappila on yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä.

Luokka 3. Ulkoasu on säilynyt huonosti, jos vain rakennuksen hahmosta on pääteltävissä rakennusaika ja kaikki detaljit edustavat jotain myöhempää aikaa. Rakennuksen suhdemaailma on muutosten vuoksi täysin muuttunut, ja mahdollinen uusi lisärakennusmassa alistaa vanhan pappilan. Sisäasun voidaan arvioida säilyneen huonosti, mikäli vanha tilajärjestys on enää vain jossain määrin tunnistettavissa, vaikkakaan ei aina hahmotettavissa ja pintamateriaalit ovat huonosti vanhaan historialliseen rakennukseen sopivia.

Luokka 4. Pappilan ulkoasu on täysin tuhottu, jos sen rakentamisajankohtaakaan ei voida rakennuksen ulkoasusta tai hahmosta enää helposti päätellä. Täysin tuhottuja sisätiloja on niissä pappiloissa, joissa edes alkuperäistä huonejärjestystä ei voi laajojen muutostöiden jälkeen enää tunnistaa.

Kuva 236. Ulkoasu on huonosti säilynyt, jos rakennuksen hahmo edustaa rakennusaikaa, mutta detaljit on pääosin muutettu ja suhdemaailma on kärsinyt. Kestilän pappilassa (1862) on 1940- ja 1950-luvuilla tehty laajoja muutoksia, jolloin on siirrytty keskuslämmitykseen. Uunit ja vanhat piiput on purettu, ikkunat vaihdettu ja saunasiipi rakennettu. Myös kuisti on uusittu. Rakennus on pappilakäytössä, ja siinä toimii myös kirkkoherranvirasto.

Kuva 237. Sisätilat ovat huonosti säilyneet, jos vanha huonejärjestys on vain jossain määrin tunnistettavissa ja pintamateriaalit ovat rakennuksen ikään verrattuna sopimattomia. Hongonjoen pappilan (1899) huoneet on pääosin riisuttu hirsipinnalle ja lattia on lakkalautaa. Tilajärjestystä on vaikea hahmottaa, koska huoneita on yhdistelty avaamalla uusia, leveitä aukkoja. Rakennus on nykyisin metsästysseuran majana.

Kuva 238. Ulkoasu on tuhattu, kun rakennuksen ikä, historiallinen kerroksellisuus tai edes rakentamisajankohta ei enää hahmotu. Tammelan yhä pappilakäytössä oleva kappalaisen pappila (1902) on vuonna 1958 muutettu omakotitalomaiseksi ja uusittu täysin. Aikansa omakotitaloista se eroaa vain kömpelön suhdemaailmansa vuoksi.

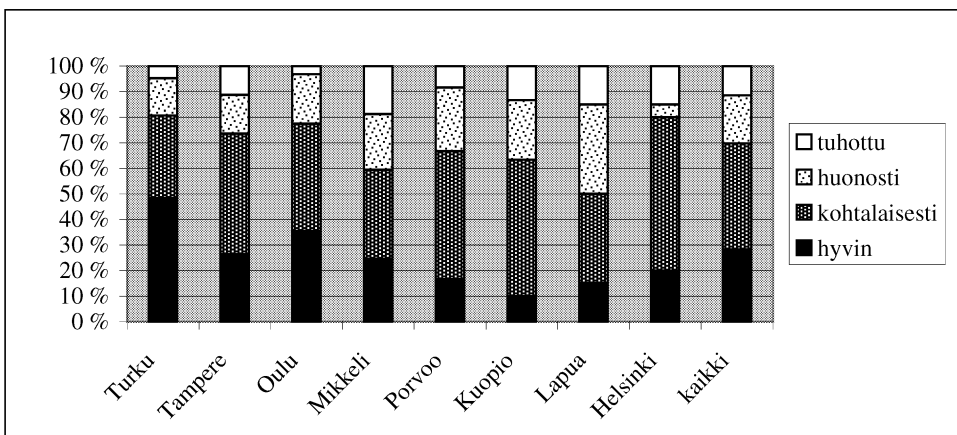

Kuva 239. Täysin tuhotuissa sisätiloissa ei edes alkuperäistä huonejärjestystä voi enää tunnistaa. Ruotsinpyhtään kirkkoherran pappila (1870) on nykyisin kunnantalon, ja sen tilajärjestys on muutettu perusteellisesti vanhoja seiniä poistamalla ja uusia lisäämällä.

6.2.2. Sisätilat korjausten jäljiltä

Sisätilojen alkuperäisyyden³³ säilymistä on tarkasteltu tässä tutkimuksessa arvioimalla 88 pappilan sisätilojen vallitsevaa asua eli sitä, kuinka hyvin sisätiloista on tunnistettavissa tai pääteltävissä rakennuksen rakentamisaikakohta ja sen ajan mukainen tilajärjestys. Lisäksi on arvioitu sitä, kuinka merkittävä osa sisätilojen detaljeista ja materiaaleista on säilynyt rakentamisaajan tyylin mukaisina.

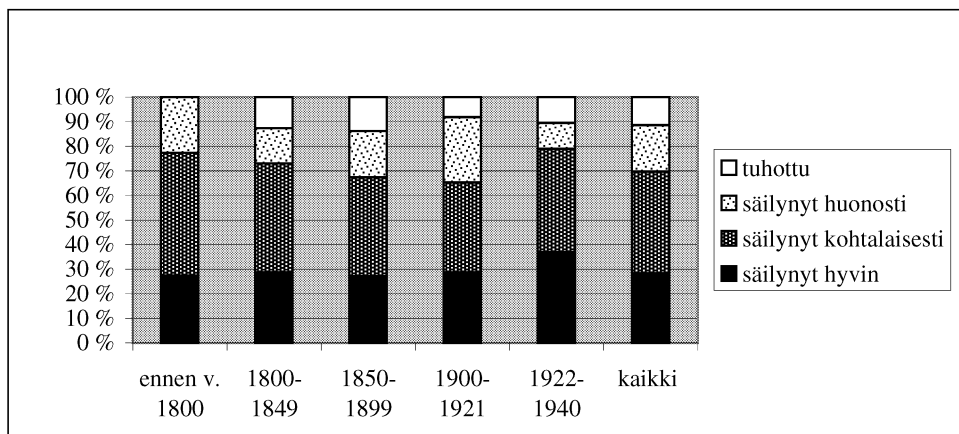
Pappiloiden sisätilat huonekorkeuksineen ja alkuperäisine oviaukkoineen ovat säilyneet hyvin lähes kolmasosalla sisätiloiltaan tarkastelluissa 297 rakennuksessa. Kohtalaisesti sisäasu on säilynyt noin 40 %:ssa pappiloista, eli näissä huonetiloja on yleensä madallettu alaslasketuilla katoilla tai tilojen yhteyksiä ja jäsentymistä on muutettu oviaukkoja poistamalla. Viidesosalla sisäasu on säilynyt huonosti, ja vanha tilajärjestys on vain jossain määrin tunnistettavissa. Täysin tuhouttuja sisätiloja on kymmenesosassa pappiloista.

Taulukko 47. Pappiloiden sisätilojen alkuperäisyyden säilyminen hiippakunnittain.

Turun arkkihiippakunnan pappiloiden sisätilat ovat säilyneet maan keskiarvoa paremmin, sillä lähes puolessa hiippakunnan pappiloista sisätilat ovat säilyneet hyvin ja ainoastaan viidesosassa sisätilat ovat säilyneet huonosti tai ne on tuhouttu. Helsingin hiippakunnssa sisätilat ovat säilyneet 80 %:ssa alueiden pappiloista hyvin tai kohtalaisesti. Mikkelin, Kuopion ja Lapuan hiippakunnan rakennusten sisätilat ovat säilyneet heikoimmin.

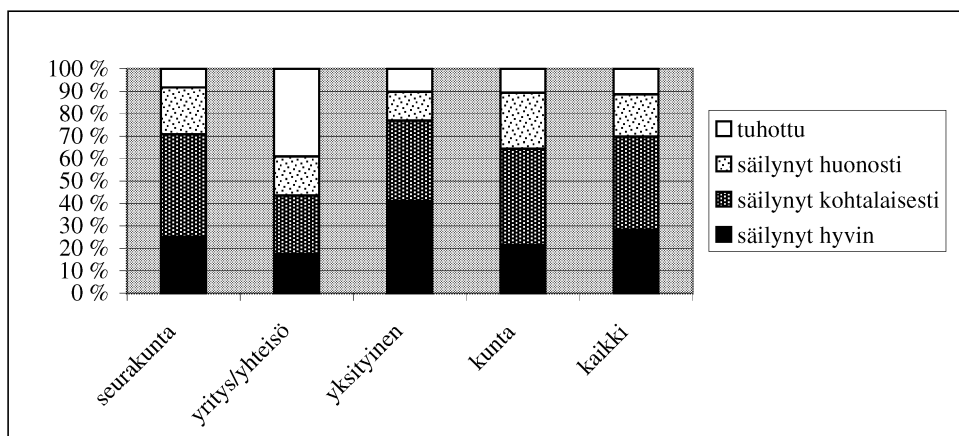
Vuosina 1922 - 1940 rakennettujen pappiloiden sisäasu on säilynyt keskimääräistä paremmin alkuperäisen luonteisena. Ajanjakson rakennusten ratkaisut ovat vastanneet parhaiten viime vuosikymmenien pelkistettyä makusuuntauslinjaa, ja ne ovat täyttäneet myös parhaiten uuden ajan asettamat vaatimukset. Sitä vastoin vuosina 1850 - 1921 rakennetuissa pappiloissa on huonosti säilyneiden interioörien osuus keskimääräistä suurempi.

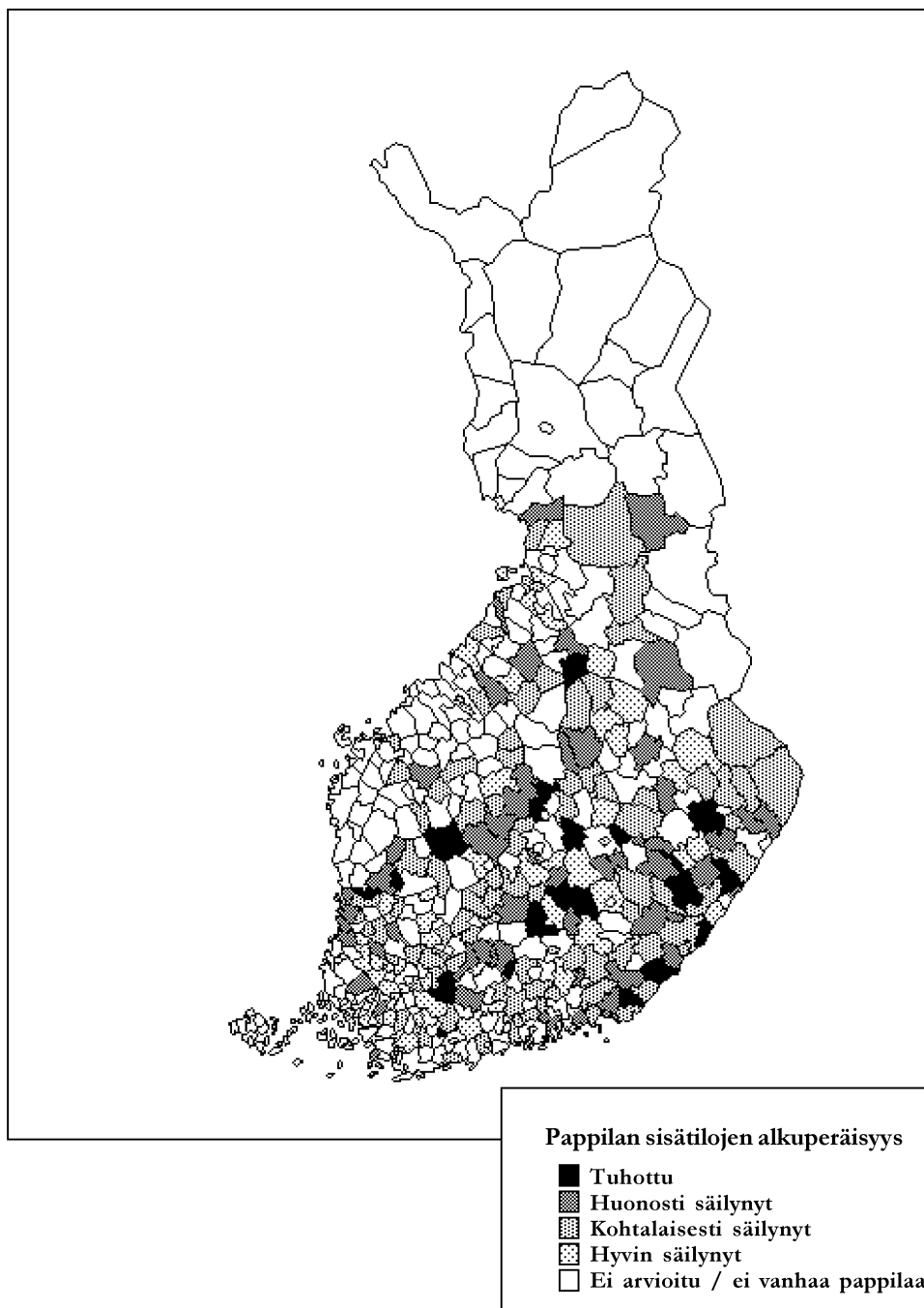
Taulukko 48. Eri aikoina rakennettujen pappiloiden sisätilojen alkuperäisyyden säilyminen.

Ennen vuotta 1800 rakennetuista pappiloista 40 % on 1950-luvun asussa, koska pappiloita korjattiin eniten tuolloin. Vuosina 1800 - 1899 rakennetuista pappiloista noin kolmannes on 1970-luvun asussa. Tämän aikakauden kunnostukset edustavat selkeästi omaa aikaansa ja ovat siten myös tunnistettavissa. 1980- ja 1990-lukujen kunnostuksissa tavoiteltiin usein ”ajatto-muutta”, ja niiden tunnistettavuus perustuu pitkälti eri materiaalien yksityiskohtiin tai niiden myymisen ajanjakson antamaan ajoitukseen, ei sisätilojen kokonaisuuteen tai tyyllisiin seik-koihin.

Rakennuksen sijaintityypillä ei ole merkitystä sisätilojen säilymiselle. Huonosti säilyneitä tai kokonaan tuhottuja sisätiloja on taajamien pappiloissa hieman enemmän kuin maaseudun pappiloissa. Käyttötarkoituksen valinta on vaikuttanut sisätiloihin kohdistuneisiin muutoksiin paljon, ja käyttötarkoitusten painottumiset poikkeavat eri sijaintityypeissä.

Taulukko 49. Pappiloiden sisätilojen alkuperäisyyden säilyminen omistajaryhmittäin.

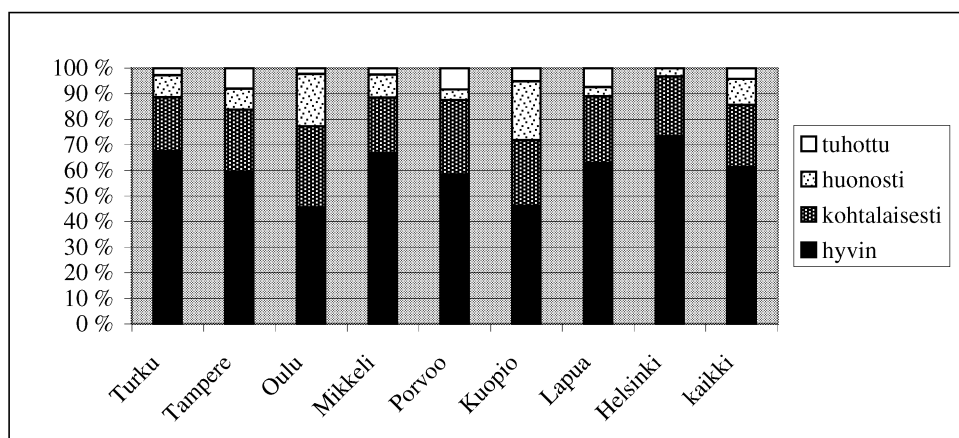

Kartta 12. Rannikkoseudun ja eteläisen Suomen pappilat ovat yleensä säilyttäneet sisätilojensa alkuperäisyyden hyvin. Sisätiloja on korjauksissa tuhottu eniten keskeisen ja itäisen Suomen alueella, jossa myös huonosti säilyneitä sisätiloja on keskimääräistä enemmän. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

Yksityisomistukseen siirtyneet pappilat ovat säilyttäneet sisätilojen alkuperäisen luonteen parhaiten, sillä yli 40 %:lla sisätilat ovat säilyneet hyvin. Tuhottujen ja huonosti säilyneiden sisätilojen määrä on selvästi keskimääräistä vähäisempi.³⁴ Suurin osa yksityisomistuksessa olevista pappiloista on asuinkäytössä, joka soveltuu siis vanhoihin pappiloihin. Yritysten ja yhteisöjen omistamien rakennusten sisätilojen alkuperäisyys on säilynyt huonosti, sillä lähes 40%:lla sisätilat on tuhottu. Tämä heijastaa valittujen käyttötarkoitusten soveltumattomuutta. Kuntien omistuksessa olevista pappiloista viidennes on säilyttänyt sisätilansa hyvin, viidennes huonosti ja alle kymmenesosalla sisätilat on tuhottu. Seurakuntien omistuksessa olevien rakennusten sisätiloja on tuhottu keskimääräistä vähemmän.

6.2.3. Ulkoasut korjausten jäljiltä

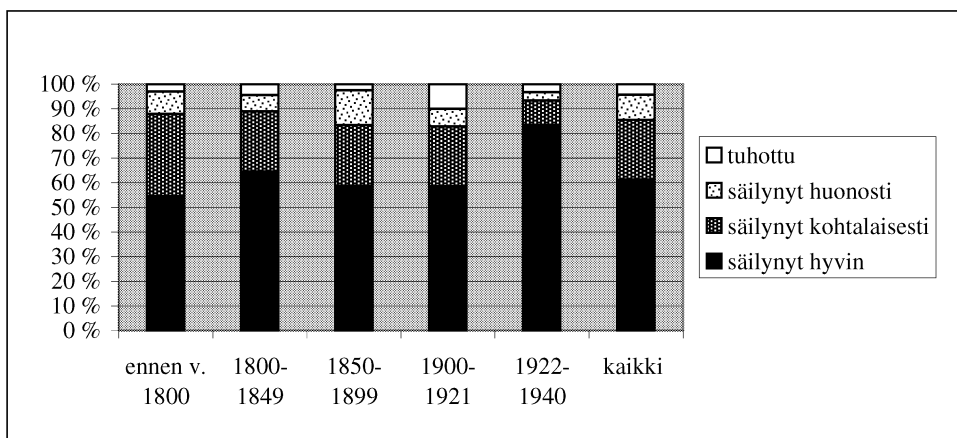
Koko maan pappiloista yli 60 % on säilyttänyt ulkoasunsa hyvin eli rakentamisajankohta ja sen ajan tyylipiirteet ovat hyvin tunnistettavissa, ja ulkopuolisista rakennusosista ja pintaverhouksista merkittävä osa on säilynyt alkuperäisinä. Tällaisissa hyvin säilyneissä ulkoasuissa on usein nähtävissä myös rakentamisajankohtaa myöhempien ajanjaksojen tyyllillisesti tunnistettavia muutoksia. Neljäsosalla ulkoasu on kokenut 1900-luvulla, lähinnä 1930-luvun jälkeen, merkittäviä muutoksia, laajennuksia tai ikkunanvaihdoksia siten, että niiden ulkoasu on säilynyt kohtalaisesti. Kymmenesosalla ulkoasu on säilynyt huonosti. Ainoastaan 4 % pappiloista on ulkoasultaan täysin tuhouttuja, eli niiden rakentamisajankohtaakaan ei voida rakennuksen ulkoasusta tai hahmosta enää tunnistaa.

Taulukko 50. Ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen hiippakunnittain.

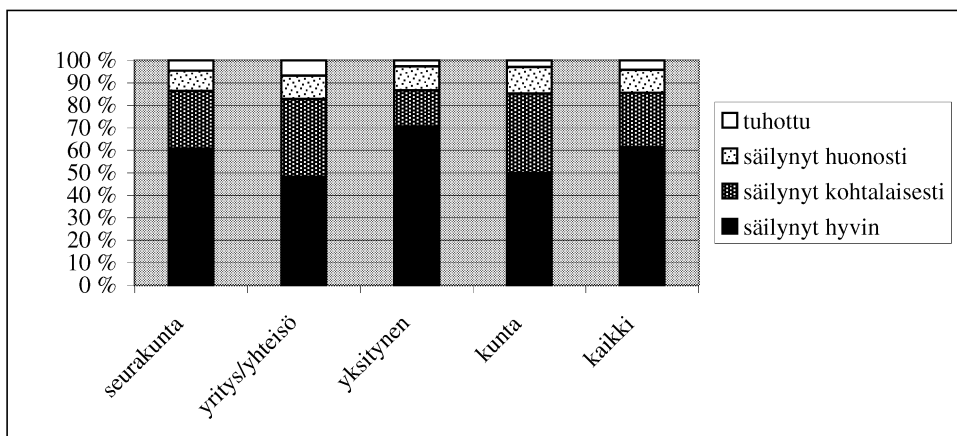
Erot eri hiippakuntien välillä ovat pieniä, mutta oleellisia. Ne ilmentävät paitsi eroja suhtautumisessa vanhoihin pappiloihin myös eroja seurakuntien taloudellisissa resursseissa. Helsingin, Turun ja Mikkelin hiippakuntien pappilat ovat säilyttäneet ulkoasunsa keskimääräistä paremmin. Helsingin ja Turun hiippakuntien kohdalla kyse on vanhan pappilaperinteen ja -kulttuurin ym-

märtämisestä ja vaalimisesta, mikä ilmenee tämän tutkimuksen muissakin osissa. Mikkelin hiippakunnan pappiloiden hyvä ulkoasun säilyminen johtuu mitä ilmeisimmin edullisesti toteutetuista korjauksista, ei varsinaisesti pappiloiden vaalimisesta. Kuopion ja Oulun hiippakuntien pappiloista ulkoasunsa ovat säilyttäneet hyvin keskiarvoa harvemmat rakennukset ja vastaavasti keskiarvoa useampi rakennus on säilyttänyt ulkoasunsa huonosti.

Taulukko 51. Eri aikoina rakennettujen pappiloiden ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen.

Vuosina 1922 - 1940 rakennetut pappilat ovat säilyttäneet ulkoasunsa alkuperäisyyden hyvin, sillä ne ovat vastanneet myös seuraavien vuosikymmenten arvomaailmaa. Sen sijaan kertaustyylien ajan eli 1800-luvun loppupuolen pappilat ovat helpoimmin menettäneet niiden ulkoasulle ominaisia piirteitä. Kertaustyyli on ollut vähiten arvostettu aikakausi Suomen arkkitehtuurin historiassa. Kaikista ulkoasultaan tuhotuista rakennuksista merkittävimmän osan

Taulukko 52. Pappiloiden ulkoasun alkuperäisyyden säilyminen omistajaryhmittäin.

muodostavat kuitenkin vuosien 1900 - 1921 rakennukset, eli 39 % kaikista ulkoasultaan tuhotuista pappiloista on rakennettu tuolla aikavälillä. Ne ovat olleet liian nuoria purettaviksi ja tarpeeksi vanhoja kunnostettaviksi.

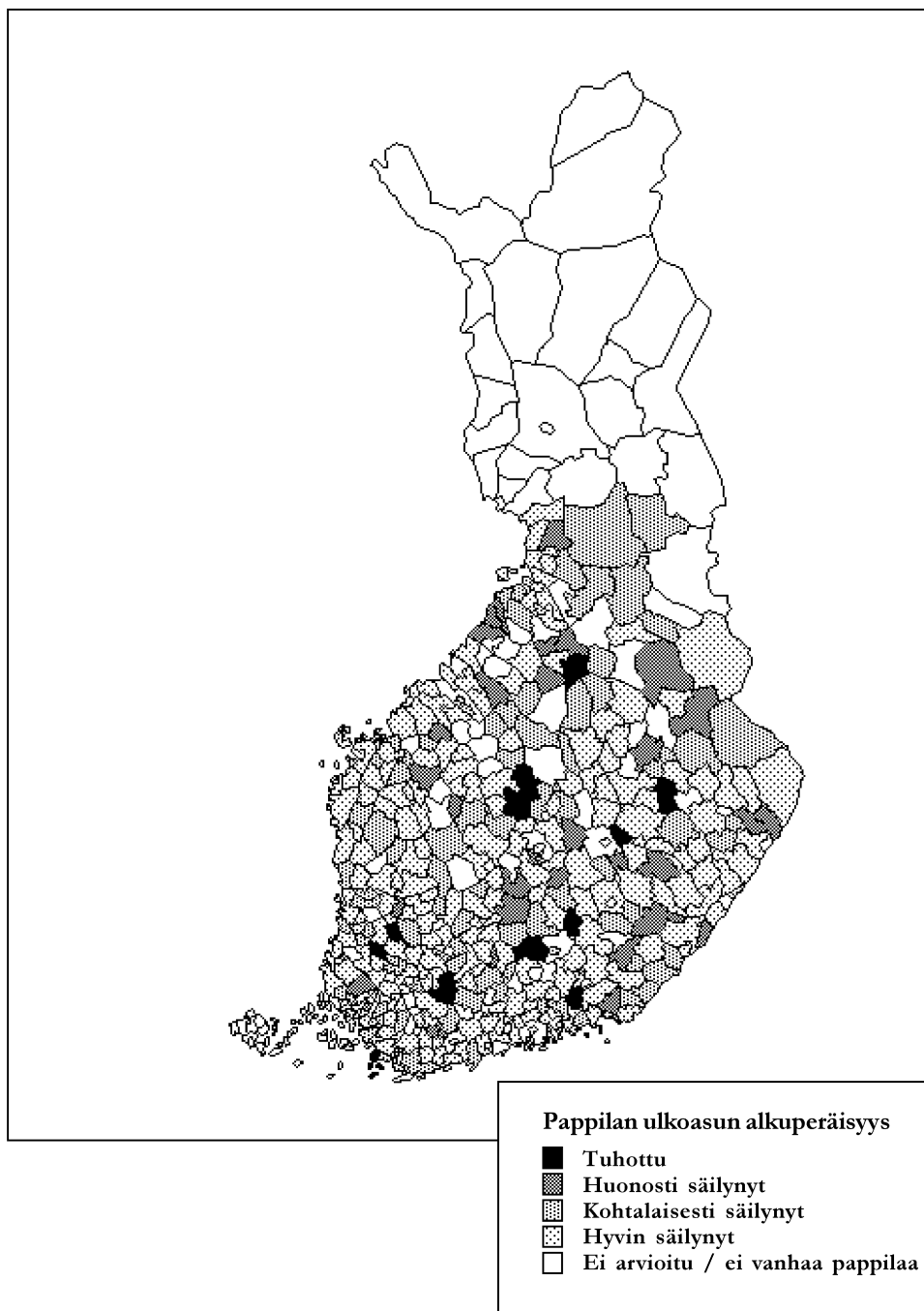
Sijaintityypillä ei ole suurta merkitystä ulkotilojen säilymiselle. Maaseudun pappiloiden ulkoasut ovat säilyneet alkuperäisinä keskimääräistä hieman paremmin. Yllättäen keskimääräistä useampi haja-asutusalueen pappila on säilyttänyt ulkoasunsa huonosti tai ulkoasu on tuhouttu. Erot ovat kuitenkin pieniä, eivätkä johdu niinkään sijaintityypistä vaan käyttötarkoituksesta.

Myytävänä olevien (vuosina 1995 - 1996) pappiloiden ulkoasu on keskimääräistä useammin säilynyt huonosti tai täysin tuhouttu. Viime vuosikymmenien, ulkoasua voimakkaasti muuttavien kunnostusten sopimattomuus on ehkä havaittu ja rakennuksesta halutaan päästä eroon. Yritysten tai yhteisöjen käytössä pappilat ovat säilyttäneet keskimääräistä harvemmin ulkoasunsa hyvin, ja ulkoasuja on myös tuhouttu keskimääräistä enemmän. Kuntien omistamien rakennusten julkisivuja on usein voimakkaasti muutettu. Parhaiten julkisivut ovat säilyneet yksityisten omistamissa pappiloissa. Tämä heijastaa asuinkäytön hyvää soveltuvuutta rakennuksiin. Seurakuntien omistamien pappiloiden ulkoasujen alkuperäisyys noudattaa keskiarvoa.

6.2.4. Pappiloiden kuntoarviointi

Kesinä 1995 ja 1996 tehtiin 423 pappilalle ulkopuolinen, silmämääräinen kuntoarvio ja 297 pappilalle myös sisäpuolinen kuntoarvio. Työvälineinä olivat muistiinpanovälineet, taskulamppu, püikki ja puukko. Tällaisen pintapuolisen kuntoarvion perusteella ei suinkaan ole mahdollista muodostaa kokonaiskäsitystä rakennuksen todellisesta kunnosta; arvio on enemmänkin suunta-antava ja auttaa muodostamaan kokonaiskäsityksen pappiloiden tämänhetkisestä tilasta. Koska tarkasteltavana oli suuri määrä rakennuksia, on mahdollista tarkastella tilastollisesti suomalaisten pappiloiden sisä- ja ulkotilojen sekä eri rakennusosien kuntoa. Tarkastelu antaa kuvan paitsi pappiloiden kunnosta myös niiden hoidosta ja kunnossapidosta ja tarkentaa siten edellä esitettyjä huomioita rakennusten korjauksista.

Pappilan ulkopuolinen kuntoarviointi aloitettiin selvittämällä rakennuksen sijainti ilman-suuntiin nähden, koska julkisivuihin ja ikkunoihin kohdistuva rasitus on suurinta etelä- ja länsisivuilla. Ulkoseinissä kiinnitettiin huomiota pintamateriaalin eli yleensä puuverhouksen kuntoon, sokkelin korkeuteen sekä liittymä- ja nurkkakohtiin. Ikkunoiden ja ulko-ovien pintojen kunto tarkastettiin ja arvioitiin, samoin ikkunoiden ja ovien aukeaminen ja sulkeutuminen mahdollisuuksien mukaan. Vesikaton osalta tarkistettiin silmämääräisesti katteen, savupiipun, läpimenojen ja sadevesivarusteiden eli syöksytörmien ja sadevesikourujen kunto ja toimivuus. Perustusten kunto ja liikkumattomuus arvioitiin, samoin tarkastettiin mahdollisen tuuletustilan toimivuus ja kartoitettiin tuuletuksen ongelmat. Kuistin kuntoa arvioitiin erillään varsinaisesta rakennuksesta. Erityistä huomiota kiinnitettiin kuistin ja portaan rakennukseen liittymiseen. Piha- ja puutarha-alueen kunto kuvastaa omistajan arvomaailmaa, mutta pihalla ja sen rakenteilla on myös tontin maanpinnan muotoilun, kosteuden ja kasvillisuuden kautta huomattava merkitys varsinaisen rakennuksen kunnolle.

Kartta 13. Rannikkoseudun ja eteläisen Suomen pappilat ovat yleensä säilyttäneet rakennuksen ulkoasun alkuperäisyyden hyvin. Parhaiten ovat säilyneet Vaasa - Loviisa-linjan eteläpuoliset pappilat. Ulkoasultaan täysin tuhoutuneet pappilat sijaitsevat hajallaan ympäri maata. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

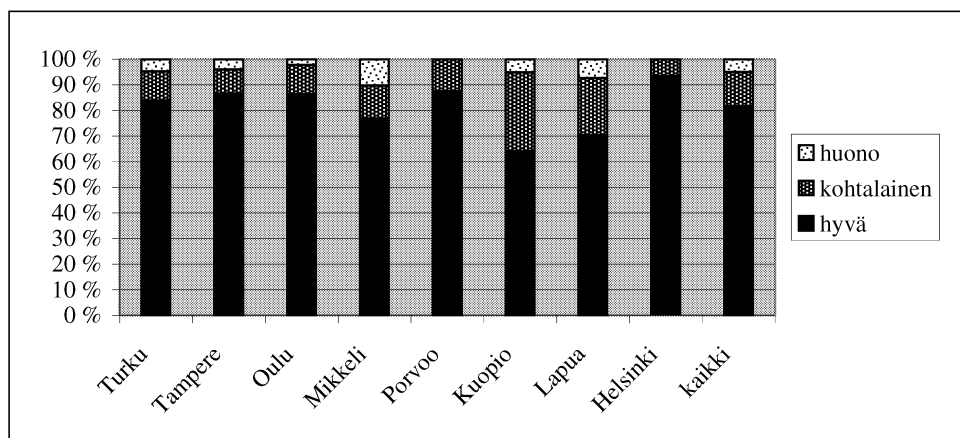

Sisäpuoliset tarkastukset etenivät huoneittain, ja arvioinnin pohjalta luotiin yleisarvio sisäpuolisesta kunnosta. Lattioiden, seinien ja katon sekä niiden liittymäkohtien kunto arvioitiin yleensä silmämääräisesti. Ikkunoiden ja ulko-ovien tarkastelu erotettiin käytännön syistä niiden ulko- ja sisäpuoliseen tarkasteluun (joissain tapauksissa oli mahdollista suorittaa ainoastaan ulkopuolinen tarkastelu). LVI-laitteiden kunnan arviointi silmämääräisesti ei olisi antanut riittävän luotettavaa tietoa, minkä vuoksi niiden kunto pyrittiin kartoittamaan kysymällä tiedot kiinteistön omistajilta tai käyttäjiltä. Omistajien ja käyttäjien käsitykset olivat joskus ristiriitaisia, tai he eivät kyenneet antamaan kaivattua tietoa laitteiden iästä tai kunnosta; LVI-laitteiden kunnan arviointi osoittautui varsin vaikeaksi, eivätkä tulokset tältä osin ole kovin luotettavia.

6.2.5. Pappiloiden nykyinen kunto

Suomen pappiloita kunnostetaan ja korjataan jatkuvasti, ja ne ovatkin siksi hyväkuntoisia. Varsinkaan pappilakäytössä olevia rakennuksia ei ole päästetty rappeutumaan. Ongelmallisin asema on tyhjiilleen tai vajaakäyttöisiksi jääneillä rakennuksilla, joiden hoito ja ylläpito yleisesti laiminlyödään. Tämä luo tarvetta suurempien korjausprojektien toteuttamiselle, jotka usein taas vähentävät rakennuksen alkuperäisyyttä ja ajallista perspektiiviä.

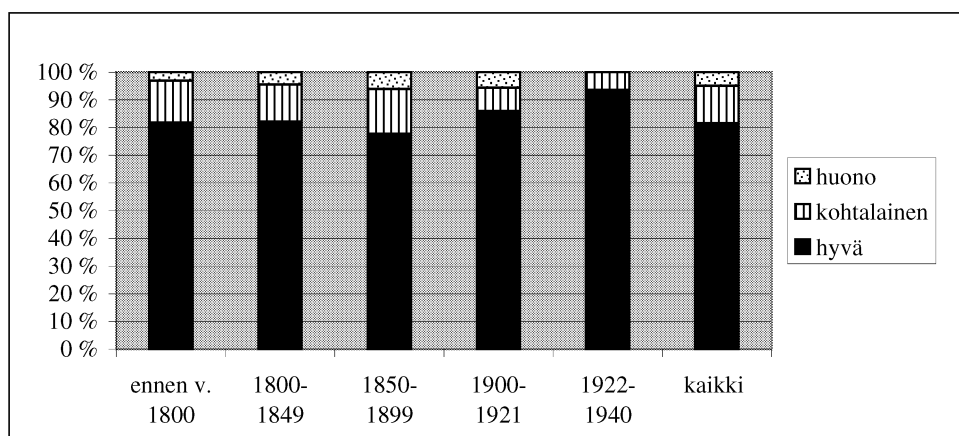
Maamme pappilat ovat hyväkuntoisia, sillä 82 %:lla rakennuksista on hyvä kunto. Kunto on kohtalainen 14 %:lla, ja huonokuntoisia on ainoastaan 5 %. Keskimääräistä huonokuntoisempia ovat itäisen Suomen pappilat Mikkelin ja Kuopion hiippakunnissa sekä Lapuan hiippakunnan pappilat. Helsingin hiippakunnan lukumääräisesti vähäiset (31 kpl) pappilat ovat keskimääräistä parempi kuntoisia. Erot ovat selitettävissä mm. asenne-eroilla sekä kulttuuritahdon ja seurakuntien varallisuuden vaihteluilla.

Taulukko 53. Pappiloiden kunto hiippakunnittain.

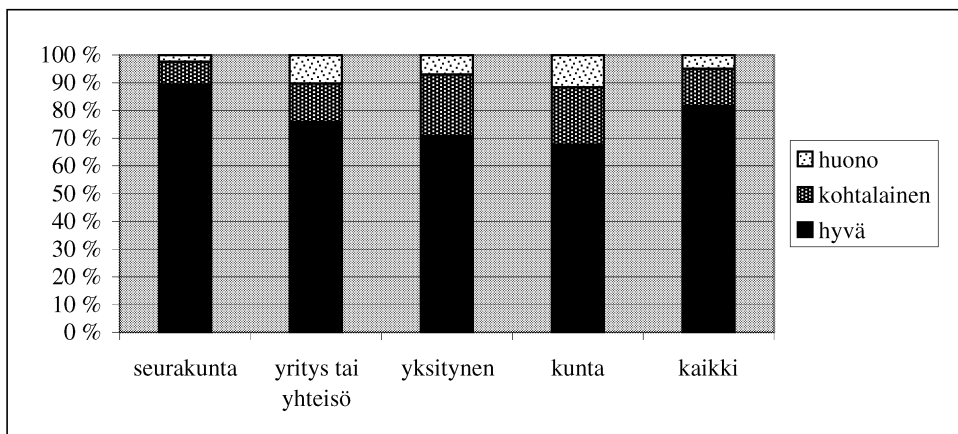
Kuva 240. Pappiloiden rakennustekninen kunto on yleensä hyvä. Rakennuksista pidetään perinteisesti huolta, varsinkin jos ne ovat asuinkäytössä tai julkisessa käytössä. Alatornion pappilat (1786 ja 1842) ovat kokoontumis- ja virastokäytössä.

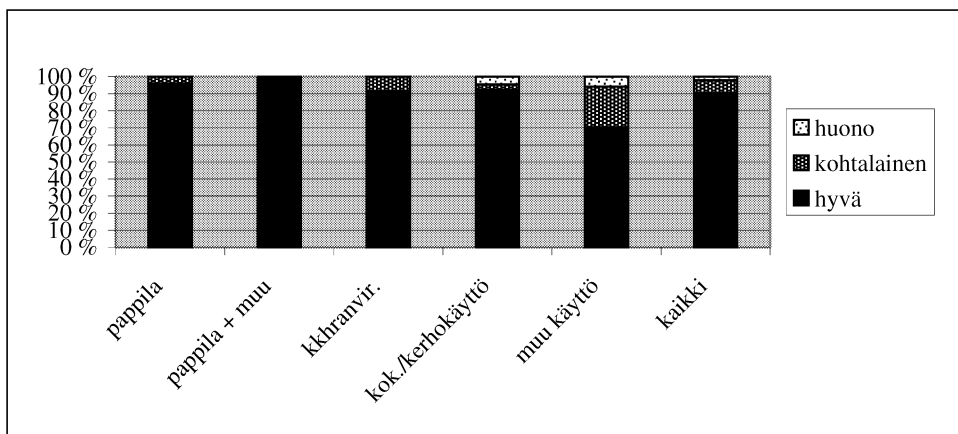
Taulukko 54. Eri aikoina rakennettujen pappiloiden kunto

Uusimpien eli vuosina 1922 - 1940 rakennettujen pappiloiden kunto on muiden ajanjaksojen pappiloita parempi. Niistä hyväkuntoisia on 94 %, eikä tämän ajanjakson rakennusten joukossa ole yhtään huonokuntoiseksi luokiteltavaa. 1800-luvun lopun eli vuosien 1850 - 1899 rakennusten tilanne on keskimääräistä hieman huonompi, ja ne muodostavat 57 % kaikista huonokuntoisista pappiloista. Kertaustyylien aliarvostus näkyy ajanjakson rakennusten huonokuntoisuudessa.

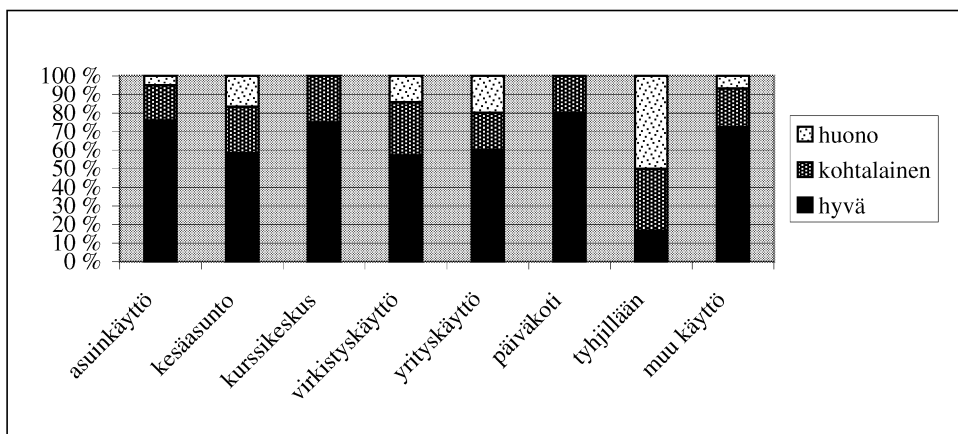
Omistajaryhmistä seurakunnat huolehtivat pappiloista parhaiten, 82 % seurakuntien omistuksessa olevista pappilarakennuksista on hyväkuntoisia ja 5 % huonokuntoisia. Seurakunnat

Taulukko 55. Pappiloiden kunto omistajaryhmittäin.

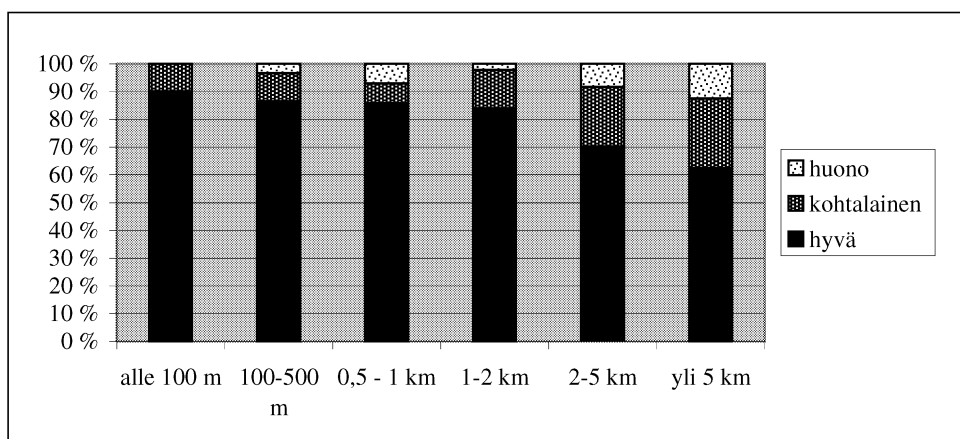
Taulukko 56. Seurakuntien omistamien pappiloiden kunto käytön mukaan tarkasteltuna.

Taulukko 57. Muiden kuin seurakuntien omistamien pappiloiden kunto käytön mukaan tarkasteltuna.

pitävät kunnossa erityisesti pappila- ja kirkkoherranvirastokäytössä olevia rakennuksia. Leirikeskus-pappiloiden tilanne on huonompi, sillä vain 73 %:lla kunto on hyvä. Vailla käyttöä olevien, seurakuntien omistamien pappiloiden kunto on hyvä ainoastaan 41 %:lla ja 18 %:lla kunto oli huono. Tämä korostaa käytön ensisijaista merkitystä rakennuksen säilymisessä.

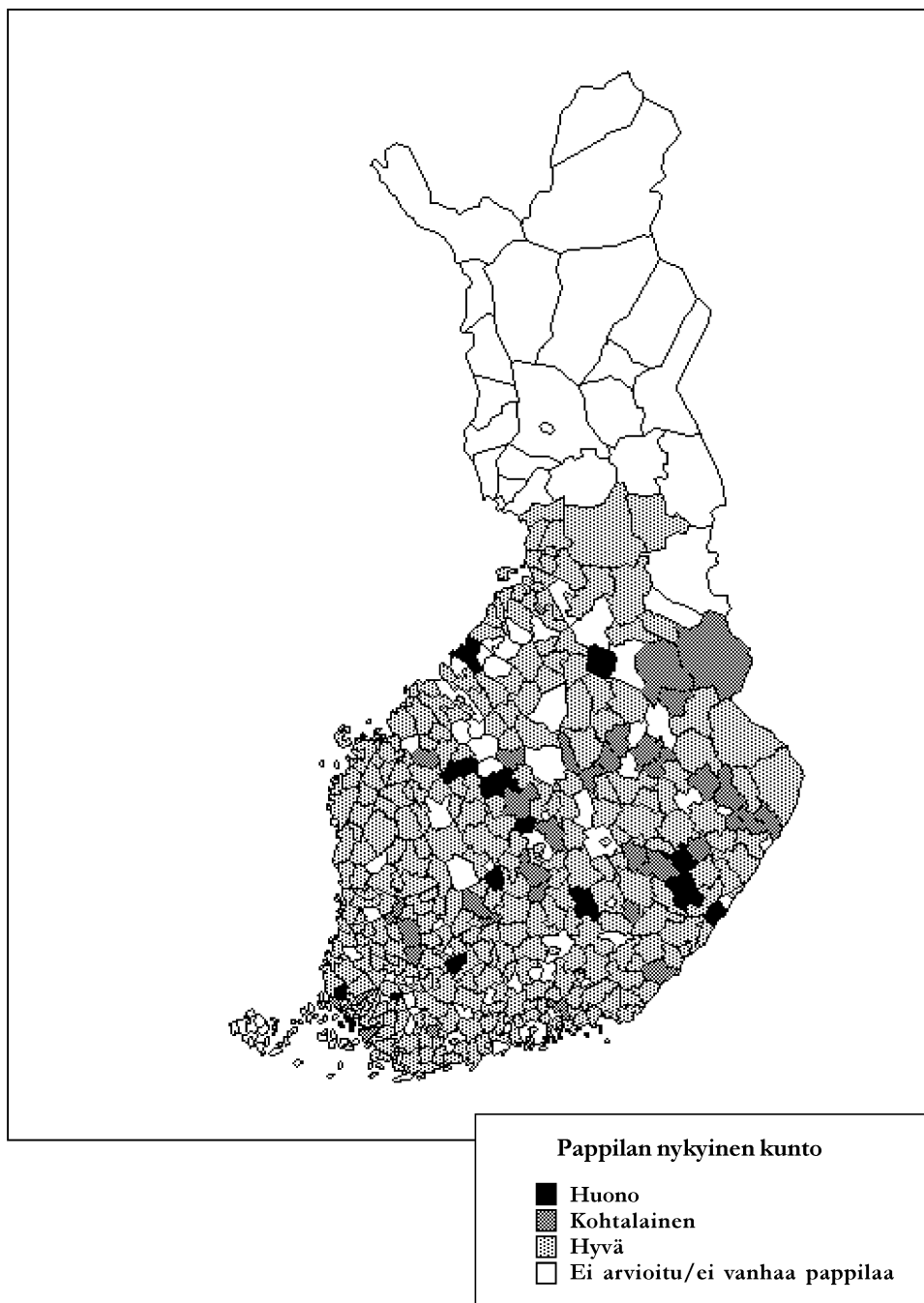
Pappilakäytöstä poistuneista rakennuksista 76 % on hyväkuntoisia ja 7 % huonokuntoisia. Mitä varhaisemmassa vaiheessa rakennus on poistunut pappilakäytöstä, sitä huonompi sen kunto keskimäärin on. Tämä tukee tutkimuksen muita tarkasteluja, joiden mukaan pappilakäytössä olevista rakennuksista huolehditaan hyvin.

Taulukko 58. Pappilan ja kirkon välimatkan vaikutus pappilan kuntoon.

Muiden kuin seurakuntien omistuksessa olevien pappiloiden kunnossa ei ole suuria eroja eri omistajaryhmien välillä. Sen sijaan käyttötarkoituksen vaikutus rakennuksen kuntoon on merkittävä. Muiden kuin seurakuntien omistamien, tyhjillään tai varastokäytössä olevien pappiloiden kunto on odotetusti heikoin. Asuinkäytössä olevien pappiloiden kunto on keskimääräistä parempi, jos rakennus on ympärivuotisessa käytössä. Kurssikeskuksista ja päiväkodeista huolehditaan hyvin, sillä niiden joukossa ei ole huonokuntoisia rakennuksia. Virkistyskäytössä, kuten kesäsiirtoloina, olevien rakennusten kunnossapito on usein laiminlyöty. Yrityskäytössä olevien pappiloiden joukossa on keskimääräistä vähemmän hyväkuntoisia ja keskimääräistä enemmän huonokuntoisia rakennuksia.

Pappilan ja kirkon välimatkalla on suuri vaikutus pappilan kuntoon. Rakennus on yleensä sitä paremmassa kunnossa, mitä lähempänä kirkkoa se sijaitsee. Kaukana kirkosta sijaitsevien pappiloiden joukossa on keskimääräistä enemmän huonokuntoisia rakennuksia. Taajamien rakennukset ovat keskimääräistä parempikuntoisia, ja niiden kunnosta huolehditaan hyvin.

Kartta 14. Eniten huonokuntoisia tai kohtalaisessa kunnossa olevia pappiloita on keskisessä ja itäisessä Suomessa. Eteläisen Suomen ja rannikkoseudun seurakuntien pappilat ovat yleensä hyväkuntoisia ja parhaimmassa kunnossa ovat Vaasa - Loviisa-linjan eteläpuoliset pappilat. (Tarkastelussa on mukana kunkin kunnan alueelta vanhin säilynyt pappila.)

Kuva 241. Mitä kauempana kirkosta ja taajamasta pappila sijaitsee, sitä huonompi sen kunto keskimäärin on. Mielekäs käyttötarkoitus voi taata syrjäisellekin pappilalle kunnossapidon ja korjauksen. Vieremän pappila Kyröniemi (1734) on nykyisin Hiljaisuuden keskuksena. Syrjäisen sijaintinsa ansiosta pappila on säilyttänyt alkuperäisen maisemayhteytensä.

Julkisivuverhous

Yleisin pappiloiden julkisivumateriaali on lautaverhous. Hirsirakenne on yleensä pian hirsien laskeutumisen jälkeen peitetty laudoituksella. Tyypillisin rakennuksissa säilynyt alkuperäinen julkisivumateriaali on höylätty vaakaponttilauta, joka alun perin on ollut öljymaalilla maalattu. Vanhimmissa rakennuksissa on jäljellä saha- tai höylälaudasta tehtyjä peiterimalaudoituksia. Tiili-pappilat ja rapatut pappilat ovat harvinaisia.

Vanha lautamateriaali on kestävä³⁵. Pappiloiden inventointi osoitti, että vanhat, yleensä yli 28 mm paksut julkisivun verhouslaudat ovat hyväkuntoisia, jos niiden maalauksesta on huolehdittu. Paksut laudat eivät halkeile tai käyristy niin helposti kuin nykyisin yleisesti käytetyt ohuet verhouslaudat. Niiden pappiloiden joukossa, joiden lautaverhouksessa on ongelmia tai vaurioita, on paljon 1950-luvun jälkeen uuden ohuen lautaverhouksen saaneita rakennuksia. Vain muutamassa rakennuksessa ulkovuoraus on niin huonokuntoinen, että sen uusiminen olisi teknisesti tarpeellista.

Ulkoseinäverhous on alkuperäinen tai vanha 69 %:lla pappiloista, osittain vanha tai joko- seenkin vanha 20 %:lla ja täysin uusittu 11 %:lla kaikista pappiloista. Lautaverhoukset ovat pääosin hyväkuntoisia, sillä vain runsaalla yhdellä prosentilla on ulkovuorauksessa paljon lahoa. Lahoaa esiintyy puuverhouksen niissä osissa, jotka ovat kosteudelle alttiina, esimerkiksi laudoitusten alareunoissa, ikkunoiden alla ja vaakasuorien listojen tai katosten liittymissä. Julkisivulautoja puuttuu 10 %:ssa pappiloista, näistä neljäsosassa paljon. Laidoituksessa on

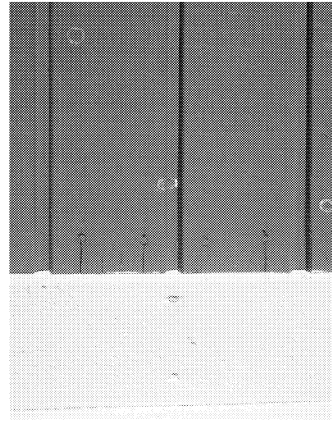
halkeamia 16 %:lla, näistä edelleen neljäsosassa paljon. Maalipinta on hyväkuntoinen ja hilseilemätön yli puolella pappiloita, mutta noin kolmasosalla maalipinta hilseilee jonkin verran ja viidesosalla runsaasti. Julkisivun maalipintavauriot ovat näkyviä, mutta harvoin vakavia. Yleisimmin niiden syynä on se, että julkisivut on maalattu lateksimaalilla, joka kuoriutuu irti. Vuoraamattomista yksittäisistä pappiloista kolmasosalla hirsien kunto on hyvä, muissa tapauksissa hirret ovat jonkin verran vääntyneitä. Yleensä lahoa ei ole näkyvissä, ja muutoinkin hirsiseinät olivat maalin kulumista lukuun ottamatta hyväkuntoisia.

Puun pitkä käyttöperinne ja yllätyksettömät ominaisuudet ovat osoittautuneet myös pappilarakentamisessa puuverhoilun erääksi eduksi, koska laudoitusten kunto on paikoittaisia ongelmia lukuun ottamatta yleensä hyvä. Vaurioiden korjaamisen sijaan on kuitenkin usein päädytty uusimaan koko julkisivuvuoraus, jolloin laudoituksen profilia, mittoja ja käsittelytapaa on muutettu. Jos samalla on lisätty ulkopuolinen lisälämmöneristys, ikkunat ja kivijalka ovat usein jääneet seinän sisään syvennykseen ja myös räystäät ovat lyhentyneet.

Pappiloiden julkisivujen verhouslaudoituksia uusittaessa on vanhan höylätyn laudan tilalla yleisesti käytetty hienosahattuja lautoja, mikä on vienyt rakennuksen julkisivusta kiillon aikaansaaman viimeistelyn. Kuudessa rakennuksessa julkisivun vanha maalikerros on poistettu hiekkapuhaltamalla, jolloin puupinta on tuhoutunut. Kirkkohallituksen vuonna 1983 yhdessä Museoviraston kanssa laatiman pappiloiden korjausohjeen³⁶ mukaan maalin poisto hiekkapuhalluksen avulla oli sallittavaa. Vuonna 1994 ohjeita korjattiin ja tällöin suositeltiin kemiallista tai mekaanista maalinpoistoa³⁷. Käsitys puun iästä ja olemuksesta on hämärtynyt joissakin pappiloissa, joissa 1980-luvulla uusittu julkisivu hiekkapuhallettiin, jotta se olisi vaikuttanut vanhalta.

Kuva 242. Hirsikehän laskeutumisen jälkeen hirret suojattiin saha- tai höylälaudoituksella. Vanha lautamateriaali on paksua ja kestävä. Porvoon kirkkoherran empirepappilan (1839) öljymaalilla suojattu julkisivuverhous on alkuperäinen. Rakennus on yhä pappilakäytössä.

Kuvat 243 ja 244. Uusi julkisivuverhous tehdään yleensä ohuesta puutavarasta, jonka pitkäaikaiskestävyys on huono. 1990-luvun alussa yhdistyksen omistamaan, virkistyskäytössä olevaan Virtain kappalaisen pappilaan (1899) uusittiin julkisivuverhous. Ohuet verhouslaudat ovat halkeilleet, ja julkisivun vaurioituminen on näin jo alkanut.

Kuistit

Pappiloiden kuisteista 70 % on vanhoja eli jo varhaisessa vaiheessa pappilan yhteyteen rakennettuja. Yleensä kuistin ikkunat ja ulko- ja sisäverhous ovat säilyneet runkorakennusta alkuperäisemmässä asussa. Lähes viidesosassa pappiloita on yksinomaan uusia kuisteja. Pesutilojen sijoittaminen vanhaan kuistiin, tai vanhan tilalle tehtyyn uuteen kuistiin, on useimmiten tehnyt koko rakennuksesta kömpelön ja suhteiltaan tasapainottoman.

Kuistien perustusten kunto on yleensä hyvä. Kuistin ja runkorakennuksen katon ja seinän liittymäkohtiin on yksittäistapauksissa syntynyt vaurioita. Vain muutamien kuistien lattiarakenteissa on havaittavissa lahovaurioita.

Portaat

Ulkoportaiden yleisimmät materiaalit ovat betoni (56 %), puu (27 %) ja luonnonkivi (18 %). Perinteisesti portaat on tehty puisina umpilautaportaina sivut suljetuiksi laudoitettuina tai luonnonkivisinä. Useimmissa pappiloissa portaat on uusittu (72 %), koska ne kuluvat helposti ja ovat alttiina säärasituksille. Yleensä portaat ovat hyväkuntoisia (93 %), mutta lähes kolmasosa pappiloiden portaista on kuluneita.

Betoniportaita on käytetty 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä saakka. Taitamattomasti suunniteltu betoniporras hallitsee helposti pappilan julkisivua. Lisäksi virheelliset rakennuseratkaisut, esimerkiksi betonin valaminen kosketukseen laudoituksen kanssa sekä pinnan väärät kallistukset, ovat aiheuttaneet lahovaurioita useissa pappiloissa.

Kuva 245. Kuistit muodostavat tärkeän osan julkisivua. Vaikka kuisti on yleensä pappilaa nuorempi, sen ikkunat edustavat usein vanhempaa vaihetta kuin rakennuksen ikkunat; taloudellisista syistä kuistin ikkunoita ei monestikaan uusittu. Hauhon pappila- ja kirkkoherranvirastokäytössä olevan pappilan (1840) kuistin ikkunat ovat hyvin koristeelliset.

Kuva 246. Kuistien uusiminen tai pesutilojen sijoittaminen vanhaan kuistiin johtaa usein kömpelöihin ratkaisuihin, kuten Karjalan pappilassa (1760/1800-luku) on käynyt.

Perustus, kivijalka ja alapohja

Pappiloiden kivijalka on yleensä alkuperäinen (81 %). Noin kymmenesosalla se on täysin uusittu tai uudeksi luokiteltava. Useissa pappiloissa on luonnonkivisokkeliä 1900-luvun puolivälissä ”paranneltu” valamalla perusmuurin ulkopintaan tukimuuri, joka ulottuu osittain alimman hirren päälle; tämä on riski seinärakenteelle, ei perustukselle. Kivijalan tai sokkelin kunto on yleensä hyvä (95 %). Noin viidesosalla rakennuksista on kivijalassa tai sokkelissa pieniä painumia tai halkeamia.

Perustus- ja sokkelivaurion syynä on yleensä joko rakennusaikainen virhe, jatkuva routiminen tai maapohjan kuormituksen tai kantavuuden muutokset.³⁸ Rakennusaikaisista virheistä johtuvat vauriot ovat yleensä kauneusvirheitä. Vanhoissa luonnonkivisissä tai betonisissa perusmuureissa on näkyvillä vanhoja halkeamia, murtumia tai painumia, joita on korjattu aikanaan, ja vaurion eteneminen on selvästi pysähtynyt tai vaurion aiheuttaja on poistunut. Perustusvaurioita tarkastellessa on tärkeintä selvittää vaurion eteneminen ja sen syyt, esimerkiksi maaperän muutokset, joita voi aiheutua pohjaveden alenemisesta ojituksen vuoksi.

Sekä perustusten että julkisivuverhousten vuoksi on tärkeää huolehtia sadevesien johtamisesta pois ulkoseinien läheisyydestä. Jos maa viettää rakennukseen päin, se lisää kosteusriskiä tuuletustilassa ja altistaa rakennetta lahottajasienelle. Yleensä maa on sokkelin läheisyydessä kallistettu oikein rakennuksesta pois päin, mutta 3 %:ssa pappiloita maa viettää rakennukseen. Myös rakennuksen seinustalla kasvava puu tai pensaikko voi olla perustukselle rasite, koska juuristo saattaa kaivautua perustuksiin ja liikuttaa niitä. Lehvästö puolestaan voi pitää seinää kosteana ja pahimmillaan lahottaa sitä, mikä on selvästi nähtävissä joissakin rakennuksissa.

Inventoinnissa on tutkittu 79 pappilan alapohjaratkaisua. Yleensä vanha täytepohja-alapohja on säilytetty. Jos täytepohja on poistettu (6 %), se on usein korvattu maanvaraisella betonilaatalla, mikä voi olla riskialtis rakenne. Betonilaatta, joka on rakennettu täytepohjan tilalle, on usein ollut syynä vakavien lahovaurioiden syntymiseen³⁹.

Tuulettuva alapohja on vanhoissa rakennuksissa hyvin toimiva ratkaisu, kun sen peruslähdekohdasta eli tuulettuvuudesta huolehditaan. Pappiloiden nykyisillä ylläpitäjillä on yhteys perinteiseen rakentamistapaan katkennut ja syy - seuraus-yhteydet hämärtyneet, sillä tuuletusluukkuja pidetään yleisesti ympäri vuoden kiinni. Kaikkiaan 45 %:ssa pappiloita, joissa on täytepohjainen lattia, on ryömintätilan tuuletus tukittu kokonaan ja 16 %:ssa osittain. Alapohjarakenne vaikuttaa kostealta tai osittain laholta kymmenesosalla niistä 79 tapauksesta, joita tässä on tarkasteltu. Niistä 65 pappilasta, joiden ryömintätilan roskaisuutta on päästy arvioimaan, kolmasosalla on roskea, rakennusjätettä tai puutavaraa paljon ja lähes kolmasosalla jonkin verran. Ryömintätilojen roskaisuus ja tuuletustilojen tukkiminen ovat aikaansaaneet lahovaaran vanhojen pappiloiden alapohjarakenteisiin, koska olosuhteet lahottajasienten kasvualustaksi ovat hyvät. Lähes kolmasosalla rakennuksista ulkopuolinen maanpinta on ryömintätilan maanpintaa ylempänä, mikä lisää ryömintätilassa kosteuden kertymiseen vaaraa.

Kuvat 247 ja 248. Vanhoissa kivijaloissa on usein näkyviä halkeamia, jotka ovat tulleet pian rakentamisen jälkeen. Yleensä kivijalka on hyväkuntoinen, ja siitä pystyy päättämään mm. rakentamisvaiheita. Alatornion pappila rakennettiin vuonna 1848, ja vuosisadan lopussa sitä laajennettiin kamariparilla. Tuulettuvan alapohjan tuulettumisesta on huolehdittava, mutta useassa pappilassa tuuletusluukut ovat kiinni koko vuoden. Kauvatsan pappilassa luukut oli kesäksi muistettu avata.

Vesikatto, savupiiput ja sadevesivarusteet

Yleisimmät katemateriaalit ovat saumattu pelti (55 %) ja tiili (36 %). Huopakatteita on käytetty pappiloissa vähän (4 %). Joka toisen pappilan vesikate on uusittu. Noin neljäsosalla rakennuksista on yhä vanha tai alkuperäinen vesikate ja noin neljäsosalla jossain määrin vanha eli ennen 1950-lukua tehty. Vanha lautakatto on usein säilynyt uusien kateaineiden aluskatteena, ja se on nähtävissä ullakolla. Joskus lautojen välistä pillkottaa vanha pärekatto.

Vesikatto vaikuttaa perustusten ohella eniten rakennuksen säilymiseen. Jos vesikatto vuotaa, vauriot eivät rajoitu pelkästään kattoon, vaan niitä syntyy myös yläpohjaan ja jopa sisätiloihin. Vesikattovauriot ovat vaikeasti paikallistettavia, yleisimmät puurakenteisen pientalon katon vuotokohdat ovat savupiippujen juuret ja muut läpiviennit.⁴⁰

Peltikatoista 98 % on hyväkuntoisia, eli niissä ei ole repeytymiä, eivätkä pellit irtoile. Taitteiden pellityskin on yleensä hyväkuntoinen (93 %). Katteiden läpiviennit vuotavat tai katossa on merkittäviä painumia vain yksittäisissä pappiloissa. Peltikatteiden yleisin vaiva on ruoste, sillä viidesosassa katoista ruostetta on runsaasti tai jonkin verran. Ruosteiset katot ovat aina vesivuotoriski,

ja nämä katot vaatisivat tarkempaa kuntotutkimusta. Neljäsosalla katteita maalipinta⁴¹ on kulunut ja hilseilevä eli altistunut ruosteelle.

Pääosa tiilikatteista on sementtitiilikatteita ja ainoastaan viidesosa savitiilikatteita. Katteet ovat pääosin hyväkuntoisia (94 %), eikä niissä ole rikkoutuneita tiiliä tai painumia. Läpivientien vuoto-kohtia näkyy yksittäistapauksissa. Noin kolmasosa tiilikatteista on kuluneita ja lisäksi joka toisessa katteessa on sammalta tai jäkälää jonkin verran tai runsaasti. Vanhoja, yli 50 vuoden ikäisiä katteita on paljon, mikä näkyy jäkälän ja sammaleen yleisyytenä. Betoni(ementti)tiilikatteita käytettiin jo 1920-luvulla, mutta erityisen suosituiksi ne tulivat sodan jälkeen⁴². Jäkälän ja sammaleen voimallinen poisto vaurioittaa tiilikatteita, sillä osa pinnasta lähtee niiden mukana.

Bitumihuopakatteet ovat yleensä hyväkuntoisia. Reikiä, repeämiä, poimuuntumista tai painumia on vain yksittäisten pappiloiden huopakatteissa. Noin kymmenesosassa katteita pintaa suojaava sirote on kulunut, ja samoin kymmenesosassa katon taitteet ovat huonokuntoisia.

Savupiipuilla on rakennuksen julkisivuun ja ilmeeseen suuri vaikutus. Lähes kolmasosalla pappiloista on jäljellä useita vanhoja piippuja. Joskus niitä on säilytetty, vaikka ne eivät enää ole käytössä. Kaikki vanhat piiput on poistettu peräti 60 % pappiloista. Savupiiput ovat yleensä hyväkuntoisia (93 % on täysin vailla halkeamia, ja vakavia halkeamia tai rapautumista näkyy 2 %:ssa piipuista), koska paloturvallisuudesta huolehditaan.

Pappiloiden sadevesivaruksista 60 % on täysin uusittu ja neljäsosa on vanhoja tai alkuperäisiä. Vesikourut toimivat yleensä hyvin (76 %). Kourujen toimivuus on heikko viidesosassa pappiloita; joissakin tapauksia vesikourut puuttuvat kokonaan. Inventoinnissa ei kyetty tarkastamaan räystäskourujen roskaisuutta ja siitä aiheutunutta toimimattomuutta. Myös syöksytorvet toimivat yleensä hyvin (81 %). Useassa pappilassa puutteellinen syöksytorvi kuitenkin johtaa veden suoraan seinärakenteisiin, mikä on aiheuttanut laajoja vaurioita. Sadevettä ei myöskään aina ole johdettu pois sokkelin läheisyydestä, vaan sadevesi jää seisomaan ja pahimmassa tapauksessa valuu kohti sokkeliä (6 %:lla pappiloita).

Ikkunat ja ovet

Yksi tärkeimmistä ikkunoiden vaihtamiseen johtaneista syistä on ollut energiatalous, johon erityisesti 1970-luvun kunnostuksissa vedottiin. Todellisuudessa ikkunoiden uusiminen niiden kunnan vuoksi tai energiataloudellisista syistä on harvoin ollut tarpeen⁴³. Ikkunoiden mainokset⁴⁴ kehottavat kuitenkin edelleen vaihtamaan vanhat ikkunat lämpötekniisiin seikkoihin vedoten. Pappiloiden ikkunoiden uusimisen vilkkein aika on inventoinnin perusteella ajoittunut 1980-luvulle⁴⁵. Joka toiseen pappilaan on uusittu kaikki ikkunat⁴⁶. Lähes viidesosalla näistä ikkunat on uusittu siten, että ne poikkeavat selvästi rakennuksen edustamasta ajasta ja tyylistä. Alkuperäiset tai hyvin vanhat ikkunat on jäljellä 45 %:ssa pappiloita.

Uusien ikkunoiden muoto ja jako on useimmiten säilytetty vanhan kaltaisena tai tyyliään rakennuksen yleisilmeeseen sopivana. Ikkunoiden yksityiskohdat, profiilit ja mitat poikkeavat kuitenkin vanhasta, ja tuloksena on yleensä ollut niiden muuttuminen kömpelöiksi. Sisään-

ulosaukeavien ikkunoiden korvaaminen sisäänaukeavilla ikkunatyypeillä on pienentänyt lasipintoja. Puitteet ja välikarmit ovat niin leveitä, että ikkunoiden alkuperäinen sirous on kadonnut. Ikkunateollisuus tuottaa myös ikkunatyyppejä, joihin on lisätty irtonaiset koristeristikot vanhan muotokielen noudattamiseksi, mutta vanhoissa pappiloissa irtoristikot ovat yleensä keinotekoisia. Pappiloiden omistajista vain yksi (Yläneen pappila) on vaatinut ikkunoiden valmistajaa säilyttämään uusissa ikkunoissa alkuperäisten ikkunoiden tarkat mitat ja profiilit.

Pappiloiden ikkunapuitteiden materiaali⁴⁷ on lähes aina puu (99 %) ja vain yksittäistapauksissa alumiini (3 pappilaa) tai muovi (1 pappila). Joissain tapauksissa uusissa ikkunoissa on puuosien ulkopuolisena pinnoituksena alumiini tai muovi. Yleensä pappiloiden ikkunat ovat kaksilasisia (65 %) tai kolmilasisia (33 %).

Pappiloiden ikkunoiden karmit ja puitteet ovat yleensä hyväkuntoisia, eikä niissä ole lahovaurioita (94 %). Lahoamisen edellytykset ovat kuitenkin olemassa yli kolmasosalla rakennuksista (38 %), koska näiden ikkunoiden lasin ja alapuitteen välinen sauma on huonokuntoinen. Ikkunoiden avautumisessa tai heloituksissa ei yleensä ole ongelmia. Sen sijaan maalaus on

Kuva 249. Ikkunoiden vaikutus pappilan kokonaisilmeeseen on suuri, joten ikkunoita vaihdettaessa tulisi niiden muoto ja puitejako säilyttää. Kärsämäen (1773) pappilaan ikkunat vaihdettiin 1950-luvulla. Rakennus on yhä pappilakäytössä.

usein laiminlyöty. Ulkopuolinen maalipinta on hyvässä kunnossa vain joka toisessa pappilassa, ja puitteiden ja karmien maalipinta on lohkeillut runsaasti lähes kolmasosassa rakennuksissa. Sisäpuolelta tarkasteltuna ikkunoiden maali kuorii paljon tai jossain määrin yli kolmasosassa pappiloita. Joissain yksittäisten rakennusten ikkunoissa on ongelmia veden poistumisessa ylä- tai alavesipelleiltä. Usein vesipelti puuttuu kokonaan ja sen lisääminen voisi joskus pelastaa rappeutuneen alakarmin. Vain yksittäisissä pappiloissa on useita rikkiinäisiä ikkunoita.

Vanhat ikkunat on harvoin tarpeen uusia kokonaan, koska yleensä kunnostaminen ja maalaaminen takaavat ikkunoiden kestävyys. Ikkunoiden kittausten ja uusintamaalauksen⁴⁸ laiminlyönti on kuitenkin pappiloissa yleistä. Ikkunoiden puuosien kestävyysominaisuudet ovat vuosikymmenten kuluessa muuttuneet huonompaan suuntaan, mikä johtuu mm. valmistusmateriaalista, asennusvirheestä tai riittämättömästä huollosta.⁴⁹ Joissain pappiloissa on uusitut ikkunat jouduttu uusimaan jo parin vuosikymmen käytön jälkeen niiden kestättömyyden ja huonon kunnan vuoksi.

Usein pappiloiden kaikki ulko-ovet on uusittu (61 %). Noin viidesosalla rakennuksista kaikki ulko-ovet ovat alkuperäisiä tai vanhoja, ja viidesosalla vähintään yksi ulko-ovi on alkuperäinen. Nykyinen pääovi on tavallisesti uusittu, mutta vähän käytetty keittiön ulko-ovi tai vanha pääovi on säilytetty⁵⁰. Varsinkin viime vuosikymmeninä vanhoja ovia on korvattu vanhaa jäljittelevillä, rautakauppojen uusvanhoilla ovilla. Suurin osa pappiloiden ulko-ovista (92 %) on hyväkuntoisia, mutta kymmenesosalla ovilevy on vääntynyt, viidesosalla ovien maalipinta on jokseenkin huonokuntoinen ja viidesosalla rakennuksia hyvin huonokuntoinen.

Lähes joka toisessa pappilassa vanhat sisäovet ovat yhä käytössä. Kaikki sisäovet on uusittu kolmasosassa pappiloista. Ovet ovat kunnoltaan muutamia yksittäisiä poikkeuksia lukuun otta-

Kuvat 250 ja 251. Pappiloiden ikkunat kaipaavat täydellistä uusimista vain harvoin. Vanhat tai alkuperäiset ikkunat on 45%:lla pappiloita. Pielisjärven II kappalaisen pappilan (1890-l) ikkunat ovat 1900-luvun alusta. Yleensä uusitut ikkunat vaikuttavat kömpelöiltä leveine puitteineen, vaikka puitejako olisikin säilytetty, kuten oikean kuvan Vampulan pappilassa (1884).

matta moitteettomia. Viidesosalla rakennuksista sisäovien maalipinta on kulunut. Heloituksissa tai ovien aukeamisessa ei yleensä ole ongelmia, mutta ovilevy tai karmi on vääntynyt kymmenesosassa pappiloista.

Sisätilat

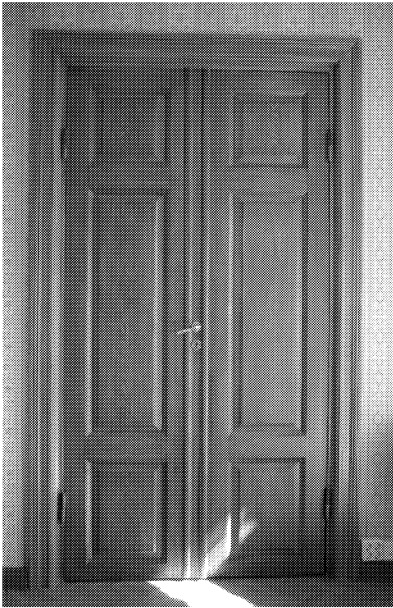
Pappiloiden sisätiloja on tässä tutkimuksessa voitu tarkastella 273 pappilan osalta. Sisäseinien ja -kattojen sekä lattioiden pintamateriaaleja on arvioitu kunkin pappilan yleisimmän materiaalin mukaan. Rakennuksissa on tavanomaiset kuivat huonetilat käsitelty yleensä kutakuinkin yhtenäisesti, jolloin vallitseva pintamateriaali on voitu nimetä.

Kuva 252. Vain harvojen yksittäisten pappiloiden sisätilat ovat säilyneet edes 1900-luvun alkupuolen asussa. Pappiloiden sisustuksissa ei mänty- tai kuusilautaa ole koskaan arvostettu, puu on peitetty maalien, tapettien tai lasuurilakkojen alle. Enonkosken pappila (1880-luku) oli vielä vuonna 1995 1900-luvun alun asussa, sittemmin rakennusta on korjattu.

Pappiloiden sisäseinien pintoja ja pintakäsittelyjä on vuosikymmenten kuluessa jatkuvasti uusittu (87 %), ja vain harvoin vanhat pintaverhoukset ovat säilyneet suurelta osin alkuperäisinä (6 %). Sisäseinät ovat hyväkuntoisia (96 %), ja niiden pinta on ehjä (85 %). Lahoja tai kosteusjälkiä on näkyvissä vain yksittäisissä tapauksissa. Yleisimmin seinillä on tapetti tai maalattu pahvi (62 %). Levytettyjä ja maalattuja seinä on lähes kolmasosassa rakennuksista (näistä yli kaksi kolmannesta on verhottu lastulevyllä). Vanhan hirsirakenteen paljastaminen pappilan useissa huoneissa ei ole tavallista (5 %), ei myöskään seinien verhoaminen lakkalaudalla (2 %). Molempaa esiintyy enemmänkin yksittäisissä huoneissa. Rapattuja seinäpintoja on vain muutamissa pappiloissa.

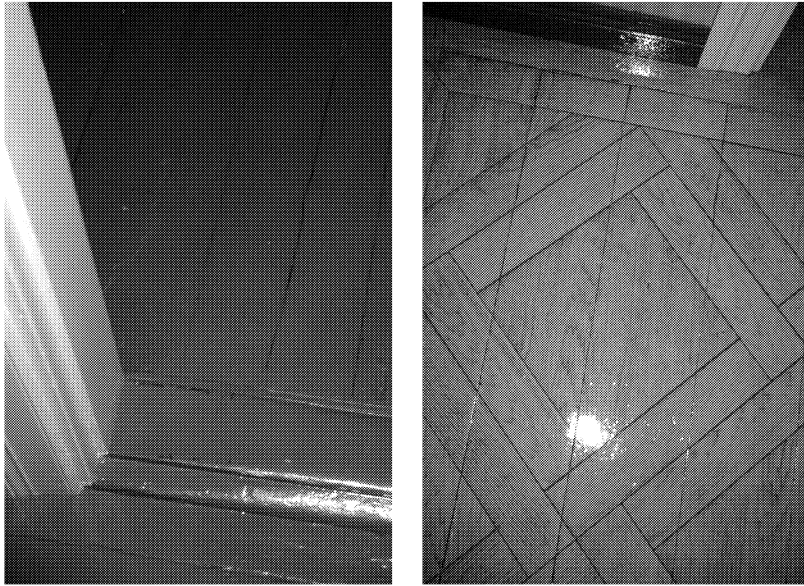

Kuvat 253 ja 254. Ootrausta eli jalopuuta jäljittelevää maalausta käytettiin pappiloiden ovissa ja kalusteissa 1800-luvun lopulta lähtien, erityisen suosion se sai 1900-luvun alussa. Kymin pappilan (1879) sisäovet on ootrattu. Maakuntatalona toimiva rakennus on yhä seurakunnan omistuksessa. Oikealla Sysmän yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä olevan pappilan (1920) sali, jossa lautojen suuntaa vaihtamalla on saatu aikaan hyvin koristeellinen sisäkatto.

Yleensä pappiloiden lattiapäällyste on uusittu 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla (74 %). Viidesosalla rakennuksista vanhat lattiat ovat säilyneet. Lattioiden yleisin pintamateriaali on nykyisin muovimatto (42 %). Pappiloissa on käytetty myös maalattua lautta (19 %), korkkimattoja (18 %), lakkalautaa (13 %) ja parkettia (16 %). Päällysteen kunto on yleensä hyvä (85 %). Muutamaa yksittäistapausta lukuun ottamatta lattioissa ei ole näkyvissä lahoa, halkeamia tai pullistumia, eivätkä lattiat ole notkuvia tai painuneita.

Vanhoja sisäkattoja on säilynyt paljon lähes kolmasosassa pappiloista. Yleensä katot on kuitenkin täysin uusittu (58 %). Sisäkattojen kunto on hyvä, ja ainoastaan yksittäistapauksissa näkyy lahoa, kosteusjälkiä, hometta tai muita vakavia vaurioita. Yleisimmät pintamateriaalit ovat maalattu lautta (32 %), huokoinen kuitulevy (31 %), kipsikartonkilevy (16 %) ja lastulevy (10 %). Kymmenesosa kaikkien pappiloiden katoista on lakkalautaa, ja joidenkin rakennusten katoissa on vielä perinteinen paperi tai pahvi (7 %).

Kuvat 255 ja 256. Perinteisesti puulattiat on maalattu, kuten museona olevan Vihdin kappalaisen pappilan (1877) lattia. Vauraimmissa pappiloissa maalauksessa on voitu yrittää jäljitellä jalopuupintoja. Tällainen maalaustapa palautettiin seurakunnan omistamaan kokoontumiskäytössä olevaan Lavian pappilan (1870-luku) salin lattiaan 1990-luvun korjaustöiden yhteydessä.

Kuva 257. Yleensä vanhassa asussa säilyneet pappiloiden katot ovat yksinkertaisia, valkoisiksi maalattuja pahvikattoja tai lautakattoja, joissa helmiponttipaneeli on yleisin. 1800-luvun loppupuolen rakennuksissa katot saatettiin tehdä hyvin koristeellisiksi listoituksin, jotka maalattiin eri värein. Lavian pappila (1870-luku) on nykyisin kokoontumiskäytössä.

Uunit

Kaikki vanhat uunit on yleensä poistettu uuteen lämmitysjärjestelmään siirryttäessä (64 %:ssa pappiloita). Useita kaakeliuuneja tai peltisiä pönttöuuneja on säilynyt lähes kolmasosassa ja kaksi tai kolme uunia kymmenesosassa pappiloita. Vanhojen kaakeliuunien arvostus on viime vuosina kasvanut, eikä niitä enää hävitetä korjauksissa. Sen sijaan ns. pönttöuuneja eli peltikuoriuuneja puretaan edelleen. Uunien purkaminen ja uudelleenmuuraus oli aiemmin osa niiden hoitoa ja kunnossapitoa, jota ei ole aina muistettu⁵¹. Pappiloiden saleihin on erityisesti 1950 - 1970-luvuilla tehty omaa aikaansa edustavia avotakkoja. Muutamissa pappiloissa avotakka on jo korvattu siirtämällä ja kokoamalla saliin vanha kaakeliuuni jostain muusta rakennuksesta.

Kuva 258. Vain kolmanneksessa pappiloita on vanhoja uuneja jäljellä; yleensä ne on purettu siirryttäessä keskuslämmitykseen. Kaakeliuunien arvo ymmärretään nykyisin hyvin, sen sijaan peltikuoriuuneja saatetaan yhä korjaustöiden yhteydessä poistaa. Kangasalan kappalaisen pappilan (1870) salia koristaa yhä vanha kaakeliuuni.

Suurinta osaa pappiloista (80 %) lämmitetään nykyisin vesiradiaattoreilla. Rakennuksista 14 % on muutettu sähkölämmitetyiksi (suora sähkölämmitys). Keskuslämmitetyissä ja suoraa sähkölämmitystä käyttävissä pappiloissa on osa uuneista muutettu sähköllä lämpiäviksi ns. massavaraajiksi. Joissain rakennuksissa (5 %) on yhä käytössä puu-uunilämmitys. Näistä pieni osa on ympärivuotisessa asuinkäytössä ja muut vapaa-ajan asuntoina tai muussa tilapäiskäytössä.

Kuva 259. Mitä myöhemmässä vaiheessa arkistosiipi tai lämmönjakohuoneeksi rakennettu siipi on rakennettu, sen huonommin laajennusosa yleensä liittyy vanhaan rakennukseen. Virtasalmen edelleen pappilakäytössä olevaa pappilaa (1884) jatkettiin virasto-osalla 1970-luvulla. Siipirakennus on ajalleen epätyypillisesti toteutettu harjakattoisena, mikä parantaa kirkkoherranvirastona olevan laajennusosan sopivuutta kokonaisuuteen.

Kuva 260. Kellariin sijoitettu lämpökeskus on yleensä ollut kuitenkin erillistä lämmönjakohuoneen sisältävää siipirakennusta parempi vaihtoehto. Joskus toteutus on tehty kömpelösti, tai rakennustekniset ratkaisut ovat joissain tapauksissa johtaneet vanhojen rakenteiden vaurioitumiseen. Oulunsalon seurakunnan virasto- ja kokoontumiskäytössä olevan rakennuksen (1856) kellarikerros on otettu tehokkaaseen käyttöön. Ratkaisua on yritetty kömpelösti kätkeä terassirakenteen alle.

Tekniset laitteet

Lähes kaikki pappilat ovat käyneet läpi mittavia muutostöitä, ja niiden tekninen taso on yleensä hyvä. Kaikki rakennukset on, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, sähköistetty. Alun perin sähköt on asennettu pinta-asennuksina, mutta kokonaisvaltaisissa korjauksissa asennukset on piilotettu oikaisukoolauksien taakse. Vain yksittäisistä rakennuksista puuttuu kylmä- tai lämmin-vesiverkosto tai WC-tilat. Kymmenesosaan pappiloiden päärakennuksista ei ole tehty sisäsaunaa.

Ullakko

Lähes kolmasosassa pappiloita ullakko on otettu kokonaan tai suurelta osin käyttöön ja lisäeristetty lämpimäksi tilaksi. Näissä tapauksissa rakennusta on siis laajennettu rakennusvaipan sisällä. Kattotuolit on uusittu vain muutamissa yksittäistapauksissa. Ullakkotilan tuulettumisessa ei yleensä ole ongelmia. Vesikatteen kannattajien ja läpivientien kosteusjäljet (6 %) ovat lähes aina vanhoja ja merkityksettömiä kertomaan nykyisen katteen kunnosta.

Pappilan piha

Talousrakennuksia, niiden merkitystä ja nykytilaa on lähemmin tarkasteltu luvussa 4.1.5. Kadonneet kaivatut talousrakennukset.

Kuva 261. Pappiloiden hiekkakujien mitoituksen perusteena ei enää ole ihminen tai hevosrattaat vaan auton kääntösäde. Sauvon pappilakäytössä olevan (1750-luku) kirkkoherran empireasuiseksi muutetun ja vuosina 1885 - 1888 jatkettun ja uusrenessanssapiirteitä saaneen pappilan piha.

Harvoissa pappiloissa on nykyisin mahdollisuus pitää alkuperäisen kaltaista pappilapuutarhaa tai -puistoa, mutta yleensä voimavarat riittävät pienen pihan hoitoon. Noin joka toiseen rakennukseen liittyy hyvin hoidettu piha-alue. Piha on täysin hoitamaton ja laiminlyöty 16 %:ssa pappiloita. Tontin ajoteiden pintamateriaalina on yleensä sora tai hiekka (87 %) ja harvoin asfaltti tai öljysora (8 %). Pihapolkujen materiaaleista yleisimmät ovat hiekka ja sora (66 %). Vain harva pihapolku (11 %) on kivetty luonnonkivin tai betonilaatoin tai asfaltoitu. Joka neljännessä pappilassa ei ole erikseen rakennettuja pihapolkuja. Laajat autojen pysäköintipaikat eivät ole pihoiden harvinaisuus (6 %).

Kuva 262. Piha-alue on hyvin hoidettu 50 %:ssa pappiloista. Ongelmana on kuitenkin usein laajojen nurmikenttien ja pihan rajaamattomuuden aikaansaama ankeus. Kaavin kirkkoherran pappilaa (1839) ympäröi laaja nurmikenttä. Rakennus on nykyisin seurakuntatalona.

6.3. Suomen pappiloiden tyypillinen asu ja kunto

”Mutta ihmisten talot, ne ovat paikoillaan. Muutamat äsken rakennetut ovat vielä jäykkiä. Niiden seiniin ei ole vielä syöpynyt ulkoa eikä sisältä päin elämän riemujen ja järkytysten henkeä, tuota, mikä vasta antaa kuolleille seinillekin hengen. Mutta joukossa on sellaisia, taloja ja mökkejä, jotka jo sata vuotta sitten saivat henkensä ja ovat sen säilyttäneet. Jotkut ovat ränsistyneet rappion rajoille, mutta toisia on niiden haltijain silmä vuodesta vuoteen ja polvesta polveen huolehtien tarkannut ja osaava käsi aina tarvittaessa kohentanut.”

(Sillanpää)⁵²

Arvioimalla kenttätutkimuksessa kerättyjen tietojen pohjalta Suomen pappiloiden tämänhetkistä kuntoa ja asua voidaan muodostaa kuva suomalaisesta pappilasta. Vaikka käsitys on keskimääräinen ja yleistävä, edustaa se sitä kuvaa, jonka kesien 1995 - 1996 inventointi on antanut.

Seuraava pappiloiden karkea tyypittely kattaa noin 70 % rakennuksista, loput 30 % pappiloista eivät muodosta kunnoltaan tai asultaan selviä tai tyypillisiä ryhmiä.

Pappilat 1950-luvun asussa

Puolet pappiloista on pääosin 1950-luvun kunnostusten jäljiltä. Joka toisessa pappilassa on säilynyt alkuperäinen tilajärjestys kohtalaisen hyvin. Tilan jäsentymistä on muuteltu sulkemalla alun perin läpikuljettavien huoneiden ovia ja huonetiloja on madallettu alaslasketuin katoin. Osa vanhoista huoneista on jaettu pienemmiksi. Alkuperäinen tilajärjestys on muutoksista huolimatta yhä hahmotettavissa. Yleisimpiä pintamateriaaleja ovat muovimatto tai parkettilattia, levytetyt ja tapetoidut seinät sekä huokoisilla kuitulevyillä levytetty katto. Tähän ryhmään kuuluvassa pappilassa ainakin osa sisäovista on alkuperäisiä tai hyvin vanhoja. Uunit on yleensä purettu keskilämmitykseen siirryttäessä. Rakennuksen kellariin on todennäköisesti rakennettu lämmönjakohuone sekä saunatilat. Kunnostuksissa on säilytetty vanha julkisivuverhous ja ulkoasu onkin säilynyt hyvin huolimatta siitä, että ikkunat on todennäköisesti uusittu. Vanhoja kuisteja rakennukseen liittyy ainakin yksi, toinen kuisteista on yleensä uusittu. Lisäksi rakennukseen liittyy sopusuhtainen, rakennuksen perusmassaa matalampi arkistosiipi. Keskimääräisesti pappilan kunto on hyvä, mutta ongelmana ovat ikkunoiden huollon, lähinnä kittauksen, laiminlyönti ja julkisivujen maalauksen hilseily ja repeily lateksimaalin irtoillessa. Tuuletusluukkujen pitäminen ympärivuotisesti kiinni estää alapohjan tuuletuksen ja aiheuttaa vaurioitumisvaaran. Pappilan piha-alue on hyvin hoidettu, mutta tontti on joiltain osin hieman pusikoitunut, eikä pihalla säilynyt yksi vanha piharakennus kykene yhdessä päärakennuksen kanssa rajaamaan pihaa.

Alkuperäisyytensä hyvin säilyttäneet pappilat

Joka kymmenennessä vanhassa pappilassa on alkuperäinen tilajärjestys säilynyt erinomaisesti. Korkeiden huonetilojen materiaalit ovat kohtalaisen vanhoja tai vanhat seinäpinnat ja esimerkiksi pinkopahvit ovat tunnistettavissa uusien tapettikerrosten alla. Lattiana on vanha maalattu lautalattia, tai sitä peittää korkkimatto. Joidenkin huoneiden lattioilla on ehkä muovimatto. Sisäkatot ovat pääosin alkuperäisiä puupaneelikattoja tai pahvikattoja, mutta jossain kamareissa katto on saatettu levyttää. Rakennuksessa on edelleen jäljellä ainakin joitain vanhoja uuneja. Sisäovet ovat vanhoja tai alkuperäisiä, samoin rakennuksen kuistit. Ulkoasu on säilyttänyt alkuperäisyytensä erittäin hyvin, ja myös ikkunat ja ovet ovat alkuperäisiä tai vanhoja. Rakennuksen kuntoon liittyvät ongelmat ovat yleensä vähäisiä. Rakennus on usein asuinkäytössä, joko ympärivuotisesti tai kesäisin. Kesäkäytössä olevien pappiloiden kunto on keskimääräistä huonompi. Tähän ryhmään kuuluvan pappilan pihapiiriä rajaa usein kaksi tai useampia piharakennuksia, joita ei välttämättä aktiivisesti hoideta.

Undisrakennuksen kaltaiset pappilat

Joka kymmenes vanha pappila on kunnostettu ja muutettu siten, että sen alkuperäinen tilajärjestys on vaikeasti tai ei ollenkaan tunnistettavissa. Alkuperäisistä huoneista on muodostettu suuria, uusia salitiloja, joita voidaan ehkä tarvittaessa jakaa paljeovin. Sisätilat muistuttavat asultaan

ja laatutasoltaan minkä tahansa sodan jälkeen rakennetun rakennuksen sisätiloja. Lattiamateriaalina on käytetty parkettia tai muovimattoa. Seinät ja katto on levytetty ja maalattu valkoisiksi ja ainakin osa seinistä on tapetoitu. Sisäovet ja listoitukset on vaihdettu uusiin, mutta usein tyyllisesti vanhahtaviin. Vanha pappila on tunnistettavissa ulkoasultaan, vaikka sokkeli, kuistit ja julkisivulaudoitus on yleensä uusittu. Myös kaikki ikkunat on uusittu, mutta niissä on usein säilytetty vanha puitejako. Pappilan kunto on yleensä hyvä, ja rakennuksesta huolehditaan jatkuvasti. Kaikki vanhat piharakennukset on purettu, ainoastaan yksi pieni aittarakennus saattaa rajata pihaa. Piha on hoidettu, lyhyeksi leikattu nurmikenttä on siisti, mutta istutettu kasvillisuus on niukkaa. Pihamiljöölle tyypillinen piirre on asfaltoitu pysäköintikenttä.

Sivujen 277 - 337 viitteet ja nootit

- 1 Sinikka Kallio muistelee lapsuudenkotiaan, Lappeenrannan kirkkoherran pappilaa. (Palmen (toim.) 1980, 65).
- 2 ”Nikkariytyyliä onkin pidetty yhtenä syllisenä kansanrakentajien terveen tyyliä pilaantumiseen.” (Halila 1967, 347). ”*Funkiksen aikana uusrenessanssia pidettiin mauttomana ja tästä syystä seinien valkaisu ja ikkunoiden suurentaminen olivat paitsi muotia myös yleisesti hyväksyttävää.*” (Mattinen, Maire. 1994. Liika on liikaa – korjattessakin. Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 1). ”*Historia osoittaa, että lähinnä edellistä tyyliä on yleensä pidetty surkeana. Renessanssi halveksi gotiikkaa, usklassismi ylenkatsoi barokkia, 1900-luvun alun kansallisromantiikka inhoi edellisen vuosisadan lopun kipsirenessanssia, 1920-luvun usklassismi piti jugend-tyyliä mahdottomana.*” (Wickberg, Nils Erik. 1982. Rakennusten entistämisestä. Arkkitehti nro 1).
- 3 Esimerkiksi Urho Orolan (1887 - 1942) kirjoitukset Pellervo-lehdessä ja hänen kirjoittamansa erilliset Pellervon rakennusvihot vaikuttivat laajasti maaseudun rakennusten kunnossapitoon. Orola kiinnitti julkaisuissaan erityistä huomiota vanhojen rakennusten hyväksikäyttöön ja korjaamiseen. Lähtökohtana oli ajatus, että minkä voi vielä korjata, se kannattaa korjata. (Orola 1943, passim.).
- 4 Kustavin seurakunnan arkiston rakentaminen on ääriesimerkki. Seurakunta valitsi vuonna 1908 komitean edistämään arkistohanketta. Ensimmäiset piirustukset laadittiin vuonna 1914, mutta töitä ei aloitettu. Asiaan palattiin vuonna 1927, jolloin rakennuslautakunta sai tehtävän laatia uudet suunnitelmat. Jälleen hanke hautautui ja nousi esiin vuonna 1936. Rakennustoihin ei päästy ennen sodan syttymistä, ja hanke jäi. Vasta 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa varattiin määräraha rakentamista varten, ja vuoden 1962 lopulla arkisto valmistui. Heervä & Joutsamo 1983, 366.
- 5 Kesinä 1995 ja 1996 tehty pappiloiden kenttätutkimus.
- 6 Wirilander 1994, 351.
- 7 Niemelä et al. 1989, 332.
- 8 Vahtola 1981, 250 - 251.
- 9 Sama ilmiö on Maija Kairamon mukaan havaittavissa myös varsinaisten monumenttien korjauksissa. Maija Kairamon mukaan rakennusmuistomerkkien korjaaminen oli 1960-luvulla ja 1970-luvulla uudisrakentamisen kaltaista. Hänen mukaansa restauroinnissa vanha rakennus nähtiin ainoastaan uudisrakentamisen mielenkiintoisena lähtökohtana, antikvaariset arvot palvelivat uuden arkkitehtonisen luomuksen aineksina. (Kairamo et al. 1993, 116). ”*1950-luvulta lähtien on rakentamisen kehitys ollut voimakasta, uusia rakennustyyppisiä, materiaaleja ja käyttösovellutuksia on otettu lukuisasti käyttöön. Uudet ratkaisut ovat nopeasti syrjäyttäneet vanhoja, erityisesti alhaisempien rakennuskustannustensa vuoksi.*” (Pentti, Matti. 1994. Teollisten menetelmien soveltuvuudesta korjausrakentamiseen. Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 1). ”*Julkisivumaalauksen elävä perinne katkesi kuitenkin jyrkästi ja viimeistään 1960- ja 1970-luvulla. Tämä koskee, kuten tunnettua, ensinnäkin tekotapoja, tekniikkaa. Aikaisemmin julkisivujen jatkuva huolto pidettiin luonnollisena velvoitteena.*” (Helander, Vilhelm. 1995. Julkisivuvärikyt - paluu katkenneeseen perinteeseen. Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 1).
- 10 Seivio 1975, 131 - 132.
- 11 Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 3/1995. Maija Kairamon esitelmä Rakennustaiteen seuran ja ICOMOSin Suomen osaston seminaarissa 21.3.1995. Puukaupunkien suojelun problematiikkaa ja ajalle tyypillistä suhtautumista suojeluun kuvastaa hyvin se, että Porvoon suojelukaavan valmistuttua 1970-luvun puolivälissä suojelua kaihtavat omistajat saattoivat myydä tonttinsa. Kiinteistökaupat alkoivat vilkastua, ja vanhassa kaupunginosassa tapahtui voimakas sisäinen muutos. Toisaalta vanhan Porvoon arvostus kohosi, ja juuri uudet omistajat käynnistivät eniten korjauksia. (Kairamo et al. 1993, 63).
- 12 Museoviraston vuonna 1972 omaksi Rakennushistorian osastoksi muodostetun työyksikön tehtäväkenttä laajeni ja monipuolistui nopeasti. Rakennusmuistomerkkien korjaamisen valvonta jäi väistämättä pinnalliseksi. Rakennussuojelun painopiste siirtyi yleiseen rakennussuojeluun ja restauroinnin periaatteellisen pohja heikkeni. Periaatteellinen keskustelu oli vaikeaa, eikä vaikuttanut laajenneen korjausrakentamisen käytäntöön. (Kairamo et al. 1993, 118).
- 13 1970-luvulla julkaistuissa korjaamista käsittelevissä kirjoissa esiintyy myös säilyttävä näkökulma, joka ei kuitenkaan pappilakunnostuksissa erityisesti noussut esiin. Esimerkiksi Elmar Badermannin julkaisuissa lähtökohtana oli korjata olemassa olevia rakenteita säilyttäen; kaakeliuunit, ikkunat,

Sivujen 277 - 337 viitteet ja nootit

- peiliovet, koristelaudat, kuistit yms. olisi mahdollisuuksien mukaan säilytettävä. Tosin esimerkiksi sisätilojen värimaailma hehkuu Badermannin esimerkkikohteissa 1970-luvun voimakkaita värejä. (Badermann 1972, passim. esim. 61).
- 14 1970-luvulla kauppa- ja teollisuusministeriön tärkein tavoite perusparannuksissa oli vähentää lämmitysenergian tarvetta: *"Siksi perusparannustyössä tiivistetään rakenteita ja lämmöneristeitä uusitaan ja lisätään."*, *"Kaksilasisen ikkunan muuttaminen kolmilasiseksi on aina edullista."* (Tietoja pientalon perusparannuksesta, säästä rahaa, energiaa ja tämä opas. 1978, 4, 22). Nykytietämyksen mukaan laajat ulkovaipan korjaukset, joilla pyritään parantamaan rakennuksen lämpötaloutta ovat harvoin kannattavia pelkinä energiansäästöinvestointeina. Lisälämmöneristyskorjaukset ovat pappiloissa kannattaneet yleensä korkeintaan niissä tapauksissa, joissa ne on yhdistetty muista syistä suoritettaviin korjauksiin. Esimerkiksi ulkovaippaan kohdistuvat korjaukset voidaan Eino Niskalan mukaan jakaa kannattavuutensa mukaan neljään ryhmään. Rakenteiden tiivistäminen on yleensä ainoa kannattava toimenpide. Yläpohjan lisäeristäminen yläpuolelta kannattaa lähes aina. Tapauksesta riippuen kannattaa myös kolmannen lasin asentaminen kaksilasiseseen ikkunaan ja ulkoseinien sisäpuolinen lisälämmöneristäminen. Pelkän energiansäästön perusteella ainoastaan poikkeustapauksessa kannattaa ulkoseinien ulkopuolinen lisälämmöneristäminen, alapohjan lisäeristäminen, yläpohjan lisäeristäminen altapäin tai kaksinkertaisten ikkunoiden vaihtaminen kolmilasisiksi. (Niskala 1996, 36). Vastaaviin tuloksiin on päädytty jo 1980-luvulla VTT:llä Pohjois-Suomen pientalojen korjauksia tarkasteltaessa. (Niskala 1984, 3, 34 - 39).
  - 15 Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 3 / 1995. Maija Kairamon esitelmä Rakennustaiteen seuran ja ICOMOSin Suomen osaston seminaarissa 21.3.1995.
  - 16 Kaila 1997, 473.
  - 17 Björkvist & Björkvist 1993, 15.
  - 18 Tämä näkyy ajanjakson korjausoppaassakin. Esimerkiksi Kuokkanen 1992, passim ja Niskala 1996, passim.
  - 19 Toisaalta rakennusten korjaamista on saatettu pitää riskinä. Esimerkiksi P. O. Jarle määritteli rakenteiden kuoletusajan ylärajaksi 50 vuotta, mutta oli sitä mieltä, että: *"...Teknillis-taloudellinen kehitys ja tuottavuuden kasvu aiheuttaa, että vanhat rakennukset yhä huomommin vastaavat tarkoitustaan. Toisaalta vanhenevaa rakennusta rasittavat korjauskustannukset tulevat palkkatason noustessa yhä kalliimmiksi, koska korjaustöiden rationalisointimahdollisuudet ovat oleellisesti heikommat kuin varsinaisen rakennustyön. Tällaiset seikat aiheuttavat sen, että rakennusten taloudellinen käyttöikä jatkuvasti laskee."* (Jarle 1970, 13). Tällainen näkemys on pikemminkin kannustanut vanhan rakennuksen purkamiseen ja uuden rakentamiseen.
  - 20 Keski-suomalaisen kulttuuriympäristön hoitaminen 1984, 45. Panu Kaila esittää eri vaihtoehtoiksi purkamisen lisäksi neljä tapaa korjata. Hävittävässä korjauksessa rakennus korjataan noudattaen uudisrakentamisen työtapoja ja nykyarkkitehtuurin muotoja. Mukailevassa korjauksessa rakennus korjataan uudisrakentamisen työtapoja noudattaen, mutta ulkonäkö sopeutetaan entiseen. Säilyttävässä korjauksessa vanha rakennus korjataan noudattaen mahdollisimman tarkasti alkuperäisiä työtapoja ja muotoja tekniikasta aina yksityiskohtiin asti eli rakennus säilytetään mahdollisimman vähäisin muutoksin nykyisellään. Palauttavassa korjauksessa vanha rakennus korjataan alkuperäisin menetelmin, mutta samalla siitä poistetaan myöhempiä muutoksia ja palataan johonkin tiettyyn vaiheeseen rakennuksen historiassa. (Härö & Kaila 1976, 45 - 46).
  - 21 *"Olin mielelläni puhunut myös pappiloista tehdystä restauroinneista. Pappiloiden kiintoisa osuus maamme rakennuskulttuurissa on ollut jotenkin väheksytty ja se lienee syynä siihen, että niissä toistaiseksi vain hyvin harvoin on tehty sellaisia korjauksia, joita kannattaisi esitellä restauroinnista puheen ollen."* (Härö, Elias. 1965. Kartanot ja pappilat. Arkkitehti nro 5).
  - 22 Museovirasto: Karjaalla tuhottu arvokas pappila. Lapin Kansa 26.7.1996.
  - 23 Marin & Riekk 1995, 130 - 131.
  - 24 Juhani Ahon ja Ukko Brofeldtin pappila on pelastettu hiljaisuuden viljelyyn Kyrön niemellä. Kotimaa 31.8.1990.
  - 25 Professori Riitta Nikulan eräässä alustuksessaan esittämiä ajatuksia. Antti-Poika Jaakko & Pyykkö Heikki. Rakennussuojelu 1987, 61.
  - 26 Kenkäveronniemen pappila heräsi uudelleen eloon. Kotimaa 28.6.1991.

Sivujen 277 - 337 viitteet ja nootit

- 27 Turun evlut. seurakunnat. 1988, 34.
- 28 Kirkkohallituksen rakennustarkastaja arkkitehti Jari Reponen arvioi pappiloiden kunnostushankkeita Kuopion luterilaisen kirkkoperinteen päivillä 6.10.1989. (Viitala (toim.) 1990, 6, 29).
- 29 Toki myös eri aikojen kunnostusoppaat ovat osaltaan kannustaneet hirsiseiniä esille ottamiseen tai niiden esillä säilyttämiseen. Kyse on ollut nimenomaan talonpoikaistaloista, joille hirsipinta onkin ollut luontainen materiaali. Hirren käsittelyohjeet ovat löytäneet tiensä myös pappiloiden korjaajien käsiin: *"Jos hirsiseinän sisäpinta on jonkin verran turmeltunut, voi taitava kirvesmies veistää sen uudelleen. Jos seinän halutaan tällöin pysyvän vaaleana, se käsitellään ultraviolettisäteitä vastaan suojaavalla lakalla ja lakataan himmeällä lakalla. Keinotekoinen tummennus saadaan aikaan kemiallisella petsauksella(...) Tarkemmat ohjeet RT-kortissa n:o 913.54".* (Badermann 1972, 125). Edellä kuvattujen käsittelyjen jälkeen vanha hirsipinta noudattaa korjaajan mielikuvia ja mielihaluja, ei enää omaa luonnettaan.
- 30 Vanhojen rakennusten sisätilojen ylikorjaaminen on ollut varsin tiedostettu ongelma, joka koskee yleensäkin vanhaa rakennuskantaamme. Esimerkiksi Museoviraston rakennushistorian osaston johtaja Pekka Kärki on todennut: *"Pelkästään meidän sukupolvenne on uusinut valtaosan Suomen rakennuskannasta. Meidän tehtävämme on puolustaa rakennusten fyysistä koskemattomuutta eikä päästä arkkitehtejä "luomaan" vanhojen rakennusten sisään."* (Onko rakennussuojelu kehityksen jarru? Keskustelu rakennetun ympäristön suojelun tavoitteista. Arkkitehti nro 5 / 1988).
- 31 Järventaus, Esko. 1959. Rakennusten entistämisestä. Teknillinen Aikakausilehti nro 9.
- 32 Alkuperäisyydellä tarkoitetaan pappiloiden yhteydessä niiden luontaista kehityskaarta ilman suuria teollisten rakennusmateriaalien tai 1950-luvun jälkeisen ajan muotien tuomia muutoksia.
- 33 Alkuperäisyydellä tarkoitetaan tässä pappiloiden luontaista kehityskaarta ilman suuria teollisten rakennusmateriaalien tai 1950-luvun jälkeisen ajan muotien tuomia muutoksia.
- 34 Esimerkiksi 1970-luvulla Badermann piti suotavana säilyttää kunnostettavissa talonpoikaisrakennuksissa yksi suuri huone alkuperäisenä ja jakaa muut huoneet käytännöllisyyden nimissä pieniksi tiloiksi. (Badermann 1972, 62).
- 35 Vanhojen puujulkisivujen kestävyys on osoittautunut huomattavasti paremmaksi kun viimeisten vuosikymmenien aikana rakennettujen julkisivujen kestävyys. Puujulkisivujen pitkäaikaiskestävyydestä tehtiin laaja tutkimus vuosina 1998 - 1999. (Soikkeli 1999, passim.).
- 36 Pappiloiden korjausohjeet, liite Kirkkohallituksen ohjeita ja tiedotuksia lehden numeroon 31 / 1983.
- 37 Björk 1994, 48.
- 38 Hekkanen 1996, 13; Niskala 1996, 25 - 26.
- 39 Hekkanen 1996, 14.
- 40 Hekkanen 1996, 17.
- 41 Peltikatto tulisi maalata 5 - 10 vuoden välein. (Härö & Kaila 1976, 114).
- 42 *"Sementitiilikatteiden saavuttama suosisio lienee johtunut siitä, että ne ovat suhteellisen halpoja ja niitä valmistetaan eri puolilla maata, joten kuljetuskustannukset eivät ole rasituksena."* (Orola 1943, 78).
- 43 Pelkän energiasäästön vuoksi kaksilaisisen ikkunan vaihtaminen uudeksi kolmilaisiseksi on kannattamatonta. Uusiminen kannattaa energiataloudellisesti vain, mikäli ikkunat on huonokuntoisuutensa vuoksi uusittava. Ikkunoiden tiivistäminen on halvin ja yksinkertaisin ratkaisu. (Niskala 1996, 79).
- 44 Ikkunavalmistajien mainoksia Oulun rakennusmessuilla 4. - 5.04.1998: *"Kun olet saanut tarpeeksesi hyyttävää kylmyyttä hohkaavista ikkunoista ja ylisuurista lämmityslaskuista, päästä vaihtaa Tiivi-ikkunat."* *"Fenestran ikkunoiden K-selektiivilasi on belpoin ja edullisin keino torjua pientalon energiabukkaa."* *"Rakennatpa uutta tai korjaat vanhaa...Erinomaiset lämmön- ja ääneneristysominaisuudet sekä rajattomat mallivaihtoehdot tekevät siitä (Sasmo-ikkunasta) parhaan mahdollisen ikkunaratkaisun Sinunkin kotisi."* Vaikka mainokset eivät suoraan kohdistuisikaan vanhojen rakennusten omistajille, ne antavat joka tapauksessa kuvan vanhojen ikkunoiden epätaloudellisuudesta.
- 45 Aiempina vuosikymmeninä ikkunoita vielä yleensä ylläpidettiin ja korjattiin. Vielä 1940-luvulla oltiin sitä mieltä, että *"Vanhoista lasipuitteista saa muodostelemalla usein vähällä vaivalla uusittuun rakennukseen soveltuvia ikkunoita."* (Orhola 1943, 87). 1970-luvulla oltiin jo valmiita myönnetyksiin: *"Jos kunsiruutujen ikkunoiden pesemistä pidetään hankalana, voidaan sisäikkuna tehdä yksilaisiseksi, jolloin vanha*

Sivujen 277 - 337 viitteet ja nootit

- ulkonäkö säilyy.*” (Badermann 1972, 142). Näin joissakin pappiloissa on tehtykin.
- 46 Asianmukaisesti hoidetun puuikkunan taloudellisena käyttöaikana pidetään nykyisin 24 - 36 vuotta ja muovi tai alumiini-ikkunan 30 - 50 vuotta. Esimerkiksi 1950-luvulla suomalaisen puuikkunan arvioitiin kestävän keskimäärin 40 vuotta. (Saarni 1992, 36 - 37). Toisaalta useiden pappiloiden hyväkuntoiset puuikkunat ovat 1900-luvun alusta tai 1800-luvun lopulta, voidaan siis arvella useiden pappiloiden ikkunoiden vaihtamisen johtuneen muista syistä kuin kunnosta.
- 47 Puurakenteinen ikkuna on koko Suomen rakennuskantaa tarkasteltaessa ylivoimaisesti yleisin. 1980-luvun alussa 90 % ikkunoistamme oli puisia ja 9 % alumiinikehyksiä ja puualumiiniyhdistelmiä. (Ikkunaopas 1985, 11).
- 48 Hekkasen mukaan puuikkunat olisi etelä- ja länsisivuilla maalattava ulkopuolelta joka 5. vuosi. (Hekkanen 1996, 16).
- 49 Tulla 1982, 65, 97, 175, 178.
- 50 1940-luvun korjausopas neuvoi: ”...*vanhaa rakennusta korjattaessa ovat vanhat käyttöikänsä saaneet ovet varsin edullisia, usein ne ovat parempiakin kuin uudet. Vanha ovi on jo valmiiksi kuivunut, osittain maalattu ja varustettu tarpeellisella belotuksella: lukolla ja saranoilla. Se ei enää kutistu eikä kierry kuten uusi ovi.*” (Orola 1943, 85). 1970-luvun säilyttävä linja suhtautui sisäoviin näin: ”*Sisäövet ovat useimmiten vanhoja peiliovia, joiden leikkaukset saattavat olla hyvinkin koristeellisia. Ns. asiantuntevalta taholta on neuvottu peittämään ne rakennuslevyillä; erityisesti kuitulevyteollisuus on syyllistynyt tällaiseen virheeseen. Peiliovet voidaan maalata yksi- tai useamman värisiksi, viimeksi mainitussa tapauksessa niiden kauneus tulee korostuneesti esille...*” (Badermann 1972, 146).
- 51 Vanhojen muurareiden mukaan säännöllisesti lämmitetty uuni olisi uusittava 10 - 15 vuoden välein, mistä syystä savupiipun kannatus on nitsien eli piipun piekimuurauksen varassa eikä suoraan uunin päällä. Uunin uusittavuuden takia kaakeliuunien rakenne on sellainen, että kaakelit voidaan helposti irrottaa. Myös hakasaumainen avattava ja suljettava peltikuori on hyvin käytännöllinen. (Kaila et al., 1987a, 81). Vielä 1940-luvulla uunien purkamista ja uudelleen muuraamista pidettiin yhtenä luontevana rakennuksen korjaamisen osana. (Orola 1943, 97). Toisaalta 1970-luvulla koristeellisten kaakeliuunien merkitys miellettiin sähkölämmityksen nerokkuuden kautta: ”*Ne (kaakeliuunit) puretaan usein tarpeettomina, mutta varaavan sähkölämmityksen aikana ne ovat jälleen käyttökelpoisia.*” (Badermann 1972, 26).
- 52 Sillanpää F.E. 1988, 288. Katkelma Sillanpään romaanista Ihmiset suviyössä, joka alun perin ilmestyi vuonna 1934.

7. Esimerkkejä pappiloiden erilaisista rakentamis- ja korjaushistorioista

Tutkimukseen valitut neljä pappilaa, Paltaniemen kappalaisen sekä Siikajoen, Jämijärven ja Rääkkylän kirkkoherrojen pappilat, edustavat hyvin suomalaisia pappiloita iältään, sijainniltaan, historialtaan ja käytöltään.

Paltamon seurakunnan historia alkaa Oulujärvi-nimisenä vuonna 1559.¹ Paltaniemen kappalaisen pappila valmistui vuonna 1768,² ja nykyisen uusklassisen asunsa rakennus sai 1820-luvulla. Siikajoen seurakunta perustettiin Salon kappelikunnaksi 1500-luvun lopulla, ja se tuli emäseurakunnaksi vuonna 1689.³ Siikajoen vuonna 1796 valmistunut pappila⁴ ei ole paikalla ensimmäinen. Monissa seurakunnissa nykyisen pappilan paikalla ovat sijainneet useat edeltävät pappilarakennukset, jopa 1500- tai 1600-luvulta lähtien. Joskus ensimmäinen pappila sijoitettiin vanhaan uhrilehtoon, sillä näin pyrittiin vakiinnuttamaan kristinuskon asemaa. Jämijärven seurakunta on iältään nuori, sinne perustettiin ensin Ikaalisten rukoushuone, josta vuonna 1863 tuli kappeliseurakunta ja lopulta vuonna 1899 itsenäinen seurakunta⁵. Esimerkkinä tarkasteltu Jämijärven vanha pappila on seurakunnan ensimmäinen ja valmistui vuonna 1856 kappalaisen pappilaksi,⁶ mutta kappeliseurakunnan itsenäistyttyä sitä laajennettiin kamariparilla kirkkoherran pappilaksi. Tällainen laajennustapa oli tavallinen pappiloissa. Rääkkylän seurakunta muodostettiin jo 1600 luvulla Kiteen kappeliseurakunnaksi, ja vuonna 1857 siitä tuli emäseurakunta⁷. Rääkkylän pappila valmistui vuoden 1897 kuluessa⁸. Pappilan rakentamiseen liittyi pitkäaikainen kiista pappilan paikasta; vanha pappila ei sijainniltaan täyttänyt vuosisadan lopun kauneusihanteita.

Siikajoen pappilassa asuu yhä seurakunnan pappi perheineen. Rakennuksen kellariin on sijoitettu kirkkoherranvirasto. Nykyisistä pappiloista noin joka neljännessä asuu edelleen pappi. Yleensä näihin rakennuksiin liittyy kirkkoherranvirasto tai muita seurakunnan tiloja. Jämijärvellä pappila muutettiin seurakunnan kokoontumistiloiksi ja virastoksi 1970-luvun loppupuolella, jolloin kirkkoherra muutti uuteen pappilaan. Alkuperäiskäyttö loppui useissa muissakin vanhoissa pappiloissa 1960- ja 1970-luvuilla. Paltaniemen huonokuntoisena ja tarpeettomana pidetty pappila myytiin 1950-luvulla yksityiselle maanviljelystilaksi, joka se on edelleen. Rääkkylän seurakuntaan valmistui uusi pappila vuonna 1956, jonka jälkeen vanhassa pappilassa toimivat mm. koulu, ammatillinen kurssikeskus, ravintola ja nuorten kokoontumispaikka. Vuonna 1995 kunta myi

pappilan yksityiselle perheelle. Käyttötarkoitus- ja omistajavaihdokset ovat monissa pappiloissa liittyneet sodan jälkeiseen aikaan.

Esimerkkikohteet edustavat kaikkia pappiloita korjausajankohdiltaan ja niiltä muutoksiltaan, joita ne ovat läpikäyneet. Siikajoen pappilaa kunnostettiin perusteellisesti 1950-luvulla, jolloin se sai mm. modernin keskuslämmityksen. 1970-luvulla rakennuksen korjaamista ei enää pidetty järkevänä, vaan haluttiin rakentaa uusi pappila keskeiselle paikalle. Kirkkohallitus päätyi puoltamaan perusparannusta, minkä ansiosta vanha pappila on yhä seurakunnan kirkkoherran asuntona. Rakennus ”entisöitiin” 1700-luvun lopun asuun 1970-luvulla. Toteutettu ratkaisu hävitti historiaa siten, että alkuperäistä rakennuksessa on enää hirsikehää. Jämijärvellä pappilan ulkoasu on säilynyt alkuperäisen kaltaisena, mutta tilarakenne on muuttunut 1970-luvulla, jolloin salitilat yhdistettiin. Päärakennusta ympäröi nykyisin kapea nurmikkokaista, ja laajaa asfalttipihaa rajaa sen lisäksi uusi seurakuntatalo ja kirkko. Paltaniemen kappalaisen pappilaa on kunnostettu vuosikymmenten mittaan pääosin ylläpitäen. Laajoihin korjaustoimenpiteisiin ei ole ryhdytty lukuun ottamatta keittiö- ja pesutilojen uusimista ja rakennuksen sähköistämistä. Rakennus ja pihapiiri ovat säilyttäneet alkuperäiset luonteensa hyvin. Rääkkylässä pappila on käynyt läpi useita sen sisätilojen ja ulkotilojen luonnetta muuttaneita korjauksia. Nykyinen yksityinen omistaja on kunnostanut vanhaa rakennusta pyrkimyksensä palauttaa sitä yhä enemmän siihen asuun, jossa se oli pappilana toimiessaan.

7.1. Paltaniemen kappalaisen pappila

*”Kpl pappila, Siivola: 7 huon., puutarha, pelt. 9,13 ha, niitt. 58,83 ha, mets. 1,194 ha, poltto-ym. tarvepuut hakke. ja vedättää kpl; kirkolle 1 km. – Palovak. 371,000:-.”*⁹

Paltaniemen Siivolasta (alun perin Sivola) tuli virallisesti kappalaisen virkatalo vuonna 1760.¹⁰ Pappila sijaitsee noin kilometrin päässä vanhasta kirkosta, lähellä Oulujärveä. Vanhin osa nykyistä pääarakennusta on vuodelta 1768.¹¹ Siivolan rakennuksista tai sen talouden suuruudesta ei ole olemassa tietoja ennen vuoden 1807 talonkatselmuspöytäkirjoja, joiden mukaan pappilaan kuului pääarakennuksen lisäksi miespihalla vuonna 1803 rakennettu tuparakennus, panimotupa ja aittavaja. Karjapihalla oli kaluhuone, käymälä, talli, navetta vuodelta 1803, rehulato ja sikohuone sekä pihan ulkopuolella sijaitsi vilja-aitta vuodelta 1786, riihi vuodelta 1789, vanha riihi, akana-huone, sauna vuodelta 1790, kellari ja kaivo.¹² Kymmenisen vuotta myöhemmin mainitaan lisäksi yksi uusi vajarakenus ja lammashuone. Pihan ulkopuolella sijaitsi vanhojen rakennusten lisäksi uusi vilja-aitta vuodelta 1816, kanahuone, riihi vuodelta 1816 ja sauna vuodelta 1818. Yhtään vanhaa rakennusta ei pihapiiristä ollut purettu vuoden 1807 jälkeen.¹³

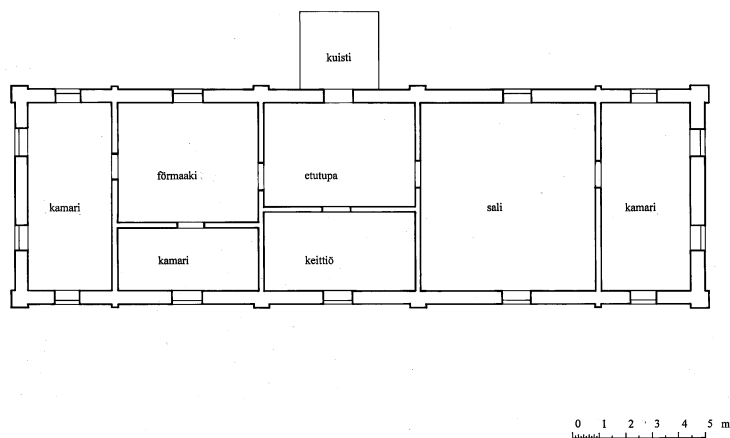
Vuoden 1827 katselmuspöytäkirjassa Paltamon kappalaisenpappilan huonetilat kuvataan samoin kuin jo vuonna 1816. Hyvästä puuaineksesta tehty päärakennus oli 40 kyynärää¹⁴ pitkä (vuosina 1807 ja 1816 rakennuksen pituudeksi ilmoitettiin 39 kyynärää), 12 kyynärää leveä ja 7 kyynärää korkea. Rakennuksen perusmuuri oli viisi korttelia eli noin 75 senttimetriä korkea. Etutuvan takana sijaitsi keittiö ja oikealla puolella arkiolohuone, förmaaki, johon liittyi kaksi kamaria. Etutuvan vasemmalla puolella oli suuri sali ja salin rinnalla suuri kamari. Rakennuksen pohja-

ratkaisu oli selkiytymätön. Jokaisen huoneen korkeus, 4 1/2 kyynärää korkeaa keittiötä lukuun ottamatta, oli viisi kyynärää. Kaikissa huoneissa oli välikatto, lankkulattiat, tiiliuunit sekä peiliovet. Pari-ikkunat oli jaettu kolmeen ruutuun. Rakennuksen kunnosta oli kirjattu lukuisia huomautuksia, joista osa liittyi rakennuksen muodistamiseen. Pääoviksi haluttiin ranskalaiset kaksoisovet, kamareiden väliin oli tehtävä ovi, ja muitakin ovia tuli uusia. Kaikki huoneet kaipaivat korjaamista ja osa uuneista uusimista. Ikkunaruujuja oli rikkoonut, ja rakennuksen kylmyyttä seliteltiin katon puutteellisilla täytteillä. Koko rakennus määrättiin kengitettäväksi kahdella hirsikerralla, ja samalla multapenkkeihin oli laitettava uudet eristeet. Päärakennus tuli maalata punamullalla ja nurkat valkoisella öljyväriä. Piharakennusten lukumäärässä ei ole suuria muutoksia edelliseen pöytäkirjaan verrattuna, mutta osa karjapihan vanhoista rakennuksista luettiin nyt miespihan yhteydessä. Vanha rihi oli purettu ja pihapiiriin oli rakennettu uusi navetta ja sikahuone. Miespihalla sijaitsi kahdeksan rakennusta, karjapihalla kuusi ja pihojen ulkopuolella seitsemän.¹⁵

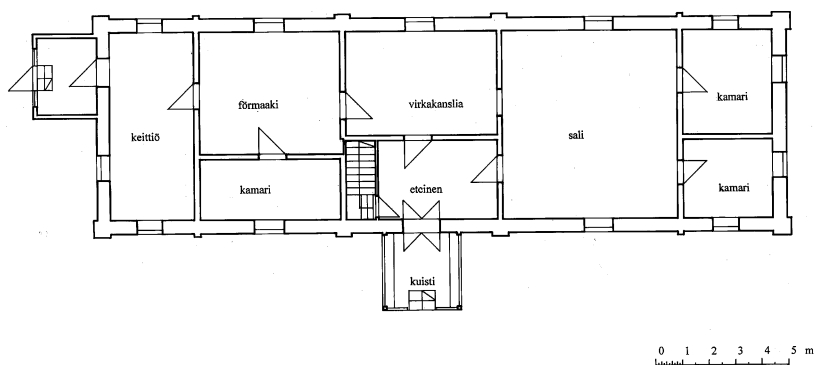
Pappilaa korjattiin ja uudistettiin laajalti vuosina 1827 – 1828,¹⁶ jolloin se sai nykyisen uusklassisen ulkoasunsa. Vuoden 1835 katselmuspöytäkirjan mukaan pappila oli hyvässä kunnossa, mutta kylmä, mikä johtui osittain siitä, että uunien muuraus oli kesken. Piharakennuksista vanha navetta oli purettu tai lahonnut paikoilleen, koska sitä ei enää mainittu. Muutoin piharakennusten tilanne oli vuoden 1827 kaltainen.¹⁷ Vuoden 1841 katselmuksen mukaan salin viereinen suuri kamari oli jaettu kahdeksi huoneeksi. Kaikissa huoneissa oli peiliovet, jotka, samoin kuin ikkunanpielet, oli maalattu öljyväriä valkoisiksi. Pääovena mainittiin ranskalainen kaksoisovi, jonka edessä oli raput ja tolppien kannattama katos. Päärakennuksen kunto oli hyvä, mutta kamarit mainitaan edelleen kylmiksi, ja erityisesti välikaton eristystä haluttiin parantaa. Kaikissa uuneissa oli joitain puutteita.¹⁸ 1820-luvun lopussa alkanut korjausprosessi oli muodostunut hitaaksi ja puutteelliseksi.

Vuoden 1862 talonkatselmuksessa Paltamon kappalaisen pappila määrättiin katettavaksi päreillä ja samalla vesirännit uusittaviksi. Pappila päätettiin myös kengittää: ”Koska Pytingin alushirsikerran, multapenkkeihin ja ikkuna poskein vajavaisuus ei nytt saattanut olla nähtävänä, niin päätettiin niitten korjaus päiväpalkalla, koska sopiwin tilataan.”¹⁹ Pappilaan rakennettiin 1860-luvulla uusi navetta,²⁰ lammasnavetta ja kellari.²¹ Suomen yhteisen paloyhtiön tulisijaintarkastajat määrasivät osan pappilan uuneista korjattaviksi vuonna 1872.²² Vuonna 1885 Siivolan virkatalon huoneiden kuntoa kuvattiin välttäväksi ja korostettiin, että kappalaisen tuli itse pitää huoneet kunnossa.²³

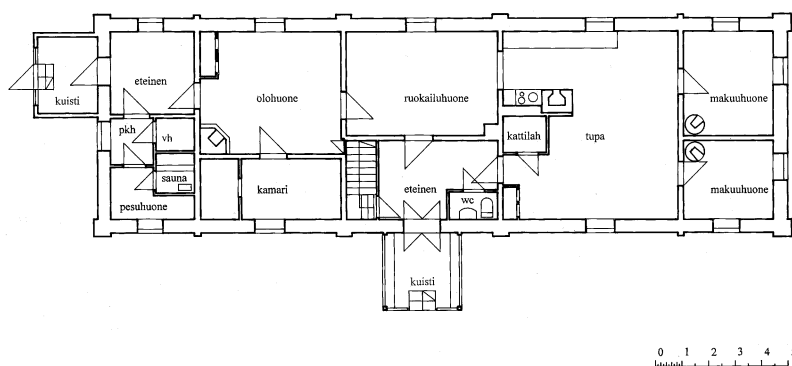
Ylläpitävää kunnostusta lukuun ottamatta Siivolassa tehtiin suurempi korjaus vasta 1890-luvulla. Vuoden 1895 katselmuksen mukaan puustellin keittiö oli siirrettävä vanhalta paikaltaan rakennuksen pääkamariin sekä varustettava erillisellä uloskäynnillä ja kolmireikäisellä hellalla. Lisäksi virkatalon rakennuslautakunta²⁴ halusi siirtää luhti- ja tallirakennuksen sekä vaateaitan sopivammalle paikalle. Ehdotuksiin suostuttiin.²⁵ Päätöksen toteuttamisesta muodostui pitkä prosessi, jonka aikana jouduttiin töiden vitkuttelusta valittamaan Kuopion tuomiokapituliin, Oulun läänin Kuvernöörin Wirastolle ja lopulta Waasan Hovioikeudelle. Seurakunnalta ei saatu rahoja työmiesten palkkoihin, ja työt piti keskeyttää. Muutoinkin yhteistyö seurakuntalaisten ja rakennuslautakunnan välillä oli kivulloista, mikä oli yksi syy valituskirjelmään. Muutamaa vuotta aiemmin päätetty kivikellarin rakentaminen oli jäänyt toteutumatta, samoin panimotuvan ja muiden rappeutuneiden rakennusten poissiirtäminen.

Kuva 263. Paltaniemen pappila 1800-luvun lopulla.

Kuva 264. Pappila 1900-luvun alun muutostöiden jälkeen.

Kuva 265. Pappila nykyisin.

Kuva 266. Puustellin keittiö siirrettiin 1890-luvun lopulla vanhalta paikaltaan rakennuksen päätykamariin ja varustettiin erillisellä uloskäynnillä ja päätykuistilla. “Maalaisempirelle” luonteenomaiseen tapaan koristelu on niukkaa ja se keskittyy lähinnä pilastereihin. Raskaiden, lyhyiden räystääiden koristelutoitus on korostuva.

Pappilan kunnostus sujui ilmeisen hitaasti, sillä vielä vuonna 1898 seurakunta ja edesmenneen kappalaisen perikunta kiistelivät virkatalon kunnostamisesta ja kustannusten jakamisesta.²⁶ Päärakennukseen oli päätetty jo vuonna 1894 laittaa rossilattia ja uusia lattiat.²⁷ Vuonna 1898 päärakennuksen kengitys oli edelleen kesken, samoin välikaton, lattioiden ikkunoiden, ovien, kynnysten ja uunien korjaus. Seiniä ei ollut maalattu sisältä eikä ulkoa, ulkovuoraus oli puutteellinen, portaat uusimatta ja vesilaudat sekä syöksytorvet puuttuivat. Lisäksi piharakennuksien korjaus oli edelleen kesken.²⁸ Saman vuoden lopulla päätettiin ottaa pankista kymmenen vuoden laina korjausta varten. Talot velvoitettiin tuomaan rakennus- ja korjausmateriaaleiksi hirret ja kivet. Koska rossilattian teko olisi tuottanut huoneiden mataluuden takia hankaluuksia (selitettiin, että huoneet menisivät madaltuneina ”piloille”), lattiat päätettiin tehdä kuten ennenkin multiaisella.²⁹ Vuonna 1899 pappila määrättiin maalattavaksi punamullalla ja nurkkalaudat sekä ikkunoiden ja ovien pielet öljymaalilla valkoisiksi.³⁰ Samana vuonna otettiin pankista lisälaina töiden loppuun saattamiseksi.³¹

Vuonna 1902 päärakennus oli viimeinkin hyvässä kunnossa. Salin yhden siltapalkin pää oli tosin laho, eteis-tampuurin lattia kaipasi korjausta ja keittiön itäpuoleinen seinä vaati uudelleen tilkitsemistä. Katselmuksessa päätettiin muuttaa pohjoispuolen virkakamari tampoeriksi, jolloin uusi kuisti sijoitettaisiin sen eteen pohjoispuolelle, missä se edelleenkin on. Entinen eteläinen tampoeri muutettaisiin papin virkakamariksi, jolloin huoneen laipio nostettaisiin salin laipion tasoon ja tampoerissa oleva konttuuri ja portaat siirrettäisiin muualle. Katselmuspöytäkirjan mukaan pihapiirissä sijaitseva lahtirakennus vastapäätä asuinrakennusta, pirtti, maitohuone, elo-

Kuva 267. Vuonna 1902 päätettiin rakennuksen pohjoispuolen virkakamari muuttaa eteiseksi ja muutostöiden jälkeen uusi kuisti sijoitettiin rakennuksen pohjoispuolelle, missä se edelleenkin on. Vanha eteläinen eteinen muutettiin samalla papin virkakamariksi. Koristelu on myös kuistissa niukkaa, oven pielistassa on havaittavissa hennot jugendin koristeaiheet.

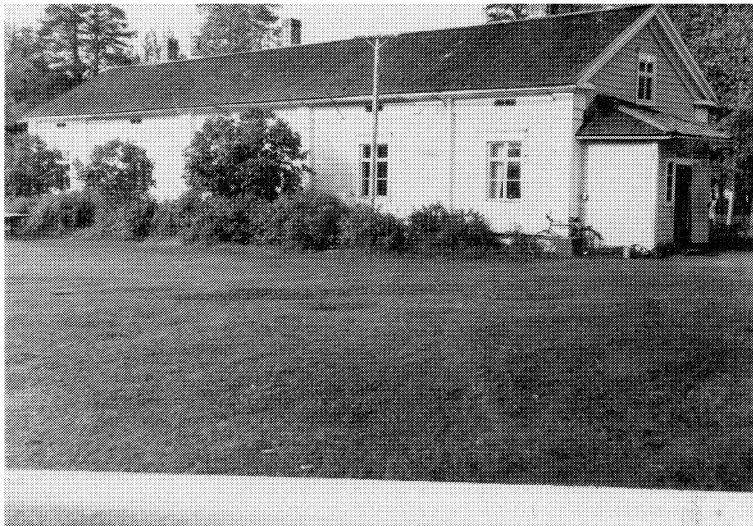
aitta, jauhoaitta, ruoka-aitta, lammasnavetta, sikolätti, olkilato, kaksi riittä, navetta, kellari ja sauna.³²

1920-luvulla Siivolassa tehdyt korjaukset olivat osa rakennuksen normaalia ylläpitoa. Vuonna 1921 kamareiden seinä tapetoitiin ja useisiin huoneisiin laitettiin uudet kattopahvit.³³ Seuraavana vuonna lakattiin pirtin lattia³⁴ ja vuonna 1925 korjattiin kuluneita kynnyksiä ja lattioita.³⁵ Vuonna 1928 pappilan ulkomaalaus annettiin urakalla tehtäväksi. Värin tuli olla sama kuin kirkkoherran virkatalossa eli keltainen öljyväri.³⁶ Vanha maali oli poistettava huolellisesti rappaamalla, ja rakennus tuli maalata kahteen kertaan.³⁷ Seuraavana vuonna korjattiin kanslian seinäpaperit.³⁸

Pappilan talousrakennuksia korjattiin ja uusittiin 1920-luvulla paljon. Pappilan vanha pirtti ja maitokamari purettiin ja tilalle rakennettiin uusi pirtti.³⁹ Vanha navetta purettiin ja uusi pärekattoinen navetta pystytettiin samalle paikalle käyttäen hyväksi vanhaa kivijalka.⁴⁰ Navetan hirsikehikko annettiin huutokaupassa urakalla tehtäväksi.⁴¹ Pirttirakennus, kellari, jyvääitta, jauhoaitta ja luhtirakennus katettiin pärekatoilla, jotka maalattiin.⁴² Vuonna 1929 arvioitiin seurakunnan omaisuutta palovakuutuksia varten ja lueteltiin kappalaisen pappilaan kuuluviksi päärakennus, pirttirakennus, navetta ja karjakeittiö, hevostalli, käymälä, aitat sekä vaunu- ja halkoliiteri, lammasnavetta ja sikala, 2 kartanolatoa, jyvääitta, jauhoaitta, luhtirakennus, kellari, isompi riihi, pienempi riihi, riihilato sekä saunarakennus.⁴³ Samana vuonna määrättiin laho lammasnavetta purettavaksi. Uuden lammasnavetan yhteyteen tuli rakentaa lantaliiteri ja sikala.⁴⁴

Pappilan maanviljelys tuotti 1800-luvun puolivälissä kohtalaisesti. Siivola mainitaan vuosien 1853 ja 1863 matrikkeliteoksissa pinta-alaltaan pieneksi tilaksi, johon liittyi liian vähän niittyä.⁴⁵ Vuoden 1885 matrikkelin mukaan tilaan oli liitetty hieman lisämaita ja Siivolaan liittyi myös yksi torppa, joka teki 18 kesätyöpäivää vuosittain.⁴⁶ Maanviljelyksen tuoton lisäksi Paltamon kappalainen sai yleisen käytännön mukaan tärkeän osan tuloistaan seurakuntalaisten maksamista maksuista.⁴⁷ Vuonna 1907 pappilan ainoan torpparin sopimus uusittiin 40 vuodeksi.⁴⁸ Vuoden 1916 matrikkeliteoksen mukaan torppia ei pappilaan liittynyt enää ollenkaan, mutta mäkitupia sen sijaan yhdeksän.⁴⁹ Siivolan maat siirtyivät papiston palkkauksen uudelleen järjestelyssä 1920-luvun puolivälissä seurakunnalle.⁵⁰ Vuosien 1929 ja 1932 välillä lunastettiin 10 torppa- ja mäkitupa-aluetta.⁵¹ Vuonna 1931 pappilan talousrakennukset ja viljelykset vuokrattiin,⁵² sillä kappalainen ei halunnut ottaa viljelyksiä hoitoonsa.⁵³ Seurakunta huolehti edelleen rakennusten kunnostamisesta, mm. pirttirakennusta uusittiin kesän 1932 aikana⁵⁴ ja navettaa seuraavana kesänä.⁵⁵

Kappalaisen pappilan myyminen oli seurakunnassa ensimmäisen kerran esillä alkuvuodesta 1936, jolloin kirkkovaltuuston asettama toimikunta ehdotti, että ”isosta Pappilasta muodostettaisiin kappalaisen pappila ja annettaisiin sille lain määräämä määrä viljelyksiä. Loput viljelyksistä vuokrattaisiin. Kappalaisen virkatalo viljelyksineen, antamalla tarpeellinen määrä metsää myytäisiin, jolloin käsityksemme mukaan saataisiin pappiloista mahdollisimman suuri tulo ja vapauduttaisiin kappalaisen virkatalolla aivan lähitulevaisuudessa esille tulevista isoista rakennusuudistuksista ja Kirkkoniemen pappila (kirkkoherran pappila) säilyisi edelleen pappilana.”⁵⁶ Kirkkovaltuuston kokouksessa kappalaisen pappilan myymistä ei käsitelty.⁵⁷ Saman vuoden lopun valtuuston kokouksessa päätettiin myydä kirkkoherran virkatalo, sillä kirkkoherran virka oli siirretty Kiehimään.⁵⁸

Kuva 268. Paltaniemen kappalaisen pappila vuonna 1944. Paltamon kappalaisen pappilan Siivolan (Sivola) vanhin osa rakennettiin vuonna 1768. Vuosien 1827 - 1828 uudistus- ja korjaustöiden yhteydessä rakennus sai nykyisen uusklassistisävyisen ulkoasunsa. Nurkkapilasterit ja julkisivua jakavat pääpilasterit ovat voimakkaan ulkonevia ja niissä on selvästi erotettavissa jalusta, varsi ja kapiteeli. Sen sijaan välipilasterien luonne on lähinnä tektoninen, eli ne suojaavat hirsien päitä.

Kuva 270. Siivolan pappilassa perinteinen ylläpitävä kunnostustapa on ollut vallitseva. Julkisivun laudoitusta on uusittu vain niiltä osin kuin se on ollut tarpeellista. Ulkonevien pilastereiden alapää on korjattu alkuperäiset muotoaiheet säilyttäen.

Kuvat 271 ja 272. Pappilan 1900-luvun alun ikkunoiden lämmöneristävyyttä on parannettu lisäämällä ikkunan ulkopuolelle kolmas lasi.

perheineen omistaa nykyisin rakennuksen. Päärakennuksessa ei ole tehty suuria korjauksia, vaan rakennusta on kunnostettu lähinnä ylläpitäen. Viimeksi muutostöitä tehtiin vuonna 1971, jolloin sali muutettiin tupakeittiöksi. Samalla itäpäätyyn kahverin tilalle tehtiin sauna- ja kylpyhuonetilat ja entinen keittiö muutettiin eteiseksi.⁶⁹ Pappilan virkakamari (sittemmin makuuhuone) on nykyisin oleskelu- ja ruokailuhuoneena ja förmäki (ruokasalina käytetty) olohuoneena. Sisätilojen alkuperäinen tilajärjestys on hahmotettavissa huolimatta siitä, että huoneiden käyttötarkoitus on muuttunut. Lähes kaikki sisäovet ovat 1800-luvulta, ja lattiat ovat joko leveitä laulalattioita tai laulalattioita, jotka on 1900-luvun alussa peitetty kovakuitulevyin. Sisäkatot ovat pääosin huokoista kuitulevyä, joiden takana on vanha katto. Rakennuksesta on luettavissa pappilan rakentamisen ja korjaamisen historia, ja se on sopeutunut luontevasti uusien vaatimusten tuomiin muutoksiin.

Päärakennus on säilyttänyt alkuperäisen ulkoisen olemuksensa hyvin, ainoastaan aaltopeltikatto poikkeaa rakennuksen usklassisesta ilmeestä. Ikkunoiden lämmöneristävyttä on parannettu lisäämällä vanhojen 6-ruutuisten ikkunoiden ulkopuolelle kolmas yhtenäinen lasi. Nykyisin pappilan kunto on hyvä. Omistajat aikovat lähiaikoina maalata rakennuksen, ja vaikka ikkunoiden lämmöneristävyttä tulevaisuudessa parannetaankin, on tarkoituksena edelleen säilyttää vanhat ikkunat⁷⁰.

Kuvat 273 ja 274. Sisätiloissa ajallinen kerroksellisuus ja rakennuksen ikä ovat jatkuvasti läsnä ja hahmotettavissa. Useat sisäovet ja heloitukset ovat vanhoja.

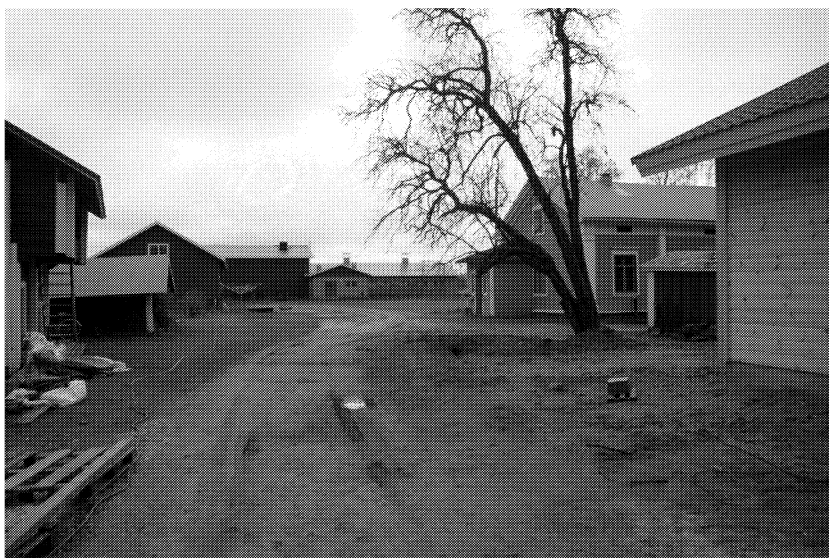
Kuva 275. Paltaniemen kappalaisen pappila on 1970-luvun muutostöistä huolimatta säilyttänyt alkuperäisyytensä hyvin, rakennuksen luontaisen kulumisen on sallittu näkyä.

Kuva 276. Pappilan entinen föörmaaki eli arkiolohuone, jossa aiemmin oli ruokasali, on nykyisin olohuoneena. Huonetila on säilynyt alkuperäisen kaltaisena.

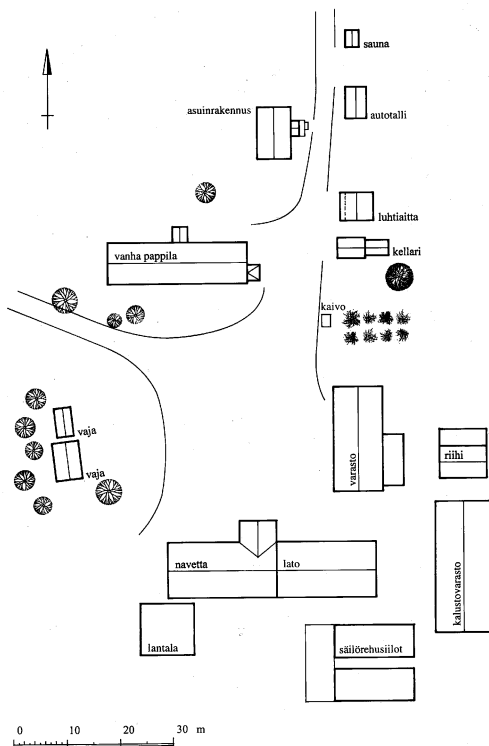

Kuva 277. Pappilan entinen sali muutettiin tupakeittiöksi vuonna 1971. Nykyistä huonetta leimaavat lakattu puolipaneeli ja tuvan keskelle sijoitettu leivinuuni.

Kuva 278. Siivolan pihapiiri on säilynyt alkuperäisen kaltaisena siten, että maatalouteen liittyvät rakennukset rajaavat yhä pihapiiriä. Oikealla oleva uusi asuinrakennus on vuoden 1999 kuvassa vielä maalaamatta.

Kuva 279. Paltaniemen pappilan pihapiiri nykyisin.

Kuva 280. Pihapiirin mittakaava on muuttunut alkuperäistä väljemmäksi. Päärakennuksen selvä epäsymmetrisyys näkyy kuvassa hyvin.

Siivolan pappilan pihapiiri on säilynyt alkuperäisen kaltaisena siten, että vanhat ja uudet maatalouteen liittyvät rakennukset rajaavat pihaa. Pihapiirissä on vanha aitta, kellari, navetta ja lato sekä uusi navettarakennus, joka on samalla paikalla, jolla aiempi vanha navetta on joskus sijainnut, uusi konehalli ja uusi saunarakennus. Eläkkeelle siirtyvää viljelijäpariskuntaa varten pihapiiriin valmistui vuonna 1999 uusi hirsinen asuinrakennus, joka hahmoltaan ja sijoittelultaan sopii vanhan pappilan läheisyyteen. Uudisrakennuksen valmistuttua purettiin autotallirakennus pappilan vierestä. Pappilapihapiirin ympärillä avautuu nykyisin peltomaisema ja parin sadan metrin päässä, paikallistien toisella puolella, siintää Oulujärvi.

7.2. Siikajoen kirkkoherran pappila

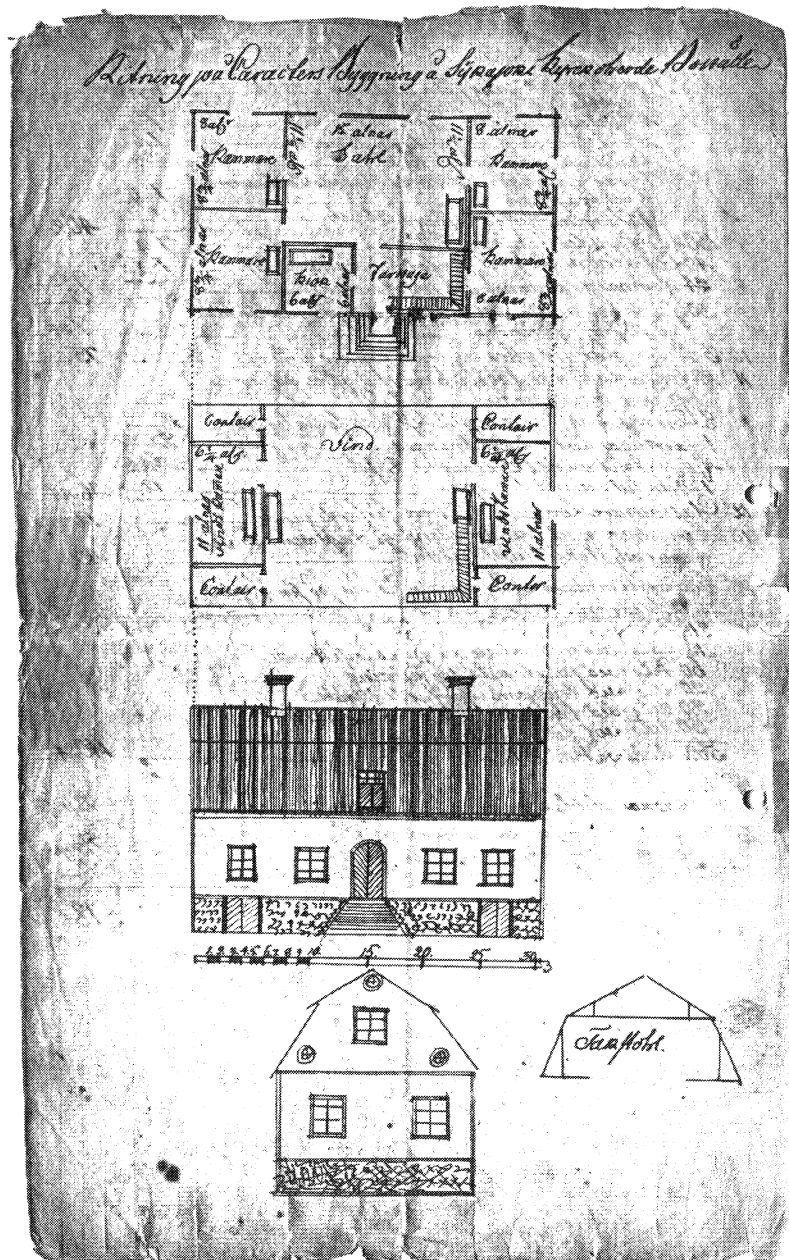
”Pappila, Pudas: 9 huon., puutarha 0,2 ha, vilj. m. 13 ha, laid. 10 ha; poltto-ym. tarvepuut hakke. ja vedättää kekkoa; kirkolle 0,3 km. – Palovak. 411,500:-.”⁷¹

Siikajoen pappila Pudas sijaitsee joen rannalla parisataa metriä kirkosta jokivartta ylöspäin. 1690-luvun loppupuolella paikalle rakennettiin ensimmäinen pappila.⁷² Päätös nykyisen pappilan rakentamisesta tehtiin vuonna 1789,⁷³ ja vuonna 1796 kaksikerroksinen pappila valmistui kirkkoherra Silberbergin suunnitelman mukaisena. Rakennus noudatti keskeissaliratkaisua, jossa eteistilasta oli erotettu erillinen keittiö. Ullakolla rakennuksen molemmissa päissä oli kamarit.⁷⁴

Vuoden 1824 katselmuspöytäkirjan mukaan kirkkoherran puustelli kaipasi kunnostamista, mutta kyse ei ollut laajoista korjauksista. Ulkoportaat, huoneiden lattiat ja kaakeliuunit oli uusittava. Lähes kaikkien talousrakennusten kunnossa oli huomauttamista. Katselmuspöytäkirjasta ilmenee piharakennusten määrä. Kohentamista tarvitsivat porttirakennus, keittiötupa, joka määrättiin siirrettäväksi lähemmäksi panimotupaa, talli, navetta, lammasnavetta, vaja, kaivojen ympärykset, sauna, kolme latoa, kolme riittä ja kaksi luhtiaittaa. Mallashuone puuttui kokonaan pihapiiristä.⁷⁵

Kolme kyynärää⁷⁶ korkealla kivijalalla seisova pappila oli vuoden 1825 katselmuksen mukaan hyvässä kunnossa, sillä vain joitakin kaakeliuuneja määrättiin kunnostettaviksi. Neljä vuotta aiemmin vuorattu ja punaiseksi maalattu rakennus, mitoiltaan 30 x 14 x 8 kyynärää, mainittiin alun perin rakennetuksi hyvästä puusta. Pöytäkirjassa todettiin huonokuntoisen vanhan päärakennuksen olevan pihan pohjoispuolella ja sen korvaamista uudella rakennuksella suositeltiin.⁷⁷

Vuoden 1848 katselmuksen mukaan päärakennus kaipasi jälleen kunnostamista. Sisätiloja, erityisesti ikkunoita ja ovia, tuli maalata ja kaakeliuuneja korjata. Lautakatto haluttiin maalata uudelleen ja uusia osittain ulkovuorasta. Rakennukseen oli hankittava uudet tikkaat ja laitettava räystäskourut. Piharakennuksista mainitaan miespihalla vaunuvaja eli aittarakennus, talousaitan alla kellari, porttirakennus, kaluaita, käymälä. Karjapihalla oli talli, vuonna 1801 rakennettu lammasnavetta, heinälato, sikohuone, kaivo ja pihojen ulkopuolella panimotupa, kanala, kaivo, sauna, jauhoaita ja kaksi vaateaitaa.⁷⁸ Ilmeisesti päärakennus saatettiin hyvään kuntoon, sillä seuraavissa katselmuspöytäkirjoissa keskitytään huomauttamaan piharakennuksissa tehtävistä korjauksista.⁷⁹

Kuva 281. Kirkkoherra Silferbergin suunnitteleman Siikajoen pappilan alkuperäispiirros vuodelta 1796. Karoliininen pohjaratkaisu kaksine ullakkokamareineen on ajalle tyypillinen. Jokseenkin poikkeuksellisesti suunnitelmassa on eteistilasta erotettu pieni keittiöosa, jolloin salin lisäksi kamareita onkin ollut neljä. Keittiö havaittiin varsin nopeasti liian pieneksi ja se siirrettiin erilliseen rakennukseen. Pappila on esitetty rakennettavaksi korkealle kivijalalle. Kustavilaisuudelle tyypillistä korkeutta ja näyttävyttä korostaa myös mansardikatto.

Kuva 283. Siikajoen pappila on 1600-luvun lopulta saakka sijainnut nykyisellä paikallaan joen rannalla. Pappila oli vielä 1800-luvun loppupuolella pitäjän vaurain maatila.

Vanha päärakennus saattoi edelleen sijaita pihapiirissä 1800-luvun loppupuolella, sillä vuoden 1876 kirkonkokouksen pöytäkirjoissa päärakennusta nimitetään uudeksi pytingiksi, vaikka rakennus oli rakennettu jo lähes sata vuotta aiemmin. Tuona vuonna päätettiin punamullata pappila ja maalata ovet ja ikkunat uudelleen. Rakennuksen lattioita, kuistia ja tikapuita tuli myös korjata ja liiteri kattaa päreillä.⁸⁶

Vuonna 1889 kirkonkokous kirjasi pöytäkirjoihinsa: ”Pappilan kaikki rakennukset ovat tuiki rappeutumassa.”⁸⁷ Samana vuonna pappilasta myytiin lammasnavetta, olkilato, püspan lato, pienempi ja isompi talli sekä navetta.⁸⁸ Vielä vuonna 1891 pappilan kunnostus oli yhä kesken. Tuolloin määrättiin, että pappilan kunnostustyöt oli saatettava loppuun seuraavana kesänä. Päärakennus oli vuorattava, mutta maalaus päätettiin siirtää seuraavan vuoden kesään. Ulkovuoraus uusittiin ajalle tyypillisen uusrenessanssin ihanteiden mukaiseksi. Ulkokatteen uusimista päätettiin siirtää siihen saakka, kunnes selviäisi, kuka uusimisen maksaa.⁸⁹ Paavolan kappeliseurakunta ei halunnut osallistua emäseurakunnan pappilan korjaukseen,⁹⁰ mutta sitä vastoin Rantsilan kappeliseurakuntalaiset olivat valmiita noudattamaan vanhaa sopimusta niskuroimatta.⁹¹

Vuonna 1894 pappilan korjausta päätettiin rahoittaa lainarahoilla, mikä mahdollistaisi kauan suunnitteilla olleen katon uusimisen. Katto haluttiin päällystää asfalttihuopakatteella, jota ei pidetty syttymisherkkänä.⁹² Myöhemmin toteutetussa korjauksessa käytettiin kuitenkin perinteiseen tapaan päreitä. Töiden eteneminen oli hidasta, sillä vielä vuonna 1897 vaadittiin virkatalon korjaustöitä nopeasti toimeenpantavaksi. Lisäksi vaadittiin uuden navetan, ruoka-aitan ja aidan rakentamista.⁹³ Vielä vuonna 1902 rakennuslautakunnan kokouksen pöytäkirjassa todetaan, että

syynioikeuden päätökset vuosilta 1899 ja 1900 eivät vieläkään olleet toteutuneet ja koska ”päätökset pääarakennuksen muodostamisesta syynikelpoiseen kuntoon ovat ristiriitaiset”, täytyisi ensin selvittää korjaustöiden tavoitteet ja kustannukset.⁹⁴

Vuonna 1903 pääarakennuksen kunnostustarpeen laajuutta selvitettiin seikkaperäisesti, mikä liittyi osittain kirkkoherran vaihtumiseen.⁹⁵ Pääarakennuksen huoneista mainitaan pöytäkirjassa eteinen, jonka lattia oli muutettava korjauksessa salin permannon tasoon, eteiseen liittyvä veranda, joka sai uuden parioven, vinttikamareita (luultavimmin kaksi), virkahuone, vieraskamari, sali, sänkykamari, välikamari, sekä siipirakennuksessa sijaitsevat ruokaskaferi, keittiö ja keittiön viereinen kamari. Lähes kaikki kakluunit määrättiin uusittaviksi ja saliin vaadittiin uusi kaakeliuuni ”oikeista” kaakeleista.⁹⁶ Kustannussyistä jouduttiin salissa tyytymään ”pönttöuuniin”.⁹⁷ Salin kattoa haluttiin korottaa 0,5 metrillä 3,5 metriin. Lattiat ja huoneiden uudet paneelikatot tuli käsitellä öljymaalilla. Kaikki seinät oli tapetoitava, lukuun ottamatta paneloitavaa vintin portaan seinää ja keittiötä, jossa seinät oli rapattava sileiksi ja maalattava öljymaalilla. Keittiön viereinen kamari haluttiin muuttaa maitohuoneeksi. Ulkopuolisista töistä mainitaan pöytäkirjassa savutorvien uudelleenmuuraus, seinien ja ikkunoiden maalaaminen öljymaalilla, pääarakennuksen ja sivurakennuksen väliin rakennetun lisärakennuksen tilkitseminen ja vuoraaminen. Sivurakennus tuli maalata punaisella vesivärillä eli punamultamaalilla ja ikkunoiden ja nurkkien osalta valkoisella öljymaalilla. Piharakennuksista korjausta kaipasivat ruoka-aitta, johon liittyi myös liiteri, kärryliiteri, pakaritupa, lamasnavetta, jonka päähän tuli rakentaa ”hyyskälaitos” sekä vielä heinälato, jonka toiseen päähän tehtäisiin sikohuone. Piharakennusten kunnostukset käsittivät mm. tilkitsemistä, punamultaamista sekä ikkunoiden ja ovien maalaamista öljyvärein.⁹⁸

Kuva 284. Päärakennus sai 1890-luvun lopulla ajalle tyypillisen lautaverhouksen ja ilmeisesti tuolloin myös kuistin. Vuodelta 1926 olevassa kuvassa näkyy pappilan uusi asfalttihuopakate.

Vuosisadan alun laajoista korjauksista huolimatta pappila oli vuonna 1908 tyydyttävässä kunnossa.⁹⁹ Vuonna 1914 pappilan tilaan kuului kappalaisen virkatilan maat mukaan lukien vajaat 10 hehtaaria peltoa, noin 110 hehtaaria niittyjä sekä yli 770 hehtaaria metsiä. Tilalla pidettiin kolmea hevosta ja 15 lehmää. Pappilan mailla sijaitsi neljä torppaa ja kaksi mäkitupaa. Edelleenkin tärkeän osan papin palkasta muodostivat seurakuntalaisten maksamat erilaiset maksut, lohikymmenysten maksaminen oli tosin jo lopetettu.¹⁰⁰

Vuonna 1921 pääarakennuksen vuotava pärekatto uusittiin.¹⁰¹ Vuoden 1924 virkatalolautakunnan kokouksessa määrättiin savupiippu korjattavaksi, sillä palotarkastaja oli huomauttanut siitä. Sauna päätettiin siirtää lähemmäksi kaivoa, rakentaa siihen pukuhuone ja myydä ”alakööki” tarpeettomana. Pappilan kannalta merkityksellisin muutos oli kokouksen päätös ”ehdottaa seurakunnan haltuun otettavaksi kirkkoherran ja kappalaisen virkatalo, seuraavilla ehdoilla: seurakunta hakkauttaa 20 syltä halkoja ja vedättää kotiin 10 syltä, maksaa kaikki virkataloista menevät verot ja antaa perunamaan ja puutarhan sekä ahdelaitumen ja antaa virkatalohaltijan tehdä kotikedolta 25 häkkiä ketoheiniä vuosittain sekä kustantaa toisen konehevososen niiton aikana ja vastaa virkatalosta.”¹⁰² Kun Siikajoen kirkkoherra siirtyi uuteen palkkausjärjestelmään, hän menetti asemansa viljelijänä.

Siirtymistä uuteen palkkausjärjestelmään ennakoி se, että virkatalolautakunnan kokouksessa vuonna 1922 ehdotettiin virkatalon viljelyalaa supistettavaksi siten, että se käsittäisi pappilaa ympäröivien kotipeltojen lisäksi vain joitain erillisiä peltoaloja sekä hieman laidunmaata.¹⁰³ Osa niityistä ja pelloista annettiin vuokralle.¹⁰⁴ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen pappilan maa-alan väheneminen liittyi myös puustellin mailla olevien torppien ja mäkitupien itsenäistymiseen. Siikajoen pappila menetti yli 113 hehtaaria maistaan, kun sen entisistä torpista muodostettiin viisi itsenäistä tilaa.¹⁰⁵ 1930-luvun alussa virkatalon viljely oli annettu kokonaan vuokraajalle.¹⁰⁶ 1940-luvulla kirkkoherra otti uudelleen pappilan viljelykset vastuulleen, ja tuolloin sekä viljelykset että puutarha kukoistivat.¹⁰⁷ Seuraavalla vuosikymmenellä annettiin aluksi osa pappilan viljelyksistä vuokralle,¹⁰⁸ myöhemmin vuokrattiin kaikki viljelykset. Kirkkoherran haltuun jäi nyt enää huonokuntoinen perunamaa sekä puutarha.¹⁰⁹ Vaikka maanhankintalain mukaiset toimenpiteet olivat vuonna 1953 seurakunnassa vielä kesken, oli kaikkiaan 24 tilalle luovutettu maita.¹¹⁰

Vielä 1920-luvulla pappilan pihapiiriä rajasivat lukuisat talousrakennukset ja pirttirakennus. Palovakuutettujen rakennusten joukkoon kuului pääarakennuksen ja siihen liittyvän keittiö-rakennuksen lisäksi navetta, talli, kaksi aittaa, vaunuliiteri ja kaluvaja, puuliiteri ja puoti, sauna, riidet, vanha riidet, navetan keittiö ja lammasnavetta.¹¹¹ Vuonna 1926 mainitaan edellisten lisäksi vanha navetta ja kellari.¹¹² Kahta vuotta myöhemmin käytössä oli enää yksi riidet ja lammasnavetta, jota oli alettu kutsua sikalaksi, jäi käytöstä pois eikä sitä enää palovakuutettu. Kirkonkokouksen pöytäkirjaan kirjattiin pihajärjestystä oleellisesti muuttava ehdotus: ”Pirttirakennus, joka saataisiin mahdollisesti myydyksi kunnalle koulurakennukseksi ehdotetaan myötäväksi; sijalle siirretään tallin ja pirtin välinen ajokalu- ja heinäsuojarakennus. Keittiön viereisistä kamareista muodostetaan vanhalle puolelle pääarakennukseen väentupa leivinuunilla varustettuna. (...) Nykyiseen navettaan sijoitetaan entisten suunnitelmain ja päätösten mukaisesti navetta ja talli sekä sikala, heinäsuoja, ajokaluhuone ja kanala. Sauna, joka on äsken uusittu, pysytetään erillään nykyisessä paikassaan. Iso talli, joka on päätetty myötäväksi, ehdotetaan Rukoushuoneeksi käytettäväksi. Vanha navetta ehdotetaan myötäväksi; nykyinen jyväänta, mikäli lupa siihen saadaan, ehdotetaan Rukoushuoneeksi

Kuva 285. Siikajoen kirkkoherran pappilan pihapiiriä rajasivat lukuisat talousrakennukset vielä 1920-luvulla. Saman vuosikymmenen aikana alkoi piharakennusten väijäämätön katoaminen. Kuvassa keskellä näkyvä pappilan siipirakennus purettiin 1940-luvulla.

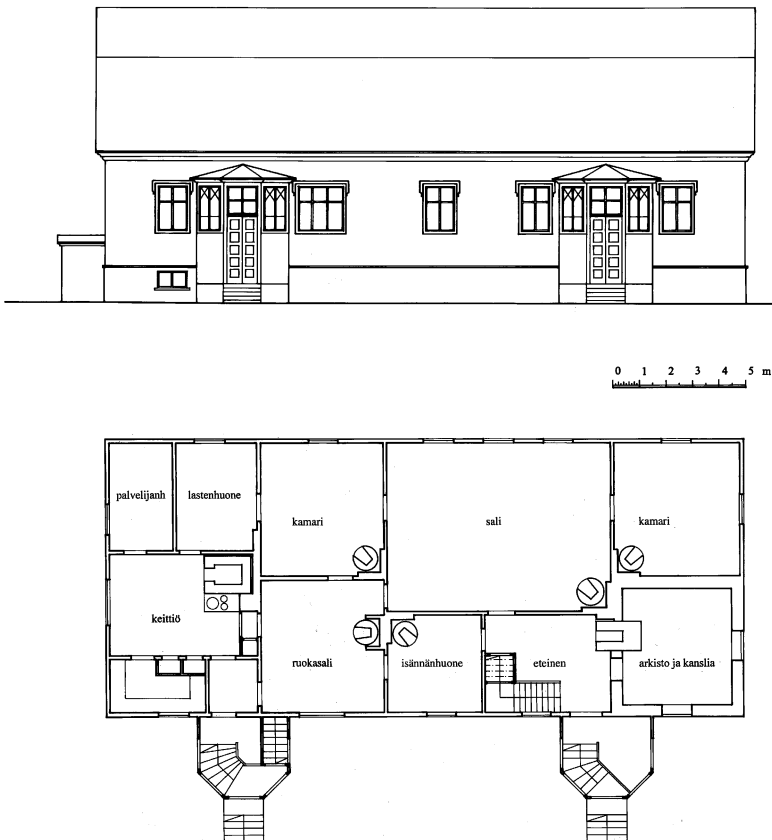
käytettäväksi tai myötäväksi.¹¹³ Suunnitelmat ja päätökset edistyivät hitaasti, sillä vasta vuonna 1938 esiteltiin rakennusmestarin esitys purkaa siipirakennus ja rakentaa keittiö varsinaiseen pää-rakennukseen, jolloin päärakennusta samalla laajennettaisiin hieman pihalle päin. Pirttirakennukseen ehdotettiin sijoitettaviksi vuokraajan ja työmiesten asunnot. Suunnitelmia ei sellaisinaan hyväksytty, koska keittiön sijoittaminen päärakennukseen olisi aiheuttanut liikaa kustannuksia.¹¹⁴

Vuonna 1930 Siikajoen kirkkoherran pappila oli hyvässä kunnossa,¹¹⁵ mutta vuonna 1936 kuntoa kuvataan tyydyttäväksi, koska mitään suurempia kunnostuksia ei ollut tehty ja lisäksi pappilasta puuttui arkisto.¹¹⁶ Vuonna 1936 uusittiin seinä- ja lattiapintoja, maalattiin ja tapetoitiin.¹¹⁷ Seuraavana vuonna pihapiiriin rakennettiin uusi saunarakennus¹¹⁸ ja pappilan siipirakennus kunnostettiin vuokraajalle asunnoksi.¹¹⁹ Pappilan pää- ja siipirakennus päätettiin kattaa asbestisementtilevyin vuonna 1939.¹²⁰ Vuosikymmenen loppupuolella piharakennuksia korjailtiin.¹²¹

Pappilan perustuksia vahvistettiin 1940-luvun alussa¹²² ja vuosikymmenen loppupuolella sokkeliin valettiin vesilistaan kiinni ulottuva betonikuori.¹²³ 1940-luvulla, jolloin pappilan pirtti- ja siipirakennukseen oli majoitettu evakoita,¹²⁴ maanluovutuslautakunta määräsi seurakunnan luovuttamaan pappilan siipirakennuksen sekä ajokalurakennuksen. Uusi ajokaluvaja päätettiin tehdä pirttirakennukseen ja keittiö siirtää päärakennukseen. Pappilaan tuli myös sijoittaa määräysten mukainen tulenkestävä arkisto.¹²⁵ Vuosien 1946 ja 1947 vaihteessa virkatalolautakunta hyväksyi rakennusmestari Kelhän laatimat piirustukset ja työselityksen.¹²⁶

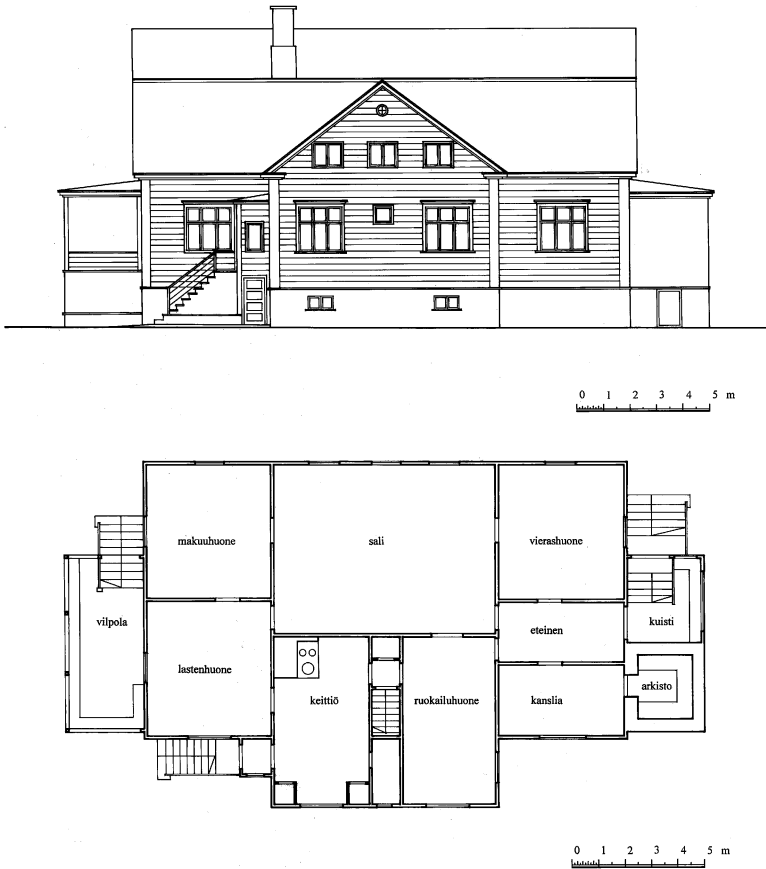
Vuonna 1945 rakennusten kunto oli edelleen kohtalainen.¹²⁷ Vuosina 1948 - 1952 toteutettiin pappilan korjaus.¹²⁸ Kellariin sijoitettiin arkiston lisäksi kirkkoherran kustantama autotalli,¹²⁹ sauna sekä lämmönjakuhuone. Rakennus sai modernin keskuslämmityksen, WC:n ja viemärin.¹³⁰ Vuonna 1954 pappilan uunit myytiin huutokaupalla purettaviksi.¹³¹ Kahta vuotta myöhemmin navettarakennus myytiin huutokaupalla¹³² ja viljelykset tarjottiin vuokrattaviksi.¹³³ Pihapiirin jäljellä olevia rakennuksia eli pirtti- ja aittarakennuksia kunnostettiin vuosikymmenen kuluessa.¹³⁴ Vuonna 1956 riihirakennus päätettiin vuokrata kirkkoherralle ja kauppiaille metalliteospajaksi.¹³⁵ Vuotta myöhemmin pirttihuoneeseen muutti paikallinen hitsaaja vuokralaiseksi.¹³⁶

1960-luvulla pappilassa oli kuusi varsinaista asuinhuonetta (sali, vierashuone, ruokasali, kaksi makuuhuonetta ja keittiö sisä- ja ulkoeteisineen), ullakko, kellarikerroksessa sauna, varasto, kattila-huone ja polttoainesuoja. Asuinkerroksessa sijaitsi kirkkoherran virkahuone ja kellarikerroksessa

Kuva 286. Siikajoen pappilan muutosehdotus vuodelta 1938 Sulo Siikalan mukaan.

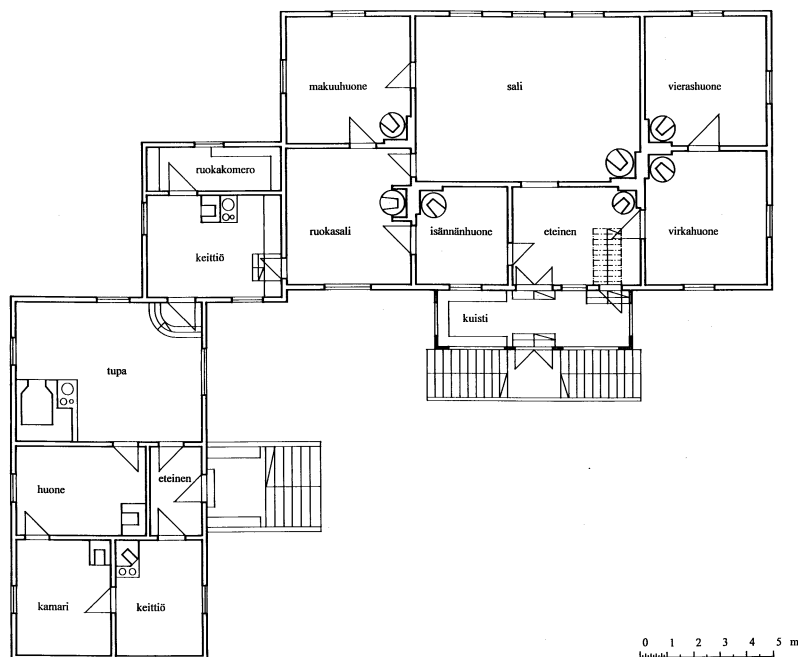

Kuva 287. Siikajoen pappilan muutosohje vuodelta 1938 J. Karvosen mukaan.

arkistosuoja. Kirkkoherran käytössä oli lisäksi aitta, liiteri ja ulkokellari. Pihapiirissä olevan pirtin vuokraamiseen seurakunta tarvitsi kirkkoherran suostumuksen.¹³⁷ Edellisen vuosikymmenen laajasta korjauksesta huolimatta pappila oli vuonna 1962 tyydyttävässä kunnossa.¹³⁸ Vuosikymmenen kuluessa pappilan rakennuksissa tehtiin pieniä korjauksia,¹³⁹ mm. pappilan salin maalattun lautalattian päälle asennettiin korvikekorkkimatto.¹⁴⁰ Pappilan pienen koon ja rakennuksen huonon kunnon vuoksi katsottiin vuonna 1967, että pappilaa ei enää kannattaisi peruskorjata.¹⁴¹

Arkkitehdit Pirkko ja Risto Jämsä pitivät vuonna 1970 vanhan pappilan arkkitehtonista asua heikkona. Pahimpina pidettiin rakennuksen päätyihin rakennettuja porraskuisteja ja tyylitöntä asbestilevykattoa. Myös autotallin ajoluiska häiritsi julkisivun tasapainoa. Rakennuksen lämmöneristys oli heikko, haljennut piippu oli tuettu laudoilla ja eteläpääty oli kallistunut ulospäin. Jämsien lausunnon mukaan keittiö tuli nykyaikaistaa ja tehdä kylpyhuone. Autotalli, sauna ja kanslia pitäisi sijoittaa eri rakennukseen, mikäli rakennus haluttiin säilyttää pappilakäytössä. Jämsät katsoivat

Kuva 288. Siikajoen pappila ennen kevättä 1947, jolloin siipirakennus purettiin.

pappilan soveltuvan erinomaisesti leiri- ja kurssikeskuskäyttöön kesäisin, jolloin se voisi talvisin olla lämmittämättä. Lausunnossaan Jämsät suosittivat uuden pappilan rakentamista.¹⁴² Vuonna 1970 heidän lausuntonsa pohjalta kirkkoneuvosto ja kirkkohallintokunta yksimielisesti esittivät, että Siikajoen vanhaa pappilaa ei korjattaisi, vaan kirkkoherralle rakennettaisiin uusi pappila. Kirkkovaikuttajien päätös vastasi vastaavaan esitykseen ja valitsi uuden pappilan rakennuspaikan valmiiksi.¹⁴³ Uuden pappilan paikan valinnassa tärkeä näkökulma oli lyhyt etäisyys kylään - vanhan pappilan sijaintia pidettiin liian syrjäisenä.¹⁴⁴

Vastoin seurakunnan kantaa Kirkkohallitus päätyi suosittelemaan pappilan korjaamista 1970-luvun asumisvaatimuksia vastaavaan kuntoon ja kirkkoherranviraston sijoittamista pappilaan.¹⁴⁵ Tuomiokapituli ei omassa lausunnossaan pitänyt pappilan ja kirkonkylän keskustan etäisyyttä, 3 kilometriä, erityisen haittaavana tekijänä.¹⁴⁶ Uuden pappilan rakentamisesta jouduttiin luopumaan, koska Kirkkohallitus ei myöntänyt rahoitusta hankkeelle.¹⁴⁷ Lopulta päädyttiin kunnostamaan vanha pappila. Kirkkohallitus tuki taloudellisesti vanhan pappilan kunnostushanketta.¹⁴⁸

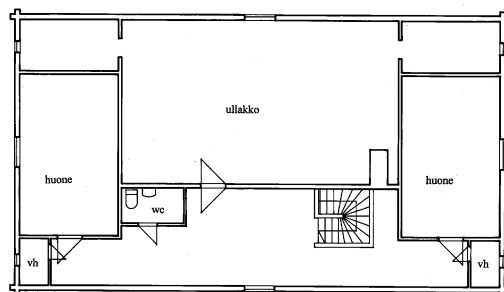
Muinaistieteellinen toimikunta suositteli lausunnossaan vuonna 1971, että Siikajoen pappila palautetaan kustavilaiseen asuun. Vuosien 1890 ja 1947 peruskorjauksissa pappila oli lausunnon mukaan menettänyt alkuperäisen ulkonäkönsä ja interiööriinsä, mutta rakennuksen volyyymi oli

edelleen kustavilainen. Muinaistieteellinen toimikunta piti tärkeänä, että rakennuksen ulkoasu kuvastaisi uusimisen jälkeen rakennuttajien pyrkimyksiä. Parhaiten tämä toteutuisi ulkovuorauksen, ikkunoiden ja sisäänkäyntien uusimisella. Sisätiloissa tavoiteltavaa oli karoliinisen pohjakaavan ja vanhojen ovien säilyttäminen.¹⁴⁹ Professori Esko Järventaus, jonka suosituksesta seurakunta oli antanut suunnittelutyön arkkitehti Olavi Rytköselle, korosti lisäksi omassa lausunnossaan pappilakäytön säilymisen tärkeyttä.¹⁵⁰ Vuonna 1971 pappilan korjaussuunnitelmat hyväksyttiin.¹⁵¹

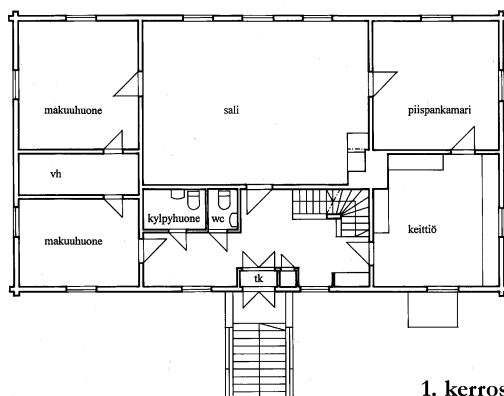
Siikajoen pappila peruskorjattiin vuosina 1971 - 1972.¹⁵² Rakennuslupahakemuksessa selvitetään kyseessä olevan pappilan entisöinti tai ”restaurointi alkuperäisen rakennustyylin mukaiseksi”. Alkuperäisellä rakennustyyllillä viitataan kustavilaiseen asuun, rakennuksen tuolloinen uusrenessansiasu haluttiin siis hävittää. Kunnostustöissä rakennuksen perustukset uusittiin ja pystyvalvontaksi muutettu ulkoverhous ulotettiin kosketukseen betonoidun kivijalan kanssa. Kellariin sijoitettiin kirkkoherranvirasto arkistointeen ja autotalli. Vanhat kuistit purettiin ja pääsisäänkäyntikuistin tilalle rakennettiin massiiviset, korkeat betoniportaat.¹⁵³ Pappilan vanhojen ikkunoiden tilalle asennettiin kaksilasiset, ulkoa valkoiseksi maalatut ja sisäpuolelta lakatut modernit ikkunat; ulomman ikkunan 6-ruutuinen puitejako pyrkii jäljittelemään vanhimpia ikkunoita. Ikkunoiden vuorilaudat jätettiin kokonaan pois. Ullakon pienehköt kattoikkunat muutettiin leveiksi frontoneiksi. Püspantarkastuksessa vuonna 1977 pappilan uuteen asuun suhtauduttiin ihaillen: ”Pappila on restauroitu vanhaan, hyvin kauniiseen kuntoon. Se taitaa olla maan kolmanneksi vanhin käytössä oleva pappila. Harvalla seurakunnalla on niin kaunis ja arvokas pappila kuin teillä.”¹⁵⁴ Vuonna 1982 pappilan ikkunat muutettiin kolmilasiseiksi.¹⁵⁵

1970-luvun muutostöiden luomaa julkisivun raskasta kömpelyyttä korostaa nykyisin epämääräinen punainen värisävy¹⁵⁶. Pappilan kunto on hyvä, mutta nykyinen kirkkoherra pitää ongelmana eteisjärjestelyjä, sillä varsinaisen tuulikaappi puuttuu. Katoksen puuttuminen vaikuttaa osaltaan ulkoportaiden epäkäytännöllisyyteen ja vaikeaan kunnossapitoon talvisin. Rapistuneet betoniportaat ovat talvisin vaaralliset. Seurakunta ei ole suostunut rahoittamaan sisääntulon muutostöitä, mutta korjausta suunnitellaan edelleen. Leveät autotallinovat ja kirkkoherranviraston sisäänkäynnin metallinen katos pääjulkisivussa rikkovat rakennuksen yhtenäisen kivijalan. Julkisivulaudoituksen ja sokkelin betonoinnin ulottaminen toisiinsa on rakennusteknisesti huono ja lahoamiselle altis ratkaisu.

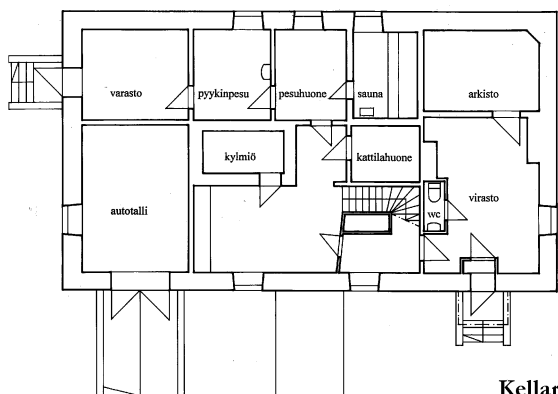
Pappilan sisätilat ovat 1970-luvun korjauksen jäljiltä. 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta peräisin olevat sisäovet on pääosin säilytetty, mutta maalattu 1970-luvulle tyypillisin värein. Salin katto ja lattiat ovat kapeaa lakattua lautta, ja seinät on tapetoitu. Pappilasta on purettu kaikki vahat uunit ja saliin on sijoitettu 1970-luvulle tyypillinen suuri, kulmikas takkaratkaisu. Ullakkokerros on säilynyt osittain avoullakkona, jossa vanhat kattolaudat on yhä näkyvissä.

Ullakko

1. kerros

Kellari

0 1 2 3 4 5 m

Kuva 289. Siikajoen pappilan pohjaratkaisu nykyisin.

Kuva 290. Nykyinen 1970-luvulla tehty julkisivu vaikuttaa kömpelöltä ja raskaalta. 1800-luvun lopulla rakennettu kuisti on purettu ja oven yläpuolelle on muutostöiden yhteydessä tehty frontoni. Kivijalassa oikealla on kirkkoherranviraston sisäänkäynti, vasemmalla häämöttävät autotallin pariovet.

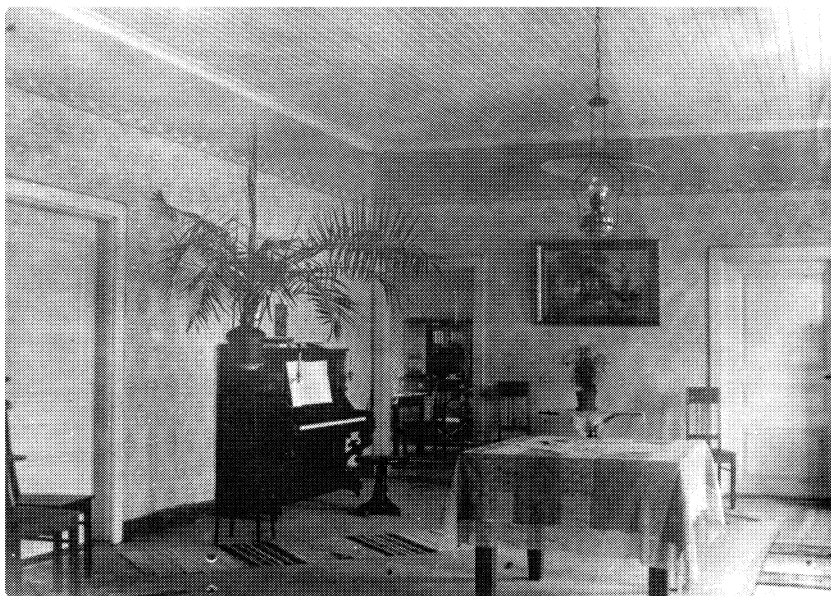
Kuva 291. Mahtipontiset betoniportaat eivät sovi vanhaan pappilaan, ja lisäksi niiden kunnossapito on talvisin vaikeaa.

Kuva 292. Räystäslinjan rikkova 1970-luvulla toteutettu frontoni ullakon ikkunoinen hallitsee sopusuhtaista, pilasteritonta kustavilaishenkistä julkisivua.

Kuvat 293 ja 294. Pappilan ikkunoiden vuorilautojen puuttuminen saa aikaan julkisivun riisutun ilmeen, sillä 1970-luvulla uusitut ikkunat ovat karmeiltaan leveitä eivätkä siroja, kuten 1700-luvun julkisivuissa, joissa vuorilautoja ei yleensä käytetty. Kivijalan betonointi 1900-luvun alkupuolella on luonut rakennusteknisesti huonon ja lahovaurioalttiin rakenteen.

Kuva 295. Siikajoen pappilan sali vuoden 1919 asussa.

Kuva 296. Pappilan sali vuonna 1997. Perinteinen valkoiseksi maalattu katto on 1970-luvun muutostöiden yhteydessä vaihdettu lakatuksi lautakatoksi, jonka oksaisuus nykyisin rytmittää kattoa. Pappiloissa perinteinen maalattu lautalattia tai korkkimattopäällyste on korvattu parketilla. Seinälistojen ja ovien värityksessä on noudatettu 1970-luvun ihanteita, joita myös takan muoto heijastelee.

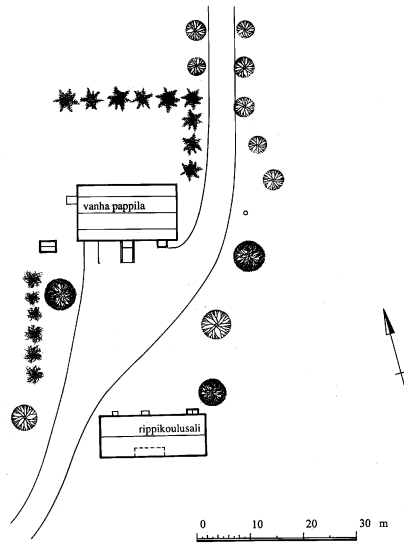

Kuva 297. Sisäikkunoista puuttuu puitejako kokonaan, ja niiden karmit sekä ulomman ikkunan puitteet on lakattu.

Kuvat 298 ja 299. Ullakon käytävätilojen asu lastulevypintoihin ei poikkea 1970-luvun tavasta uudisrakentaa. Säilytysullakolla rakennuksen pitkä historia on sen sijaan yhä näkyvissä. Kuten usein vanhoissa rakennuksissa, myös Siikajoen pappilassa vanhat kattolaudat on kiertätetty uuteen käyttöön, eli ne ovat nykyisin vesikaton alusrakenteena.

Kuva 300. Siikajoen pappilan nykyinen asemapiirros.

Pappilan pihaa rajaa nykyisin päärakennuksen lisäksi vanha tupa- ja vajarakennus sekä kellari. Kauempana pihapiiristä sijaitsee vanha aitta. Päärakennuksen pihapiiriä kehystää pappilan takana vanha, korkea kuusiaita. Pihapiirin halkaisee sen läpikulkeva paikallistie, jonka käyttö on vähäistä.

Kuva 302. Vanha kuusiaita kehystää ja rajaa pihaa Siikajoen pappilan päärakennuksen takana, jonne sijoittuu myöskin vanha aittarakennus.

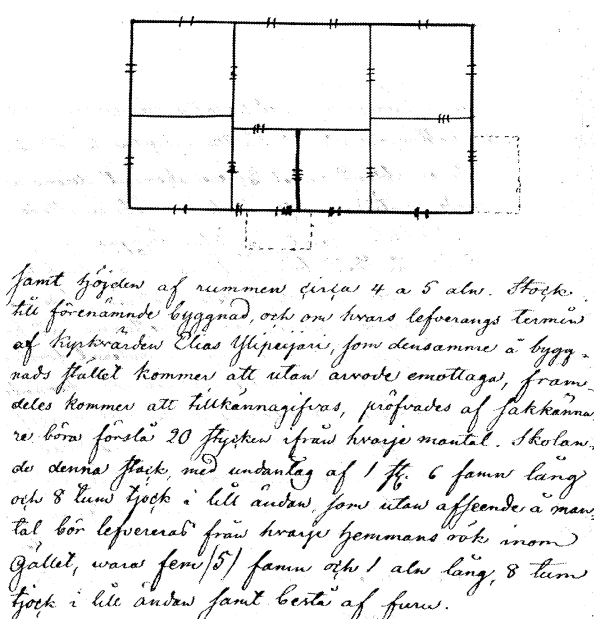

Kuva 301. Pappilan pihaa rajaavat nykyisin päärakennuksen lisäksi enää yhdistetty tupa- ja vajarakennus sekä maakellari. Pihapiirin lävistää vähän liikennöity hiekkatie.

7.3. Jämijärven kirkkoherran pappila

"Pappila: 8 huon., puutarha 0,16 ha, vilj. m. 2,45 ha, laid. 1,03 ha; kunnes lisämaata saadaan maksaa sk. kkkbralle 7,500 kg heiniä vuosittain; talon alakerrassa on keskuslämmitys kattilahuoneineen ja kaksine kellareineen; poltto-ym. tarvepuut hakke. ja vedättää sk.; kirkolle 0,1 km. – Palovak. 266,000: -."⁵⁷

Jämijärven seurakunnan synty ajoittuu vuoteen 1852, jolloin senaatti hyväksyi Jämijärven saarnahuoneen perustamisen. Jämijärven kirkkomaisemaan liittyvän pappilan suunnitteli tamperelainen rakennusmestari Selin.¹⁵⁸

Kuva 303. Jämijärven pappilan pohjapiirros vuoden 1854 kirkonkatselmuspöytäkirjan mukaan. Yksinkertaisen viisihuonekaavan eteistilasta on erotettu kamari. Rakennukseen suunniteltiin sisäänkäyntikuistin lisäksi myös keittiökuisti.

Pappilan rakennustöitä ja rakennusmateriaalin laatua valvomaan palkattiin rakennusmestari vuonna 1855.¹⁵⁹ Urakkakilpailusta huolimatta päärakennus rakennettiin lopulta perinteiseen tapaan: "Niin muodoin kuin tässä tilaisuudessa Pappilan pytinkin valmistukseen uloskuullutettuun urakka huutokauppaan ainoastaan kaksi aloittelevaa nikkarimestä olivat itsensä löydyttäneet ja semmenkin kuin heidän vaatimuksensa tässä päällekkatsannossa katsottiin aivan suuriksi, niin suostui seurakunnan jäsenet yhteisesti antauksensa johd mainitun pytinkin valmistuksen maakunnassa tavalliseen tilaan ynnä läsnäolevalle nikkarimiehelle Matts Aselille häneltä määrättyä päiväpalkkaa vastaan viisikymmentä kopekkaa hopiassa jokaiselta työpäivältä omin ruokinsa siksi kuin työ on päätetty, ynnä jokaisesta 2:sta kokonaisesta mantalista vanhan laskun jälkeen yksi työssä harjaantunut mies. Hänelle tästä työstä tuleva palkka kuin myös tähän valmistukseen kuuluvain aineitten maksot tulevat koottaviksi joko saarnakunnan talollisilta tahi ulosmaksettaviksi kirkon

ja pappilan rakennus kassan varoista.”¹⁶⁰ Hirret toimitettiin rakennuspaikalle vanhan tavan mukaisesti taloittain.¹⁶¹

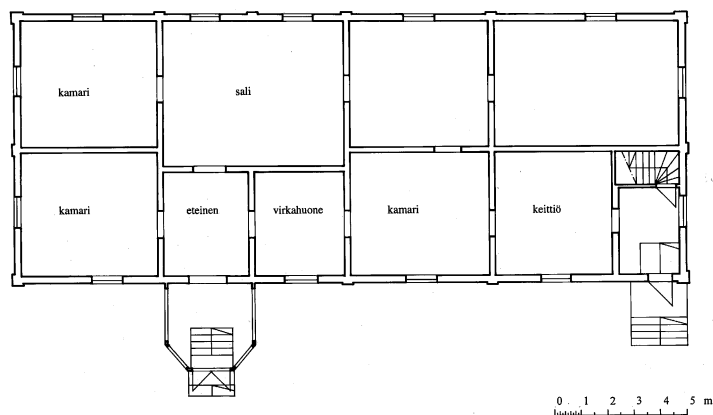
Talousrakennusten pystyttäminen annettiin kirvesmiesten tehtäväksi.¹⁶² Urakkahuutokaupassa lueltiin kolmehuoneinen tuparakennus, liiteri, neljän pilttuun talli, lato, läävärakennus eli navetta ja aitta.¹⁶³ Saunan ja keittokodan rakentamisesta vastasi pitäjänapulainen itse. Seurakunnan talolliset rakensivat pappilan pihapiiriin kellarin ja torpparit kaivon.¹⁶⁴ Myöhemmin katsottiin tarpeelliseksi rakentaa myös pakaritupa¹⁶⁵ ja riihi¹⁶⁶.

Syksyllä 1856 pääarakennus, joka toteutettiin keskeissalipohjaa noudattaen, oli valmis.¹⁶⁷ Rakennuksen pituudeksi tuli 30 1/2 kyynärää¹⁶⁸, leveydeksi 16 3/4 kyynärää ja korkeudeksi 8 1/2 kyynärää.¹⁶⁹ Huoneiden korkeus vaihteli neljän ja viiden kyynärän välillä.¹⁷⁰ Pappilassa oli sali, neljä kamaria, eteinen lasikuisteineen ja keittiö, jonne pitäjänapulainen oli omalla kustannuksellaan hankkinut ”keutto hällin”, ”rautapellisen paistin uunin” ja teettänyt ”kontuurin”. Pappilan ikkunat olivat edistyksellisesti kaksilasiset, ja jokaisessa kamarissa oli kaakeliuuni, salissa kaksi.¹⁷¹ Vuoraamaton rakennus päätettiin maalata punamullalla ja nurkkalaudat sekä listat valkoisella öljymaalilla.¹⁷² Vuoden 1885 matrikkeli kuvaa Jämijärven kappalaisen pappilaa hyvin rakennetuksi, kuusihuoneiseksi rakennukseksi, jonka rakentaminen oli kokonaan seurakunnan vastuulla. Pappilatila oli pieni, mutta pappi pystyi silti pitämään hevosta, viittä lehmää sekä muutamia lampaita. Kappalaisen palkaksi oli määrätty ajan tavan mukaisesti tietty määrä luonnontuotteita, esimerkiksi viljaa, voita ja savustettua lihaa sekä polttopuuta, heiniä ja noin 90 päivätystä itsellisiltä ja käsityöläisiltä, jotka saattoivat maksaa päivätöösutensa myös rahana.¹⁷³

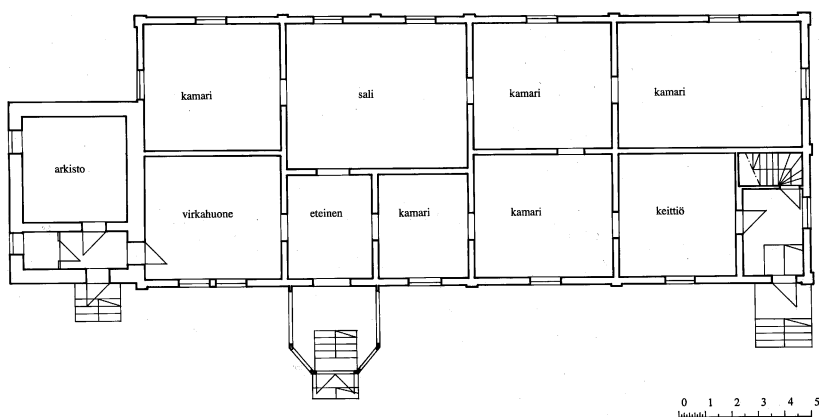
Vuoden 1862 lopulla pappila päätettiin ulkovuorata talollisten ja torppareiden yhteistyönä. Töitä valvomaan palkattiin ammattimies. Samana vuonna pappilassa oli tehty vähäisiä korjauksia, joita pöytäkirjoissa ei eritelty.¹⁷⁴ Ilmeisesti pappilaa ei alun perin rakennettu pitkänurkkaisena, vaikka vuodelta 1863 on merkintä ”itse vuoraustyö tehdään tavallisella vuoriponttauksella, kuitenkin niin että nurkat sahalla tasataan sekä kruuslistat toimitetaan wintti klasien ympäri”.¹⁷⁵ Kesällä 1863 pappila maalattiin öljymaalilla keltaiseksi.¹⁷⁶ Maalit ja ammattimiehen palkka kustannettiin pappilan rakennuskassasta.¹⁷⁷ Muutoin päärakennuksessa ei vielä 1860-luvulla tarvinnut tehdä suuria korjauksia.¹⁷⁸ Keittiön rossipohjaa parannettiin, kamareiden seinä tilkittiin sammaleilla ja muureja korjailtiin.¹⁷⁹ Vuonna 1866 navettaa, kellaria ja listeaitaa korjattiin. Töiden jakamista varten järjestettiin urakkahuutokauppa.¹⁸⁰ Vuonna 1875 vain 20 vuotta vanha navetta täytyi rakentaa kokonaan uudelleen.¹⁸¹

Vuonna 1876 pappila katettiin uudestaan höyläpäreillä.¹⁸² Vuotta myöhemmin päätettiin uusia pintamateriaaleja; tapetoitiin huoneita sekä maalattiin lattioita ja kattoja valkoisiksi. Papinkamarin ja keittiön lattioiden lämmöneristystä haluttiin parantaa ja huoneiden listoituksia uusia.¹⁸³ Osa korjauksista pystyttiin toteuttamaan vasta kolme vuotta myöhemmin,¹⁸⁴ jolloin myös piharakennuksia kunnostettiin.¹⁸⁵

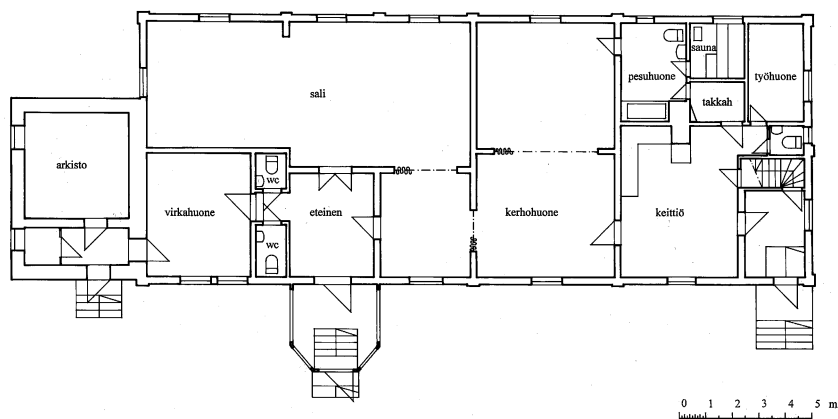
1880- ja 1890-luvut olivat noin 30 vuotta vanhassa pappilassa korjauksen ja kunnostuksen aikaa. Päärakennuksen kuisti kunnostettiin 1880-luvun alussa, jolloin se sai nykyisen asunsa. Muureja ja kaakeliuuneja muurattiin uudelleen, keittiön lattian lämmöneristystä parannettiin ja päärakennuksen pihanpuolelle asennettiin vesiränni.¹⁸⁶ Vuonna 1890 pappilan kahdeksanruutuisten ikkunoiden katsottiin olevan rappiotilassa ja ikkunat päätettiin uusia

Kuva 304. Jämijärven pappila 1899-1939.

Kuva 305. Jämijärven pappila 1939-1957.

Kuva 306. Jämijärven pappila, nykytilanne.

kuusiruutuisiksi.¹⁸⁷ Uusien ikkunoiden urakoitsijaa moitittiin huolimattomuudesta ja ikkunoiden katsottiin olevan ”monesta suhteesta epäonnistuneet, vanhanaikaista ja rumaa kuosia, kovin puisevat ja kömpelösti harkitut”.¹⁸⁸ Pari vuotta myöhemmin katsottiin tarpeelliseksi muuttaa jokaisen huoneen yksi ikkuna myös talvella avattavaksi.¹⁸⁹ Talousrakennuksia korjattiin edelleen; uusittiin tallin pärekatto, kellari, portteja ja lato.¹⁹⁰ Vuonna 1891 päätettiin paikata ulkohuonerivin katto ja heinäladon permanto, korjata tallin ovet, uusia osittain navettaa, korjata pakarituvan kuisti ja ovi sekä rakentaa uusi sauna ja säilyttää vanha saunarakennus karjakeittiönä.¹⁹¹ Myöhemmin vanha sauna muutettiin halkoliiteriksi.¹⁹² Vuonna 1895 pappilan päärakennuksen muurit piti muurata uudelleen, kun edellisestä kerrasta oli kulunut noin 15 vuotta.¹⁹³

Jämijärven kappeliseurakunnan¹⁹⁴ pyrkimys itsenäistyä omaksi kirkkoherrakunnaksi voimistui 1890-luvun loppupuolella.¹⁹⁵ Hakiessaan itsenäisyyttä seurakunta sitoutui samalla laajentamaan pappilaa sellaiseksi, jonka laki kirkkoherralle määrääsi. Pappilatali oli pieni, eikä siihen liittynyt lainkaan metsiä, mutta seurakunta oli valmis korvaamaan puuttuvat maat toimittamalla halkoja, heiniä ja olkia tulevalle kirkkoherralle.¹⁹⁶ Jämijärvi tuli emäseurakunnaksi vuonna 1899,¹⁹⁷ jolloin pappilaa laajennettiin itään kamariparilla. Näin kappalaisen pappila täytti kirkkoherran pappilalle asetetut vaatimukset. Vuonna 1899 palovakuutettujen rakennusten joukossa mainitaan päärakennuksen lisäksi pakaririvi, navetta, makasiini, saunarakennus, yhteishuone ja riiharakennus¹⁹⁸.

1910-luvulla pappila oli hyvässä kunnossa, sillä virkatalolautakunnan katselmuspöytäkirjoihin merkityt puutteet edellyttivät vain vähän korjauksia. Päärakennuksen savupiiput olivat osittain rapautuneet ja yhden kamarin lattiassa havaittiin lahoa. Ulkosaunan lattiaa, kattoa ja savupiippua tuli uusia, pakarituvan kuistia kunnostaa ja tallin multapenkkiä parantaa.¹⁹⁹ Vuonna 1913 määrät-

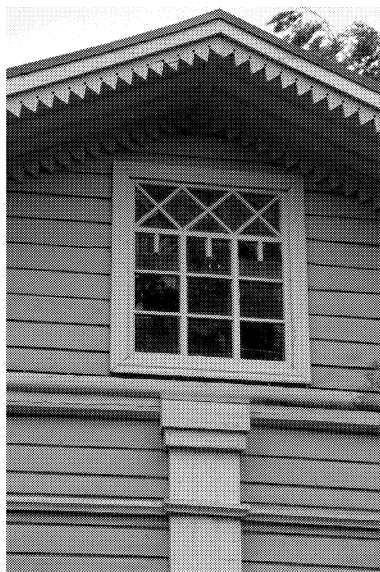
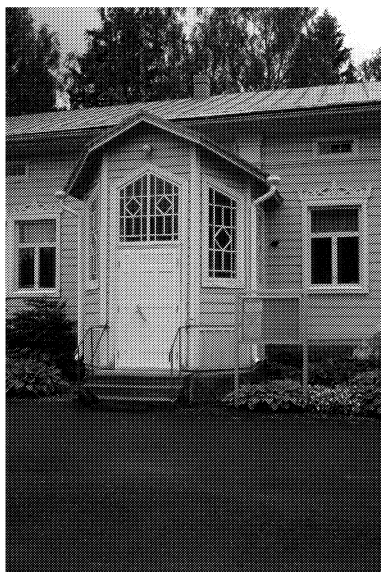

Kuva 307. Jämijärven pappila 1900-luvun alkupuolen asussa. Rakennuksen uusklassista pilastereiden jäsennoimaa julkisivua koristavat 1800-luvun lopulla lisätyt ikkunakoristeet. Rakennuksen oikeaan päähän on lisätty kamaripari vuonna 1899.

tiin päärakennuksen lattioiden lahoviat paikattaviksi. Lisäksi päätettiin maalata lattioita ja kattoja sekä tapetoida seinä. Keittiöön tuli asentaa uusi kuparinen vesisäiliö ja korjata hellamuri. Kivijalkaan suunniteltiin kellaria, mutta hanketta lykättiin, ja sen sijaan korjattiin ja rapattiin pääkuistin kivijalka. Mitään laajoja korjaushankkeita ei tarvinnut tehdä.²⁰⁰ 1910-luvun alussa pappila maalattiin uudelleen. Seurakunta olisi halunnut muuttaa rakennuksen väriä, mutta tyytyi kihlakunnan-oikeuden päätökseen maalata pappila keltaiseksi kuten ennenkin.²⁰¹ Vuonna 1920 katto olisi pitänyt uusida, mutta kustannussyistä se vain tervattiin.²⁰² Vuonna 1924 katsottiin tarpeelliseksi asentaa pappilaan sähköjohdot.²⁰³ Kolme vuotta myöhemmin katto päätettiin oikaista ja kattaa se ”kalvanoidulla rautapellillä”.²⁰⁴ Hieman myöhemmin uusittiin palvelijahuoneen ja keittiön, eli pappilan uusimman osan, muureja ja lattioita.²⁰⁵

Pappilan päärakennus korjattiin perusteellisesti vuonna 1931, jolloin se sai keskuslämmityksen.²⁰⁶ Kaikki vanhat kaakeliuunit purettiin ja myytiin.²⁰⁷ Tuolloin rakennuksen kivijalkaa uusittiin ja pappilan yhteyteen rakennettiin kellari. Rakennus sai uuden peltikaton, jonka rakentamispäätös oli tehty kolme vuotta aiemmin.²⁰⁸ Sisätiloissa uusittiin tapetteja ja maalattiin pintoja.²⁰⁹ Vuonna 1934 vanha pakaritupa muutettiin kokous- ja rippikoulunpilotilaksi.²¹⁰ Pappilan pihapiiri koki muitakin muutoksia, sillä saunarakennus paloi vuonna 1936.²¹¹ Koska pappilassa ei ollut vesijohtoa eikä kaivon vesi ollut kelvollista talousvedeksi,²¹² kirkkoherra kaivautti omalla kustannuksellaan uuden kaivon 1930-luvulla. Pappila liittyi kunnalliseen vesijohtoverkostoon vuonna 1948.²¹³

Tulenkestävä tiilinen arkisto rakennettiin vuonna 1939.²¹⁴ Arkiston rakentamisen yhteydessä siirrettiin länsipäädyn ikkuna nykyisen taloustoimiston ikkunan pariin.²¹⁵ Vuonna 1942

Kuvat 308 ja 309. Pappilan kuisti rakennettiin 1800-luvun lopulla. Tuolloin rakennukseen lisättiin sveitsiläistyyliä koristeita, kuten räystäslauta ja ikkunoiden yläkoristeet, muutoin rakennus säilytti alkuperäiset tyylipiirteensä. Kuistin ja ullakon ikkunoita lukuun ottamatta kaikki ikkunat on uusittu puitejako säilyttäen 1970-luvulla.

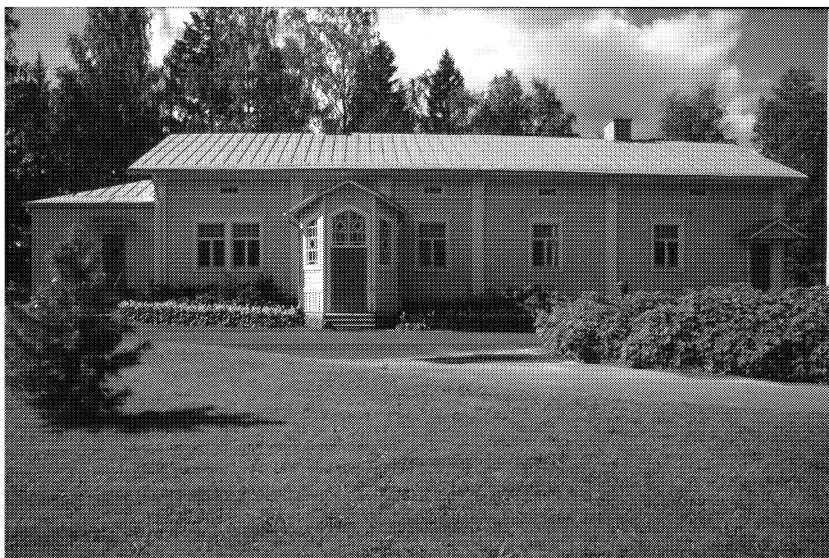
Kuva 310. Pappilan esimerkin mukaisesti on joidenkin ympäröivien maatilojen päärakennuksiin lisätty ikkunakoristeita ja kuisteja. Kuvan maalaistalon ulko-ovet vastaavat niitä ovia, jotka pappilassa olivat vielä 1990-luvun puolivälissä.

arkistoholvin ulkoseinien rappausta piti jo uusia.²¹⁶ 1940-luvulla palovakuutettujen rakennusten joukossa mainittiin päärakennuksen ja arkistohuoneen lisäksi tuparakennus, navetta, riihi, sauna (joka oli tulipalon jälkeen rakennettu uudelleen vuonna 1937²¹⁷), aitta sekä käymälä.²¹⁸ Vuosikymmenen lopulla vanha navettarakennus päätettiin tarpeettomana purkaa polttopuuksi. Piha-piiriin suunniteltiin uutta talousrakennusta, jonka ei enää tarvinnut palvella viljelystilan tarpeita,²¹⁹ koska pappilan viljelykset oli annettu vuokratilajelijöiden hoidettaviksi.²²⁰

1950-luvun alussa pappilan ulkokuonerivi katettiin tiilikatteella²²¹ ja samoihin aikoihin pappilaan hankittiin sähköhellä.²²² Vuonna 1957 - 1958 pappilaa jälleen korjattiin ja sinne rakennettiin sisäsauna ja WC-tilat.²²³ Sisätiloja maalattiin, tapetoitiin ja puulattiat peitettiin uusien korkkimattojen alle kansliassa, eteisessä, piispan kamarissa, salissa sekä eteisen viereisessä pienessä kamarissa. Muissa huoneissa säilytettiin puulattiat.²²⁴ Kirkkohallintokunta olisi halunnut jättää olohuoneen ja ruokasalin välille perinteiset pariovet, mutta käynti toteutettiin suunnittelijan ehdotuksen mukaisesti suurena aukkona.²²⁵ Korjauksessa olohuoneen ja makuuhuoneen ovi poistettiin käytöstä.²²⁶ Vuonna 1958 pappila maalattiin ulkoa ja peruskorjaus katsottiin loppuun saatetuksi.²²⁷ Kirkkohallitus myönsi lainan korjauskustannuksiin samana vuonna.²²⁸

Jämijärven kirkkoherra vuokrasi suurimman osan pelloistaan seurakunnalle jo 20-luvulla. Vaikka kirkkoherran hevonen vaihtui tuolloin autoon, pappilassa kasvatettiin edelleen kanoja, sikaa, lampaita sekä tarhattiin mehiläisiä. Pappilan laaja puutarha kukoisti toiseen maailmansotaan asti.²²⁹ Muiden pappiloiden tapaan myös Jämijärvelle majoitettiin sota-aikana evakkoja.²³⁰ Vuonna 1944 virkatalolakia muutettiin ja myös Jämijärvellä papin palkkausperusteet määriteltiin uudelleen.²³¹ 1950-luvun alussa tehdyn sopimuksen mukaisesti kirkkoherra sai luontoisetuna

Kuva 311. Jämijärven pappilan yhteyteen rakennettiin kivinen arkistosiipi vuonna 1939, jolloin länsipäädyn ikkuna siirrettiin nykyisen taloustoimiston ikkunan pariin. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt hyvin ja julkisivuverhous sekä koristeosat ovat alkuperäisiä.

haltuunsa pappilan, talousrakennuksen, saunan, aitan, kellarin, käymälän sekä tontti- ja puutarhaan. Lisäksi seurakunta toimitti polttopuut, kustansi valaistuksen ja sähkön.²³² 1960-luvun alussa luontoisetuja supistettiin siten, että talousrakennus kuului niihin, jos sitä ei tarvittaisi seurakunnalliseen käyttöön. Seurakunta sitoutui huolehtimaan pappilan pihan aitaamisesta ja kunnossapidosta talvisin.²³³ Pysäköintialueen rakentamisen yhteydessä pappilan tonttia pienennettiin vuosikymmenen puolivälissä.²³⁴

Vuonna 1963 pappila oli hyvässä kunnossa.²³⁵ Pari vuotta myöhemmin korjaustoimenpiteiksi ehdotettiin kattojen vuosittaista puhdistusta, aidan maalausta, ullakon ikkunoiden korjausta ja siirtymistä öljylämmitykseen vuonna 1964 hyväksytyn kiinteistösuunnitelman mukaisesti.²³⁶ Vuonna 1967 päätettiin pappilaan rakentaa kylpyamme ja uusia saunan kiuas.²³⁷ Seuraavana vuonna todettiin saunan lattia mädäntyneeksi ja suositeltiin uuden saunan rakentamista.²³⁸ Uusi sauna valmistui vuonna 1970²³⁹ makuuhuoneen ja keittiön väliseen osaan, vaikka aluksi oli suunniteltu kokonaan uutta piharakennusta tähän tarkoitukseen.²⁴⁰

Vaikka vanhan pappilan korjausta pidettiin vuonna 1973 halvempänä kuin uuden pappilan rakentamista, sai uudisrakennus kirkkovaltuuston kokouksessa suuremman kannatuksen.²⁴¹ Vuonna 1975 kirkkoherra muutti pois vanhasta pappilasta, joka muutettiin seurakuntataloksi kaksi vuotta myöhemmin.²⁴² Vanhaan pappilaan oli tarkoitus korjauksen toisessa vaiheessa kunnostaa suntiolle pieni asunto, mikäli kirkon keskusrahasto myöntäisi avustusta.²⁴³ Suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu. Päärakennuksen ulkoasu lasikuisteineen säilyi 1970-luvun korjauksessa suhteellisen alkuperäisenä, mutta sisätilat kokivat suuria muutoksia. Sali ja kamari yhdistettiin suureksi kokoontumistilaksi poistamalla niiden välinen seinä; samalla katosi pappilalle tyypillinen

Kuva 312. Seurakuntataloksi 1970-luvulla muutetussa, nykyisin virasto- ja kokoontumiskäytössä olevassa pappilassa suurimman kokoontumistilan muodostavat yhdistettynä entinen sali ja kamari. Ovien sulkemisen ja toisaalta uusien aukkojen avaamisen myötä pappiloiden sisätiloille ominainen aksiaalisuus on kadonnut. Kaikki pinnat on peitetty levyverhouksin.

Kuva 313. Nykyiset huoneet ovat paljeovien avulla muunneltavissa erilaisia käyttötarkoituksia varten. Vanha tilajärjestys on hämärtynyt. Ikkunoiden sisälasi on yhtenäinen, ilman puitejakoa. Nykyisten pintakerrosten alla ovat säilyneet vanhat maalatut lautakatot, ja noin 50 vuotta vanhat tapetit. Todennäköisesti myös vanhat lautalattiat ovat yhä jäljellä.

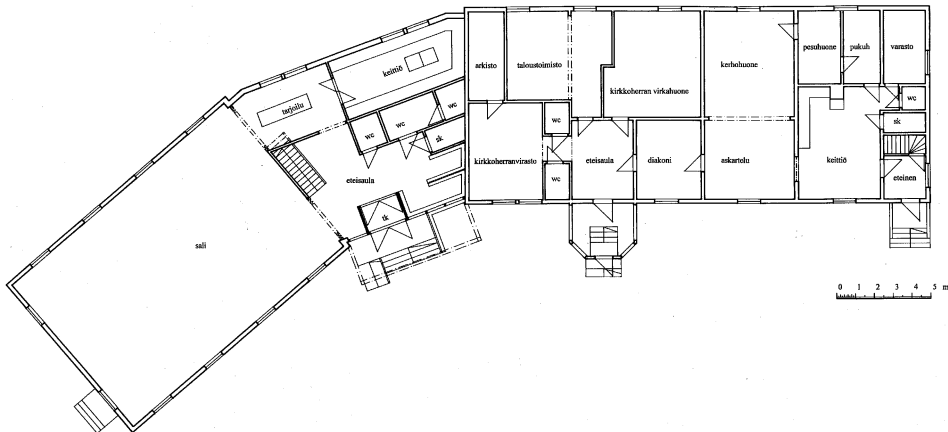
Kuva 314. Pappilan nykyinen keittiö kuvastaa hyvin rakennusaikaansa, 1970-lukua.

Kuva 315. Pappilan ullakko on säilynyt avoullakkona ja on osittaisessa arkistokäytössä. Teräksiset vetotangot varmistavat hirsikehän muodon pysyvyyden.

aksiaalisuus näkymineen. Salin ja pienemmän tilan väliin hankittiin paljeovi, samoin entisen kamariparin välille. Peruskorjauksessa pappilan kaikki seinäpinnat levytettiin ja maalattiin valkoisiksi. Huoneiden kattoon asennettiin 50 millimetrin eristekerros, jolloin huonetilat hieman madaltuivat ja sisäkatot verhottiin Halltex-levyin. Ulkoseinien lämmöneristystä parannettiin sisäpuolisella eristyksellä. Ikkunat uusittiin, mutta ikkunoiden ulkomuoto pyrittiin säilyttämään. Alapohjan lämmöneristystä parannettiin ja lastulevyn päälle asennettiin muovimatot.²⁴⁴ Vuonna 1998 salin nykyisiä pintakerroksia avattaessa paljastui, että huokoisten kuitulevyjen alla on yhä vanha valkoiseksi maalattu lautakatto ja seinälevyjen alla 1950-luvun tapetti. Vaikuttaa todennäköiseltä, että vanha maalattu laitalattia on yhä jäljellä.

Pappila toimi seurakunnan kokoontumis- ja toimistotiloina lähes pari vuosikymmentä, vuoteen 1994 asti, jolloin uusi seurakuntakoti valmistui. Nykyisin vanhassa pappilassa sijaitsee kirkkoherranvirasto ja päiväkerhotilat. Lisäksi pappilaa käytetään kokoontumistilana. Rakennuksen sisätilojen alkuperäinen luonne aksiaalisine oviaukkoineen on kadonnut tilarakenteen muuttua.

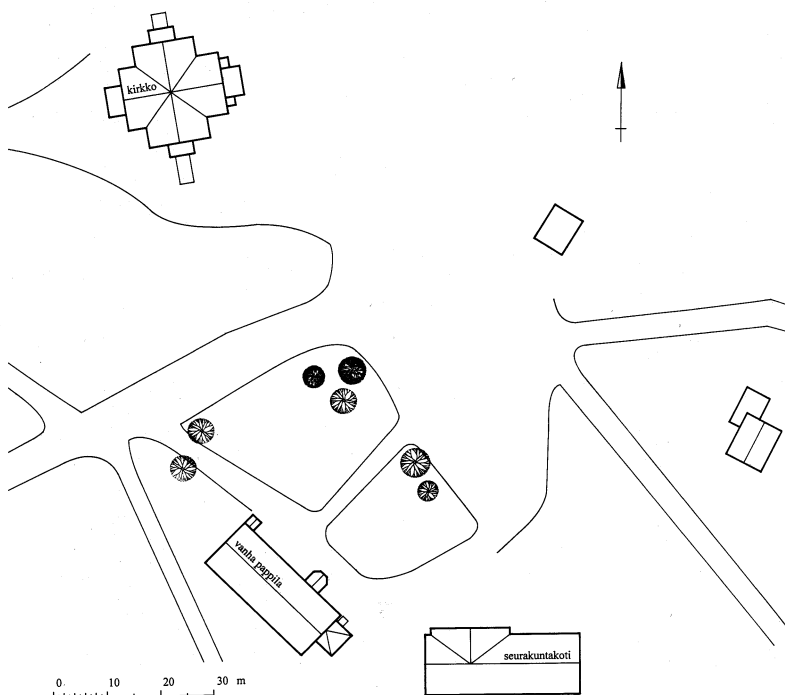
Kuva 316. Uutta seurakuntakotia suunniteltaessa harkittiin vanhan pappilan laajentamista. Jämijärven pappilan muutoschdotus vuodelta 1992.

Kuva 317. Kuten tavallista, pappilan rakennushistoria on pääteltävissä kivijalasta ja räystäään alusrakenteesta; alun perin symmetristä pappilaa on jatkettu kamariparilla vasemmalle. Nykyisin laajennuksessa sijaitsee mm. sauna, joka saa luonnonvaloa hyvin pienestä ikkunasta.

Kuva 318. Tilojen käyttötarkoituksen muututtua myös julkisivun aukotus on muuttunut. WC-tilojen sijainti näkyy päätyjulkisivussa uutena ikkunana.

Kuva 319. Jämijärven pappilan asemapiirros kuvaa pihapiirin tilannetta 1990-luvun lopulla

Kuva 320. Jämijärven kirkollisten rakennusten pihapiiri on nykyisin aukea, sillä laajaa pysäköintikenttää rajaavat 1860-luvulla rakennettu kirkko, vuonna 1856 valmistunut pappila ja vuonna 1994 valmistunut seurakuntatalo.

Kuva 321. Kuva Jämijärven pappilan salista järvelle päin. Näkymä on muuttunut ratkaisevasti 70 vuoden aikana. Järven pinta on laskenut 80 cm, ja maisema metsittynyt.

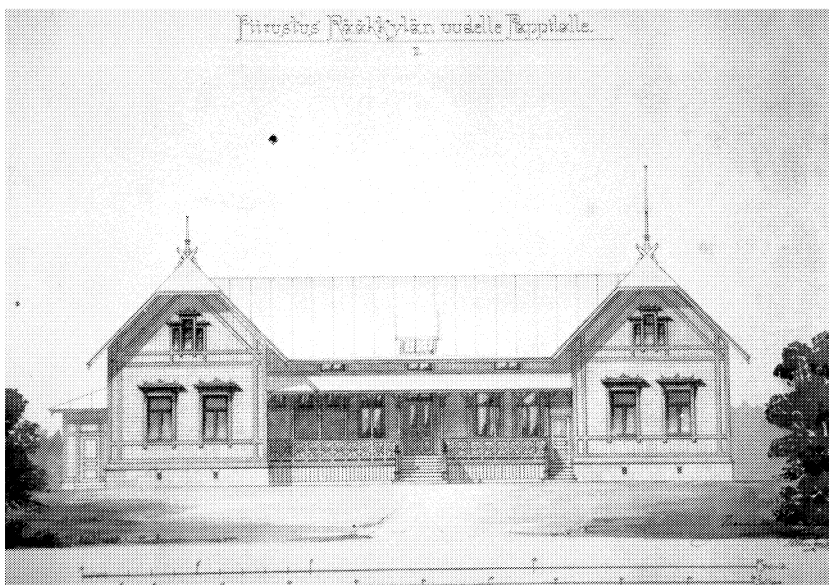
Pappila sijaitsi alkuaan luonnonkauniilla paikalla, Jämijärven rannalla. Järven kuivaaminen vuosina 1931 - 1932, jolloin järven pinta aleni 80 senttimetriä, on muuttanut maiseman luonteen. Rakennuksen ympäristö on metsittynyt, eikä sen alkuperäinen viettävä rinnesijainti enää hahmotu. Viimeisetkin pihaa rajanneet rakennukset ovat kadonneet 1970-luvun lopulla, kun pakarirakennus ja sauna purettiin²⁴⁵. Nykyisin pappilan edustan laajaa asfalttikenttää kehystävät ja rajaavat löyhästi vanha pappila, uusi seurakuntatalo sekä kirkko. Pappilaa ympäröivät kapea nurmikkokaista ja istutuksia.

7.4. Rääkkylän kirkkoherran pappila

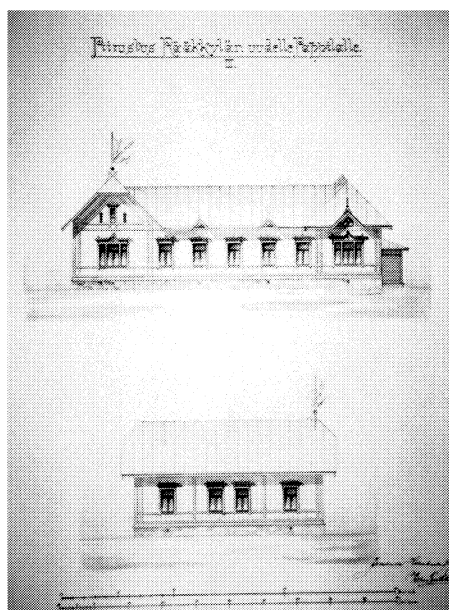
*"Kkebran pappila: 9 huon., puutarha 0,16 ha, vilj. m. 18,8 ha, laid. 49,5 ha; poltto-ym. tarvepuut vedättää kkebra; kirkolle 1,5 km. – Palovak. 640 000: -."*²⁴⁶

Rääkkylään rakennettiin ensimmäinen pappila Kiteen kappalaiselle vuonna 1794, ja 1820-luvulta lähtien kappalaisen pappila sijaitsi samalla paikalla. Kirkkoherran pappilan rakentaminen tuli ajankohtaiseksi 1890-luvulla, kun seurakunta itsenäistyi. Piispankäräjillä vuonna 1891 katsottiin pappilatilan olevan "vallan kelpaamaton virkataloksi sekä sijaitsevan laittomalla ja epäterveellisellä paikalla".²⁴⁷ Vuonna 1893 pidetyssä lähtökatselmuksessa sekä vanhan pappilan että viljelysten katsottiin olevan rappioutilassa.²⁴⁸ Kirkkoherran ehdotuksen mukaisesti pappilan uudeksi paikaksi valittiin luonnonkauniina pidetty Louhelan mäki, joka sijaitsi aivan vesistön tuntumassa, noin 1,5 kilometrin päässä kirkosta. Paikan etuihin kuului se, että kivijalan materiaali voitiin louhia rakennuspaikan läheltä.²⁴⁹ Samana vuonna päätettiin tilata uuden pappilan piirustukset

Kuva 322. Vuonna 1893 tilattiin Rääkkylän kirkkoherran pappilan piirustukset joensuulaiselta arkkitehdiltä Emil Gustafssonilta. Kuvassa rakennuksen pääjulkisivupiirros, jonka on allekirjoittanut arkkitehti Wilho Penttilä, vuodelta 1895.

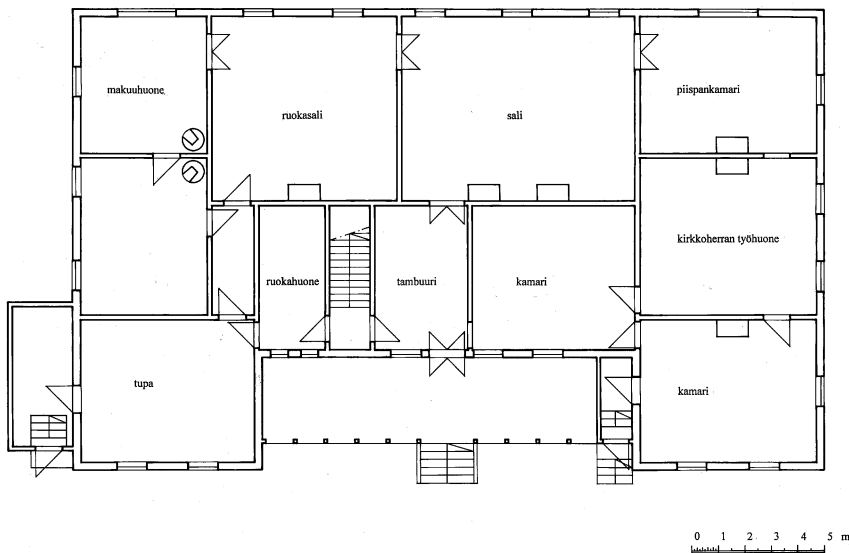
Kuva 323. Pappilan itä- ja eteläjulkisivut vuodelta 1895. Rakennus edustaa kertaustyylien aikaa. Sen rakennusmassa on symmetrinen. Julkisivujen jäsentelyt ja koristeaiheet edustavat lähinnä uusrenessanssia, kun taas leveä avokuisti on saanut vaikutteita sveitsiläistyylistä. Rakennukselle ovat luonteenomaisia sen jyrkän katon pitkät räystäät ja räystäitä kannattavat koristeelliset konsolit.

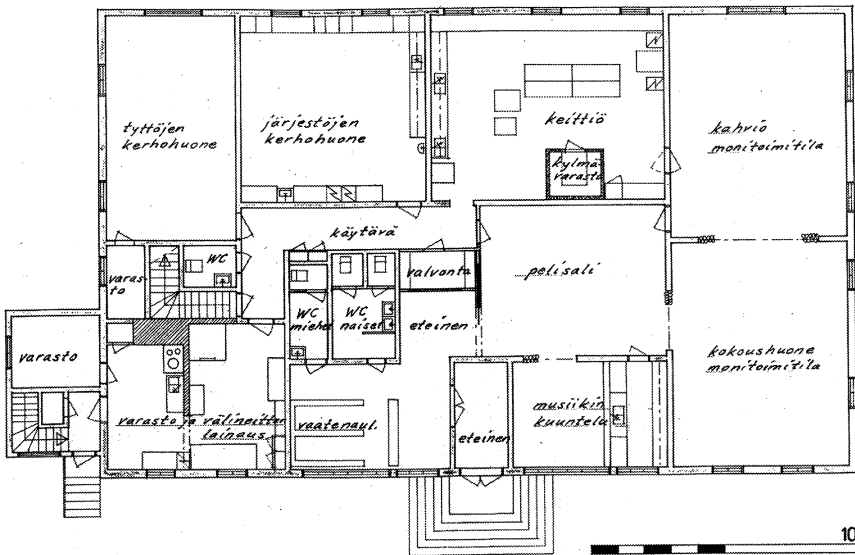
joensuulaiselta arkkitehdilta Emil Gustafssonilta.²⁵⁰ Säilyneet piirustukset on allekirjoittanut arkkitehti Wilho Penttilä.

Pappilan rakentamista ja ylläpitoa varten perustettiin rakennuskassa vuonna 1893. Viimeistelytyöt tehtiin lainarahan turvin, ja päärakennus valmistui kesän 1897 kuluessa. Hirsirunkoisen rakennuksen ulkoseinät oli vuorattu ja maalattu öljymaalilla, katto katettu asfalttihuopakatteella ja päärakennuksen räystäällä oli ”vesiviemäri rännilöillä”, jotka oli tehty ”galvaniseeratusta plootusta”. Kivijalka oli korkeimmalta kohdaltaan 1,56 metriä ja matalimmalta 0,4 metriä korkea. Päärakennus, johon liittyi kolme sisäänkäyntiä, käsitti kahdeksan ”erittäin mukavasti sijoitettua” asuinhuonetta sekä keittiön, kaksi garderobia ja kahverin, josta pääsi ullakolle. Pappilan huoneiden seinät oli tapetoitu ja lattiat, ovet sekä kaksinkertaisten ikkunoiden pielet maalattu öljymaalilla. Asuinhuoneiden katoissa oli paneeli ja ne oli käsitelty öljyllä ja fernissalla, lukuun ottamatta salin ja förmaakin kattoja, jotka oli maalattu öljyväriä. Huonetilojen korkeus oli vähintään 3,25 metriä.²⁵¹

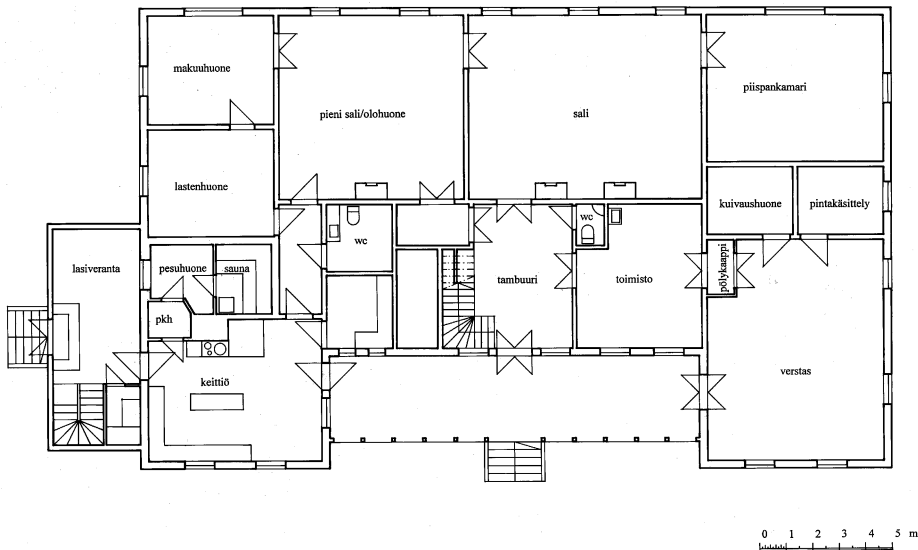
Pappilan pihapiiriin liittyi päärakennuksen lisäksi tuparakennus, aittarakennus, liiteri, navetta, riihi, sauna sekä muutamia latoja. Kaikkien punamullalla käsiteltyjen piharakennusten nurkkalaudat ja ikkunapuitteet oli maalattu öljyväriä. Syynioikeus totesi pappilan lailliseksi lokakuussa 1897 ja luovutti virkatalon kirkkoherran ylläpidettäväksi.²⁵² Kahta vuotta myöhemmin pappila luovutettiin virallisesti seurakunnan ja virkatalolautakunnan hoidettavaksi ja ylläpidettäväksi rakennuskassan varoilla.²⁵³

Kuva 324. Rääkkylän pappilan pohjapiirros 1800-luvun tilanteen mukaan. Pohjaratkaisu on vapautunut heijastelemaan asumistarpeita.

Kuva 325. Rääkkylän pappilan korjaussuunnitelma rakennuksen muuttamiseksi nuorisotaloksi toteutettiin ainoastaan osittain.

Kuva 326. Nykyisen omistajan laatima suunnitelma pappilan kunnostamiseksi asuin-, työtila- ja kulttuurikäyttöön.

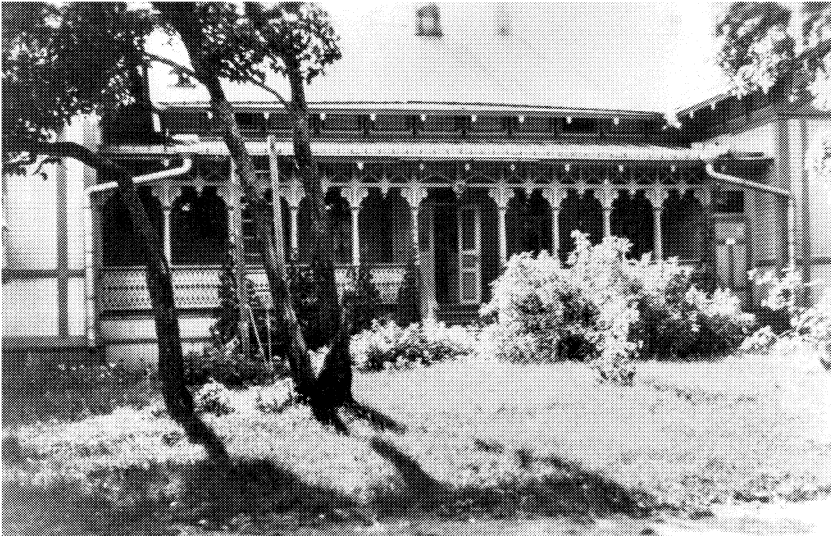
Kuva 327. Rääkkylän pappila 1900-luvun alun asussa.

Rääkkylän kirkkoherran pappilan oli hyvässä kunnossa vuonna 1903. Katselmuspöytäkirjoissa kiitetään seurakunnan osuutta virkatalon rakentamiseen ja kirkkoherran halukkuutta pitää rakennuksia omatoimisesti ja osin omalla kustannuksellaan kunnossa. Peltojen ala oli kymmenessä vuodessa paisunut kahdesta ja puolesta hehtaarista 17,5 hehtaariin. Maanviljelys oli Karjalan yleisiin viljelysoloihin verrattuna edistynyt, ja myös niittyä oli paljon. Metsää oli katselmuslautakunnan mielestä hoidettu säästään.²⁵⁴ 1910-luvulla peltoala käsitti kaikkiaan yli 26 hehtaaria, niittyjä oli seitsemän hehtaaria ja metsiä 120 hehtaaria. Pappilassa oli mahdollista pitää neljää hevosta ja 18 lehmää. Torppia pappilaan liittyi yksi ja mäkitupia kolme.²⁵⁵

Vuonna 1909 päärakennus tarvitsi kunnostusta. Huonokuntoinen katto tuli tehdä uudelleen ja lahonneet vuorilaudat tuli vaihtaa. Päärakennuksen kolme suurta ikkunaruuutua oli rikkoutunut. Kuisti kokonaisuudessaan oli maalattava uudelleen ja kaikki ulkoportaot korjattava. Sisäpuolisina töinä määrättiin lattiaa maalattaviksi ja seinä tapetoitaviksi. Lisäksi joidenkin kaakeliuunien kaakelit olivat osittain irronneet. Kaiken kaikkiaan rakennus oli edelleen hyvässä kunnossa, ja määrätty toimenpiteet olivat rakennuksen normaalia kunnossapitoa.²⁵⁶

Vuoden 1914 katselmuksessa määrättiin pappilan keittiö paperoitavaksi ja seinien alapuoli 1,5 metrin korkeuteen laudoitettavaksi ja maalattavaksi öljymaalilla. Lisäksi joitakin ovia ja seinä oli maalattava sekä särkyneitä ikkunaruuutuja uusittava. Ennen katselmusta uunit oli muurattu uudelleen, sillä pöytäkirja toteaa ”Huoneessa esiintyvä kylmyys talviaikana toivottiin vähenevän, kun nyt oli uudet muuraukset toimitetut, ja oli maton päälliset tarkoin tiivistettävät semminkin niistä paikoista, joissa sadevesi ennen oli täytettä liottanut.” Piharakennuksien kunto oli pääasiassa hyvä tai kohtalainen. Puutteeksi todettiin se, että pappilasta puuttui maitohuone. Erityinen kiitos kohdistettiin puutarhan hyvään hoitoon ja omenapuiden runsauteen. Pellot olivat hyvässä kun-

nossa, ja metsänhoitosuunnitelma oli vahvistettu. Torppia ei enää ollut, mutta pappilan metsiä vartioimaan oli palkattu metsänvartija.²⁵⁷

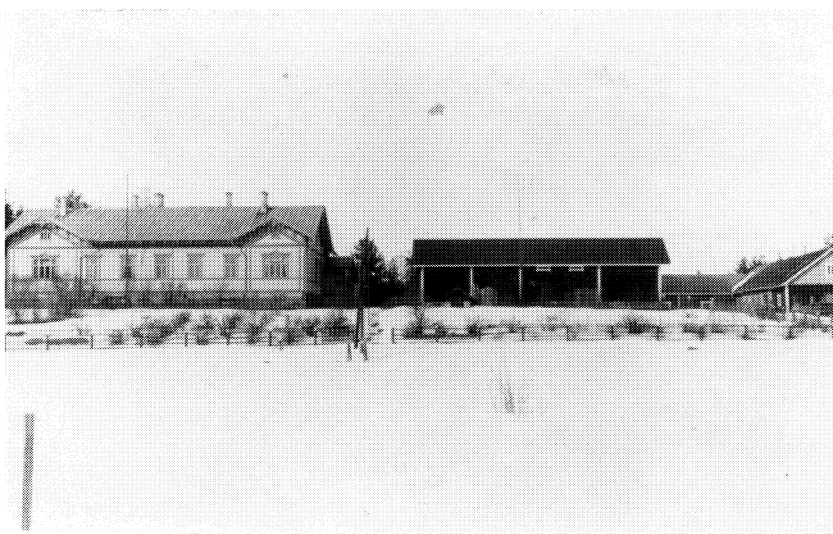
Kuva 328. Pappila 1930-luvulla. Julkisivua rytmittävät listoitukset saivat 1900-luvun alkupuolella muuta seinäpintaa tummemman värisävy.

Kuva 329. Rääkkylän kirkkoherran pappilan eteläpuolen hedelmäpuutarhaa 1930-luvulla. Rakennuksen päädyssä on keittiön kuisti. Kuva on otettu lähellä alkuperäistä rantaviivaa.

Päärakennus oli hyvässä kunnossa vuonna 1926, mutta kirkkoherran huone, kanslia, apulaisen huone ja makuukamari olivat kylmiä. Kylmyyden syyksi katsottiin lattian reunasaumojen ja nurkkien raot. Kivijalka oli huonosti rapattu ja verannan kohdalta avoin, joten kylmä kulkeutui sitä kautta huoneisiin. Katselmuslautakunta määräsi nämä puutteet korjattaviksi. Päärakennukseen ja navettaan päätettiin asentaa vesijohtolaitteet ja niitä varten tuulimoottori. Piharakennukset olivat päärakennusta huonommassa kunnossa, koska tuparakennukseen ja sikalaan määrätyt korjaukset oli jätetty tekemättä, aittarakennuksen katto oli vanha ja vuotava, kanala keho ja lisäksi maitohuone puuttui edelleen. Riihi ja sauna olivat erinomaisessa kunnossa ja halkovaja, tarvehuone, navetta, talli ja lammasnavetta tyydyttävässä kunnossa. Puutarhan oli välttävissä kunnossa. Uusi kirkkoherra ei esittänyt huonokuntoisiin viljelyksiin kohdistuvia vaatimuksia, sillä hän arveli siirtyvänsä uuteen palkkaustapaan vuonna 1927, jolloin hän joka tapauksessa joutuisi luovuttamaan liikamaat seurakunnan hallintaan.²⁵⁸

Vuonna 1931 päärakennuksen kunto oli hyvä, ja se oli maalattu pari vuotta aiemmin. Rakennus, erityisesti kanslia ja pääeteinen, oli kuitenkin edelleen kylmä. Syyksi arveltiin yläpohjan täytteiden vähäistä määrää. Puute määrättiin korjattavaksi ja täytettä, joka ei saanut olla yksinomaan saha-jauhoa, oli lisättävä vähintään 30 senttimetriä. Myös uunien kunnossa oli huomauttamista. Ruokasalin palomuurin päällä lepäävä hirsi esti rakennuksen tasaisen painumisen, joten se oli poistettava. Piharakennukset olivat hyvässä kunnossa, mutta puutarha ja viljelykset saivat katselmuslautakunnalta arvosanan välttävä. Puutarha määrättiin saatettavaksi tyydyttävään kuntoon. Viljelyksistä ei annettu erillisiä määräyksiä, sillä virkatila oli jo tuolloin vuokralla ja asutussuunnitelma oli tehty. Metsää oli hoidettu suunnitelman mukaisesti. Pappilaan ei edelleenkään liittynyt torppia ja kolmesta mäkituvasta yksi oli jo itsenäistymässä,²⁵⁹ ja muut itsenäistyivät viiden vuoden kuluessa.²⁶⁰

Kuva 330. Pappilan pihapiiriin rakennuksia talvella 1932; vasemmalta päärakennus, aittarakennus (vaate-, ruoka-, vilja-aitta sekä peltotyökaluvaja), talli- ja navettarakennus.

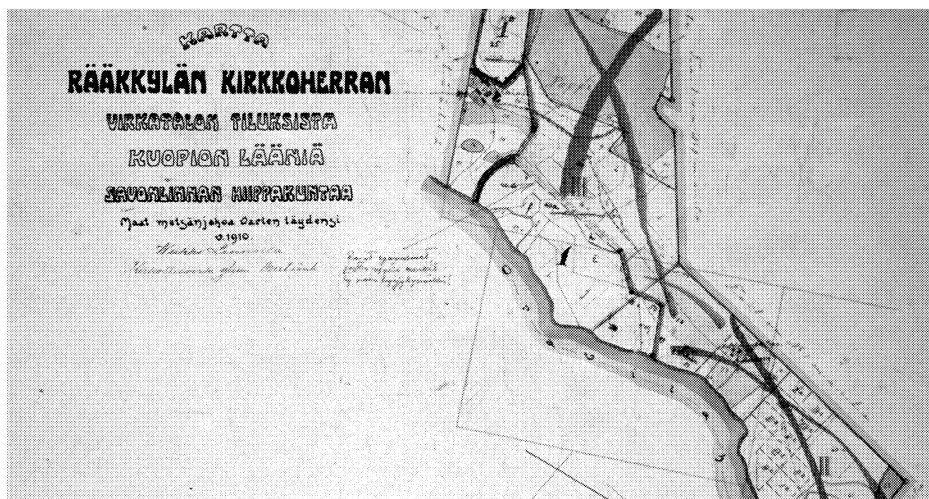

Kuva 331. Kesällä 1933 otetussa kuvassa näkyy etualalla osa pehtorintupaa, taampana talli- ja navettarakennus. Karjapiha on erotettu aidalla miespihasta.

Vuonna 1932 päätettiin osa maista jättää seurakunnan haltuun ja osa myydä tilattomille ja muodostaa asuntotiloja. Kunnantalon ympäristön maat päätettiin myydä kunnalle.²⁶¹ Neljä vuotta myöhemmin seurakunnan omistuksessa oli enää 4 hehtaaria savimaata, joka oli vuokrattu.²⁶²

Hyväkuntoiseen pääarakennukseen kuului vuonna 1940 lain edellyttämä maksimimäärä huoneita eli kuusi huonetta. Asuntopulan takia päärakennuksen neljä huonetta oli paikallisen nimismiehen käytössä. Pöytäkirjan mukaan lattiat, ikkunat ja ovet oli maalattava uudelleen ja kuluneet kynnykset oli varustettava messinkilistoin. Makuuhuoneen ja lastenkamarin lattioille oli hankittava uusi korkkimatto. Arkistokysymys oli edelleen ratkaisematta, ja arkisto päätettiin rakentaa vuoden 1942 aikana.²⁶³

Seurakunta myi vapaaehtoisella kaupalla kaksi viljelystilaa siirtoväelle vuonna 1940. Kauppojen myötä osa pappilan rakennuksista vaihtoi omistajaa siten, että virkataloon jäivät päärakennuksen lisäksi aittarakennus, ulkorakennus, jossa oli halkoliiteri, kärryliiteri ja kaksi käymälää sekä saunarakennus, joka sisälsi saunan, saunakamarin ja pesutuvan. Lisäksi pihapiirissä oli huonokuntoinen kivinavetta. Pappilaan jäi vähän puutarhamaata, hehtaari peltoa sekä 30 hehtaaria laidun- ja metsämaata. Pappilan maista luopumisen mielekkyyttä epäiltiin: ”...jääpi pappilaan, (...), yksi hehtaari osittain kiviperäistä peltomaata. Näin ollen näyttää epäilyttävältä jääpikö virkatalonhaltijalle täten mahdollisuutta edes yhden lehmän pitämiseen puhumattakaan hevosesta, joka kuitenkin maalaisoloissa olisi suotavaa.” Vähentyneet luontoisedut päätettiin korvata kirkkoherralle siten, että seurakunta antaisi rahallisen korvauksen ja toimittaisi pappilaan vuosittain halkoja 40 metristä syltä.²⁶⁴

Kuva 332. Pappilan maita esittävästä kartasta vuodelta 1918 käy ilmi 1800-luvun pappiloiden rakennuspaikoille tyypillinen vesistön läheisyys. Pappila on paikalla ensimmäinen ja rakennettiin tähän entistä paremman sijainnin vuoksi.

Kuva 333. 1940-luvun ilmakuvasta käy ilmi pihapiirin säännöllisyys sekä rajautuminen mies- ja karjapihaksi. Pappilan hedelmä- ja hyötynuutarha näkyvät kuvassa tummahkoina neliöinä.

Katselmuslautakunta päätti kesällä 1945 purattaa vanhan kavinavetan, koska sen arveltiin päätyvän jonkun naapurin karjakartanoksi lähitulevaisuudessa. Tällaisessa käytössä navetan olisi sijainnut liian lähellä pappilan päärakennusta, ja siirtäminen olisi tullut liian kalliiksi.²⁶⁵ Silloinen kirkkoherra halusi pappilan säilyvän pienenä viljelystilana, jolla olisi mahdollista pitää paria lehmää ja hevosta, mikä edellyttäisi navetan säilyttämistä. Navetta päätettiin kunnostaa kotieläinsuojaksi. Oli kuitenkin selvää, että kirkkoherra siirtyisi pian uuteen palkkaukseen ja pappilasta tulisi pelkkä asuttopappila.²⁶⁶

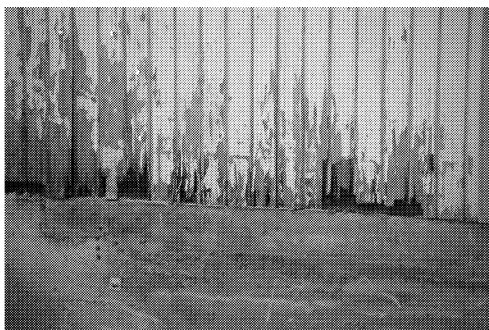
Kirkkoherran siirtyä 1940-luvun lopulla papiston uuteen palkkaukseen, jossa kirkkoherra rahapalkan lisäksi sai nauttia pappilarakennuksesta talousrakennuksineen luontoisetuna. Vuonna 1948 Rääkkylän pappilan pihapiirissä sijaitsi halkoliiterirakennus, aittarakennus, jossa oli kaksi aittaa ja kellari, vanha kavinavetta, josta rehusuoja oli purettu sekä saunarakennus. Päärakennus oli hyväkuntoinen, mutta kunnossapito oli sota-ajan pulakauden vuoksi jäänyt hoitamatta. Toimenpide määräykset käsittivät maalaus- ja paperointitöitä.²⁶⁷

Vuonna 1953 todettiin pappilan korjauksen tulevan liian kalliiksi: ”Kun päärakennus liian suurena ylittää virkatalolain määräykset kirkkoherran huoneiden lukumäärästä ja suuren rakennuksen kunnossapitäminen on seurakunnalle ylivoimainen tehtävä ja kun näin ollen on seurakunnassa herännyt ajatus uuden pappilan hankkimisesta mikäli entinen saadaan myydyksi, suosittu katselmuslautakunta kirkkoherran ja kirkkohallintokunnan tekemään ehdotukseen, että pappilassa suoritetaan toistaiseksi osakorjaus...”²⁶⁸ Uusi pappila valmistui kirkonkylälle vuonna 1956, ja seuraavana vuonna luovuttiin vanhasta kirkkoherran pappilasta, johon kuuluivat ulkorakennuksista enää aittarakennus, saunarakennus ja tuparakennus²⁶⁹ sekä navetan kiviseinät.

Kuva 334. Vuonna 1960 pappilaa korjattiin ja muutostöiden yhteydessä vanhan avokuistin tilalle rakennettiin opettajainhuone, rehtorinkanslia ja naulakkotila. Taustalla näkyvät puretun navetan kivimuurit. Kuva vuodelta 1995.

Kuvat 335 ja 336. Alkuperäinen, vanha julkisivuverhous oli 1990-luvun lopulla maalauksen laiminlyönnistä huolimatta edelleen hyvässä kunnossa. Sen sijaan 1960-luvun julkisivuverhous oli virheellisten rakennerratkaisujen vuoksi vaurioitunut ja osittain jo tuhoutunut.

Toisen maailmansodan aikoihin pappilassa toimi nimismiehen kanslia, ja lisäksi pappilaan oli majoitettu evakkoja. Rääkkylän pappilaan liittyi opetustiloja pappilakäytön loppuaikoina, ja rakennuksen päädyssä toimi alakoulu 1950-luvun puolivälistä lähtien.²⁷⁰ Varsinainen pappilakäyttö lakkasi vuonna 1957, ja pappila siirtyi kokonaan kouluyhdistyksen hallintaan. Yksityinen oppikoulu aloitti toimintansa saman vuoden syksyllä. Kesän 1960 aikana pappilaa korjattiin, kyseessä oli laaja ”modernisointiremontti”. Tällöin mm. kuisti muutettiin naulakkotilaksi, opettajainhuoneeksi ja rehtorin kansliaksi.²⁷¹ Pappilan huonejärjestystä muutettiin ja kaakeliuunit piippuineen poistettiin, koska uuteen kellariin sijoitettu kattilahuone vastasi koko rakennuksen lämmöntarpeesta. Koulukäyttö loppui vasta vuonna 1967, jolloin uusi koulukeskus valmistui. Tämän jälkeen rakennus siirtyi ammatilliseksi kurssikeskukseksi, jolloin entisessä salissa toimi mm. opetuskeittiö. Kurssikeskustoiminnan alkaessa huonejärjestystä jälleen muutettiin. Länsipäädyssä piispankamari, kirkkoherran työhuone ja seurakunnan kanslia yhdistettiin suureksi salitilaksi, jonka käyttömahdollisuuksia laajennettiin sijoittamalla paljeovi keskelle tilaa jakavaksi seinäksi.²⁷² Pappilan vanhan lautalattian päälle asennettiin uusi lakattu ponttilautalattia, jonka päälle on joihinkin huoneisiin myöhemmin asennettu muovimatto, tai laudat on maalattu harmaalla sävyllä. Pappilassa toimi kurssitoiminnan kanssa osin päällekkäin myös lomaravintola, jolla oli Rääkkylän ensimmäiset anniskeluoikeudet. Kunnanvaltuusto kokoontui säännöllisesti pappilassa, joka toimi myös käräjätupana, 1970-luvun alusta aina 1980-luvun loppuun asti, jolloin kunnantalo valmistui.²⁷³

Rakennuksen käyttö muuttui 1980-luvun alussa kunnan nuorisotilaksi, eli se toimi nuorten kokoontumis- ja harrastuspaikkana. Ullakolle suunniteltiin jopa sisärataa ilma-aseille. Vuonna 1983 pappilaan suunniteltiin laajaa ns. lämpötaloudellista perusrakennusta, joka toteutettiin ra-

Kuva 337. Rakennuksen päätykuisti rakennettiin vanhaa kuistia mukaellen uudelleen 1960-luvulla ja sen kellariin sijoitettiin kattilahuone. Kuva on vuodelta 1995.

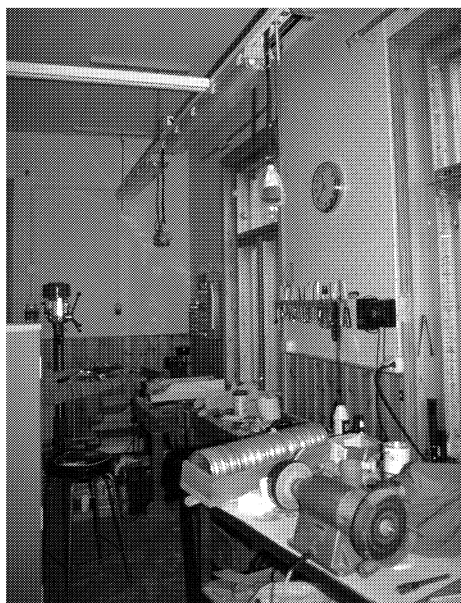

Kuva 338. Vuonna 1998 pappilan nykyinen omistaja purki huonokuntoisen 1960-luvun laajennusosan ja rakennutti vanhoja valokuvia apuna käyttäen uuden leveän avokuistin vanhan mallin mukaisesti. Päätyyn rakennetaan myöhemmin uusi laajempi kuisti. Kellariin sijoitettu lämmönjakohuone tuottaa lämmön myös kuvassa oikealla häämöttävälle rivitalolle. Kuva vuodelta 1998.

kennuksen länsipäädyn püspankamarista, kirkkoherran työhuoneesta ja seurakunnan kansliasta yhdistetyssä suuressa salissa. Tällöin sisäseinät levytettiin, ulkoseinät oikaistiin sisäpuolelta koolauksin - samalla lämmöneristävyyttä parannettiin mineraalivillalla ja tiivillä muovilla. Lattioiden korjausta ei toteutettu, mutta laudoituksen päälle asetettiin lastulevy ja pääosin muovimattopinnoite.²⁷⁴ Rakennusselostuksessa pappilan kaikki ikkunat määrättiin uusittaviksi vanhan mallin mukaisina, mutta lopulta ainoastaan länsipäädyn salin seitsemän ikkunaa uusittiin.²⁷⁵ Viimeisessä kunnallisessa käytössään pappila toimi 1990-luvulla kunnan työtupana.

Rääkkylän kunta myi pappilan vuonna 1995 yksityiselle perheelle, joka aloitti pappilan kunnostus- ja entisöintityöt. Vuosina 1996 - 1997 tehdyssä kuntoarviossa pappila todettiin hyväkuntoiseksi. Rakennuksen perustus ja lattiarakenteet olivat kunnossa. Pohjoiskuistin ja seinän liittymästä löytyi paikallinen lahovaurio, jonka syynä oli puutteellinen sadeveden poisto. Julkisivussa oli pieniä lahovaurioita esimerkiksi syöksytörvien liittymäkohdissa. Kattorakenne oli moitteeton, mutta vuotanut vesikatto oli aiheuttanut paikallisia vaurioita. Julkisivuvuoraus oli pääosin hyväkuntoinen, joskin osittain irronnut, ja maali hilseili. Julkisivun koristelauldoitukset olivat osittain kadonneet tai lahonneet, ja vesilista sekä nurkkalaudat olivat paikoitellen lahoja. Pappilan sisätilojen pintojen kunto oli pääosin keho. Ison ja pienen salin väliseinässä oli paikallinen pieni lahovaurio, ja eteisen kohdalta poistettu väliseinä oli aiheuttanut laipion painumista.²⁷⁶

Rääkkylän Iso-Pappilan korjaus alkoi vuonna 1995 vesikaton uusimisella. Omistajan aloittama entisöintityö on tähän asti keskittynyt pääosin rakennuksen ulkoasuun, osittain siksi, että sisätilat ovat salia ja olohuonetta lukuun ottamatta eri käyttötarkoitusten takia kokeneet muutok-

Kuva 339. Rääkkylän pappilan länsipäädyn huonejakoa oli 1960-luvulla muutettu siten, että kirkkoherran työhuone ja kaksi kamaria oli yhdistetty yhdeksi salitilaksi, joka oli paljeovin jaettavissa. Salitilan ikkunat on uusittu 1970-luvulla. Nykyinen omistaja on sittemmin palauttanut vanhan huonejaon. Kuva on vuodelta 1995.

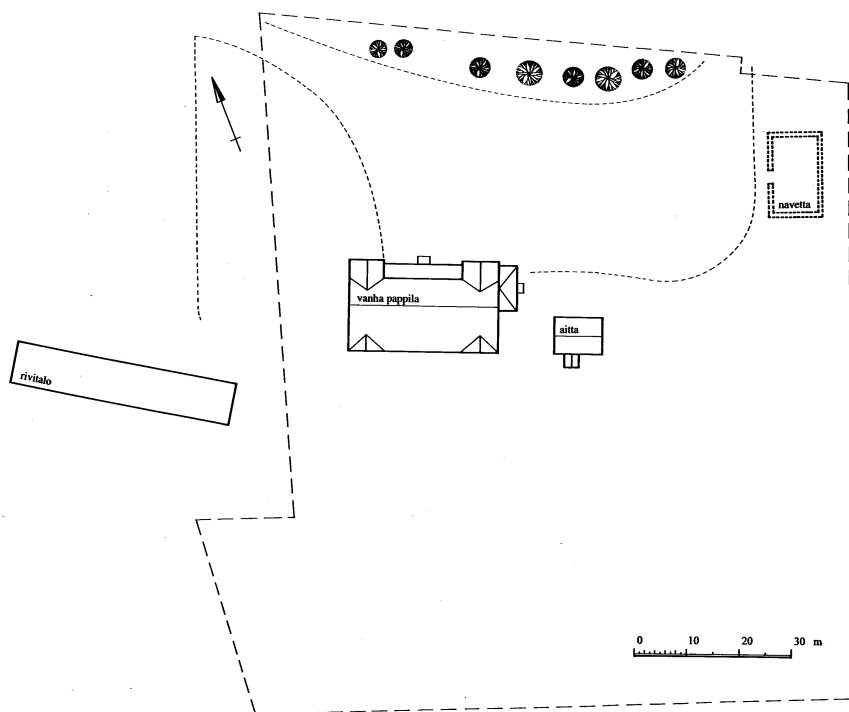

Kuva 340. Pappilan länsipääty on korjattu asuinkäyttöön 1990-luvun lopulla. Puupinnat on peitetty tummahkolla lasuurilakalla pappilan alkuperäisten kattopintojen tavoin.

sia. 470 neliömetrin suuruisen rakennuksen päätyyn on tehty asunto (130 neliömetriä), jonka kunnostuksessa on pyritty käyttämään vanhoja työtapoja ja vanhankaltaisia materiaaleja. Rakennuksen toiseen päätyyn on sijoitettu kanteleverstas ja kantelerakentajan työhuone. Länsipäädyn 1960-luvulla muodostettuun suureen saliin on palautettu alkuperäistä tilarakennetta rakentamalla entisen piispankamarin ja kirkkoherran työhuoneen väliin seinä alkuperäiselle paikalleen. Seinässä on alkuperäisillä paikoillaan aukotukset, jotka tässä vaiheessa ovat käyttötarkoituksen (kanteleverstas) vuoksi osittain umpeen levytettyinä. Noin 250 neliömetriä talosta jää muuhun kuin asuinkäyttöön. Tulevaisuudessa Rääkkylän pappilassa pyritään järjestämään pienimuotoisia musiikkiin liittyviä tilaisuuksia ja seminaareja.²⁷⁷

Rakennuksen omistajat ovat toimineet tiiviissä yhteistyössä ympäristö- ja museoviranomaisten kanssa, ja käyttäneet mahdollisuuksien mukaan hyväksi alan ammattilaisten ja opiskelijoiden tietämystä ja osaamista. Entisöintityötä on rahoittanut mm. Museovirasto.²⁷⁸ Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten entisöimiskurssin oppilaat inventoivat omistajan toimeksiantosta pappilan huonetilat vuonna 1997. Olohuoneen kattolistan lateksimaalikerrosten alta paljastui monivärinen kullalla ja hopealla koristeltu pinta, joka aiotaan palauttaa entiselleen. Myös ovet, joissa oli erotettavissa lukuisia maalikerroksia olivat säilyneet, ja odottavat entisöintiä. Pappilan kunnostus huipentui Kulttuuriympäristö kunniaan -tapahtumasarjaan kuuluvassa kesä-tapahtumassa vuonna 1998, jolloin 1960-luvulla kuistin eteen rakennettu umpiseinä kaadettiin uudelleen rakennetun pitsikuistin edestä. Kuisti rakennettiin Pohjois-Karjalan ammatillisen aikuiskoulutuskeskuksen entisöinti- ja korjausrakentamisen linjan harjoitustyönä pappilan omistajan ohjauksessa.

Kuva 344. Pihapiiri 1990-luvun puolivälissä.

Kuva 345. Pappilan nykyistä miespihaa rajaavat enää navetan kiviseinät ja lyhennetty aittarakennus. Piha oli vielä vuonna 1998 edellisistä käyttötarkoituksista johtuen laaja pysäköintialue.

Kesällä 1999 pappila siirtyi hallinnollisesti Isopappila Oy:n omistukseen. Perustettu osakeyhtiö harjoittaa kulttuuritalotoimintaa eli järjestää konsertteja, teemajuhlia, ohjelmapalveluja ja koulutusta. Seuraavassa korjausvaiheessa omistaja aikoo kunnostaa ja mahdollisuuksien mukaan palauttaa ennalleen pappilan julkiset tilat eli molemmat salit, piispankamarin ja nk. pimeän kamarin eteistilan vieressä. Suunnitelmien mukaan rakennuksen länsipäädyssä toimiva nykyinen kantele-
verstaas siirtyy vuoteen 2002 mennessä pois päärakennuksesta.²⁷⁹

Vuonna 1998 pappilan pihapiiri vaikutti autiolta hiekkakentältä, jota väljästi rajasi päärakennuksen lisäksi aittarakennus ja kiviavetan seinät. Kesällä 1999 omistaja aloitti pihapiirin kunnostamisen maansiirroin ja istutuksin. Myöhemmin on tarkoituksena korjata kiviavetta ja jatkaa sitä molemmista päistä alkuperäisen kaltaiseksi. Myös 1940-luvulla toisesta päädystä purettu aittarakennus on tarkoitus laajentaa 1900-luvun alun laajuuteen.²⁸⁰

Sivujen 342 - 401 viitteet ja nootit

- 1 Godenhjelm 1935, 139.
- 2 Katselmuspöytäkirja 15.6.1807.
- 3 Godenhjelm 1935, 122.
- 4 Pitäjänkokouksen pöytäkirja 1.5.1796 sisältää pappilan piirustukset ja kustannusarvion kirkkoherra Silferbergin allekirjoittamana (OMA, SKA II Cg: 1). Vuoden 1805 lähtö- ja tulokatselmuksessa päärakennuksen mainitaan valmistuneen vuonna 1796. (Lähtö- ja tulokatselmus 26. ja 27.8.1805. OMA, SKA II Cg: 1).
- 5 Godenhjelm 1935, 42.
- 6 Heikkilä 1992, 111.
- 7 Godenhjelm 1935, 191.
- 8 Hyväksymiskatselmuspöytäkirja 23.10.1897. RKA
- 9 Kappalaisen virkatalon esittely matrikkeliteoksessa. Godenhjelm 1935, 139.
- 10 Oulun läänin maaherran päätös 15.10.1760. OMA, VA 9351:16.
- 11 Esimerkiksi katselmuspöytäkirja 15.6.1807; katselmuspöytäkirja 5.3.1819; katselmuspöytäkirja 4. ja 5.9.1835 ja katselmuspöytäkirja 20. ja 21.7.1841. OMA, PKA II Ch: 1.
- 12 Katselmuspöytäkirja 15.6.1807. OMA, PKA II Ch: 1.
- 13 Katselmuspöytäkirja 5.3.1819. OMA, PKA II Ch: 1.
- 14 Yksi kynärä on 59,38 senttimetriä.
- 15 Katselmuspöytäkirja 23., 24. ja 25.8.1827. OMA, PKA II Ch: 1.
- 16 Päivätyölista hirsitöistä vuodelta 1827. OMA, PKA III Hb: 1.
- 17 Paltamon pitäjänkokouksen pöytäkirja 4. ja 5.9.1835. OMA, PKA II Ca: 1.
- 18 Katselmuspöytäkirja 20. ja 21.7.1841. OMA, PKA II Ch: 1.
- 19 Katselmuspöytäkirja 23.4.1862. OMA, PKA II Ch: 1. Saman vuoden kesällä tehtyä korjausta kuvataan näin: *"Pytingin katto oli jotengin hyvästi tehty, mutta harjalla oli muutama vuotava paikka, niinkuin myös (...) sateen atkana katteltuamme, piippuin juuret, jotka paikat siis mahdollisuuden jälkeen ovat korjattavat ja samoten räjästärännit tulevana keväänä nudestaant tehtävät, jos ei nykyset wanhat rupia paremmin pitämään."* (Katselmuspöytäkirja 19. heinäkuuta, 1862. OMA, PKA II Ch: 1). Kesällä tehdyistä korjauksista maksettiin mm. *"Sepälle saranoista, oven kiripasta ja rännikoukuista"* sekä *"rädman Bergille kakluunin spellistä"*. ("Räkningi tuloista ja maksuista, jotka ovat tapahtuneet Siivolan kappalaisen maan huoneitten parannusten alla Wasta edeskuluneena kesänä" vuodelta 1862. OMA, PKA III Hb: 1).
- 20 Kirkonkokouspöytäkirja 24.10.1863. OMA, PKA II Ca: 1.
- 21 Kirkonkokouspöytäkirja 12.9.1868. OMA, PKA II Ca: 1.
- 22 Ote Paltamon emäseurakunnan kuntakokouksen pöytäkirjasta 3.8.1872. OMA, PKA II Ca: 1.
- 23 Wennerström (toim.) 1885, 357.
- 24 Rakennuskassa oli perustettu vuonna 1895 (Kirkonkokouspöytäkirja 23.4.1895. OMA, PKA II Ca: 1).
- 25 Katselmuspöytäkirja 10.11.1895. OMA, PKA II Ch: 1. Asia oli ollut esillä jo huhtikuussa 1894. (Kirkonkokouksen pöytäkirja 29.4.1894. OMA, PKA II Ca: 1).
- 26 Kirkonkokouspöytäkirja 1.10.1898. OMA, PKA II Ca: 1.
- 27 *"Tunnettu ja tunnustettu on, että täkäläinen kappalaisen virkatalo on jo vuosikausia ollut surkuteltavassa rappiotilassa. Sitäpaitsi ovat virkatalon rakennukset vanhastaan kummallisessa epäjärjestyksessä."* Kopio Keisarillisen Waasan Hovioikeuden pöytäkirjasta 28.2.1896. Tähän on liitteeksi kirjattu seurakunnan vastauskirjelmä, joka on päivätty 25.11.1895. OMA, PKA II Ca: 1.
- 28 Kirkonkokouspöytäkirja 16.10.1898. OMA, PKA II Ca: 1.
- 29 Kirkonkokouspöytäkirja 26.12.1898. OMA, PKA II Ca: 1.
- 30 Kirkonkokouspöytäkirja 30.4.1899. OMA, PKA II Ca: 1.
- 31 Kirkonkokouspöytäkirja 15.10.1899. OMA, PKA II Ca: 1.
- 32 Kirkonkokouspöytäkirja 2.6.1902. OMA, PKA II Ca: 1.
- 33 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 3.10.1921. PKA III Cb 1.
- 34 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 7.2.1922. PKA III Cb 1.
- 35 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 3.10.1925. PKA III Cb 1.
- 36 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 14.8.1926. PKA III Cb 1.

Sivujen 342 - 401 viitteet ja nootit

- 37 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 9.7.1928. PKA III Cb 1.
- 38 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 25.1.1929. PKA III Cb 1.
- 39 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 31.10.1921. PKA III Cb 1.
- 40 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 30.7.1922. PKA III Cb 1.
- 41 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 17.1.1922. PKA III Cb 1; Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 7.2.1922. PKA III Cb 1.
- 42 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 31.5.1926. PKA III Cb 1; Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 2.3.1929. PKA III Cb 1; Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 19.5.1929. PKA III Cb 1.
- 43 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 18.1.1929. PKA III Cb 1.
- 44 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 25.1.1929. PKA III Cb 1.
- 45 Siivola oli ainoastaan 1/4 manttaalin tila, johon liittyi 14 tynnyrinalaa viljavaa maata. Näytyt olivat heikkoja ja riittämättömät, sillä ne kykenivät elättämään vain kaksi hevosta, kuusi lehmää sekä 10 lammasta. (Aschan 1853, 67 - 68; Aschan & Kiljander 1863, 87).
- 46 Siivola oli nyt 5/12 manttaalin tila. Peltoa oli kaikkiaan runsaat 18 tynnyrinalaa, näyttä yli 119 tynnyrinalaa ja kaukana sijaitsevia metsiä hieman yli 2,2 tynnyrinalaa. Saatavan heinäsadon turvin kyettiin ylläpitämään yhtä hevosta, kuutta lehmää ja muutamia lampaita. (Wennerström (toim.) 1885, 356).
- 47 *"Kp:n vid Moderkyrkan uppbär 55 Tr smål, 20 Lpd smör; 1 kalfskinn, 1 ost, 2 bröd och 1 stycke nötkött fr. hvarje hemmans röke; af Torpare och Inhysseshjon 1 dagsverk med egen kost fr. hvarje matlag; i Likstol för gårdsvärd och värdinna 1 får och för barn 16 öre S:mt, samt för Brudvigsel 1 par ullstrumpor och vantar."* (Aschan 1853, 69).
- 48 Kirkonkokouspöytäkirja 23.3.1907. OMA, PKA II Ca: 1. Vuonna 1885 pappilaan kuului ainoastaan yksi torppa, joka teki vuosittain 18 kesätyöpäivää. (Wennerström (toim.) 1885, 357).
- 49 5/12 manttaalin pappilassa pidettiin vielä tuolloin kahta hevosta ja 10 lehmää. Peltoja oli kaikkiaan 9,13 hehtaaria, näyttä 58,83 hehtaaria ja metsiä 1,194 hehtaaria eli noin kolmannekset kirkkoherran pappilan vastaavista pinta-aloista. (Godenhjelm 1916, 370).
- 50 Keränen 1977, 183 - 185.
- 51 Kertomus Paltamon seurakunnan tilasta vuosina 1929 - 1932 piispantarkastusta varten 23.9.1933. OMA, PKA Eb: 81b.
- 52 Kirkollisten virkatalojen rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 21.4.1931. PKA III Cb 1.
- 53 Kirkollisvirkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 18.3.1933. PKA III Cb 1.
- 54 Kirkollisvirkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 12.1.1932. PKA III Cb 1.
- 55 Kirkollisvirkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 18.3.1933. PKA III Cb 1.
- 56 Rovasti ja toimikunnan kaksi muuta jäsentä halusivat säilyttää kappalaisen pappilan edelleen pappilana ja myydä Kirkkoniemien pappilan päärakennuksen "*sopivan huvilapalstan yhteydessä*". Siirto-toimikunnan kokouspöytäkirja 14.3.1936. PKA II Ca 1.
- 57 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 17.3.1936. PKA II Ca 1.
- 58 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 11.10.1936. PKA II Ca 1.
- 59 Kirkollisvirkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 6.6.1936. PKA III Cb 2.
- 60 Rakennusmestari Hailan lausunto pappilan kunnosta 6.10.1937. PKA III Fd 3.
- 61 Kirkollisvirkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 29.5.1938. PKA III Cb 2; Kirkollisvirkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 30.4.1939. PKA III Cb 2.
- 62 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 9.3.1940. PKA III Ca 1; Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 7. marraskuuta 1940. PKA III Ca 1.; Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 1.1.1942. PKA III Ca 1; Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 20.1.1943. PKA Ca 2.
- 63 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 9.6.1940. PKA III Ca 1.
- 64 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 17.6.1940. PKA III Ca 1.
- 65 Suunnitelma maan luovuttamiseksi 20.6.1940. PKA Ca 2.
- 66 Kappalaisen virka-asunnon hanketoimikunnan kokouspöytäkirja 13.5.1947. PKA Ca 3.
- 67 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 21.5.1947. PKA Ca 3.
- 68 Maija Sivosen kirje tekijälle 14.11.1999.

Sivujen 342 - 401 viitteet ja nootit

- 69 Maija Sivosen haastattelu 17.10.1998.
- 70 Ibid.
- 71 Kirkkoherran virkatalon esittely matrikkeliteoksessa. (Godenhjelm 1935, 122).
- 72 Vuoden 1697 maaliskuussa suoritetun inventaarin mukaan pappila käsitti tuvan ja neljä kamaria, vierastuvan, pienen tuvan, paakarituvan, seurahuoneen, panimotuvan, kellarin, jalka-aitan, saunan, mallashuoneen, kaksi riittä, tallin, ladon ja kaksi navettaa. (Hiltunen et al. 1996, 356).
- 73 Päätös pappilan uudesta rakennuksesta 11.3.1789. OMA, SKA II Cg: 1.
- 74 Pitäjänkokouksen pöytäkirja 1.5.1796 sisältää pappilan piirustukset ja kustannusarvion kirkkoherra Silberbergin allekirjoittamana. (OMA, SKA II Cg: 1). Vuoden 1805 lähtö- ja tulokatselmuksessa 26. ja 27.8.1805 päärakennuksen mainitaan valmistuneen vuonna 1796 (OMA, SKA II Cg: 1).
- 75 Katselmuspöytäkirja 24.8.1824. OMA, SKA II Cg: 1.
- 76 Kynärä on 59,38 senttimetriä.
- 77 Lähtö- ja tulokatselmuksen pöytäkirja 10. ja 11.6.1825. OMA, SKA II Cg: 1.
- 78 Lähtö- ja tulokatselmuksen pöytäkirja 29. ja 30.8.1848. OMA, SKA II Cg: 1.
- 79 Pitäjänkokouspöytäkirja 21.11.1864. OMA, SKA II Ck: 2; Kustannuslasku pappilain pirtin korjaukseen 19.10.1865. OMA, SKA II Ck: 2.
- 80 1800-luvun puolivälissä kirkkoherran pappilaan kuului 12 tynnyrinalaa peltoja, 12 tynnyrinalaa niittyjä (lisäksi seurakunta toimitti talvisin heiniä) sekä 136 tynnyrinalaa metsiä, jotka hädin tuskin antoivat riittävästi polttopuita. (Aschan 1853, 102; Aschan & Kiljander 1863, 129 - 130).
- 81 Wennerström (toim.) 1885, 372.
- 82 Vilmusenaho 1984, 443. Seurakuntain ja papiston matrikkeli ei erityisemmin kehunut pappilaa: "(...)-välttävästi rakennettu. Peltoa 12 trinal, niittyä 136 trinal; metsä 903 trinal, loppuun hakattu. Laidun huono.(...)". Samassa yhteydessä mainittiin torppia olevan kaksi, jotka tekivät vuosittain yhteensä 94 jalkapäivää. Lisäksi kirkkoherra viljeli entistä kappalaisen virkataloa Pyhtilää. (Wennerström (toim.) 1885, 372).
- 83 Vilmusenaho 1984, 586.
- 84 Kirkkokokouspöytäkirja 21.10.1875. OMA, SKA II Ck: 2.
- 85 Protokolla urakka auksionista Siikajoen kirkkoherran maalla 24.1.1876. OMA, SKA II Ck: 2.
- 86 Kirkkokokouspöytäkirja 14.5.1876. OMA, SKA II Ck: 2.
- 87 Kirkkokokouspöytäkirja 19.5.1889. OMA, SKA II Ck: 2. Pappilan laaja korjaaminen liittyi osittain kirkkoherran vaihtumiseen tuolloin. (Vilmusenaho 1984, 586).
- 88 Kirkkoherran virkatalon rakennuskassan tilikirja vuosilta 1889 - 1911. OMA, SKA III Gl: 36.
- 89 "*Laudoitettaessa pannaan lämpöisiä seinä vasten piirujen alle siihen tarkoitukseen käytettävää seinäpaperia tai jos hyväksi nähdään, muunlainen tilkittävä täyte. Maalaus siirretään vielä ensikesästä eteenpäin.*" Kirkkokokouspöytäkirja 29.3.1891. OMA, SKA II Ck: 2.
- 90 Paavolan seurakunnan kirkkokokouspöytäkirja 8.5.1892. OMA, SKA II Ck: 2.
- 91 Rantsilan seurakunnan kirkkokokouspöytäkirja 13.5.1892. OMA, SKA II Ck: 2.
- 92 "*Vuonna 1889 Syyskuun 21 päivänä julistamalla päätöksellään on Talonkatselmusoikeus määrännyt kirkkoherran virkatalon isomman asuinrakennuksen katettavaksi päreillä; vaan koska Armollinen Asetus 19 päivästä 7.1892 papiston virkataloista säättää, että rakennusten kattamiseen on etupäässä käytettävä tulen kestäviä aineita, päätettiin nyt yksimielisesti, että mainittu rakennus katetaan asfalttihuovalla.*" Kirkkokokouspöytäkirja 21.5.1894. OMA, SKA II Ck: 2.
- 93 Kirkkokokouspöytäkirja 14.11.1897. OMA, SKA II Ck: 2. Navetta annettiin urakalla tehtäväksi. (Pöytäkirja urakkahuutokaupasta 21.12.1897. OMA, SKA II Ck: 2).
- 94 Virkatalon rakennuslautakunnan kokouksen pöytäkirja 20.1.1902. OMA, SKA II Ck: 2.
- 95 Vilmusenaho 1984, 586.
- 96 Pöytäkirja 21.3.1903. OMA, SKA II Ck: 2.
- 97 Kirkkokokouksen pöytäkirja 1.6.1903. SKA II Ca 5.
- 98 Pöytäkirja 21.3.1903. OMA, SKA II Ck: 2.
- 99 Kertomus Siikajoen emäseurakunnan tilasta piispantarkastusta varten vuonna 1908. (OMA, SKA Eb 116: a - c). Samana vuonna virkataloa kuvattiin näin: "*Kirkkoherran virkatalo, johon kuuluvat 1. Pudas niminen 1 1/24 manttaalien suuruinen kruununtila, jonka maalla kirkkoherran virkatalo sijaitsee, ja 2.*

Sivujen 342 - 401 viitteet ja nootit

- entinen kappalaisen virkatalo Pyhtilä, 5/12 manttaalin kruununtila, joka Keisarillisen Suomen senaatin 7 päivänä 2. vuonna 1896 tekemällä päätöksellä on annettu kirkkoherran viljeltäväksi. (...) Molemmat tilat ovat pienissä kappaleissa, hajallaan ympäri seurakuntaa ja ovat sen tähden hankalat viljellä.”* (Siikajoen seurakunnan tavarakirja 28.9.1908. OMA, SKA Eb 116: a - c). Vuoden 1885 matriikkeliteoksen mukaan kirkkoherra viljeli jo tuolloin entistä kappalaisen pappilan virkatilaa. (Wennerström (toim.) 1885, 372).
- 100 Godenhjelm 1916, 339.
  - 101 Kirkonkokouksen pöytäkirja 6.11.1921. SKA II Ca 5.
  - 102 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 30.3.1924. OMA, SKA II Ck: 2.
  - 103 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 17.10.1922. OMA, SKA II Ck: 2.
  - 104 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 16.3.1923. SKA II Ca 5.
  - 105 Vilmusenaho 1984, 586.
  - 106 Vuonna 1935 pappilaan liittyi enää 0,2 hehtaaria puutarhaa, viljelysmaita 13 hehtaaria ja laidunmaata 10 hehtaaria. (Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1931 - 1935 vuoden 1936 piispantarkastusta varten 11.10.1936. OMA, SKA Eb 116: a - c); Godenhjelm 1935, 122.
  - 107 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1937 - 1945 vuoden 1946 piispantarkastusta varten 29.8.1946. OMA, SKA Eb 116: a - c.
  - 108 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1948 - 1952 piispantarkastusta varten 29.4.1953. OMA, SKA Eb 116: a - c.
  - 109 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1954 - 1958 vuoden 1959 piispantarkastusta varten 18.4.1959. OMA, SKA Eb 116: a - c.
  - 110 Yhteensä oli luovutettu 272 hehtaaria eli maatalousmaata 82,5 hehtaaria, maatalouskelpoista maata 43,0 hehtaaria sekä metsää 146,5 hehtaaria. (Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1948 - 1952 piispantarkastusta varten 29.4.1953. OMA, SKA Eb 116: a - c).
  - 111 Kirkonkokouksen pöytäkirja 11.7.1920. SKA II Ca 5.
  - 112 Kirkonkokouksen pöytäkirja 3.1.1926. SKA II Ca 6.
  - 113 Kirkonkokouksen pöytäkirja 6.5.1928. SKA II Ca 6.
  - 114 Kirkonkokouksen pöytäkirja 12.12.1938. SKA II Ca 7.
  - 115 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta piispantarkastusta varten 28. ja 29.5.1930 (OMA) Eb 116: a - c.
  - 116 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1931 - 1935 vuoden 1936 piispantarkastusta varten 11.10.1936. OMA, SKA Eb 116: a - c.
  - 117 Urakkasopimus 15.5.1936. SKA II Ce 1.
  - 118 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 11.12.1936. SKA II Ce 1.
  - 119 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 28.9.1937. SKA II Ce 1.
  - 120 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 17.9.1939. SKA II Ce 1.
  - 121 Urakkahuutokaupan pöytäkirja 13.6.1937. SKA II Ce 1; Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 31.7.1939. SKA II Ce 1; Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 20.1.1939. SKA II Ce 1.
  - 122 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 12.6.1939. SKA II Ce 1.
  - 123 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 7.12.1947. SKA II Ce 1.
  - 124 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 5.2.1946. SKA II Ce 1.
  - 125 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 10.3.1946. SKA II Ca 7.
  - 126 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 8.11.1946. SKA II Ce 1; Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 18.1.1947. SKA II Ce 1.
  - 127 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1937 - 1945 vuoden 1946 piispantarkastusta varten 29.8.1946. OMA, SKA Eb 116: a - c.
  - 128 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuosina 1948 - 1952 piispantarkastusta varten 29.4.1953 (OMA) Eb 116: a - c. ”Pappilaan on valmistunut tulenkestävä arkistosisuja, johon mahtuu tärkein osa arkistosta.” (Piispantarkastus 25.5.1953. OMA, SKA Eb 116: a - c).
  - 129 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 25.4.1951. SKA II Ce 1.
  - 130 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuoden 1971 piispantarkastusta varten 20.2.1971. OMA, SKA Eb 116: a - c.
  - 131 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 1.5.1954. SKA II Ce 1.

Sivujen 342 - 401 viitteet ja nootit

- 132 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 17.2.1956. SKA II Cd 1.
- 133 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 6.4.1956. SKA II Cd 1.
- 134 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 30.7.1956. SKA II Cd 1; Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 1.6.1958. SKA II Cd 1.
- 135 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 29.1.1956. SKA II Cd 1.
- 136 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 9.8.1957. SKA II Cd 1.
- 137 Kirkkohallintokunnalle osoitettu tiedote Kirkkoherran luontaiseduista 10.6.1966. SKA II Cd 1.
- 138 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vv. 1957 - 1961, 27.3.1962. SKA II Dd 2.
- 139 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 17.10.1961. SKA II Cd 1.
- 140 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 5.3.1963. SKA II Cd 1.
- 141 Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta vuoden 1967 pappinkokousta varten, 9.3.1967. SKA II Dd 2.
- 142 Arkkitehtuuritoimisto Pirkko ja Risto Jämsän lausunto 9.7.1970. SKA III J 24.
- 143 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 12.7.1970. SKA II Ca 9.
- 144 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 23.8.1965. SKA II Cd 1.
- 145 Kirkkohallituksen kirje 6.7.1970, nro 43/25/70. SKA Ea 1.
- 146 Tuomiokapitulin kirje Kirkkohallitukselle 25.8.1970, nro A 1373. SKA II Ec 1.
- 147 Kirkkohallituksen kirje 18.1.1966, nro 18/65/65. SKA Ea 1.
- 148 Kirkkohallituksen kirje 24.9.1971, nro 39/25/71. SKA Ea 1.
- 149 Muinaistieteellisen toimikunnan lausunto 2.4.1971, nro 298. SKA III J 24.
- 150 Professori Esko Järventauksen lausunto 15.9.1971. SKA III J 24.
- 151 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 11.6.1971. SKA II Cd 2.
- 152 Kertomus Siikajoen seurakunnasta vuoden 1977 piispantarkastusta varten 18.2.1977. OMA, SKA Eb: 116a - c.
- 153 Elokuussa 1972 kirkkohallintokunta esitti vastalauseensa siitä, että pappilan ulkoportaiden teossa oli poikettu alkuperäisistä suunnitelmista; uudet portaat olivat lapsille ja vanhuksille sopimattomat ja vaaralliset. (Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 16.8.1972. SKA II Cd 2).
- 154 Piispantarkastus 5. ja 6.3.1977. OMA, SKA Eb 116: a - c.
- 155 Insinööritoimisto Olavi Toppilan päiväämätön suunnitelma pappilan ja kanttorilan energiataloudellisista korjaustoista. SKA II Dd2.
- 156 Pappilan ulkomaalaus siirtyi seuraavaan kesään, jolloin se toteutettiin konservaattori Lindqvistin ohjeiden mukaisesti. (Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 27.6.1973. SKA II Cd 2.
- 157 Kirkkoherran virkatalon esittely matrikkeliteoksessa. Godenhjelm 1935, 42.
- 158 Heikkilä 1992, 119
- 159 Kirkonkokouspöytäkirja 4.3.1855. JKA II Ca 1.
- 160 Kirkonkokouspöytäkirja 11.4.1856. JKA II Ca 1.
- 161 Kirkonkokouspöytäkirja 10.12.1854. JKA II Ca 1.
- 162 Kirkonkokouspöytäkirja 5.11.1855. JKA II Ca 1.
- 163 Kirkonkokouspöytäkirja 7.3.1856. JKA II Ca 1.
- 164 Kirkonkokouspöytäkirja 13.4.1856. JKA II Ca 1.
- 165 Kirkonkokouspöytäkirja 6.9.1856. JKA II Ca 1.
- 166 Kunnalliskokouksen pöytäkirja 20.4.1870. JKA II Ca 1.
- 167 Kirkonkokouspöytäkirja 11.8.1856. JKA II Ca 1.
- 168 Kyynärä on 59,38 senttimetriä.
- 169 Kirkonkokouspöytäkirja 6.9.1856. JKA II Ca 1.
- 170 Kirkonkokouspöytäkirja 10.12.1854. JKA II Ca 1.
- 171 Kirkonkokouspöytäkirja 6.9.1856. JKA II Ca 1.
- 172 Kirkonkokouspöytäkirja 25.7.1856. JKA II Ca 1.
- 173 Pappilatilán laajuus oli ainoastaan 2 tynnyrinalaa. Tila käsitti puutarhan, lähellä sijaitsevan saaren sekä yhden ladonalan niittyä. (Wennerström (toim.) 1885, 70).
- 174 Kirkonkokouksen pöytäkirja 14.12.1862. JKA II Ca 1.
- 175 Kirkonkokouksen pöytäkirja 17.4.1863. JKA II Ca 1.

Sivujen 342 - 401 viitteet ja nootit

- 176 Kirkkokokouksen pöytäkirja 26.7.1863. JKA II Ca 1.
- 177 Kirkkokokouksen pöytäkirja 8.8.1863. JKA II Ca 1.
- 178 Protokolla yhteisestä auktionin kokouksesta 4. ja 8.4.1866. JKA II Ca .
- 179 Kappelinkokouksen pöytäkirja 19.9.1866. JKA II Ca 1.
- 180 Protokolla yhteisestä auktionin kokouksesta 4. ja 8.4.1866. JKA II Ca .
- 181 Kirkkokokouksen pöytäkirja 7.3.1875, II Ca 1. Vanha navetta käytettiin myöhemmin polttopuina. (Kirkkokokouksen pöytäkirja 23.9.1878. JKA II Ca 1).
- 182 Kirkkokokouksen pöytäkirja 20.3.1876. JKA II Ca 1.
- 183 Kirkkokokouksen pöytäkirja 26.3.1877. JKA II Ca 1.
- 184 Kirkkokokouksen pöytäkirja 8.8.1880. JKA II Ca 1.
- 185 Kirkkokokouksen pöytäkirja 2.2.1880. JKA II Ca 1.
- 186 Kirkkokokouksen pöytäkirja 4.4.1881, II Ca 1; Kirkkokokouksen pöytäkirja 21. ja 28.7.1889. JKA II Ca 2.
- 187 Kirkkokokouksen pöytäkirja 17.3.1890. JKA II Ca 2.
- 188 Kirkkokokouksen pöytäkirja 2.11.1890. JKA II Ca 2.
- 189 Kirkkokokouksen pöytäkirja 21.8.1893. JKA II Ca 2.
- 190 Kirkkokokouksen pöytäkirja 4.4.1881. JKA II Ca 1.
- 191 Kirkkokokouksen pöytäkirja 10.8.1891. JKA II Ca 2.
- 192 Kirkkokokouksen pöytäkirja 15.12.1895. JKA II Ca 2.
- 193 Kirkkokokouksen pöytäkirja 12.5.1895. JKA II Ca 2.
- 194 Jämijärveläiset olivat saaneet kappelioikeuden vuonna 1865. (Godenhjelm 1935, 42).
- 195 Kirkkokokouksen pöytäkirjat vuosina 1896 - 1898. JKA II Ca 2.
- 196 Kirkkokokouksen pöytäkirja 25.10.1898. JKA II Ca 2.
- 197 Godenhjelm 1935, 42.
- 198 Kirkkokokouksen pöytäkirja 8.10.1899. JKA II Ca 2.
- 199 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 26.10.1911. JKA II Ce 1.
- 200 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 5.2.1913. JKA II Ce 1.
- 201 Kirkkokokouksen pöytäkirja 16.3.1913. JKA II Ca 4.
- 202 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 30.4.1920. JKA II Ce 1.
- 203 Kirkkovaltuuston kokouksen pöytäkirja 29.5.1924. JKA II Ca 4.
- 204 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 18.9.1927. JKA II Ca 5.
- 205 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 7.4.1929. JKA II Ce 1.
- 206 Heikkilä 1992, 114; Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 18.7.1931. JKA II Ce 1; ”...Talon alakerrassa on keskuslämmitys kattilahuoneineen ja kaksine kellareineen.” (Godenhjelm 1935, 42).
- 207 Huutokauppatilaisuuden pöytäkirja 25.7.1931. JKA II Ce 1.
- 208 Tapani Peijarin haastattelu Jämijärvellä 20.7.1998; Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 25.6.1931. JKA II Ce 1.
- 209 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 22.8.1931. JKA II Ce 1.
- 210 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 11.11.1934. JKA II Ce 1.
- 211 Häyrinen n.d., 8 - 9.
- 212 Pappilassa oli juomavesivesiongelma jo 1880-luvulla. (Kirkkokokouksen pöytäkirja 10.9.1883. JKA II Ca 1).
- 213 Häyrinen n.d., 8 - 9; Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 11.4.1948. JKA II Ca 6.
- 214 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 7.11.1938. JKA II Ca 5.
- 215 Tapani Peijarin haastattelu Jämijärvellä 20.7.1998.
- 216 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 28.1.1942. JKA II Ce 1.
- 217 Vuoden 1960 liite tilinpäätöskertomukseen, joka koski seurakunnan rakennuksia. JKA.
- 218 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 28.1.1942. JKA II Ce 1. Samat rakennukset oli vakuutettu vuonna 1947. (Palovakuutuskirja seurakuntain keskinäinen palovakuutusyhtiö, 22.5.1947. JKA).
- 219 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 10.11.1947. JKA II Ce 1.
- 220 Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirja 18.4.1937. JKA II Ce 1.
- 221 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 31.5.1952. JKA II Ce 1.

Sivujen 341 - 400 viitteet ja nootit

- 222 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 15.3.1952. JKA II Ce 1.
- 223 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon matrikkeli, II seurakuntamatrikkeli. 1969, 112.
- 224 Rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 4.5.1957. JKA II Ce 1; Rakennustoimikunnan kokouspöytäkirja 2.7.1957. JKA II Ce 1.
- 225 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 11.4.1957. JKA II Ce 1.
- 226 Rakennustoimikunnan kokouspöytäkirja 24.6.1957. JKA II Ce 1.
- 227 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 1.7.1958. JKA II Cd 2.
- 228 Kirkkohallituksen Jämijärven seurakunnan kirkkoherranvirastolle osoittama kirje 27.1.1958. D.N:o 265/297 Kr. 1957. JKA.
- 229 Häyrinen n.d., 5 - 7.
- 230 Ibid., 8 - 9.
- 231 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 10.7.1945. JKA II Ce 1.
- 232 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 19.3.1953. JKA II Ca 6.
- 233 Palkkausvaliokunnan kokouspöytäkirja 24.4.1959. JKA Ca 7.
- 234 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 25.11.1965. JKA Ca 7.
- 235 Katselmuspöytäkirja 4.9.1963. JKA.
- 236 Kiinteän ja irtaimen omaisuuden tarkastajien kertomus Jämijärven seurakunnassa v:lta 1965. JKA II Cd 3.
- 237 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 23.9.1967. JKA Ca 3.
- 238 Kiinteän ja irtaimen omaisuuden tarkastajien kertomus Jämijärven seurakunnassa v:lta 1968. JKA kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966 - 1976.
- 239 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 21.3.1970. JKA Ca 3.
- 240 Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirja 14.10.1969. JKA Ca 3.
- 241 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 27.9.1973. JKA kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966 - 1976.
- 242 Heikkilä 1992, 116.
- 243 Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 29.3.1976. JKA kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966 - 1976.
- 244 Jämijärven pappilan korjaussuunnitelma ja kustannusarvio, SRK kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1966 - 1976.
- 245 Kirkkovaltuuston kokous toukokuussa 1977. JKA kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1977 - 1983.
- 246 Kirkkoherran virkatalon esittely matrikkeliteoksessa. Godenhjelm 1935, 191.
- 247 Silvennoinen 1959, 56.
- 248 Lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirja 9.8.1893. RKA. Kyseinen vanha pappilarakennus on nykyisin hyväkuntoinen ja yksityisasuntona.
- 249 Karttunen 1997, 7. ": mutta koska Kihlakunnan Syynioikeus katselukäyntinsä kuluessa on huomannut viime mainitukin paikat nykyään yhtä kelpaamattomiksi kuin olemassa oleva kartanonpaikka, tutkii Kihlakunnan Syynioikeus estymättä mainitusta muutosmääräyksestä, oikeaksi tämän virkatalon kartanonpaikaksi määrätä Louhelan mäen maakappaleen, johon seurakuntalaiset siis tulevat rakennuttamaan, asian tuntevan arkeitehdin valmistaman ja Kirkonkokouksen hyväksymän piirustuksen mukaan, seuraavat rakennukset, nimittäin: asuinrakennuksen, sisältävä muun muassa kahdeksan lämmintä asuinsuojaa, renkituvan, ruoka-aitan, kellarin, halkovajan, tarvehuoneen, leivin tuvan renkituvan yhteydessä, tallin tallitupaneen neljälle hevoselle, vaunuhuoneen, navetan kahdellekymmenelle lehmälle ja varustettuna myös keittiöllä, jyvääitän, saunan, maitohuoneen, kaluhuoneen, lammasnavetan sikohuoneen sekä riihen luuvan ja ladon kanssa ja kaivon taloutta ja karjapihaa varten..." (Rääkkylän srk: n laillinen lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirja 9.8.1893. RKA).
- 250 Kirkonkokouspöytäkirja 16.10.1893. RKA.
- 251 Hyväksymiskatselmuspöytäkirja 23.10.1897. RKA.
- 252 Hyväksymiskatselmuspöytäkirja 23.10.1897. RKA.
- 253 Katselmuspöytäkirja 22.10.1899. RKA.
- 254 Katselmuspöytäkirja 27., 28., 29. ja 30.11.1903. RKA.
- 255 Godenhjelm 1916, 310.
- 256 Lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirja 22.11.1909. RKA.
- 257 Katselmuspöytäkirja 7. ja 8.9.1914. RKA.
- 258 Lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirja 29.6.1926. RKA.

Sivujen 341 - 400 viitteet ja nootit

- 259 Katselmuspöytäkirja 8.7.1931. RKA.
- 260 Lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirja 9.7.1935. RKA.
- 261 Katselmuspöytäkirja 5.7.1932. RKA.
- 262 Katselmuspöytäkirja 29.7.1936. RKA.
- 263 Katselmuspöytäkirja 17.9.1940. RKA.
- 264 Katselmuspöytäkirja 17.9.1940. RKA.
- 265 Katselmuspöytäkirja 29.6.1945. RKA.
- 266 Katselmuspöytäkirja 13.11.1945. RKA.
- 267 Katselmuspöytäkirja 10.6.1948. RKA.
- 268 Katselmuslautakunnan kokouksen pöytäkirja 17.6.1953. RKA.
- 269 Katselmuspöytäkirja 11.7.1959. RKA.
- 270 Hannu Koistisen haastattelu 13.8.1998.
- 271 Oppikoulu alkoi jo 1957. Koti-Karjala, 22.7. 1998.
- 272 Piirustus ”Rääkkylän kunnan Ammattikurssikeskus”, päivätty 6.7.1967.
- 273 Hannu Koistisen haastattelu 13.8.1998.
- 274 Nuorisotalon peruskorjauksen kustannusarvio 3.1.1984. Rääkkylän kunta.
- 275 Nuorisotalon lämpötaloudellinen peruskorjaus, rakennusselostus 28.1.1983. Rääkkylän kunta.
- 276 Rääkkylän pappilan kuntoarvio 23.3.1997, Pohjois-Karjalan ammatillinen aikuiskoulutuskeskus.
- 277 Hannu Koistisen haastattelu 10.7.1998.
- 278 Apurahahakemus Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiölle Iso-Pappilan kunnostamiseksi 17.11.1997.
- 279 Hannu Koistisen haastattelu 8.11.1999.
- 280 Ibid.

8. Yhteenveto

“Vaikka yleisesti ollaankin sitä mieltä, että Suomi on kulttuurimaa, puhuu tätä käsitystä vastaan se tapa, jolla meillä viimeisten sadan vuoden aikana on kohdeltu vanhoja rakennusmuistomerkkejä. (...)...ja että valtaosa vanhoista puukirkoistamme on tärvätytty taitamattomilla korjauksilla tai kokonaan purettu (...) osoittaa tämä jo sinänsä, millä kulttuuritasolla olemme anno 1951. Niistä ainakin muutamaan sataan nousevasta 1600- ja 1700-luvuilla rakennetusta puukirkosta, jotka vielä 1800-luvun puolivälissä olivat säilyneet tyyllisesti koskemattomina, on useimmat jo pilattu tai purettu.”
(Lars Pettersson)¹

Professori Lars Petterssonin huoli vanhoista puukirkoistamme voidaan nyt kohdistaa tämän päivän vanhoihin pappiloihin. Kulttuuriarvoista puhuminen on yhä ajankohtaista. Vaikka Suomi on sitoutunut noudattamaan kansainvälisiä sopimuksia ja suojelemaan omaperäistä rakennuskulttuuriaan osana maailman rakennusperintöä, liittyy pappiloiden säilymiseen yhä monia uhkatekijöitä.

Kaikilla rakennuksilla on eri lähtökohdista nousseita arvoja, joita voidaan luokitella eri tavoin ja kriteerein. Päätöksenteossa painottuvat arvot liittyvät useimmiten hyötynäkökohtiin, joista tärkeimpänä pidetään paitsi taloudellista arvoa myös käyttöarvoa, eli pappilan soveltumista käyttöön. Pappiloiden kulttuurihistoriallinen arvo ei ole sidoksissa siihen, kuka niitä käyttää ja mihin tarkoitukseen. Säilymisen kannalta on selvää, että pappiloiden käyttötarkoitusta joudutaan usein muuttamaan ja että niitä on kunnostettava ja ylläpidettävä.

Vuonna 1935 oli nykyisen Manner-Suomen alueella hieman yli 700 pappilaa², nyt ennen vuotta 1940 rakennettuja pappiloita on jäljellä noin 560. 1900-luvulla pappiloina toimineista rakennuksista on tämän tutkimuksen perusteella hävinnyt kaikkiaan 20 % eli 140 kappaletta³. Niiden häviäminen vilkastui 1940-luvulla, jolloin tuhoutumisen syynä oli useissa tapauksissa sota. 1960-luku oli pappiloille kohtalokas, sillä kaikista tuhoutuneista pappiloista hävisi tällöin lähes kolmannes. Vaikka pappiloiden purkaminen hidastui seuraavilla vuosikymmenillä, ei tahti ollut vielä 1990-luvulla laantumassa. Pappiloiden häviämisen ohella myös niiden käyttötarkoituksen muutokset ovat monissa seurakunnissa katkaisseet yhteyden menneeseen pappilakulttuuriin. Seurakuntalaiset eivät usein enää muista 1940-luvulla pappiloina olleita, sittemmin muuhun käyttöön siirtyneitä, mutta yhä olemassa olevia rakennuksia. Samalla on kadonnut tärkeä osa paikkakunnan

yleistä historiaa ja perimätietoa. Edes seurakunnissa ei välttämättä tiedetä vanhan, entisen pappilan olevan rakennuksena olemassa.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen aika merkitsi pappilatradition murtumisen alkua. Rikasmuotoinen pappilaperinne on maastamme ilmeisen lopullisesti kadonnut. Varsinaisesta pappilakulttuurista ei enää nykyisten pappiloiden yhteydessä voida puhua, koska edes pappilakäytössä olevat rakennukset eivät kannu mukanaan kuin muistuman niiden historiallisesta taustasta. Kadonneen ilmiön ja elämäntavan elvyttäminen on mahdotonta. Kuitenkin olisi mahdollista vaalia säilyneitä pappiloita niiden rakennustaiteellista ja kulttuurihistoriallista arvoa kunnioittavalla tavalla.

Ruukin seurakunta myy tarjousten perusteella

PAAVOLAN PAPPILAN

Kiinteistö sijaitsee Ruukin kunnan, Paavolan kylässä osoitteessa Limingantie 112. Päärakennuksessa 5 h+tupak., sauna, ph, kodinhoito, ph ja entinen kirkkoherranvirasto n. 80 m². Rakennus on öljylämmitteinen. Tontilla kaksi piharakennusta, joissa lämpökeskus, autotalli, varastoja ja sauna.

Rakennusala n. 275 m². Tontti n. 2 ha. Rakennusvuosi n. 1785, peruskorjattu 1979.

Kirjalliset tarjoukset 20.10.2000 mennessä os.:

Kirkkoneuvosto, Helkinkuja 2,
92400 RUUKKI. Lisätietoja: Seppo
Lohilahti (08) 271 718, 050 545 5627 ja
Internet: www.evl.fi/srk/ruukki/pappila.htm

Kuva 346. Paavolan pappilan myynti-ilmoitus 24.9.2000.

8.1 Pappiloiden rakentaminen

1600-luvun loppupuolelle saakka pappilat koostuivat lukuisista pienistä rakennuksista, joita saattoi olla jopa useita kymmeniä. Tuolloin pappila oli itsessään oma miljöönsä, kuin pieni kylä tupineen ja talousrakennuksineen. Varsinainen monihuoneinen päärakennus kehittyi vasta 1700-luvulla. Sen perustyyppiä muodostui karoliininen pohjaratkaisu eli keskeissalipohja, joka säilyi yleisenä 1800-luvun jälkipuoliskolle asti.

Pappiloiden rakentaminen oli aina säädeltyä ja kontrolloitua. Varsinaista tyyppipappilaa ei kuitenkaan koskaan syntynyt, koska niiden rakentamiseen vaikutti sotilasvirkatalojen tyyppipiirustuksien ja kartanoiden antamien esimerkkien ohella paikallinen perinne. Samalla pappilat olivat tärkeitä rakentamisen ohjaajia ja tiennäyttäjiä omilla paikkakunnillaan. Maatalouden sanelema käytännölliset ratkaisut ovat vaikuttaneet pappiloihin, mutta niiden arkkitehtuuri on

aina ilmentänyt rakennuttajien ja rakentajien sosiaalisia ja kulttuurisia olosuhteita sekä elämäntapaa. Pappilat välittävät kuvaa rikasmuotoisesta, halki vuosisatojen jatkuneesta rakennusperinteestä ja ympäristökulttuurista, johon alueelliset vaihtelut luovat vivahteikkautta.

Pappiloiden rakentaminen oli seurakuntalaisten velvollisuus 1900-luvun alkuun asti. Rakentamisvelvollisuus, joka oli pitkään seitsemän huonetta, määriteltiin eri aikoina eri tavoin. Rakennusten lyhytikäisyys lisäsi talonpoikien rakentamisrasitetta 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle asti, sillä rakennusten keski-ikäsi jäi usein vain kolmisenkymmentä vuotta. Rakennukset tehtiin yleisesti ilman kunnollisia perustuksia ja ne jätettiin vuosiksi ilman ulkolaudoitusta tai maalipintaa. Päivätyönä toteutetun rakentamisen jälki oli usein huono, eikä 1800-luvulla yleistynyt urakkamuotoinen rakentaminen aina taannut parempaa laatua. Suurin osa menneiden aikojen rakennuksista on lahonnut ja kadonnut aikaa sitten, ja jäljelle jääneet esimerkit edustavat aikansa rakentamisen ja kirvesmiestaidon huippua; nämä säilyneet pappilat ansaitsevat edelleen tulla säilytetyiksi.

Jäljellä olevista pappiloista huomattava osa eli 46 % on rakennettu 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 22 % ensimmäisellä puoliskolla (yhteensä noin 370 pappilaa). Kaikista säilyneistä pappiloista 9 % on rakennettu ennen vuotta 1800 (noin 60 pappilaa). 1900-luvun alkupuolella (ennen vuotta 1940) rakennettuja pappiloita on 23 % kaikista vanhoista pappiloista (noin 130 pappilaa).

8.2 Pappilamiljööön mureneminen

1900-luvun alkupuolelle asti pappilat olivat toimivia maatiloja. Pappilat sijaitsivat yleensä joki- tai järvien äärellä, sillä vesistöt tarjosivat kulkuteitä ja kalansaaliita, lisäksi niiden rantamaat olivat hedelmällisiä viljelyalueita. Yhteisinä seikkoina pappiloissa korostuvat vesistön läheisyys, sijainti mäellä, luontonäkymät ja viljelysmaisema. Aikojen kuluessa pappilatilojen maa-alueet muodostuivat hyvinkin laajoiksi, viljelysten koko saattoi olla yli sata hehtaaria. Vuoden 1922 pappien palkkausta ja virkataloja koskeneen lain myötä papit siirtyivät rahapalkkaan, ja samalla lakkasi vanha käytäntö sisällyttää viljelty pappilatila osaksi palkkausta. Pappilatiloista muodostettiin seurakuntien virkatiloja, jotka yleensä vuokrattiin ulkopuolisille. Pappiloiden pihapiirien lukuisat talousrakennukset jäivät tuolloin vaille käyttöä, mistä alkoi piharakennusten väijäämätön katoaminen.

Toisen maailmansodan jälkeen osa pappiloiden entisistä maa-alueista käytettiin siirtolaisten ja rintamamiesten asuttamiseen. Pihapiirin rakennuksia siirrettiin hirsikehinä uusiin käyttötarkoituksiin, lähinnä asuinrakennuksiksi. Viimeistään sodan jälkeen talousrakennukset ja eläinsuojat kävivät tarpeettomiksi; jos niitä ei purettu ne jätettiin ylläpitämättä lahoamaan paikoilleen. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla pappilamiljoille leimaa-antavin piirre on ollut rakennuskokonaisuuksien tuhoutuminen, ja pelkästään päärakennus on noussut edustamaan koko pappilarakentamiskulttuuria. Vaikka päärakennuksiin oleellisesti liittyvät talousrakennukset ovat pappiloiden miljöö ja kirkonkylän ympäristökuvan kannalta ensiarvoisen tärkeitä, niiden säilyminen ei ole juurikaan mahdollista ilman kulttuuritahtoa.

Tyypilliseen suomalaiseen pappilaan liittyy nykyisin yksi tai kaksi vanhaa, säilynyttä aitta- tai talousrakennusta. Jäljellä ei ole ainuttakaan pappilaa, jossa päärakennuksen lisäksi olisi säilynyt ennen vuotta 1940 rakennettu kokonaisuus eli väentuvat, tallit, navetat, aitat, liiterit, kellarit ja lukuisat muut maanviljelyskulttuuriin liittyvät rakennukset. Nykyisin vain harvat pappilat ovat alkuperäisessä käytössään viljelystiloina, ja ne harvat, jotka tässä käytössä vielä ovat, eivät tietenkään toimi enää pappiloina.

Keskeiseksi ongelmaksi pappilamiljoissa on noussut paitsi rakennuskokonaisuuksien tuhoutuminen myös ympäröivän maiseman metsittyminen. Aiemmin pihaa rajasivat talousrakennukset. Nykyisin erityisesti maaseudulla metsäinen lähiympäristö antaa pihapiirille rajat ja suojaisuuden. Rakennusten ympäristö on päästetty metsittymään, koska pihapiiri on pyritty sulkemaan sivullisten katseilta. Pappiloiden sijaintipaikan valinnassa alun perin tärkeät tekijät näkyvyys ja näyttävyys ovat menettäneet nykypäivänä merkityksensä, vaikka nuo elementit olisivat yhä olemassa. Pappilan ja kirkonkylän kaksisuuntainen vuorovaikutussuhde on katkennut, ja rakennuksen yhteys ja suhde maisemakokonaisuuteen on useimmiten rikkoutunut.

8.3. Pappilat nykyisin

Seurakuntien omistuksessa on yhä yli puolet kaikista säilyneistä pappilarakennuksista. Näistä noin puolet eli 27 % kaikista säilyneistä pappiloista on ainakin osittaisessa pappilakäytössä⁴. Neljäsosa pappiloista on siirtynyt yksityisomistukseen. Lähes kaikki yksityisomistuksessa olevat rakennukset ovat asuinkäytössä joko ympärivuotisesti tai loma-asuntoina. Loput pappilat ovat kuntien, yritysten, yhteisöjen tai valtion omistuksessa. Mitä lähempänä kirkkoa pappila sijaitsee, sitä todennäköisemmin se on yhä seurakunnan omistuksessa. Seurakunnat ovat pitäneet tiukimmin omistuksessaan vanhimmat pappilat, ja helpoimmin ne ovat luopuneet 1850-luvun jälkeen rakennetuista pappiloista.

Pappiloiden kannalta on tärkeää, että ne säilyvät käytössä, mieluiten tietysti pappien asuntoina. Asumiskäyttö on yleensä lähimpänä alkuperäiskäyttöä, ja siihen kohdistuvat normit ja vaatimukset ovat julkista käyttöä sallivampia. Päärakennusten nykyiset käyttötarkoitukset vaihtelevat seurakuntatalosta kiviverstaaseen ja edustustilasta päiväkotiin tai yömajaan. Osa rakennuksista on nykyisen käyttönsä vuoksi tosiasiallisesti saanut jo purkutuoimion.

Yleensä pappiloista huolehditaan hyvin, sillä yli 80 % niistä on hyväkuntoisia. Seurakuntien omistamien pappiloiden kunto on keskimääräistä parempi, erityisesti pappilakäytössä olevat rakennukset ovat hyväkuntoisia. Pappila on yleensä sitä paremmassa kunnossa, mitä lähempänä se sijaitsee kirkkoa ja siis yleensä myös taajaman keskustaa. Rakennuksen jääminen ilman käyttöä on aina vaara sen säilymiselle, ja tyhjilleen jääneiden pappiloiden kunto on selvästi huonompi kuin käytössä olevien.

Pappiloihin kohdistuvat uhkatekijät liittyvät harvoin kunnossapidon tai korjauksen laiminlyönteihin. Suurin rakennusten uhkatekijä on nykyisin ylikorjaaminen, joka on kulttuurihistoriallisesti arveluttavaa ja kansantaloudellisesti tuhmaamista. Pappiloiden sisätiloja muutetaan ja uuden aikaistetaan korjaustöiden yhteydessä ja samalla saatetaan sisä- ja ulkotilat ristiriitaan keske-

nään. Sopimattoman uuden käyttötarkoituksen valinta johtaa yleensä suuriin muutostenpiteisiin ja kustannuksiin. Mitä paremmassa kunnossa pappila on, sitä vaativampaa on käyttötarkoituksen valinta, koska olemassa olevat rakenteet, verhoukset ja kiinteä sisustus tulisi käyttää hyödyksi. Huonokuntoinen rakennus joudutaan käyttötarkoituksesta riippumatta korjaamaan perusteellisesti. Käyttötarkoitukset, jotka vaativat paljon vanhalle rakennukselle vierasta tekniikkaa, saattavat asettaa kulttuurihistorialliset arvot uhanalaisiksi. 1900-luvun perusteelliset muutostyöt, joissa rakennusta on voimakkaasti muutettu, ovat pappiloissa aiheuttaneet uuden ongelman myös suojelukysymyksissä – mitä oikeastaan suojellaan tai halutaan säilyttää: pappilakulttuuria, miljööä, rakennusta vai ainoastaan historiallista muistoa?

Kuva 347. Köyliön pappila on sijainnut nykyisellä paikallaan vuodesta 1609 lähtien. Nykyinen pappila valmistui vuonna 1845, jonka jälkeen siinä on tietenkin tehty useita korjauksia ja kunnostuksia. Laajin korjausmuutos tehtiin vuonna 1953, jolloin pappila sai nykyisen modernin ulkoasunsa - ainoastaan rakennuksen hahmosta on hämärästi tunnistettavissa vanha rakennus. Köyliön pappila on mainittu opetusministeriön pappilatyöryhmän kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden luettelossa erityisen arvokkaaksi. Arvokasta on ainakin vanha rakennuspaikka ja säilynyt hirsikehä. (Pappilan alkuperäispiirustukset kuvassa 72.)

Nykyaikaisen kaavoituksen tehokkuus näkyy taajamissa monesti pappilan tontin pienuutena ja uusien rakennusten tunkeutumisena vanhan pappilan lähelle. Pihapiirien nykyiseen ilmeeseen vaikuttavat myös samalle tontille rakennettujen yksikerroksisten uudisrakennusten latistunut mittakaava ja vanhasta poikkeava massoitelu. Pappiloiden yhteyttä ympäristöihinsä ei ole aina otettu huomioon riittävästi, ja pappilakokonaisuuksia pirstovat yhä uudet tielinjaukset.

Pappiloiden käytössä, kunnossa ja ympäristö- sekä omistussuhteissa on hiippakuntakohtaisia eroja. Arkkhiippakunnassa ja Porvoon hiippakunnassa, joissa pappiloita on purettu keskimääräistä vähemmän, pappilaperinnettä on vaalittu parhaiten, sillä alueiden pappilat ovat säilyneet

usein pappilakäytössä. Ne ovat hyväkuntoisia ja korjauksissa on useimmiten pystytty vaalimaan pappilan kulttuurihistoriallista arvoa ja alkuperäisyyttä. Myös niiden maisemasuhdetta on vaalittu keskimääräistä paremmin. Huonoin tilanne on maassamme Kuopion ja Mikkelin hiippakunnissa, joissa pappilat ovat siirtyneet keskimääräistä useammin muuhun käyttöön ja peräti joka kymmenes rakennus on vailla käyttöä. Kuopion, Tampereen ja Lapuan hiippakunnissa pappiloita on 1900-luvulla purettu keskimääräistä enemmän.

8.4 Pappiloiden korjauksista

Hyväkuntoinenkin pappila vaikuttaa hoitamattomana ränsistyneeltä. Huono kunto on harvoin ollut varsinainen syy rakennuksen laajamittaiseen korjaukseen. Todellinen syy on yleensä ollut käyttötarkoituksen muuttaminen, laatutason parantaminen tai omistajan halu muuttaa pappilan ulko- ja sisäasua. Vanhoja pappiloita on korjattu ja korjataan yhä sopimattomin rakennusmateriaalein “huoltovapaiksi”, mikä on aiheuttanut rakennusteknisiä ongelmia. Vanhojen pappiloiden korjaaminen “varmuuden vuoksi” ja “kunnollisesti” on kiusaus, jota taloudellisesti hyvinä aikoina on ollut vaikea vastustaa.

Lähes kaksi kolmasosa pappiloista on säilyttänyt ulkoasunsa hyvin. Ikkunat, ovet ja niihin liittyvät listoitukset sekä verhouslaudoitus ovat tärkeä osa rakennuksen historiaa, ja tyylipiirteineen ne valottavat rakennuksen vaiheita ja ikää. Listoitusten poistaminen tai muuttaminen on johtanut pappilan julkisivun köyhtymiseen. Rakennusten verhouslaudoituksia on uusittu vaurioiden tai lisälämmöneristämisen vuoksi, ja vain harvoin pappilat ovat voineet säilyttää alkuperäisen mukaisen verhouksensa noissa muutoksissa. Ulkopuolinen lisälämmöneristys on tavallisesti muuttanut rakennusten ilmettä siten, että räystäät ovat lyhentyneet ja ikkunat sekä kivijalka jääneet seinän sisään syvennykseen.

Noin kolmasosalla pappiloista sisätilojen alkuperäisyys on säilynyt hyvin, eli niissä on yhä tunnistettavissa vanha huonejärjestys ja rakentamisaikakohdan tyylipiirteitä, vaikka esimerkiksi pintaverhouksia onkin myöhemmin vaihdettu. 1700-luvulta lähtien puupinta peitettiin pappiloissa paperointien ja maalaus käsittelyjen alle heti varallisuuden salliessa. Vauraimmissa pappiloissa kattopaneeli saatettiin käsitellä tummaksi kuultolakoilla tai lasuurimaaleilla eli tällöinkin aito puupinta käsiteltiin muistuttamaan jalopuupintaa. Nykyisin lakattu puupinta on pappiloissa yleinen. Kirkkohallituksen 1980-luvun alussa laatimissa pappiloiden korjausohjeissa parkettia ja lakattua laualattiaa pidettiin mahdollisina lattiapinnoitteina, mikä on omalta osaltaan vaikuttanut pappiloiden salien nykyiseen parketti- ja lakkapintalattiailmeeseen. Vain harvoissa pappiloissa laualattia on yhä perinteiseen tapaan maalattu. Lisäksi useissa pappiloissa seinäpinnat on ainakin osittain verhottu käyttäen uutta lakattua, oksaista mänty- tai kuusilautaa tai vanha hirsiseinä on kaivettu esiin.

Pappiloiden korjauksissa vanhojen pintakerrosten säilyttäminen tai niiden kaltaisten materiaalien käyttö on yleensä ollut hyvä ratkaisu, vaikkakaan se ei aina esimerkiksi uusien käyttötarkoitusten vuoksi ole ollut mahdollista. Alaslasketut katot, jotka ovat muuttaneet huoneiden mittasuhteita, ovat tavallisia. Kipsikartonkilevytykset ovat monissa pappiloissa muuttaneet huoneiden akustiikkaa erityisesti suurissa saleissa. Lisäksi levytystyössä on ollut kiusaus pyrkiä uudisrakentamisen

SEPPÖ KARPPINEN

Purku vai suojelu. Seurakunta haluaisi purkaa Vuolijoen lähes 80 vuotta vanhan pappilan. Museo katsastaa kirkon ja pappilan alueen ja päättää suojelutarpeesta.

Museo määrittelee Vuolijoen pappilan historiallisen arvon

SEPPÖ KARPPINEN

VUOLIJOKI Seurakunta hakee ratkaisua tyhjiillään olevalle Vuolijoen vuonna 1922 rakennetulle pappilalle. Hirsirakenteinen talo on huonossa kunnossa eikä seurakunnalla ole varaa lähteä sitä korjaamaan.

Seurakunta on tehnyt ilmoituksen rakennuksen purkamisesta kunnan rakennusviranomaisille.

"Jos purkulupa myönnetään, rakennus myydään pois purettavaksi, mutta maapohjasta ei luovuta. Kolme vuotta sitten tehdyn selvityksen mukaan pappilan sa-

neeraus maksaisi kaksi miljoonaa markkaa, siihen meillä ei ole varaa", sanoo Vuolijoen kirkkoherra Markku Simula.

Vuolijoen kunnan rakennustarkastaja on pyytänyt Kainuun museolta lausuntoa asiasta.

Museo katsastaa alueen lähialueina. Museon lausunnosta riippuu, onko pappilarakennuksella mahdollista nousta valtakunnalliseksi kulttuuri- ja rakennushistorian kannalta arvokkaaksi suojelukohteeksi.

Pappilan vieressä sijaitseva Vuolijoen kirkko kuuluu jo arvokkaisiin kohteisiin. Rakennus-

tutkija Päivi Tervonen toteaa, että tarkastelussa nousee esiin kirkon ja pappilarakennuksen muodostama miljöö, kun arvioidaan alueen historiallista ja rakennustaiteellista arvoa.

Jos pappila todetaan arvokkaaksi suojelukohteeksi, rakennuksen korjaukseen on mahdollista hakea yhteiskunnan rahoitusta.

Markku Simula toteaa, että myös kirkon kantaa on asiassa kuultava. Simulan mukaan seurakunnalla olisi pappilarakennukselle käyttötarvetta nuorisolapsityössä.

Kuva 348. Artikkelin Kalevassa 3.10.2000. Uudisrakentamisen laatutason tavoittelu nostaa korjauskustannuksia, mikä lisää halukkuutta luopua vanhasta rakennuksesta. Jos pappilan tontti sijaitsee lisäksi lähellä kirkkoa, eikä itse tontista haluta luopua, voi purkaminen muodostua todelliseksi uhkatekijäksi. Vaikka pappilan kulttuurihistoriallinen merkitys paikkakunnalla on yleensä kiistaton, joutuvat museoviranomaiset viimekädessä määrittämään kulttuurihistoriallisen arvon.

“vatupassi-suoraan” -tasoon, mikä on aiheutunut ongelmia ovi- ja ikkunalistoitusten säilyttämiselle.

Pappiloiden korjaushankkeissa on harvoin panostettu kunnolliseen ja myös kustannuksia vaativaan suunnitteluun ja työn valvontaan. Kuka tahansa on voinut suunnitella vanhan puupappilan elinkaaren vaativimman ja suurimman korjauksen. Viranomaisilla ei ole ollut resursseja kunnolliseen ohjaukseen, eivätkä Kirkkohallitus tai seurakunnat ole riittävästi kyenneet huolehtimaan korjaushankkeiden laadunvalvonnasta ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttämisestä. Tähän ovat olleet syinä paitsi pappiloihin kohdistetut niukat taloudelliset resurssit myös tietämättömyys, asenteet sekä tietoinen valinta.

Kirkkohallitus laati yhteistyössä Museoviraston kanssa ohjeet pappiloiden korjausta ja kunnossapitoa varten 1980-luvun alussa.⁵ Tarkasteltaessa parin viime vuosikymmenen aikana tehtyjä korjauksia on selvästi havaittavissa, että seurakunnat eivät ole erityisemmin noudattaneet ohjeita ja muut omistajat eivät ole olleet ohjeiden olemassaolosta edes tietoisia. Nämä ohjeet käyvät kuitenkin yhä korjausten suunnittelutyön pohjaksi. Arkkitehti Maija Kairamon näkemys rakennusmuistomerkkien restauroinnin tulevaisuuden suunnasta sopii myös pappiloiden kunnostuksiin: “Kaikki käyttökelpoinen kannattaa kunnostaa mieluummin kuin uusia. Siten rakennusmuistomerkkimme säilyvät kantaen aineellisenä kokonaisuutena todenmukaisen historiallisuutensa tuleville polville. Tällaista kestävän kehityksen mukaista konservoivaa kunnostusta voitaisiin kutsua realistiseksi restauroinniksi.”⁶

8.5 Pappiloiden säilymisen mahdollisuudet

1900-luvun jälkipuoliskolla on menetetty monia pappiloita, jotka ovat olleet rakennustaidon ja yhteiskuntamme kehityksen muistomerkkejä. Suuri osa pappiloista on jäänyt rakennussuojelun ulkopuolelle, ja osa rakennuksista on säilynyt vapaaehtoisien, kulttuuritahtoon perustuneen rakennussuojelun ansiosta. Sodan jälkeisenä aikana pappiloiden korjauksissa on siirrytty ylläpitävästä kunnostuksesta koko rakennuksen läpikäyvään peruskorjaukseen. Pappiloita kohtaan ei ole oltu erityisen välinpitämättömiä, mutta ne ovat joutuneet kohtaamaan uuden ajan tuuden arvomaailman muuteineen ja kauneusihanteineen, kuten lukuisat muut vanhat rakennukset.

Jokaisella pappilalla, kuten jokaisella vanhalla rakennuksella, on yksityiskohtineen oma sanomansa, sillä vanhan rakennuksen välityksellä menneisyys on konkreettisesti läsnä. Pappila, joka on säilynyt “alkuperäisessä” kunnossaan on arvokas, mutta se, että rakennus on vuosien mittaan kulunut ja muovautunut käyttäjiensä käsissä ei vähennä pappilan arvoa. Useimmiten eri vaiheiden samanaikaisen läsnäolon luoma kirjo rikastuttaa pappilan arkkitehtuuria ja pidentää rakennuksen edustamaa historiallista perspektiiviä. Pappiloissa ajallinen kerrostuma on nykyisin enää harvoin havaittavissa.

Käyttö on useimmissa tapauksissa turvannut pappilan säilymisen. Yleensä on ollut parempi ratkaisu sallia pappilalle hieman sopimaton käyttötarkoitus kuin jättää rakennus vuosiksi tyhjiin ilman huolenpitoa. Ongelmaksi on muodostunut se, että rakennuksen siirtyessä uuteen käyttöön siinä on jouduttu tekemään varsin perusteellisia kunnostus-, entisöinti- ja muutostöitä.

Uutta käyttöä vanhaan pappilaan sovitettaessa ei tulisi pyrkiä liian tehokkaaseen tilankäyttöön, koska se on yleensä johtanut rakennuksen kannalta liian perusteellisiin muutoksiin. Käyttötarkoituksen valinta on tärkeä vanhan rakennuksen säilymisen kannalta, mutta pappiloiden tutkimus osoitti, että kunnostajan henkilökohtainen suhde vanhaan rakennukseen ja rakennuskulttuuriin voi vaikuttaa eniten rakennuksen alkuperäisyyden säilymiseen.

On helpompaa havaita valtakunnallisesti merkittävänä pidetyn pappilan arvo kuin arvostaa maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaaksi luokiteltua pappilaa. Jos rakennus on jäänyt kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten luetteloiden ulkopuolelle, se ei päättäjien silmissä kohoa arvo-asteikossa kovin merkittäväksi. Kuitenkin jokainen vanha pappila ansaitsee tulla säilytetyksi ja huolella vaalituksi, sillä edeltäneiden sukupolvien rakentamasta ympäristöstä on vain vähän enää jäljellä, ja kuitenkin pappila on konkreettinen muisti, kosketeltava viesti menneisyydestä. Millään sukupolvella ei ole oikeutta riistää tulevilta polvilta niitä kansallisia kulttuuriarvoja, joita edeltävät sukupolvet ovat olleet luomassa.

Kuva 349. Pappilat ovat säilyneet erilaisiin käyttötarkoituksiin taipuen, monet jo vuosisatojen ajan. Myös meidän aikamme tulee huolehtia siitä, että menneisyys säilyy tulevaisuuteen. Kuva Vieremän pappilan pihalta kesällä 1999.

Pappiloiden säilyttämiseen ja korjaamiseen liittyvän taloudellisen vastuun kantavat pääosin seurakunnat ja yksityishenkilöt. Seurakunnan rooli rakennusperinteen säilyttäjänä on selkeä, kun kyseessä ovat perinteiset kirkolliset rakennukset. Sitä vastoin harvoissa seurakunnissa pappilan kunnostus on ollut itsestään selvää, vaikka Kirkkohallitus olisikin valmis hanketta kannattamaan. Seurakunnilla on ehkä kuitenkin moraalinen velvollisuus ylläpitää, kunnostaa ja korjata pappiloita, sillä edesmenneet seurakuntalaiset ovat aikanaan sijoittaneet oman, raskaan taloudellisen panoksensa pappilan rakentamiseen ja ylläpitoon. Tätä velkaa seurakunnat ja seurakuntalaiset nyt tavallaan maksavat edellisille polville. Eräs keino pappiloiden suojelun ja niiden kulttuurihistoriallista arvoa kunnioittavien kunnostushankkeiden tukemiseen olisi eräänlaisen rakennusrahaston luominen, esimerkiksi ohjaamalla rahastoon yhteisöverotuksessa kertyneitä tuloja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon osalta on kyse ainoastaan 354 vanhasta pappilasta, joista huomattava osa on yhä hyväkuntoisia ja ainakin suurelta osin alkuperäisyytensä säilyttäneitä. Tai oli vuosina 1995 ja 1996, sillä luku pienenee vuosi vuodelta.

Sivujen 410 - 419 viitteet ja nootit

- ¹ Pettersson, Lars. 1951. Saako Petäjäveden vanha kirkko rappeutua? Suomen Kuvalehti nro 11 - 12.
- ² Sodan jälkeen luovutetuille alueille jääneet ja saaristopappilat eivät ole mukana tarkastelussa.
- ³ Sodan jälkeen luovutetuille alueille jääneet ja saaristopappilat eivät ole mukana tarkastelussa.
- ⁴ Vielä vuonna 1998 kirkkohallituksen tarkastaja Eero Raatikainen arveli, että noin puolet Suomen pappiloista olisi virka-asuntokäytössä. (Mitä tehdä pappilalle? Kotimaa 21.8.1998).
- ⁵ Liite kirkkohallituksen Ohjeita ja tiedotuksia - lehteen 31/1983. Museovirasto on vuonna 1994 korjannut ohjeita eikä enää suosittele mineraalivillan käyttöä eikä salli hiekkapuhallusta. Nämä korjatut ohjeet on sisällytetty liitteeksi Kuopion läänin pappiloiden toimenpideohjelmaan. (Björk 1994, 39 - 50).
- ⁶ Kairamo et al. 1993, 121 - 122.

9. Summary

“Although Finland is generally considered to be a cultural country, the manner in which we have treated old building monuments during the past century indicates otherwise. (...)... and the fact that a majority of our old wooden churches have been damaged by unskilful repairs or torn down completely in itself indicates the level of our culture anno 1951. Most of the few hundred wooden churches built in the 1600s and 1700s whose style had been preserved untouched until the mid-1800s have been spoiled or destroyed.”

(Lars Pettersson)¹

Professor Lars Pettersson's concern about our old wooden churches can now be focused on today's old parsonages. Cultural values are still a current issue. Although Finland has engaged to follow international agreements and protect its unique building culture as a part of the world's building heritage, there are many threatening factors related to parsonage preservation.

All buildings have values rising from different origins. These values can be categorised using different methods and criteria. Values stressed in decision-making are often related to the viewpoint of benefits, the most important being not only economic value, but also useful value, i.e., how well-suited a parsonage is for use. The cultural-historic value of parsonages does not depend on who uses them and for what purpose. It is clear from the standpoint of preservation that the use of parsonages often needs to be changed and that they need to be repaired and maintained.

In 1935 mainland Finland had a little over 700 parsonages², but only about 560 parsonages built before 1940 are left today. On the basis of this study, altogether 20 %, or 140³ of the buildings used as parsonages in the 1900s have disappeared. The rate of destruction rose in the 1940s, and the reason in many cases was the war. The 1960s were disastrous to parsonages, as nearly a third of the parsonages that have been lost were torn down during that period. Although the rate of disappearance slowed down in the following decades, it had not abated yet in the 1990s. In addition to these losses, in many parishes changes in parsonage use have cut the ties to bygone parsonage culture. Parishioners often no longer remember that these buildings, which still exist but have been taken into other use, were parsonages in the 1940s. At the same time an important part of the locality's general history and tradition has been lost. Even the parishes do not necessarily know that a former parsonage still exists as a building.

The parsonage tradition began to crumble during the period after the First World War. The rich parsonage tradition has apparently completely disappeared from our country. Because even the buildings that are still used as parsonages carry only memories of their historic background, one cannot speak of an actual parsonage culture in conjunction with today's parsonages. It is impossible to revive this lost phenomenon and way of life. It would, however, be possible to preserve existing parsonages in a way that respects their building artistic and cultural-historic value.

9.1 Parsonage construction

Up to the end of the 1600s parsonages consisted of numerous, even tens of small buildings. At that time the parsonage itself formed its own milieu, like a small village with small houses and outbuildings. The actual multi-room main building was not developed until the 1700s. The basic type had a Carolinian floor plan with a main central hall, which was common up to the late 1800s.

Parsonage construction was always regulated and controlled. Because parsonage construction was influenced by military buildings, estates and local tradition, an actual model parsonage was never created. At the same time parsonages had a significant impact on construction in their own localities. The practical designs dictated by agriculture influenced parsonages, but their architecture has always reflected social and cultural conditions and the way of life of the developers and builders. Parsonages displayed a picture of a rich, centuries-long building tradition and environmental culture tinged with regional variation.

Parishioners were obligated to construct parsonages until the beginning of the 1900s. This construction obligation, which for a long time was seven rooms, was specified in different ways at different times. Because the average age of buildings often was only thirty years, the short life of the buildings increased the peasants' burden of construction up to the early 1800s. Buildings were constructed without decent foundations and they were left without exterior boarding or paint. The quality of construction done as daily work was often poor, and the contracted construction work that became common in the 1800s did not always guarantee better quality. Most buildings from this period have rotted away and disappeared long ago, and the remaining buildings are examples of top construction and carpentry skills of that time. These preserved parsonages deserve to still be conserved.

A significant part, or 46 % of the remaining parsonages were constructed in the late 1800s, and 22 % in the early 1800s (a total of about 370 parsonages). Of all the preserved parsonages, 9 % were constructed before 1800 (about 60). Around 130 parsonages, or 23 % of all the old parsonages, were constructed in the early 1900s.

9.2 Crumbling of the parsonage milieu

Parsonages were functional farms until the beginning of the 1900s. They were usually located beside rivers or lakes, which provided transportation and fish, and the land along the shore was fertile cropland. Parsonages were characterised by their proximity to water, location on a hill, closeness to nature and farmland. As time went by the land areas belonging to parsonages grew

quite large, and the cropland sometimes covered over a hundred hectares. With the passing of the 1922 law on clergymen's wages and official residences, clergymen began to receive wages in money, and at the same time the old practice of including a farmed parsonage as a part of wages ended. The parsonages became parish offices, which were usually rented to outsiders. The numerous outbuildings in the yards of the parsonages were left without use, and they unavoidably began to disappear.

After the Second World War part of the land area previously belonging to the parsonages was used to settle immigrants and veterans. Buildings in the yards were moved to new locations for new use, mainly as residential buildings. By the end of the war the outbuildings and animal shelters became unnecessary. If they were not demolished they were left without maintenance to rot away. The most characteristic feature of parsonage milieus in the latter 1900s has been the destroying of building entities, leaving only the main building to represent the entire parsonage construction culture. Although the outbuildings closely integrated with the main building are of primary importance from the standpoint of the parsonage milieu and the village environment, their preservation is not really possible without cultural will.

The typical Finnish parsonage today includes one or two old, preserved storehouses or outbuildings. Not one parsonage has remained where, aside from the main building, the entity constructed before 1940, including servants' quarters, stalls, barns, storehouses, wood sheds, root cellars and numerous other buildings belonging to the farm culture, have been preserved. Today only a few parsonages are still used as farms like they originally were, and of these few, of course none are still used as parsonages.

The main problem with parsonage milieus has become not only the loss of building entities, but reforestation of the surrounding landscape. The border of the yard was previously defined by the outbuildings. Today, especially in the country, the surrounding forests provide the yard with a boundary and protection. The surroundings of the building have been allowed to become wooded in an attempt to close off the yard from the view of by passers. The factors that originally were important in selecting the location of the parsonage – visibility and prominence – have lost their significance today, even though these elements still were to exist. The two-way relationship between the parsonage and the village has been severed, and the connection and relationship between the building and its surroundings has most often been broken.

9.3. Parsonages today

Parishes still own over half of the preserved parsonage buildings. About half of these, or 27 % of all preserved parsonages, are at least partly used as parsonages⁴. A quarter of all parsonages are now in private hands. Nearly all the privately owned buildings are in residential use, either all year round or as vacation homes. The remaining parsonages are owned by municipalities, companies, communities or the state. The closer to the church the parsonage is located, the more probable it is that it is still owned by the parish. Parishes have held on most tightly to the oldest parsonages, and they have most readily relinquished their ownership of parsonages built after the 1850s.

It is important from the standpoint of the parsonages that they remain in use, preferably as clergymen's residences, of course. Residential use usually most closely resembles the parsonage's original use, and the norms and requirements that affect it are more lenient than if it were in public use. Today the use of the main building varies from a parish hall to a stone workshop and from a reception hall to a day care centre or a lodging house. Some of the buildings have actually been condemned to demolition due to the nature of their present use.

As a rule, parsonages are maintained well, and over 80 % are in good condition. Parsonages owned by parishes are in better than average condition, and the buildings that are still used as parsonages are in good condition. The closer a parsonage is to the church, and thus the centre of the built-up area, the better condition it usually is in. A building that is left unused is in danger as far as its preservation is concerned, and empty parsonages are definitely in poorer condition than those that are in use.

Factors that threaten parsonages are rarely associated with neglecting to maintain or renovate them. Today the greatest threat to these buildings is over-repair, which is culturally and historically risky and economically wasteful. The interiors of parsonages are modified and modernised in conjunction with renovation work, resulting in a contradiction between the interior and exterior. The choice of unsuitable new use usually leads to major modifications and costs. The better condition a parsonage is in, the more demanding the choice of new use is, because the existing structures, facing and permanent interior fixtures should be utilised. A building in poor condition may need basic renovations regardless of its use. Use that requires much technology that is alien to an old building may threaten its cultural-historic values. Fundamental modifications done in the 1900s that radically changed the buildings have created a new problem related to preservation – what are we protecting or attempting to preserve, the parsonage culture, the milieu, the building or only historic memories?

The efficiency of modern town plans is often apparent in the small size of the parsonage plot and the close proximity of new buildings to the old parsonage. The flattened scale and differing arrangement of building mass of new single-story buildings erected on the same plot also affect the appearance of today's parsonage courtyards. The integration of parsonages with their surroundings hasn't always been given sufficient consideration, and parsonage entities are often broken up by new road lines.

Parsonage use, condition, integration with the surroundings and ownership varies from one diocese to another. The parsonage tradition has been preserved the best in the arch-diocese and the diocese of Porvoo, where less parsonages than average have been demolished, and the buildings are often still used as parsonages. They are in good condition and renovations have preserved their cultural-historic value and originality. Their relationship with the surroundings has also been preserved better than average. The situation is the worst in the dioceses of Kuopio and Mikkeli, where a more than average number of parsonages has been taken into other use, and as many as one out of ten are unused. A more than average number of parsonages has been torn down in the 1900s in the dioceses of Kuopio, Tampere and Lapua.

9.4 Parsonage renovations

Even a parsonage in good condition looks dilapidated if it is left uncared for. Poor condition is rarely the actual reason for extensive repairs. The real reason has usually been a change in use, an improvement in the level of quality, or the owner's desire to change the exterior and interior appearance of the building. Old parsonages have been and still are renovated using unsuitable construction materials to make them "maintenance-free". This has caused structural problems. Renovating old parsonages "just to be sure" and "thoroughly" is a temptation that has been hard to resist in economically good times.

Nearly two thirds of parsonages have preserved their outward appearance well. Windows, doors and their mouldings and facing boards are an important part of a building's history, and the characteristics of their style indicate the phases and age of the building. Removal or modification of mouldings has simplified the façade of parsonages. Facing boards have been renewed because of damage or the addition of insulation, and parsonages rarely have preserved their original facing in conjunction with these changes. Exterior insulation has usually altered the appearance of the building by shortening the eaves and leaving the windows and foundation recessed within the wall.

The original interior of about a third of parsonages has been well preserved. The old room layout and the construction style of the original period is identifiable, even though the surface facing has been replaced later. From the 1700s on wood surfaces in parsonages were covered with wallpaper and paint as soon as it was financially possible. The ceiling panelling in the wealthiest parsonages was sometimes treated with dark transparent lacquer or glazing paint to make the wood look like precious hardwood. Today varnished wood surfaces are common in parsonages. Parquet and shellac-coated floor boards were among the floor coverings recommended in parsonage renovation guidelines compiled by the National Church Board in the beginning of the 1980s. This has contributed to the present use of parquet and shellac-coated floors in parsonage halls. Only a few parsonages still have traditional paint-coated plank floors. The walls of many parsonages are also at least partly faced with new shellac-coated knotty pine or spruce boarding or the old log wall has been uncovered.

The preservation of old surface layers or the use of similar materials in parsonage renovations has usually been a good solution, although it has not always been possible due to the new use of the building. Dropped ceilings, which have changed the proportions of rooms, are common. Gypsum and cardboard sheeting has changed the acoustics in the rooms of many parsonages, especially in large halls. In applying this sheeting it has been tempting to try to achieve straight, level surfaces, which has made the preservation of door and window mouldings problematic.

Parsonage renovation projects have rarely invested in thorough, costly planning and supervision of the work. Anyone has been able to plan the most demanding, extensive renovation in the life span of an old wooden parsonage. The authorities have not had sufficient resources to provide proper guidance, and the National Church Board and the parishes have not been able to adequately supervise the quality of renovation projects or ensure the preservation of cultural-historic values.

The reasons can be found in the scanty financial resources allotted to parsonages and also in ignorance, attitude and intentional choice.

In the beginning of the 1980s the National Church Board collaborated with the National Board of Antiquities and Historical Monuments in compiling guidelines on the renovation and maintenance of parsonages.⁵ A study of the renovations made during the last couple of decades clearly indicates that the parishes have not followed these guidelines very closely, and other owners have not even been aware of their existence. Nevertheless, these guidelines are still applicable as a basis for planning renovations. Architect Maija Kairamo's view on the future trend in building monument restoration also applies to parsonage restoration: "Everything that is usable should be restored rather than replaced. That way our building monuments will be preserved and their material entity will pass their true historicalness on to future generations. This type of conserving restoration done according to the principles of sustainable development could be called realistic restoration."⁶

9.5 Parsonages' chances of being preserved

Many parsonages that were monuments of construction skills and our society's development were lost in the latter half of the 1900s. A large portion of parsonages are not included in building conservation programs, and part of the buildings have been preserved due to voluntary building conservation efforts based on cultural will. Parsonage renovation in the post-war period has shifted from maintenance to thorough fundamental repair. No particular negligence has been shown toward parsonages, but like many other old buildings, they have been faced with the new values of modern times, with its fads and ideals of beauty.

Each parsonage with its details, just like every old building, has its own message, for an old building brings the past to us in a concrete form. A parsonage that has been preserved in its "original" condition is valuable, but the fact that a building has worn and shows traces of its inhabitants does not lessen its value. Diversity created by the simultaneous presence of different phases often enriches the architecture of a parsonage and lengthens the historic perspective of the building. The layers of time are rarely discernible in parsonages any more today.

In most cases use has guaranteed the preservation of a parsonage. Usually it has been better to allow slightly unsuitable use of a parsonage than to leave it empty and without care for years. The problem is that when the building is taken into new use, it is necessary to do quite fundamental renovation, restoration and repair work. When fitting a parsonage for new use, overly efficient use of space should be avoided, because this has usually led to too basic changes from the standpoint of the building. The choice of use is important from the viewpoint of building preservation, but the study of parsonages indicated that the restorer's own relationship with the old building and building culture may have the most influence on preserving the originality of the building.

It is easier to notice the value of a nationally significant parsonage than to appreciate a parsonage that is classified as valuable at the provincial or local level. If a building has been left out of a list of culturally and historically valuable buildings, decision-makers do not appraise the building as

being very significant. Nevertheless, because not much is left of the environment built by previous generations, and because a parsonage is a concrete reminder, a physical message from the past, each old parsonage deserves to be carefully preserved. No generation has the right to take away from future generations the national cultural values created by previous generations.

Parishes and private individuals carry the main financial responsibility for the preservation and renovation of parsonages. The role of parishes in preserving the building heritage is clear when speaking of church buildings. On the other hand, parsonage restoration has been self-evident in only a few parishes, even though the National Church Board would be ready to support the project. However, because foregone parishioners have placed their own heavy financial investments in the construction and maintenance of parsonages, parishes perhaps have a moral obligation to maintain, restore and repair them. In a way, parishes and parishioners are now paying this debt back to previous generations. One way to support parsonage conservation and projects that respect their cultural-historic value is to set up a building fund, for example, by channelling money accumulated from community taxes into the fund. For the Evangelic Lutheran Church of Finland, this means only 354 old parsonages, which for the most part are still in good condition and have mostly preserved their originality. Or at least this was the situation in 1995 and 1996, but the number is decreasing each year.

References, pages 421 - 427

- ¹ Pettersson, Lars. 1951. Saako Petäjaveden vanha kirkko rappeutua? Suomen Kuvalehti nro 11 - 12.
- ² Parsonages left in areas ceded after the war and located in the archipelago are not included.
- ³ Parsonages left in areas ceded after the war and located in the archipelago are not included.
- ⁴ In 1998 Eero Raatikainen, inspector of the National Church Board, estimated that about half of Finland's parsonages are used as official residences. (Mitä tehdä pappilalle? Kotimaa 21.8.1998).
- ⁵ Liite kirkkohallituksen Ohjeita ja tiedotuksia - lehteen 31/1983. The National Board of Antiquities and Historical Monuments has revised the guidelines in 1994 and no longer recommends using mineral wool or sandblasting. These revised guidelines are included as an appendix to Kuopio province's program of procedures for parsonages.(Björk 1994, 39 - 50).
- ⁶ Kairamo et al. 1993, 121 - 122.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I PAINAMATTOMAT LÄHTEET

(Tarkka viittaus arkistolähteen sijaintiin on mainittu ko. lähdeviitteessä)

SUULLISIA TIETOJA ANTANEET

Halinen Irmeli ja Kalevi, Hausjärven pappilan omistajat. Hausjärvi, heinäkuu 1995.
Jääskeläinen, Vuokko, kaavasuunnittelija (Imatran kaupunki). Puhelinhaastattelu 10.11.1999.
Kaila, Panu, erikoistutkija. Oulu 4.6.1998.
Keso Vesa, srk. tal. hoit. Jämijärvi 20.7.1998.
Kronlöf Hanna, Muscoviraston tutkija. Puhelinhaastattelu 23.11.1998 ja 1.12.1998.
Koistinen Hannu, Rääkkylän pappilan omistaja. Rääkkylä 10.7.1998
Koistinen Hannu, Rääkkylän pappilan omistaja. Puhelinhaastattelut 13.8.1998 ja 8.11.1999.
Laitala Juhani, kirkkoherra eläkk. Kalajoki 21.7.1998
Lehtipuu Hannu, rovasti eläkk. Hämeenkyrö 15.8.1999.
Peijari Tapani, eläkk., Jämijärvi 20.7.1998.
Sivonen Maija, emäntä. Paltaniemi. 17.10.1998
Tanjunen Reino, kirkkoherra. Siikajoki, syyskuu 1998.
Teppo-Pärnä Viri, arkkitehti, Paimio. Puhelinhaastattelu 18.11.1999.

KANSALLISARKISTO KA

Indententti E. B. Lohrmanin vuonna 1854 laatima tyyppipiirustus pappiloita varten / Rakennushallituksen piirustusarkisto.
Alla Riksdagars och Möstens Besluth, Samt Arfföreningar, Regements-Former, Försäkringar och Bewillningar. Som, På allmenna Risdagar och Möten, ifrån år 1682. intil åhr 1731. giorde, stadgade och bewiljade äro; med the för hwart och ett Stånd utfärdade allmenna Resolutioner. Tredie Delen. 1733:
Valtiopäiväpäätos 25.5.1720, §41.
Valtiopäiväpäätos 1.8.1727, §12.
Rääkkylän pappilan julkisivupiirustukset vuodelta 1895.
Rääkkylän pappilan tiluskartta vuodelta 1910.
Vehkalahden kirkkoherran pappilan katselmuspöytäkirja 9. toukokuuta 1746.

Virolahden kirkkoherran pappilan katselmuspöytäkirja 8. kesäkuuta 1748.
Virolahden kappalaisen pappilan katselmuspöytäkirja 7. kesäkuuta 1748.

HELSINGIN TEKNILLINEN KORKEAKOULU

Arkkitehtuurin osasto

Kaila, Panu. 1997. Suomen pappila-arkkitehtuuri vuoteen 1900. Diplomityö Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin osastolle.

HELSINGIN YLIOPISTO

Kirkkohistorian laitos

Pesonen, Johanna. 1994. Ilomantsin pappilakulttuuri 1653 - 1936. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirkkohistorian laitokselle.

HÄMEENKYRÖN KUNNAN ARKISTO

Hämeenkyrön kunnan rakennuslautakunnan kokouspöytäkirja 13.8.1986 224§.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Etnologian laitos

Koskimies, Tiina. 1997. Ravintoa sielulle ja ruumiille – suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla. Pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopiston etnologian laitokselle.

Taidehistorian osasto

Pennanen, Pirjo. 1986. Keski-suomalaista pappila-arkkitehtuuria 1800-luvulla. Pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitokselle.

JÄMIJÄRVEN KIRKONARKISTO (JKA)

Huutokauppatilaisuuden pöytäkirja 1931.

Kappelinkokouksen pöytäkirjat 1866.

Katselmuspöytäkirjat 1963.

Kiinteän ja irtaimen omaisuuden tarkastajien kertomukset 1965 - 1968.

Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirjat 1945 - 1970.

Kirkkohallituksen Jämijärven seurakunnan kirkkoherranvirastolle osoittama kirje 27.1.1958.

Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirjat 1924 - 1983.

Kirkkokokouspöytäkirjat 1854 - 1913.

Kunnalliskokouksen pöytäkirjat 1870.

Palkkausvaliokunnan kokouspöytäkirjat 1959.

Palovakuutuskirja seurakuntain keskinäinen palovakuutusyhtiö 22.5.1947.

Protokolla yhteisestä auktion kokouksesta 4.-8.4.1866.

Rakennuslautakunnan kokouspöytäkirjat 1957.

Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirjat 1911 - 1942.

Vuoden 1960 liite tilinpäätöskertomukseen. Liite koski seurakunnan rakennuksia.

KESKI-SUOMEN YMPÄRISTÖKESKUKSEN ARKISTO

Keski-Suomen Ympäristökeskuksen rakennussuojelupäätös 14.2.1997 nro LA-18, Dnro 0995L0145/
27. Ympäristöministeriön vahvistama päätös 2.6.1999 nro 2,3/561/97.

KESKI-SUOMEN MUSEON ARKISTO

Keski-Suomen museon inventointilomake nro 92 ”Karstula/Laikan (Peltoniemen) pappila.
Keski-Suomen museon inventointilomake Marjoniemi, Uurainen 1: 123.
Karstulan Laikan pappilaa koskeva 16.11.1995 päivätty, Esko Aholan Keski-Suomen museolle laatima
muistio.
Kirje, Päivi Anderssonin (Keski-Suomen museo) 17.11.1995 päivätty kirje Hanna Kronlöfille
(Museovirasto). Kirje koski Karstulan pappilan tilannetta.
Lyhyt selvitys Laikan pappilan nykyisestä rakennuksesta 8.10.1980 (perustuen virkatalon
katselmuspöytäkirjoihin sekä virkatalolautakunnan ja pitäjänkokouksen pöytäkirjoihin), laatijana Osmo
Rinta-Tassi.

KIIKOISTEN KIRKONARKISTO

Kiiikoisten srk:n kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 13.4.1970

HANNU KOISTISEN YKSITYISARKISTO

Apurahahakemus Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiölle Rääkkylän Iso-Pappilan kunnostamiseksi
17.11.1997.
Karttunen, Mika. 1997. Rääkkylän pappila. Tutkielma kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten
entisöintikurssilla, Pohjois-Karjalan ammatillisessa aikuiskoulutuskeskuksessa.
Rääkkylän pappilan kuntoarvio 23.3.1997, Pohjois-Karjalan ammatillinen aikuiskoulutuskeskus.

LOUNAIS-SUOMEN YMPÄRISTÖKESKUKSEN ARKISTO

Ympäristöministeriön päätös nro 6/561/99, annettu 30.9.99.

MUSEOVIRASTON RAKENNUSHISTORIAN OSASTON ARKISTO

Luettelo ”Lailla suojellut rakennukset 10.2.1994”
Luettelo ”Hylätyt tai rauenneet suojeluasiat 10.2.1994”
Ympäristöministeriön päätös nro 14/561/95, annettu 12.10.1995.

MYNÄMÄEN KUNNANARKISTO

Mynämäen kunnallislautakunnalle osoitettu kirje, joka koski kappalaisen pappilan korjauksia 1880-luvulla.

OPETUSMINISTERIÖN ARKISTO

Kirkkohallituksen kirje opetusministeriölle 17.5.1985, DN:o 4/016/85.

OULUN MAAKUNTA-ARKISTO (OMA)

Paltamon kirkonarkisto (OMA, PKA)

Katselmuspöytäkirjat 1807 - 1895.

Kertomus Paltamon seurakunnan tilasta piispantarkastusta varten vuonna 1933.

Kirkonkokouspöytäkirjat 1863 - 1907.

”Räkningi tuloista ja maksuista, jotka ovat tapahtuneet Siivolan kappalaisen maan huoneittein parannusten alla Wasta edeskuluneena kesänä” vuodelta 1862.

Päivätyölista hirsitöistä vuodelta 1827.

Kopio Keisarillisen Waasan Hovioikeuden pöytäkirjasta vuodelta 1896.

Oulunläänin maaherran päätös vuodelta 1760.

Ote Paltamon emäseurakunnan kuntakokouksen pöytäkirjasta 1872.

Paltamon kirkon kalustokirja vuonna 1928 (jäljennös).

Paltamon pitäjänkokouksen pöytäkirja 1828.

Siikajoen kirkonarkisto (OMA, SKA)

Kirkkoherran virkatalon rakennuskassan tilikirja vuosilta 1889 - 1911.

Kirkonkokouspöytäkirjat 1875 - 1897.

Kustannuslasku pappilain pirtin korjaukseen vuonna 1865.

Lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirjat 1805 - 1848.

Paavolan seurakunnan kirkonkokouspöytäkirjat 1892.

Pitäjänkokouksen pöytäkirjat 1796 - 1864.

”Protokolla urakka aukSIONISTA Siikajoen kirkkoherran maalla” 1876.

Päätös pappilan uudesta rakennuksesta 1789.

Pöytäkirja urakkahuutokaupasta 21 joulukuuta 1897.

Rantsilan seurakunnan kirkonkokouspöytäkirja 13. toukokuuta 1892.

Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirjat 1902 - 1924.

Tuomiokapitulin arkisto (OMA)

Kertomukset Paltamon seurakunnan tilasta piispantarkastusta varten 1933 - 1938

Paltamon kirkon kalustokirja vuonna 1928 (jäljennös).

Paltamon kirkon kalustoluettelo laadittu piispantarkastusta varten 1933.

Kertomus Siikajoen emäseurakunnan tilasta piispantarkastusta varten vuonna 1908.

Kertomus Siikajoen seurakunnan tilasta piispantarkastusta varten 1930 - 1977.

Piispantarkastuspöytäkirjat 1953 - 1977.

Siikajoen seurakunnan tavarakirja 1908.

OULUN YLIOPISTO

Arkkitehtuurin osasto

Helminen, Sari. 1995. Iin kirkkoherran pappila, kunnostussuunnitelma. Diplomityö.

Panu, Jorma. 1994. Maisemakaava taajaman maankäytön suunnittelun perustana. Lisensiaatintyö.

PALTAMON KIRKONARKISTO (PKA)

Kirkollisvirkatalolautakunnan kokouspöytäkirjat 1921 - 1939.

Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirjat 1940 - 1942.

Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirjat 1934 - 1947

Rakennusmestari Hailan lausunto pappilan kunnosta 1937.

Siirto-toimikunnan kokouspöytäkirja 1936.

Suunnitelma maan luovuttamiseksi 1940.

Kappalaisen virka-asunnon hanketoimikunnan kokouspöytäkirjat vuonna 1947.

PATTIJOEN KUNNAN ARKISTO

Siikajoen pappilan rakennuslupahakemus (olenn. muutos sisärakent.) 20.7.1971.

TAPANI PEIJARIN YKSITYISARKISTO, JÄMIJÄRVI

Häyrinen, Matti. n.d. ”Ukin muistelmät.” Julkaisematon kirjoitus liittyen mm. Jämijärven pappilaan.

PORVOON TUOMIOKAPITULIN ARKISTO, PORVOO

Laaksi, Akseli Erkki. 1918. Oriveden ja Ruoveden seutujen kirkollisista oloista 1600-luvulla. Opinnäyte Porvoon tuomiokapitulille vuonna 1918 vakinaisen papinviran hakukelpoisuutta varten.

RÄÄKKYLÄN KIRKONARKISTO (RKA)

Katselmuspöytäkirjat 1897 - 1959.

Kirkonkokouspöytäkirjat 1893.

Lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirjat 1893 - 1935.

Silvennoinen, Eino. Tutkielma Rääckylän seurakunnan vaiheista vv. 1800 - 1958. Laadittu Suomen Nuorisopiston neuvojan keskitutkintoa varten vv. 1958 - 1959.

SIIKAJOEN KIRKONARKISTO (SKA)

Arkkitehtuuritoimisto Pirkko ja Risto Jämsän lausunto 9.7.1970. SKA III J 24.

Insinööritoimisto Olavi Toppilan päiväämätön suunnitelma pappilan ja kanttorilan energiataloudellisista korjaustöistä. SKA II Dd2.

Kertomukset Siikajoen seurakunnan tilasta 1962 – 1967.

Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirjat 1946 - 1970.

Kirkkohallintokunnan kokouspöytäkirjat 1956 - 1972

Kirkkohallintokunnalle osoitettu tiedote Kirkkoherran luontaiseduista 10. kesäkuuta 1966.

Kirkkohallituksen kirjeet 1966 – 1971.

Kirkonkokouksen pöytäkirjat 1903 – 1938.

Muinaistieteellisen toimikunnan lausunto 2.4.1971, nro 298.

Professori Esko Järventauksen lausunto 15.9.1971.

Tuomiokapitulin kirje Kirkkohallitukselle 25.8.1970, nro A 1373.

Urakkahuutokaupan pöytäkirja 1937.

Urakkasopimus 15. toukokuuta 1936.

Virkatalolautakunnan kokouspöytäkirjat 1923 – 1954.

TAMPEREEN TEKNILLINEN KORKEAKOULU

Arkkitehtuurin osasto

Mäenpää, Pekka. 1992. Vanha pappila nyt, agrariiyhteiskunnan pappilat jälkiteollisen ajan Tampereen hiippakunnassa. Diplomityö.

VIRI JA TEPPO PÄRNÄN YKSITYISARKISTO

FK Kari Uotilan lausunto Paimion pappilan kivikellarista, päivätty Turku 29.8.1986.

Olavi Kantelen lähettämä kirje 29.3.1988

Camilla Rosengrenin alustus ”Museoiden pihat ja puutarhat.” Varsinais-Suomen museokokouksessa 25.4.1987, moniste.

ANU SOIKKELI YKSITYISARKISTO

Maija Sivosen lähettämä kirje 14.11.1999.

Luento, Matti Luostarisen luento Maatila 2000-kilpailuseminaarissa 12.3.1998 Helsingissä. Moniste.

UUDENMAAN YMPÄRISTÖKESKUKSEN ARKISTO

Ympäristöministeriön päätös nro 34/561/97, annettu 17.5.1999.

II PAINETUT LÄHTEET

SANOMA- JA AIKAKAUSILEHDET

Arkkitehti-lehti

Blomstedt, Rafael. 1944. Seurakunta ja rakennuskulttuuri. Arkkitehti nro 3-4.

Härö, Elias. 1965. Kartanot ja pappilat. Arkkitehti nro 5.

Härö, Elias. 1963. Pappilarakennusten yhdennellätoista hetkellä. Arkkitehti nro 11-12.

Kairamo, Maija. 1971. Restauroimisen periaatteista. Arkkitehti nro 3.

Lilius, Henrik. 1990. Ihmisen suhde aikaan - Miksi rakennussuojelua tarvitaan? Arkkitehti nro 7.

Lilius, Henrik. 1979. Rakennussuojelu ja ympäristön rekonstruointi. Arkkitehti nro 7.

Onko rakennussuojelu kehityksen jarru? Keskustelu rakennetun ympäristön suojelun tavoitteista.

Arkkitehti nro 5 / 1988.

Nuijamaan kirkko ja pappila. Arkkitehti nro 3 / 1950.

Strömmer, Bertel. 1929. Pyynikin pappila. Arkkitehti nro 1.

Wickberg, Nils Erik. 1984. Hajamietteitä arkkitehtuurista ja historiasta. Arkkitehti nro 1.

Wickberg, Nils Erik. 1982. Rakennusten entistämisestä. Arkkitehti nro 1.

Helsingin Sanomat

Hävittää ja uudistaa. Helsingin Sanomat 25.6.1982.

Seurakuntatalo Ruovedelle – vanhat pappilat myydään. Helsingin Sanomat 25.11.1966.

Vanha pappila paloi Paraisilla. Helsingin Sanomat 6.7.1996.

Kaleva

Alkuperäiskäytössä olevat pappilat käyvät yhä harvinaisemmiksi; museovirasto karsimassa merkittävien pappiloiden listaa. Kaleva 21.7.1995.

Oulunsalon kirkkoherra jättää pappilansa 23 vuoden jälkeen. Kaleva 21.7.1995.

Pappilan entisöinti vauhdissa, talkoovoimia riittänyt kotipaikkakunnan ulkopuolellakin. Kaleva 30.10.1996.

Revonlahden pappila toimenpidekieltoon. Kaleva 25.4.1996.

Revonlahden pappila menossa myyntiin eniten tarjoavalle. Kaleva 18.4.1996.

Uudelleenarviointi tarpeen - Oulaisten mielestä kulttuurihistoriallisten kohteiden luettelo vanhentunut.

Kaleva 27.4.1998.

Kotimaa

Kenkäveronniemen pappila heräsi uudelleen cloon. Kotimaa 28.6.1991.

Kirkolta odotetaan kulttuuritekoja (pääkirjoitus). Kotimaa 10.10.1989.

Juhani Ahon ja Ukko Brofeldtin pappila on pelastettu hiljaisuuden viljelyyn Kyrönniemellä. Kotimaa 31.8.1990.

Mitä tehdä pappilalle? Kotimaa 21.8.1998.

Seurakunta remontoi arvokkaan pappilan - pappilakulttuuri säilyy Alahärmässä. Kotimaa 12.10.1990.

Kunnallislehti Paimio, Sauvo, Piikkiö

Museovirasto ei halua Pappilamäelle kaavaa. Kunnallislehti Paimio, Sauvo, Piikkiö 26.10.1992.

Paimion, Sauvon ja Piikkiön pappilat luokiteltiin erittäin arvokkaiksi. Kunnallislehti Paimio, Sauvo, Piikkiö 20.1.1983.

Seutukaavaliitto ei tukisi rakentamista, Pappilanmäki jäi pöydälle. Kunnallislehti Paimio, Sauvo, Piikkiö 12.10.1991.

Rakennustaiteen seura, jäsentiedote

Julkisivuväriytykset - paluu katkenneeseen perinteeseen. Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 1 / 1995.

Liika on liikaa - korjattessakin. Rakennustaiteen seura, Jäsentiedote nro 1 / 1994.

Maarian pappilan korjaus. Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 2 / 1997.

Maija Kairamon esitelmä Rakennustaiteen seuran ja ICOMOSin Suomen osaston seminaarissa 21.3.1995.

Rakennustaiteen seura, jäsentiedote nro 3 / 1995.

Teollisten menetelmien soveltuvuudesta korjausrakentamiseen. Rakennustaiteen seura, Jäsentiedote nro 1 / 1994.

Turun Sanomat

Eurajoen pappilan myynti-ilmoitus. Turun Sanomat 18.8.1996.

Humppilan pappila viimeiselle tuomiolle. Turun sanomat 29.10.1987.

Pappilakaupasta rahat Loimaan kirkkoremonttiin. Turun sanomat 30.6.1993.

Pappilakulttuuri elää vuokrallakin. Turun Sanomat 20.1.1994.

Vanhat pappilat usein uhattuina, pappila ympäristöineen kulttuurihistoriallisesti merkittäviä. Turun Sanomat 27.10.1989.

Verottaja tyhjentää pappilat, papin palkka ei riitä. Turun Sanomat 1.9.1986.

Muut kausijulkaisut ja sanomalehdet

Arvot ja päätöksenteko rakennussuojelussa. Museopolitiikka nro 1 / 1984.

Cleve, Nils. 1965. Miten maaseudun rakennus- ja kyläperinne olisi otettava huomioon maaseudun uusiutumista ohjelmoitaessa. Maalaiskunta nro 20.

Järventausta, Esko. 1959. Rakennusten entistämisestä. Teknillinen Aikakausilehti nro 9.

Karjalatar 23.7.1896.

Museovirasto: Karjaalla tuhottu arvokas Pappila. Lapin Kansa 26.7.1996.

Myllyahon pappila odottaa käyttäjiä. Kotiseudun sanomat 30.7.1997.

Oppikoulu alkoi jo 1957. Koti-Karjala 22.7.1998.

Pappilan uusi elämä. Kotiliesi nro 5 / 1993.

Pappiloiden korjausohjeet, liite. Kirkkohallituksen Ohjeita ja tiedotuksia -lehti nro 31 / 1983.

Pettersson, Lars. 1951. Saako Petäjäveden vanha kirkko rappeutua? Suomen Kuvalehti nro 11 - 12.

Punatkaa huoneenne. Pellervo nro 10 / 1900.

Rakennusmuistomerkkien säilyttämisestä. Valvoja nro 2 / 1962.

Oriveden pappila. Rakennustaito nro 1 / 1915.

Saako Petäjäveden vanha kirkko rappeutua? Suomen Kuvalehti nro 11-12 / 1951.

Sinisalo, Antero. 1966. Rakennussuojelun ajankohtaisia kysymyksiä. Kotiseutu nro 7-8.

Siuntion pappilan parempi elämä. Gloria kesäkuu / 1999.

Suomalaisten talonpoikaisten pihatyypien tutkimushanke. ICOMOS, Suomen osaston jäsentiedote nro 2 / 1998.

Taskurahaa taimista. Emäntälehti nro 6 / 1994.

Valot sammuvat pappiloissa, kirkko siirtyy virka-aikaan. Kodin Kuvalehti nro 16 / 1991.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Esko (toim.). 1949. Someron historia I. Historiatoimikunta, Forssa.
- Aaltonen, Esko (toim.). 1958. Someron historia II. Historiatoimikunta, Forssa.
- Aaltonen, Esko. 1945. Somerniemen historia. Somerniemen seurakunta ja kunta, Forssa.
- Aarrevaara, Eeva et al. 1997. Liian tiivis asuttavaksi? Tutkimus tiiviisti rakennettujen perinteisten kylien rakenteesta ja asukkaiden kokemuksista. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja 1997/41, TKK & Rakennetun ympäristön tutkimuslaitos, Helsinki.
- Acerbi, Giuseppe. [1953] 1983. Matka halki Suomen v. 1799. WSOY, Porvoo. (Julkaistu englannin kielisenä 5 osaisessa teoksessa *Travels through Sweden, Finland and Lapland to the North Cape, in the Years 1798 and 1799 vuonna 1802*).
- Aho, Juhani. 1952. Kootut teokset X. WSOY, Porvoo.
- Aho, Juhani. 1954. Kootut teokset V. WSOY, Porvoo.
- Ahola, Pertti. 1997. Tuleeko talo kuntoon. Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Ahonen, Felix. 1961. Kajaanin kaupungin historia III, vuosina 1810 - 1905. Kajaanin kaupunki, Kajaani.
- Ahonen, Taisto. 1996. Remontti, maalaus- ja korjaustyöt. Rakennusalan Kustantajat, Helsinki.
- Ahtola, Jussi et al. 1990. Satakunnan rakennusperinne. Sarja A: 177. Satakunnan seutukaavaliitto, Pori.
- Ahvenainen, Eino I. 1988. Savonrannan seurakunta 125-vuotias. Savonrannan seurakunta, Punkasalmi.
- Ahvenainen, Jorma. 1970. Rovaniemen historia II, 1632 - 1960. Rovaniemen kaupunki, maalaiskunta ja seurakunta; Rovaniemi.
- Aikio, Annukka (toim.). 1986. Uusi sivistyssanakirja. Otava, Helsinki.
- Alanen, Aulis J. 1949. Etelä-Pohjanmaan historia IV, Etelä-Pohjanmaan talouselämää 1721 - 1809. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta, Vaasa.
- Alanen, Aulis J. 1953. Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Ilmajoen kunta, Vaasa.
- Alanen, Aulis J. 1970. Seinäjoen historia I, vuoteen 1931 eli kunnan jakautuminen kauppalaksi ja maalaiskunnaksi. Historiatoimikunta, Seinäjoki.
- Alanen, E. A. 1923. Savonlinna-Säämingin seurakunta vuosina 1721 - 1812. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Alhonen, Pentti et al. 1983. Hämeenkyrön historia I, esihistorialliselta ajalta vuoteen 1721. Hämeenkyrön kunta ja seurakunta, Vammala.
- Alifrosti, Kari & Luoto, Jukka. 1990. Sauvon historia I. Sauvon kunta, Salo.
- Alifrosti, Kari. 1996. Salon ja Uskelan historia 1869 - 1990. Salon kaupunki, Jyväskylä.
- Andersson, Päivi. 1991. Rakennusinventiunnin opas. Keski-Suomen museon monistesarja 1/91. Jyväskylän kaupunki, Keski-Suomen museo, Jyväskylä.
- Anttila, Olavi. 1987. Kangasalan historia III vuosina 1865 - 1975, 110 kehityksen ja kasvun vuotta. Kangasalankunta, Kangasala.
- Anttila, Olavi. 1991. Kartanosta kunnaksi, Jokioisten historia. Jokioisten kunta, Forssa.
- Arajärvi, Kirsti. 1950. Vesilahden historia. Vesilahden seurakunta ja kunta, Tampere.
- Arajärvi, Kirsti. 1954. Messukylän, Teiskon ja Aitolahden historia. Tampereen kaupunki, Teiskon ja Aitolahden kunnat, Tampere.
- Arajärvi, Kirsti. 1959. Lempäälän historia. Lempäälän kunta ja seurakunta. Tampere.
- Arvastson, Gösta. 1977. Skånska prästgårdar. Skrifter från Folkliksarkivet i Lund nr. 19. LiberLäromedel, Lund.
- Arvokkaat maisema-alueet. 1993. Maisema-alue työryhmän mietintö II. Ympäristöministeriö mietintö 66/1992, Helsinki.
- Aschan, P & Kiljander, K. 1863. Kuopio Stifts matrikel. P. Aschan & Comp., Kuopio.
- Aschan, Pekka. 1853. Kuopio stifts matrikel. A. E. Rongains förlag, Kuopio.
- Back, Lars. 1994. Karis socken från forntiden till våra dagar VI, 1721 - 1865. Historikkommittén, Ekenäs.
- Badermann, Elmar. 1972. Korjaamme vanhan talon. T-kirjat. Tammi, Helsinki.
- Badermann, Elmar. 1973. Pientalon peruskorjaus, rakennustekniset ratkaisut. Rakennusalan tutkimus- ja tiedoituslaitos RTT, julkaisu 1973: 2.
- Berndtson, Nils. 1965. Laukaan historia I, vanhan Laukaan vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1776. Laukaan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Berndtson, Nils. 1986. Laukaan historia II, 1776 - 1868. Laukaan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Björk, Helena. 1994. Kuopion läänin pappiloiden toimenpideohjelma. Kirkkohallitus, Kuopio.

- Björkqvist Anneli & Lauri. 1993. Noormarkun rakennuskulttuuria. Noormarkun kunta, Tammisaari.
- Björn, Ismo. 1991. Suur-Ilomantsin historia, Enon, Ilomantsin ja Tuupovaaran historia vuoteen 1860. Enon, Ilomantsin ja Tuupovaaran paikallishistoriatoimikunta, Pieksämäki.
- Björn, Ismo. 1994. Enon historia 1860 - 1967. Enon kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Blomstedt, Yrjö. 1982. Asikkalan historia. Asikkalan kunta, Hämeenlinna.
- Blåfield, Martti et al. 1991. Mäntsälän historia I. Mäntsälän kunta, Jyväskylä.
- Brenner, Alf. 1985. Ingå, Fagervik, Degerby; en västnyländsk bygdekrönika 2. Karis.
- Brenner, Ola. 1987. Inkoo, Dagervik, Degerby; pitäjänhistorian kolmas osa. Hanko.
- Cajanus, K. I. 1979 (näköispainos alkup. 1936). Kempeleen seurakunnan vaiheita. Kempeleen seurakunta, Oulu.
- Calamnius, Rurik. 1912. Suomussalmen seurakunnan historia. Suomussalmen kulttuurilautakunta, Oulu.
- Calamnius, Rurik. n. 1914. Tietoja Piippolan seurakunnan vaiheista. Helsingin uusi kirjapaino, Helsinki.
- Castrén, Zach. 1894. Vanhan ajan muistoja Kemin, Tervolan ja Simon seurakunnista. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Cederberg, A. R. 1947. Suomen historia vapaudenajalla II. WSOY, Porvoo.
- Cederlöf, Henrik. 1993. Ekenäs stads historia IV, 1930 - 1980. Ekenäs.
- Dahl, Kaj & Gardberg, C. J. 1994. Suomen kartanoita. Otava, Helsinki.
- Dahlström, Svante. 1914. Anteckningar om militära boställen 1681 - 1809. Hembygdsföreningen, Helsingfors.
- Ekman-Salokangas, Ulla et al. 1992. Lahden historia II. Lahden kaupunki, Savonlinna.
- Elo, Kyösti et al. 1998. Iin seurakunnan historia. Iin seurakunta, Jyväskylä.
- Erixon, Sigurd. 1924. Prästgårdar i Dalarna under 1600-talets senare del och början av 1700-talet. Julkaisussa Fataburen 1924/häfte 3-3, Kulturhistorisk Tidskrift. Nordiska Museet, Stockholm.
- Erkola, Toini et al. 1973. Paimion historia. Paimion kunta ja seurakunta. Hämeenlinna.
- Ervasti, Seppo & Vasari, Yrjö. 1978. Kuusamon historia I. Kuusamon kunta, Kuusamo.
- Ervasti, Seppo et al. 1981. Kuusamon seurakunnan historia. Historiatoimikunta, Kuusamo.
- Eskola, Eino & Heinänen, Hannu. 1992. Kärämäen seurakunnan historiaa. Eino Eskola, Jyväskylä.
- Eskola, Sanna et al. 1993. Pirkkiön historia, Pirkkiön kylä ja Alatornion seurakunnan vaiheet. Pirkkiön kylätoimikunta ja Pirkkiön jakokunta, Ylivieska.
- Etelä-Karjalan rakennuskulttuuri. 1987. Etelä-Karjalan seutukaavaliiton julkaisu 4-87. Etelä-Karjalan seutukaavaliitto.
- Favorin, Martti. 1986. Siuntion historia. Siuntion kunta. Tammisaari.
- Favorin, Martti. 1992. Virolahden historia II, 1800-luvun puolivälistä Suomen itsenäistymiseen. Virolahden kunta, Mikkeli.
- Favorin, Matti. 1975. Mäntyharjun historia I, 1860-luvulle. Mäntyharjun kunta, Vammala.
- Forsman, Jaakko et al. 1935. Iso Tietosanakirja 9. Otava, Helsinki; 1035
- Gardberg, C. J. 1953. Rakennustutkimuksen opas. Muinaistieteellisen toimikunnan oppaita II. Helsinki.
- Gardberg, C. J. 1957. Med mursten och timmerbila. Julkaisussa: Med byggare i 800 år. Svenska Byggmästareförening i Helsingfors. Helsingfors.
- Gardberg, John. 1968. Karis socken från forntiden till våra dagar V, Vasatiden och karoliniska tiden. Historikkommittén, Ekenäs.
- Godenhjelm, Hugo. 1916. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja papiston matrikkeli. Hugo Godenhjelm, Tampere.
- Godenhjelm, Hugo. 1927. Suomen evankelis-luterilaisen papiston matrikkeli. Hugo Godenhjelm, Sortavala.
- Godenhjelm, Hugo. 1935. Suomen pappilat, tietoja Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakunnista. Otava, Helsinki.
- Grotenfelt, N. Karl. 1931. Joroinen I, muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhlaan 196/831. Joroisten kunta ja seurakunta, Warkaus.
- Gummerus, Leo (toim.). 1933. Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1928 - 1931. Sortavala.
- Gummerus, Leo (toim.). 1938. Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1932 - 1936. Sortavala.
- Gustafsson, Gotthard. 1932. Skånska prästgårdar från 1600-talet och 1700-talets början. Julkaisussa Fataburen, Nordiska Museets och skansens årsbok 1932. Nordiska Museet, Stockholm.
- Haapakka, Kaija et al. (toim.) 1996. Turkansaaren opaskirja, Oulu.
- Haara, Marjatta & Pekka (toim.). 1986. Varpaisjärvi. Varpaisjärven kunta, Kuopio.
- Haara, Pekka. 1993. Anttolan historia. Anttolan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.

- Hacklin, Werner et al. 1942. Reposaaren historia. Helsinki.
- Haila, V.A. 1936. Kiikan pitäjän kirkollisista oloista ruotsin vallan aikana. Tyrvään seudun Museo- ja kotiseutuyhdistyksen julkaisuja II. Vammala.
- Hakala, Matti et al. (toim.). 1976. Kodin suuri tietosanakirja 5. Weilin+Göös, Helsinki.
- Halila, Aimo et al. 1967. Suomen rakennushallinto 1811 - 1961. Rakennushallitus, Helsinki.
- Halila, Aimo. 1954. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721 - 1775, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Oulu.
- Halila, Aimo. 1958. Lahden historia. Lahden kaupunki, Lahti.
- Halila, Aimo. [1954] 1984. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi suuren Pohjan sodan ja isonvihan aikana 1700 - 1721, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia IV. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Kuusamo.
- Halila, Aimo. [1939] 1988. Iitin historia I, varhaisimmista ajoista 1860-luvulle. Iitin kunta ja seurakunta, Iitti.
- Halla-Seppälä, Hannu & Teckenberg, Carl-Petter. 1993. Harmaakivestä punatiileen, Sipoon seurakunta vuoteen 1965. Sipoon seurakuntayhtymä, Sipoo.
- Halminen, Yrjö (toim.). 1947. 100-vuotiaan Kiikoisten seurakunnan merkkipäivän johdosta 1947, entiset ja nykyiset seurakuntalaiset kertovat. Kiikoisten seurakunta, Pori.
- Hausen, Marika et al. 1990. Eliel Saarinen, Suomen aika. Otava, Keuruu.
- Hautala, Kustaa. 1975. Oulun kaupungin historia III, 1809 - 1856. Oulun kaupunki, Oulu.
- Hautala, Kustaa. 1976. Oulun kaupungin historia IV, 1856 - 1918. Oulun kaupunki, Oulu.
- Havia, Timo ja Luoto, Jukka. 1989. Piikkiön historia I, esihistoria ja Ruotsin vallan aika. Piikkiön kunta, Jyväskylä.
- Heervä, Ismo & Joutsamo, Timo. 1983. Kustavin historia. Kustavin kunta, Uusikaupunki.
- Heikel, A. O. 1916. Unohtunut kirkko ja pappila Tornion jokilaaksossa. Julkaisussa: Suomen Museo XXIII 1916. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Heikkilä, Kauko. 1947. Ikaalisten seurakunnan vaiheita vuosina 1641 - 1941. Ikaalisten seurakunta, Pori.
- Heikkilä, Olavi. 1992. Jämijärvi vuosisatojen varrella. Jämijärvi-seura. Kankaanpää.
- Heikkinen et al. 1989. Talo kautta aikojen, kiinteän sisustuksen historia. Rakentajain Kustannus Oy, Helsinki.
- Heininen, Juho. 1927. Piirteitä Punkalaitumen menneiltä ajoilta. Punkalaitumen kirjakauppa, Tampere.
- Heino, Harri et. al. 1993. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1988 - 1991. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Heino, Harri et. al. 1997. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1992 - 1995. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Heino, Ulla et al. 1987. Eurajoen historia I. Eurajoen kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Heino, Ulla. 1980. Nousiaisten historia II. Nousiaisten kunta ja seurakunta, Turku.
- Heino, Ulla. 1990. Eurajoen historia II. Eurajoen kunta ja seurakunta, Rauma.
- Heino, Ulla. 1992. Eurajoen historia III. Eurajoen kunta ja seurakunta, Kokemäki.
- Heinänen, Hannu & Hiltunen, Mauno. 1986. Simon kirja. Simon kunta, Jyväskylä.
- Heinänen, Hannu & Huurre, Matti. 1993. Sallan historia. Sallan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Hekkanen, Martti. 1996. Pientalon kuntoarvio. Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Helander, Vilhelm & Sundman, Mikael. 1982. Miltä näyttää maamme; ympäristön muutos ja rakennusperinnön kohtalo. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki.
- Hellgren, Kirsti. 1957. Sippolan historia. Sippolan kunta, Myllykoski.
- Helsingin kaupungin historia III. 1950. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Helsingin seudun rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. 1986. Julkaisu B22 - 1986. Helsingin seutukaavaliitto, Helsinki.
- Hernesniemi, Oiva. 1991. Ruoveden historia 1939 - 1989. Vanhan Ruoveden historia III: 7₂. Ruoveden kunta, Jyväskylä.
- Herranen, Timo et al. 1989. Lappeenrannan kaupungin historia 1917 - 1966. Historiatoimikunta, Jyväskylä.
- Hietanen, Silvo. 1982. Siirtoväen pika-asutuslaki 1940, asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Hiltunen, Mauno (toim.). 1990. Ranuan historia. Ranuan kunta ja seurakunta, Kemi.
- Hiltunen, Mauno et al. 1996. Siikajokilaakson historia I. Siikajokilaakson kunnat ja seurakunnat, Oulu.
- Hiltunen, Mauno. 1982. Kempeleen historia. Kempeleen kunta ja seurakunta, Oulu.

- Hiltunen, Mauno. 1987. Oulunsalon historia. Oulunsalon kunta ja seurakunta, Kemi.
- Hinkka, Reijo. 1984. Halikon historia II. Kunnallishallinnon perustamisesta 1980-luvulle sekä Angelniemen vaiheet kuntien yhdistymiseen asti. Halikon kunta, Salo.
- Hipping A. J. 1965 (alkup. julkaisuv. 1845). Vihtin pitäjä. Vihti-Seura. Helsinki.
- Hirsjärvi, Tarmo. 1929. Humppilan kunnan historia. Humppilan kunta, Forssa.
- Hirsjärvi, Tarmo. 1930. Koirjärven kunnan synty- ja alkuvaiheet. Forssa.
- Hirsjärvi, Tarmo. 1932. Ulvilan seurakunta. Muistojulkaisutoimikunta, Forssa.
- Hokkanen, Kari. 1979. Vanhan-Ruoveden historia III: 1, Virrat 1860-luvulta 1970-luvulle. Virtain kaupunki ja seurakunta, Saarijärvi.
- Honka-Halila, Helena (toim.). 1996. Vesilahti 1346 - 1996. Vesilahden kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Honka-Hallila, Helena. 1996. Ylöjärvi 1869 - 1994. Ylöjärven kunta, Jyväskylä.
- Hormia, Yrjö. 1939. Pyhämaan - Pyhärannan 300-vuotisvaiheita. Rauma.
- Hovi, Olavi. 1995. Leppävirran historia II, kunnan ja kuntalaisten vaiheita kunnallishallinnon uudistamisesta 1990-luvulle. Leppävirran kunta, Pieksämäki.
- Huhtala, Heikki (toim.). 1995. Satakunnan kirkkoteillä, retkiä vanhimmassa kirkkomaakunnassamme. Sarja A: 225. Satakuntaliitto ja Nousee Satakunnan kansa ry, Pori.
- Hultin, Herman. 1926. Pyttis socken. Pyttis kommun, Helsingfors.
- Huurre, Matti & Turpeinen, Oiva. 1992. Leipä luonnosta, Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Suomussalmen kunta ja seurakunta, Keuruu.
- Huurre, Matti et al. 1956. Suur-Kalajoen historia I, esihistoriallisesta ajasta isoonvihaan. Suur-Kalajoen historiatoimikunta, Kokkola.
- Huurre, Matti et al. 1988. Hyrynsalmen historia. Hyrynsalmen kunta ja seurakunta. Jyväskylä.
- Huusko, Jorma et al. (toim.). 1984. Lapin rakennusperintö. Lapin läänin rakennusperinne ry., Oulu.
- Hyvät neuvot tarpeen. Etelä-Savon rakennussuojeluarkkitehtikokeilun tulokset. 1989. Julkaisu 153: 1989. Etelä-Savon seutukaavaliitto.
- Hämynen, Tapio. 1986. Heinäveden historia vuoteen 1865, Heinäveden historia I. Heinäveden historiatoimikunta, Heinävesi.
- Hänninen, Helena. 1991. Kuoreveden kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 29. Kuoreveden kunta ja seurakunta, Jyväskylä. Härkönen, Pekka et al. (toim.). 1952. Lumivaara, kotiseudun kuvia ja maisemia. Lumisäätiö, Lahti.
- Härkönen, Simo. 1950. Impilahti-kirja, Impilahden pitäjän historia- ja muistojulkaisu. Helsinki.
- Härö, Elias & Kaila, Panu. 1976. Pohjalainen talo, rakentajan opas. Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan maakuntaliitot, Svenska Österbottens Landskapsförbund, Helsinki.
- Härö, Erkki. 1984. Espoon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. Espoon kaupunginmuseo, Espoo.
- Härö, Elias. 1988. Kartanokulttuuri: Virkatalot asutokulttuurin kehityksen ilmentäjinä. Teoksessa *Ars, Suomen taide* 2. Weilin & Göös, Espoo.
- Ilmonen, Toivo. 1958. Kurkijoen seutu Ruotsin vallan aikana vuosina 1570 - 1710. Eripainos Kurkijoen kihlakunnan historiasta. Pieksämäki.
- Ikkala, Marja-Leena & Salonen, Törsti. 1992. Sammatin kulttuurimaisemat ja -rakennukset. Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto, Lohja.
- Ikkunaopas. 1985. Rakennuspuusepänteollisuus ry & Rakennuskirja Oy, Helsinki.
- Ikkunavalmistajien esitteet, jaettu Oulun rakennusmessuilla 4.-5.4.1998: Tiivi-, Fenestra- Sasmo-ikkunat
- Impola, Heikki. 1962. Kiikan seurakunta 1662 - 1962. Kiikan seurakunta, Vammala.
- Innamaa, Kerttu. 1952. Kaarinen pitäjän historia II, aikakausi 1600 - 1870. Kaarinan historiatoimikunta, Turku.
- Innamaa, Kerttu. 1957. Kaarinan pitäjän historia III, aikakausi 1870 - 1939. Kaarinan historiatoimikunta, Turku.
- Innamaa, Kerttu. 1965. Naantalın historia III. Naantalın kaupunki, Turku.
- Innamaa, Kerttu. 1982. Perniön historia II. Salo.
- Itkonen, Terho. 1991. Kieliopas. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Itkonen, Tuomo. 1970. Pippinä ja pappina. WSOY, Porvoo.
- Jarle, P. O. 1970. Rakenteiden yksikkökustannuksia 1970. Rakentajain kustannus Oy, Helsinki.
- Johannes, Viipurin läänin Rannan kihlakuntaan kuuluneen Johanneksen pitäjän historia- ja muistelmateos. 1959. Johannes-säätiö, Pieksämäki.
- Jokinen, Pentti. 1982. Hämeenkyrön kirkon 200 vuotta. Hämeenkyrön seurakunta, Saarijärvi.

- Jokipii, Heli. 1978. Sumiaisten kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 15. Sumiaisten kunta, Jyväskylä.
- Jokipii, Mauno (toim.). 1988. Keski-Suomen historia 2, Keski-Suomi maakunta-ajatuksen synnystä itsenäisyyden aikaan. Keski-Suomen maakuntaliitto, Jyväskylä.
- Jokipii, Mauno (toim.). 1993. Keski-Suomen historia 3, Keski-Suomi itsenäisyyden aikana. Keski-Suomen maakuntaliitto, Jyväskylä.
- Jokipii, Mauno. 1963. Saarijärven kirja. JKKY:n kotiseutusarja. Saarijärven kunta ja seurakunta, Pieksämäki.
- Jokipii, Mauno. 1996. Paikallishistoria. Gummerus, Jyväskylä.
- Jouko. Pohjois-Pohjalaisen osakunnan kotiseutututkimuksia I. 1910. Pohjois-Pohjalainen osakunta, Helsinki.
- Joutsela, J. N. 1928. Petäjäveden seurakunta 1728 - 1928. Petäjäveden seurakunta, Jyväskylä.
- Junkala, Leevi & Niemelä, Maria. 1977. Suur-Lohtajan historia II, vuodet 1809 - 1917. Keski-Pohjanmaan historiasarja 4. Suur-Lohtajan historiatoimikunta, Kokkola.
- Junnila, Heikki & Rantatupa, Heikki (toim.). 1983. Järviseedun historia I, esihistoriasta 1850-luvulle. Järviseeutu-seura, Vaasa.
- Junnila, Heikki. 1987. Perhonjokilaakson historia; Halsuan, Kaustisen, Perhon ja Vetelin historia 1860-luvulta 1980-luvulle. Perhonjokilaakson kunnat, Kokkola.
- Junnila, Heikki. 1995. Saarijärven historia 1865 - 1985. Saarijärven kaupunki, Saarijärvi.
- Junnila, Olavi. 1988. Hyvinkään seudun historia. Hyvinkään kaupunki, Hyvinkää.
- Jurva, Aura. 1942. Kosken pitäjän vaiheita. Porvoo.
- Jurvanen, Pertti. 1987. Taipalsaari, pitäjä Saimaan sylissä. Taipalsaaren kunta ja seurakunta, Lappeenranta.
- Jutikkala, Eino & Nikander, Gabriel. 1939. Suomen kartanot ja suurtilat I. Suomen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Jutikkala, Eino & Nikander, Gabriel. 1941. Suomen kartanot ja suurtilat II. Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki.
- Jutikkala, Eino & Nikander, Gabriel. 1945. Suomen kartanot ja suurtilat III. Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki.
- Jutikkala, Eino (toim.). 1968. Suomen talous- ja sosiaalishistorian kehityslinjoja. WSOY, Porvoo.
- Jutikkala, Eino et al. (toim.). 1960. Hämeen historia II, noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Hämeen heimoliitto, Hämeenlinna.
- Jutikkala, Eino et al. (toim.). 1966. Hämeen historia III, vuodesta 1721 vuoteen 1870. Hämeen heimoliitto, Hämeenlinna.
- Juva, Mikko et al. (toim.). 1968. Suomen historian dokumentteja I. Otava, Helsinki.
- Juva, Mikko. 1955. Seurakuntaelämä puhdasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600 - 1806). Varsinais-Suomen historia VII: 3-4. Turku.
- Juva, Mikko. 1968. Suomen papisto kautta historian. Teoksessa Jutikkala, Eino (toim.). Suomen talous- ja sosiaalishistorian kehityslinjoja. WSOY, Porvoo.
- Juvan historia. 1957. Juvan seurakunta ja kunta, Pieksämäki.
- Juvelius, Einar W. (toim.). 1931. Liedon historia. Liedon historiatoimikunta, Turku.
- Juvonen, Jaana et al. 1990. Vanhan Tohmajärven historia. Tohmajärven kunta ja seurakunta, Tohmajärvi-seura. Pieksämäki.
- Juvonen, Jaana. 1996. Parikkalan historia. Parikkalan kunta, Jyväskylä.
- Jämsén, Asko. 1991. Alavuden historia II, vapaussodasta kuntamuodon muutokseen. Alavuden kaupunki, Jyväskylä.
- Jäntere, Kaarlo & Maliniemi, Aarno. 1943. Muistojulkaisu Naantalin 500-vuotisjuhlaan elokuun 23 päivänä 1943. Oy Suomen kirja, Helsinki.
- Jäntere, Kaarlo. 1959. Naantalin historia II, kaupunki ja seurakunta luostariajan lopusta Suomen sotaan. Historiatoimikunta, Turku.
- Kaasalainen, Väinö (toim.). 1951. Sakkolan historiaa. Sakkolan historiatoimikunta, Lempäälä.
- Kaila, Panu et al. 1987a. Rakennuskonservointi, museokohteina säilytettävien rakennusten korjausopas. Suomen museoliiton julkaisuja 27, Suomen museoliitto, Joensuu.
- Kaila, Panu et al. 1987b. Talo kautta aikojen, julkisivujen historia. Rakentajain Kustannus Oy, Helsinki.
- Kaila, Panu. 1997. Talotohtori, rakentajan pikkujättiläinen. WSOY, Porvoo.
- Kainuun seutukaavan runko, Kainuun kulttuurihistorialliset suojelukohteet. 1973. Kainuun seutukaavaliitto, Kajaani.
- Kairamo, Maija et al. 1993. Rakennettu aika. ICOMOSin Suomen osasto 25 vuotta. Helsinki.

- Kallenautio, Jorma. 1976. Lopen historia kunnallisen itsehallinnon aikana I. Lopen kunta, seurakunta ja manttaalikunta, Tampere.
- Kallio, Reino. 1987. Vanhan Saarijärven historia. Karstulan, Konginkankaan, Kyyjärven, Saarijärven ja Uuraisten kunnat ja seurakunnat, Saarijärvi.
- Kalvolan historia I, esihistoria ja Ruotsin vallan aika. 1992. Kalvolan kunta, Hämeenlinna.
- Kanerva, Taito & Lepola, Martti. 1989. Kärkölan seurakunnan vaiheita. Kärkölan seurakunta, Lahti.
- Kangasniemi, Toimi. 1972. Peräseinäjoen kirja. Peräseinäjoen kunnan kulttuurilautakunta, Seinäjoki.
- Kansanaho, Erkki. 1953. Koiviston seurakunnan ja kunnan vaiheita.
- Kantola, Veikko. 1979. Hauhon seurakunta 1929 - 1979. Hauhon seurakunta, Tampere.
- Karleby sockens historia I. 1967. Historiekommittén, Åbo.
- Karskela, Sirkka. 1989. Kivennapa, väestö ja tilat isonvihan jälkeen. Silmu-tuotanto, Turku.
- Kartano ja pappila. 1973. Museovirasto, rakennushistorian osasto, julkaisu 2/1973.
- Karttunen, K. I. 1931. Elämää ja oloja Liedossa 1500- ja 1600-luvulla. Turku.
- Karttunen, M. O. 1953. Alavuden kirja, kuvaus kotiseudusta ja sen vaiheista. Alavuden opettajayhdistys, Vaasa.
- Kaukiainen, Yrjö. 1970. Virolahden historia I, 1850-luvulle. Virolahden kunta, Lappeenranta.
- Kaukola. 1953. Kauko-säätiö, Lahti.
- Kaukovalta, K. V. et al. 1934. Pirkkalan historia. Tampere.
- Kaukovalta, Kyösti. 1917. Uudenkaupungin historia I. Uudenkaupungin kunta, Tampere.
- Kaukovalta, Kyösti. 1929. Uudenkaupungin historia II. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki.
- Kaukovalta, Kyösti. 1930. Uudenkaupungin historia III, 1809 - 1875. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki.
- Kauppinen, Anna M. 1972. Ruokolahden seurakunta 1572 - 1972. Ruokolahden seurakunta, Joensuu.
- Kauppinen, Pekka et al. 1994. Pitäjä rajojen mailla, Kitee ja Rääkkylä vuoteen 1870. Kiteen ja Rääkkylän kunnat ja evlut. seurakunnat, Jyväskylä.
- Kauppi-Heikki. 1920. Paimen ja lampaat. WSOY, Porvoo.
- Keisarillisen Suomen Senaatin Kirkollisasiaintoimituskunnan kertomus 1897 - 1899. 1900. Helsinki.
- Keravuori, Kirsi & Oksanen, Eeva-Liisa. 1997. Mäntsälän historia III. Mäntsälän kunta, Jyväskylä.
- Kerkkonen, Veikko. 1931. Janakkalan historia. Janakkalan kunta, Hämeenlinna.
- Kertomus Hauhon seurakunnan vaiheista. 1929. Hämeenlinna.
- Keränen, Jorma. 1977. Paltamon seurakunnan historia. Paltamon seurakunta, Kiuruvesi.
- Keränen, Jorma. 1978. Konginkankaan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 14. Konginkankaan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Keskisuomalaisen kulttuuriympäristön hoitaminen, tietoja ja ohjeita vanhan rakennuskannan säilyttäjille. 1984. Keskisuomalaisia rakennustutkimuksia III. Keski-Suomen museo, Jyväskylä.
- Keskitalo, Oiva. 1964. Hausjärven historia. Hausjärven kunta ja seurakunta, Hämeenlinna.
- Kettunen, Sakari. 1971. Siikaisten seurakunnan vaiheita 1771 - 1971. Siikaisten seurakunta, Vammala.
- Kianto, Ilmari. 1922. Vanha pappila. Otava, Helsinki.
- Kianto, Ilmari. [1930] 1960. Kertomuksia ja kuvauksia. Suomalaista kirjallisuutta kouluille 7. Keuruu.
- Kiiskinen, Osmo. 1991. Pielisjärven historia 1865 - 1920, Pielisjärven historia IV. Lieksan kaupunki, Pielisjärven ja Viikkijärven seurakuntayhtymä, Pielisjärvi.
- Kimitobygdens historia II. 1944. Sagalunds hembygdsmuseum, kommunalförbund, Åbo.
- Kirkko keskellä kylää, Merijärven seurakunta 1779 - 1979. 1979. Merijärven seurakunta, Oulu.
- Kirkollisten rakennusten suojelutoimikunnan mietintö. 1986. Komiteamietintö 1986: 5, Helsinki.
- Kirkon kalenteri 1997. 1996. Suomen kirkon sisälähetysseura, Helsinki.
- Kiuru, Paavo. 1961. Kivennapa, muistelmia ja kuvia entisestä kotiseudusta. Kivennavan historiatoimikunta, Pielisjärvi.
- Kivikari, Eero (toim.). 1937. Suomen verolainsäädäntö, verotusta koskevat lait ja asetukset sekä valtioneuvoston päätökset ja muut määräykset. Helsinki.
- Kivikoski, Ella et al. 1960. Raisonin historia I. Raisonin historiatoimikunta, Turku.
- Knaapinen, M. A. 1935. Piikkiön pitäjä, kotiseutukirja nykyisille ja entisille piikkiöläisille. Turku.
- Knapas, Terttu. 1984. Kymenlaakson kulttuurihistorialliset kohteet. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisuja A: 20. Kymenlaakson Maakuntaliitto ry, Kymenlaakson maakuntamuseo, Kymenlaakson seutukaavaliitto, Kotka.
- Koivisto, Olavi. 1966. Euran, Honkilahden ja Kiukaisten historia I, historiallisen ajan alusta isoonvihaan.

- Kuntien ja seurakuntien asettama historiatoimikunta, Eura.
- Koivisto, Olavi. 1987. Euran, Honkilahden ja Kiukaisten historia II, isostavihasta nykypäiviin. Kuntien ja seurakuntien asettama historiatoimikunta, Vammala.
- Koivisto, Onni & Saariluoma, Vilho. 1957. Kotipitäjäni Muurla. Hämeenlinna.
- Koivunen, Pentti & Matinolli, Eeva. 1982. Rymättylän historia I, esihistoria ja Ruotsin vallan aika. Rymättylän kunta ja seurakunta, Turku.
- Koivunen, Pentti et al. 1997. Keminmaan historia. Keminmaan kunta ja seurakunta, Keminmaa.
- Koivuniemi, Jussi et al. 1994. Nokian ja Pirkkalan historia, yhteinen Pirkkalan pitäjä 1865 - 1921 ja kuntien erilliset vaiheet 1990-luvulle. Nokian kaupunki ja Pirkkalan kunta, Forssa.
- Kojonen, Eero. 1993. Alavuden historia I, Alavuden vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1918. Alavuden kaupunki, Jyväskylä.
- Kokkonen, Heikki. 1931. Elimäen pitäjän historia II; kirkolliset, kunnalliset ja sivistykselliset laitokset sekä hallinnolliset, oikeudelliset ja taloudelliset olot. Elimäen kunta, Helsinki.
- Kokkonen, Heikki. 1941. Juuan pitäjän historia. Juuan kunta, Helsinki.
- Kolehmainen, Alfred & Laine, Veijo A. 1979. Suomalainen talonpoikaistalo. Otava, Helsinki.
- Koljonen, Eero. 1963. Alavuden historia I, Alavuden vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1918. Alavuden historiatoimikunta, Jyväskylä.
- Koljonen, Eero. 1993. Alahärmän historia I, Alahärmän alueen vaiheet jääkauden jälkeiseltä ajalta vuoteen 1867. Alahärmän kunta ja seurakunta, Vaasa.
- Komitealta jonka toimenä on ollut tehdä ehdotus asetukseksi kirkon ja pappilan rakentamisesta ja kunnossapitamisesta sekä puustelliasetukseksi maan pappistaloja varten. 1887. Helsinki.
- Kopisto, Aarne & Paloposki, Toivo J. 1967. Viipurin pitäjän historia I, vuoteen 1865. Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjäseura ry, Joensuu.
- Koponen, Jarmo (toim.) 1990. Kyyjärven kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 28. Kyyjärven kunta, Jyväskylä.
- Korhonen, Arvi (toim.). 1962. Utajärven vaiheita, muistojulkaisu kirkon 200-vuotisjuhlaan. Utajärven kunta ja seurakunta, Helsinki.
- Korhonen, Martti. 1981. Vehkalahden pitäjän historia II, yhteiskunnallisesta kehityksestä 1600-luvulla sekä maakirjojen synty. Vehkalahden kunta, Hamina.
- Korhonen, Mikael & Kuva, Christer. 1995. Lapinjärven historia, kaksi kieltä - yksi kunta. Lapinjärven kunta. Lapinjärvi.
- Korjauskortisto 1-16, vv. 1993 - 1995. Museovirasto ja Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Korsnäs historia. 1981. Korsnäs kommun, Närpes.
- Korte, Seija (toim.). 1977. Liminka 1477 - 1977. Limingan kunta ja seurakunta. Oulu.
- Koskimies, Juho. 1908. Lapuan pitäjän historia. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Oulu.
- Koskimies, Y.S. & Kuusanmäki, Lauri. 1962. Suur-Jämsän historia II. Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat. Hämeenlinna.
- Koukkula, Tuomo. 1967. Vanhan-Ruoveden historia II: 1, Kuru, Pohjaslahti, Ruovesi, Vilppula ja Virrat isostavihasta 1860-luvulle. Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta, Vammala.
- Kovanen, Kirsti. 1984. Etelä-Savon rakennusperintö. Etelä-Savon seutukaavaliitto julkaisu 114. Etelä-Karjalan seutukaavaliitto, Mikkeli.
- Kujanen, Hannu. 1996. Sauvon historia II. Sauvon kunta, Sauvo-Karunan seurakunta; Turku.
- Kukkonen, Jukka (toim.). 1985. Rautalammin kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 20. Rautalammin kunta, Hämeenlinna.
- Kulha, Keijo K. (toim.). 1965. Luhangan kirja. JKKY:n kotiseutusarja nro 3. Luhangan kunta, Pieksämäki.
- Kulha, Keijo K. 1975. Vanhan Jämsän historia 1860-luvulta vuoteen 1925. Vanhan Jämsän historiatoimikunta, Jämsä.
- Kulttuuri- ja rakennushistoriallisesti arvokkaita kohteita Vaasan läänissä. 1978. Vaasan läänin seutukaavaliitto, Vaasa.
- Kumpulainen, Kalevi & Miettinen, Timo. 1992. Luumäen historia. Luumäen kunta. Jyväskylä.
- Kumpulainen, Kalevi. 1983. Pielaveden ja Keiteleen historia II, 1870-luvulta nykypäivään. Pielaveden ja Keiteleen kunnat ja seurakunnat, Kiuruvesi.
- Kuokkanen, Esko. 1992. Toivekoti vanhasta talosta. Rakentajain kustannus, Tampere.
- Kuokkanen, Pentti P. 1966. Hankasalmen kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 4. Hankasalmen kunta ja seurakunta, Pieksämäki.
- Kuokkanen, Pertti. 1983. Laukaan historia III, kunnallishallinnon uudistamisesta 1950-luvulle. Laukaan

- kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Kuokkanen, Pertti. 1993. Toivakan historia. Toivakan kunta, Jyväskylä.
- Kuujo, Erkki et al. 1958. Käkisalmen historia, Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan vaiheita. Käkisäitiö, Lahti.
- Kuujo, Erkki et al. 1970. Sortavalan kaupungin historia. Sortavalaisten seura ry, Jyväskylä.
- Kuujo, Erkki et al. 1988. Muuttuvaa Mikkeliä, Mikkelin kaupungin historia II 1918 - 1986. Mikkelin kaupunki, Pieksämäki.
- Kuuliala, Wiljo-Kustaa. 1948. Kalvolan vaiheita. Riihimäki.
- Kuusankosken kirja. 1997. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja nro 34. Kuusankosken kaupunki ja seurakunta, Jyväskylä.
- Kuusi, Sakari. 1935. Hollolan pitäjän historia I, muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. WSOY, Porvoo.
- Kuusi, Sakari. 1937. Hollolan pitäjän historia II, muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. WSOY, Porvoo.
- Kuusisto, Seppo. 1989a. Jämsän historia I, 1926 - 1952. Jämsän kaupunki, Vammala.
- Kuusisto, Seppo. 1989b. Jämsän historia II, 1952 - 1976. Jämsän kaupunki, Vammala.
- Kyllönen, Matti. 1980. Kalajoen ja Raution historia 1865 - 1975. Kalajoen kunta, Vaasa.
- Kylmä, Jussi (toim.). 1987. Karttulan kirja. JYY:n kotiseutusarja 25. Karttulan kunta, Jyväskylä.
- Kymenlaakson rakennuskulttuuri. 1992. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisu A: 26, Kymenlaakson seutukaavaliitto, maakuntaliitto ja maakuntamuseo. Kotka.
- Kähäri, Matti. 1965. Vuoksela, nuoren kannakselaispitäjän vaiheita. Vuokselaisten pitäjänseura ry, Toijala.
- Kähönen, Ester. 1959. Vanha Äyräpää I, vuoteen 1700. Entisen Äyräpään kihlakunnan historiatoimikunta. Helsinki.
- Kähönen, Ester. 1985. Vanha Äyräpää II, vuodet 1700 - 1870. Historiatoimikunta. Kouvola.
- Kärkkäinen, Kauko. 1987. Seitsemän nappia; pappismiehen muisteluja. WSOY, Juva.
- Laakso, Veikko. 1984. Suur-Loimaan historia II, isonvihan päättymisestä 1900-luvun alkuun. Alastaro, Loimaan kaupunki, Loimaan kunta ja Mellilä; Loimaa.
- Laakso, Veikko. 1986. Suur-Loimaan historia I, esihistorialliselta ajalta vuoteen 1721. Alastaro, Loimaan kaupunki, Loimaan kunta ja Mellilä; Loimaa.
- Lackman, Matti. 1991. Raahen tienoon historia III; Raahen kaupunki, Pattijoen (Salon emäseurakunnan), Saloisten ja Vihannin kunnat sekä seurakunnat 1870-luvulta vuoteen 1975. Raahen kaupunki, Pattijoen ja Vihannin kunnat sekä Raahen, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakunnat; Jyväskylä.
- Lahti, Markku. 1994. Vanhan Korpilahden historia; Korpilahden, Muuramen ja Säynätsalon yhteisaika emäseurakunnan synnystä 1861 kuntien itsenäistymiseen 1923. Korpilahden, Muuramen ja Säynätsalon kunnat, Jyväskylä.
- Laitinen, Erkki. 1988. Kurun historia 1867 - 1918. Vanhan Ruoveden historia III: 5₁. Kurun kunta, Jyväskylä.
- Laitinen, Erkki. 1988. Kurun historia 1867 - 1918. Vanhan Ruoveden historia III: 5₁. Kurun kunta, Jyväskylä.
- Laitinen, Erkki. 1992. Kurun historia 1919 - 1985, vanhan Ruoveden historia III: 5₂. Kurun kunta, Jyväskylä.
- Laitinen, Erkki. 1992. Kurun historia 1919 - 1985. Vanhan Ruoveden historia III: 5₂. Kurun kunta, Jyväskylä.
- Lampén, Ernst et al. 1929. Pappilan lapset kertovat muistojaan vuosilta 1863 - 1917. Otava, Helsinki.
- Lampola, Viljo. 1937. Lappajärven seurakunta 1637 - 1937. Kirjapaino-osakeyhtiö Lause, Helsinki.
- Lappalainen, Jussi T. 1995. Kakskerta 2, saaret, ihmiset, vaiheet. Turun maakuntamuseo. Jyväskylä.
- Lappalainen, Pekka. 1961a. Pieksämäen seudun historia I, Pieksämäki, Jäppilä, Virtasalmi ja Pieksämäen kauppala. Pieksämäki.
- Lappalainen, Pekka. 1961b. Pieksämäen seudun historia II, Pieksämäki, Jäppilä, Virtasalmi ja Pieksämäen kauppala. Pieksämäki.
- Lappalainen, Pekka. 1967. Puumalan historia I, luonto, esihistoria ja vaiheet vuoteen 1743. Puumalan kunta ja seurakunta, Pieksämäki.
- Lappalainen, Pekka. 1971. Säämingin historia 1: 2. Säämingin kunta ja seurakunta. Pieksämäki.
- Laukkonen, Ilmari. 1989. Töysän historia. Töysän kunta, Vaasa.
- Laurinmäki, Heikki. 1957. Askolan historia I. Askolankunta, Porvoo.

- Lehtinen, Erkki & Luho, Ville. 1963. Lapuan historia I, esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Historiatoimikunta, Vaasa.
- Lehtinen, Erkki. 1984. Lapuan historia II, Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Lapuan historiatoimikunta, Vaasa.
- Leinberg, K. G. 1907. Handlingar rörande Finska kyrkan och presterskapet. Sjunde samlingen 1571 - 1699. Helsinki.
- Leinos, Markku. 1988. Oviopas. Rakennuskirja Oy, Helsinki.
- Liakka, Niilo. 1986. Ilmajoen pitäjä. Ilmajoen kunta, Ilmajoki.
- Lilius, Henrik. 1984. Joensuu 1848 - 1890, erään suomalaisen puukaupungin vaihteita. Pohjois-Karjalan museo, Joensuu.
- Lilius, Henrik. 1984. Joensuu 1848 - 1890, erään suomalaisen puukaupungin vaihteita, kuvaosa. Pohjois-Karjalan museo, Joensuu.
- Lilius, Henrik. Kaupunkiyhteisö ja sen rakennukset. 1983. Teoksessa Kaupunkikulttuurin historia 2. Vantaa.
- Lindeqvist, K. O. 1926. Hämeenlinnan kaupungin historia Ruotsin vallan aikana. Hämeenlinnan kaupungin historia II. Hämeenlinnan kaupunki, Hämeenlinna.
- Lindeqvist, K. O. 1930. Hämeenlinnan kaupungin historia vuosina 1809-75. Hämeenlinnan kaupungin historia III. Hämeenlinnan kaupunki, Hämeenlinna.
- Linkola, Martti. 1976. Konneveden kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 14. Konneveden kunta, Kuopio.
- Litzen, Veikko & Salmo, Helmer. 1980. Perniön historia I. Perniön kunta, Salo.
- Lounais-Suomen kulttuurikasvistoa. 1990. Raportteja 12, Turun maakuntamuseo, Turku.
- Lounatvuori, Irma. 1991. Suojellut talot, rakennussuojelulailla suojellut rakennukset ja alueet 1965 - 1990. Museovirasto, Helsinki.
- Luho, Ville & Luukko, Armas. 1957. Suur-Lohtajan historia I, esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Keski-Pohjanmaan historiasarja 3. Suur-Lohtajan historiatoimikunta, Kokkola.
- Luostarinen, Matti & Yli-Viikari, Anja. 1997. Maaseudun kulttuurimaisemat. Suomen Ympäristö-sarja 87. Maaseudun tutkimuskeskus & Suomen ympäristökeskus, Sulkava.
- Luukko, Armas. 1945. Etelä-Pohjanmaan historia III, nuijasodasta isoonvihaan. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta, Vaasa.
- Luukko, Armas. 1971. Vaasan historia I, 1606 - 1721. Vaasan kaupunki, Vaasa.
- Luukko, Armas. 1975. Laihian historia II, asutuksen alusta isonvihan loppuun. Laihian historiatoimikunta, Vaasa.
- Luukko, Armas. 1979. Vaasan historia II, 1721 - 1808. Vaasan kaupunki, Vaasa.
- Luukko, Armas. 1983. Nurmon historia I, historiallisen asutuksen alusta kunnallishallinnon perustamiseen. Nurmon kunta, Vaasa.
- Lähteenoja, Aina. 1932. Rauman kaupungin historia II, 1600 - 1721. Rauma.
- Lähteenoja, Aina. 1935. Rauman kaupungin historia III, 1721 - 1809. Rauma.
- Lähteenoja, Aina. 1939. Rauman kaupungin historia IV, 1809 - 1917. Rauma.
- Lähteenoja, Aino et al. 1949. Suur-Huittisten pitäjän historia vuoteen 1639. Punkalaitumen ja Huittisten historiatoimikunta, Vammala.
- Längelmäveden seudun historia II; Eräjärven historia II. 1954. Hämeenlinna.
- Längelmäveden seudun historia II; Längelmäen historia II. 1954. Hämeenlinna.
- Längelmäveden seudun historia II; Sahalahden historia II. 1954. Hämeenlinna.
- Läntinen, Aarre. Nurmon historia II, aika kunnallishallinnon perustamisesta toisen maailmansodan päättymiseen. 1994. Nurmon kunta, Nurmo.
- Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi. 1993. Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto, Karjaa.
- Maalataan puuta, puupintojen ulkomaalaus. 1981. Puuinformaatio ja Rakentajain Kustannus Oy, Helsinki.
- Maarian pappila-esite kesältä 1996.
- Maijala, Juha. 1987. Reisjärven kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 26. Reisjärven kunta, Jyväskylä.
- Maisemanhoito. Maisema-alue työryhmän mietintö I. 1993. Ympäristöministeriö mietintö 66/1992, Helsinki.
- Mandelin, Walter. 1948. Jokamiehen rakennusopas omakoti- ja talkoorakentajille. WSOY, Porvoo.
- Manninen, Antero. 1953. Kangasniemen historia I. Kangasniemen seurakunta, Piesämäki.
- Manninen, Ari T. 1994. Petäjäveden historia. Petäjäveden kunta, Jyväskylä.

- Manninen, Ilmari. 1917. Liperin seurakunnan historia ruotsin vallan aikana. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Mansikkaniemi, Hannu et al. 1988. Liedon historia I, aikojen alusta vuoteen 1809. Liedon kunta ja seurakunta, Turku.
- Marin, Merja & Riekk, Helena. 1995. Kuopion läänin pappilat, historiaa ja nykypäivää. Kuopion kulttuurihistoriallinen museo, Kuopio.
- Markkanen, Erkki. 1968. Hartolan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 6. Hartolan kunta ja seurakunta. Peksämäki.
- Markkanen, Erkki. 1983. Vanhan Viitasaaren historia. Viitasaaren kunta ja seurakunta, Saarijärvi.
- Martikainen, Heimo. 1989. Heinäveden historia kunnallisuudistuksesta (1865) nykypäiviin, Heinäveden historia II. Heinäveden historiatoimikunta, Joensuu.
- Matinoli, Eero (toim.). 1969. Suur-Pyhäjoen historia, vanhimmista ajoista 1860-luvulle. Suur-Pyhäjoen historiatoimikunta, Kokkola.
- Matinoli, Eero. 1955. Turun hiippakunnan papinvaalit ja papinvirkkojen täyttäminen aikakautena 1721 - 1808. Turun yliopiston julkaisuja sarja B osa LI, Turku.
- Matinoli, Eero. 1957. Porvoon hiippakunnan papinvaalit ja papinvirkkojen täyttäminen aikakautena 1721 - 1808. Turun yliopiston julkaisuja sarja B osa 66, Turku.
- Matinoli, Eeva & Matinoli, Kyllikki. 1989. Tyrnävän seurakunnan historia. Tyrnävän seurakunta, Peksämäki.
- Merivuori, Tuula-Maria. 1984. Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa I. SMAFLA, Helsinki.
- Mielonen, Asko. 1993. Vanhan Kerimäen historia I: 1; Enonkosken, Punkaharjun ja Savonrannan historia vuoteen 1865. Enonkosken, Kerimäen, Punkaharjun ja Savonrannan kunnat; Jyväskylä.
- Muistojulkaisu Raahen 300-vuotisjuhlaan 1949. 1949. Raahen.
- Murtorinne, Eino. 1964. Papisto ja esivalta routavuosina 1899 - 1906. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Musikka, Matti. 1976. Joutsan kirja. JYY:n kotiseutujulkaisuja nro 12. Joutsan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Myllyniemi, Seppo. 1990. Vihdin historia 1800 - 1918, Vihti Venäjän vallan aikana. Vihdin kunta, Jyväskylä.
- Mäkelä, Anneli. 1982. Nastolan historia. Nastolan kunta, Jyväskylä.
- Mäkelä, Anneli. 1985. Vaasan historia III. Vaasan kaupunki, Vaasa.
- Mäkelä, Anneli. 1991. Nastolan historia III. Nastolan kunta, Jyväskylä.
- Mäki, Antti. 1949. Maatalouden rakennusoloista Suomessa v. 1938. Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 35.5. Helsinki.
- Mäntylä, R. A. 1965. Raision historia II. Raision historiatoimikunta, Turku.
- Mäntyvaara, Helvi. 1939. Poimintoja Leppävirran historiasta. Warkaus.
- Mönkkönen, Lauri. 1968. Hirvensalmen historia I. Hirvensalmen kunta ja seurakunta, Hirvensalmi.
- Mönkkönen, Lauri. 1983. Multian historia 1866 - 1975. Vanhan Ruoveden historia III: 2. Multian kunta ja seurakunta. Saarijärvi.
- Mönkkönen, Mauri. 1988. Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1866 - 1918. Vanhan Ruoveden historia III: 4₁. Vilppulan kunta ja seurakuntayhtymä, Jyväskylä.
- Mönkkönen, Mauri. 1988. Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918 - 1980. Vanhan Ruoveden historia III: 4₂. Vilppulan kunta ja seurakuntayhtymä, Jyväskylä.
- Mönkkönen, Mauri. 1992. Mäntän historia 1860 - 1947. Vanhan Ruoveden historia III: 8₁. Mäntän kaupunki ja seurakunta, Jyväskylä.
- Mönkkönen, Toivo. 1989. Hirvensalmen historia II. Hirvensalmen kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Nallinmaa-Luoto, Terhi. 1990. Hämeenkyrön historia II, vuodesta 1722 vuoteen 1865. Hämeenkyrön kunta ja seurakunta, Vammala.
- Niemelä, Jari et al. 1989. Punkalaitumen historia II, vuoteen 1985. Punkalaitumen kunta ja seurakunta, Vammala.
- Nikander, Gabriel. 1955. Pargasbygdens historia. Pargas landskommun och och Pargas köping, Pargas.
- Nikula, Oscar. 1938. Tenala och Bromarf sockarnas historia. Ekenäs tryckeri aktiebolag, Helsingfors.
- Nikula, Riitta. 1993. Rakennettu maisema, Suomen arkkitehtuurin vuosisadat. Otava, Helsinki.
- Nirkko, Leskelä, Tyyne. 1989. Suomenniemi 1689 - 1989 ajan aalloilla. Suomenniemen kunta, Suomenniemi.
- Niskala, Eino. 1984. Pientalojen energiakorjauksia Pohjois-Suomessa. VTT tiedotteita 284. VTT, Espoo.
- Niskala, Eino. 1996. Puutalon korjaus. Rakennustieto, Tampere.

- Nordlund, K. I. 1928. Blad ur Närpes historia I. Närpes kommun, Närpes.
- Nurmela, Sirkka. 1968. Pylkönmäki, hajapiirtoja satavuotiskaudelta 1867 - 1967. Pylkönmäen kunta, Heinola.
- Nurmi, Timo. 1998. Uusi suomenkielen sanakirja. Gummerus, Jyväskylä.
- Nurminen, Raili. 1970. Säkylän historia. Säkylän kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Nygård, Toivo et al. 1995. Raahen tienoon historia II, Raahen kaupungin ja Salon pitäjän eli Saloisten, Pattijoen ja Vihannin historia isonvihan jälkeen 1860-luvulle. Raahen kaupunki, Pattijoen ja Vihannin kunnat sekä Raahen, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakunnat, Jyväskylä.
- Nygård, Toivo. 1983. Järviseedun historia II. Kunnallishallinnon toteuttamisesta 1970-luvulle. Järviseedun historian historiatoimikunta, Evijärvi.
- Nygård, Toivo. 1989. Suomen palvelusväki 1600-luvulla - palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Historiallisia tutkimuksia 150. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Oinonen-Edén, Elli. 1991. Pielisjärven ja Juuan historia 1811 - 1864, Pielisjärven historia III. Lieksan kaupunki, Juuan kunta, Pielisjärven ja Viekijärven seurakuntayhtymä. Pielisjärvi.
- Oja, Aulis. 1957. Karinaisten historia. Katinaisten seurakunta ja kunta, Forssa.
- Oja, Aulis. 1958. Perttelin historia. Perttelin kunta ja seurakunta, Salo.
- Oja, Aulis. 1959. Marttilan pitäjän historia. Marttilan seurakunta ja kunta, Forssa.
- Oja, Aulis. 1961. Kuusjoen historia. Kuusjoen kunta, Salo.
- Oja, Aulis. 1966. Maskun historia. Maskun kunta ja seurakunta, Turku.
- Oja, Aulis. 1991. Maskun historia II. Maskun kunta, Turku.
- Ojanen, Eeva. 1990. Tammelan seurakunnan historia. Tammelan seurakunta, Tammela.
- Ojanperä, Matti (toim.). 1973. Haapaveden kirja, Haapavesi ennen ja nyt II. JYY:n kotiseutusarja nro 9. Haapaveden kunta ja seurakunta, Pielisjärvi.
- Oksanen, Eeva-Liisa & Piilahi Kari-Matti. 1995. Valkealan historia II. Valkealan historian neuvottelukunta, Pielisjärvi.
- Oksanen, Eeva-Liisa. 1981. Anjalan historia. Anjalan kunta, Myllykoski.
- Oksanen, Eeva-Liisa. 1985. Elimäen historia. Elimäen kunta, Myllykoski.
- Oksanen, Eeva-Liisa. 1991. Vanha Pyhtää, Pyhtään ja Ruotsinpyhtään historia vuoteen 1743. Pyhtään ja Ruotsinpyhtään kunnat, Loviisa.
- Onikki, Erkki & Ranta, Hannu (toim.). 1982. Suomen laki II. Suomen lakimiesliitto, Helsinki.
- Onikki, Erkki & Ranta, Hannu (toim.). 1995. Suomen laki II. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Orola, Urho. 1943. Rakennusten korjaus ja kunnossapito. Pellervo-seura, Helsinki.
- Paalasmaa, Väinö. 1932. Piirteitä Ruskon pitäjän menneisyydestä I-II. Ruskon historiatoimikunta, Turku.
- Paappa, Eero. Ropponen, Jari. 1992. Jääskén kihlakunnan historia III, 1860 - 1980. Jääskén kihlakunnan historiatoimikunta, Pielisjärvi.
- Paasio, Veikko. 1967. Uudenkaupungin historia V, 1918 - 1966. Uudenkaupungin kaupunki, Uusikaupunki.
- Pajula, Pirkko. 1983. Puuarkkitehtuuri. Rakentajain kustannus Oy, Jyväskylä.
- Pajunen, Matti et al. 1967. Puumalan historia II, Puumalan vaiheet Turun rauhasta nykyaikaan. Puumalan kunta ja seurakunta, Pielisjärvi.
- Palmen, Aili (toim.). 1980. Lapsuudenkotini oli pappila. Otava, Helsinki.
- Panielius, Olav. 1983. Gårdar och gårdsägare i Borgå på 1600- och 1700-talen. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Pappilatyöryhmän mietintö. 1982. Opetusministeriö, Helsinki.
- Papunen, P. 1986. Rauman seudun historia III, Rauman mlk, Lappi ja Hinnerjoki kunnallishallinnon alusta talvisotaan n. 1865 - 1939. Rauman seudun historiatoimikunta, Rauma.
- Pass, A. 1964. Purmo-Boken I. Eget förlag, Jakobstad.
- Pelkonen, Hannu. 1981. Kiimingin seurakunnan historia. Kiimingin seurakunta, Kiiminki.
- Pelkonen, Pentti. 1987. Tuhatvuotinen Köyliö itsenäisenä 400 vuotta. Pentti Pelkonen, Kokemäki.
- Peltonen, Martti. 1986. Kivijärven kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 23. Kivijärven kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Peltovuori, Risto O. 1975. Suur-Tuusulan historia Tuusula, Kerava, Järvenpää II, seurakunnan perustamisesta Suomen sotaan 1643 - 1808. Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki; Vammala.
- Peltovuori, Risto. 1993. Forssan historia. Forssa kaupunki, Forssa.
- Penttilä, Antero et al. 1987. Orimattilan historia I. Orimattilan kunta, Jyväskylä.

- Pertola, Esko. 1986. Kokemäki kirja. Satakunnan painotalo oy, Kokemäki.
- Perälä, Väinö. 1959. Paattinen 1359 - 1959. Turku.
- Perälä, Väinö. 1967. Maarian pitäjän historia. II, Maaria 1600 - 1865. Maarian seurakunta ja kunta, Turku.
- Petalax historia I. 1982. Petalax kommun, Vasa.
- Pihlaja, Mirjam. 1984. Isojoen pitäjän kirja. Isojoen kunta, Vaasa.
- Piilola, Tauno & Pänkäläinen, Martti. 1987. Mikkelin läänin historiaa. Mikkelin läänin hallitus ja Mikkelin läänin maakuntaliitto, Mikkel.
- Piipponen, Mervi. 1993. Vihdin kirkonkylän opas. Vihdin rakennuskulttuurisäätiö, Vihti.
- Pirinen, Kauko. 1977. Kirkon oikeudellisen aseman ja järjestysmuodon kehitys. Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.
- Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. 1990. Julkaisu B 174. Tampereen seutukaavaliitto, Tampere.
- Pohjanoro, Lauri. 1979. Vanhan Kerimäen historia II. Kerimäen ja Punkaharjun kunnat, Jyväskylä.
- Pohjois-Karjalan kulttuuriympäristö. 1979. Julkaisu A 13. Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto.
- Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1; Oulun kaupunkiseutu, Iijokisuu, Oulujokilaakso, Koillismaan seutukunta. 1993. Julkaisu A: 115. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu.
- Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2; Lakeus, Siikalatva, Raahen seutukunta. 1993. Julkaisu A: 116. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu.
- Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3; Oulaisten-Haapaveden seutukunta, Ylivieskan seutukunta, Haapajarven-Pyhäsalmen seutukunta. 1993. Julkaisu A: 117. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu.
- Pulkkila, Uuno. 1947. Padasjoen historia. Padasjoen kunta, Jyväskylä.
- Puolentoista vuosisataa Lavian kirkon ja seurakunnan vaiheita. 1971. Lavian seurakunta, Pori.
- Putkonen, Lauri. 1983. Kanta-Hämeen kulttuurihistorialliset kohteet. Julkaisu II: 125. Kanta-Hämeen seutukaavaliitto, Hämeenlinna.
- Putkonen, Lauri. 1984. Päijät-Hämeen kulttuurihistorialliset kohteet, täydennysselvitys 1983 A 14. Päijät-Hämeen seutukaavaliitto, Lahti.
- Puurakennukset; historia, tutkimus ja suojelu. 1977. Helsingin yliopiston kansantieteen laitoksen toimitteita 3. Rakennuskirja Oy, Helsinki.
- Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. 1993. Muscoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Muscovirasto ja ympäristöministeriö, Helsinki.
- Rakennettu puusta - timber construction in Finland. 1996. Suomen rakennustaiteen museo & Puuinformaatio ry, Helsinki.
- Rakennuskulttuurin luettelo. 1984. Julkaisu nro 15,1/1984. Muscovirasto, rakennushistorian osasto. Helsinki.
- Rakennuslaki ja -asetus. 1989. Sääöstietö 2/1989. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Rakennussuojelu. 1987. Tiedotus 1/1987. Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, Helsinki.
- Rakennussuojelua koskeva uusi lainsäädäntö. 1985. Opetusministeriö & Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Ramsay, August. 1984. Espoo II, Espoon pitäjä ja Espoon kartano 1600-luvulla. Jyväskylä.
- Ranta, Raimo. 1975. Turun kaupungin historia 1600 - 1721. Turun kaupunki, Turku.
- Rantamäki, Jouko & Valkonen, Erkki. 1979. Lattiasienivaurio; lahottajasiemenien kasvuolosuhteet, torjunta ja vaurioiden korjaus. Rakentajain Kustannus Oy, Helsinki.
- Rantanen, Arja ja Kuvaja, Christer. 1994. Sipoon pitäjän historia II, vuoteen 1868. Sipoon kunta, Sipoo.
- Rantatupa, Heikki (toim.). 1971. Parkanon ja Kihniön kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 8. Parkanon ja Kihniön kunnat ja seurakunnat, Jyväskylä.
- Rasila, Viljo. 1970. Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe - Suomen torpparikysymys vuosina 1909 - 1918. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Rask, Henry. 1975. Snappertuna en kustbygds hävder II, efter 1809. Snappertunan kunta, Hangö.
- Rautjoki, Matti (toim.). 1994. Säynätsalo, päivät seutuvilla Päijänteen. JYY:n kotiseutusarja nro 32. Säynätsalon kunta ja seurakunta, Jyväskylän kaupunki, Säynätsalon kaupunginosavaltuusto. Peksämäki.
- Reimers, Gerd. 1993. Lärdom och idyll, prästgården som bildningsmiljö. Natur och kultur, Stockholm.
- Remmer, Christina. 1986. Prästgårdar på Åland; byggnadshistoriska studier. Skriftserien Åland 14. Marichamn Föreningen Ålands vänner, Marichamn.
- Repo, Onni. A. A. 1937. Jyväskylän kunnan historia. Otava, Helsinki.

- Rimpiläinen, Olavi. 1975. Joensuun seudun uskonnollinen elämä 1848 - 1953. Joensuun kaupungin historia V. Joensuun kaupunki, Joensuu.
- Rinta-Tassi, Osmo. 1967. Leppävirran kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 8. Leppävirran kunta. Pieksämäki.
- Rissanen, Santeri. 1927. Iisalmen entisen pitäjän historia. Iisalmen, Sonkajärven ja Vieremän kunnat; Kuopio.
- Ristiina 1649 - 1949, Pitäjän ja seurakunnan 300-vuotiset vaiheet. 1949. Ristiinan seurakunta ja kunta, Mikkeli.
- Ristiinan entisyyttä ja nykypäivää. 1973. Helsingin Ristiina-seura ry, Helsinki.
- Roiha, Veikko. 1983. Panelia, kiuaskylästä kaupungiksi. Panelian rukoushuoneyhdistys ry, Rauma.
- Roiko-Jokela, Heikki. 1998. Karstulan kirja. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja nro 36. Karstulan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Roos, J. E. 1933. Uppkomsten av Finlands militiebeställden under indelningsverkets nyorganisation 1682 - 1700. Helsinki.
- Rosenberg, Antti & Selin, Rauno. 1995. Suur-Tuusulan historia Tuusula, Kerava, Järvenpää III, Suomen sodasta 1808-09 itsenäisyyden ajan alkuun. Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki; Helsinki.
- Rosenberg, Antti et al. 1993. Mäntsälän historia II. Mäntsälän kunta, Jyväskylä.
- Ruismäki, Liisa et al. 1987. Kauhajoen historia, esihistoriasta vuoteen 1918. Kauhajoen kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Ruokonen, K. A. (toim.). 1948. Haapavesi ennen ja nyt I. Haapaveden nuorisoseurapiiri, Lahti.
- Ruotsin valtakunnan Laki, hyväksytty ja noudatettavaksi otettu valtiopäivillä vuonna 1734. 1909. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Ruuth, J. W. & Halila, Aimo. 1974. Viipurin kaupungin historia II, vuodet 1617 - 1710. Torkkelin Säätiö, Lappeenranta.
- Rytkönen, Raili. 1978. Suur-Iin historia 1700 - 1870. Haukiputaan, Iin, Kiimingin, Kuivaniemen, Pudasjärven, Ranuan, Taivalkosken, Yli-Iin ja Ylikiimingin kunnat ja seurakunnat, Kajaani.
- Rytkönen, Raili. 1987. Säkylän historia II. Säkylän kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Rytkönen, Raili. 1989. Kemijärven historia I, noin vuoteen 1870. Kemijärven kaupunki ja seurakunta, Kemijärvi.
- Rytkönen, Raili. 1989. Suur-Iin historia 1870 - 1925. Haukiputaan, Iin, Kiimingin, Kuivaniemen, Pudasjärven, Ranuan, Taivalkosken, Yli-Iin ja Ylikiimingin kunnat ja seurakunnat, Kajaani.
- Rytkönen, Raili. 1992. Vanajan historia II, Vanajan ja Hämeenlinnan maaseurakunnan historia uuden ajan alusta kunnallishallinnon alkuun 1868. Hämeenlinnan kaupunki, Jyväskylä.
- Ryppö, Liisa. 1984. Kontiolahden historia 1870 - 1970. Kontiolahden kunta, Kontiolahti.
- Räisälän historia, piirteitä Räisälän vaiheista 1865 - 1944. 1949. Tiurinlinnan säätiö, Turku.
- Räisänen, Tauno & Kumpulainen, Kalevi. 1981. Pielaveden ja Keiteleen historia I, 1870-luvulle. Pielaveden ja Keiteleen kunnat ja seurakunnat, Kiuruvesi.
- Räsänen, Timo. 1986. Jämsänkosken ja Koskenpään historia vuodesta 1926 vuoteen 1976. Suur-Jämsän historiasarja V. Jämsänkosken kaupunki, Valkeakoski.
- Saarela, A. K. 1932. Sortavalan maa- ja kaupunkiseurakunnan historia, pitäjänkertomus. Sortavala.
- Saarenheimo, Mikko. 1932. Kerimäen pitäjän historia 1632 - 1932. Savonlinna.
- Saarni, Risto. 1992. Ikkunan valintaopas. Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Saarnisto, Matti et al. 1996. Rovaniemen historia vuoteen 1721, kotatulilta savupirtin suojaan. Rovaniemen kaupunki, maalaiskunta ja seurakunta; Jyväskylä.
- Sadeniemi, Matti (toim.). 1966. Nykysuomen sanakirja III-IV. WSOY, Porvoo.
- Salminen, Tyyne. 1936. Myrskylän pitäjän vaiheita Ruotsin vallan aikana. Myrskylän seurakunta, Helsinki.
- Salminen, V. 1923. Jaakkiman pitäjän historia. Jaakkiman Sanomalehti- ja kirjapaino, Käkisalmi.
- Saloheimo, Veijo A. [Näköispainos vuoden 1958 teoksesta] 1980. Rautalammin historia. Rautalammin kunta ja Rautalammin seurakunta, Vammala.
- Saloheimo, Veijo. 1953. Nurmeksen historia. Nurmeksen seurakunta, Nurmeksen maalaiskunta ja Nurmeksen kauppala; Kuopio.
- Saloheimo, Veijo. 1980. Pohjois-Karjalan historia III, 1722 - 1809. Joensuun korkeakoulu, Joensuu.
- Saloheimo, Veijo. [1976] 1986. Pohjois-Karjalan historia II, 1617 - 1721. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, Joensuu.
- Saloheimo, Veijo. 1990. Savon historia II: 2, Savo suurvallan valjaissa 1617 - 1721. Savon säätiö, Kuopio.

- Salokangas, Raimo. 1980. Köyliön historia II, 1850 - 1975. Köyliön kunta, Kokemäki.
- Salokas, Eino. 1930. Liperin pitäjän historia I, vuodet 1908 - 1873. Liperin seurakunta, Helsinki.
- Salomaa, Tapani (toim.). 1984. Vieremän kirja. JYY:n kotiseutuserja nro 19. Vieremän kunta ja seurakunnat, Saarijärvi.
- Salonen-Salmo Helmer & Knaapinen M. A. 1930. Perniön pitäjä. Perniö tunnetuksi -yhdistys, Turku.
- Salonius, Georg. 1759. Ruotzin Waldacunnan Laki 1734. Turku.
- Samling af de i Storfurstendomet Finland gällande och intill år 1855 utkomne Författningar, hvilka ändra eller förklara landets allmänna Lag eller utwidga närmare bestämma föreskrifterne i de ämnens sammata omfattar. Förra Delen 1538 - 1799. 1855. Finland tillförordnade Lag-Kommission, Helsingfors.
- Sappinen, Eero. 1985. Pohjois-Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla. Kansantieteellinen arkisto 34. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Sarvas, Anja & Herten. 1987. Kiikalan historia. Kiikalan kunta, seurakunta ja manttaalikunta, Jyväskylä.
- Sarvas, Anja & Hovi, Olavi. 1988. Leppävirran historia I. Leppävirran kunta, Pieksämäki.
- Schauman, Frans Ludwig. 1853. Handbok i Finlands Kyrkorätt, förra Delen. Finska Litteratur-Sällskapet Tryckeri, Helsingfors.
- Selén, Göran. 1996. Porvoon pitäjä kautta aikojen I. Porvoon maalaishuone, Porvoo.
- Selin, Rauno. 1982. Sääksmäen pitäjän historia II. Sääksmäen historiatoimikunta, Valkeakoski.
- Sevio, Martta. 1951. Parkanon seurakunnan vaiheita. Parkanon seurakunta, Parkano.
- Sevio, Martta. 1975. Kankaanpään seurakunnan vaiheita vuoteen 1970. Kankaanpään seurakunta, Kankaanpää.
- Sievin historia. 1993. Sievin kunta ja seurakunta, Sievi-Seura ry, Sievi.
- Silkkilä, Onni & Koskinen, Aarre. 1990. Lounais-Suomen kulttuurikasvistoa; eräiden kartanoiden, kirkkojen, pappiloiden ja virkatalojen kasvistosta. Raportteja 12. Turun maakuntamuseo, Turku.
- Sillanpää, F. E. 1988. Silja ja ihmiset suviyössä. SSK, Helsinki.
- Sillanpää, L. A. 1969. Vanhan-Ruoveden historia II: 2, Keuruu, Multia, Mänttä, Pihlajavesi ja Ähtäri isostaviehasta 1860-luvulle. Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta, Vammala.
- Sinisalo, Hannu. 1990. Orivesi, maalaispitäjästä kehittyväksi kaupungiksi. Oriveden kaupunki, Jyväskylä.
- Sinisalo, Hannu. 1993. Uurainen, Kuukan kappelista nykypäivään 1868 - 1993. Uuraisten kunta, Jyväskylä.
- Sirén, Olle. [1965] 1981. Pernå sockens historia II. Pernå kommun, Pernå.
- Soikkanen, Hannu. 1963. Varkauden historia. Varkauden kaupunki, Helsinki.
- Soikkeli, Anu. 1999. Suomalaisten puujulkisivujen pitkäaikaiskestävyys, tutkimuksen loppuraportti. Oulun yliopisto, Oulu.
- Soikkeli, Kaarle. 1929. Vihti, kuvauksia Vihtin kunnan luonnosta, historiasta ja kansan elämästä. K. F. Puomiehen kirjapaino oy, Helsinki.
- Soininen, Arvo M. 1954. Rantasalmen historia. Rantasalmen seurakunta ja kunta, Rantasalmi.
- Sortavalan maalaishuone - muistojen kirja. 1954. Sortavala-säätiö, Jyväskylä.
- Stenbäck, Thomas. 1970. Historiallisia kuvauksia Raahesta ja Saloisista. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- Stenius, Kirsti & Koskue, Kaisu. 1990. Lammin kirkko, seurakunnan vaiheita. Lammin seurakunta, Pieksämäki.
- Ståra, Nils. 1982. Kronoby kommuns historia 1865 - 1968, II kommun och samhällsliv. Kronoby kommun, Ekenäs.
- Suistoranta, Kari. 1985. Paraisten historia. Paraisten kaupunki, Turku.
- Suolahti, Gunnar. 1912. Suomen pappilat 1700-luvulla. WSOY, Porvoo.
- Suomela, J. L. 1967. Hailuoto, entisiä vaiheita. Kotiseututoimikunta, Oulu.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon matrikkeli, II seurakuntamatrikkeli. 1969. Suomen kirkon pappisliitto, Helsinki.
- Suomen maisema-arkkitehdit -vuosikirja, juhluvuosi 1996. 1996. SMAFLA, Helsinki.
- Suvanto, Seppo & Niemelä, Jari. 1986. Punkalaitumen historia I, vuoteen 1721. Punkalaitumen kunta ja seurakunta, Vammala.
- Suvanto, Seppo. 1954. Akaan historia I; Toijala, Kylmäkoski, Viiala. Historiatoimikunta, Vammala.
- Suvanto, Seppo. 1954. Akaan historia II; Toijala, Kylmäkoski, Viiala. Historiatoimikunta, Vammala.
- Suvanto, Seppo. 1965. Kuhmoisten historia. Kuhmoisten kunta ja seurakunta, Lahti.
- Swensen, Wilhelm. 1942. Våre prästegårders skjebne. Fortidsminner XXI. Foreningen til norske

- fortidsminnesmerkers bevaring, Oslo.
- Syrjö, Veli-Matti. 1976. Jääskén kihlakunnan historia II, Suuresta Pohjan sodasta 1860-luvulle. Imatran kaupunki, Imatra.
- Säisä, Rauni (toim.). 1977. Pohjois-Savon kulttuurihistorialliset rakennussuojelukohteet. Kuopion museo, Kuopion läänin taidetoimikunta, Pohjois-Savon maakuntaliitto ja Pohjois-Savon seutukaavaliitto, Kuopio.
- Säisä, Rauni (toim.). 1982. Pohjois-Karjalan rakennusperinnettä. Pohjois-Karjalan läänin taidetoimikunta, Pohjois-Karjalan museo, Kajaani.
- Säynätsalo vuosina 1923 - 1929. 1929. Jyväskylä.
- Söyrinki, Niilo et al. 1989. Vanhan-Ruoveden historia I. Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta, Jyväskylä.
- Tahvanainen, Päivi. 1990. Länsi-Uudenmaan kulttuurimaisemainventointi. 1990. Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto, Lohja.
- Takala, F. E. 1976. Vimpeli, kirja Vimpelistä ja vimpeliläisistä. Vimpeli-seura ry, Kauhava.
- Talve, Ilmar. 1979. Suomen kansankulttuuri, historiallisia päälinjoja. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 355. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Mikkeli.
- Tammelan historia I, esihistoria ja Ruotsin vallan aika. 1992. Tammelan kunta, Tammela.
- Tammelan historia II, Venäjänvallan alusta nykyaikaan. 1983. Tammelan kunta, Tammela.
- Tapanila, Väinö. 1976. Loimijoen rantamilta, muistelmia ja kansanperinnettä Vampulasta. Lions club, Vampula.
- Teatteri Eurooppa Neljä -esite kesältä 1995.
- Tengström, Jac. 1820. Afhandling om presterliga tjenstgöringen och aflöningen i Åbo Erke-stift I. Domkapitlet i Åbo, Turku.
- Tietoja pientalon perusparannuksesta; säästä rahaa, energiaa ja tämä opas. 1978. Kauppa- ja teollisuusministeriö.
- Toivanen, Pekka & Forss, Aulis. 1990. Raahen tienoon historia I, Salon emäpitäjän ja Raahen kaupungin historia esihistoriasta isonvihan loppuun. Raahen kaupunki, Pattijoen ja Vihannin kunnat sekä Raahen, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakunnat, Jyväskylä.
- Toivanen, Pekka. 1979. Lappeenrannan kaupungin historia 1649 - 1743. Historiatoimikunta, Lappeenranta.
- Toiviainen, Hillevi. 1994. Kokkolan kaupungin historia IV, 1879 - 1945. Kokkolan kaupunki, Vaasa.
- Tolonen, Väinö (toim.). 1995. Uutisia listä ja Yli-listä 1900 - 1924. Iin Kotiseutuyhdistys r.y., Oulu.
- Tommila, Päiviö. 1958. Nurmijärven pitäjän historia I, asutus ja väestö. Historiatoimikunta, Vammala.
- Tommila, Päiviö. 1975. Nurmijärven pitäjän historia II, itsenäisen Nurmijärven pitäjän vaiheet. Historiatoimikunta, Vammala.
- Torgare museumområde i Kronoby -esite kesältä 1998.
- Torniojokilaakson historia II, 1600-luvulta vuoteen 1809. 1993. Tornionlaakson kuntien historiatoimikunta, Haaparanta.
- Tšokkinen, Anja. 1996. Iisalmen kaupungin historia 1930 - 1969. Iisalmen kaupunki, Jyväskylä.
- Tulla, Kauko. 1982. Ikkunat kuntoon. Rakentajain kustannus Oy, Helsinki.
- Tuomi, Maija-Liisa. 1984. Suur-Liperin historia. Suur-Liperin historiatoimikunta, Joensuu.
- Tuppurainen, Yrjö. 1993. Kunto- ja käyttökelpoisuusarvio suunnittelun ja päätöksenteon osana. Acta Universitatis Turun evankelis-luterilaiset seurakunnat. 1988. Toimintakertomus vuodelta 1988. Turun evlut. seurakunnat, Turku. Ouluensis, series C technica 68. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, Oulu.
- Turunen, Harri (toim.). 1993. Kälviän ja Ullavan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 31. Kälviän kunta ja seurakunta, Ullavan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Turunen, Harri. 1986. Oulaisten historia, 1860-luvulta 1980-luvulle. Oulaisten kaupunki ja seurakunta, Oulainen.
- Turunen, Harri. 1997. Vetten laijoilta, Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle. Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta, Raahen.
- Tuulasvaara, Jaakko. 1960. Suur-Kalajoen historia II, isostaviehasta pitäjän jakoon. Suur-Kalajoen historiatoimikunta, Kokkola.
- Tyrkkö, Martti. 1948. Kajaanin kaupungin historia II, vuosina 1717 - 1809. Kajaanin kaupunki, Kajaani.
- Tyrkkö, Martti. 1967. Ylöjärven historiaa vuosina 1866 - 1965. Ylöjärven kunta, Tampere.
- Uukuniemi, rajojen halkoma pitäjä. 1970. Uukuniemen kunta ja seurakunta, Pieksämäki.
- Uusitalo, Sinikka. 1982. Turun kaupungin historia 1918 - 1970. Turun kaupunki, Turku.

- Vaara, Väinö. 1931. Valkealan seurakunnan historia. Valkealan kunta, Kouvola.
- Vaasan läänin vanhat pappilat. 1994. Vaasan lääninhallituksen julkaisusarja 1994: 11. Vaasan lääninhallitus, Vaasa.
- Vahtola, Jouko (toim.). 1979. Taivalkosken seurakunnan synty ja vaiheet 1970-luvulle. Taivalkosken seurakunta, Kuusamo.
- Vahtola, Jouko. 1980. Haukiputaan seurakunnan historia. Haukiputaan seurakunta, Haukipudas.
- Vahtola, Jouko. 1981. Pudasjärven seurakunnan historia. Pudasjärven seurakunta, Pudasjärvi.
- Vahtola, Jouko. 1986. Muhoksen seurakunnan historia. Muhoksen seurakunta, Muhos.
- Vainio, V. H. 1960. Kurkijoen historia, myöhäisin osa 1860-luvulta seurakunnan ja pitäjän hallintoelimien lakkauttamiseen. Kurki-säätiö, Pieksämäki.
- Valkealan historia I. 1990. Valkealan kunta, kulttuuri ja kotiseutulautekunta, Valkeala.
- Valkjärvi, pitäjä kohtaloitten kannaksella. 1953. Valkjärven historiatoimikunta, Lahti.
- Wallin, Sigurd. 1919. De svenska prästgårdarna som objekt för kulturhistorisk forskning. Julkaisussa Fataburen 1918/häft.4, kulturhistorisk tidskrift. Nordiska Museet, Stockholm.
- Valonen, Niilo & Vuoristo, Osmo. 1994. Suomen kansanrakennukset. Museovirasto, Vammala.
- Valtion rakennusperinnön vaaliminen. 1997. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 19. Museovirasto, Helsinki.
- Valtion tuki rakennussuojeluun. Mistä tukea rakennusten ja niiden ympäristön hoitoon ja korjaukseen. 1991. Selvitys 6/1991. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Varsinais-Suomen vahvistetut seutukaavat. 1987. Varsinais-Suomen seutukaavaliitto, Turku.
- Vauramo, Eino. 1984. Harlu, Laatokan-Karjalan nuorin siirtopitäjä. Harlun pitäjaseura, Pieksämäki.
- Vehkalahti, 600-vuotisjuhlan muistojulkaisu. 1936. Julkaisutoimikunta, Hamina.
- Wennerström, Ludv. (toim.). 1885. Tilastollinen ja biografillinen Suomen Evankelis-Lutherilaisten Seurakuntain ja Papiston Matrikkeli. WSOY, Porvoo.
- Werne, Finn. 1997. Tolv hus, byggnadsskick och tradition på den svenska landsbygden. Byggeförlaget, Länholm.
- Vesanen, Pentti & Kontio, Kimmo. 1994. Ruoveden historia 1865 - 1939. Vanhan Ruoveden historia III: 7. Ruoveden kunta, Jyväskylä.
- Wickberg, Nils Erik. 1982. Människan och arkitekturen. Söderströms, Ekenäs.
- Viertola, Juhani. 1989. Ähtärin historia 1918 - 1980. Vanhan Ruoveden historia III: 6. Ähtärin kaupunki, Jyväskylä.
- Wigren, Helge E. 1987. Tapahtumia vuosisatojen varrelta: Hailuodon seurakunta 400 vuotta. Hailuodon seurakunnan julkaisuja nro 1. Hailuodon seurakunta, Kuusamo.
- Vihola, Teppo (toim.). 1985. Haapajärven kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 22. Haapajärven kaupunki, Haapajärvi-seura ja Haapajärven seurakunta; Jyväskylä.
- Vihola, Teppo. 1983. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860 - 1917. Vanhan Ruoveden historia III: 3. Keuruun ja Pihlajaveden historiatoimikunta; Keuruu.
- Vihola, Teppo. 1986. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1918 - 1969. Vanhan Ruoveden historia III: 3. Keuruun ja Pihlajaveden historiatoimikunta. Keuruu.
- Vihola, Teppo. 1992. Mikkelin maalaiskunnan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 30 Mikkelin maalaiskunta ja maaseurakunta, Jyväskylä.
- Wiika, Impi. 1950. VPL Pyhäjärvi, kappale kannakselaisvaiheita. Pyhän-säätiö, Turku.
- Wiika, Impi. 1969. Mouhijärven seurakunnan vanhemmista vaiheista. Vammala.
- Viikki, Raimo. 1973. Suur-Huittisten historia II. Historiatoimikunta, Lauttakylä.
- Viikki, Raimo. 1989. Suur-Huittisten historia III. Huittinen, Kauvatsa, Keikyä ja Vammala; Jyväskylä.
- Viita, Ossi (toim.). 1995. Raahan tienoon historia II. Raahan kaupunki, Pattijoen ja Vihannin kunnat sekä Raahan, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakunnat.
- Viitala, H. (toim.). 1990. Kirkkojen kunnostus ja pappilakulttuuri. Snellman-instituutin B-sarja 16. Snellman-instituutti, Kuopio.
- Wijnblad, Carl. 1766. Beskrifning huru allmogens byggnader måge med besparing uppföras. Stockholm.
- Wijnblad, Carl. [Näköispainos vuoden 1755 teoksesta] 1993. Ritningar På Fyratio Wäninghus Af Sten och Trettio af Träd. Rekolid, Stockholm.
- Wijnblad, Carl. 1993. Ritningar på våninghusmed text i modern skrift. Förklaringar och kommentarer. Rekolid, Stockholm.
- Wilksman, Sven. 1760. Svea Rikes Ecclesiastique WERK, i Alphabetisk Ordning Sammandragit utur

- Lag och Förordningar, Privilegier och Resolutioner, samt Andra Handlingar. Trygt uti Kongl. Privileg. Boktrygeriet, Skara.
- Vilkuna, Janne. 1981. Leivonmäen kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 18. Leivonmäen kunta, Saarijärvi.
- Wilmi, Jorma. 1985. Puolangan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 21. Puolangan kunta ja seurakunta, Jyväskylä.
- Wilmi, Jorma. 1988. Heinolan pitäjän historia 1860-luvulle. Heinolan maalaiskunta, maaseurakunta ja manttaalikunnan säätiö, Jyväskylä.
- Wilmi, Jorma. 1997. Sotkamon historia. Sotkamon kunta, seurakunta ja Sotkamo-Seura ry, Jyväskylä.
- Vilmusenaho, Risto. 1984. Siikajokilaakson historia II, 1860 - 1960. Siikajokilaakson kunnat ja seurakunnat, Oulu.
- Vilksa, M. 1926. Parikkalan historia I. Parikkalan historiatoimikunta, Käkisalmi.
- Wilskman, Sven. 1782. Svea Rikes Ecclesiastiqve WERK, i Alphabetisk Ordning Sammandragit Utur Lag och Förordningar, Privilegier och Resolutioner Samt Andra Handlingar; Senare Delen. Trygt hos Joh. Lindh, Örebro.
- Wirilander, Hannele. 1982. Mikkelin pitäjän historia vuoteen 1865. Mikkelin maalaiskunta ja maaseurakunta, Mikkeli.
- Wirilander, Hannele. 1989. Ristiinan historia I, esihistoriasta vuoteen 1865. Ristiinan kunta, Pieksämäki.
- Wirilander, Hannele. 1994. Ristiinan historia II, kunnallisuudistuksesta (1865) sotien jälkeiseen aikaan (1945). Ristiinan kunta, Pieksämäki.
- Virkkala, K. & Papunen, P. 1959. Rauman seudun historia I, Rauman mlk, Lappi ja Hinnerjoki vanhimmista ajoista noin vuoteen 1721. Rauman seudun historiatoimikunta, Rauma.
- Virkkunen, A. H. 1919. Oulun kaupungin historia I, kaupungin alkua ajoilta isonvihan loppuun. Oulun kaupunki, Oulu.
- Virmala, A. & Ruotsalainen, P. 1972. Lammin pitäjän historia I, Ruotsin vallan loppuun. Lammin kunta, Hämeenlinna.
- Virrankoski, Pentti. 1961. Kokkolan pitäjän yläosan historia. Keskipohjanmaan historiasarja V. Halsuan, Kaustisen, Perhon ja Vetelin historiatoimikunta; Kokkola.
- von Koskull, W. 1966. Pojo sockens historia II, 1600-talet och 1700-talets första årtionden. Pojo kommun, Pojo.
- Vuoksenranta, pitäjä kannaksella. 1981. Vuoksenrannan seura, Kukkila.
- Vuorela, Eino. 1949. Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset. Sarja Kyrönmaa 6. Etelä-Pohjalainen osakunta, Helsinki.
- Vuorensola, Hannu. 1988. Pälkäneen historia II. Pälkäneen kunta, Jyväskylä.
- Wuorimaa, Aarne. 1915. Piirteitä Sippolan historiasta. Kansanvalistusseuran kotiseutukuvauksia 26-30. Helsinki.
- Vuorinen, Olli. 1972. Valkeakosken historia I. Tehdaskylästä kaupungiksi. Valkeakosken kaupunki, Valkeakoski.
- Vuorinen, Olli. 1995. Valkeakosken historia 2. Valkeakosken kaupunki, Valkeakoski.
- Vähäkangas, Aune. 1985. Näköaloja Laurin kirkolta, Janakkalan seurakuntakirja. Janakkalan seurakunta, Hämeenlinna.
- Ylönen, Aulikki. 1954. Kirvun kirja. Helisevä-säätiö, Helsinki.
- Ylönen, Aulikki. 1957. Jääsken kihlakunnan historia I, vuoteen 1700. Jääsken kihlakunnan historiatoimikunta, Imatra.
- Ylönen, Aulikki. 1969. Pöytyän, Yläneen ja Oripään historia vuoteen 1865. Pöytyän, Yläneen ja Oripään historiatoimikunta, Helsinki.
- Ympäristöhoitoinventointien yhteenveto 1988. 1988. Julkaisu 7. Itä-Uudenmaan seutukaavaliitto, Porvoo.
- Åkerblom, Bror. 1962. Kvevlax historia. Kvevlax kommun, Vasa.
- Åkerblom, Bror. 1962. Vörå sockens historia I. Vörå kommun, Vasa.
- Åkerblom, Bror. 1963. Vörå sockens historia II. Vörå kommun, Vasa.
- Åkerblom, Bror. 1985. Maxmo sockens historia. Maxmo kommun, Vasa.
- Åkerblom, K. V. 1947. Övermarks historia. Kommunens Förlag, Vasa.
- Åkerblom, K. V. 1938. Lappfjärds historia I. Lappfjärds kommun och församling, Vasa.
- Åkerblom, K. V. 1941. Korsholms historia I. Korsholms kommun, Vasa.
- Åkerblom, K. V. 1950. Pedersöre storsockens historia intill 1865. Kommunernas förlag, Jakobstad.
- Åkerblom, K. V. 1957. Pörtom historia. Pörtom kommun, Vasa.
- Åkerblom, K. V. 1958. Replot historia. Replot kommun, Vasa.

Österbladh, Kaarlo. 1933. Pappissääty Suomen valtiopäivillä I 1809 - 1906. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia XXXIV. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

Österbladh, Kaarlo. 1934. Pappissääty Suomen valtiopäivillä II 1809 - 1906. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia XXXVI. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

LAIT JA ASETUKSET

Kongl. Maj:ts Husesynsordning 18.7.1681, §3-5

Laki 25.5.1720, Rakennuskaari XXVI: 2

Laki 16.10.1723, Laki papiston erioikeuksista

Laki 17.12.1734 XXVI: 1-2

Asetus 6.12.1869 nro 30, Kirkkolaki evankelis-luterilaiselle seurakunnalle Suomen suuriruhtinaskunnassa

Asetus 5.8.1886 nro 27, Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus papiston palkkauksen järjestämisestä maan evankelis-luterilaisissa seurakunnissa

Asetus 19.7.1892 nro 29, §1-2. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus velvollisuudesta ottaa osaa kirkon rakentamiseen ja kunnossapitämiseen maan evankelis-luterilaisissa seurakunnissa

Laki 18.3.1921, 73, Laki kirkollisten virkatalojen torppa- y.m. alueiden lunastuksesta

Laki 4.8.1922, 180/22, Laki evankelis-luterilaisten seurakuntain papiston palkkauksesta

Asetus 225/22, Asetus evankelis-luterilaisten seurakuntain papiston palkkauksesta 4 päivänä elokuuta 1922 annetun lain täytäntöönpanosta

Laki 4.8.1922, 181/22, Laki evankelis-luterilaisten seurakuntain papiston virkataloista

Asetus 226/22, Asetus evankelis-luterilaisten seurakuntain papiston virkataloista 4 päivänä elokuuta 1922 annetun lain täytäntöönpanosta

Laki 29.12.1923, 318, Laki papiston erioikeuksien 13 kohdan muuttamisesta (armovuoden poistaminen)

Laki 29.6.1940, 346, Laki siirtoväen pika-asutuksesta

Laki 29.12.1944, 1032/44, Laki evankelis-luterilaisten seurakuntien pappien ja kanttoriurkureiden palkkauksesta

Laki 29.12.1944, 1034/44, Laki evankelis-luterilaisten seurakuntien virkataloista

Laki 5.5.1945, 396, Maanhankintalaki

Laki 27.5.1949, 382/49, Kirkkolaki (muutoksia lakiin 1032/1944)

Laki 23.12.1964, 635/64, Kirkkolaki

Laki 25.2.1966, 105/66, Evankelis-luterilaisen kirkon palkkauslaki

Asetus 254/66, Asetus evankelisluterilaisen kirkon palkkauslain täytäntöönpanosta

Laki 25.2.1966, 106/66, Laki evankelisluterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista

Asetus 253/66, Asetus evankelisluterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista annetun lain täytäntöönpanosta

Laki 22.4.1966/254, Laki evankelisluterilaisen kirkon palkkauslain täytäntöönpanosta

Laki 22.4.1966/253 Laki evankelisluterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista annetun lain täytäntöönpanosta

Laki 12.8.1969, 768/69, Laki evankelisluterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista (muutoksia lakiin 106/1966)

Laki 20.12.1974, 968/74, Laki evankelis-luterilaisen kirkon virkaehtosopimuksista

Laki 22.12.1983, 1035/83, Evankelis-luterilaisen kirkon palkkauslaki

Laki 27.4.1990, 393/90, Laki evankelis-luterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista, muutoksia

Asetus 4.5.1990, 420/1990 asetukset evankelisluterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista annetun lain täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta

Hallitusmuoto 17.7.1919, 94/1919

Kirkkolaki 26.11.1993, 1054/1993

Asetus 26.6.1959, 266/1959, Rakennusasetus

Laki 572/64, Laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta

Laki 18.1.1985, 60/1985, Rakennussuojelulaki

III INTERNET RESURSSIT

Laikan pappila suojeltiin Karstulassa. Ympäristöministeriön tiedote 14.2.1997.

<URH: <http://www.vyh.fi/ajankoht/tiedote/ksu/tilaika.htm>> (25.5.2000)

KUVALÄHTEET

KARTAT

ANU SOIKKELIN YKSITYISARKISTO

Kartta nro 1.

Kenttätutkimusaineiston pohjalta laaditut kartat nro 3 - 14 on tehnyt maantieteen opiskelija Juha Hiltula.

MUUT KARTTALÄHTEET

Kartta nro 2; Murtorinne, Eino. 1995. Suomen kirkon historia 4, sortovuosista nykypäiviin 1900 - 1990. WSOY, Porvoo, sivu 301.

TAULUKOT

ANU SOIKKELIN YKSITYISARKISTO

Kenttätutkimusaineiston pohjalta laaditut taulukot 1 - 58 on tehnyt Anu Soikkeli.

VALOKUVAT JA PIIRROKSET

JÄMIJÄRVEN KIRKONARKISTO

Kuva nro 303 kirkonkokouspöytäkirja 10. joulukuuta 1854.

KANSALLISARKISTO

Kuva nro 28; Virolahden kappalaisen pappilan katselmuspöytäkirja 7. kesäkuuta 1748.

Kuva nro 35; Vehkalahden kirkkoherran pappilan katselmuspöytäkirja 9. toukokuuta 1746.

Kuva nro 36; Virolahden kirkkoherran pappilan katselmuspöytäkirja 8. kesäkuuta 1748.

Kuvat nro 322 ja 323; Rääkkylän pappilan julkisivupiirustukset vuodelta 1895.

Kuva nro 332; Rääkkylän pappilan tiluskartta vuodelta 1910.

PÄIVI JA HANNU KOISTISEN YKSITYISARKISTO

Kuvat nro 328 – 331, 333, 343.

LOHTAJAN KUNTA

Kuva nro 189.

MIEHIKKÄLÄN KIRKONARKISTO

Kuva nro 121.

MUSEOVIKASTO

Historian kuva - arkisto

Kuvat nro 12 - 23, 32, 37, 40, 41, 43 - 47, 49, 52 - 62, 67 - 69, 71, 72, 74, 75, 77, 83 - 90, 103, 104, 107- 109, 112, 113, 115, 120, 122, 131, 133, 135 - 138, 145, 161, 169, 172, 175, 180, 190, 197, 201, 212, 222, 283 - 285, 295, 307, 327.

Oulun maakunta-arkisto

Kuva nro 281; Siikajoen pitäjänkokouksen pöytäkirja 1.5.1796 (OMA, SKA II Cg: 1).

PALTAMON KIRKONARKISTO

Kuva nro 269.

RÄÄKKYLÄN KUNTA

Kuva nro 325.

SIIKAJOEN KIRKONARKISTO

Kuva nro 282.

MAIJA JA MARTTI SIIVONSEN YKSITYISARKISTO

Kuva nro 268.

ANU SOIKKELIN YKSITYISARKISTO

Kansien kuvat, kuvat nro 1, 3, 5, 7 - 9, 25, 26, 31, 42, 48, 50, 51, 63 - 65, 76, 78 - 82, 92 - 94, 96 - 98, 99 - 101, 105, 106, 110, 111, 114, 116 - 119, 123 - 130, 132, 134, 139 - 144, 146 - 160, 162 - 168, 170, 171, 173, 174, 176 - 179, 182 - 188, 191 - 196, 198 - 200, 202 - 211, 213 - 221, 223 - 262, 266, 267, 270 - 278, 280, 290 - 294, 296 - 299, 301, 302, 308 - 315, 317, 318, 320, 321, 334 - 342, 345, 347, 349.

Kuvat nro 263 - 265, 279, 289, 300, 304 - 306, 316, 319, 324, 326, 344; arkistotutkimusaineiston ja mittauspiirustusten pohjalta puhtaaksipiirtänyt arkkitehtiylioppilas Kaisa Mäkinen.

Kuva nro 286; Sulo Siikalan luonnosten (Siikajoen kirkonarkisto) pohjalta puhtaaksipiirtänyt arkkitehtiylioppilas Kaisa Mäkinen.

Kuva nro 287; J. Karvosen luonnosten (Siikajoen kirkonarkisto) pohjalta puhtaaksipiirtänyt arkkitehtiylioppilas Kaisa Mäkinen.

Kuva nro 288; Siikajoen kirkonarkistosta löytyneen luonnoksen pohjalta puhtaaksipiirtänyt arkkitehtiylioppilas Kaisa Mäkinen.

KYÖSTI SOIKKELIN YKSITYISARKISTO

Kuva nro 24.

MUUT KUVALÄHTEET

- Kuva nro 2; Godenhjelm, Hugo. 1935. Suomen pappilat, tietoja Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakunnista. Otava, Helsinki, sivu 119.
- Kuva nro 4; Godenhjelm, Hugo. 1935. Suomen pappilat, tietoja Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakunnista. Otava, Helsinki, sivu 124.
- Kuva nro 6; Godenhjelm, Hugo. 1935. Suomen pappilat, tietoja Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakunnista. Otava, Helsinki, sivu 193.
- Kuva nro 10; Kerkkonen, Veikko. 1931. Janakkalan historia. Janakkalan kunta, Hämeenlinna, sivut 382 - 384, 386 - 387, 389.
- Kuva nro 27; Kimitobygdens historia II. 1944. Sagalunds hembygdsmuseum, kommunalförbund, Åbo, sivu 217.
- Kuva nro 29; Luho, Ville & Luukko, Armas. 1957. Suur - Lohtajan historia I, esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Keski - Pohjanmaan historiasarja 3. Suur - Lohtajan historiatoimikunta, Kokkola, sivu 396.
- Kuva nro 30; Sappinen, Eero. 1985. Pohjois - Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600 - luvun lopulla. Kansantieteellinen arkisto 34. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki, sivu 110.
- Kuva nro 33; Rantanen, Arja & Kuvaja, Christer. 1994. Sipoon pitäjän historia II, vuoteen 1868. Sipoon kunta, Sipoo, sivu 225.
- Kuva nro 34; Vaara, Väinö. 1931. Valkealan seurakunnan historia. Valkealan kunta, Kouvola, sivu 69.
- Kuva nro 38; Dahlström, Svante. 1914. Anteckningar om militära boställen 1681 - 1809. Hembygdsföreningen, Helsingfors, sivut 8 - 9.
- Kuva nro 39; Dahlström, Svante. 1914. Anteckningar om militära boställen 1681 - 1809. Hembygdsföreningen, Helsingfors, sivu 11.
- Kuva nro 66; Kumpulainen, Kalevi. 1983. Pielaveden ja Keiteleen historia II, 1870- luvulta nykypäivään. Pielaveden ja Keiteleen kunnat ja seurakunnat, Kiuruvesi, sivu 190.
- Kuva nro 70; Suolahti, Gunnar. 1912. Suomen pappilat 1700 - luvulla. WSOY, Porvoo, sivu 151.
- Kuva nro 91; Strömmer, Bertel. 1929. Pyynikin pappila. Arkkitehti nro 1, sivu 150.
- Kuva nro 95; Oriveden pappila. 1915. Rakennustaito nro 1, sivut 9 - 10.
- Kuva nro 102; Nuijamaan kirkko ja pappila. 1950. Arkkitehti nro 3, sivu 46.
- Kuva nro 181; Valtion rakennusperinnön vaaliminen. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 19. Museovirasto, Helsinki, 1997, sivu 11.
- Kuva nro 346; Paavolan pappilan myynti - ilmoitus. Koti - Kaleva 24.9.2000.
- Kuva nro 348; Museo määrittelee Vuolijoen pappilan historiallisen arvon. Kaleva 3.10.2000.

SUOMEN PAPPILAT

Luettelossa on pääosin käytetty vuonna 1935 vakiintuneita seurakuntien nimiä, jotka nykyisiä paremmin kuvaavat pappilan sijaintipaikan. Mikäli nykyisen kunnan nimi oleellisesti poikkeaa seurakunnan nimestä on se erikseen mainittu. Ruotsinkielisten seurakuntien nimet on suomenmennettu. Pitäjänapulaisten pappilat on tässä luettelossa rinnastettu kappalaisen pappiloiksi, joiksi ne usein myöhemmin muutettiin. Pappilan lainausmerkeissä esiintyvä nimitys viittaa joko pappilan vakiintuneeseen nimeen tai tilan nimeen; usein nämä ovat samoja. Rakennusvuotena on mainittu pääsääntöisesti nykyisen pappilan valmistumisvuosi. Asiakirjojen ja eri lähteiden epäselvyyksistä ja ristiriitaisuuksista johtuen joissain tapauksissa vuosiluku voi tarkoittaa myöskin pappilan rakentamisen aloittamisvuotta. Toinen vuosiluku kautta-viivan jälkeen tarkoittaa pappilaksi tulovuotta eli rakennus on siis alunperin ollut muussa käytössä. Joidenkin pappiloiden osalta tämä luku luettelosta oletettavasti puuttuu. Kaupunkeja omistajina ei ole erikseen lueteltu, vaan ne on rinnastettu kuntiin. Käyttötarkoituksien osalta on leirikäyttö tai siihen rinnastettava käyttö rinnastettu virkistyskäytöksi. Kirkkoherranvirastokäyttö voi sisältää myös pienen osan varsinaisesta kirkkoherranvirastosta; esimerkiksi ainoastaan diakonissatoimiston. Asuinkäyttö kattaa kaikki asumismuodot, myöskin asuntolatyyppisen asumisen. Käyttötiedot kuvaavat vuosien 1995 ja 1996 tilannetta; myöhemmin tapahtuneita käyttötarkoituksenmuutoksia ei ole korjattu luetteloon.

- kkhran pappila = kirkkoherran pappila
- kpln pappila = kappalaisen pappila

Ahlainen kkhran pappila "Greppegård"	1863	srk / asunto- ja kokoontumiskäyttö
Aitolahti kkhran pappila	1900-l alku	srk / virkistyskäyttö
Akaa kkhran pappila	1822	purettu 1950-luvulla
Alahärmä kkhran pappila "Härmälä"	1859	srk / pappila
Alajärvi kkhran pappila "Kaupinniemi"	1780-l	purettu 1960-luvulla
Alajärvi kpln pappila "Pikkupappila", "Kaupinkangas"	1934	srk / nuorisotila
Alastaro kkhran pappila	1869	yksit. / asuinkäyttö
Alastaro kpln pappila	1850-l	yksit. / asuinkäyttö
Alatornio ent. kkhran pappila	1786	srk / kirkkoherranvirasto, kokoontumistila
Alatornio kkhran pappila "Parasniemi"	1842	srk / kokoontumistila
Alatornio kpln pappila "Thurevik"	1817	srk / kokoontumistila
Alaveteli kkhran pappila "Forsskans"	1878	srk / pappila

Alavieska kkhran pappila "Laurinniemi"	1880-l	purettu 1954
Alavus kkhran pappila "Grönborg"	1892	purettu 1970-luvulla
Alavus kpln pappila		siirretty / purettu 1970-luvulla
Angelniemi kkhran pappila "Niemi"	1900	yritys / virkistyskäyttö
Anjala kkhran pappila	1802	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Anttola kkhran pappila "Mynttilä"	1900	yksit. / virkistyskäyttö
Artjärvi kkhran pappila	1800-l loppu	yhdistys / virkistyskäyttö
Asikkala kkhran pappila "Anttila"	1870-l	purettu 1950-luvulla
Asikkala kpln pappila	1900-l alku	yksit. / asuinkäyttö
Askainen kkhran pappila "Nepoila"	1800-l loppu	yksit. / asuinkäyttö
Askola kkhran pappila	1820	srk / pappila ja khravirasto
Aura kkhran pappila "Niemi"	1880	srk / asuinkäyttö
Bromarv kkhran pappila "Häkansarv"	1882	srk / pappila
Degerby kkhran pappila	1835	yksit. / asuinkäyttö
Dragsfjärd kkhran pappila "Labnäs"	1904	yhdist. / ravintola ja majoituskäyttö
Elimäki kkhran pappila "Valomäki"	1937	srk / pappila ja khravirasto
Elimäki kpln pappila "Paimela"	1856	purettu 1970-luvulla
Eno kkhran pappila "Alapappila"	1830	yksit. / asuinkäyttö
Eno kkhran pappila "Yläpappila"		purettu 1950-luvulla
Enonkoski kkhran pappila "Haukila"	1880-l	yksit. / kesäasunto
Enontekiö kkhran pappila "Keskitalo"	1864	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Eräjärvi kkhran pappila	1860	srk / virkistyskäyttö
Espoo kkhran pappila	1853	srk / pappila
Espoo kpln pappila "Ingas" "Vanha pappila"	1800-l alku	srk / asuinkäyttö
Espoo kpln pappila "Ingas"	1923	srk / kerho- ja kokoontumiskäyttö
Eura kkhran pappila	1843	srk / pappila
Eurajoki kkhran pappila	1920	srk / tyhjillään, myytävänä
Eurajoki kpln pappila "Jussila"	1898	yksit. / asuinkäyttö
Evijärvi kkhran pappila "Honkiniemi"	1800-l	kunta / hotelli
Forssa kkhran pappila	1911	srk / kokoontumiskäyttö
Haapajarvi "Laurikkala"	1862	srk / asunto, khravirasto ja kokoont.käyttö
Haapajarvi ent. kpln pappila "Ronkaala"	1784	kunta / museo (siirretty)
Haapajarvi kkhran pappila "Ronkaala"	1884	srk / asuinkäyttö, pappila
Haapavesi kkhran pappila "Paakkila"	1780	srk / päiväkot
Hailuoto kkhran pappila "Ellilä"	1903	yksit. / kesäasunto
Halikko kkhran pappila	1898	srk / pappila
Halikko kpln pappila "Prästkulla"	1900	srk / kerhokäyttö
Halsua kkhran pappila "Harjubacka"	1836	purettu 1970-luvulla
Hamina kkhran pappila	1930-l	srk / khravirasto
Hangon suom. srk kkhran pappila	1906	yksit. / asuinkäyttö
Hankasalmi kkhran pappila "Hännilä"	1800-l	alku srk / tyhjillään, myynnissä
Hankasalmi kpln pappila "Alatalo"	1879	srk / khravirasto
Harjavalta kkhran pappila "Puukka"	1890-l	kunta / kierrätyskeskus ja kerhokäyttö
Hartola kkhran pappila	1850	yksit. / asuinkäyttö
Hartola kpln pappila "Savela"	1850-l	yksit. / asuinkäyttö
Hattula kkhran pappila	1865	kunta / työpaja
Hauho kkhran pappila "Kotkola"	1840-l	srk / pappila ja khravirasto
Hauho kpln pappila "Eerola"	1900	purettu 1972
Hauho kpln pappila "Punainen tupa"	1700-l	srk / kokoontumiskäyttö
Haukipudas kkhran pappila "Salmela"	1796	srk / pappila
Haukivuori kkhran pappila	1820	yhdistys / virkistyskäyttö
Hausjärvi kkhran pappila "Kolkkala"	1892	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Hausjärvi kpln pappila "Kiveäs"	1869 / 1892	yksit. / kesäasunto

LIITE 1 / 3

Heinola kaup. kkhran pappila	1902	srk / asuin- ja kokoontumiskäyttö
Heinola msrk kkhran pappila ”Kirkkola”	1862	srk / asunto ja khravirasto
Heinävesi kkhran pappila ”Vahvalahti”	1850	palanut 1980-luvulla
Heinävesi kpln pappila ”Marjamäki”	1858	srk / pappila
Helsingin pitäjä kkhran pappila ”Nilsas” nyk. Vantaa	1790-l	purettu 1970-l
Helsingin pitäjä kkhran pappila nyk. Vantaa	1897	srk / pappila
Himanka kkhran pappila	1870	palanut 1963
Hinnerjoki kkhran pappila	1870	srk / pappila ja khravirasto
Hirvensalmi kkhran pappila ”(Hiltu)Niemi”	1929	srk / asunto ja khravirasto
Hirvensalmi kpln pappila ”Sysmäla”	1860	yritys / antiikkiliike
Hollola kkhran pappila	1813	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Hollola kpln pappila ”Herr Söyring”		palanut 1950
Hongonjoki l. Honkajoki	1899	yhdistys / virkistyskäyttö
Honkilahti kkhran pappila	1914	srk / pappila ja khravirasto
Huittinen kkhran pappila	1826	srk / varasto
Huittinen kpln pappila ”Kulma”	1896	srk / khravirasto ja kirpputori
Humppila kkhran pappila	1882	srk / tyhjillään, myytävänä
Hyrnsalmi kkhran pappila ”Tiikkaja”		tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Hyvinkää kkhran pappila	1932	srk / kerhokäyttö
Hyvinkää kpln pappila	1930-l	yksit. / asuinkäyttö
Hämeenkyrö kkhran pappila	1846	srk / asuinkäyttö
Hämeenkyrö kpln pappila ”Knuutila”	1895	yritys / pitopalvelu
Hämeenlinna kkhran pappila	1875	purettu 1950-luvulla
Ii kkhran pappila ”Häggelund”	1817	srk / pappila ja khravirasto
Ii kpln pappila	1822	kunta / tyhjillään
Iisalmi kaup.srk kkhran pappila	1900-l alku	purettu 1960-luvulla
Iisalmi kpln pappila ”Mansikkaniemi”	1798	srk / museo, toimisto
Iisalmi kpln pappila ”Rantala”	1828	srk / pappila
Iisalmi maasrk kkhran pappila	1798	siirretty seurasareen 1960-l
Iitti kkhran pappila	1894	srk / perhekoti
Iitti kpln pappila ”Iso-Parola”	1900-l	alku yksit. / asuinkäyttö
Ikaalinen kkhran pappila	1848	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö, kirpputori
Ikaalinen kpln pappila ”Keturi”	1866	srk / kansalaisopisto
Ilmajoki kkhran pappila Herrala”	1850-l	purettu 1967
Ilmajoki kpln pappila ”Kiikkala”	1914	yksit. / asunto
Ilomantsi kkhran pappila ”Rovastila”	1843	srk / pappila ja khravirasto
Ilomantsi kpln pappila ”Yläkontu”	1800-l	srk / pappila ja asunto
Imatra kkhran pappila	1932	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
(Ruokolahd. 2. kpln pappila Tainiokoskella)		
Inari kkhran pappila ”Onnela”	1910-l	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Inkoo kkhran pappila	1836	srk / pappila
Inkoo kpln pappila ”Överby”	1800-l	yksit. / asuinkäyttö
Isojoki kkhran pappila ”Hedborg”	1700-l loppu	seura / asunto + museo
Isokyrö kkhran pappila ”Mariedal”	1848	srk / pappila+ khravirasto
Isokyrö kkhran pappila ”Orisberg”	1830	yksit / kesäkahvila + majoitustila
Isokyrö kpln pappila ”Varpola”	1898	yksit. / asunto
Jaala kkhran pappila ”Tökkola”	1908	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Jalasjärvi kkhran pappila ”Vuohiluoma”	1823	valtio / ammatill.aikuiskoul.keskus.
Jalasjärvi kpln pappila ”Kaunismäki	1898	srk / kerhotila
Janakkala kkhran pappila	1842	srk / asuinkäyttö
Janakkala kpln pappila ”Juttila”	1860-l	purettu 1960-luvulla
Jepua kkhran pappila ”Kaup”	1887	srk / pappila ja khravirasto
Joensuu kkhran pappila	1900-l / 1922	purettu 1970-l

Jokioinen kkhran pappila "Vanha pappila"	1800	Kapiteeli Oy / museo
Jokioinen kkhran pappila	1904	srk / pappila
Joroinen kkhran pappila "Yläpappila"	1904	srk / khravirasto
Joroinen kpln pappila "Alapappila"	1860-	lyksit. / asuinkäyttö
Joutsa kkhran pappila "Rauhala"	1864	yksit. / asuinkäyttö
Joutsa kpln pappila "Pekkanen"	1787	srk / virkistyskäyttö
Joutseno kkhran pappila "Karstunranta"	1860-l	srk / palvelukoti
Joutseno kpln pappila "Savela"	1923	yksit. / asuinkäyttö
Jurva kkhran pappila "Papinvaara"	1866 (tai 1818)	srk / kerho- ja kokoontumistila
Juuka kkhran pappila	1893	srk / tilapäisasunto
Juuka kpln pappila "Mäntyniemi"	1891	srk / pappila
Juupajoki kkhran pappila	1927	yksit. / asuinkäyttö
Juva kkhran pappila "Isopappila"	1830	purettu 1930-luvulla
Juva kkhran pappila	1935	kunta / päiväkot
Juva kpln pappila "Huttula"	1782	srk / päiväkeskus
Juva 2. kpln pappila "Ryhälä"	1806	yksit. / asuinkäyttö
Jyväskylä kkhran pappila	1928	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Jyväskylä msrk kkhran pappila "Jokela"	1878	purettu 1960-luvulla
Jämijärvi kkhran pappila	1856	srk / khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Jämsä kkhran pappila "Pärnämäki"	1818	srk / khravirasto
Jämsä kpln pappila "Ala-Kelhä"	1850	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Jämsänkoski kkhran pappila	1935	srk / khravirasto
Jäppilä kkhran pappila	1877	srk / pappila ja khravirasto
Kaarina kkhran pappila	1816	srk / asuinkäyttö
Kaavi kkhran pappila "Isopappila"	1830	srk / srk.talo
Kaavi kpln pappila "Niemenpappila"	1888	purettu 1993
Kajaani kkhran + kpln pappila		purettu 1970-luvulla
Kaksikerta kkhran pappila "Hännälä", "Hennala" vanh. osa	1796	srk / virkistyskäyttö
Kalajoki kkhran pappila "Jokela"	1802	srk / khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Kalajoki kpln pappila "Hietala"	1826	srk / pappila
Kalvola kkhran pappila	1901	kunta / näyttely-, majoitus- ja juhlahuoneistokäyttö
Kangasala kkhran pappila	1917	yksit. / asuinkäyttö
Kangasala kpln pappila "Pynnö-Klemola", "Pynnölä"	1870	srk / pappila
Kangaslampi kkhran pappila "Niemelä"	1870	yksit. / näyttelytila
Kangasniemi kkhran pappila "Salmela"	1889	purettu 1950-luvulla
Kangasniemi kpln pappila	1904	purettu 1960-luvulla
Kankaanpää kkhran pappila "Joensuu"	1840	srk / kerhokäyttö
Kankaanpää kpln pappila "Joensuu"	1905	srk / pappila ja khravirasto
Kannonkoski kkhran pappila "Ojala"	1930	srk / khravirasto ja nuorisotila
Kannus kkhran pappila "Karlborg"	1860-l	srk / pappila ja khravirasto
Karjoki kkhran pappila "Palkkamäki"	1877	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Karinainen kkhran pappila "Kyrölä"	1902	srk / kerhokäyttö
Karjaa kkhran pappila	1785	srk / päiväkot
Karjaa kpln pappila "Räckers", "Pikkupappila"	1870-l	
Karjala kkhran papp. nyk. Karjalankylä "Vehmalainen"	1760	yksit. / kesäasunto
Karjalohja kkhran pappila	1828	srk / pappila
Karkku kkhran pappila Sastamalassa	1860	kunta / virkistyskäyttö
Karstula kkhran pappila "Peltoniemi", "Laikka"	1818	kunta / tyhjillään
Karstula kpln pappila "Mattila"		purettu 1960-luvulla
Karttula kkhran pappila "Syväniemi"	1927	srk / pappila- ja kerhokäyttö

LIITE 1 / 5

Karuna kkhran pappila ”Björnäs” Tark.	1800-l	yksit. / asuinkäyttö
Karunki kkhran pappila ”Palonperä”	1861	yksityinen, asunto
Karvia kkhran pappila ”Salmi”	n. 1900	yksit. / asuinkäyttö
Kaskinen kkhran pappila	1788	srk / tyhjiällä
Kauhajoki kkhran pappila ”Äijälä”	1890	srk / asunto- ja päiväkerhotila
Kauhajoki kpln pappila ”Eno”	1884	yksit. / tyhjiällä
Kauhava kkhran pappila ”Varjola”	1700-l loppu	yksit. / varasto
Kauhava kpln pappila ”Pikkupappila”		purettu 1971
Kaustinen kkhran pappila ”Nyborg”	1837	srk / pappila
Kauvatsa kkhran pappila ”Ylhäinen”	1836	srk / pappila ja khravirasto
Keikyä kkhran pappila ”Vatka”	1900-l alku	srk / asunto ja khravirasto
Keitele ”Vanha pappila”	1890	kunta / asuntoja
Kemi kkhra ”Heikkilä”	1740-l	purettu 1910-luvulla
Kemi kkhran pappila	1935	srk / kokoontumis- ja juhlaikäyttö
Kemi msrk kkhran pappila ”Heikkilä”, ”Vanha pappila”	1870	srk / asuin ja kokoontumiskäyttö
Kemi msrk kpln pappila	1927	yksityinen / asunto
Kemijärvi kkhran pappila ”Karppinen”	1922 - 1940	srk / asunto
Kemiö kkhran pappila	1848	srk / pappila ja khravirasto
Kemiö kpln pappila ”Norrgård”	1802	srk / pappila
Kempele kkhran pappila ”Kullio”	1899	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö, päiväkotit
Kerimäki kkhran pappila ”Kivilinna”	1851	srk / tyhjiällä
Kerimäki kpln pappila ”Kaukolinna”	1890-l	yhdistys / kurssikeskus
Kestilä kkhran pappila ”Taipaleenmäki”	1868	srk / pappila ja khravirasto
Kesälahti kkhran pappila	1800-l alku	paloi 1941
Kesälahti kpln pappila ”Alapappila”, ”Mäkipappila”	1845	yksit. / asuinkäyttö
Keuruu kkhran pappila ”Kangasmanila”	1809	kunta / päiväkotit
Keuruu kpln pappila ”Pöyhölä”	1900	yhdistys / virkistyskäyttö
Kihniö kkhran pappila ”Ohtola”	1919	srk / pappila ja khravirasto
Kiihtelysvaara kkhran pappila	1897	srk / asunto ja khravirasto
Kiikala kkhran pappila	1813	srk / pappila
Kiikka kkhran pappila	1885	purettu 1968
Kiikoinen n.	1900	yksit. / asuinkäyttö
Kiiminki kkhran pappila ”Jaara”	1851	srk / asunto ja kerhokäyttö
Kinnula kkhran pappila ”Lamparenniemi”	1913	srk / palvelukoti
Kirkkonummi kkhran pappila ”Finnsbacka”	1700-l	purettu 1950-luvulla
Kirkkonummi kkhran pappila ”Prästkulla”	1839	srk / pappila
Kisko kkhran pappila	1878	srk / pappila ja khravirasto
Kitee kkhran pappila ”Storgård”	1839	srk / asunto ja kokoontumiskäyttö
Kitee kpln pappila ”Romola”	1857	srk / käsityökeskus ja asuinkäyttö
Kittilä kkhran pappila ”Nordberg”	1870-l	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Kiukainen kkhran pappila	1865	kunta / museo
Kiuruvesi kkhran pappila ”Kettula”	1884	srk / pappila
Kiuruvesi kpln pappila ”Vanha pappila”	1810	srk / pappila
Kivijärvi kkhran pappila ”Lepistö	1855	srk / tyhjiällä
Kodisjoki kkhran pappila	1800-l loppu	srk / pappila
Koijärvi kkhran pappila	1883	yksit. / asuinkäyttö
Koivulahti kkhran pappila ”Bock”	1859 tai 1782	srk / pappila ja khravirasto
Kokemäki kkhran pappila	1920	srk / pappila ja khravirasto
Kokemäki kpln pappila ”Ryssä”	1857	yksit. / asuinkäyttö
Kokkola kkhran pappila ”Kaarlela”	1737	srk / pappila
Kokkola kpln pappila ”Brink”	1700-l	yksit. / asunto
Kokkola kpln pappila ”Villa”	1850-l	kaup. / asuntoja

Kolari kkhran pappila "Jokijalka"	ilm. 1800-l lopp.	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Konginkangas kkhran pappila "Kivelä"	1900	yksit. / asuinkäyttö
Konnevesi kkhran pappila	1922	srk / pappila ja khravirasto
Kontiolahti kkhran pappila	1882	srk / asuinkäyttö
Kontiolahti kpln pappila "Siivola"	1873	yksit. / asuinkäyttö
Korpilahti kkhran pappila "Ala-Niittynen"	1896	kunta / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Korpilahti kpln pappila "Mutanen"	1899	kunta / virkistyskäyttö
Korsnäs kkhran pappila "Skyl"	1831	yhdistys / pilamuseo
Kortesjärvi kkhran pappila "Ahlborg"	1800-l	yksit. / tyhjillään
Koskenpää kkhran pappila	1928	srk / pappila ja khravirasto
Koski H.I. kkhran pappila nyk. Hämeen."Höggkulla", "Päiväkumpu"	1890-l	yhdistys / lastenkoti
Koski T.I. kkhran pappila "Sulkala"	1800-l	purettu 1950-l
Kouvola kkhran pappila	1900-l alku	purettu 1970-l
Kristiinankaupunki kkhran pappila	1862	srk / asunto ja srk:n tiloja
Kruunupyö kkhran pappila "Torgare"	1799	säätiö / museo ja kokoontumistila
Kruunupyö kpln pappila "Kackur"	1863	yksit. / asunto
Kuhmalahti kkhran pappila "Panula"	1891	yksit. / näyttelytila
Kuhmoinen kkhran pappila "Korola"	1837	yksityinen / tyhjillään
Kuhmoinen kpln pappila "Kopola"	1878	yhdistys / kurssikeskus
Kuhmoniemi kkhran pappila nyk. Kuhmo "Ikola"	1900	srk / pappila
Kuhmoniemi kpln pappila "Riihimäki"	1864	yksit. / kesäasunto
Kuivaniemi kkhran pappila "Majjala"	1901	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Kullaa kkhran pappila	1900	srk / khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Kuopio kkhran pappila "Isopappila", tuom.rov.	1859	purettu 1948
Kuopio kkhran pappila "Tuomiorovasti"	1776	srk / pappila
Kuopio kpln pappila "Julkula"	1811	srk / nuorisotalo
Kuopion kaup.srk kpln pappila	1938	purettu 1977
Kuorevesi kkhran pappila "Särkilähti"	1872	kunta / virkistyskäyttö
Kuortane kkhran pappila "Haapaniemi"	1779	säätiö / kurssikeskus
Kurikka kkhran pappila "Kohtala"		purettu 1957
Kurikka kpln pappila "Toivola"	1916	kaup. / nuorisotila
Kuru kkhran pappila "Mylläri"	1860-l	yhdistys (Pelastusarmeija) / lomakoti
Kustavi kkhran pappila "Pietilä"	1879	srk / pappila ja khravirasto
Kuusankoski kkhran pappila "Kaupila"	1922	srk / asuin- ja tietokonealan yrityskäyttö
Kuusisto kkhran pappila "Smeds"	1900-l alku	yksit. / asuinkäyttö
Kuusjoki kkhran pappila "Paimela"	1901	purettu 1940-luvulla
Kuusjärvi kkhran pappila "Ahvenisen pappila"	1790-l	purettu 1940
Kylmäkoski kkhran pappila "Uotila"	1894	srk / pappila ja khravirasto
Kymi kkhran pappila nyk. Kotka "Helilä"	1879	srk / maakuntatalo
Kymi kpln pappila "Eskola"	1880-l	yksit. / asuinkäyttö
Kälviä kkhran pappila "Kumpula"		purettu 1963
Kärkölä kkhran pappila "Kansikkala"	1700-l	purettu 1970-luvulla
Kärsämäki kkhran pappila "Kattilakoski"	1773	srk / pappila
Köyliö kkhran pappila	1845	srk / pappila
Laihia kkhran pappila "Vaania"	1877	purettu 1969
Laihia kpln pappila "Kärimäki"	1899	yksit. / asunto
Laitila kkhran pappila	1899	srk / asunto ja khravirasto
Laitila kpln pappila "Santila"	1800-l	purettu 1930-luvulla
Laitila kpln pappila "Santila"	1901	srk / asunto ja khravirasto
Lammi kkhran pappila	1899	purettu 1960- 70-luvulla

LIITE 1 / 7

Lammi kpln pappila "Lemola", "Vähä-Pappila"	1870	yksit. / asuinkäyttö
Lapinjärvi kkhran pappila "Tallbacka"	1783	srk / tyhjiällä
Lapinjärvi kpln pappila suom.srk "Georgas"	1850	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Lapinlahti kkhran pappila "Rovastila"	1884	purettu 1960-luvulla
Lapinlahti kpln pappila "Väärni"	1839	srk / pappila
Lappajärvi kkhran pappila "Eriksnäs"	1850-1	purettu 1984
Lappajärvi kpln pappila "Kyrönniemi"	1901	kunta / asuntoja
Lappee kkhran pappila "Suurpappila"	1875	kunta / tyhjiällä ja ositt. kesäasuntokäytössä
Lappee kpln pappila "Pienpappila"	1840-1	yritys / kurssikeskus
Lappeenranta kkhran		tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Lappeenranta kpln pappila		tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Lappi kkhran pappila "Seppälä"	1820-1	purettu 1960-luvulla
Lapua kkhran pappila "Virranniemi", "Strömsudd"	1793	srk / kokoontumistila
Lapua kpln pappila "Siirilä"	1890	kansanopisto / kurssi- ja päiväkerhotila
Lapväärtti kkhran pappila "Bäckelund"	1837	srk / pappila ja khravirasto
Lassila kkhran pappila	1940	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Laukaa kkhran pappila "Pellosniemi"	1752	palanut 1950-1
Laukaa kpln pappila "Harhala"	1854	yksit. / asuinkäyttö
Lavia kkhran pappila	1870-1	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Lehtimäki kkhran pappila "Fagerkulla"	1899	srk / pappila
Leivonmäki kkhran pappila "Iso-Aho"	1883	yksit. / asuinkäyttö
Lemi kkhran pappila	1920	kunta / kunnanvirasto
Lempäälä kkhran pappila "Leiripappila"	1900	srk / virkistyskäyttö
Lempäälä kpln pappila "Kirjakka"	1882	säätiö / asuinkäyttö
Lemu kkhran pappila	1800-1	srk / asunto ja khravirasto
Leppävirta 1. kpln pappila "Harjula"	1873	srk / virkistyskäyttö
Leppävirta 2. kpln pappila "Näädänmaa"	1930	srk / srk.talo
Leppävirta kkhran pappila	1899	srk / virasto + srk.talo
Lestijärvi kkhran pappila "Myllykangas"	1896	srk / asuntoja
Liekka 2. kpln pappila "Törmälä" nyk. Viekijärvi	1800-1 loppu	srk / tyhjiällä
Liekka kkhran pappila ent. Pielisjärven papp.	1800-1 alku	srk / pappila
Lieto kkhran pappila	1860	srk / khravirasto
Lieto kpln pappila "Kilpjoiki"	1870-1	yksit. / asuinkäyttö
Liljendal kkhran pappila	1860	purettu 1970
Liminka kkhran pappila "Jaakkola"	1853	srk / pappila ja khravirasto
Liperi kkhran pappila "Suurpappila"	1835	purettu 1960-luvulla
Liperi kpln pappila "Pieni pappila"	1841	yksit. / asuinkäyttö
Lohja kkhran pappila	1865	srk / museo
Lohja kpln pappila "Lindkulla"	1800-1 loppu	srk / asuinto ja päiväkotit
Lohtaja kkhran pappila "Saukko"	1803	srk / pappila, khravirasto ja kokoontumistila
Loimaa kauppaala nyk. kaup. kkhran pappila	1932	purettu 1970-luvulla
Loimaa kkhran pappila "Mahlamäki"	1927	yksit. / asuinkäyttö
Loimaa kunta kpln pappila "Mahlamäki"	1871	purettu 1980-luvulla
Lokalahti kkhran pappila "Niemi"	1850	purettu 1960-luvulla
Loppi kkhran pappila "Kerttula"	1835	srk / pappila ja kokoontumiskäyttö
Loppi kpln pappila "Kittilä"	1872	srk / asuinkäyttö
Loviisa	1800-1 loppu	srk / pappila ja kokoontumiskäyttö
Luhanka kkhran pappila "Hakulinniemi"	1881	yksit. / kesäasunto
Lumijoki kkhran pappila "Juusola"	1904	srk / pappila
Luopioinen kkhran pappila "Nukari"	1833	yksit. / asuinkäyttö
Luoto kkhran pappila "Marieholm"	1791	srk / pappila
Luumäki kkhran pappila "Rietvuori"	1929	yksit. / asuinkäyttö

Luumäki kpln pappila "Haimila"	1906	yksit. / asuinkäyttö
Luvia kkhran pappila	1866	kunta / ryhmäkoti
Längelmäki kkhran pappila	1822	srk / pappila ja khravirasto
Längelmäki kpln pappila "Päiväkumpu"	1800-l / 1902	yhdistys / kurssikeskus
Maalahti kkhran pappila "Björkas"	1868	srk / pappila ja khravirasto
Maalahti kpln pappila "Emaus"	1860-l	yksit. / asunto
Maaninka kpln pappila "Ruokoniemi"	1887	srk / virkistyskäyttö + varasto
Maaria kkhran pappila	1791	srk / kokoontumiskäyttö
Maaria kkhran pappila, vanha	1600-l loppu	srk / srkststo ja kokoontumiskäyttö
Maksamaa kkhran pappila "Rönnlund"	1830	yksit. / asunto
Marttila kkhran pappila	1849	srk / pappila
Masku kkhran pappila	1861	srk / pappila
Mellilä kkhran pappila "Rauhala"	1878	yksit. / kesäasunto
Merijärvi kkhran pappila "Laurila"	1800-l	purettu 1960-luvulla
Merikarvia kkhran pappila	1820	srk / pappila
Merikarvia kpln pappila	1924	srk / pappila
Merimasku kkhran pappila "Heikkola"	1913	srk / pappila
Messukylä kkhran pappila	1919	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Messukylä kpln pappila	1800-l	purettu 1950-l
Metsämaa kkhran pappila "Ylijoki"	1884	srk / pappila ja khravirasto
Miehikkälä kkhran pappila "Hakuli"	1888	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Mietoinen kkhran pappila "Raukka"	1823	yksit. / asuinkäyttö
Mikkelin msrk kkhran pappila "Kenkäveroniemi"	1869	yritys / kahvila, tsto- ja kokoontumiskäyttö
Mikkelin msrk kkhran pappila "Sutela"	1800-l alku	purettu 1960-luvulla
Mikkelin msrk kpln pappila "Peitsari"	1835	palanut 1990-luvulla
Mouhijärvi kkhran pappila		purettu 1960-l
Mouhijärvi kpln pappila "Hoppu"	1800-l loppu	yksit. / asuinkäyttö
Muhos kkhran pappila "Korttila" "Kesäkotit"	1800	purettu 1950-l
Muhos kpln pappila	1800-l	purettu 1992
Multia kkhran pappila	1819	srk / pappila ja khravirasto
Munsala kkhran pappila "Hagas"	1799	srk / pappila ja khravirasto
Muonio kkhran pappila "Kolströmin pappila"	1800-l alku	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Muonio kkhran pappila "Pfalcerin pappila vanha"	1860-l	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Muonio kkhran pappila "Snellmannin pappila"	1900-l alk.	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Mustasaari (Haga) kkhran pappila "Kråklund"	1782	srk / kerho- ja kokoontumistila
Mustasaari kpln pappila "Kråklund"	1847	srk / asunto
Muurame kkhran pappila "Rajala"	1900-l alku	yksit. / asuinkäyttö
Muurla kkhran pappila	1870	yksit. / asuinkäyttö
Muuruvesi kkhran pappila "Laajalahti"	1907	srk / virkistyskäyttö
Mynämäki kkhran pappila	1866	srk / asunto ja khravirasto
Mynämäki kpln pappila "Hemmilä"	1885	yksit. / asuinkäyttö
Myrskylä kkhran pappila "Tyskas"	1900	srk / pappila, kokoont.käyttö, srk:n tsto
Mäntsälä kkhran pappila "Koivumäki"	1901	srk / pappila
Mäntsälä kpln pappila "Koskenranta"	1925	yksit. / asuinkäyttö
Mänttä kkhran pappila "Koskela"	1900-l alku	purettu 1960-luvulla
Mäntyharju kpln pappila "Kiiski"	1920-l	yksit. / kesäasunto
Mäntyharju kkhran pappila "Iso-Pappila"	1811	kunta / näyttelytila
Naantali kkhran pappila	1852	srk / pappila
Nakkila kkhran pappila	1936	yritys / asunto ja kokoontumiskäyttö
Nastola kkhran pappila "Anttila"	1800-l loppu	purettu 1950-luvulla
Nilsä kkhran pappila "Isopappila"	1860-l	srk / pappila + virasto
Nilsä kpln pappila "Pikkupappila"	1840-l	srk / kerhotiloja

LIITE 1 / 9

Nivala kkhran pappila "Similä"	1939	srk / tyhjillään
Nivala kkhran pappila "Similä"		palanut 1939
Nivala kpln pappila "Peltola"		purettu 1950-luvulla
Nokia (Pohjois-Pirkkala) kkhran pappila "Keho"		purettu 1960-luvulla
Noormarkku kkhran pappila	1877	srk / khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Nousiainen kkhran pappila	1890	srk / khravirasto
Nousiainen kpln pappila "Tuori"	1883	yksit. / asuinkäyttö
Nummi kkhran pappila "Bergkulla"	1780-l	yksit. / kesäasunto
Nurmes kkhran pappila "Iso Pappila"	1891	purettu 1960-luvulla
Nurmes kpln pappila "Pieni Pappila"	1860	srk / pappila, asuin- ja kokoontumiskäyttö
Nurmijärvi kkhran pappila "Iso Pappila"	1842	srk / asunto ja kerhokäyttö
Nurmijärvi kpln pappila "Puontila" (vanh.1696)	1880	srk / asuinkäyttö
Nurmo kkhran pappila "Ohjelmisto"	1894	srk / asunto
Närpiö kkhran pappila	1889	srk / srk.koti
Närpiö kpln pappila "Josslas"	1864	yksit. / asunto
Oravainen kkhran pappila "Eskils"	1883	srk / pappila ja khravirasto
Orimattila kkhran pappila	1884	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Orimattila kkhran pappilavanha	1796	siirretty 1880-luvulla
Orimattila kpln pappila "Jussila"	1901	purettu 1970-luvulla
Orimattila kpln pappila "Käkelä"	1800-l alku	siirretty 1900-l alku, palanut v. 1950-l
Oripää kkhran pappila "Grönkulla"	1862	purettu 1980-luvulla
Orivesi kkhran pappila	1915	yksit. / asuinkäyttö
Orivesi kpln pappila "Seppälä"	1880	purettu 1988
Oulainen kkhran pappila "Pyykölä"	1880-l	palanut 1980-luvulla
Oulu tuomiorov. (kkhran pappila ja kpln pappila)	1851 ja 1827	kokoontumiskäyttö ja khravirasto
Oulujoki kkhran pappila "Turunen"	1899	srk / pappila
Oulunsalo kkhran pappila	1856	srk / khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Paattinen kkhran pappila "Lautkankare"	1860-l	yksit. / asuinkäyttö
Paavola kkhran pappila "Arokangas"	1785	srk / pappila
Padasjoki kkhran pappila	1835	srk / khravirasto
Padasjoki kpln pappila	1830-l	purettu 1950-luvulla
Paimio ent. kpln pappila "Paltta"	1916	srk / kerhokäyttö
Paimio kkhran pappila	1805	yksit. / asuinkäyttö
Paltamo kkhran pappila	1936	srk / toimisto- ja kerhokäyttö
Paltaniemi kkhran pappila "Kirkkonieni"	1836	yksit. / asuinkäyttö
Paltaniemi kpln pappila "Siivola"	1768	yksit. / asuinkäyttö
Parainen 2.kpln pappila "Muddis"	1887	yksit. / asuinkäyttö
Parainen kkhran pappila	1768	srk / asuinkäyttö
Parainen kkhran pappila	1700-l loppu	palanut 1990-luvulla
Parikkala kkhran pappila	1848 tai 1820	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Parikkala kpln pappila "Oravanniemi"	1899	yksit. / asuinkäyttö
Parkano kkhran pappila "Rantala"	1901	srk / kerhokäyttö
Pattijoki kkhran pappila "Maunula"	1800-l	srk / asuinkäyttö
Pelkosenniemi kkhran pappila "Juutila"	1928	srk / pappila
Perho kkhran pappila "Jakobssund"		purettu 1950-luvulla
Pernaja kkhran pappila "Vanha pappila"	1700-l	srk / asunto ja kerhokäyttö
Pernaja kkhran pappila	1838	srk / pappila
Pernaja kpln pappila "Nallas"	1832	yksit. / asuinkäyttö
Perniö kkhran pappila	1839	srk / kerho- ja asuinkäyttö
Perniön kkhran vanha pappila	1732	srk / tyhjillään
Perniö 1.kpln pappila "Mäkipappila" "Prästkulla"	1839	srk / asumiskäyttö

Perniö 2.kpln pappila	1800-l loppu	yksit. / asuinkäyttö
Pertteli kkhran pappila "Vintilä"	1868	yksit. / asuinkäyttö
Pertunmaa kkhran pappila	1926	srk / asunto ja khravirasto
Peräseinäjoki kkhran pappila	1892	srk / pappila
Petolahti kkhran pappila "Johannisberg"	1868 tai 1906	srk / srk.koti
Petäjävesi kkhran pappila "Tähtiniemi"	1886	srk / pappila ja khravirasto
Petäjävesi kpln pappila "Rauhala"	1890	purettu 1970-luvulla
Pieksämäki msrk kkhran pappila "Isopappila"	1804	kunta / näyttelytila
Pieksämäki msrk kpln pappila "Pöyhölä"	1854	yksit. / asuinkäyttö
Pielavesi kkhran pappila "Vanha pappila"	1828	srk / srk.talo
Pielavesi kpln pappila "Saarenpappila"	1909	yksit. / asunto
Pielisjärvi 1. kpln pappila "Rauhala"	1700-l loppu	purettu 1975 jälkeen
Pielisjärvi 2.kpln pappila "Törmäälä"	1890-l	srk / tyhjillään
Pielisjärvi kkhran pappila nyk. Lieksa	1800	srk / pappila
Pietarsaari kkhran pappila "Rosenlund"	1798	srk / pappila ja khravirasto
Pietarsaari msrk kpln pappila "Bönäs"	1700-l loppu	purettu 1963
Pihlajavesi kkhran pappila "Koipimäki"	1890	srk / tyhjillään
Pihtipudas kkhran pappila "Myllyaho"	1884	yhdistys / tyhjillään, kunnostetaan
Pihtipudas kpln pappila	1890	purettu 1960-luvulla
Piikkiö kkhran pappila	1779	srk / pappila
Piippola kkhran pappila "Kauppila"	1851	srk / khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Piippola kpln pappila "Viitainaho"	1777	kunta / museo
Pirkkala ent. Etelä-Pirkkala kkhran pappila	1830	purettu 1965
Pirttikylä kkhran pappila "Köping"	1867	srk / srk.koti
Pohja kkhran pappila "Soltuna"	1799	srk / pappila
Pohja kpln pappila "Dalgarby"	1900-l alku	srk / pappila
Pohjaslahti kkhran pappila	1920	srk / pappila ja khravirasto
Pohjois-Pirkkala kkhran pappila "Maatiala" nyk. Nokia	1839	srk / pappila
Pohjois-Pirkkala kpln pappila "Siuro" nyk. Nokia	1900	srk / asunto ja kerhokäyttö
Polvijärvi kkhran pappila "Koskenkorva"	1900	srk / asunto ja khravirasto
Pomarkku kkhran pappila	1899	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Pornainen kkhran pappila "Henriksdal"	1906	srk / pappila ja khravirasto
Porvoo kpln pappila	1700-l loppu	srk / pappila
Porvoo kpln pappila, "Vanha kpln pappila"	1764	yksit. / kahvila- ja asuinkäyttö
Porvoo tuomiorovasti	1839	srk / pappila
Posio kkhran pappila "Antila"	ilm. 1900-l alku	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Pudasjärvi khra "Hilturanta"	1787	srk / virkistyskäyttö
Pudasjärvi kpln pappila "Liepeen pappila"	1844	srk / asuinkäyttö
Pukkila kkhran pappila "Nylund"	1841	srk / pappila ja khravirasto
Pulkila kkhran pappila "Kangas"	1857	srk / pappila
Punkaharju kkhran pappila	1928	srk / pappila
Punkalaidun kkhran pappila	1897	srk / pappila, khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Punkalaidun kpln pappila "Sipilä"	1890	yritys / varasto ja sosiaalityö
Puolanka kkhran pappila "Kiiskilä"	1700-l loppu	srk / virkistyskäyttö
Purmo kkhran pappila "Rosenborg"	1870-l tai 1772	srk / pappila ja khravirasto
Pusula kkhran pappila	1880	srk / pappila ja khravirasto
Puumala kkhran pappila "Hiekkaranta"	1851	srk / pappila
Puumala kpln pappila "Rantapappila"	1850-l	kunta / päiväkotito
Pyhtää kkhran pappila "Suurpappila"	1835	srk / pappila ja khravirasto
Pyhtää kpln pappila "Pienpappila"	1830	yksit. / asuinkäyttö
Pyhäjoki kkhran pappila "Nikkarila"	1850-l	srk / pappila ja khravirasto

LIITE 1 / 11

Pyhäjoki kpln pappila ”Kaarela”	1700-l	yksit. / asuinkäyttö
Pyhäjärvi kkhran pappila	1900	srk / pappila, kkhran pappilavirasto ja asunto
Pyhäjärvi kkhran pappila O.l. nyk. Pyhäsalmi	1890-l	srk / virkistyskäyttö
Pyhäjärvi kpln pappila O.l.”Uusi-Pappila”	1890	yksit. / asuinkäyttö
Pyhämaa kkhran pappila ”Eerola”	1929	srk / pappila ja khravirasto
Pyhäntä kkhran pappila ”Vanhatalo”	1800-l loppu	srk / khravirasto ja kokoontumiskäyttö
Pyhäranta kkhran pappila	1881	yksit. / tilausravintola
Pyhäselkä kkhran pappila nyk. Hammaslahti	1920-l siirr.	yksit. / asuinkäyttö
Pyлкönmäki kkhran pappila ”Mäkelä”	1905	srk / asunto ja khravirasto
Pälkäne kkhran pappila	1859	srk / pappila ja khravirasto
Pälkäne kpln pappila ”Tommola”	1890	yksit. / asuinkäyttö
Pöytyä kkhran pappila	1802	srk / museo
Pöytyä kpln pappila	1800-l alku	srk / tyhjillään
Raahe kkhran pappila	1900	yksit. / asuinkäyttö
Raisio kkhran pappila ”Tasala”	1895	srk / kerhokäyttö
Rantasalmi kkhran pappila ”Papinmäki”	1871	srk / tyhjillään
Rantasalmi kpln pappila ”Osikonmäki”	1800-l loppu	yksit. / asuinkäyttö
Rantsila kkhran pappila ”Lampela”	1800-l	purettu 1970-luvulla
Ranua kkhran pappila ”Lohi”	1916	srk / museo
Rauma kkhran pappila	1755	purettu 1960-luvulla
Rauma kpln pappila ”Naula”	1900-l alku /	1930 srk / tyhjillään
Rautalampi kkhran pappila ”Isopappila”	1810	purettu 1956
Rautalampi kpln pappila ”Törmälä” eli ”Koski”	1880	palanut 1972
Rautavaara kkhran pappila	1860-l	purettu 1960-luvulla
Rautio kkhran pappila ”Granholm”	1899	yksit. / varastokäyttö
Rautjärvi kkhran pappila	1800-l alku	palanut 1930-l lopussa
Rautjärvi kpln pappila	1800-l loppu	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Reisjärvi kkhran pappila ”Vuorila”	1870	kunta / kokoontumistila
Renko kkhran pappila ”Uotila”	1884	srk / pappila ja khravirasto
Reposaari kkhran pappila	1800-l loppu /	1930 srk / kerhokäyttö
Revonlahti kkhran pappila ”Tihkukang”	1822	kunta / tyhjillään
Riihimäki kkhran pappila	1880-l	purettu 1980-luvulla
Riistavesi kkhran pappila ”Kiviniemi”	1925	yhdistys / lomakoti
Ristiina kkhran pappila ”Tukiala”	1905	yksit. / asuinkäyttö
Ristiina kpln pappila ”Pökkäis”	1912	kunta / asuinkäyttö
Ristijärvi kkhran pappila ”Tolola”	1807	srk / pappila ja khravirasto
Rovaniemi kkhran pappila ”Kerttula”	1900-l alku	purettu 1960-luku
Rovaniemi kpln pappila ”Almala”		tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Ruokolahti 1.kpln pappila ”Sepänmäki”	1880-l	yksit. / asuinkäyttö
Ruokolahti 2.kpln pappila ”Tainiokoski” nyk. Imatra		1932 srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Ruokolahti kkhran pappila	1800-l loppu	purettu 1960-luvulla
Ruotsinpyhtää kkhran pappila ”Forskulla”	1870	kunta / kunnantalo
Ruotsinpyhtää kkhran pappila ”Vanha pappila”	1777	yksit. / tyhjillään
Ruovesi kkhran pappila ”Pyynikkälä”	1831	palanut 1970-luvulla
Ruovesi kpln pappila ”Autio”	1876	palanut 1950-luvulla
Ruovesi kpln pappila vanha ”Majaketo”	1890	siirretty pois 1950-luvulla
Rusko kkhran pappila ”Keskikylä”	1885	srk / pappila
Rymättylä kkhran pappila	1888	srk / pappila
Rymättylä kpln pappila ”Pohjamäki”	1873	yksit. / tyhjillään
Rääkkylä khra ”Vanha pappila”	1854	yksit. / asuinkäyttö
Rääkkylä kkhran pappila	1899	yritys. / asuin-, versta- ja kulttuurikäyttö

Rääkkylä kpln pappila ”Pienpappila”	1800-l	kunta / käsityökeskus
Saari kkhran pappila ”Kangaspelto”	1920-l	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Saarijärvi kkhran pappila ”Kolkanniemi”	1899	kunta / kesäteatteri ja asuinkäyttö
Saarijärvi kkhran pappila vanha	1794	yksit. / kesäasunto
Saarijärvi kpln pappila ”Tarvaala”	1900	srk / asuinkäyttö
Sahalahti kkhran pappila	1855	yksit. / asuinkäyttö
Salo ”Muurla” kkhran pappila	1850-l	yksit. / asuinkäyttö
Saloinen ”Mikkela”	1816	srk / tyhjillään
Saloinen kkhran pappila ”Mikkela”	1799	srk / varastokäyttö
Sammatti kkhran pappila ”Toivola”	1876	srk / pappila
Sauvo kkhran pappila	1750-l	srk / pappila
Sauvo kpln pappila ”Hallela”	1885	yksit. / asuinkäyttö
Savitaipale kkhran pappila	1920	srk / näyttelytila
Savitaipale kpln pappila ”Ahtiala”	1850-l	yksit. / asuinkäyttö
Savonlinna kkhran pappila (srk:n tilojakin)	1886	purettu 1960-luvulla
Savonranta kkhran pappila ”Kangas”	1877	yksit. / kesäasunto
Savonranta kkhran pappila ”Kiljanderin pappila”	1862	purettu 1970-luvulla
Seinäjoki kkhran pappila ”Pajuluoma”	1800-l alku	srk / kerho- ja nuorisotila
Sievi kkhran pappila ”Evijärvi”	1862	srk / khravirasto
Sievi vanha kkhran pappila	1833	purettu 1990-luvulla
Siikainen kkhran pappila	1872	srk / pappila ja khravirasto
Siikajoki kkhran pappila ”Pudas”	1796	srk / pappila ja khravirasto
Siilinjärvi kkhran pappila	1877	purettu 1971
Siipyy kkhran pappila ”Rosnäs”	1877	srk / pappila ja khravirasto
Simo kkhran pappila ”Niemi”	1902	kunta / tyhjillään, korjataan matkailukäyttöön
Simpele kkhran pappila ”Harjula”	1920-l	srk / asunto ja kokoontumiskäyttö
Sipoo kkhran pappila	1845	srk / pappila ja varasto
Sipoo kpln pappila ”Knuts”	1879	srk / pappila ja kokoontumiskäyttö
Sippola kkhran pappila ”Hirvelä”	1870	yksit. / asuinkäyttö
Sippola kpln pappila ”Kujala”	1843	purettu 1950-luvulla
Siuntio kkhran pappila	1814	yksit. / asuinkäyttö
Siuntio kpln pappila ”Backa-Lillgård”	1870-l	srk / pappila
Snappertuna kkhran pappila ”Thunaberg”	1840-l	srk / pappila ja khravirasto
Sodankylä kkhran pappila ”Toivoniemi”	1848	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Soini kkhran pappila ”Vakkuri”	1858	srk / pappila
Somerniemi kkhran pappila ”Paavola”	1902	srk / pappila
Somero kkhran pappila	1890	srk / pappila
Somero kpln pappila ”Grankulla”	1850	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Sonkajärvi kkhran pappila	1919	srk / pappila
Sotkamo kkhran pappila ”Aatos”	1924	kunta / näyttelytila
Sotkamo kkhran pappila ”Toivoniemi”	1800-l alku	purettu 1960-luvulla
Sotkamo kpln pappila ”Mustola”	1880-l	kunta / päiväkotitila
Sotkamo kpln pappila ”Mustola”	1880-l	siirretty 1940-luvulla
Sotkamo kpln pappila ”Varpunniemi”	1832	yksitynen / tyhjillään
Sulkava kkhran pappila ”Lokinniemi”	1920-l	purettu 1960-luvulla
Sulkava kpln pappila ”Sipikumpu”	1887	yksit. / asuinkäyttö
Sulva kkhran pappila ”Stundars”	1820	srk / pappila ja khravirasto
Sulva kpln pappila ”Sundom”	1870	srk / kerho- ja kokoontumistila
Sumiainen kkhran pappila ”Tiitelä”	1860	kunta / päiväkotitila
Suodenniemi kkhran pappila ”Salmela”	1898	yksit. / asuinkäyttö
Suomenniemi kkhran pappila ”Puitula”	1854	purettu 1960-luvulla
Suomusjärvi kkhran pappila ”Kevo”	1880-l	srk / virkistyskäyttö
Suomussalmi kkhran pappila ”Karhula”	1800-l	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Suomussalmi kpln pappila ”Tolppa”	1800-l loppu	tuhoutui sodassa 1940-luvulla

LIITE 1 / 13

Suonenjoki kkhran pappila ”Etelätalo”	1790-l / 1871	purettu 1974
Suonenjoki kpln pappila ”Harju”	1840	srk. vuokrattu / virkistyskäyttö kesäisin
Suonemi kkhran pappila ”Laurila”	1883	yksit. / asuinkäyttö
Sysmä kkhran pappila	1920	yksit. / asuinkäyttö
Sysmä kpln pappila ”Väriä”	1890	yritys / virkistyskäyttö
Säkylä kkhran pappila	1921	srk / pappila ja khravirasto
Särkisalo kkhran pappila ”Pensalo”	1900	yritys / asuinkäyttö
Säräisniemi kkhran pappila ”Lämsälä”, (Vaala)	1861	palanut 1981
Säyneinen kkhran pappila ”Päivärinne” ostettu	1920-l	purettu 1950-l
Säynätsalo kkhran pappila	1923	srk / tyhjillään
Sääksmäki kkhran pappila	1860-l	purettu 1980-luvulla
Sääksmäki kkhran pappila vanha	1800-l loppu	purettu 1960-luvulla
Sääksmäki kpln pappila ”Kälää”	1880-l	yksit. / asuinkäyttö
Sääminki kkhran pappila ”Ristolanmäki”	1886	yhdistys / asuinkäyttö
Taipalsaari kkhran pappila ”Taipale”	1850-l	yksit. / asuinkäyttö
Taivalkoski kkhran pappila ”Pesiö”	1878	purettu 1950-luvulla
Taivalkoski kkhran pappila ”Virtala”	1936	srk / pappila
Taivassalo kkhran pappila ”Vanha pappila”	1756	srk / tyhjillään
Taivassalo kkhran pappila	1822	srk / pappila ja khravirasto
Taivassalo kpln pappila ”Hurunkorpi”	1800-l loppu	kunta / vanhainkodin suurtalouskeittiö
Tammela kkhran pappila	1810	kunta / vanhainkoti
Tammela kpln pappila ”Frigård”	1902	srk / asuinkäyttö
Tammela kpln pappila nyk. Forssa	1809	srk / virkistyskäyttö
Tammisaari kkhra ”Jordans”	1932	palanut 1950-luvulla
Tarvasjoki kkhran pappila ”Sillanpää”	1899	srk / pappila ja khravirasto
Teerijärvi kkhran pappila ”Häggman”	1806	srk / pappila ja khravirasto
Teisko kkhran pappila	1926	srk / pappila
Temmes kkhran pappila ”Ojala”	1798	yksit. / asuinkäyttö
Tenhola kkhran pappila	1837	srk / pappila ja asunto
Tenhola kpln pappila	1920-l	yksit. / asuinkäyttö
Tervo kkhran pappila ”Uudisharju”, ”Vanha pappila”	1910 - 1920 -l	yksit. / tyhjill.
Tervola kkhran pappila ”Lapinniemi”	1922 - 1940	srk / pappila
Teuva kkhran pappila ”Erkkilä”	1878	purettu 1970-luvulla
Teuva kpln pappila ”Rauhala”	1907	srk / kerho- ja nuorisotila
Tohmajärvi kkhran pappila ”Kirkkonie”	1841	srk / kokoontumis- ja virkistyskäyttö
Toholampi kkhran pappila ”Ronkainen”	1877	srk / khravirasto ja nuorisotila
Toivakka kkhran pappila ”Vanhasilta”	1892	yhdistys / näyttelytila ja kokoontumiskäyttö
Tornio kkhran pappila	1870-l	kunta / asuinkäyttö
Tottijärvi kkhran pappila ”Vitikka”	1800-l	yksit. / asuinkäyttö
Turtola kkhran pappila ”Marttila”	1800 - 1850	tuhoutui sodassa 1940-luvulla
Tuulos kkhran pappila ”Iso-Liikilä”	1700-l loppu	srk / pappila ja khravirasto
Tuupovaara kkhran pappila ”Riikola”	1902	srk / khravirasto ja muu tsto
Tuusniemi ”Vanha pappila”	1880 - 1890	purettu 1964
Tuusniemi kpln pappila ”Pikkupappila”	1874	yksit. / asunto
Tuusula kkhran pappila	1829	srk / pappila
Tuusula kpln pappila ”Solbacken”, nyk. Kerava	1880 / 1917	srk / kokoontumis- ja kerhokäyttö
Tyrnävä kkhran pappila ”Mankila”	1932	srk / pappila
Tyrväntö kkhran pappila	1927	purettu 1960-luvulla
Tyrväntö kkhran pappila	1927	yksit. / asuinkäyttö
Tyrvää 1.kpln pappila ”Ketola”	1870	yksit. / asuinkäyttö
Tyrvää 2. kpln pappila eli Sammalalajoki	1935	srk / pappila

Tyrvää kkhran pappila ”Vanha pappila”	1810	kunta / näyttelytila
Tyrvää kkhran pappila nyk. Vammala	1923	srk / kerhokäyttö
Töysä kkhran pappila ”Hedborg”	1924	yksit. / asunto
Ullava kkhran pappila ”Jänesniemi”	1870-l	kunta / kokoontumis- ja koulutila
Ulvila kkhran pappila ”Gammelgård”	1894	srk / kokoontumiskäyttö
Ulvila kpln pappila ”Lutiska”	1802	srk / asunto ja khravirasto
Urjala kkhran pappila ”Vahonen”	1895	yksit. / tyhjillään
Urjala kpln pappila ”Sipilä”	1898	srk / asunto, kokoontumis- ja kerhokäyttö
Uskela kkhran pappila ”Prästbacka”		purettu 1980-luvulla
Utajärvi kkhran pappila ”Nurro”	1763	srk / pappila, khravirasto ja kokoont.käyttö
Utsjoki kkhran pappila	1843	valtio / pappila
Uukuniemi kkhran pappila	1830	yhdistys / virkistyskäyttö
Uukuniemi kpln pappila ”Tienpää”	1904	yksit. / kesäasunto
Uurainen kkhran pappila ”Marjonniemi”	1860	yhdistys / virkistyskäyttö
Uusikaarlepyy kkhran pappila ”Jeansborg”	1920	yksit. / asunto
Uusikaarlepyy kpln pappila ”Vernamo”	1890-l	purettu 1970-luvulla
Uusikirkko kpln pappila ”Jokela”	1900-l alku	srk / pappila
Uusikirkko T.l. nyk. Kalanti	1859	srk / pappila
Vahto kkhran pappila ”Laavininen”	1867 / 1903	yksit. / asuinkäyttö
Valkeakoski kkhran pappila		purettu, ajankohta epäselvä
Valkeala kkhran pappila ”Niinistö”	1881	yksit. / asuinkäyttö
Valkeala kkhran pappila vanha	1813	kunta / museo (siirretty)
Valkeala kpln pappila ”Jokela”	1869	yksit. / asuinkäyttö
Valtimo kkhran pappila ”Verkkoniemi”	1907	yksit. / varasto, työtupa
Vampula kkhran pappila ”Luuki”, ”Vanha pappila”	1884	yksit. / asuinkäyttö
Vanaja kkhran pappila	1829	yksit. / asuinkäyttö
Vanaja kpln pappila ”Rekola”	1886	yksit. / asuinkäyttö
Varkaus kkhran pappila ja kpln pappila	1938	srk / virasto
Varpaisjärvi kkhran pappila ”Pasala”	1909	yksit. / asuntoja
Vehkalahti kkhran pappila	1790-l	purettu 1957
Vehkalahti kpln pappila ”Suomalainen”, ”Salmenkylän p.”	ilm. 1790-l	srk / pappila ja kerhokäyttö, srktsto
Vehmaa kkhran pappila	1870	srk / varasto ja kivityöverstas
Vehmaa kpln pappila ”Senttilä”		purettu 1960-luvulla
Vehmersalmi kkhran pappila ”Ala-Kopola”	1895	srk / pappila + virasto
Vesanto kkhran pappila	1861	srk / pappila + virasto
Vesilahti kkhran pappila	1871	srk / pappila ja khravirasto
Vesilahti kpln pappila ”Rautiala”	ilm. 1910-l	yhdistys / pitopalvelu
Veteli kkhran pappila ”Koskela”	1844	purettu 1971
Vieremä kkhran pappila ”Kyrönniemi”	1734	srk / virkistyskäyttö
Vihanti kkhran pappila ”Pehkola”		purettu 1930-luvulla
Vihti kkhran pappila	1855	srk / pappila ja kokoontumiskäyttö
Vihti kpln pappila ”Kuortila”	1877	srk / museo
Viiala kkhran pappila	1890	kunta / asuinkäyttö
Viitasaari kkhran pappila ”Haapaniemi”	1804	purettu 1950-luvulla
Viitasaari kpln pappila ”Penttilä”	1932	purettu 1970-luvulla
Viljakkala kkhran pappila ”Katajisto”	1933	srk / pappila / khravirasto
Vilppula kkhran pappila	1890-l	purettu 1970-luvulla
Vilppula kpln pappila ”Suomela”	1911	yksit. / kesäasunto
Vimpeli kkhran pappila ”Frigård”	1879	kunta / asuntoja
Virolahti kkhran pappila ”Katajisto”	1830	srk / tyhjillään
Virolahti kpln pappila ”Hiukka”	1832	yksit. / asuinkäyttö
Virrat kkhran pappila ”Marttinen”	1890-l	kunta / virkistyskäyttö

LIITE 1 / 15

Virrat kpln pappila ”Rajaniemi”	1899	yhdistys / virkistyskäyttö
Virtasalmi kkhran pappila	1884	srk / pappila ja khravirasto
Vuolijoki kkhran pappila ”Koski”	1925	srk / tyhjillään
Vähäkyrö kkhran pappila ”Maunuksela”	1817	srk / pappila
Vänstanfjärd kkhran pappila ”Mellangård”	1921	srk / pappila ja khravirasto
Vöyri kkhran pappila	1825	srk / pappila ja khravirasto
Vöyri kpln pappila ”Vöråborg”	1820	srk / pappila
Ylihärmä kkhran pappila ”Iisakkila”	1899	srk / khravuirasto, kerho- ja nuorisotila
Yli-Ii	1900-l alku	yksit. / asuinkäyttö
Ylikiminki kkhran pappila	1786	srk / asunto ja kokoontumiskäyttö
Ylimarkku kkhran pappila ”Åstrand”	1888	srk / pappila
Ylistaro kkhran pappila ”Ojala”	1878	srk / tyhjillään
Ylistaro kpln pappila ”Oukila”		palanut 1969
Ylitornio kkhran pappila ”Arvidila”	1911	srk / pappila
Ylivieska kkhran pappila ”Heikkilä”		purettu 1960-luvulla
Ylämaa kkhran pappila ”Koskela”	1928	srk / pappila ja khravirasto
Yläne kkhran pappila ”Rekola”	1875	yksit. / asuinkäyttö
Ylöjärvi kkhran pappila ”Ala-Äijälä”	1860	srk / asuinkäyttö
Ypäjä kkhran pappila ”Kujala”	1880	kunta / kokoontumis- ja tstokäyttö
Ähtäri kkhran pappila ”Ostola”	1876	srk / pappila
Ähtävä kkhran pappila ”Henriksborg”	1780 / 1870	srk / pappila ja khravirasto
Äänekoski kkhran pappila ”Rauharanta”	1917	yritys / asuinkäyttö

AHVENANMAAN PAPPILAT (EI MUKANA TUTKIMUKSESSA)

Brändö kkhran pappila "Vestergård"	1868
Eckerö kkhran pappila "Fiskars"	1700-1/1846/1900
Finström kkhran pappila	1898
Föglö kkhran pappila "Banken"	
Geta kkhran pappila "Palmlund"	1700
Hammarland kkhran pappila "Loviselund"	1792/1902
Jomala kkhran pappila "Sandpark"	1848
Kumlinge kkhran pappila "Karlsund"	
Kökar kkhran pappila "Hamnö"	
Lemland kkhran pappila "Skoglund"	1797
Lemland (Lumparland) kpln pappila "Åkerkulla"	
Mariehamn	
Saltvik kkhran pappila	
Sottunga kkhran pappila	
Sund kkhran pappila	1738
Vårdö kkhran pappila "Östergård"	1886

SAARISTOPAPPILAT (EI MUKANA TUTKIMUKSESSA)

Bergö kkhran pappila "Jakobsberg"	1909
Hiittinen kkhran pappila "Stubbnäs"	1887
Houtskari kkhran pappila "Anttas"	1860
Iniö kkhran pappila "Prästkulla"	1905
Korppoo kkhran pappila	1925
Nauvo kkhran pappila	1863
Nauvo kpln pappila "Kårras"	1854
Raippaluoto kkhran pappila "Rosenlund"	1829
Velkua kkhran pappila "Paimela"	1800-1 loppu

LUOVUTETUILLE ALUEILLE JÄÄNEIDEN PAPPILOIDEN LUETTELO

Antrea kkhran pappila "Papinniemi"
 Antrea kpln pappila "Moisio"
 Haapasaari (pappila + koulu)
 Harlu kkhran pappila "Onnela"
 Hiitola kkhran pappila "Isopappila"
 Hiitola kpln pappila "Vaavoja"
 Heinjoki kkhran pappila
 Ihantala kkhran pappila
 Impilahti kkhran pappila "Suurpappila"
 Impilahti kpln pappila "Pienpappila"
 Jaakkima kkhran pappila "Lippumäki"
 Jaakkima kkhran pappila "Hökkölä"
 Johannes kkhran pappila
 Johannes kpln pappila
 Jääski kkhran pappila "Haikola"
 Jääski kkhran pappila "Suikkala"
 Kanneljärvi kkhran pappila "Olgino"
 Kaukola kkhran pappila
 Kirvu kkhran pappila "Musikkala"
 Kirvu kpl "Uuspappila"
 Kivennapa kkhran pappila "Linnamäki"
 Kivennapa kpln pappila "Husula"
 Koivisto kkhran pappila "Iso pappila"
 Koivisto kpln pappila "Pienpappila"
 Kuolajärvi kkhran pappila "Autto"
 Kuolemajärvi kkhran pappila "Pinoniemi"
 Kurkijoki kkhran pappila
 Kurkijoki kpln pappila "Kaunismäki"
 Käkisalme kkhran pappila
 Lavansaari (pappila + koulu)
 Lumivaara kkhran pappila "Suppurivaara"
 Metsäpirtti kkhran pappila
 Muolaa kkhran pappila "Iso pappila"
 Muolaa kpln pappila "Ojala"
 Nuijamaa kkhran pappila "Räihä"

Petsamo kkhran pappila
 Pyhäjärvi kkhran pappila "Suurpappila"
 Pyhäjärvi kpln pappila "Rouvala"
 Pälkjärvi kkhran pappila
 Rautu kkhran pappila
 Ruskeala kkhran pappila
 Ruskeala kkhran pappila "Silmäkivi"
 Räisälä kkhran pappila "Suurpappila"
 Räisälä kpln pappila "Pienpappila"
 Sakkola kkhran pappila "Suurpappila"
 Sakkola kkhran pappila "Pienpappila"
 Salmi kkhran pappila
 Seiskari (pappila + koulu)
 Soanlahti kkhran pappila "Marjamäki"
 Soanlahti kpln pappila "Korpiselkä"
 Sortavala kkhran pappila
 Sortavala msrk "Puikkola"
 Sortavala msrk kpln pappila "Jaakkola"
 Suojärvi kkhran pappila
 Suursaari kkhran pappila
 Säkki järvi kkhran pappila "Suuri pappila"
 Säkki järvi kpln pappila "Pienpappila"
 Terijoki kkhran pappila
 Tytärsaari (pappila + koulu)
 Uusikirkko kkhran pappila "Iso pappila"
 Uusikirkko kpln pappila "Pienpappila"
 Vahviala kkhran pappila
 Valkjärvi kkhran pappila "Suurpappila"
 Valkjärvi kpln pappila "Pienpappila"
 Vuoksela kkhran pappila "Katsaniemi"
 Vuoksenranta kkhran pappila "Hevoskangas"
 Viipuri msrk kkhran pappila
 Viipuri ruots.+saks. kkhran pappila
 Värttilä kkhran pappila
 Äyräpää kkhran pappila "Leiviskä"

**PAIKKATIE TOJÄRJESTELMÄN KARTOISSA KÄSITTELYN ULKOPUOLELLE
JÄÄNEET PAPPILAT**

1. Aitolahti	37. Jämsä kpl
2. Alastaro kpl	38. Kalajoki
3. Alatornio	39. Kalajoki kpl
4. Alatornio kpl	40. Kalanti kpl (ent Uusikirkko)
5. Alaveteli	41. Kangasala
6. Ahlainen	42. Karjaa kpl
7. Bromarv	43. Karuna
8. Degerby	44. Karunki
9. Espoo kpl	45. Kontiolahti
10. Eurajoki	46. Loppi kpl
11. Halikko	47. Kauhajoki kpl
12. Haapajärvi kpl	48. Kemi maasrk
13. Haapajärvi (Ronkaala)	49. Kemiö kpl
14. Hankasalmi	50. Kerimäki
15. Hartola kpl	51. Keuruu kpl
16. Hausjärvi kpl	52. Kitee kpl
17. Heinola kaup.srk	53. Kiuruvesi
18. Hinnerjoki	54. Koivulahti
19. Hirvensalmi	55. Kokemäki
20. Honkilahti	56. Kokkola
21. Huittinen kpl	57. Kokkola kpl
22. Hyvinkää kpl	58. Korpilahti kpl
23. Hämeenkyrö kpl	59. Kristiinankaupunki
24. Iisalmi kpl	60. Kruunupy kpl
25. Iitti kpl (Kausala)	61. Kuhmo kpl
26. Ikaalinen kpl	62. Kuhmoinen kpl
27. Ilomantsi kpl	63. Kuopio kpl
28. Isokyrö	64. Kymi kpl
29. Isokyro kpl	65. Laitila kpl
30. Jalasjärvi kpl	66. Lapinjärvi kpl
31. Joroinen	67. Lappee
32. Joutsa	68. Leppävirta
33. Joutseno kpl	69. Leppävirta kpl
34. Juuka	70. Lapua kpl
35. Juva	71. Lempäälä
36. Juva 2. kpl	72. Lieto kpl

LIITE 3 / 2

73. Lohja kpl	115. Ruotsinpyhtää
74. Luumäki	116. Rymättylä
75. Längelmäki kpl	117. Rääkkylä
76. Maalahti kpl	118. Saarijärvi
77. Maaria (vanha)	119. Saarijärvi (vanha)
78. Merikarvia kpl	120. Saloinen
79. Mäntsälä kpl	121. Sauvo kpl
80. Mäntyharju kpl	122. Savitaipale
81. Nilsia	123. Siipyy
82. Nousiainen kpl	124. Simpele
83. Nurmijärvi	125. Sipoo kpl
84. Närpiö	126. Sippola
85. Närpiö kpl	127. Siuntio kpl
86. Orivesi	128. Somero kpl
87. Oulujoki	129. Sulva
88. Paattinen	130. Suoniemi
89. Paltamo	131. Sysmä
90. Paimio kpl	132. Sotkamo
91. Parainen kpl	133. Taivassalo
92. Pernaja	134. Taivassalo
93. Pernaja kpl	135. Tammela kpl
94. Perniö	136. Tammela
95. Perniö kpl	137. Teisko
96. Petolahti	138. Teerijärvi
97. Pieksämäki kpl	139. Tenala kpl
98. Pielavesi kpl	140. Tornio
99. Pielisjärvi kpl(Vieikki)	141. Tuusula kpl (Kerava)
100. Pohja kpl	142. Tyrväntö
101. Pohjaslahti	143. Tyrvää (Vammala,vanha)
102. Porvoo	144. Tyrvää (Vammala)
103. Pudasjärvi kpl	145. Tyrvää kpl
104. Punkalaidun	146. Ulvila
105. Pusula	147. Urjala
106. Puumala	148. Uukuniemi kpl
107. Pyhtää kpl	149. Vahto
108. Pyhäjärvi kpl	150. Valkeala kpl
109. Pälkäne kpl	151. Varkaus
110. Pöytyä kpl	152. Vesilahti kpl
111. Rantasalmi kpl	153. Vihti
112. Revonlahti	154. Vironlahti kpl
113. Riihtavesi	155. Virrat
114. Ristiina	

**PAIKKATIIETOJÄRJESTELMÄN KARTOISSA KÄSITTELYN ULKOPUOLELLE
JÄÄNEET TUHOUTUNEET PAPPILAT**

1. Alavus kpl	12. Rautalampi
2. Iisalmi kaupsrk	13. Rovaniemi kpl
3. Kuopio kaupsrk kpl	14. Ruovesi kpl
4. Lappeenranta kpl	15. Ruovesi kpl
5. Mikkeli maasrk kpl	16. Savonranta
6. Muhos	17. Sotkamo
7. Muonio	18. Suomussalmi
8. Muonio	19. Säkäsmäki
9. Nivala	20. Valkeakoski
10. Orimattila kpl	21. Viitasaari
11. Orimattila kpl	

**PAPPILOIDEN PERUSKARTOITUKSEN INVENTOINTI- JA KUNTOARVIO-
LOMAKE**

inventointi nro _____

Pappilan nimi _____

Osoite _____

Omistaja _____

Puhelinnumero _____

1. Sijainti

Lääni _____

Kunta _____

Hiippakunta _____

2. Rakennuksen kuvaus (valitse oikea vaihtoehto):

nykyinen käyttö _____

rakennusaika (tai arvio siitä) _____

suunnittelija (jos tiedossa) _____

kerrosala (arvio) _____

kerrosluku (ilman kellaria) _____

huoneluku (ei alle 7 m²:n tiloja) _____

sokkelin materiaali *luonnonkivi / betoni / muu, mikä?* _____

runkomateriaali *hirsi / puuranko / tiili / muu, mikä?* _____

kattomuoto *harjakatto / aumakatto / mansardikatto / säterikatto / muu, mikä?* _____

katemateriaali *huopa / tiili / pelti / muu, mikä?* _____

ulkovuorausmateriaali *hirsi / höylälauta / sahalauta / tiili / muu, mikä?* _____

ulkovärit *seinäpinta:* _____ *vesikatto:* _____

ikkunoiden puuosat _____ *nurkkalaudat yms.:* _____

3. Kuka vastaa kiinteistön hoidosta ja huollosta (lumityöt, korjaukset ym.)? _____

_____
_____
_____
_____

4. Onko rakennuksessa tehty laajoja korjauksia? Koska, mitä? Onko korjauksia suunnitteilla? _____

_____
_____
_____
_____

5. Erityispiirteitä (esim. ulkonäkö tai rakennushistoria) _____
_____
_____
_____

6. Onko pappila suojeltu? _____

7. Rakennuksen säilymisedellytykset (esim. uhkatekijöitä, tehdyt tai suunnitteilla olevat päätökset, kaavallinen tilanne ym.)? _____
_____
_____
_____

8. Rakennuksen ympäristön kuvausta _____
_____
_____
_____

9. Kohdistuuko pappilan alueeseen tai sen välittömään läheisyyteen uusia kaavoitussuunnitelmia, millaisia? _____
_____
_____
_____

10. Onko seurakunnan hallussa muita pappiloita, onko ollut? Mikä, missä, milloin poistunut käytöstä tai tuhoutunut? _____
_____
_____
_____

PAPPILOIDEN KUNTOARVIOINTILOMAKE

(oikea vaihtoehto ympyröidään)

1. kyllä/runsaasti
2. jonkin verran
3. ei/vähän

huomautuksia
ja tarkennuksia
esim. ei ole tai 5 kpl

ULKOPUOLISET TARKASTUKSET

A PIHA-ALUE

- ajoteiden pintojen materiaali: _____
-polkujen pintojen materiaali: _____
-piha-alue hoitamaton
-pihapiiriä hallitsee pappilaa uudempi rakennuskanta
-pihapiiriä häiritsee voimakas liikenneväylä tai voimalinja
-pappilamiljöötä häiritsee uusi ympäröivä rakennuskanta

1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.

_____
_____
_____
_____

B SOKKELI

- vanha tai mahdollisesti alkuperäinen
-uusittu
1. sokkeli painunut
2. sokkelissa halkeamia, painumia
3. sokkelin läheisyydessä piha-alue viettää rakennukseen
4. maali irtoaa, pinnassa härmää

1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.

_____
_____
_____
_____
_____

C VESIKATE

- kate vanha tai mahdollisesti alkuperäinen
-kate uusittu

1. 2. 3.
1. 2. 3.

_____
_____

BITUMIHUOPAKATE

1. vesikatossa painumia
2. vesikatteessa reikiä, repeämiä, poimuuntumista
3. katon taitteet tai räystään vesinokat huonokuntoiset
4. pintaa suojaava hiekka kulunut pois
5. läpivientien suojapellitykset vuotavat

1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.

_____
_____
_____
_____
_____

TIILI- TAI BETONITIILIKATE

1. vesikatossa painumia
2. rikkoutuneita tiiliä, puuttuu tiiliä
3. tiilien pinta kulunut
4. sammalta ja jäkälää
5. läpivientien suojapellitykset vuotavat

1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.

_____
_____
_____
_____
_____

PELTIKATE

1. vesikatossa painumia
1. katto repeytynyt tai irtoamassa, saumat auenneet
3. ruostetta katossa
4. taitteiden (jiirien) pellitys huonokuntoinen
5. maalipinta irronnut tai hilseilee
6. läpivientien suojapellitykset vuotavat

1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.

_____
_____
_____
_____
_____
_____

VESIKATEMATERIAALI MUU, MIKÄ?

selostus kunnosta:

D SAVUPIIPPU

- vanha tai mahdollisesti alkuperäinen
-uusittu
1. piippu rapautunut tai siinä halkeamia
2. mahdollinen suojapelti irronnut, ruostunut
3. piipun juuri vuotaa

1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.
1. 2. 3.

_____
_____
_____
_____
_____

E SADEVESIVARUSTEET

-vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-uusittu	1.	2.	3.	_____
1. vesikourujen kunto ja toimivuus heikko	1.	2.	3.	_____
2. syöksytörvien kunto ja toimivuus heikko	1.	2.	3.	_____
3. sadevesi jää seisomaan syöksytörvien alle	1.	2.	3.	_____

F ULKOSEINÄT

-verhous vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-verhous uusittu	1.	2.	3.	_____

PUURAKENTEINEN SEINÄ TAI LAUTAVERHOTTU HIRSISEINÄ

1. rungossa ja alajuoksissa lahoa	1.	2.	3.	_____
2. lautoja puuttuu tai laudoituksessa lahoa	1.	2.	3.	_____
3. laudoituksessa halkeamia tai lautojen kiinnitys heikko	1.	2.	3.	_____
4. puuverhouksen maalipinta hilseilee	1.	2.	3.	_____

VUORAAMATON HIRSISEINÄ

1. hirret vääntyneet, notkahtaneet, pullistuneet	1.	2.	3.	_____
2. alimmissa hirsissä lahoa	1.	2.	3.	_____
3. hirsien tilkitsemisessä puutteita	1.	2.	3.	_____
4. maali kulunut	1.	2.	3.	_____

VERHOUSMATERIAALI MUU KUIN PUU, MIKÄ? _____

selostus kunnosta: _____

G IKKUNAT

-ikkunapuitteiden ja -karmien materiaali: _____				
-ikkuna vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-ikkuna uusittu	1.	2.	3.	_____
1. ikkuna puuttuu/laseja rikki	1.	2.	3.	_____
1. puitteissa ja karmeissa lahoa	1.	2.	3.	_____
2. lasin ja alapuitteen sauma ci tiivis/huonokuntoinen	1.	2.	3.	_____
4. puitteiden ja karmien maalipinta lohkeillut/kulunut	1.	2.	3.	_____
5. ylä- ja alavesipellissä (tai laudassa) ongelmia	1.	2.	3.	_____

H ULKO-OVET

-vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-uusittu	1.	2.	3.	_____
1. laho-ongelmia tai ovi pahoin vaurioitunut	1.	2.	3.	_____
2. ovilevy tai karmi vääntynyt/ovi ei sulkeudu	1.	2.	3.	_____
3. helat ja lukot rikkiinäisiä/toimimattomia	1.	2.	3.	_____
4. ovilevyn maalipinta kulunut	1.	2.	3.	_____

I ULKOPORTAAT

-ulkoportaiden materiaali: _____				
-vanhat tai mahdollisesti alkuperäiset	1.	2.	3.	_____
-uusitut	1.	2.	3.	_____
1. portaat painuneet	1.	2.	3.	_____
2. portaissa lahoa	1.	2.	3.	_____
3. portaat kuluneet	1.	2.	3.	_____

J KUISTIT

-vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-uusittu	1.	2.	3.	_____
1. perustus painunut	1.	2.	3.	_____
2. kuistinkaton ja seinän liittymässä (kosteus)vaurioita	1.	2.	3.	_____
3. lattiaudoitus antaa myöten	1.	2.	3.	_____
-muuta huomioita kuistin kunnosta, mikäli se esim. olen-	1.	2.	3.	_____
naisesti poikkeaa rakennuksen yleiskunnosta	1.	2.	3.	_____

K ROSSIPOHJA (TUULETTUVA ALAPOHJA)

-vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-uusittu	1.	2.	3.	_____
1. alapohjarakenne vaikuttaa laholta tai kostealta	1.	2.	3.	_____
2. ryömintätilan tuuletus tukittu tai aukot hyvin pienet	1.	2.	3.	_____
3. ryömintätilassa roskaa ja puutavaraa	1.	2.	3.	_____
4. ulkopuolinen maanpinta on ryömintätilan pintaa ylempänä	1.	2.	3.	_____
TUULETTUVA ALAPOHJA KORVATTU MAANVARAISELLA				
BETONILAATALLA				
selostus kunnosta:				_____

SISÄPUOLISET TARKASTUKSET**L YLÄPOHJA JA ULLAKKO**

-kattotuolit tai ristikkorak.vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-kattotuolit tai ristikkorakenne uusittu	1.	2.	3.	_____
1. ullakkotilan tuulettumisessa ongelmia	1.	2.	3.	_____
2. räystäälle muodostuu keväällä jääpuikkoja	1.	2.	3.	_____
3. vesikatteen kannattajissa kosteusjälkiä	1.	2.	3.	_____
4. katteen läpivientien ympärillä/eristeissä kosteusjälkiä	1.	2.	3.	_____
5. ullakolla olevissa hormeissa halkeamia	1.	2.	3.	_____
Onko ullakko lisäeristetty lämpimäksi tilaksi tai				
rakennettu sinne lämpimiä huoneita?	1.	2.	3.	_____

M SISÄSEINÄT

-vanhat tai mahdollisesti alkuperäiset	1.	2.	3.	_____
-uusitut	1.	2.	3.	_____
1. seinät painuneet tai pahoin vääntyneet	1.	2.	3.	_____
2. lahoa havaittavissa	1.	2.	3.	_____
3. homeita tai kosteusjälkiä havaittavissa	1.	2.	3.	_____
4. pintarakenne rikkiäinen/kulunut	1.	2.	3.	_____
-sisäseinien yleisin pintamateriaali: _____				

N SISÄKATOT

-vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-uusittu	1.	2.	3.	_____
1. katto pahasti taipunut/roikuksissa	1.	2.	3.	_____
2. lahoa esiintyy	1.	2.	3.	_____
3. kosteusjälkiä/hometta havaittavissa	1.	2.	3.	_____
4. katossa halkeamia tai rakoja	1.	2.	3.	_____
-sisäkattojen yleisin materiaali: _____				

O LATTIAT

-vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-uusittu	1.	2.	3.	_____
1. lattia painunut/notkuva	1.	2.	3.	_____
2. lahoa havaittavissa	1.	2.	3.	_____
3. halkeamia tai pullistumia	1.	2.	3.	_____
4. päällysteen kunto yleensä huono	1.	2.	3.	_____
-yleisin lattiapintamateriaali: _____				

P IKKUNAT

-ikkunat 2-lasiset	1.	2.	3.	_____
-ikkunat 3-lasiset	1.	2.	3.	_____
2. ikkunat eivät avaudu	1.	2.	3.	_____
2. maalipinta lohkeilee/kulunut pahoin	1.	2.	3.	_____
3. heloituksia puuttuu tai rikki	1.	2.	3.	_____

Q OVET

-vanha tai mahdollisesti alkuperäinen	1.	2.	3.	_____
-uusittu	1.	2.	3.	_____
1. ovissa tai karmeissa lahoa	1.	2.	3.	_____
2. ovet eivät avaudu/sulkeudu	1.	2.	3.	_____
4. maalipinta lohkeilee/kulunut pahoin	1.	2.	3.	_____
5. heloituksia puuttuu/lukko tai vedin rikki	1.	2.	3.	_____

R LÄMMITYS

- onko rakennuksessa vanhoja kaakeliuuneja	1.	2.	3.	_____
- onko rakennuksessa pellitettyjä uuneja (pönttöuuneja)	1.	2.	3.	_____
- onko rakennuksesta poistettu uuneja	1.	2.	3.	_____
-nykyinen lämmitysjärjestelmä: _____				
1. onko lämpöjohdoissa vesivuotoja	1.	2.	3.	_____
3. ovatko lämmityslaitteet kuntonsa vuoksi uusimisen tarpeessa	1.	2.	3.	_____

S VESIJOHDOT JA VIEMÄRIT

- onko rakennuksessa kylmävesiverkosto	1.	2.	3.	_____
- onko rakennuksessa lämminvesiverkosto	1.	2.	3.	_____
- onko rakennuksessa viemäriverkosto	1.	2.	3.	_____
- onko rakennuksessa WC-tiloja	1.	2.	3.	_____
- onko rakennuksessa kylpyhuone	1.	2.	3.	_____
- onko rakennuksessa saunatiloja	1.	2.	3.	_____
- onko vanhoja teräksisiä putkia piiloon asennettuina	1.	2.	3.	_____
1. onko vesijohdoissa vuotoja	1.	2.	3.	_____
2. jäätyvätkö putket talvella	1.	2.	3.	_____
3. ovatko vesijohdot kuntonsa vuoksi uusimisen tarpeessa	1.	2.	3.	_____

T SÄHKÖ

- onko rakennus sähköistetty	1.	2.	3.	_____
-ovatko sähköjohdot kuntonsa vuoksi uusimisen tarpeessa	1.	2.	3.	_____

PAPPILAN NIMI _____ INVENTOINTI NRO _____

RAKENNUSTIEDOT

1. hiippakunta a) *Turku*, b) *Tampere*, c) *Oulu*, d) *Mikkeli*, e) *Porvoo*, f) *Kuopio*, g) *Lapua*, h) *Helsinki* _____
2. rakennusaika a) *ennen v.1800*, b) *1800-1850*, c) *1850-1900*, d) *1900-1922*, e) *1922-1940* _____
3. etäisyys kirkosta a) *alle 100m*, b) *100m -500m*, c) *500m -1km*, d) *1km -2km*, e) *2km -5km*, f) *yli 5km* _____
4. sijaintityyppi a) *taajamassa*, b) *haja-asutusalueella*, c) *maaseudulla*, d) *syрjäinen* _____

KÄYTTÖTIEDOT

5. omistaja a) *seurakunta*, b) *yritys tai yhteisö*, c) *valtio*, d) *yksityinen* _____
6. srk:n käyttö a) *pappila*, b) *pappila ja khravirasto tai srk:n toimisto*, c) *pappila ja kokoontumis- ja/tai kerhokäyttö*, d) *pappila ja asunto*, e) *kirkkoherranvirasto*, f) *kokoontumis- ja/tai kerhokäyttö*, g) *asuinkäyttö*, h) *asunto ja khra:n virasto tai srk:n toimisto*, i) *asunto ja kokoontumis- ja/tai kerhokäyttö*, j) *leirikeskus*, k) *muu käyttö* _____
7. muu käyttö a) *asuinkäyttö*, b) *kesäasunto*, c) *kurssikeskus*, d) *virkestyskäyttö*, e) *yrityskäyttö*, f) *varasto*, g) *tyhjillään*, h) *muu käyttö* _____
8. pappila jaettu useammaksi asunnoksi a) *kyllä*, b) *ei* _____
9. milloin poistunut pappilakäytöstä _____
a) *ennen v.1940*, b) *1940-luku*, c) *1950-luku*, d) *1960-luku*, e) *1970-luku*, f) *1980-luku*, g) *1990-luku*
10. tuhoutumisajankohta _____
a) *ennen v.1940*, b) *1940-luku*, c) *1950-luku*, d) *1960-luku*, e) *1970-luku*, f) *1980-luku*, g) *1990-luku*
11. pappilan mahdollinen uhkatekijä a) *tyhjillään tai jädämässä*, b) *osittain tuhoutunut*, c) *purku-uhka*, d) *muu* _____
12. suojeluaste a) *ei-suojeltu*, b) *kaavassa suojeltu*, c) *rakennussuojelulailla suojeltu* _____

KORJAUSTIEDOT

13. merkittäviä kunnostuksia _____
a) *ennen v.1940*, b) *1940-luku*, c) *1950-luku*, d) *1960-luku*, e) *1970-luku*, f) *1980-luku*, g) *1990-luku*
14. vallitseva sisäasu _____
a) *ennen v.1940*, b) *1940-luku*, c) *1950-luku*, d) *1960-luku*, e) *1970-luku*, f) *1980-luku*, g) *1990-luku*
15. alkuperäisyys, sisätilat a) *säilynyt hyvin*, b) *kohtalaisesti*, c) *huonosti*, d) *alkuperäisyys tuhattu* _____
16. alkuperäisyys, ulkotilat a) *säilynyt hyvin*, b) *kohtalaisesti*, c) *huonosti*, d) *alkuperäisyys tuhattu* _____
17. laajennusosa sopimaton tai hallitseva a) *kyllä*, b) *ei* _____
18. ikkunat uusittu a) *kyllä*, b) *ei* _____
19. ikkunat uusittu, eivät tyylinmukaiset a) *kyllä*, b) *ei* _____
20. nykyinen kunto a) *hyvä*, b) *kohtalainen*, c) *huono* _____
21. ullakko otettu käyttöön osittain tai kokonaan a) *kyllä*, b) *ei* _____
22. lämmitysjärjestelmä a) *uunilämmitys*, b) *vesiradiaattorit*, c) *sähkö*, d) *muu* _____

YMPÄRISTÖTIEDOT

23. yhteys maisemaan a) ympäristö metsittynyt, b) neutraali, c) yhteys maisemaan säilynyt _____
24. piharakennusten lkm a) 0 kpl, b) 1-2 kpl, c) 3-4 kpl, d) 5kpl tai useampi _____
25. pappilamiljöötä häiritsee a) voimakas uudisrakentaminen, b) liikenneväylä, c) pysäköintialue, d) muu _____

MATERIAALITIEDOT

26. ajoteiden pintamateriaali a) sora tai hiekka, b) öljysora tai asfaltti, c) kiveys, d) betoni, e) muu _____
27. polkujen pintamateriaali a) sora tai hiekka, b) öljysora tai asfaltti, c) kiveys, d) betoni, e) nurmi, f) muu _____
28. ikkunapuitteiden materiaali a) puu, b) muovi, c) alumiini, d) muu _____
29. ulkoportaiden materiaali a) puu, b) betoni, c) luonnonkivi, d) muu _____
30. sisäseinien hallitsevin pintamateriaali a) hirrellä, b) lakkalauta, c) maalattu lauta, d) tapetti tai pahvi, e) lastulevy, f) kipsilevy, g) muu _____
31. sisäkattojen hallitsevin pintamateriaali a) lakkalauta, b) maalattu lauta, c) pahvi/paperi, d) huokoinen kuitulevy, e) kipsilevy, f) lastulevy, g) muu _____
32. lattioiden hallitsevin pintamateriaali a) lakkalauta, b) maalattu lauta, c) parketti, d) linoleum, e) muovimatto, f) muu _____

LUETTELOT

33. esiintyykö v. 1935 luettelossa a) kyllä, b) ei _____
34. esiintyykö pappilatyöryhmän luettelossa a) kyllä, b) kyllä, erityisen arvokkaana, c) ei _____
35. esiintyy seutukaavaliittojen kulttuurihistoriallisten rakennusten luettelossa a) kyllä, b) ei _____
36. esiintyy kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden maisemien joukossa a) kyllä, b) ei _____

